This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google books

https://books.google.com

Dette er en digital kopi af en bog, der har været bevaret i generationer på bibliotekshylder, før den omhyggeligt er scannet af Google som del af et projekt, der går ud på at gøre verdens bøger tilgængelige online.

Den har overlevet længe nok til, at ophavsretten er udløbet, og til at bogen er blevet offentlig ejendom. En offentligt ejet bog er en bog, der aldrig har været underlagt copyright, eller hvor de juridiske copyrightvilkår er udløbet. Om en bog er offentlig ejendom varierer fra land til land. Bøger, der er offentlig ejendom, er vores indblik i fortiden og repræsenterer en rigdom af historie, kultur og viden, der ofte er vanskelig at opdage.

Mærker, kommentarer og andre marginalnoter, der er vises i det oprindelige bind, vises i denne fil - en påmindelse om denne bogs lange rejse fra udgiver til et bibliotek og endelig til dig.

Retningslinjer for anvendelse

Google er stolte over at indgå partnerskaber med biblioteker om at digitalisere offentligt ejede materialer og gøre dem bredt tilgængelige. Offentligt ejede bøger tilhører alle og vi er blot deres vogtere. Selvom dette arbejde er kostbart, så har vi taget skridt i retning af at forhindre misbrug fra kommerciel side, herunder placering af tekniske begrænsninger på automatiserede forespørgsler for fortsat at kunne tilvejebringe denne kilde.

Vi beder dig også om følgende:

- Anvend kun disse filer til ikke-kommercielt brug
  Vi designede Google Bogsøgning til enkeltpersoner, og vi beder dig om at bruge disse filer til personlige, ikke-kommercielle formål.
- Undlad at bruge automatiserede forespørgsler
  Undlad at sende automatiserede søgninger af nogen som helst art til Googles system. Hvis du foretager undersøgelse af maskinoversættelse, optisk tegngenkendelse eller andre områder, hvor adgangen til store mængder tekst er nyttig, bør du kontakte os. Vi opmuntrer til anvendelse af offentligt ejede materialer til disse formål, og kan måske hjælpe.
- Bevar tilegnelse
  Det Google-"vandmærke" du ser på hver fil er en vigtig måde at fortælle mennesker om dette projekt og hjælpe dem med at finde yderligere materialer ved brug af Google Bogsøgning. Lad være med at fjerne det.
- Overhold reglerne
  Uanset hvad du bruger, skal du huske, at du er ansvarlig for at sikre, at det du gør er lovligt. Antag ikke, at bare fordi vi tror, at en bog er offentlig ejendom for brugere i USA, at værket også er offentlig ejendom for brugere i andre lande. Om en bog stadig er underlagt copyright varierer fra land til land, og vi kan ikke tilbyde vejledning i, om en bestemt anvendelse af en bog er tilladt. Antag ikke at en bogs tilstedeværelse i Google Bogsøgning betyder, at den kan bruges på enhver måde overalt i verden. Erstatningspligten for krænkelse af copyright kan være ganske alvorlig.

Om Google Bogsøgning

Det er Googles mission at organisere alverdens oplysninger for at gøre dem almindeligt tilgængelige og nyttige. Google Bogsøgning hjælper læsere med at opdage alverdens bøger, samtidig med at det hjælper forfattere og udgivere med at nå nye målgrupper. Du kan søge gennem hele teksten i denne bog på internettet på `http://books.google.com`

THE LIBRARY

REGENTS OF THE UNIVERSITY OF MINNESOTA

Periodical Collection
CLASS

BOOK

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

DANSK TIDSSKRIFT · NY RÆKKE

GADS DANSKE MAGASIN

SYTTENDE AARGANG

1923

REDIGERET AF ERIK RINDOM

UNIVERSITY OF MINNESOTA LIBRARY

G. E. C. GADS FORLAG · KØBENHAVN 1923

Digitized by Google

TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE (AXEL SIMMELKIÆR), KØBENHAVN.

Digitized by Google

INDHOLD

Side

Berlin, Knud, Grønlands statsretlige Stilling 209
Birck, L. V., Danmarks Statsgæld før Statsbankerotten 545, 631
Brochorst, Vilhelm, »Eldorado« 139
Bryde, Richard, Tre Digte om Tiden 270
Bukdahl, Jørgen, Hans E. Kinck 452
Bønnelycke, Emil, »Livets Pris« 339
Christensen, Arthur, Parlamentarismens Skæbnetime 106
— , Mussolinis Italien 364
Christensen, J. C., Nytaar 1923 1
Dumreicher, Carl, Foraarets Lyrik 393
Fabricius, Knud, Kollegier og Kollegieliv 353
Fangen, Ronald, Religion og Kommunisme 376
Flor, Kai, Danske Digtere i Østen 37
Friis, Bendt, Nørrejyllands Landsting 287
Geismar, Edv., Søren Kierkegaards Ungdomsliv 115
Hammerich, Martin, Mindretalsfrihed 166
Hansen, Christen, Frans 387
— , Amerika kommer 538
Hansen, Søren, Steriliseringslovgivningen i De forenede Stater 437
Helms, Marie, Marie Bashkirtseff 344
Helms, O., Solsorten 223
Hjortø, Knud, Das wohltemperierte Klavier 524
Høffding, Harald, Giordano Bruno 11
— , De første Aar i Æresboligen paa Carlsberg 145
— , »Bakkehus og Solbjerg« 428
Jacobsen, O. Thune., »Kampen om Kristendommen« 181
Janssen, Børge, Danske Minder i og om Rom 647
Jeppesen, Niels, Omkring Nutidsdigtningen 589
Jørgensen, Troels G., Brugen af Edsaflæggelse i vor Rettergang 235
Kirchhoff Larsen, Chr., Romantisk Kærlighed 302
Krarup, F. C., Livsanskuelse 481
Lehmann, Edv., Teknisk Folkestyre 158
— , Tysk uden Endelser 245
— , Topsøes Minde 292
— , Efterklange 559
Magnussen, Rikard, Willumsen og hans Kunst 616

678318

NOV 20 '3? MAR 10 '45 ... OF M. BINDERY

Digitized by Google

	Side
Moltesen, Erik, P. Johansen: Fidias	477
Moltesen, L., Den interparlamentariske Union	299
Mørner, P. W., I Sejrens Smedje	594
Norvin, William, Et Blad af Carl Plougs Liv	410
Paludan, Hans Aage, En moderne Maler før Tiden	400
— , Shelleys Livstragedie	655
Pedersen, P. O., Traadløs Telegrafi og Telefoni	65
Pio, Frantz, Den danske Krone	489
Pontoppidan, Morten, Troskab	18
Rindom, Erik, Om at læse Høffding	201
— , Nogle Efteraarsbøger	602, 662
Rostrup, Egill, Anker Larsens Vej til De vises Sten	513
Scavenius, Harald, Internationaliseringsspørgsmaalet	99
— , Folkenes Forbund	417
Schaffalitzky de Muckadell, Cai, Det nye Frankrig	318
— , Østersøpolitik før og nu	501
Schlichtkrull, Oskar, Dagmarteatret ved Aarsskiftet	43
Schütte, Gudmund, Guldhornenes Hjemstavn	444
Sieburg, Friedrich, Politik og Aand i Tyskland	609
Skobka, Ivan, Lev Tolstojs sidste Dage	127
Steenstrup, Johannes, Naturfølelsen overfor Danmarks Skove	273
Stevns, Arne, Tre Venner	194
— , Som man saar —,	469
Tholle, Johannes, Vore gamle Præstegaardshaver	48
- , De Dødes Haver	563
Thomsen, Axel, Herman Hesse og Ungdommen	263
Thomsen, Niels Th., Jack London	133
— , Ti Breve fra Harald Kidde	251, 326
Thomsen, Oluf, Pasteur	28
Thorlacius-Ussing, V., Mario Krohns efterladte Værk	188
Westenholz, Aage, Den danske Velstand	583
Worster, W., Fire islandske Digtere	530

Digitized by Google

NYTAAR 1923.

Af J. C. Christensen.

AARSSKIFTET er ikke en Afslutning, men højest en Milepæl paa Vejen, ved hvilken det kan være naturligt at trække Vejret et Øjeblik og se sig om, hvorvidt man er kommet, for derigennem at skønne over, hvad man har tilbage at skulle igennem.

Naar jeg ved Aarsskiftet ser mig tilbage, fanges min Interesse først og fremmest af, hvad der vedrører vort Fædrelands Frihed og Selvstændighed. Om dette drejer mine Tanker sig, om dette vil jeg gerne tale, og til dette knytter jeg alt mit Haab for Fremtiden. Og her synes det mig da, at Aaret 1922 har bragt Fremskridt, som er værd at agte paa.

I Maj Maaned vedtog den danske Rigsdag en Beslutning, hvorved Traktaten af 10. April 1922 godkendtes, og da den tyske Rigsdag derefter vedtog en lignende Beslutning, blev Traktaten ratificeret og er saaledes nu gældende mellem Danmark og Tyskland angaaende disse Landes Forhold til Nordslesvig.

Traktaten omfatter ikke mindre end følgende 18 Overenskomster:

1. Overenskomst angaaende Vedligeholdelsen af Grænselinien mellem de to Lande og de denne betegnende Grænsemærker.
2. Overenskomst vedrørende Benyttelse og Vedligeholdelse af Overgange over den dansk-tyske Grænse,
3. Overenskomst vedrørende Ordningen af Vandløbs- og Digeforhold ved den dansk-tyske Grænse, med Slutprotokol og Forretningsorden for Græsevandløbskommissionen og Overgrænsevandløbskommissionen,
4. Overenskomst vedrørende Fiskeri og Sivskær i Rudebøl Sø og Vidaa samt Høbjergning og Rørskær i Gudskog, med Slutprotokol,
5. Overenskomst om fortsat Benyttelse af Kirkegaardene i Bov og Hanved,
6. Overenskomst vedrørende Afgiftsfrihed ved Salg af faste Ejendomme i Grænseomraadet,
7. Overenskomst angaaende Ordningen af Skibsfarten i de dansk-tyske Grænsefarvande,
8. Overenskomst vedrørende Lodsningen i Flensborg Fjord,
9. Overenskomst angaaende fælles Fiskeri i Flensborg Fjord,

Digitized by Google

10. Overenskomst angaaende Fiskeriet paa Bredegrunden, med Slutprotokol,
11. Overenskomst om Gennemførelse af Versaillestraktatens 112 og 113, med Slutprotokol,
12. Overenskomst vedrørende Forsorgen for Krigsinvalider (Militærrentemodtagere) og Pensionister, med Slutprotokol,
13. Overenskomst til Ordning af skatteretlige Spørgsmaal, med Slutprotokol,
14. Overenskomst om Gennemførelse af Versaillestraktatens Artikel 312, med Slutprotokol,
15. Overenskomst vedrørende Afstaaelse til Danmark af statlige Renterettigheder o. s. v. i Nordslesvig, med Slutprotokol,
16. Overenskomst angaaende Overgivelse af Matrikulsdokumenter,
17. Overenskomst vedrørende Udlevering af Forvaltningsakter, og
18. Noteveksling af 12. Juli 1921 vedrørende Nedsættelse af en Kommission til Fordeling af Formue og Gæld m. v. vedrørende de af den nye Grænse overskaarne offentlig-retlige Korporationer.

Som man vil se af denne Liste, omfatter disse Overenskomster mange forskellige Spørgsmaal og Interesser, som trængte til en Ordning, og som nødvendig skulde ordnes, inden det kunde siges, at Grænsen var lagt rigtigt tilrette. Adskillige Spørgsmaal var oven i Købet ret vanskelige i sig selv, saaledes Ordningen af Vandløbs- og Digeforhold, hvorom Overenskomsten indeholder ikke mindre end 56 ret omfattende Artikler foruden Slutprotokol og Forretningsorden. Men heldigvis kom Traktaten i Stand, og Forhandlingerne om den blev ført paa en saglig og fordragelig Maade uden Indblanding af politisk-agitatoriske Spørgsmaal, saa at det gode Forhold imellem de to Regeringer og Folk, som tilsigtedes, ikke led noget Skaar. Den afgaaede Udenrigsminister *Harald Scavenius* har indlagt sig megen Fortjeneste af dette Resultat.

Den endelige Tilrettelægning af Danmarks Grænse mod Syd er da et af Aarets Resultater for vort Folks Frihed og Selvstændighed, og paa denne Grænse maa det danske Folk staa Vagt nu og i Fremtiden.

Nu vil maaske en og anden af mine Læsere gruble over, hvor-

Digitized by Google

ledes der kunde gaa saa lang Tid efter Fredslutningen og Afstemningerne i Sønderjylland, inden Grænsespørgsmaalene endelig kom i Orden. Forklaringen ligger imidlertid lige for.

Grænsen skulde bringes i Forslag af de Allieredes Kommission, efter at Afstemningerne havde fundet Sted. Da dette var sket, skulde Grænsen udstikkes i Marken af en international Kommission, som blev nedsat i Sommeren 1920 under Forsæde af en fransk Officer. Denne Kommission endte sit Arbejde i December 1920, hvad selve Grænseudstikningen angik, men havde ikke fornøden Indsigt i de stedlige Spørgsmaal, som rejste sig paa Grund af Græenseflytningen, til at den turde paatage sig Ordningen af disse, og den endelige Ordning deraf henvistes derfor til Forhandling imellem Danmark og Tyskland, ligesom Tilfældet ogsaa blev for de Spørgsmaals Vedkommende, som oprindelig var tænkt ordnet ved en saakaldt tresidig Traktat, som skulde tilvejebringes gennem en international Kommission.

Disse forudgaaende Ting var det, som gjorde, at de dansk-tyske direkte Forhandlinger først kunde begynde i Maj 1921 og afsluttes den 10. April 1922.

I den politiske Agitation har den Paastand været fremme, at Ministeriet *Neergaard* har forsinket Ordningen af Grænsespørgsmaalet ved sin Indblanding af Spørgsmaalet om Internationalisering af II. Zone. Denne Paastand er urigtig, hvilket nærmere vil fremgaa af følgende:

Efter Udfaldet af Afstemningen i II. Zone lod den radikale Regering de Danskes Krav og Ønsker fra denne Zone falde, idet den i sin Instruktion til Gesandterne af 20. Marts udtalte, at den modsatte sig Internationaliseringstanken, og at Bestræbelserne fra dansk Side nu maatte gaa ud paa, at Minoriteterne paa begge Sider af Grænsen efterhaanden formindskedes saa meget som muligt, saaledes at man fik en ren national Grænse.

Denne Politik kunde Ministeriet *Neergaard* ikke følge, men mente sig forpligtet til overensstemmende med Udtalelser foran Valget og med Tilskyndelse af Adresser fra Danske i I. Zone at støtte de Danske i II. Zone i deres Ønske om at faa en national Tilværelse, der kunde gøre det muligt for dem at bevare deres Sprog og Nationalitet, og dette Ønske omfattede bl. a. Tanken om Internationalisering. Fra II. Zone sendte man en Delegation til Paris, og Ministeriet sendte Professor *Vinding Kruse* derned

Digitized by Google

for at støtte Delegationen, men ikke for at gøre Indsigelse mod den Grænse, som de Allierede vilde sætte imellem Danmark og Tyskland. Herom hedder det i det Referat, som er givet i Fremstillingen af det slesvigske Spørgsmaals diplomatiske Historie af den Instruktion, som daværende Udenrigsminister *Harald Scavenius* straks Dagen efter Ministeriet *Neergaards* Tiltræden sendte til Gesandterne i Paris:

»Den nye Regering accepterede det gennem de forskellige Rigsdagsbeslutninger skabte Grundlag og vilde loyalt opfylde de deraf flydende Forpligtelser. Den ansaa det dog foreneligt hermed at arbejde paa i størst muligt Omfang at sikre dansksindede Beboere af 2den Zone den bedst mulige Beskyttelse. I fuld Tillid til, at de Allierede vilde bevare Interessen for denne for Danmark saa vigtige Sag og fastsætte en Grænse, der ogsaa i Fremtiden vilde sikre os den fredelige Besiddelse af de overdragne Omraader, mente Regeringen at maatte lægge al Kraft ind paa at tilvejebringe den for Danmark gunstigste Afgørelse af den i den internationale Kommissions Indstilling tilstedeværende Meningsforskel om Grænselinien. Dertil vilde der efter Udenrigsministerens Mening være god Lejlighed, naar en Delegation for 2den Zone i de nærmeste Dage ankom til Paris. Den var ikke udsendt af Regeringen, men havde dens fulde Sympati, selv om man ikke kunde være med til paa Grundlag af den stedfundne Afstemning at kræve 2den Zones Genforening med Danmark. Delegationens principale Ønske var Flensborgs Indlemmelse, sekundært ønskede den 2den Zone internationaliseret. Det maatte haabes, at Delegationen, hvis Ønsker ikke var uden moralsk og historisk Berettigelse, i hvert Fald vilde bidrage til at vække Sympati for Hr. Claudels Planer og standse de tyske Bestræbelser mod 1ste Zone. Skulde Delegationens Bestræbelser for Internationalisering krones med Held, vilde den danske Regering med Taknemmelighed modtage en saadan Ordning og ansaa ogsaa dette begrundet i Rigsdagens Beslutninger.«

Heri vil man ikke kunne finde det mindste Gran af Modstand imod den tiltænkte Grænse, thi det maa vel dog anses for en naturlig Sag, at en dansk Regering udtalte sin Sympathi for den af den franske Minister Hr. Claudel foreslaaede Grænselinie.

Nu er Grænsen som før nævnt i et fast Leje, og naar vi staar paa denne Grænse og ser imod Syd, maa vi spørge os selv, hvad vi som Danske har at gøre dernede. Og Svaret bliver da: Vi skal støtte vore danske Brødre og Søstre dernede i Arbejdet for Bevarelsen af deres danske Kultur og Modersmaal, men vi skal ikke blande os i deres politiske Spørgsmaal. Vi skal ikke blande os i Tysklands indre Politik. Vi skal føre en ubetinget Neutralitets-

Digitized by Google

politik ogsaa i denne Henseende og i det hele vise godt Naboforhold overfor Tyskland. Men dette Standpunkt kan ikke hindre og bør ikke hindre, at vi anvender Statsmidler til at støtte Danske syd for Grænsen i deres Arbejde for dansk Kultur og Modersmaal. Andre Folk og Tyskerne med gør det samme for deres Sprogfæller i det Fremmede.

Medens vor Grænse mod Syd saaledes er i Orden, har der i det forløbne Aar været et ikke ringe Røre om Forholdene i Grønland.

Grønland er Jordens største Ø, 2,182,000 km², og dansk Koloni. Vestkysten af Landet fra Kap Farvel og op til Melvillebugten har alt længe været internationalt anerkendt som dansk Kolonisationsomraade, og siden Slutningen af forrige Aarhundrede har det samme været Tilfældet for *Angmagsalik*-Distriktets Vedkommende paa Østkysten.

I al den Tid, jeg har siddet paa den danske Rigsdag, har min Interesse været rettet mod Grønland, og jeg har benyttet enhver Lejlighed til at vække andres Interesse derfor. Det var mig en stor Glæde, at vi fik anlagt Kolonien ved *Angmagsalik,* og da der blev Tale om ogsaa at anlægge en Koloni ved *Scoresby-Sund,* fik denne Tanke min Interesse i ikke mindre Grad. *Scoresby-Sund* paa Østkysten af Grønland ligger paa 70° nordlig Bredde og er ikke mindre end ca. 300 km lang. Inde i Bunden af denne dybe Fjord ligger flere Øer og saavel paa disse som langs Fjordens Bredder og ude paa Yderlandet ved dens Munding er rige Jagtmuligheder, som sikkert gør det muligt at anlægge og opretholde en dansk Koloni af indfødte Grønlændere der. Om denne Mulighed har jeg gentagne Gange rejst Forhandling i Folketingets Finansudvalg, og de skiftende Ministre har ikke stillet sig uvillig overfor den, men ganske vist fremhævet dels, at en saadan Kolonisation vilde koste en Del Penge, og dels, at Ernæringsforholdene paa Vestkysten nu var i saa god Fremgang, at der ikke var nogen Nødvendighed for at flytte Grønlænderne derfra over til den mere barske Østkyst.

Disse Indvendinger har dog ikke kunnet kølne mine Interesser for denne Kolonisation, fordi jeg mener og altid har ment, at Danmark skulde udstrække sin Haand til Udnyttelse af alle Muligheder i Grønland og ikke lade nogen saadan henligge som en Fristelse for en anden Magt til at sætte sig fast i Landet, hvorved

Digitized by Google

der i paakommende Tilfælde kunde paaføres os Vanskeligheder og Stridigheder, hvis Omfang ingen kan maale paa Forhaand.

Som en Følge af dette mit Syn har jeg i min Rigsdagstid støttet alle Ekspeditioner til disse nordlige Egne og arbejdet for en bedre Forbindelse mellem Kolonierne og Moderlandet, derunder ogsaa for Oprettelse af Telegrafforbindelse. Det er nu allerede flere Aar, siden jeg rejste denne sidste Sag i Finansudvalget, og i Aar naaede den da saa vidt — takket være Erfaringerne fra Kongens Rejse til Grønland — at Sagkyndige blev sendt op for at undersøge Mulighederne for Anlæg af én eller flere Stationer for traadløs Telegrafi deroppe.

Det vil være forstaaeligt, at Krigens Aar ikke har været gunstige for grønlandske Reformer, men man maa haabe, at der nu snart maa blive taget fat. Efter min Opfattelse maa man ikke tøve længere med Oprettelse af den telegrafiske Forbindelse og ikke heller med Anlæget af Kolonien ved *Scoresby-Sund,* hvortil man vist bedst kan overflytte Grønlændere fra *Angmagsalik*-Distriktet, da disse sikkert er mindre forvænnede med Kulturens »Goder« end deres Stammefrænder paa Vestkysten.

I Sommerens Løb har disse Sager været stærkt omtalte i Pressen, hvad jeg har været glad ved, thi vort Folk trænger til at vækkes til Bevidsthed om sin Mission i disse fjerne Egne, hvilke maaske indeholder rigere Muligheder for vort Land, end nogen nu aner. Men naar man i en Del af Pressen har rettet Angreb saavel mod den nuværende Indenrigsminister som imod den grønlandske Styrelse, fordi disse ikke straks skred til Handling, saa synes det mig dog, at disse Angreb har været en hel Del forhastede, thi det er en Selvfølge, at Anlæg af Telegraf og af en Koloni maa ordentlig planlægges, inden man skrider dertil. Saadan noget maa nemlig nødig mislykkes.

Under Finanslovbehandlingen i afvigte November Maaned har Indenrigsministeren udtalt sig om den *Wilckenfeldtske* Episode, som var stærkt omtalt i Pressen, paa følgende Maade, efter at han først havde nævnt, at det private østgrønlandske Selskab ikke havde naaet at udnytte sin Tilladelse til at anlægge Jagtstationer i *Scoresby-Sund* i Aar:

»I denne Forbindelse maa jeg nævne, at medens det ikke er lykkedes at faa etableret de Stationer ved Scoresbysund, som Det østgrønlandske Kompagni fik Bemyndigelse til at anbringe dèr, paa Grund

Digitized by Google

af at Skibet »Teddy« ikke naaede derind i indeværende Sommer, saa er der allerede i Maj Maaned i Aar fremkommet Meddelelse om, at der ved Scoresbysund findes en Virksomhed ved dansk Initiativ, nemlig Stationer, som skulde være anbragt paa forskellige Steder i Scoresbysund-Egnen paa Initiativ af en dansk Mand ved Navn Wilckenfeldt, Den vedkommende Herre afslørede de af ham gennemførte Planer i hine Egne ved et Møde, som i Maj Maaned afholdtes i Studenterforeningen. Og fra en vis Side af Pressen blev dette slaaet op i meget stort Format og benyttet til en Paavisning af den uhyre Forsømmelighed, som fra Administrationens og Indenrigsministeriets Side blev udvist i Henseende til den grønlandske Forvaltning.

Jeg skal ikke komme dybere ind paa de Oplysninger, som siges at være tilvejebragt om disse Foretagender ved Scoresbysund, jeg vil ikke nægte, at der over det hele hviler en ikke ringe Mystik. Det Selskab, som Hr. Ingeniør Wilckenfeldt har skaffet til Verden, havde oprindelig en ret ubetydelig Aktiekapital 80 000 Kr., som imidlertid i Aarenes Løb er blevet betydeligt forøget; Selskabet har bestaaet siden 1919, og den Kapital, som Selskabet i 1921 raadede over, angaves til 185 000 Kr. Selskabet skulde bestaa af en dansk, en norsk og en islandsk Interessent, og den islandske Interessent skulde have Hovedledelsen, hvad den forretningsmæssige Side af Sagen angaar, medens den mere tekniske Forvaltning ledede<s> af Hr. Wilckenfeldt. De Skibe og Motorbaade, Selskabet raadede over, har imidlertid intetsteds været indregistreret, Selskabet heller ikke, og det maa derfor siges intetsteds at være hjemmehørende.«

»Da jeg havde Forbindelse med Hr. Wilckenfeldt for at søge Oplysning om hans Selskab, fik jeg Meddelelse om, at det var Hensigten i betydelig Grad at udvide dette. Hr. Wilckenfeldt søgte for det første Tilladelse, hvad han ikke tidligere havde gjort, til at have disse Stationer i Scoresbysund-Egnen, og for det andet søgte han Tilladelse til at oprette en helt ny Station ved Kap Sveinsson ved Liverpool Kysten. I sit Andragende til Indenrigsministeriet oplyste han, at han vilde have sin norske Kapital udløst og dansk Kapital indsat i Stedet, og at Indregistrering af Selskabet derefter vilde finde Sted i København; den Aktiekapital, der skulde tilvejebringes, skulde være paa ikke mindre end 400 000 Kr.; endvidere skulde der nu anlægges et Trankogeri ved Stationen, hvortil der skulde bruges de allermest moderne Maskiner, paa Grundlag af de mest hypermoderne Principper, og der skulde derved fremstilles et særlig fint Produkt.- Men Sagen døde derefter hen. Jeg har bragt i Erfaring, at denne Aktiekapital aldeles ikke er tilvejebragt. Ganske vist købte Chefen for Foretagendet, Hr. Wilckenfeldt, i Slutningen af Juli Maaned det Grønlandske Minedriftsaktieselskab tilhørende Motorfartøj »Sigrid« for et Beløb af 30 000 Kr. Men da Skibet skulde overtages, havde man ikke de fornødne Kontanter, og Handelen maatte derfor annulleres.

I Anledning af, at Hr, Wilckenfeldt havde oplyst, at Hovedinteressenten i Selskabet var en Købmand i Isafjord Thorbjørnson, og at Besejlingen af hans Stationer foregik fra og til Isafjord paa det nord-

Digitized by Google

vestlige Island, henvendte Ministeriet sig til den danske Minister paa Island og bad ham om at skaffe Oplysninger om denne Sag ved Henvendelse til den Partner, som Hr. Wilckenfeldt havde opgivet, han havde paa Island, altsaa Købmand Thorbjørnson. Paa denne Forespørgsel har man modtaget et Telegram fra den danske Minister paa Island, Hr. Bøggild: »Officiel Undersøgelse gennem Sysselmanden paa Isafjord har fastslaaet, at ingen Købmand Thorbjørnson er kendt dèr i de sidste 40 Aar. Wilckenfeldts Virksomhed er fuldstændig ubekendt. Ingen Skibe er ankommet til Isafjord fra Grønland siden Nansen«. Dermed forekommer det mig rigtignok, at hele denne Historie i betænkelig Grad er henvist til Apokryferne, og jeg vil overlade til den Presse, der saa ivrigt har taget sig af denne Sag, at foretage de videre Undersøgelser.«

Det skulde synes en Selvfølge, at den Presse, som har taget sig af Hr. *Wilckenfeldt,* i ikke ringe Grad har været for ivrig efter at komme Indenrigsministeren og den grønlandske Styrelse til Livs, siden den har kunnet bruge Hr. *Wilckenfeldt* i sin Kampagne, men Forklaringen kan maaske søges i, at den har været noget nervøs over de norske Blades Behandling af det grønlandske Spørgsmaal og over den norske Regerings Stilling til samme.

Efter mit Skøn er der imidlertid kun ringe Anledning til Nervøsitet derover.

Lige siden 1901 har jeg haft min Opmærksomhed fæstet paa Ønskeligheden af at faa Magternes Anerkendelse af Danmarks Suverænitet over hele Grønland, altsaa ogsaa over den Del deraf, hvor vi ikke har anlagt Kolonier, og jeg har ikke forsømt at henvende mig til de skiftende Ministre derom. Det glædede mig derfor, at Danmark ved de vestindiske Øers Salg i 1916 fik De Forenede Stater til at udtale overfor os, at de anerkendte Danmarks Suverænitet over hele Grønland. Den radikale Regering saa glædeligvis dette Spørgsmaal under samme Synsvinkel som jeg, hvilket jeg meget har paaskønnet.

Efter Krigen skete der Henvendelse til de øvrige Magter om samme Sag, ogsaa til Norge. Magterne gav den ønskede Anerkendelse, og den daværende norske Udenrigsminister gav et mundtligt Tilsagn om Anerkendelse, uden at han tog noget Forbehold om særlig Aftale for norske Interessers Vedkommende.

Først senere har man i Norge rejst Tvivl om, hvorvidt norske Fangstinteresser kunde være tjent med, at Danmarks Suverænitet omfatter hele Grønland, ja den norske Presse har endog del-

Digitized by Google

vis villet bestride Danmarks Ret til Grønland. Den sidste Paastand kan Danmark imidlertid tage sig let. Det er en historisk Kendsgerning, som ikke lader sig rokke, at Grønland er en dansk Koloni, og at det betragtes som saadan af alle Magter. Dette Faktum ændres ikke ved Paastande om det modsatte i norske Aviser. Hvad derimod Spørgsmaalet om, hvorvidt norske Fangstinteresser lader sig forene med Danmarks Suverænitet, angaar, da kan man vel tale derom, men jeg indser ikke, at Norge har noget som helst at vinde ved at forholde Danmark den Anerkendelse, som dets Udenrigsminister har givet mundtligt Tilsagn om.

Den norske Fangst ved Østgrønland foregaar nemlig udenfor det danske Søterritorium ude ved Storisens Rand, og de norske Fangeres Ret bestrides derfor ikke af nogen. Enkelte Gange er norske Fangere vel naaet ind til Kysten og har øvet Jagt der, men det synes rigtignok kun at være sket ganske undtagelsesvis og burde derfor ikke kunne foranledige noget Postyr imellem det norske og det danske Folk eller, at Norge fragaar sit udtalte Løfte om Anerkendelse.

Af det foregaaende vil Læserne vel ligesom jeg kunne drage nogen Fortrøstning med Hensyn til Forholdene vedrørende vort Lands Frihed og Selvstændighed, men vi maa dog indrømme, at Aar 1923 ikke begynder med en fuldkommen klar og skyfri Himmel i denne Henseende, og ganske særlig maa vi indrømme dette, naar vi vender Øjet mod Landets økonomiske Tilstand, thi paa dette Felt er Himlen overtrukket med adskillige mørke og truende Skyer.

Næringsvejene lider gennemgaaende under manglende Købeevne hos en stor Del af vore udenlandske Kunder, hvilket medfører Indskrænkning af Produktionen, hvoraf flyder Arbejdsløshed og mindre Købeevne i Indlandet. Bankkriser og Likvidationer forværrer Forholdene. Stigende Gæld hos Stat og Kommuner kræver større Skattepaalæg, som virker i samme Retning, og alt dette virker til syvende og sidst hemmende ind paa Landets Frihed og Selvstændighed, det kan ikke være andet. Et Folk, der gaar i Armod, har det ikke stort anderledes end den enkelte Mand, som gaar i Armod. Det er altid vanskeligt at holde sig fri og frank og oprejst, naar de økonomiske Byrder bliver alt for trykkende.

Digitized by Google

Den 31. Marts 1914 var Statens Gæld 361,780,975 Kr. 08 Øre, og den 31. Marts 1922 var den 1,202,427,573 Kr. 67 Øre. Denne voldsomme Stigning af Statsgælden er for Størstedelen foregaaet under Krigen og i de Aar, da Statens Indtægter fløed langt rigere ind, end man paa Forhaand turde vente. Nu er Forholdet i den sidste Henseende anderledes. Skatterne giver nu paa Grund af Skatteborgernes synkende Indtægter mindre Udbytte end beregnet.

Vil man spørge sig selv, om det danske Folks økonomiske Tilstand i Aaret 1923 er saa meget bedre end i Aaret 1914, at det har lige saa let ved at forrente og afdrage paa en Statsgæld paa 1200 Millioner Kr. i 1923, som det havde ved at forrente og afdrage paa 360 Millioner Kr. i 1914, da maa dette sikkert besvares benægtende, saa meget mere, som Kommunernes Gæld er steget fra 393 Mill. Kr. i Aaret 1914 til 852 Mill. Kr. i Aaret 1920, som er det sidste Aar, for hvilket jeg har set nogen samlet Opgørelse.

Man maa indrømme, at en Stats- og Kommunegæld paa over 2 Milliarder Kr. er en mørk Sky at have over Hovedet i et lille Land som Danmark, og at en saadan Kendsgerning maner til Forsigtighed og Sparsommelighed paa det økonomiske Omraade. Jeg nærer ikke Tvivl om, at vort Folk kan klare det, men det vil koste Arbejde og Afsavn, hvis vi vedblivende skal bevare vor Frihed og Selvstændighed og nyde et godt Omdømme i Verden. Ganske vist kan man henvise til, at det staar langt værre til andre Steder, men en saadan Henvisning maatte nødig friste os til Letsindighed eller til at lægge Hænderne i Skødet.

Aaret 1923 siger til os: Du skal spise dit Brød i dit Ansigts Sved. Der er ingen Vej udenom!

Digitized by Google

GIORDANO BRUNO.

Af Harald Høffding.

DEN Tid i Europas Kulturhistorie, man plejer at kalde Renaissancens, Genfødelsens Tid, omfatter det fjortende, femtende og sextende Aarhundrede. Den aabnes af de tre store Digtere, Dante, Boccacio og Petrarca; efter dem kommer de lærde Humanister og derefter igen de banebrydende Naturforskere og Filosofer: Pomponazzo og Machiavelli, Leonardo og Telesio, Bruno, og senere Galilei og Campanella. Her forberedtes den Verdens- og Livsanskuelse, som i sine store Træk kan siges at være ejendommelig for den nyere Tid. To nordiske Astronomer, Kopernikus (om hvis Herkomst Tyskere og Polakker strides) og Danskeren Tycho Brahe, gav Grundlaget, og begge hyldedes da ogsaa med Begejstring af den Mand, vi her skal beskæftige os med, Bruno, Renaissancens typiske Repræsentant i Filosofien, hos hvem alle den mærkelige Tids Traade væves sammen. Bruno saa i den nye Astronomi Mulighed for en ny Verdensanskuelse, som han fremstillede med Begejstring, og hvis vigtigste Konsekvenser han saa. Støttet til et af Videnskabens store Vendepunkter sprængte hans Tanke Fortidsoverleveringens snevre Grænser og paaviste nye Problemer, hvis Løsning skulde blive Fremtidens Sag. Det hører til det Store hos Bruno, at han er klar over, at Arbejdet for at vinde Sandhed aldrig kan afsluttes.

Bruno er født 1548 i Nola i Syditalien. Hans Døbenavn var Filippo, men da han 15 Aar gammel gik i et Dominikanerkloster i Neapel, fik han Navnet Giordano (efter Dominicus' nærmeste Efterfølger). Det var et skæbnesvangert Skridt, han her gjorde, bestemmende for hans hele Livsgang. Sandsynligvis har det overvejende været Lyst til at studere i Ro, der har ført ham til Klosteret, men det var det foreløbige Resultat af disse Studier, der, da han var 28 Aar, fik ham til at flygte fra Klosteret. Der svævede en Anklage for ikke mindre end 130 Kætterier over hans Hoved. Tvivl om Treenighedsdogmet har været det mest graverende; men det bebrejdes ham ogsaa, at han ingen Helgenbilleder vilde have i sin Celle, kun et Krucifix. Han flygtede op i Norditalien, og her har han levet i nogle Aar som Pogelærer og som Lærer i Astronomi for unge Adelsmænd. Det er sandsyn-

Digitized by Google

ligvis i disse Aar, at hans Verdensanskuelse er bleven grundlagt gennem et gentaget Studium af Kopernikus' berømte Værk (der var udkommet 1543), hvis Idéer han ved første Læsning ikke havde kunnet gaa ind paa. I sine senere Skrifter, priser han ham højt: »Du højsindede Kopernikus, hvis Værk allerede gjorde Indtryk paa mig i mine ganske unge Aar, skønt jeg mente, det stred baade mod Sansning og Fornuft!«

Lad os stanse lidt her. Hvorfor stred Kopernikus' Lære om Jordens Bevægelse »mod Sansning og Fornuft«?

Ja, Sanserne viser os jo, at det er Solen og Stjernerne, der bevæger sig, medens Jorden, vi lever paa, staar stille! — Kopernikus' Svar herpaa var, at vi ikke har Ret til at anse vort Standpunkt og Synspunkt, det jordiske, for det eneste mulige, og han viser ad matematisk Vej, at for en Beskuer paa Solen vilde Jorden bevæge sig, ligesom alle Planeterne, medens Solen vilde staa stille. Og tillige viser han, at dette Synspunkt fører til den simpleste Opfattelse, fri for alle de Hjælpehypoteser, man i Tidens Løb havde maattet udforme for at gennemføre det jordiske Standpunkt som det ene rigtige. Vi forholder os da — som allerede før Kopernikus den tyske Filosof Cusanus havde sagt — til Stjernerne, som de Søfarende, der sejler forbi Kysterne. Kopernikus bygger allerede paa den store Relativitetslov, der lige op i den allernyeste Tid spiller saa stor en Rolle i Videnskaben. — Denne kopernikanske Opfattelse har Bruno ikke blot gjort til sin, men han er med Dristighed gaaet store Skridt videre, især paa to Punkter. Kopernikus ansaa Fixstjernehimlen (den »ottende Sfære«) for ubevægelig og mente, at i den sad alle Fixstjerner fast, alle altsaa i lige Afstand fra Jorden. Og han antog endnu den gamle Lære, at Planeterne sad fast hver i sin Krystalsfære, i forskellig Afstand fra Jorden. Bruno viser, at vi ikke har Ret til at sætte Grænser for Verdensrummet og at antage, at alle Fixstjerner er lige langt fra os. Fjerne Skibe ude paa Havet synes jo at være i samme Afstand fra os! Det er et Punkt, der trænger til nærmere Undersøgelse; men naar man blindt tror paa den gamle Opfattelse, kommer man aldrig til at undersøge det! — Man ser, at Brunos dristige Tænkning udtrykkelig kræver, — at der søges Bekræftelse ved Erfaring. — Hvad Planetsfærerne angaar, fandt hans Tvivl Bekræftelse ved Tycho Brahe's Undersøgelser om Kometernes Bevægelser. Ifølge disse Un-

Digitized by Google

dersøgelser maatte Kometerne gaa tværs igennem Planetsfærerne og for længe siden have slaaet disse Krystalhimle istykker. Bruno lovpriser derfor i sine senere Skrifter Tycho Brahe som den ypperste af Tidens Astronomer (Ticho Danus, nobilissimus atqve princeps astronorum nostri temporis).

Dette, hvad Sansningen angaar. Naar »Fornuften« havde gjort Vanskeligheder, var det, fordi Afstandene indenfor Verdenssystemet nu blev saa uhyre store, at Tanken ikke syntes at kunne faa et samlet Hele ud deraf. Jorddiameterens Længde skulde jo være forsvindende i Forhold til Jordens Afstand fra Solen! Bruno viser, at Fornuften i Virkeligheden ikke har nogen Trang til et afsluttet Verdensbillede. Tværtimod fører, naar vor Fornuft er vaagen, den ene Tanke over i den anden, ligesom vi i Talrækken stedse kan føje Tal til Tal uden Grænse. Bevisbyrden paahviler den, der antager, at Verden er begrænset. Skulde Naturen være fattigere end vor Tanke? Og hvorfor skulde der være absolut Hvile noget Sted? Hvorfor skulde Solen og Fixstjernerne være Undtagelser fra den stadige Bevægelse, Erfaringen overalt viser os, naar vi ser nøje til? — Allerede som Barn havde Bruno lært at se, at Opfattelsen beror paa Standpunkt. Fra det vin- og skovbevoksede Bjerg Cicada ved Nola tog Vesuv sig ud som en nøgen Masse, der laa i Taage; men da han engang kom til Vesuv, var det omvendt Cicada, der laa nøgen og taaget. Ud fra denne Erfaring forstod han Kopernikus, ja forstod tillige, at man ikke kunde stanse, hvor han stansede. Naar Jorden er en Planet, saa er vi jo selv i Himmelen. Og naar man er i Forlegenhed med, hvor Guds Bolig skal være, da den faste Himmel, der hidtil stod som hans Bolig, ikke længere er der, saa lærer Bruno, at Guddommen er den uendelige Kraft eller Sjæl, der rører sig i Alt, ogsaa i Menneskets Sjæl, ja endog længere inde i vor Sjæls Inderste, end vi selv kan trænge! Ingen Tanke kan omfatte Guddommens Væsen, da vi ved nærmere Eftertanke over det føres ud i det uendelige. Religionens Betydning er praktisk, moralsk. Bibelen vil ikke lære os Astronomi og Filosofi, men virke paa Menneskers Sind og Villie, og de religiøse Forestillinger har kun symbolsk Betydning. Bruno lærer ikke, at hvad der er sandt i Filosofien, kan være falsk i Teologien; men han lærer, at en og samme Sandhed er udtrykt paa to Maader, i Filosofiens Tanker og i Religionens Billeder. —

Digitized by Google

Vi forlod Bruno i Norditalien. Af en eller anden Grund drog han videre mod Nord og kom til Genève. Her aflagde han Munkekutten og optraadte nu i Vams og med Kaarde. Han synes at være traadt over til Protestantismen, skønt han nægtede det senere; idetmindste er han bleven exkommuniceret af det protestantiske Præsteskab og har gjort Afbigt. Han har fra denne Tid af været ugunstig stemt overfor Protestantismen. Han fandt dér mange Paver istedetfor én, og han savnede den store Omsorg for Syge og Fattige, som han stadig beundrede hos Katolicismen. Dette gjorde ham hjemløs. Han flakker nu om i Frankrig, England og Tyskland, uden at vi altid kender Aarsagerne til, at han skifter Sted. Aarsagen har ofte været Krige og politiske Uroligheder, men ligesaa ofte hans eget urolige Sind, hans fordringsfulde Optræden og hans Tankegangs Fjernhed fra Tidens videnskabelige og kirkelige Forestillinger.

Han læste som Professor i Toulouse og senere i Paris. En stor Rolle ved hans Undervisning spillede en Teori om Hukommelseskunst, man dengang nærede store Forventninger til, og som han har brugt som psykologisk Indledning til den egentlige Filosofi. Den franske Konge Henrik III lod ham kalde til sig og synes at have ment, at han sad inde med en hemmelig Visdom, der kunde løse alle Gaader. Baade fra Toulouse og Paris har Bruno indledt Forhandlinger om at komme tilbage til Italien i Forsoning med Kirken. Han har ment, at Kirken kunde lade sig nøje med hans symbolske Tydning af dens Dogmer. Men der blev svaret ham, at han strax skulde vende tilbage til sit Kloster; saa kunde man tale om det Andet.

Opholdet i London (fra 1583 til 1585) var Brunos lykkeligste Tid. Han boede i den franske Gesandts Hus og færdedes i aandfulde og fornemme Kredse. Sine mest dybsindige og glimrende Værker har han forfattet i disse Aar. Medens han før og siden skrev paa Latin, er de sex Bøger, han forfattede i London skrevet paa Italiensk. Han forsvarede den kopernikanske Teori og udviklede de filosofiske Idéer, den store Udvidelse af Verdensbilledet fremkaldte hos ham. I en snevrere Kreds fandt han Interesse for sine Idéer; ogsaa Dronning Elisabeth satte Pris paa Samtaler med ham, og han priser hende i høje Toner som Amfitrite, Havdronningen, eller som Diana, den kongelige Jomfru. Men hos de Lærde og i større Kredse fandt han ingen Forstaaelse, og

Digitized by Google

han giver drastiske Skildringer af den lærde Dumhed og Vigtighed, han mødte paa sin Vej. England var ham idethele for barbarisk i Sæder og Levevis. Allerede i Frankrig følte han sig i et halvbarbarisk Land, men i England fik han et stærkere Indtryk i den Retning.

Da den franske Gesandt blev kaldt tilbage, fulgte Bruno med ham. I Paris holdt han en stor Disputats om sine Teorier. En enkelt Sætning blandt dem, han opstillede, har Interesse for, hvad der for Øjeblikket interesserer Naturforskere og Filosofer. Han gør opmærksom paa, at naar Tiden maales efter Himmellegemernes Bevægelser, og naar disse tager sig forskellig ud, baade hvad Hurtighed og Retning angaar, fra hver enkelt Klode, saa faar hver Stjerne sin egen Tid, forskellig fra de andre Stjerners.

Efter i flere Aar at have flakket om fra det ene tyske Universitet til det andet slog han sig en Tid ned i Frankfurt, hvor han forfattede en hel Række Skrifter paa Latin, i hvilke han gav en mere systematisk Fremstilling af sin Lære end i de halvt digteriske italienske Skrifter. Midt i denne Virksomhed bryder han pludselig op og drager til Italien (1591). Man synes i Frankfurt at have været betænkelig ved at have denne Kætter i sin Midte, og tillige havde en ung Venetianer, Mocenigo, der interesserede sig for hans Skrifter, indbudt ham til at bo i hans Hus. Det har været Længselen efter Fædrelandet, Lede ved Barbariet og Uimodtageligheden i de nordlige Lande for de nye Tanker, der har ført ham tilbage. Og han havde ikke opgivet Haabet om Forsoning med den gamle Kirke, uden at han behøvede at opgive sin Overbevisning. Det skulde blive en stor Skuffelse. Reaktionen i Italien var i fuld Gang, og Inkvisitionen var aarvaagen.

Mocenigo blev skuffet over sin Lærer og mistænkte ham for at holde sine vigtigste Tanker skjult for ham. Da han blev klar over, at hans Gæst var en arg Kætter, meldte han ham efter sin Skriftefaders Raad for Inkvisitionen, og Bruno blev fængslet af den (1592). I et Aar sad han fængslet i Venedig. I Forhørene optraadte han først med stor Frejdighed, fortalte sit Levned og udviklede sine filosofiske Idéer. Han mente, at han kun indirekte havde angrebet Kirkelæren, skønt han indrømmede, at han ikke havde overholdt Skikkene, og han udviklede, at han i Kirkelæren saa et symbolsk Udtryk for, hvad han selv ad anden Vej var kommen til. Men man lod sig ikke nøje hermed, og hans

Digitized by Google

Haab om Forlig med Kirken bristede. Da faldt han sammen og erklærede sig villig til fuldstændig Tilbagekaldelse. Hvad Udfaldet af Processen i Venedig vilde være blevet, kan ikke vides. Men nu greb den romerske Inkvisition ind, og for at gøre Paven til Behag udleverede Venedigs Regering ham til Rom (1593). En helt ny Proces begyndte. Man gennemstuderede hans Skrifter. Det synes, som man har haabet at slaa et stort Slag ved at faa denne store Kætter til udtrykkelig at fornægte sine videnskabelige Lærdomme, ikke blot sine teologiske Kætterier. Blandt hans Dommere var den ivrige Kætterforfølger Kardinal Sanseverino, der fejrede Bartolomæusnatten som en Glædesdag, og Bellarmin, der senere ogsaa var med at domfælde Galilei, og som maaske netop ved Bruno's Proces fik Øjet op for de farlige Konsekvenser af Kopernikus' hidtil upaaagtede Lære. Hvad der er sket i de syv Aar, i hvilke Bruno sad fængslet i Rom, véd man ikke; Akterne siges at være forsvundne fra Vatikanets Arkiv. Kun de allersidste Forhandlinger kender man, da en tysk Lærd skrev dem af, medens Pius IX i 1849 en Tid var fordreven fra Rom. Da vi igen hører om Bruno, staar han fast, nægter at kalde nogetsomhelst tilbage. Den 9. Februar 1600 blev han saa degraderet, exkommuniceret, og overgiven til den verdslige Øvrighed (med den sædvanlige hykleriske Anmodning om at undgaa Blodsudgydelse). Ved denne Lejlighed har Bruno sagt: »I, som fordømmer mig, er mere bange end jeg«. Den 19. Februar blev han brændt, og hans Aske kastet i Tiberen.

En tysk Lærd, der var gaaet over til Katolicismen, var tilstede ved Henrettelsen og har beskrevet den i et Brev. Han slutter sin Beskrivelse med de Ord: »Nu kan han gaa hen til en af de andre Verdener, han troede paa, og fortælle, hvorledes man i Rom behandler Folk som ham!« — Det synes at have været Muligheden af andre beboede Verdener end vor Jord, der især er falden i Øjnene, fordi Gud kun kunde blive Menneske én Gang. I Middelalderen stod af samme Grund Troen paa Antipoder som et Kætteri.

Efter at have fulgt Bruno paa hans Livsgang og lært nogle af hans vigtigste Tanker at kende, vil vi nu forsøge en Karakteristik af hans Personlighed.

Ifølge Forhørene var han en lille slank Mand med spinkelt

Digitized by Google

Legeme, blegt Ansigt, eftertænksomt og livligt, men dog sørgmodigt Udtryk. — Af hans Skrifter, med deres direkte og indirekte Selvkarakteristik, faar vi Indtrykket af en Karakter fuld af Modsætninger. Stærke sanselige Lidenskaber boede ved Siden af høj intellektuel Stræben; udpræget Selvfølelse, der ofte kunde give sig bombastisk Udtryk, udelukkede ikke selvforglemmende Begejstring og Opgaaen i de store Idéer, de uendelige Horizonter, der havde aabnet sig for ham. Dette sidste Træk belyser han paa flere Steder paa billedlig Maade. Ligesom Aktæon frejdig gik paa Jagt med sine Hunde, men inden Aften selv blev Hundenes Bytte, saaledes kan det gaa Tænkeren, naar han glæder sig over sine Tanker; de kan tilsidst faa saadan Magt over ham, at ethvert Selvhensyn forsvinder. En Dreng løser i Kaadhed en Baad ved Strandbredden, men Strømmen kan føre ham ud paa det store Hav, og han maa erfare, at der er større Magter til end dem, han kan tumle i en Leg. Gennem andre Billeder anskueliggøres de modstridende Følelser hos den, der stræber efter Erkendelse: snart føler han sig ringe og ussel overfor den høje Genstand for hans Erkendelse, idet han føler sin Tankes Svaghed; snart løfter han igen sit Hoved i heroisk Stræben, der fører ham ud over alle hindrende Skranker. Den heroiske Sjæl vil hellere segne i Kampen, eller dog føle Smerten ved egen Ufuldkommenhed, end han vil slaa af paa det ideale Maal. Bruno har idethele Sans for sjælige Tilstande, der betinges ved stærke Modsætninger. Her staar han — ligesom paa sin Vis Shakespeare — som en moderne Psykolog, der ikke, som de antike Tænkere dvæler ved enkelte klare Karaktertræk eller er bange for, at sjælelig Harmoni ikke skulde kunne bevares trods stærke, stridende Modsætninger. Det var ikke blot den ydre Verden, der blev større i Renæssancen; ogsaa den indre Verden blev rigere og dybere.

Naar Bruno kun i store Træk gav Udkast til det Verdensbillede, der i de følgende Aarhundreder blev gennemført i det Enkelte, hænger det sammen med, at hans Fantasi er nok saa stærkt udviklet som hans Tænkning. Og dog er han klar over, at Erfaring og Forsøg maa træde til, for at de dristige Tanker kan stadfæstes. Han vil netop aabne Øjnene for Nødvendigheden af nye Undersøgelser. Han er ogsaa klar over, at selv den dristigste og alvorligste Forsken ikke vil kunne udtømme Tilværelsen.

Digitized by Google

TROSKAB.

EN HVERDAGSPRÆDIKEN.

Af Morten Pontoppidan.

ET af de skønneste Monumenter i Verden er Thorvaldsens Schweizerløve. Vi kender fra Musæet Gengivelsen af dette Monument. Men det skal ses paa Stedet. Lidt udenfor Luzern ved Vierwaldstättersøen kommer man ind i en stor Løvsal, hvis ene Side udgøres af en brat Klippevæg. Her er Mindesmærket udhugget i selve Klippen: en Kæmpeløve, med et afbrækket Spyd i sin Side, segnende ned over et Skjold, som den endnu i Døden omklamrer og søger at værne med sin vældige fremstrakte Lab. Paa Skjoldet ser man Liljerne, det gamle franske Kongehuses Vaabenmærke. Over Billedet staar som Indskrift: Helvetiorum fidei ac virtuti. »For Schweizernes Troskab og Manddom«.

Ja, Monumentet — hvortil Thorvaldsen har givet Udkastet — er jo rejst til et Æreminde for de Schweizergardister, der satte Livet til under Forsvaret for den franske Kongefamilie under Revolutionen, da Pøbelen stormede Slottet d. 10ende August 1792.

Man kan have hvad Mening man vil om det bourbonske Kongehus, man kan holde med Kongen mod Revolutionen eller med Revolutionen mod Kongen; men at disse Schweizergardister, der blev deres Konge tro til Døden paa et Tidspunkt, hvor alt gik ham imod, og hvor de ikke havde risikeret noget som helst ved at lade ham i Stikken, — at de har fortjent deres Monument, det vil alle rettænkende Mennesker være enige om.

De fortjente dette *storladne* Monument.

Storladent er Indtrykket, naar man sidder i Skyggen under Trækronerne og har foran sig — adskilt derfra ved en aaben Plads med et plaskende Springvand — den solbelyste Klippeflade med det tragisk-majestætiske

Troskabens Hædersmonument.

Man kunde ønske at føre hele sin Samtid hen at holde Andagt foran dette Monument, om det kunde hjælpe til, at den Dyd Trofasthed atter kunde komme til Ære og Værdighed.

Det er paa det nærmeste hundrede Aar siden, at Thorvaldsen modellerede sin Schweizerløve. Dengang satte man Trofastheden højt — ikke blot den heroiske Trofasthed ved overordentlige

Digitized by Google

Lejligheder, men ogsaa den jævne Trofasthed i de daglige Omgangsforhold. »Svig ej din Ven, vær tro imod din Pige«, det er et Ord fra den Tid. Og den Livsregel blev ikke blot ført i Munden, men ogsaa nogenlunde efterlevet — i hvert Fald i en ganske anden Grad, end man kender det fra vore Dage. Saa meget er vist, at i hin Tid hørte Ægteskabsskilsmisser til Sjældenhederne, hvorimod hos moderne Mennesker i Nutiden det livsvarige Ægteskab er paa Vej til at blive Undtagelsen og Sjældenheden. Eller, selv om man lader Ægteskabet bestaa, regner man dog ikke med, at egentlig *Troskab* skal bestaa mellem Ægtefællerne. Problemet »Hustruen og Elskerinden« har man, som bekendt, for et Par Aar siden for fuldt Alvor set optaget til offentlig Debat.

»Svig ej din Ven!« — hvor mange, der i vore Dage vil tilegne sig dette Valgsprog, skal jeg ikke kunne sige. Men det andet »Vær tro imod din Pige«, det finder aabenbart ikke megen Sangbund. Og der er vel knap heller nogen Digter, som nu længer forsøger at slaa til Lyd derfor.

Derimod for hundrede Aar siden, omtrent samtidig med, at Thorvaldsen modellerede det schweiziske Troskabsmonument, udsendte Øhlenschläger det ene dramatiske Mesterværk efter det andet, saaledes i Aaret 1826 Tragedien »Væringerne i Miklagard«, i hvilken han kommer stærkt ind paa poetisk at behandle dette Spørgsmaal: en Mands Troskab mod sin Brud. Eller — der kan egentlig ikke tales om et *Spørgsmaal,* der behandles; nej Troskaben mod Bruden fremstilles snarere som en Selvfølgelighed, en fast Regel, som en brav Mand slet ikke kan tænke paa at gøre en Undtagelse fra. Netop derfor bliver Heltens Skæbne saa tragisk, fordi Lykkehensynet saa absolut maa vige for Troskabshensynet.

Lad os gøre os det nærværende, hvorledes Digteren slynger Handlingens Knude. Harald Haarderaade, den senere Konge i Norge, for Tiden Høvding for Væringerne i Miklagard, er her blevet dybt forelsket i den skønne og ædle Grækerinde Maria. Ved hans Tilbagetog fra et sejerrigt Hærtog i Grækerrigets Tjeneste modtages han af græske Piger i festligt Optog. I Spidsen for dem fremtræder Maria, hans elskede, og sætter en Krans paa hans Hoved. Da griber Harald Lejligheden, holder Maria tilbage, efterat de andre Piger har fjernet sig, og bejler til hende.

Digitized by Google

Med Held. Deres Samtale ender med, at Harald siger: »Saa est du da min Brud! Giv mig et Kys«. Men idet hun rækker sin Mund imod ham, raaber en indtrædende gammel Eremit:

Kys hende ej, hvis du har hende kær!
Brænd ej et Saar i hendes unge Hjerte,
som du kan ikke læge.

Og efter at Eremiten har faaet Maria bort, siger han til Harald:

Ven, jeg vil dig vel.
Sig, hvilken Dyd du agter højst i Verden
næst from Tilbedelse for Kristi Kors?
Sig mig det Valgsprog, Væringerne skreve
paa Korsets Fane?
Harald: **Troskab!**
Eremiten: Godt, min Ven!
Jeg redder dig dit helligste Klenodie.

Og dermed gaar han.

Nu viser Sammenhængen sig at være denne: Harald er under et tidligere Ophold i Garderike blevet trolovet med en nordisk Fyrstedatter. Dér i Garderike har han efterladt sin liden Elisif, da han drog videre til Miklagard, og Hensigten var jo, at han skulde komme tilbage og hente hende. Men nu for nogen Tid siden er Rygtet om liden Elisifs Død kommen til Miklagaard. Dette Rygte har Harald troet — har altsaa ment at staa frit, saa han nu kunde byde Maria Hjerte og Haand. Rygtet om Elisifs Død var imidlertid falsk. Elisif er i Live. Det har Eremiten vidst, og det faar ogsaa Harald snart at vide, idet Elisif selv indfinder sig i Miklagard. Hun er fulgt med en Skare Væringer, som drog derned, og kommer nu for at kaste sig i sin Fæstemands Arme.

Og Harald — han aabner sine Arme for hende.

Saaledes falder Ordene mellem de to:

Elisif: O hvilken Glæde paa det lange Savn!
Nu er al Sorg og al Bekymring endt.
Jeg vidste nok, at Harald var mig tro.
Harald: Ja, Troskab stander i vort hellige Banner.
— Nu, sølvgraa Gubbe, nu forstaar jeg dig.

Med sønderrevet Sind, men uden Betænkning giver Harald sig tilbage til sin første Brud. Og Maria, hans elskede, Grækerinden, da hun faar Sammenhængen at vide, er hun ogsaa straks

Digitized by Google

paa det rene med, at for hende er der intet andet at gøre end at gaa i Kloster.

Hun taler derom med Eremiten, hendes faderlige Ven:

Maria: Ja, ja, ærværdige Fader, Klosteret
skal skille mig, med sine høje Mure,
fra Glæden og fra Haabet.
(Smertelig) Men hvor bygges
en Mur saa høj, at ej *Erindringen*
kan overstige den?
Eremiten: O, lad *den* stige
paa sine Englevinger! Ogsaa jeg,
Maria, som en sølverhaaret Gubbe,
har mangt Besøg af den i Aftenstunden;
thi ogsaa jeg har i min raske Ungdom
sagt Verdens Fryd Godnat, da Lykken svigted.

Handlingens videre Forløb skal vi ikke forfølge. Hvad der her interesserer os, er det Troskabsideal, en Digter for hundrede Aar siden har kunnet begejstre sit Publikum — den dannede Almenhed — for. Man maa i Sandhed sige, at Troskabs-Standarden er af hin Tidsalders Børn sat højt op, saa ængstelig højt, at man forstaar, at det i en efterfølgende Tidsalder kan slaa helt om, saa man tilsidst slet ikke vil høre noget om Troskab.

Allerede 1817, altsaa ni Aar før »Væringerne«, havde Øhlenschläger udgivet en Tragedie, »Fostbrødrene«, hvor det ogsaa er Troskabskravet, der bringer den tragiske Spænding ind i Handlingen. Asmund, Stykkets Helt, har vundet sig sin Brud og skal netop til at holde Bryllup, da den Hindring kommer imellem, at hans Fostbroder Tjodolf bliver dræbt i Tvekamp, hvilket medfører, at Asmund maa følge ham i Døden. Ganske vist var dette Fostbroderskab blevet indgaaet i Drukkenskab, og de to havde i Virkeligheden slet ikke brudt sig om hinanden. Men Løftet var afgivet under Iagttagelse af alle Former. Blod har de blandet med hinanden. Asmund har da intet Valg. Istedenfor at holde Bryllup med sin Ragnhild, følger han Tjodolfs Lig ind i Gravhøjen og lader Højen kaste til efter dem.

At Asmund nu alligevel kommer levende frem for Dagen igen — Digtere kan jo lave mange rare Ting, naar de vil — og tilsidst faar sin Ragnhild, det er en Sag for sig. Hvad der interesserer os, er atter her Forherligelsen af den ubønhørlige Troskab.

Denne Gang er det Troskab mod *Vennen*. Dog — i Virkelighe-

Digitized by Google

den var der jo slet ikke Tale om Hjertevenskab og derfor heller ikke om Hjertetroskab. Nej, men det var den nordiske Kæmpes Troskab mod givet Ord og Løfte. Asmund brød sig ikke om den Mand, han i Fuldskab havde lovet Fostbroderskab. Ikke det mindste. Men Løftet var givet. Et Ord er et Ord, en Mand en Mand. For dette Ideal bringer Asmund sin Lykke og sit Liv som Offer. Og sin Bruds Lykke med.

For nu at vende tilbage til »Væringerne i Miklagard«, da ses det let, at det er en Troskab af ganske tilsvarende Art, som forherliges dér. Lige saa lidt som Asmunds Troskab er egentlig Vennetroskab, lige saa lidt er det Elskovstroskab, der faar Harald til at bryde med Maria og vende tilbage til Elisif.

Elskovstroskab — dersom det for Harald var kommen an paa den, da var det blevet Maria, han havde maattet udvise den imod, og det var blevet Elisif, der havde maattet vandre i Kloster. Maria var jo nemlig Haralds Elskede, Elisif var det ikke mere og kunde ikke blive det igen. Elskovstroskab mod Elisif kunde der, som Sagerne nu engang stod, ikke være Tale om.

Men den nordiske Kæmpes Troskab mod givet Ord og Løfte, det var, hvad der kunde blive Tale om. Overfor Elisif var Harald bundet ved en Trolovelse. Mellem Maria og ham derimod var vel Kærligheden aabent og uigenkaldeligt erklæret, men en egentlig Trolovelsesakt forelaa ikke. Den var blevet afværget, idet Eremiten kom til og raabte sin Advarsel, før de fik givet hinanden det Kys, der skulde sætte Seglet paa deres Pagt.

Eller, vil man hævde, at det, der var foregaaet mellem Harald og Maria, var lige saa godt som en Trolovelse, saa har i hvert Fald den anden Trolovelse Prioriteten — i Tid og derfor ogsaa i Gyldighed — som bindende Aftale. Vel, siger Digteren os, saa er der for Haralds Troskab intet Valg. Han maa følge Maria saa at sige ind i Gravhulen — følge hende med et dødt Hjerte, eller med et hos en anden Kvinde efterladt Hjerte — ind til en øde Fremtid.

Dette maa jo ganske vist kaldes en storartet heroisk Troskab. Men Spørgsmaalet bliver dog, om liden Elisif egentlig er tjent med den Troskab? Hvad kan det hjælpe, at Harald giver sig tilbage, naar han dog ikke kan give hende sit Hjerte tilbage?

Og det formaar han jo ikke med sin bedste Vilje. Det er nu for silde. Saa fuldt og helt er Haralds Hjerte givet hen til Maria,

Digitized by Google

at det maa siges at være absolut tabt for Elisif. Og lad da liden Elisif meget hellere gaa i Kloster.

Jeg gentager: det er for silde. Saaledes som Tingene har udviklet sig, er det nu umuligt, at Harald kan vende tilbage til Elisif som virkelig Elsker. Men jeg siger ikke, at det lige fra først af har været umuligt. Jeg mener: Der kunde meget godt tænkes et Tidspunkt, hvor den ny Kærlighed, den til Maria, endnu kun var paa Nippet til at bemægtige sig Haralds Sind, — hvor han altsaa et Øjeblik var kommen bort fra sin første Kærlighed, men hvor han hurtig kom til sig selv, tog Foden til sig og vendte tilbage. Vi maatte altsaa her forudsætte, at Harald ikke havde hørt — eller troet paa — Rygtet om Elisifs Død. Og vi maatte tænke os Handlingens Gang saaledes, at Harald dér i Miklagard, fjernt fra sin Trolovede, mødte den indtagende græske Mø og begyndte at føle sig alt for stærkt hendraget til hende, — og at saa maaske den gamle Eremit, som gennemskuede ham, i næste Øjeblik traadte til og talte fortroligt til ham: Jeg advarer dig, Harald! Jeg minder dig om Væringernes Valgsprog! Jeg redder dig dit helligste Klenodie! Dersom det da var dette, vi fik at se i Stykket: hvorledes Harald forstod ham og fulgte hans Vink og resolut udrev af sit Sind den farlige Spire, der endnu ikke havde fæstet Rod, — dersom han f. Eks. havde taget Anledning til at forlade Miklagard og haste tilbage til Garderike, tilbage til Elisif, — ja, da vilde der vel slet ikke kunnet blive nogen Tragedie ud deraf, men det vilde have været et virkeligt Eksempel paa, hvad *Troskaben* betyder i et Elskovsforhold, — hvorledes Troskabsfølelsen i et kritisk Øjeblik kommer Elskovsfølelsen til Hjælp og redder Elskovsforholdet.

Altsaa netop i rette Tid, medens en Tilbagevenden endnu er mulig.

Man kan meget godt sige, at Elskovstroskaben bestaar i, at man vedbliver at komme tilbage til den Elskede med sit Hjerte. Dette gælder ogsaa for de rolige og stadige Kærlighedsforhold, hvor der ikke er Fare for nogen ny og forstyrrende Elskovsdragelse. Ogsaa dér er Troskaben en uundværlig Hjælper til at bevare Kærlighedsforholdet, den Troskab, der ikke blot bestaar i, at man lader være ligefrem at forlade og svigte hinanden, men som bestaar i, at man stadig paany kommer tilbage til hinanden med sit Hjerte — tilbage, altsaa i dette Tilfælde ikke fra en for-

Digitized by Google

styrrende tredje, der har begyndt at blande sig i Spillet, men tilbage fra en vis Fjernhed, der kan være opstaaet, idet man ganske simpelt har tænkt for lidt paa hinanden. At man da vender tilbage fra denne indbyrdes Fjernhed og lader det igen »aabenbares, at gammel Kærlighed i hver en Skærsild klares og er for Rust i Fred«, det er den Elskovstroskab, der er uundværlig ogsaa for saadanne Elskende, der er aldeles trygge paa hinanden med Hensyn til Faren for at blive forelsket i nogen anden.

Men hvor saadan Fare udefra virkelig opstaar, dér gælder det — det var det, jeg var i Færd med at understrege — om en hurtig Tilbagevenden til den elskede, inden det er blevet for sent.

Ak, vil nogen sige, det er jo altid for sent. Naar først Kimen til en ny Elskov — lad denne Kim være nok saa spæd og uudviklet — er kastet ind i Sindet, da er man leveret. Lige med det samme. Da er der intet at stille op. Den ny Spire lader sig ikke fjerne, som naar man luger et Blomsterbed i sin Have. Den ny Elskov tager Magten. Ingen virkelig Tilbagevenden til den forrige Elskov er mulig.

Denne haabløse Lære kan man høre forkyndt af mange prægtige og ellers rettænkende moderne Mennesker. De rystes maaske i deres Inderste ved Tanken; men, siger de, det er nu engang ikke anderledes. Naar Forelskelsen kommer, saa kommer den — som en uimodstaaelig og hensynsløs Magt. Og hvem denne Magt kommer over, kommer maaske til at bryde et tidligere Baand og gøre En ulykkelig, som før var hans eet og alt. Men han kan intet gøre derfor! Der kan intet bebrejdes ham! Det skete nu engang med ham, at han blev forelsket i en anden!

Ifølge denne Betragtning falder Troskaben ganske bort som medhenhørende til Kærligheden. Og to, der elsker hinanden, kan i Virkeligheden ikke noget Øjeblik være trygge paa hinanden. En af Parterne kan faa en ny Forelskelse, lige saa let som man faar den spanske Syge — eller skal vi sige: som man faar en Snue. Den henter man sig jo meget snart, blot man gaar hen ad Gaden. Og jeg skulde tro, at det i og for sig maatte være omtrent lige saa nemt — især for Folk med et af Naturen erotisk anlagt Gemyt — at paadrage sig en ny Forelskelse. »I og for sig«, siger jeg; nemlig dersom naturlig Genegenhed var alt og Troskab intet. Du store Verden! Man har dog virkelig ikke, fordi man een Gang er blevet forelsket og maaske trolovet eller

Digitized by Google

gift, uden videre forandret sin naturlige Beskaffenhed, har ikke derved faaet sin Menneskenatur saaledes imprægneret, at den i og for sig skulde være blevet uimodtagelig for nye Elskovskim. Og Elskovskim flyver der tilstrækkelig mange af om i Luften.

Nu, angaaende disse i Luften flyvende Smaatingester har jeg iøvrigt den Mening, at en hel Del af dem er ganske uskyldige og ufarlige. Amoriner kaldte man dem i Oldtiden, og de er paa Færde til alle Tider, og de forstaar, hvor de kan komme til, at lægge et Skær af sødt Skælmeri over Omgangsforholdet mellem Mand og Kvinde uden dog at vække noget Begær om at »faa« hinanden og uden i mindste Maade at forstyrre det virkelige og dybe Kærlighedsforhold, de paagældende muligvis staar i hver til sin for Alvor Elskede.

Men en anden Ting er, at ogsaa den store, eller dog forholdsvis store, Eros, den, der mægtigt river Sjælene til hinanden, ogsaa den er man i og for sig — nemlig dersom det kun er Naturanlæget, der er afgørende, og Elskovstroskaben er uden Betydning — udsat for at møde saa at sige paa ethvert Hjørne af sin Vej, især dersom man har noget Geni for Forelskelse. Og hvem har ikke det i vore Dage? Hvor mange har ikke faaet den erotiske Sensibilitet opklækket hos sig til det yderste? Hvor mange er ikke ved Litteratur-Paavirkninger og ved Eksempler fra Livet blevet præpareret til at modtage med aaben Dør og aaben Favn enhver ny Forelskelse, der kunde være paa Trapperne?

Muligheder er der i Sandhed nok af — Muligheder for en ny Forelskelse. Og disse Muligheder vilde hænge som et Damoklessværd over enhver Kærlighedsforbindelse, ødelæggende al dens Tryghed og Glæde, dersom der ikke var noget, der hed Troskab i Kærlighed, og dersom ikke Troskabsfølelsen sørgede for, at ingen saadan Mulighed bliver til Virkelighed.

Som Regel besørger Troskabsfølelsen denne Afværgen ganske umiddelbart og ganske ubevidst. Der faar, med andre Ord, slet ikke Lov at opstaa nogen Krise. Men skulde saa endda en Krise opstaa, — skulde virkelig en faretruende Gnist af fremmed Elskov blive kastet ind i Sindet, da staar det virkelig i Troskabsfølelsens og Troskabsviljens Magt — derom burde der aldrig hos sundt tænkende Mennesker kunne opkomme nogen Tvivl — at træde Gnisten ned, inden den fænger. Ja, vel at mærke, inden den fænger. Thi hvis Ilden først faar virkelig fat og breder sig,

Digitized by Google

vil meget snart det Tidspunkt være naaet, hvor det er haabløst mere at tænke paa at slukke Branden.

Her gælder Ordet: »Dersom dit høje Øje forarger dig, da riv det ud og kast det fra dig«. Her maa gøres Modstand — lige paa Stedet — med hensynsløs Vilje og Kraft. Og denne hensynsløse Modstand mod de første Bevægelser og Tilskyndelser til fremmed Elskov, det er Troskabens Værk. Og hvor Troskaben er rigtig grundmuret i et Menneskes Sind, dèr vedligeholder den en saadan Modstand mod hine utilladelige Bevægelser og Tilskyndelser, at de slet ikke faar Lov at opstaa.

Men — vil man maaske spørge ud fra den omtalte moderne Tankegang — *er* de nu i Virkeligheden saa utilladelige, disse Tilskyndelser til ny Elskov? Kan man ikke komme til at staa sin Livslykke i Vejen ved at modsætte sig dem? Ny, frisk Elskov, er det ikke en Livsfornyelse af allerførste Rang? Kan der tænkes nogen mere frugtbar Overrisling af Sindet, mere egnet til at bringe i Grøde alt, hvad der bor derinde? Og derfor, selv om vi ogsaa vil indrømme, at det jo virkelig lader sig gøre at stampe den ny Elskovsgnist ned, inden den fænger, vil det saa ikke være Synd at gøre det?

Ja, her kommer vi nok til det, der egentlig ligger paa Bunden. Hos nogle i hvert Fald. Naar de siger, at det er unyttigt at gøre Modstand, mener de egentlig, at det er Synd at gøre Modstand. De mener, med andre Ord, at en ny Forelskelse uden videre har Ret imod en gammel, og at skiftende, hinanden afløsende Elskovsforbindelser er Idealet.

Derom vil jeg nu ikke disputere, — lige saa lidt som jeg vilde disputere med en Muselmand om det ideale i at holde Medhustruer. Jeg vil nøjes med at bekende mig som en svoren Tilhænger af Monogamiet. Kærlighedsforbindelsen *for Livet,* det er den, jeg tror paa. Trofast Kærlighed, saa længe begge er i Live, det er Opfyldelsen af Mands og Kvindes fælles Bestemmelse.

Om et *Ægteskab* absolut og i alle Tilfælde bør være livsvarigt, altsaa ogsaa, hvor Kærligheden mellem Ægtefællerne er forbi, det er et Spørgsmaal for sig, vel mest et Hensigtsmæssighedsspørgsmaal, som jeg ikke her skal komme ind paa. En vis Ægteskabstroskab, som er uafhængig af Kærlighedstroskaben, kan uden Tvivl i mange Tilfælde have sin store Værdi. Men hvad

Digitized by Google

der her beskæftiger os, er ikke hvad der har Værdi for Ægteskabet i sig selv betragtet, men hvad der har Værdi for Kærlighedsforholdet. Og her er det da, jeg tillægger Troskaben en ganske afgørende Betydning — modsat dem, der ser noget saa værdifuldt i at faa brudt med en gammel Kærlighed til Fordel for en ny, af hvilken de, blot fordi den er ny, lover sig Livsfornyelse og Sjælsforyngelse. Ak! Livsfornyelse og Sjælsforyngelse! Ja, ganske vist, ingen tør vel nægte, at et saadant Brud undertiden kan være blevet nødvendigt og virkelig bringe Livsfornyelse med sig. Det bliver den enkeltes Ansvar i hvert forekommende Tilfælde. Men i al Almindelighed vil jeg sige: Bliv og drik Vand af din egen Kilde! Er det dig virkelig om Livsfornyelse og Sjælsforyngelse at gøre, da gaa ikke over Bækken efter Vand, men hold dig til hende, der hidtil var din Sjæls Elskede, og hos hvem du ogsaa i Fremtiden skal finde de levende Kildevæld, blot du er hende tro. Gaar du bort fra hende, da gaar du bort fra den Fremtid med stadig fornyet Kærlighedsrigdom og Livslykke, som ellers kunde være blevet dig til Del under trofast Samliv med hende i gode og onde Dage, under alle Livets Omskiftelser, saa længe I to fik Lov at leve og holde hinanden i Haanden.

At blive sin Elskede tro, er at redde sin Livslykke. Men det er jo endelig ikke alene eller mest for sin personlige Lykkes Skyld, en Elskers Hjerte er trofast. Men det er, fordi noget helligt og dyrebart er ham betroet at vogte over og værne om: et andet Menneskes Lykke og Sjælefred. Og det er, fordi han har en Tillid at svare til, den endeløse Tillid, hans Elskede satte til ham, da hun overgav sig til ham for Livet, med alt, hvad hendes var.

Trofast Kærlighed omklamrer og værner — som Schweizerløven — endnu i Døden sit dyrebare Klenodie, sit hellige Skjold. Thi trofast Kærlighed er af adeligt Blod, ja stammer i Virkeligheden fra Løven af Juda, der segnede paa Korset med et Spyd igennem sin Side.

Digitized by Google

PASTEUR.

Af Oluf Thomsen.

NAAR et stort Livsværk er tilendebragt, kan Betragteren enten stille sig dér, hvor Arbejdet sluttede, han ser da, hvorledes ethvert Stadie paa Vejen havde det tidligere til Forudsætning, eller han kan anbringe sig paa det Sted, hvor Arbejdet begyndte, og han vil opdage — ikke uden en vis Indvielsens Gysen — at enhver Fase indeholdt alt det kommende i Kim. Saaledes hænger alt i Tilværelsen sammen, men kun overfor den Enkeltes, den Udvalgtes Værk bliver Sammenhængen synlig eller maaske snarere følelig. Den, der betragter Pasteurs Gerning med mere end det overfladiskes hastigt orienterende Blik, vil snart fornemme, hvor nøje alt er forbundet, trods Forskelligartetheden af de enkelte Objekter for Undersøgelsen. Og dog bestemte tilsyneladende »Tilfældigheder«, hvor Arbejdet paa ethvert Tidspunkt skulde sættes ind. Ingen kan alligevel tvivle paa, at disse »Tilfældigheder« kun var de udløsende Momenter, Banen var i Virkeligheden givet i og med Pasteurs Personlighed. Og Hemmeligheden er vel, at alle andre »tilfældige« Paavirkninger hurtig visnede og forsvandt, kun de, der var i Harmoni med *det Hele,* kunde varigt rodfæstes og bære Frugt. Det første Arbejde, der med Rette anbringer den da knap 26-aarige Louis Pasteur i Forskningens allerforreste Række, drejer sig om Sammenhængen mellem visse Stoffers Krystalform og den indre Bygning af disse Stoffers Molekyler. Man havde længe vidst, at Vinsyren kan forekomme i en Modifikation, den saakaldte Paravinsyre, racemisk Vinsyre eller Druesyre, der iøvrigt paa Tidspunktet for Pasteurs første Undersøgelser ikke kunde fremstillles vilkaarligt, men undtagelsesvis fremkom, »opstod« under Produktionen af Vinsyre. Vinsyren og Paravinsyren forholdt sig i et og alt ens, saa vidt man da hidtil havde iagttaget, kun var der den Mærkelighed, at en Opløsning af Vinsyren eller dens Salte drejede Lys, der tilbagekastes under bestemte Forhold, saakaldet polariseret Lys, til højre, medens Paravinsyren var optisk uvirksom. Opløsninger drejede ikke Lyset, hverken til højre eller venstre. Med megen Iagttagelsesevne, Fantasi og Evne til at kombinere fastslog Pasteur, at Paravinsyren i Virkeligheden var en Forbin-

Digitized by Google

triske, men indbyrdes symmetriske, som f. Ex. den højre Haand er symmetrisk med den venstre Haand. Pasteur forstod, at Asymmetrien var Aarsagen til Drejningsevnen overfor Lyset, og at naar Paravinsyren var optisk uvirksom var det, fordi den var en Forbindelse af to Komponenter, af hvilke den ene drejede lige saa meget til venstre som den anden til højre. Det lykkedes ham at skille disse Komponenter ad, og den optisk uvirksomme Paravinsyre var nu spaltet i to virksomme Vinsyrer, en højredrejende og en venstredrejende. Denne Opdagelse er paa en Maade Forløber for den c. 20 Aar senere opblomstrende *Stereokemi,* der under Ledelse af *van't Hoff* og *Lebel* skulde faa saa stor Betydning.

Pasteur har — som det fremgaar af talrige Udtalelser i Aarene nærmest efter denne Opdagelse — været i høj Grad optaget af Tanker om Betydningen af Asymmetrien i Universet, han har ikke blot indskrænket sig til Spekulationer, men forsøgt at realisere disse gennem til Dels yderst fantastiske Experimenter, der dog alle har været forgæves. Hans Arbejder med Vinsyren havde imidlertid ført ham nærmere i Forbindelse med Gæringsindustrien, og da han i 1854 var bleven ansat i Lille ved det nylig oprettede »Faculté des sciences«, kastede han sig med stor Iver over Studier af Gæringsprocessen. Den umiddelbare Foranledning hertil var en Henvendelse fra en Brænderiejer, der var fortvivlet over, at Produktet ofte mislykkedes. I Stedet for Alkohol dannedes undertiden Mælkesyre, til andre Tider Smørsyre, naar Sukkerroerne gærede, og store Værdier gik tabt.

Paa dette Tidspunkt var hele Gæringsfænomenet hyllet i en Taage, der yderligere var omgivet af Mystik. Man tilsatte Gær til det Substrat, der skulde forgæres, og der fandtes naturligvis Traditioner om, hvorledes man i det enkelte burde gaa frem for at opnaa det bedste Resultat. Hvad »Gær« imidlertid egentlig var, og hvorledes det virkede, var man ingenlunde klar over. Der havde vel rejst sig Stemmer for, at »Gær« indeholdt levende Kim, synlige i de endnu forholdsvis primitive Mikroskoper, men om dette nu virkelig forholdt sig rigtigt, og hvilken Betydning man eventuelt maatte tillægge disse Kim, det vidste man meget lidt om. Samtiden var vel nærmest behersket af den tyske Kemiker *Liebig's* Autoritet. Efter ham var organisk Substans i »Gær« eller andet Stof nødvendigt og man tænkte sig nærmest,

Digitized by Google

at disse organiske Stoffer under Paavirkning af Luftens Ilt sønderdeltes saaledes, at deres Molekyler kom i en heftig Bevægelse, der forplantede sig over paa det Stof, der skulde forgæres. Herved splittedes det ad i mindre sammensatte Forbindelser, Sukkeret f. Eks. i Alkohol, Kulsyre og enkelte andre mindre betydende Komponenter. Man kunde imidlertid ikke forklare, hvorfor der til Tider fremkom de højst ubehagelige Spaltninger, der førte til Dannelse af Mælkesyre og Smørsyre.

Pasteur viste igennem et meget sikkert planlagt systematisk Arbejde, at alle Gæringer er Resultatet af *forskellige* Slags Mikroorganismers Livsvirksomhed, og at Grunden til, at Produkterne ofte er uensartede og ikke altid efter Ønske, er, at man ikke har at gøre med Virkningen af en enkelt Mikrobart. Der er visse Mikrober, der danner Mælkesyre af Sukker, andre danner Smørsyre. Vil man arbejde sikkert, maa man have netop den ønskelige Mikrobart saa ren som muligt, og man maa ikke blot ved Tilsætning af Gæren, men paa ethvert Stadie af Gæringen hindre at andre, ubudne Mikrober kommer til og forstyrrer Resultatet. Lejligheden dertil er rig nok, thi Luften og dermed alle Tings Overflade er oftest i høj Grad befængt med alle Slags Mikrober. Alt maa derfor steriliseres, d. v. s. befries for alle uvedkommende Mikrober og kun de nyttige, de der i det givne Tilfælde frembringer den rette Gæring, maa have Adgang. Pasteur viser herunder, at mange Vædsker som Vin, Øl etc., der ikke taaler Kogning uden at ødelægges mer eller mindre, kan befries for Mikrober ved en lempeligere Opvarmning end til 100°. En halv Times Opvarmning til 60—70° er oftest tilstrækkelig til at dræbe netop de Mikrober, man ønsker at udelukke. Denne Form for Sterilisering benævnes som bekendt nu *Pasteurisering*. Pasteurs Undersøgelser har ført hele Gæringsindustrien, specielt Fremstillingen af Vin, Øl og Eddike ind i rationelt Spor, hvad der har haft en meget stor nationaløkonomisk Betydning. Herhjemme forstod Brygger I. C. Jacobsen meget hurtig at gøre de nye Opdagelser frugtbringende, og den udmærkede Botaniker og Mikrobiolog *Emil Chr. Hansen*, der knyttedes til Carlsberg Bryggeriets Laboratorie, udarbejdede Metoder til *virkelig* Rendyrkning d v. s. Dyrkning af Kulturer, udgaaede fra een eneste Gærsvamp. Det viste sig nemlig, hvad end ikke Pasteur havde tænkt sig muligt, at Gærsvampene ingenlunde altid er »urene«,

Digitized by Google

fordi de er forurenede med Bakterier, men ogsaa andre Gærsvampe, saakaldet »Vildgær«, kan i høj Grad kompromittere det gode Resultat. Derfor er ægte Renkulturer nødvendige.

Pasteur's næste Skridt er Omstyrtningen af Dogmet om *Selvdannelse* (spontan Generation) af Mikrober (de lavest staaende Dyr og Planter). I lange Tider var Diskussioner blevet ført om dette Emne, frem og tilbage. Langt de fleste var dog tilbøjelige til at mene, at Selvdannelse, altsaa det døde Stofs Organisation til levende, primitive Væsner kunde finde Sted under visse Forhold. Nu havde i 1858 Direktøren for det naturhistoriske Museum i Rouen, *Pouchet,* paany ment experimentelt at have *godtgjort,* at Selvdannelse virkelig forekommer. Dette gav *Pasteur* Anledning til at tage hele Problemet op fra Grunden. Gæringsstudierne var jo saa at sige Forarbejder dertil uanset de direkte praktiske Konsekvenser, de havde faaet. Gennem en lang Række sindrigt udtænkte og teknisk mesterligt udførte Forsøg viser *Pasteur* i Aarene omkring 1860, at alt hvad der hidtil er anført som Exempler paa og Beviser for Selvdannelse, kun er *tilsyneladende* rigtigt og beror paa ubemærkede Fejlkilder. Hvor disse stoppes, ophører med det samme Selvdannelsen. En lang Række, til Dels meget bitre Kampe maatte Pasteur føre for at bringe dette Standpunkt til en i al Fald foreløbig Sejr.

Pasteur er i Virkeligheden hermed indstillet paa den rigtige Forstaaelse og Opklaring af de smitsomme Sygdommes Aarsag. I en Henvendelse til »Videnskabernes Akademi i 1860 siger han da ogsaa: »hvad der yderligere vilde være ønskeligt er at føre disse Studier (over Gæring og »Selvdannelse«) videre for at bane Vej for en alvorlig Undersøgelse af Oprindelsen til forskellige Sygdomme«. Han havde jo lært at forstaa, at Vinens og Øllets »Sygdomme« skyldtes bestemte skadelige Mikrobers Virksomhed. Det laa da nær for ham at antage, at ogsaa Menneskers og Dyrs Sygdomme i al Fald for en stor Del var af mikrobiel Natur, og at ligesom f. Ex. Alkoholgæringen kunde ødelægges af en Slags Mikrober, der frembringer Mælkesyre, en anden, der danner Smørsyre etc., saaledes maatte antagelig ogsaa een Slags Mikrober frembringe een Sygdom hos Mennesker f. Ex., en anden Mikrobart en anden Sygdom. Det specifike Moment er Pasteur øjeblikkelig klar over.

Der kan næppe være Tvivl om, at det paa en Maade har hjul-

Digitized by Google

pet Pasteur, at han ikke var Læge. Han var af Fag Kemiker og manglede derfor for en Del den traditionsbundne Viden, som ethvert Fags Udøvere maa bære med sig, baade til Gavn og til Skade.

Atter kom »Tilfældet« Pasteur til Hjælp. En heftig, øjensynlig smitsom Sygdom, den saakaldte Pebrine (Pebersygdom) blandt Silkeormene truede med at ødelægge hele Frankrigs, som forøvrigt adskillige andre Landes Silkeavl, og man henvendte sig derfor til Pasteur for at bede ham søge at udfinde Aarsagen og angive Midler til Sygdommens Bekæmpelse. Til Trods for at *Pasteur,* som han selv siger, »aldrig har rørt ved en Silkeorm«, lykkes det ham i kort Tid at fastslaa utvetydigt, at Sygdommen er smitsom, at den skyldes en *Protozo* (et mikroskopisk »Urdyr« af den mest primitive Art), og at Sygdommen bringes fra Generation til Generation ved at den syge Sommerfugls Æg allerede er inficerede. Gennem en mikroskopisk, meget simpel Undersøgelse af Sommerfuglen, naar den har lagt sine Æg, kan det imidlertid let konstateres, om Moderdyret er sygt eller ej. Er Sommerfuglen syg, maa alle dens Æg destrueres, da i al Fald en stor Del af dem da sikkert er inficerede. Er Moderen derimod ved den mikroskopiske Undersøgelse uden Mikrober, er Æggene ogsaa forskaanede og kan bruges til fortsat Avl. Paa denne simple Maade kan man i kort Tid skaffe sig en ren Bestand, og Sygdommen kan bringes til at forsvinde. Trods megen og selvfølgelig Modstand sejrede i Løbet af nogle Aar Pasteur's Principper, og meget store Værdier reddedes for Frankrig.

Vejen gaar nu videre til Studiet af Infektionssygdomme hos Pattedyr og Fugle. *Miltbrand* og *Hønsekolera,* to meget ødelæggende Sygdomme blandt Frankrigs Husdyr, er de første Sygdomme, Pasteur tager op til indgaaende Undersøgelse. Samtidig er imidlertid i Udlandet Interessen bleven vakt. I Tyskland gaar den unge, senere saa berømte *Rob. Koch's* Undersøgelser jævnsides med Pasteurs. I England har *Joseph Lister* gennem Studiet af Pasteurs Gæringsundersøgelser forstaaet Mikrobernes Betydning for Saarsygdommene. Paavirket af Pasteur anser Lister vel oprindelig — med Urette — Luften som det farligste bakterieholdige Medium, hvorfor hele Begyndelsen af »*Antiseptiken*« kendetegnes ved den overdrevne Brug af Karbolsyre, der i fortyndet Tilstand, i fine Draaber gennem et saakaldet Spray,

Digitized by Google

»forstøves« i Luften i Operationsstuerne. I Virkeligheden er der langt større Fare ved de friske Saars Berøring med urene Brugsgenstande, med Operatørens Fingre o. s. v., en Fare, Lister dog ingenlunde oversaa. Nu til Dags er, som enhver ved, Antiseptik for en væsentlig Del bleven afløst af Aseptik, d. v. s. man søger at lade alt, hvad der kommer i Berøring med Saarene, være renset helt for Bakterier, saaledes at man ikke behøver at udsætte Saarene for stærke Antiseptica, Karbolsyre, Sublimatvand o. s. v., der har vist sig at forringe Vævets »Vitalitet« og saaledes gøre det mindre modstandsdygtigt overfor de enkelte Mikrober, der trods al Omhu dog kan slippe ind, men som af det uskadte Væv i Reglen vil ødelægges, naar det kun drejer sig om et ringe Antal.

Pasteur's Arbejder fra Midten af 1870-erne indtil hans Død i 1895 er væsenligt optaget af at finde Midler til Bekæmpelse af Infektionssygdommene. Det er særlig gennem Fremstillingen af »Vacciner«, Pasteur haaber at kunne undertrykke Sygdommene, dels *profylaktisk,* altsaa ved Behandling af de sunde Dyr, der derefter skulde blive uimodtagelige for Smitte, dels *kurativt,* naar Sygdommen først er brudt ud.

Fra gammel Tid (Slutningen af det 18. Aarhundrede) kendte man den af *Jenner* indførte Vaccination mod Kopper, hvis Princip beror paa, at Koppesygdommens Infektionsstof, hvis Natur iøvrigt endnu den Dag idag er ukendt, svækkes i Virkningens Voldsomhed, naar Smitstoffet fra Menneskekopper har givet Anslag paa en Kalv (Ko). Smitstoffet, der antages at være en levende Mikrob, forandres altsaa kvalitativt i Kalvens Organisme, og denne Forandring bibeholdes, naar det fra Kalven podes tilbage til Mennesket. Det frembringer da en lokal, ganske let Infektionssygdom, der ikke medfører alvorlige Ulemper for den vaccinerede, og efter den lette Indpodningssygdoms Afløb er den vaccinerede skærmet — i al Fald til en vis, meget væsentlig Grad — mod det uforandrede Koppesmitstof. Pasteur har øjensynlig oprindelig haft til Hensigt at fremstille lignende svækkede specifike Smitstoffer ved Passage gennem dertil egnede Dyrearter. For Miltbrand og Hønsekolera lykkedes det imidlertid ikke. Derimod fandt Pasteur, at Dyrkning af Miltbrandsbacillerne i Reagensglas ved høj Temperatur forandrede dem kvalitativt. Den saaledes fremvoxede Kultur var ikke mere farlig

Digitized by Google

for Faar, der podedes med den, den var bleven til en »Vaccine«, thi Faarene, der havde modtaget een eller to saadanne Indpodninger, var derefter beskærmede selv for meget voldsomt Miltbrandsmitstof. Paa analog Maade fremstilledes en Vaccine mod Hønsekolera, her var høj Dyrkningstemperatur vel ikke virksom, men under rigelig Tilgang af Luftens Ilt til Kulturen skete Omformningen til »Vaccine«. Pasteur har vistnok tænkt sig Muligheden af at kunne fremstille specifike Vacciner mod alle Infektionssygdomme. Han har haft Forsøg i Gang med Svinets Rødsyge og andre Sygdomme af særlig Interesse for Landbruget. Først sent — og under megen Modstand fra Lægernes Side — gik Pasteur i Gang med Forsøg paa at finde »Vacciner« mod Sygdomme, der særlig angriber Mennesker. Det lykkedes efter mange og vanskelige, i høj Grad anspændende Forsøg at fremstille »Vaccine« mod Hundegalskab, en Sygdom, der i al Fald i lange Tider ikke har spillet nogen Rolle her i Danmark, men i andre Lande, bl. a. i Frankrig har krævet et ikke helt ringe Antal Ofre aarligt. Disse Forsøg har vistnok i det store Publikums Bevidsthed i særlig Grad gjort Pasteurs Navn berømt. De er ligesom omgivet med Æventyrets Glans. Det mærkelige er jo ogsaa, at Vaccinationen først begynder, *efter* at den paagældende er bleven bidt af den syge, »gale« Hund. Sygdommen er en Infektionssygdom, hvis Mikrob endnu er ukendt. Smitstoffet findes i Hjærne og Rygmarv og foraarsager her de Forandringer, der følges af Angest og Vildskab hos det syge Dyr og faar det til at bide Mennesker og Dyr, der kommer paa dets Vej. Da Smitstoffet ogsaa findes i det syge Dyrs Spytkirtler, bliver Bidet farligt, fordi Smitstoffet ligefrem podes ind i de Saar, som det rasende Dyr frembringer ved sit Bid. Der gaar imidlertid oftest mange Dage, indtil flere Maaneder, før Sygdommen bryder ud, og i denne Inkubationsperiode er der endnu Tid til at foretage »Vaccination«. »Vaccinen« bestaar i Rygmarv fra Kaniner, der kunstigt er inficerede; den er præpareret paa en særlig Maade og er ufarlig for den behandlede.

I Pasteur's sidste Levetid begyndte med den tyske Forsker *Emil v. Behring* og Japaneren *Kitasato's* Undersøgelser (1890) en ny Form af Behandling ved Infektionssygdommene. Gennem Opdagelsen af at visse bakterielle Giftstoffer frembringer specifik Modgift, er det muligt direkte og hurtigt at komme den in-

Digitized by Google

ficerede og forgiftede til Hjælp ved at tilføre ham — gennem Indsprøjtning — den allerede færdigdannede Modgift. Dette er Grundlaget for hele den moderne Serumbehandling. I de seneste Aar har man atter i stort Omfang fremstillet »Vacciner« mod mange forskellige Infektionssygdomme. Deres Virkemaade er væsentlig forebyggende.

Da Pasteur i 1884 fremlagde sine Resultater over Hundegalskab paa den internationale Kongres i København, var han allerede en syg Mand, og da det nye Institut, der bærer hans Navn, blev aabnet i Paris i 1888, var han mærket dødeligt, om end hans klare, aldrig hvilende Aand endnu omspændte alt Arbejdet og dets Besvær, dets Fare og Tillokkelse — hans personlige Gerning var dog endt, det var den nye Slægt han gav sit Arbejdes Frugter i Arv.

Som Pasteur's Værk bærer en samlende Enheds paa samme Tid storslaaede og simple Mærke, saaledes er ogsaa hans Karakter en Helhed, formet indenfor faa og kraftige Linier, en Mand af uforlignelig Styrke, men uden Pynt af nogen Slags. Maatte Beretninger om Pasteur naa at trænge ind i Folkets brede Lag. I sjælden Grad er Liv og Arbejde her blevet *Eet*. Ingen kan fordybe sig deri uden at føle dets stærke moralske Værdi og dets særegne Skønhed.

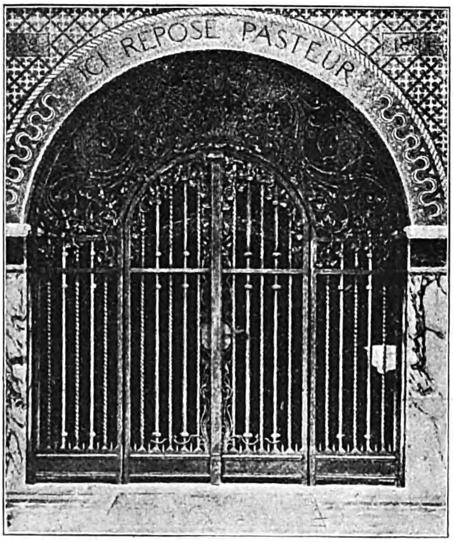

Indgang til Pasteurs Grav.

Digitized by Google

DANSKE DIGTERE I ØSTEN.

Af Kai Flor.

DET er i England fortrinsvis Imperialismen, der har skabt den oversøiske Literatur, som i vore Dage faar sin ypperste Udfoldelse i de Kipling'ske Junglebøgers Poesi og Kolonisoldaters Sange og — mere artistisk betonet — i Joseph Conrads hvad Østen angaar alt overskyggende Prosadigtning.

I Frankrig blev det mindre de franske Kolonier, mere den romantiske Længsel i fransk Poesi, der — med Tilknytning til Edgar Poes Drømme om uudforskede Urskoves Ensomhed — fremkaldte en exotisk farvet Digtning, hvor en Leconte de Lisles lyriske Ækvatorbilleder og en Pierre Lôtis Rejse-Melankoli mødes med en Baudelaires virkeligheds-lede Higen »anywhere out of the world«. Østerlandsdrømmen blev — ved Siden af Opium og anden orientalsk Narkose — en artistisk, om ikke Befrielse, saa ialt Fald Dulmen.

Danmarks faa Tropekolonier satte sig ikke dybe Spor i vor Literatur; end ikke vore oversøiske Handelskompagnier har tidligere befordret vore Digtere og dermed deres Digtning ad orientalske Veje, før Ø. K. i de senere Aar har været denne betydningsfulde Formidler.

Vel var vor literære Romantiks Hovedværk en lyrisk-dramatisk Omskrivning af det persiske Alladdinseventyr; men som Symbol blev Oehlenschlægers Digt ikke nogen Vejviser til Østens, men til Fantasiens Riger. Den eneste af vor Guldalders Digtere, der foretog en Orientrejse, *Poul Møller*, søgte vel nok en Slags Glemsel — som Surrogat for Klostret, efter hvad en af hans Venner udtalte — paa denne Tur. Men hans Flugt var ikke nogen moderne Baudelaire'sk Flugt for Virkeligheden. Det betydeligste literære Udbytte blev netop hans uvisnelige Kærligheds-erklæring til den skønne, danske Virkelighed — »Rosen blusser alt i Danas Have«.

Baade for Englands og Frankrigs moderne Digtning har Orienten ogsaa sprogligt betydet en Fornyelse. Poul Møllers digteriske Sprog fik ikke fremtrædende Farve af de tropiske Egne han passerede. Det *Constantia,* han fandt i Kapstaden, blev for ham en Genklang fra »Charlottes Bøgelund«, og »de hjerteløse

Digitized by Google

Møer«, han mødte hos Morgenlandets Sønner, bærer et saa nordisk Smykke som en »gylden Spange«.

At Poul Møllers Sprog med dets sunde Kerne og koncise Billeder — ogsaa af Orientaleren bag sin Vifte gispende efter Luft eller paa sit Purpur »blandt købte Friller« lyttende »til den sorte Halvmands Triller« — betød en Fornyelse af vor Digtning, det skyldes netop dets djærve, danske Karakter og ikke nogen orientalsk Farvning af det.

Det danske Sprog har gennemgaaet en forbløffend Udvikling, fra Poul Møller rundede Kap, og til *Tom Kristensen* naaede Peking! Det har faaet en rytmisk Smidighed, en klanglig Rigdom, som har givet det en Mulighed for at optage ogsaa det orientalske Glossarium, der vilde have været utænkeligt paa Poul Møllers Tid. Verden har aabnet sig for vore Digtere, og vor Digtning har modtageligt optaget, hvad den kunde af Verden.

Tonerne har kaldt baade fra Frankrig og England — mest dog fra England. Sporadisk har Interessen for Orienten og orientalsk Digtning hos os givet sig Udslag ved 1900-Tallet paa forskellige Maader. *Aage Matthison-Hansens* digteriske Prosagengivelser efter kinesisk Lyrik i Stil med Mme *Judith Gautiers* »Le Livre de Jade«, har med de Venner hun vandt for Kinas Digtere ogsaa kunnet vække Længslen efter Landet. Paa videnskabelig Grund stod *Arthur Christensen* i sin værdifulde Bog »Muhamedanske Digtere og Tænkere«, hvor ogsaa Omar Khayam og hans »Rubaiyat« behandles og gengives i Uddrag. Efter Fitzgeralds engelske Udgave forelaa allerede i 1900 en dansk Oversættelse (senere fulgt af *Thøger Larsens* langt bedre).

Men mere end denne literære eller videnskabelige Interesse for den orientalske Digtning, betød den journalistisk-digteriske, der havde sit Paradigma i Rudyard Kipling. Nærmest efter ham følger i vor Literatur *Johs. V. Jensen,* hos hvem Viljen til en Renæssance gennem den nye Verden var sidestillet med Skønhedslængslen mod de exotiske Skove. Om den ikke netop satte sig lyrisk Blomst — den fik dog i hans »Singapore-Noveller«, »Olivia Marianne« og flere af hans mytiske Skildringer fornyende digterisk Udtryk.

Sophus Michaëlis var den første af vore Lyrikere i det 20. Aarhundrede, der i lyriske Vers gengav sine Indtryk fra Rejser i Troperne, og derved gik i Spidsen for den Skare af Digtere, der

Digitized by Google

hentede nye Indtryk, nye Billeder, nye Ord og Rim hjem fra Østen.

Palmerne vugger i hans Vers. Blaaregnen slynger sig, stille blomstrende, gennem hans Digte fra Japan, hvor det exotiske rimer saa fint paa det erotiske. En lille lyrisk Geisha-Historie, en dansk »Butterfly«-Cyklus, hvor Geishaen hedder Shinju og gaar paa Geta-Stylter og bærer Obi-Skærf og spiller paa Samisén — de nye Ord og den nye Tone:

»Blaaregnen stille visned —
Den hang som død at se
en Morgenstund, jeg vaagned
i Thehus Numer tre.«

I Sophus Michaëlis' japanske Digte er det første Gang de orientalske Gaders Klapren giver Genlyd i vor Lyrik, at Glædeshuset i Østen aabenbarer sine Laster, og Stræderne deres Blanding af Røg og Stank:

»Tørfisk, der lugter svovlet,
og Tang, der sammenskovlet
langs Stillehavets Bræm
er lagt som Livret frem.«

Og her har vi Humøret i de nye fornøjelige Rim:

»Mild Sake-Vin jeg drak i
det skønne Nagasaki
og stopped fin Tobak i
min Pibes lille Skal.«

Her kan Hans Hartvig Seedorff følge ligeefter. Hos ham er det blevet en Leg, en festlig Jongleren med fremmede og danske Ord:

»Med Listeskridt og i Listesko
— down and up, and up and down —
gaar Wing og Ching og Chang og Cho
Listegang gennem Chinatown.
Otte Fødder i Fløjl og Filt
— Wings, Chings, Changs, Chos —
gaar ind i en Gade, der dufter mildt
af hundrede Ovnes Os.«

Det er »Røverne fra Rold« paa »kinesisk«!

Men han har ogsaa en mere Kipling'sk rivende Tone, naar han synger for Sømanden:

»Vi har drevet for søde Passater,
vi har redet den vilde Monsun.

Digitized by Google

Og en bredbladet Dolk
var vor Talsmand og Tolk,
naar det kuled i Bar og Saloon.
Men det kuler, det kuler endnu!
Og vi ved fra den sidste Tajfun:
at den, som blev mønstret i Rio, boys
skal ende engang i Rangoon.«

Digteren bæres af Sted af Rytmen og Rimene, som af en sand Sydhavs-Monsun.

Hos *Valdemar Rørdam* antager de tropiske Storme nordisk Skikkelse:

»Blaaøjet Ægir og sortøjet Ran —
midt i Det indiske Ocean
ser jeg de hjemlige Guder«.

Ogsaa Rørdams mesterlige Vers optager med Lethed det orientalske Tempos hede Rytme, ogsaa hans Rimrigdom genspejler de østerlandske Billeder i overdaadig Pragt, ogsaa han har lyttet til og gengivet Kiplings Banjo-Klange. — Men han staar Poul Møller (og Oehlenschlæger) nærmere end sine samtidige Kolleger i Østen. Han lytter trods al sin Betagelse af Orientalerindens sortrøde Smil »af Elskov og Død, af alt hvad Østerland hemmeligt nød« til de Hjemveens Stemmer, der hvisker med en Tone af hine »underlige Aftenlufte«, som drog Guldalderdigteren mod hans Fædreland.

Men Rørdams Erfaringer i Østen skulde ikke blot blive »Det indiske Hav«s af Hjemlængsel gennemstormede Digte. Han hentede her Rejse-Stoffet til sin store lyriske Roman om »Jens Hvas til Ulvborg«, hvoraf han i Vinter har udsendt 1ste Del.

Jens Hvas har tidligt følt sig draget af Eventyrlandene:

»Det Palmesus, det Palmesus fra Kysten
vakte hans Barndoms Længsel imod Østen.«

Og da han river sig bort fra Hjemlandet i Følelsen af Hjemløshed i Barndomsbyen, kommer han sig for hver ny Dag paa Søen: Minderne og Drømmene?

»De fine Fugle — før Ens Plump i Køjen,
er en vel dronet og en anden fløjen.«

Saa let slipper Jens Hvas ud; men han glemmer hverken Danmark eller dets store Traditioner paa Havet. Erobrerdrømmen er latent i hans Sind, og Pligtfølelsen mod Flagets og Mandens Ære vaagen.

Digitized by Google

Man mærker hans Stolthed paa Nationens Vegne, naar han træffer den danske Frue med det fine Sind og den sunde Vilje derude paa Java. Rørdam ser ikke paa Østen, paa dens Mænd og Kvinder med en Poul Møllers nordiske Foragt, hvor dansk et Væsen der end lyser gennem hans Digtning. Han kan baade fraase i pragtfuld Madglæde ved et hollandsk-indisk Rijstafel og indfange Slavindernes æggende Ynde og Tropefugle-Kvidder i sine klassiske Ottav-Rytmer og male det javanske Flodlandskab i saa djærve Akvarelfarver:

»Plask! Og en spraglet seks Fod Salamander
med buklet Dragekam forsvandt bag Bladene.
I Sumpens Mylr af Blomster og af Planter
(Mangrove, Pisang, Atap, Gud veed hvad!)
kom Spydtorn, Kæmpestilk og Luftrod vadende,
Blomst klemt af Blomst, Blad løftet over Blad
mod Dampjollen, der prusted som en Hval,
halvkvalt i den bugtede Kanal.«

Men overfor selve Østens Karakter erkender han selv Usikkerheden hos den hvide Mand:

»Aaben er aldrig Vejen ind til Sjælene;
men fremmed Hud og Ham, hvor de fordunkler!
Hvad ser Blaaøjet i de sorte Øjne?
Er det af Lyst, er det af Had de funkler.
Dølger den Holdning, Løfter eller Løgne?
Talen er lumsk og Tavsheden er kvælende.
Hvad veed en Hvid om brun og gylden Hud,
hvad dér bor inde og hvad dér vil ud?«

Den samme ærlige Bekendelse finder man i Indledningsdigtet til *Tom Kristensens* Digte fra Kina »Paafuglefjeren«, hvor han om Fjerens ild-blaa »Øjne« skriver:

»Og jeg blev forledt til at ane en Sjæl
i alle de Blikke, jeg mødte og saa,
og jeg blev forledt til at synge om det,
jeg ej kan forstaa.«

Men ligesom han i sine »Mirakler« evnede at forvandle de tørre Stenes Hverdagsgraa til Juveler af funklende Farver under sit Digtersinds friske Kilde, saaledes besjæler han med sit eget skønhedsbrændende Væsen det Østen, vi møder i hans Vers.

Det er en sikker og med adskillige Træk af den orientalske Kultur intimt fortrolig Kunstner, der har ridset disse Billeder: af de to kinesiske Oldinge under det blomstrende Træ (i et Versemaal, der ved sit muntert smittende Rimfald kan minde om den

Digitized by Google

Frødingske Humor i en »Jan Ersa—Per Persa«), af Mandarinen ved sit Bronzebord, hvem Mindet om en lille Rænke kruser Læben »i et Smil, der kildrer som en Flue paa hans Mund«, af den skaldede Bedstefar som en stor Elfenbens-Buddha med sit Barnebarn Fi-Fan-Dai paa Knæet, og af den kølige Kineser. hvis

»Ansigt kan lignes ved Dammen,
For Rynker er Ansigtet fri,
Og hvert et Tegn er flydt samme,
før Livet har ridset deri.«

Han har ogsaa dristet sig til et farvestraalende, subtilt og dybt Digt om Li-Tai-Pé. Og han har ikke været bange for med Nummer 6 i en Række paa tyve dømte Kinesere foran Skarpretteren at lægge sit Hoved paa Blokken.

Digtet er et Mesterværk, stigende i Spændingen indtil det kvalfulde Nu, da Bødlen nærmer sig den sjette i Rækken:

»Min Nakke smerter uden Stands,
og Smerten slaar en ilsom Krands
i Halsens Kød.
Er jeg mon død?

*

Nej, Bødlen staar endnu og ser
langs Sværdets tynde sejge Ægg.
Saa træder han det næste Skridt
og standser — maaler — gaar lidt væk.
Jeg ser en Bille vandre tryg
med grønt Metal paa hvælvet Ryg,
den vandrer mod
en Bøddelfod.«

I det lange spændt skælvende Nu foran Sværdets afgørende Hug — Inspirationens flammende Nu mellem Liv og Død — standser Tom Kristensen ved det lille Gran af Skønheden, den grønne Bille. Og før den naar Bødlens Fod, er Hugget faldet — og Digtet fuldendt.

— Vore Digtere er ikke vendt tomhændede hjem fra Østen. De føjede en ny Verden med en ny Mystik til den, der beherskedes af de gamle Guder — Sagaens og Antikens.

Hvad enten de fattede en dybere Kærlighed til Danmark, eller fortrylledes af Urskovens Nat og Buddhas Smil — de gjorde vor literærere Horizont større, mere blaanende af sand Renhed og mere rig paa Fatamorganaets fjerne Spejlinger. Og i Digtersprogets Klange, den nordiske Harpes Strenge klinger nu ogsaa Genlyden af Orientens Fløjter og Gong-Gonger . . . .

Digitized by Google

DAGMARTEATRET VED AARSSKIFTET.

Af Oskar Schlichtkruul.

DE sidste Aars største Teaterbegivenheder har sandt at sige ikke været af national Art. Baaret af Verdenskrigens Dønninger dreves flere af Europas største sceniske Kunstnere ogsaa til vore Kyster, og, hvad de naaede at vise os, var tilstrækkeligt til, at vi for Alvor kunde føle vor egen Magtesløshed. Det gælder vel først og fremmest Russerne. De virkede ikke blot i Kraft af deres Præstationer, men — ja endogsaa fornemmelig — paa Grund af deres stærke personlige Særpræg. De skabte ved deres blotte Nærværelse en Respekt om sig, der nærmede sig til Ærefrygt; thi det føltes, at Teatrets Idé var levendegjort i disse Mennesker, de elskede deres Kunst med Fanatisme, og de knælede for den i Andagt og Arbejde. De forstod, at Teatret er et Instrument med en Uendelighed af Toner, som skal stemmes til en Harmoni; men Strengene, hvorpaa der spilles, er levende Mennesker, og den Sjæl, som klinger i Tonerne, er en Genklang af det levende Liv. For Harmoniens Skyld glemte de alt andet, alle ydre Hensyn, al selvisk Stræben for utrætteligt at arbejde paa dette ene: at afstemme deres Sjæle efter hinanden, saa hver især følte sig som en enkelt Tone, der klingede rent og ægte i Helheden.

Hvad kunde vi ikke lære af Russerne! Ja først og fremmest noget moralsk. Vort Teater mangler ikke sceniske Begavelser; men hvad nytter det, at Talentet er nok saa stort, naar det ikke er parret med det rette Kunstnersind. Ja, man fristes til at være paradoksal og sige, at jo talentfuldere Skuespilleren er, des farligere kan det være, for med Evnernes Størrelse vokser Magten og den, som har Magt, men ikke det rette Sind, har Mulighed for — ledet af selviske Hensyn — at dræbe Livsnerven i al sand Skuespilkunst. Ja, se kun et Øjeblik ud over det Kaos af Tilfældigheder og fornem den graa Idéforladthed, som for Tiden udgør dansk Teater, saa vil det føles med Skam, hvor langt vi her hjemme er fra at have fattet Teatrets Idé, hvor meget vi mangler af den hellige Fanatisme, som ene kan bære denne Idé oppe.

Lad os til Eksempel se lidt paa den Scene, paa hvilken Russerne viste os deres Kunst: Dagmarteatret.

Digitized by Google

Dette Teaters Historie gennem den sidste halve Snes Aar viser en Udvikling, som synes dikteret af Hensyn, der er Kunsten som saadan ganske uvedkommende. I 1914 overtog Holger Hofman Teatrets kunstneriske Ledelse, og i 5 fede Aar førte han det frem til den ene *pekuniære* Sejr efter den anden, indtil han i 1919, som det syntes ikke helt frivilligt, abdicerede for at give Plads for andre Ledere og en anden Aand. Holger Hofman er Komiker. Hans runde, godmodige Fysiognomi kalder paa det glade Smil, — og det gjorde ogsaa hans Handlinger i Egenskab af Teaterleder. Godmodigheden og alt det elskelige i hans Væsen fik ham til at aabne sine Arme for Ungdommen, han blev de unge Talenters Ven. I en lidt komisk Modsætning hertil staar hans dystre Forkærlighed for den store Tragedie (Goethe, Strindberg), tilpas afbalanceret af det moderne engelske Lystspil, som han udkaarede til sit Hjertes Kæledægge. I Sandhedens Navn maa det siges, at han hverken ejede den klassiske Kultur, som kunde have muliggjort det for ham at føre »Faust« og »Advent« frem paa en blot nogenlunde forsvarlig Maade, ej heller Smag og Smidighed til at omplante Shaw paa dansk Grund. Der var i hans Bestræbelser momentvis et Glimt af Idealitet; men i det store og hele var hans Ledelse upersonlig og ukunstnerisk. Det blev en Periode i Teatrets Historie, som var uden Betydning, eller maaske endogsaa nedbrydende.

Saa kom Systemskiftet — Thorkild Roose. Man nærede en vis Tillid til denne kultiverede og korrekte Mand, og i det store Publikums Bevidsthed voksede denne Tillid, da Bodil Ipsens og Poul Reumerts Navne knyttedes til hans. Men var den nu ogsaa rent teatermæssigt set berettiget? Kom disse to sceniske Talenter virkelig, som de gav det Udseende af, med den hellige Ild i Sindet, for paa en ideel Talescene at skabe et intimt, kunstnerisk værdifuldt Sammenspil. Tiden synes at have vist, at saadan var det næppe. Det store Arbejde, som blev gjort, de lødige Opgaver, som Teatret gav sig i Kast med, de ypperlige Enkeltpræstationer skabte med Rette Respekt. Men de, som har Kærligheden til Skuespillets Kunst i sig som en Indvielse, kunde ikke undgaa at befrygte, at disse to store Skuespilleres Dyrkelse af deres Talenter var langt større end deres Hensyntagen til den kunstneriske Idealitet; de syntes væsentligst at ville eet alene — *sig selv.* Derfor naaede de heller ikke saa meget mere. Et *Tea-*

Digitized by Google

ter skabte de *ikke*. Man vilde maaske dertil indvende, at Opgaven var umulig med det forhaandenværende Personale. Nuvel, hvorfor saa indlade sig paa den? Hverken Bodil Ipsen eller Poul Reumert er jo naive, og de kendte de Forhold, de gik ind til. Dog, sporløst forløb selvsagt deres Virksomhed ikke. Altid vil det være saadan, at der kaldes paa og udvikles kunstneriske Evner hos de unge, i hvis Lod det falder at arbejde sammen med saa store Begavelser. Men, hvad det for mig kommer an paa her at faa frem, er dette, at der fattedes dem den Abnegationsvilje, som alene kunde have skabt en Harmoni ud af Mangfoldigheden og Uensartetheden. De mødte med Idealets Banner hejst: det intime Sammenspil paa den ideelle Talescene. En skønne Dag »sprang de fra« — de gik tilbage til deres gamle Scene, stadig med Banneret hejst, kun paa een Betingelse, eet eneste afgørende Vilkaar: de fordrede den intime Talescene. Talescenen kom ikke men Bodil Ipsen og Poul Reumert kom.

Saa aabnede da Teatret sin Sæson — med en svækket Direktør og et splittet Personale.

Et lille, uvæsentligt Teater var brudt sammen. Hvor skulde de ulykkelige Skuespillere søge hen? Menneskene er gode, og Dagmarteatret aabnede sine Døre for dem. Blandt dem var ganske vist den Mand, hvis kunstneriske Principper Thorkild Roose for faa Aar siden havde brudt Staven over—Holger Hofman, og hans Position blev nu en saadan, at medens det tidligere var Reumert, der inspirerede Ledelsen, blev det nu ham: det engelske Lystspil i slet dansk Fortolkning fik en Renæssance. Udvendigheden og Flimmeret kom atter til Ære.

Som allerede sagt: hvad vi kan lære af Russerne er først og fremmest noget moralsk. Det er saaledes langt mere en i kunstnerisk Henseende moralsk Slaphed, end det er Uvidenhed og Evneløshed, som bevirker, at dansk Teater ikke blot har taalt, men forkælet og overvurderet en Mand som Svend Gade. Lad os gennem et enkelt Eksempel en Gang for alle søge at gøre op med denne Mand. Skal vi saaledes se lidt nøjere paa hans sidste Arbejde: Iscenesættelsen af Oehlenschlægers »Sanct Hansaftenspil«.

Det synes, som om Hr. Gade er af den Opfattelse, at Digterens Værk er et Stykke Legetøj i hans Haand, som han efter eget Forgodtbefindende kan skille ad og sætte sammen igen, alt til Brug

Digitized by Google

i hans store Billedbog. Ingen, som *læser* Sanct Hansaftenspil, kan undgaa at glædes over den Sindrighed, hvormed Digteren har opbygget sit Værk. Bestandig »veksler Overgivenhed og Skæmt og Glæde med en dybere Natur«. Ved denne skarpe Fordeling af Lys og Skygge fremtræder Digterens Hovedtanker. Hr. Gade finder ikke dette overensstemmende med Scenens Krav. Nuvel, saa digter han Oehlenschlæger om, og for at man ikke skal trættes og kedes ved, at de romantiske Scener i hans Omarbejdelse kun i saa ringe Grad afbrydes af de satiriske, bødes der ved violette Lys og skønne Dekorationer. Næsten parodisk i sin Ubehjælpsomhed var den Maade, hvorpaa han søgte at overvinde Vanskeligheden ved at fremføre Digtet »De Kørende«. Hvor rytmisk malende er ikke disse Strofer! Man hører det glade, lystige Selskab rulle hen ad de støvede Veje, man ser de frodige Marker. Det er lidt vanskeligt at fremstille. Nuvel, saa lader vi den gamle Vandringsmand — som i det hele taget af Instruktøren udnyttedes som en Slags deus ex machina — siddende i Skoven, hyllet i en mystisk, dunkel Belysning deklamere Versene, hvorpaa Belysningen skifter og en Vogn nok saa net kommer til Syne!!

Lad det være nok med Enkeltheder. Det bliver mere og mere evident, at Hr. Gade er den talentfulde Teatermaler, som aldrig burde være trængt ind paa Sceneinstruktionens Omraade. Der øver han en Virksomhed, som er skæbnesvanger. Sagen er saa meget mere betænkelig, som han ikke er nogen beskeden Mand, Han gaar ganske kynisk i Gang med de aller største Opgaver: Litteraturens Mesterværker. Vi har set ham fortolke Goethe, Strindberg og Oehlenschlæger, som var disse Digtere først og fremmest fantastiske Farver, mystisk Belysning og sælsom Korsang. I ydre Flitterstads og Glimmer druknede Ordet.

— — —

At det imidlertid ikke er Evneløshed, som karakteriserer Dagmarteatrets Personale, fik vi et lysende og lykkeligt Eksempel paa i dets sidste Forestilling: Russeren Poljakovs Drama »Labyrinten«. Grebet af Opgavens poetiske Styrke — vel ogsaa hjulpet af en kyndig og kongenial Sceneinstruktør, Vladimir Grossmann — lykkedes det virkelig alle Stykkets Personer at afstemme sig til en ren og fuldtonende Harmoni.

Det er Dramaet om en helstøbt Kvindesjæl, som sprænges,

Digitized by Google

fordi den ikke evner at afpasse sig efter Livets Halvheder. For hende er Kærligheden og Sandheden blevet eet med de store uendelige Vidder, hvorudover hun skuede, da hun som Barn derude paa Landet voksede op i Renhed og Uskyld, — og da hun maa opleve, at Kærligheden, Sandheden kun er til i faa enkelte Øjeblikke i Livet, da tømmer hun Giftbægeret og forlader dette Liv, som kun er stygt, stygt.

Hvilken stor Rolle! Hvilken vældig Scene! Nej! Gudskelov! Saadan blev det ikke. Det blev bare *et Menneske,* et ægte Menneske, saa stilfærdigt, saa beskedent, saa inderlig, inderlig sandt. Ikke een eneste udvendig eller anmassende Bevægelse, ikke een falsk Tone, ikke een Manér, som kunde minde om Teater.

Den store Scene blev bare til et Par stille, hellige Øjeblikke. Det var ikke den prominente Tragedienne, der tømte Giftbægeret. Det blev et Menneske, der døde, fordi Livssorgen fik hendes Hjerte til at briste.

Skulde man ønske Fru Else Skouboe noget godt, da maatte det være ikke at hendes Talent maatte bevares, det er der ingen Fare for, at det ikke skal gøre — men at hendes Sind maa det, — det rene, ydmyge Kunstnersind. — — — — —

Naar jeg har valgt at tale om Dagmarteatret til Belysning af visse principielle Spørgsmaal, er Grunden dels den, at jeg omfatter dette Teater med større Kærlighed end noget andet, dels den, at jeg mener, at det ejer sjældent talentfulde Kunstnere. Der kunde da ved Aarsskiftet være Grund til at ønske, at disse — gennem de Mænd, som »ordner« dansk Teater — maatte faa de ydre Betingelser for at levendegøre Teatrets Idé og vise os, at de har forstaaet, hvad Russerne forstod: at Teatret er et Instrument med en Uendelighed af Toner, som skal stemmes til en Harmoni.

Digitized by Google

VORE GAMLE PRÆSTEGAARDSHAVER.

Af Havearkitekt JOHANNES THOLLE.

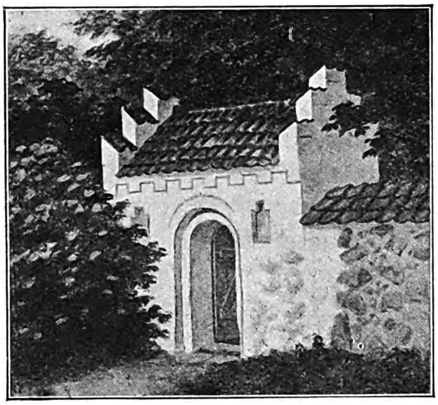

»Munkeporten«, Indgang til Præstegaardshaven ved Rise, Ærø.

BLANDT de sociale Love, som de sidste Aaringer har skabt, er der flere, som paa direkte eller indirekte Vis griber ind i vort Havebrug. Love om Lens og Stamhuses Overgang til fri Eje betyder ikke blot, at saa og saa mange Tusind Hektarer skifter fra Herremandens til Husmændenes Besiddelse. Med den fuldstændige Udstykning af Jorderne betyder det ogsaa, at en radikal Omlægning af Havernes Økonomi maa finde Sted, saaledes at Herregaardshaven, — før saa blomstrende og maaske en Seværdighed for Egnen og Landet, nu maa indskrænkes, delvis ophæves og omlægges, — for at genopstaa i ukendelig Skikkelse ved de Hundreder af Husmandshjem, som rejser sig paa de adelige Jorders Grund. Vore Landskaber vil i kendelig Grad ændre Fysiognomi derved; maaske vil de ikke derfor blive mindre smukke, derom kan man paa nærværende Stadium vel næppe sige noget bestemt, og det vil da til syvende og sidst ogsaa blive en Smags Sag. Een Ting er imidlertid givet, at den kultiverede Skønhedsudfoldelse, der er ved dette paa eet Sted samlede Blomstervæld, de velplejede Græsplæners Flader og de forskellige Kæmpetræers Konturer, det vil ikke mere kunne øve sin skønhedsberigende Indflydelse paa den paagældende Egn og dens Befolkning; Gartnerne vil blive nogle interessante Læresteder fattigere, og Havebruget og Havekunsten nogle Udfaldsporte og Støttepunkter ringere.

Mindre af Omfang, større i Antal og vel derfor kulturhistorisk set af ikke ringere Betydning er vore gamle Præstegaardshaver. Og da disse nu synes at staa overfor deres uafvendelige Skæbne-

Digitized by Google

time, har jeg ment det berettiget at kaste et Blik paa dem; i det følgende skal jeg da forsøge at fremhæve noget af det ejendommelige ved disse Haver og den kulturhistoriske Mission, som de gennem Generationer har udøvet for vide Kredse af vort Land.

Munkenes Aftagere som Bærere af Havekunst og Havebrug blev foruden de gamle »Podemestre« og »Humlemestre« ogsaa Kirkens Præster. Dette var i og for sig en ganske naturlig Ting; thi naar en af Klostrenes velfortjente Fædre fik et Prælatembede overladt og dermed forlod Klostrenes hellige Enemærker, overtog han samtidig udstrakte Jorder, som det var hans Pligt at opdyrke. Hans Bolig blev derfor baade af Navn og af Gavn en Gaard, *Præstegaarden.* Foruden Indtægterne af de dyrkede Agre, Skove og Enge oppebar Præsten ogsaa adskillige andre Indtægter, ham selv til Gavn og Glæde, andre i Reglen til Fortrydelse. Først og fremmest havde han sin Tiende af de andres Avl, og maaske ovenikøbet Indtægter af Hovgaarde, dernæst sine Højtidsofre, og Sæd og Skik var det nok ogsaa, at Godtfolk skænkede ham diverse Gaver i Naturalier, hvorfor »Vor Far« med Nutidsøjne set maa siges at have været en yderst holden Mand, der kunde tillade sig en Del Flotheder, som det aldrig kunde falde Menigmand ind at hengive sig til.

Fra Klostertiden vant til at sysselsætte sig med Havedyrkning faldt det ham sikkert i Almindelighed saare naturligt at benytte den rigeligt tilskaarne Tid, som de kirkelige Handlinger levnede ham, foruden til Agerdyrkning ogsaa til Havedyrkning, saa meget mere, som det jo var enhver Gejstligs Pligt at søge at udbrede det saare nyttige Kendskab til Planterne og deres Dyrkning. I Reglen indtoges der da til dette Øjemed et ikke ganske ringe Jordareal, og paa forsvarlig Vis omgærdedes det med, hvad man fandt nærmest ved Haanden: Graastenene, Markstenene, der da her om Præstegaardshaven skabte den saa kendte Type paa Stengærder, som vi endnu synes er saa smukke, og som rummer saa megen landlig Poesi og Kulturhistorie. En Del Præstegaardshaver opstod paa denne Maade i Katolicismens Tid. Flere kom der til efter Reformationens Indførelse, og det er vel sandsynligt, at i hvert Fald i Byerne blev en Del af Klosteret Præstens Bolig, hvorved Klosterhaven blev til Præstegaardshaven, mens paa Landet vel undertiden mindre Herregaarde overgik til Embedsboliger for Kirkens Tjenere. De første Præste-

Digitized by Google

gaardshaver, som vi har noget nævneværdigt Kendskab til, stammer fra den Tid, da Romantikken begyndte at gøre sig gældende og med tyske Paavirkninger gav os de saakaldte »Stemningshaver«, hvori det sentimentale Moment var det tonegivende. Det vil i mange Tilfælde netop være Haver fra denne og nærmest følgende Tidsrum, som vi den Dag i Dag kender som de ypperste Repræsentanter for den Idyl, vi forbinder med den Verden, der hedder *Præstegaardshaven.*

Hvorledes de ellers har været anlagt, ved vi ikke meget om. En Del har vel været anlagt som Klosterhaver i regelmæssig Stil, andre har været anlagt »efter den engelske Smag«, som overalt trængte sig frem; Størsteparten er vel nok i Tidens Løb undergaaet store Ændringer, saa den nuværende Anlægsform ikke fortæller synderligt om den oprindelige.

Kender man imidlertid kun lidet til den oprindelige Anlægsmaade, saa kender man saa meget des mere til de Planter, som har vokset i Haverne, idet en stor Del af disse endnu findes de paagældende Steder eller er flygtet ud over Graastensgærdet og har fundet Husly i Landsbyernes mange smaa Blomsterhaver og Kaalgaarde.

Ganske naturligt blev det først og fremmest Lægeplanterne, som blev indført i Haverne her. Ikke alene var de nærmest ved Haanden, og Gejstligheden kendte dem derfor bedst; men som Følge af Klostrenes Ophævelse, og som Følge af, at der paa denne Tid saa godt som ingen Læger eller Apotekere fandtes, var det ligefrem en bydende Nødvendighed for Befolkningens Adgang til Medicin, at Præsterne (og Herremændene) plantede Lægeplanter i deres Haver. Derfor kom der altsaa til at vokse alle disse Træer, Buske og Urter, som blev til Gavn og Glæde for kommende Generationer af Sognebørn, og som endnu i stort Antal lever i og omkring de paagældende Steder som talende Vidnesbyrd om svunden Kultur.

»Nøddegangen, Graastensdiget
og den lave Lindehøj —
hertil rakte Barndomsriget«.

Saadan er Valdemar Rørdams Opfattelse af Præstegaardshaven, som han har helliget nogle af sine smukkeste Strofer. Men inden for Grænsen voksede alt dette Vidunderlige. Der var først Asketræer, af hvis Bark man dannede sig Afkog som Middel mod

Digitized by Google

Digitized by Google

»Pæoner, Tulipaner, Buxbom, Krusemynt« for at begynde med Chr. Winthers klassiske Linje, der sikkert er inspireret af de Planter, som han nu har set i sin Præstegaardshave. Hække var der af Hjertespand og af Hjertensfryd, som man kunde faa til at dufte saa krydret, blot man gned et Par Grene imellem Fingrene, og som var saa udmærket et Middel mod Melankoli. Og Isop var der, blaa, altsaa god mod Øjensyge; der var Balsamblad, hvoraf Madammen om Søndagen tog et Blad og lagde i sin Salmebog med Guldspændet; der blaanede om Høsten Lavendlers Tusinder af Aks, for senere at gøre Gavn mellem Kisteklæderne paa Kistebunden. Lysende Lupiner ved Siden af dryppende Valmuer, Malurt og Fenniker, Mesterrod og Gemserod, i et Hjørne høje Løvstikker ved stive Iris, Morgenfruer i sirlige, gyldne Blomsterbede, Stokroser i Rad og Række ved Væggen, Resedaer i Kranse og Kredse, Fingerbølle og Stormhat og alle dem med de klosterduftende Navne: Vor Frues Handsker, Jomfru Maries Sengehalm, Kristi Blodsdraabe, Bispens Hue samt Paaskens og Pinsens Liljer og de hvide Liljer, og saa alle dem, som Chr. Richardt nævner:

»Anemoner blaa og hvide . . .
Crocus, Tusindskøn og Primler, — . . .
. . . Gaaseurt og Løvetand!
Bukkeblad og Baldrian!
Stjernepragt med Varianter!
og de der er Jordbærplanter!
Fuglemælk og Fuglegræs!
Stenbræk! Storkenæb! og Nelde . . .«

Var der vel ikke i enhver Præstegaardshave et saadant Blomsterνæld, saa har sikkert de fleste haft en stor Del af disse Planter, der dyrket til Nytte naturligvis ogsaa var til megen Vederkvægelse for Øjet. Og for Tanden som for Bugen var der vel et andet Sted i Haven lange, vilde Bede med Peberrod, Dild baade i Bede og paa Gange, Asparges og Kørvel, Persille og Pastinak, Salat og Radiser og Sellerier og hele »Haver« med Kaal og slyngende Humle.

Ikke underligt, at det har kunnet præge dem, som skulde pusle i Haven. Blomstervældet i »Zirhaugen« og Frodigheden i »Urtehaugen« har øvet sin oplivende og forfriskende Virkning paa Præsten, og oftest har vel Præstens Gang gaaet fra Skrivebordet i Studerekamret til Roserne eller de andre Blomster i Ha-

Digitized by Google

ven, og saa Turen tilbage igen. Dette har ikke blot givet Præstegaarden sit idylliske Præg, dette ejendommelige, fredfyldte, stille Eden, langt fra Verdens Støj og Tummel; men denne daglige Vekselvirkning, som i Særdeleshed Præsten selv var udsat for, den strakte sine Virkninger langt uden for Studerekamret og Haven. Hans Puslen med »Poderne« og »Avlene«, hans Optræden som »Humlemester« og »Vingaardsmand«, Sædemand og Høstmand, hans Studium af Stjernernes Gang og Insekternes Liv, alt dette kom til at øve sin uimodstaaelige Indflydelse paa hans fornemste Virksomhed: Gudstjenesten i Kirken. I Haven hentedes »Traaden«, der gik igennem Søndagsprædikenen; dens Indflydelse bredte sig til hans Husfæller, som mangen Gang maatte være ham behjælpelig i Haven, snart med at saa, snart med at høste; den strømmede som en mild vederkvægende Velkomsthilsen de aarligt tilbagevendende Sommergæster i Møde, og disse saavel som Sognets faste Beboere, Præstens Sognebørn, modtog bag Graastensdiget skønheds- og stemningsmættede Impulser, som kunde være afgørende for deres hele Liv, — noget, man vel ogsaa i særlig Grad maa sige om det Afkom, som under de blomsterlyse Linde og de bredkronede Kastanjer saa Verden vokse frem. Thi, som Vilh. Andersen siger det, i de gamle Præstegaarde mødtes Kirken og Folket, Kulturen og Naturen. Der var Borgerstue og Studerekammer, Landsbyliv og Almuemaal.

Og ved Landsbyens lave, straatækte Længer og paa Kirkegaardens Grave skabtes der i Præstegaardshavens Billed smaa blomstrende Haver; 1823 skriver saaledes Pastor I. H. Smidth, Moseby, Falster, der var kendt som interesseret Havemand og Forfatter paa dette Felt:

»Fra Nabofolket kommer til hans Have
En Bøn om Tusindfryd og Immergrønt;
Af dem og Primuler paa friske Grave
Hver Pindsefest der pranger kønt«.

Gæstfrit fandt de smaa Planter Rum trindt omkring og fortæller os den Dag i Dag, hvad der voksede i Præstens Have, og hvad man nu der i Sognet fandt, var de dejligste af alle Blomster.

Et saare ejendommeligt Stykke Kulturhistorie knytter sig til de gamle Præstegaarde og deres Haver. Rørdam siger det atter:

»Her gik Præsten og Madammen
mangen Aftenvandring sammen«,

Digitized by Google

og disse Aftenvandringer, disse Stunder i Nøddegangenes dunkle Skygger, i Blomsterhavens Sol, de har deres store Andel i det Præg, som udgik fra mange af vore store Ordets Tjenere, enten Indehavere af et Præsteembede eller lykkeligt fødte af saadanne.

Præsternes praktiske Arbejde i Haven har betydet meget for vort Havebrug. Adskillige Præstegaardshaver har været Foregangshaver. Dette var saaledes Pastor Smidths Have, hvori der fandtes en Brønd af Udseende som et Skilderhus med en Soldat

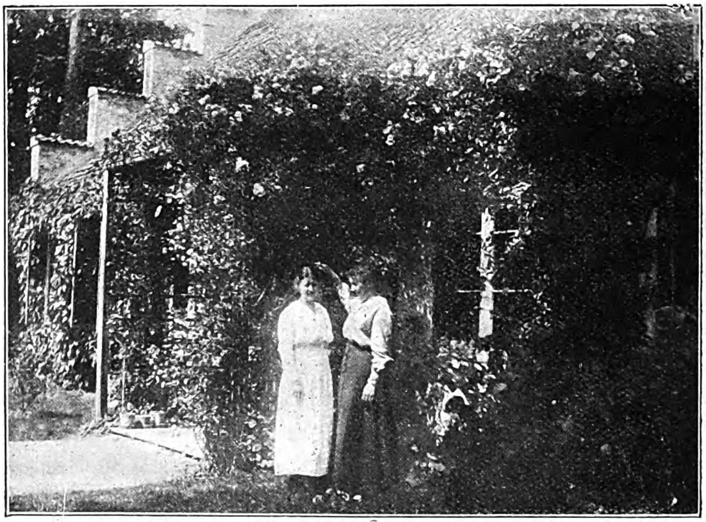

Sommer i Gladsaxe Præstegaardshave.

foran. Det samme var Pastor Lassens Have ved Kværndrup, Fyn, m. fl., og ovenfor er nævnt, at der omkring Præstegaardene skabtes Haver i Præstegaardshavens Billed. Ogsaa i Skrift har Præster givet deres Bidrag til, at Havebruget naaede et Skridt videre. Som et af de første Værker paa dette Omraade kan henvises til Præsten Ivar Dam Just, hvis »grundige og fuldstændige Anvisning i Have-Væsenet« saa Lyset 1772. I vore Dage ryster man nok paa Hovedet af hans Raad om at saa i tiltagende Maane, at pode i Jomfruens Tegn og stedse at tage Mariæ Himmelfartsdag og Mariæ Fødselsdag vel i Agt; Bogen har dog sikkert gjort noget godt i sin Tid og er i hvert Fald en af Havebrugsliteraturens første »Svaler«. En senere »Svale« var den foran omtalte

Digitized by Google

kaldt af »Podemesterens« Arbejde ved Guds Velsignelse, dette selv for Præsten uforstaaelige, som han vel ofte har undret og frydet sig over, og som han vel sammen med den »yndigste Rose« og det andet yndige i Haven har følt Glæde og Tilfredsstillelse ved at indvi andre i. Og under fortsat Syslen med Havearbejdet, mens han har gjort sine nærmeste bekendt med, hvad underfuldt han har opdaget derude selv i de smaa Plantedele, formes da Linjerne:

»Her staa vi nu i Flok og Rad
om Dig, vort skønne *Hjerteblad*«.

Møjsommeligt Arbejde med høje og stive Ukrudtsplanter lagde hen til ham Udtrykket »Tidsel-Gemytter«, »stive som Torne og Støtter«, og mødig af Arbejdet har han glædet sig til Aftenen og til sit Livs Aften, efter hvilken han hisset kan »hvile sig i Rosensale«.

Tiden gik. Og Haverne voksede i Højde og Fylde. Pietet og maaske Forbud gjorde, at kun faa af de store lægivende Træer fældedes. Kastanjerne bredte sig i majestætisk Storhed. Lindene rakte deres Grene ud; Elmene skød i Vejret og formede Konturerne af brede gotiske Kirkehvælvinger, mens slanke Popler føjede Spirene hertil. Frugttræerne voksede sammen til et Vildnis, og op over dem alle knejste — sen i Løvspring, tidlig i Løvfald — Asken, »Manden« blandt alle Træer, som Johs. V. Jensen siger det. Og i mangfoldige Præstegaardshaver voksede der et eller andet stort eller sjældent Træ, som overgik alle i Miles Omkreds — en Valnød, en Paulawnia, et Figentræ o. s. v. —

Nedenunder dannede Roserne uigennemtrængelige Torneskove, som selv den mest haardnakkede Torneroseridder skulde have svært ved at trænge igennem; og Nøddegangen, Hasselalléen, blev saa tæt og saa mørk, at Præstedatteren meget vilde have sig frabedt at sværme i den, naar de lyse Nætters Tid var forbi. Men værst var det dog, at mange af de tidligere Klosterhaveplanter slet ikke taalte alt dette Mørke. De var vant til Sol og Sommer; de forgik af alle disse kærlige Træers og Buskes Omfavnelser og Skygge. Men i Havens Udkanter og i Krattene bredte sig alle disse Vækster, som med de ændrede Forhold fik gunstige Vækstbetingelser. Skvalderkaal bredte sig i det uendelige, Skovkørvel fulgte med, og Skarntyde sluttede Troppen paa dette Skovproletariat, hvorover kæmpemæssige Bjørneklo rakte sig i stor Maje-

Digitized by Google

Digitized by Google

sætte sig uaftvættelige Præg paa de mange Præstebørn. Der er mangfoldige Eksempler herpaa. Det vil føre for vidt at gaa dybere ind paa dette, hvor fristende det end kunde være. Nogle Eksempler skal der dog anføres.

Noget af det smukkeste i denne Retning er vel nok »Adam Homo«. Her er det tydeligt, hvor Haven har præget »Adam«, og hvor den meddeler sig til Læseren. Man ser for sig Havens Plæner og Gange, og mest af alt dens Fugleliv, som lærer lille Adam, hvad det er at være. Men ogsaa hos mange andre, som er udgaaet fra Præstegaarden, ser man Havens Betydning. I Chr. Winthers Digtning støder man Gang paa Gang paa dens Blomster og dens Linde. Ingemanns Morgen- og Aftensange er sikkert i mange Tilfælde blevet til i Haven, og i hvert Fald er Motivet til dem hentet dér. Han ser det og hører det:

»Nu titte til hinanden
de fagre Blomster smaa,
de muntre Fugle kalde paa hverandre,«

og han erfarer det triste, der kan hænde de smaa, sarte Blomster, som man om Morgenen sætter ud i Havens Sol:

»Tidt dufted, tidt nikked Smaablomster ved Gry,
før Aften laa de knust under Haglvejrets Sky.«

Ogsaa en Blicher har vel Haven naaet at præge. »Præsten i Vejlby« foregaar fortrinsvis i Præstegaardshaven med Haslerne og Stykket, der skulde graves. Hans »Langebæks Præstehave« ejer »en net lille Hauge, omplantet med stormtrodsende Hyld og Syrener og vel besat med Kirsebærtræer og Abilde.« Hostrups Studenterløjer er henlagt til Haven, hvor der er saa god Plads at tumle sig paa. Mest har vel nok Haven naaet at sætte sit Præg paa Grundtvigs Produktion. Vel er det en bibelsk Profeti, men det *er* dog Grundtvig, der giver os det i Salmeform, at »blomstre som en Rosengaard skal de øde Vange« og

»Vel tornestrøet er Stien somme Steder,
men rosenbødt, som Sorgen er med Glæder,
. . . med Rosen læges Tornestikket.«

Ogsaa, mener han, at

»Kærlighed vokser som Dagen i Vaar
med Roser i Haar«,

Digitized by Google

og den Kristne har kun at vente

»en liden Stund
i Rosens Lund
og evig i Guds-Haven«,

hvortil de Salige

»gaa som under grønne Lind
til Vorherres Glæde ind«,

Præstegaardshaven ved Rise, Ærø, mellem gamle Frugttræer og Linde.

ligesom man selv saa ofte ved Aften har vandret op mod sit Hjem, dels under Præstegaardens, dels under Herregaardens Lindekroner.

Som disse indirekte Hentydninger til Haverne finder man også hos flere af vore nyere Forfattere, Præster eller Sønner af Præster, direkte Henvisninger til deres Præstegaardshave. Fra Henrik Pontoppidan kendes det flere Steder, saaledes fra »Det forjættede Land« Haven med den lange Hasselallé, hvor Præsten febrilsk gaar frem og tilbage rygende af sin Merskumspibe, — Lysthuset, hvor de unge første Gang trykker Kys paa hinan-

Digitized by Google

dens Læber, og saa den »rigtige« Præstegaardshave paa de fire Tønder Land med de uigennemtrængelige Busketter og de hundredaarige Træer, under hvis Kroner der er svalt som i en Kirke. Ogsaa i »Lykke-Per« erkendes Præstegaardshaven. For Herman Bang har Haven med det murede Lysthus, hvor Roserne slyngede sig op ad de fire hvide Søjler (»Det hvide Hus«) betydet noget afgørende. Og Jakob Knudsen og Karl Gjellerup mindes begge som noget stort og smukt deres egen Præstegaardshave. Vilh. Andersen mindes i særlig Grad den »store Akacie«, Æbleroserne paa »Ruinen«, og den første Kærligheds »Kaprifolieduft«, og en Poppel ved Havemuren skyldes det, at han ikke føler sig hjemløs; »thi Poppelsuset i Præstegaardshaven« er hans Fædreland. Og er det mon kættersk at antage, at Præstesønnen Professor M. Nyrop, da han lod klæde Byen Københavns Raadhus med den vilde Vin dybt i sit Indre mindedes de vinløvsdækkede Mure paa Barndomsøens Præstegaarde? ligesom de samme Præstegaardshaver (specielt Marstal) vel er en af Aarsagerne til Professor Hornemanns store Værk »Flora danica«.

Vort Land skylder vore Præstegaardshaver meget af det bedste, som er ydet. Ganske særlig er det vel Præstegaardshaver som dem ved Fensmark, Thorkildstrup, Udby, Torning, Spentrup, Kerteminde, Ørstofte, Tønder, Møgeltønder, Moseby, hvor fremragende Præster har boet eller deres Børn er opdraget, og selv om disse Haver maaske ikke har været af de anseligste, saa laa de der dog, og som Falk-Rønne skriver det i »De vog dem —« »de pyntede svært i Landskabet . . . en Have, der gjorde godt for Øjet, hvor hvert Hus laa nøgent og bart uden hverken Træ eller Busk«.

Har Præstegaardshaven saaledes virket udadtil i Landskabet, influeret paa Digternes Værker, hvor meget maa den da ikke have inspireret, naar disse Digtere og Forfattere i Kirke eller ved Folkemøder svingede det levende Ords Sværd. Naar Grundlovsdagen kaldte Folkeskarerne sammen, har de mange Foraarsblomster øvet deres stille Mission, og »Kransen af Kærminder« »i de dybe Dale mellem Nattergale« har enhver hørt om. Og selv om Forf. ikke har konkrete Beviser derfor ved Haanden, er der ingen Tvivl om, at Præstegaardshaverne i mange Tilfælde har været Rammen om, har været den grønne Lund, hvori Kirkens Tjenere, Folkets Førere, samlede deres Tilhørerskarer, og hvor

Digitized by Google

disse da modtog nogle af de smukkeste Indtryk. Saadan har det været i de store Folkemøders Tid, og saadan er det i vore Dage, hvor Arbejdet blandt Ungdommen enten gøres af Indre Missions Folk eller af dem, som gaar i Grundtvigs Fodspor; Præstegaardshavens skyggende Træer har hvælvet Paulunet over Ungdommen, naar Ordet forkyndtes; Plænernes udstrakte Flader har været Tumlepladsen for deres Lege, naar den alvorlige Del var

Tingsted udenfor Præstegaardshaven, Rise, Ærø.

forbi, og Præstefruen har mangen Gang ofret en Stikkelsbærhæk, sig selv og Ungdommen til lige stor Fryd. Og naar Flokken ved Aften er spredt, har hver i sit inderste et levende Indtryk af den sjældne Have, der i Størrelse og Frodighed langt overgaar alle andre i Sognet, og som er det bærende Moment i alt det, der former Præstegaardsidyllen.

Pastor Smidth skrev:

»Herhid til Havens moesbegroede Linde
Henskuer tillidsfuld hans Meenighed;
Her er det kjere Sted, hvor den kan finde
I Nøden Hjelp, i Sorgen Fred . . .

og

Digitized by Google

Her kommer støttende paa Vandringsstaven
Bedrøvet Moder hen i venlig Vaar;
Med Trøst i Hjertet og en Blomst til Graven
Med Haabets Lys i Øjet hjem hun gaaer . . .«

De fleste vil kende noget af dette af Selvoplevelse eller andres Beretninger. Adskillige vil sikkert ogsaa vide, at der — desværre — synes at være Tegn til, at det i Fremtiden vil blive noget anderledes, at Udviklingen vil gaa en anden Vej. Adskillige Faktorer bestemmer dette og øver deres uimodstaaelige Indflydelse herpaa.

En af de væsenligste Faktorer er Præsteembedernes Forringelse i økonomisk Henseende. Slag i Slag er det gaaet med Leddene i den Kæde, som Lovene har smedet. Lovene har gæld Afløsning af Tiende, Bortsalg af Præstegaardsjord, Ophævelse af Højtidsoffer, Forbud mod »Sportler« og sidst, men ikke mindst, Inddelingen af Embederne i tre Lønklasser, hvoraf der i den første kun findes faa Bypræster. Skønt der er tillagt Præsterne forskellige Tillæg til nogen Erstatning for Afsavn af andre Indtægter, er Præsternes økonomiske Basis afgjort i kendelig Grad forringet. Fra at have været Jorddrot med særlige ekstra Indtægter er Præsterne nu slet og ret Embedsmænd med en beskeden Gage, hvorfor den uindskrænkede Gæstfrihed ogsaa har maattet vige Sædet, og Kredsen, der »kommer« i Præstegaarden, maa gøres mindre, maa sigtes.

Naar Jorddrotten er forsvunden fra Præstegaarden, er *Gaarden* ingen Nytte til. Avlsbygningerne har da udspillet deres Rolle, og efter det tilbørlige Præstegaardssyn forsvinder de fra Jordens Overflade. Dermed er Gaardpræget borte, Præstehuset er ene tilbage. At dette ofte er for stort, skønnes snart, og den Vej, der da i visse Tilfælde gaas, er det, at bygge en ny Bolig for Præsten i Villastil, *Præstevillaen.*

Og dermed er vi naaet til Havens Skæbnetime. Maatte ikke i Havens Præstetid Træer fældes og Dele udlægges til Agerland, bliver det vist nu i de fleste Tilfælde umuligt at afhænde den store Hovedbygning med tilhørende Have og uden yderligere Jordtilliggende til en ny Ejer, uden at vedkommende maa lægge sig efter stærk økonomisk Udnyttelse af Havens Jordareal. Det vil da sikkert gaa saaledes, at først forsvinder Graastensdiget. De gamle mossede Sten puttes een for een i Vejvæsenets Stenknusere og kommer ud af Bunden som Skærver, der bereder Vejen

Digitized by Google

for Aarhundredets Biler. Et prosaisk »Idealstakit« vil være Digets Afløser. Og bag dette vil Ødelæggelsernes Vederstyggelighed brede sig. Kæmpe efter Kæmpe af Havens Træbestand vil falde for Sav og Økse. Ved Auktionen vil Omegnens Vognmagere og Drejere strømme til og overbyde hinanden for at faa fat i det dejlige Gavntømmer. Og under alt dette vil de mange Smaaplanter blive nedtrampet. Og hvad ikke Menneskefødder formaar at tilintetgøre, det vil sikkert forsvinde, naar blot Plov og Harve — maaske bistaaet af en støjende Fræsemaskine — faar endevendt og pulveriseret hver Jordknold, hvert Træ- og hvert slumrende Blomsterløg. De gamle Kulturminder vil gaa i Undergang, og Erstatning kan ikke gives.

Vor Kulturhistorie vil have set Slutningen paa en indholdsrig og betydningsfuld Epoke, den vil være nogle interessante Vidnesbyrd ringere, — men vel ogsaa nogle Bebrejdelser rigere.

Vor Kultur taaler imidlertid slet ikke, at disse beskedne Vidnesbyrd om fordums Dage saadan gaar fuldstændigt ud af Verden. Der maa findes Udveje ud af dette. Udvejen maa være det længst mulige at bevare den tilbageværende Del af Præstegaarden, Præsteboligen og Præstehaven, ubeskaaret. Dertil maa først og fremmest Præsterne selv hjælpe med. Saalænge den gamle Hovedbygning bestaar og Haven er ubeskaaren, maa det ligge i den unge Præsts Interesse at faa nogen Indtægt af Haven. Præstegaardshaven maa ikke for ham føles at være et Stykke Jord, man ikke ved, hvad man skal stille op med. Som Lunden er det nu, vil det ofte føles saaledes. Der maa derfor nødvendigvis foretages nogle Ændringer i Haven. Først maa der gives Embedets Indehaver Tilladelse til, at en grundig Udluftning blandt de alt for store Træer kan finde Sted. De mest betydningsfulde og smukkeste Træer maa der naturligvis ikke røres ved, men selv uden dette vil en stor Del Træer kunne ikke blot undværes, men ved deres Bortfjernelse være til Gavn for de tilbageblevne. Og ved Fældningen idvindes der Brændsel og Gavntræ til eget Brug eller til Salg. Disse Gevinster bør naturligvis komme Embedet direkte til gode.

Mens en Udtynding og Fældning blandt Træerne vil kunne bære sig selv, vil dette ikke straks være Tilfældet med en skønsom Omlægning af Haven. Der bør derfor stilles Præsten Midler til Disposition, saa at han under kyndig Vejledning kan lade en

Digitized by Google

saadan foretage. Ved Omlægningen maa der foruden til æstetiske Krav ogsaa tages tilbørlige Hensyn til det praktiske, det økonomiske. Ved Omlægningen maa der afsættes Plads til, at Haven kan give ikke blot Urter til Familiens Forsyning det længst mulige, men ogsaa til Bortsalg. Maaske vil Præstens og Fruens Autoritet ikke have særlig godt af, at han eller hun staar paa Torvet i Nabobyen. At sælge til private, til Bekendte og underhaanden har jeg derimod aldrig set har skadet nogens Autoritet, og mange har følt en vis Stolthed ved at kunne gøre det. Og bliver Frugttræerne udluftet, nye plantet, og Urtearealerne gjort ryddelige og tilpas store, saa maa en Præstegaardshave ikke blot kunne give Penge til daglig Vedligeholdelse, men den maa ovenikøbet ogsaa kunne bære en Del af de Byrder, som et for stort Hus paalægger Indehaveren.

Vil det imidlertid nogle Steder endnu knibe med at holde sammen paa det hele, — ja da maa det dog være en Æressag for det offentlige, Staten, at hjælpe en saadan Præst til at bevare de Kulturminder og Skatte, som er i hans Værge. Der maatte et saadant Sted kunne gives et Slags Kaldstillæg, maaske et Skattefradrag, idet det kunde siges at være ubilligt, om Indehaveren alene skulde bære Byrderne, for at ikke blot han, men maaske særligt andre kunde have Glæde deraf.

Og til at miste vore gamle Præstegaardshaver har vi ikke Raad.

Digitized by Google

TRAADLØS TELEGRAFI OG TELEFONI.

TRÆK AF UDVIKLINGSHISTORIE OG UDBLIK OVER FREMTIDSMULIGHEDER.

Af Professor P. O. PEDERSEN.

1. *Indledning. Ikke-elektriske Telegrafer.*

I Sorg og i Glæde, i Krig som i Fred, har de menneskelige Samfund altid følt et Behov for hurtige, sikre og paalidelige Meddelelsesmidler. Den ved Budsending opnaaelige Hurtighed tilfredsstillede ikke, hvad enten Budbringeren — alt efter Tid og Sted — bares frem af den hurtigste Hest eller af det kraftigste Aeroplan.

Ved Udformningen af disse hurtige Meddelelsesmidler — Telegrafer og Telefoner kalder vi dem i vore Dage — har man maattet benytte sig af de paa vedkommende Tidspunkt kendte »Naturkræfter«. Først Lyden. Omkring 500 Aar før vor Tidsregning etableredes saaledes Raabe- og Lytteposter i Grækenland og Persien. Post 1 raabte Meddelelsen til Post 2, denne videre til Post 3 o. s. fr. Den største Del af Telegraferingstiden gik til at gentage Meddelelsen paa de mange Mellemstationer. Men ogsaa selve den Tid, Lyden tager til at udbrede sig, er, set med Nutids Øjne, ret lang. Selv om man havde en Raaber, der var saa kraftig, at den kunde høres direkte i Korsør, saa vilde der dog hengaa 10 Minutter, inden man her i København hørte Svaret fra Korsør. En Telefonsamtale i den Betydning, hvori vi nu tager Ordet, vilde saaledes selv over denne forholdsvis korte Afstand være umulig ved direkte Anvendelse af Lydbølger. Fra Amerika vilde Svaret lade vente mindst 10 Timer paa sig.

Større Betydning og videre Udbredelse har de optiske Signaler faaet. Allerede i Oldtiden (omkring 400 Aar f. K.) benyttede Grækerne en ganske sindrig Bogstavtelegraf, der beroede paa Anvendelsen af Lyssignaler. Telegraferingen foregik kun om Natten, men Metoden benyttedes meget af Hærførere og Statsmænd i Tiden omkring 400 til 100 f. K. og har formentlig givet ret gode Resultater.

Først efter Forløbet af omtrent 2000 Aar naar vi til det næste og sidste betydningsfulde Udviklingstrin for de optiske Telegrafer, der havde en kort Glansperiode i Tiden fra 1792 til omkring 1840.

Digitized by Google

Det var Franskmanden *Claude Chappe,* der førte an. Hans Metode blev 1792 forevist for den franske Nationalforsamling og tilbudt denne, der straks besluttede sig til at bygge flere Linier. Allerede 1793 var Linien Paris—Lille færdig. Efterhaanden forbandtes paa denne Maade 29 af de større franske Provinsbyer med Paris.

Nedenstaaende Tabel giver en Oversigt over de med Linierne Paris—Lille og Paris—Brest opnaaede Resultater.

Linie	Afstand	Antal Stationer	Befordringstid	
			for 1 Tegn	for 30 Tegn
Paris—Lille	ca. 270 km	22	2 Min.	12 Min.
Paris—Brest	» 650 »	80	10 »	20 »

Metoden maa saaledes siges at være ret ydedygtig: Det var virkelig en for Datiden overmaade smuk Præstation at sende et kortere Telegram i Løbet af 20 Minutter fra Paris til Brest. (En Afstand paa det nærmeste som fra København til Dresden).

Optiske Telegrafer i noget forskellige Udførelsesformer bredte sig da ogsaa over hele Evropa og tilfredsstillede i det hele og store Behovet til telegrafiske Meddelelsesmidler. At dette var Tilfældet, ses bl. a. af et Brev fra det *engelske* Admiralitet til en Opfinder af en elektrisk Telegraf. Brevet, der er fra 1816, meddeler, kort og godt, at ny Telegrafer, af hvad Art tænkes kan, for Tiden er ganske overflødige, og at der i hvert Fald ikke vilde blive indført noget nyt Telegrafsystem ved Flaaden. Den optiske var god nok!

Trods al Tilfredshed besad den optiske Telegraf dog store Mangler. Først og fremmest dens Afhængighed af Vejret; i Taage og usigtbart Vejr ophørte Tjenesten ganske. Endelig de forholdsvis korte Afstande, der nødvendigvis maatte være mellem Nabostationer, et Forhold, der dels betingede mange Mellemstationer og derfor et stort Betjeningspersonale, dels umuliggjorde Telegrafering over Havene.

Det var her som i saa mange andre Tilfælde Elektriciteten, der gav Mulighed for en ny, langt fuldkomnere Løsning. Og en Løsning, der var af en hel anden Art.

Men før vi gaar over til en Sammenligning, skal vi kort skitsere den Udvikling, der førte til den elektriske Telegraf.

Digitized by Google

2. *Den elektriske Telegraf og Telefon.*

Saalænge man kun kendte den statiske, ved Gnidning frembragte Elektricitet, var der ingen Mulighed for at udvikle en praktisk brugbar, elektrisk Telegraf. *Galvani*'s og *Volta*'s Opdagelser i Slutningen af det attende Aarhundrede berigede Verden med *den elektriske Strøm,* med hvis Benyttelse til Frembringelse af Lys, Varme og Kraft vi jo nu alle har Hverdagens Fortrolighed. *H. C. Ørsted* opdagede 1820 den elektriske Strøms magnetiske Virkninger, og 11 Aar senere opdagede *Faraday* varierende magnetiske Felters Indvirkning paa elektriske Strømløb. Hermed var tilvejebragt det fysiske Grundlag, hvorpaa den almindelige Telegraf- og Telefonteknik — ja hele Elektroteknikken — hviler og hvorpaa den har udviklet sig. Denne Udvikling har formet sig noget forskellig for Telegrafens og for Telefonens Vedkommende.

For den første var Løsningen, teknisk set, saa simpel, at den nødvendigvis maatte findes ret snart. Opgaven frembød i Virkeligheden to Sider, nemlig dels Apparaternes hensigtsmæssige Konstruktion og den tekniske Udformning af Telegrafsystemet, dels Apparaternes Betjening og det dermed i Forbindelse staaende Hovedspørgsmaal om Fastsættelsen af et telegrafisk Alfabet. Den første af disse Opgaver kan paa tilfredsstillende Maade løses og er bleven løst ad flere forskellige Veje, og nogle af disse Løsninger har holdt sig lige til Nutiden.

Ved Løsningen af den sidste Del af Opgaven forudsaa man *da* betydelig større Vanskeligheder, end der i Virkeligheden var, idet man undervurderede Menneskets Evne til let og sikkert at tilegne sig Brugen af det telegrafiske Alfabet.

Det blev det af den amerikanske Historiemaler *Samuel B. Morse* (omkring 1835) udarbejdede Telegrafsystem, der blev det førende, fordi det af ham udarbejdede Telegrafalfabet — Morsealfabetet — var det simpleste og derfor det mest praktiske. Morsealfabetet har — fraset nogle ganske smaa Ændringer, der yderligere har simplificeret det — holdt sig uforandret lige til vor Tid, og største Delen af Verdens Telegramtrafik afvikles stadig ved Hjælp af dette.

Morsealfabetet kan i signalteknisk Henseende udformes paa flere Maader efter den anvendte Modtagers tekniske Indretning: Morseskriveren, hvor Bogstaverne dannes ved Kombinationer af »Prikker« og »Streger« samt de tilhørende Mellemrum; »Sounde-

Digitized by Google

ren« eller Lydtelegrafen, hvor man af en Apparatdels (et Ankers) Klapren hører Forskel paa den korte Prik og den længere Streg; Tonetelegrafen, hvor en Tone af kortere eller længere Varighed markerer henholdsvis Prik og Streg — det er denne Metode, der som Regel anvendes i Radiotelegrafien —; Undulatorskrift

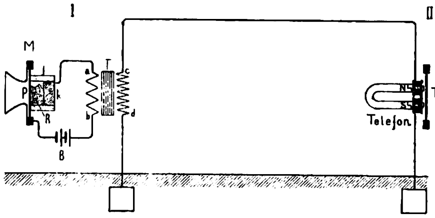

Fig. 1. Strømdiagram for et simpelt Telefonanlæg.

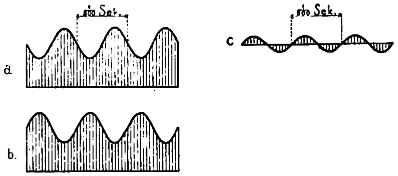

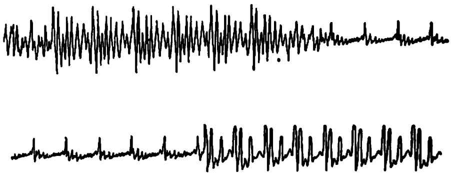

Fig. 2. a. Mikrofonens Modstand.
b. Strømstyrke i Mikrofonløbet.
c. Strømstyrke i Telefonledningen.

Fig. 3. Telefonstrømkurve. Forkortet Gengivelse af Ordet »Radio«.

M er Mikrofonen, *B* et Batteri bestaaende af et Par Tørelementer, *T* en lille Transformator (Induktionsrulle). Naar der tales ind i Mikrofonens Tragt, vil Mikrofonpladen *P* bevæge sig lidt frem og tilbage i Overensstemmelse med Lydsvingningerne i Talen. Derved vil Kulkornene *R* mellem Pladen *P* og det faste Kulstykke *k* udsættes for et varierende Tryk, og den elektriske Modstand mellem *P* og *k* vil derved ogsaa bringes til at variere i Overensstemmelse med Talesvingningerne, saaledes som antydet i Figur 2a. Er Modstanden lille, bliver den Strøm, som Batteriet *B* sender gennem Induktionsrullens indre (primære) Vikling, forholdsvis stor og omvendt. Strømmen i Mikrofonløbet faar derfor det i Figur 2b viste Udseende. Ved Hjælp af Induktionsrullen induceres en tilsvarende Strøm (Fig. 2c) i Telefonledningen og gennem Telefonen. Denne Strøm er dog en ren Vekselstrøm, idet Induktionsrullen kun overfører saadanne, men derimod ikke »transformerer« Jevnstrømme.

Den i Figur 2 c viste Telefonstrøm sendes gennem Telefonens Traadruller og forøger eller svækker — alt efter dens Retning — Magnetismen i den viste Magnet *NS*, og dennes Tiltrækning af Telefonens Jernmembran *Tm* varierer i Overensstemmelse hermed. Telefonmembranen kommer herigennem i Svingninger, der ganske svarer til de Svingninger, som Mikrofonens Membran *P* udfører, saaledes at Telefonen gengiver den i Mikrofonen førte Tale.

I Almindelighed kan man i et Telefonanlæg tale i begge Retninger. For Simpelheds Skyld viser Fig. 1 kun Taleoverføring i een Retning, nemlig fra I til II.

I de fleste Tilfælde er dog Telefonstrømmene langt mere indviklede end den i Fig. 2 viste. I Fig. 3 er eksempelvis vist det omtrentlige Udseende af den til Ordet »Radio« svarende Telefonstrøm.

Digitized by Google

med kortere eller længere Udbøjninger af Skriftlinien, o. s. v. Telefonens Udvikling forløb og maatte forløbe noget anderledes. Ganske vist var ogsaa her, som det senere har vist sig, det fysiske Grundlag for Telefonens Opfindelse til Stede, men man vidste det ikke og kunde ikke vide det. Først *Alexander Graham Bell*'s geniale Opfindelse af Telefonen i 1876 gjorde det klart, at Problemet kunde løses paa en *saa* vidunderlig simpel Maade, at Løsningen i og for sig kunde have været præsteret 40 Aar tidligere.

I Fig. 1—3 er skitseret Strømdiagrammet for et simpelt Telefonanlæg og i Teksten under Figurene er givet en ganske kort Forklaring af dets Virkemaade, idet en Forstaaelse heraf er af Betydning for en Del af det efterfølgende.

3. *Overgang fra Telegrafering uden til Telegrafering med Traad.*

Den foran i korte Træk skildrede elektriske Telegraf- og Telefonteknik adskiller sig i to Henseender principielt fra tidligere Tiders optiske og akustiske Signalteknik. For det første udsendes (radieres) ved de optiske og akustiske Telegrafer Signalerne enten i alle mulige Retninger fra Sendestationen eller i hvert Fald indenfor ret store Vinkelomraader. Alle egnede Modtagere indenfor dette Omraade kan derfor optage (»opsnappe«) Depeschen, hvadenten den er bestemt for dem eller ej. Helt anderledes ved de elektriske Metoder med Traad; her ledes Signalstrømmene gennem en Traad, og kun den — eller de — Apparater, der er sat i Forbindelse med denne, modtager Depeschen. Ved at tage tilstrækkelig mange Traade kan man etablere saa mange »Forbindelser«, man har Brug for, uden at de gensidig forstyrrer hinanden. Anvendelsen af Traad gør ogsaa, i hvert Fald indenfor vide Grænser, Forbindelserne uafhængige af atmosfæriske Forhold. Denne Overgang fra »Traadløs« til »Traad« føltes — og maatte nødvendigvis føles — som et meget stort Fremskridt.

For det andet overføres Signalerne ved de optiske og akustiske Telegrafer ved Hjælp af »Bølger« i det mellem Sender og Modtager værende Medium. For de akustiske Telegrafers Vedkommende ved Hjælp af Lydbølger i Luften; i de optiske Telegrafer ved Hjælp af Lysbølger i det mellemliggende Rum. I den elektriske Telegraf og Telefon bevæger Noget — nemlig Elektrici-

Digitized by Google

tet — sig gennem Ledningen fra Sender til Modtager. Denne sidste Forskel føles maaske som værende af mere teoretisk Art; men den er i Virkeligheden af meget dybtgaaende Natur.

4. *Trangen til atter delvis at gaa over fra »Traad« til »Traadløs«.*

Det er ikke her Opgaven at skildre den meget interessante og storslaaede Udvikling, som den almindelige Telegraf og Telefon med Traad har gennemløbet. Til Trods for denne mægtige Udvikling opstod der dog ved Slutningen af det forløbne Aarhundrede en naturlig Trang til igen at udvikle den »traadløse« Signalisering. Telegrafen og Telefonen med Traad kan ifølge Forholdenes Natur kun benyttes til Udveksling af Meddelelser mellem faste Stationer. Til Forbindelse mellem Skib og Land eller mellem Skibe indbyrdes er »Traadsystemet« uanvendeligt. Udviklingen af hertil egnede Meddelelsesmidler var en saa betydningsfuld Opgave, at man maatte søge at løse den. Selv til Besørgelsen af Trafikken mellem faste Stationer, hvor »Traaden« i sig selv frembyder saa store tekniske og driftsmæssige Fordele, kan det paa den anden Side ikke nægtes, at der ogsaa klæber nogle og endda meget væsentlige Mangler ved »Traaden«. For det første er den dyr; ved Anvendelsen af Traadløs kan man opnaa et billigere Anlæg. For det andet er Traaden en meget saarbar Del af Telegrafanlægget, som det ovenikøbet er meget vanskeligt at beskytte effektivt, hvad enten Angrebet skyldes ekstraordinære atmosfæriske Forhold eller en eller anden politisk . . . ist-Bevægelse.

Alle disse — og adskillige andre — Grunde bevirkede, at Udviklingen af gode traadløse Meddelelsesmidler atter blev et Problem af stor teknisk Interesse, saa meget mere, som man ved Anvendelsen af elektriske Metoder kunde haabe at naa en Løsning, der indenfor vide Grænser vilde virke tilfredsstillende baade Dag og Nat, i sigtbart Vejr saa vel som i Taage.

Der kunde næppe være nogen større Tvivl om, i hvilken Retning Løsningen burde søges. De gamle traadløse Signalmetoder benyttede Bølger i Rummet mellem Sender og Modtager til Overføring af Signalerne. Det ligger derfor nær at slutte — og Slutningen er rigtig — at den elektriske »Traadløse« maa grunde sig paa Anvendelsen af »elektriske Bølger«. Derfor var der ogsaa først Mulighed for Nutidens »Traadløse« efter at man havde op-

Digitized by Google

daget de elektriske Bølger og lært disses Egenskaber at kende. Vi skal i ganske korte Træk skitsere den Udvikling, der førte hertil.

5. *Opdagelsen af de elektriske Bølger.*

Ørsted's og *Faraday*'s Opdagelser klarlagde i Hovedsagen Lovene for de elektriske og de magnetiske Kræfter og disses Indgriben i hinanden, men kun overfor nogenlunde langsomme Ændringer i den elektromagnetiske Tilstand. Disse Opdagelser udsiger derimod intet om, hvad der vil ske, naar Tilstanden skifter Millioner af Gange i Løbet af et Sekund. Og netop saadanne hurtige Svingninger maatte man vente at finde i eventuelle elektriske Bølger. Skal man være i Stand til at frembringe elektriske Bølger, saa maa man i hvert Fald have en Sender, i hvilken der foregaar elektriske Svingninger, ganske paa samme Maade, som man for at faa Lydbølger, maa have en Lydgiver, i hvilken der foregaar Lydsvingninger, og for at faa Lysbølger maa man have en Lysgiver.

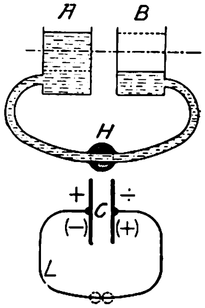

Fig. 4. Analogi mellem Vædskemasssers Svingninger og elektriske Svingninger.
Ved Feddersens Forsøg var Traaden *L* afbrudt paa Midten ved de to med punkterede Linier antydede Gnistkugler, mellem hvilke Gnisten dannedes.

Det første Spørgsmaal bliver derfor: Kan man frembringe elektriske Svingninger og i bekræftende Fald under hvilke Betingelser? En Analogi hjælper her; som i saa mange andre Tilfælde, paa det rigtige Spor. I Figur 4 antyder A og B to lige store Vandbeholdere forbundne ved den viste Ledning med Hanen H. Hæves paa en eller anden Maade Vandspejlet i A, finder der en lige saa stor Sænkning Sted i B. Lukkes derefter Hanen, kan den viste Stilling af Vandspejlet i A og B holde sig, saa længe det skal være; men aabnes Hanen og overlades Beholdere og Ledning derefter til sig selv, vil Vandet løbe fra A gennem Ledningen over til B. Er der ringe Modstand i Vandledningen, vil Bevægelsen imidlertid ikke standse, naar Vandspejlet i begge Kar har naaet samme Højde, men vil paa Grund af den Hastighed, som Vandet i Røret har faaet, fortsætte endnu nogen Tid, saaledes at der løber formeget Vand over i B, og Vandspejlet kommer derved til at ligge højere i B end i A, naar Bevægelsen

Digitized by Google

er ophørt. Vandet vil derefter løbe tilbage fra B til A; men der løber atter formeget over, saaledes at Vandstanden i A atter bliver for høj, hvorefter det hele vil gentage sig paa ny. Der vil med andre Ord opstaa Svingninger i Vandet. Svingningerne vil dog efterhaanden dø hen, fordi Vandets Bevægelse er forbunden med Tab, der efterhaanden borttærer Svingningernes Energi.

Tiden, der hengaar mellem to paa hinanden følgende Højvande i A, kaldes Svingningstiden eller Perioden; Antallet af Svingninger pr. Sekund er Svingningstallet eller Frekvensen. Man kan let indse, at Svingningstiden bliver desto større, jo større Karrenes Tværsnitareal og jo længere Forbindelsesrøret er.

Forbinder man, som vist nedenunder paa samme Figur, de to Belægninger af en Leydnerflaske (eller Kondensator) C gennem en Metaltraad L, saa vil de modsatte Ladninger paa de to Belægninger forene sig gennem Traaden. Vil denne Udligning af Spæn-

Fig. 5. Feddersen-Fotografi af Gnistudladningen i Fig. 4.

dingsforskellen mellem de to Belægninger foregaa svingende (oscillerende), ligesom i Vandeksemplet ovenfor, eller foregaar den i alle Tilfælde uden Svingninger (aperiodisk)?

Teoretikerne Lord *Kelvin* i England og Professor *Kirchhoff* i Tyskland havde udregnet, hvorledes Svingningstid m. m. vilde afhænge af Kondensatorens Størrelse og af Forbindelsestraadens (elektriske) Længde. Men om det var muligt at frembringe saadanne elektriske Svingninger, kunde deres Regninger ikke afgøre. Det maatte Forsøg vise, og det blev *W. Feddersen* ved Universitetet i Kiel, der i 1857 paaviste de elektriske Svingningers Eksistens. Han gik frem paa den Maade, at han lod Ledningen L bestaa af to Stykker Traad, det ene i Forbindelse med den ene, det andet med den anden Belægning paa Kondensatoren. Denne var ladet til høj Spænding, og de to frie Ender af Traadstykkerne nærmedes saa meget til hinanden, at der sprang en elektrisk Gnist over. Lyset fra denne Gnist faldt paa et hurtigt roterende Spejl og tilbagekastedes fra dette hen paa en fotografisk Plade. *Feddersen* fik derved Billeder af det i Fig 5 viste Udseende. Det fremgaar heraf ganske tydeligt, at Udladningen foregaar svin-

Digitized by Google

gende. *Feddersen* havde saaledes opdaget de elektriske Svingninger. Et meget simpelt, men tillige meget betydningsfuldt Forsøg, der har udøvet en meget stor Indflydelse paa den videre Udvikling af Fysik og Teknik.

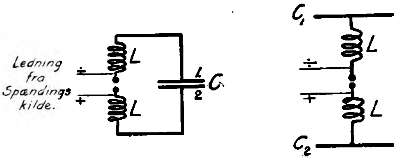

Fig 6. »Lukket« og »aaben« Svingningskreds.

L Traadruller, *C* Kondensator, hvis to Belægninger C_1 og C_2 i den aabne Kreds er fjernede fra hinanden.

Nu havde man elektriske Svingninger foregaaende i en elektrisk Svingningskreds. Det næste Spørgsmaal var da: kan man faa saadanne elektriske Svingninger til at fremkalde elektriske Bølger i det omgivende Rum, Bølger, der breder sig ud fra Svingningskredsen paa samme Maade som Lydbølgerne fra en Lydgiver, en svingende Stemmegaffel eller lignende? Med andre Ord, kan man faa en elektrisk Svingningskreds eller Oscillator til at virke som Udstraaler eller Radiator af elektriske Bølger? Problemet synes simpelt, men det tog 30 Aar at løse det. I Mellemtiden udledede Englænderen *C. Maxwell* de Love, som elektriske Bølger maa følge, hvis de eksisterer. Bl. a. paaviste han, at de vilde udbrede sig med Lysets Hastighed, 300,000 km pr. Sekund.

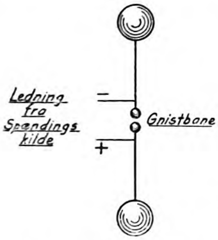

Fig. 7. *Hertz's* Oscillator.

De to Kugler svarer til Kondensatorbelægningerne C_1 og C_2 i Fig. 6. Traadene fra Gnistbanen til Kuglerne til Traadrullerne *L*.

De elektriske Bølger, der udgaar fra Oscillatoren, naar den svinger, breder sig med Lysets Hastighed, 300 000 000 m pr. Sekund. Er Svingningstallet *n*, og kalder man Bølgebredden eller Bølgelængden *l*, saa maa Produktet af Svingningstal og Bølgelængde øjensynlig være lig med den Vejlængde, Bølgerne gennemløber i eet Sekund. (Altsaa: $n \times l =$ 300 000 000 m.)

Først i 1887 lykkedes det imidlertid *H. Hertz,* der var Professor i Kiel, at frembringe og paavise elektriske Bølger. Det afgørende Moment laa i, at han gav Svingningskredsen en anden Form, erstattede den af *Feddersen* og andre Forskere benyttede *lukkede* Svingningskreds med en *aaben* Kreds eller Oscillator. Den *aabne* Oscillator kan tænkes opstaaet af den *lukkede* Kreds derved, at man, som antydet i Fig. 6, fjærner de to Kondensatorbelægninger mere og mere fra hinanden. Man kommer derved til den i Figur 7 viste

Digitized by Google

Hertz'ske Oscillator, bestaaende af to Metalkugler (eller Skiver) forbundne ved en Traad, der paa Midten er afbrudt ved en Gnistbane. Fra en eller anden elektrisk Spændingskilde (en Induktionsrulle eller Rumhkorffs Induktor) lader man Oscillatorens to Halvdele op til saa store Spændinger (med modsat Fortegn), at der slaar en Gnist over i Gnistbanen, hvorefter Elektriciteten, der navnlig befinder sig paa de to Kugler, ganske som ved den lukkede Kreds, kommer i Svingning og udfører en Række Oscillationer, førend Svingningerne dør hen. Men i Modsætning til den lukkede Kreds foregaar der her en kraftig Radiation af elektriske Bølger. Hvorfor? Ja Spørgsmaalet er ikke helt let at besvare eksakt; vi vil derfor nøjes med at belyse Rigtigheden ved Hjælp af et analogt, akustisk Problem. Sættes den i Fig. 8 viste Staalstang i Længdesvingninger f. Eks. ved et Hammerslag mod dens ene Ende, saa vil disse Svingninger udbrede sig til den omgivende Luft: Stangen vil virke som Lydgiver eller Lydradiator. Er Stangen derimod bøjet sammen til en lukket Ring, saa vil denne, selv om man paa en eller anden Maade kunde frembringe Længdesvingninger i Ringen, dog næsten ingen Lyd udsende. Paa samme Maade vil elektriske Svingninger i den i Fig. 6 viste lukkede Kreds næsten ikke bevirke nogen Radiation af elektriske Bølger, medens Svingninger i den i Fig. 7 viste aabne Kreds vil give en forholdsvis kraftig Radiation.

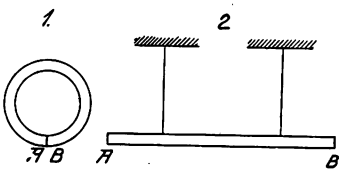

Fig. 8. Retlinet, »aaben« Staalstang og cirkulær, »lukket« Staalring.

Sættes den retlinede Staalstang, der er ophængt i to tynde Traade, i Længdesvingninger, f. Eks. ved et Hammerslag mod dens ene Ende, saa vil den »tone«, ɔ: sætte den omgivende Luft i Svingninger. Længdesvingningerne i Ringen vil derimod kun i meget ringe Grad meddele sig til den omgivende Luft.

De radierede Bølger breder sig med Lysets Hastighed fra Radiatoren og Bølgernes »Styrke« vil naturligvis aftage, efterhaanden som de fjerner sig fra Oscillatoren.

6. *Paavisning af de elektriske Bølger. Detektoren.*

Hermed var det fysiske Grundlag for Opbygningen af en elektrisk Radiotelegraf næsten færdigt. Dog manglede der endnu en Ting. Det af *Hertz* anvendte Middel til Paavisning af de elektriske Bølger—nemlig smaa elektriske Gnister fremkaldt af Bølgerne—

Digitized by Google

var altfor lidet følsomt til at muliggøre en traadløs »Forbindelse« over blot nogenlunde antagelige Afstande. Allerede 1890 angav imidlertid Franskmanden *E. Branly* en langt følsommere Indikator, Kohæreren. Dennes Virkemaade beror paa, at den elektriske Overgangsmodstand mellem Metalkorn, der løst rører hverandre, er meget stor, naar den elektriske Spænding mellem Kornene er lille; men for en vis af Forholdene afhængig Værdi af denne Størrelse »slaar Kohæreren igennem«, saaledes at den elektriske Modstand bliver ganske ringe. Dette Forhold kan man benytte til Udløsning af Modtagerapparatet, naar Kohæreren paavirkes af de af Bølgerne fremkaldte Spændinger i Modtageren. (Se Fig. 9).

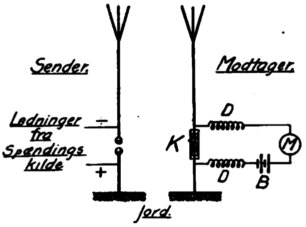

Fig. 9. Marconi's første, primitive Opstilling.
K Kohæreren, *B* Batteri, *M* Telegrafapparat og *D* Traadruller, der skal hindre Svingningerne i Modtageren i at tage Vejen over *M* og *B* i Stedet for at paavirke *K*.

7. *Marconi's første Forsøg. Gnisttelegrafen.*

Hermed var det fysiske Grundlag for Opbygning af en elektrisk traadløs Telegrafi færdigt, og den praktiske Udnyttelse lod heller ikke længe vente paa sig. *G. Marconi* tog med stor Energi fat paa Udviklingen af disse Muligheder og naaede allerede i Foraaret 1896 saadanne Resultater, at det var klart for alle, at man her stod ved Begyndelsen af en betydningsfuld teknisk Udvikling.

I og for sig afveg *Marconi*'s Opstilling ikke meget fra de af *H. Hertz* og andre benyttede. Men der var en lille Forskel; oprindelig vistnok hverken tilsigtet eller forstaaet, men alligevel afgørende. *Hertz*' Oscillator havde været symmetrisk med Hensyn til Gnistbanen i Midten, og begge Oscillatorens Halvdele var anbragte saa frit som muligt i Rummet. *Marconi* erstattede den ene af Oscillatorens Halvdele med en lodret Traad, hvis øverste Ende bares af en Mast eller lignende (se Fig. 9), og ved hvis nederste Ende Gnistbanen var anbragt. Den anden Halvdel af Oscillatoren erstattedes af en Jordforbindelse. *Hertz*' Oscillator blev derved til en »Antenne«. Opfangeren (Modtagerantennen) opbyggedes paa ganske tilsvarende Maade, kun at Kohæreren, K, anbragtes paa Gnistbanens Plads. Fordelene ved Sendeantennens

Digitized by Google

Jordforbindelse er bl. a., at den letter de elektriske Bølger Udbredelse langs Jordoverfladen. Den bevirkede tillige, at de udsendte Bølger fik en større Bølgelængde, hvorved de bliver bedre egnede til at udbrede sig over betydelige Afstande uden at lide for stor Svækkelse foraarsaget af Terrainhindringer og lignende.

Det lykkedes paa denne Maade at telegrafere over ikke helt ubetydelige Afstande. Men Arrangementet var dog meget primitivt og meget lidt hensigtsmæssigt. For det første var de udsendte Bølger svage, fordi den Energimængde, Antennen var i Besiddelse af ved Begyndelsen af hver Gnistudladning, kun var ringe. Og det er selvfølgelig kun en Del — desværre endda kun en ringe Del — af denne Energi, der udsendes i Form af elektriske Bølger. For det andet var Antennes Svingninger (og derfor ogsaa de udsendte Bølger) meget stærkt »dæmpede«, ɔ: der udføres kun ganske faa Oscillationer, inden Svingningerne dør hen, se Fig. 10 A. Saadanne stærkt dæmpede Bølger indvirker omtrent lige kraftigt paa alle Modtagerantenner. Man kan derfor ikke »afstemme« Sender og Modtager indbyrdes, og der var med det i Fig 9 viste Arrangement af Modtageren end ikke nogen Tilnærmelse til Afstemning.

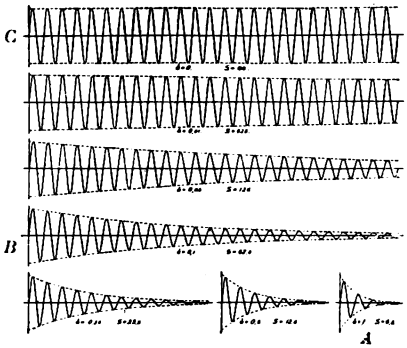

Fig. 10. Bølgetog med forskellig Dæmpning.

A viser stærkt dæmpede Bølger, saaledes som de frembringes af Hertz-Oscillatoren. *B* forholdes svagt dæmpede Bølger fra gode Gnistsendere. *C* »udæmpede«, vedvarende eller kontinuerlige Bølger, som de frembringes af Bue-, Højfrekvensmaskin-, eller Elektronrørgeneratorer.

Det var ret let at afhjælpe disse Mangler, i hvert Fald til en vis Grad. Nordmanden *V. Bjerknes* havde i Fortsættelse af de af *Hertz* udførte Undersøgelser udarbejdet det nødvendige Grundlag for saadanne Forbedringer, der i Hovedsagen gennemførtes af Tyskeren *Ferdinand Braun* og Englænderen *Oliver Lodge*. Senere indførtes nye væsentlige Forbedringer i Senderen af Tyskeren *Max Wien* (1908).

Det største Fremskridt i den mellemliggende Tid laa dog paa Modtageromraadet. Man forlod praktisk talt ganske Kohæreren.

Digitized by Google

Den var baade for ufølsom og for lunefuld; den gav en langsom Telegrafering og et ret kompliceret Apparatur. Man gik over til at modtage ved Hjælp af Telefon og Øre. Nu er imidlertid de elektriske Bølgers Frekvens saa høj, at de ikke egner sig til direkte at paavirke Telefonen, og Øret er i hvert Fald ikke i Stand til at høre saa høje Toner. For at komme om ved denne Vanskelighed, maatte man løse følgende Opgave: For hver Gnist, der springer over i Senderen, altsaa for hvert Bølgetog, der ankommer til Modtageren, skal man have en enkelt Strømimpuls gennem Telefonen. Kommer der da paa Sendestationen f. Eks. 800 Gnister pr. Sekund, saa vil man i Telefonen paa Modtageren høre en Tone med Frekvens 800. Tonen varer en ganske kort Tid for en »Prik«, lidt længere for »Streg«. Til Løsning af denne Opgave benytter man »Ensrettere«, der kun — eller i hvert Fald fortrinsvis — tillader den elektriske Strøm at passere i een Retning. Af saadanne Ensrettere har man flere forskellige Slags. Saaledes vil Berøringspunktet mellem en Metaltraad og en elektrisk ledende Krystal eller mellem to forskellige Krystaller ofte virke som Ensrettere. Endelig kan de senere omtalte Elektronrør virke som udmærkede Ensrettere. Resultatet af en saadan Ensretning er fremstillet skematisk i Fig. 11.

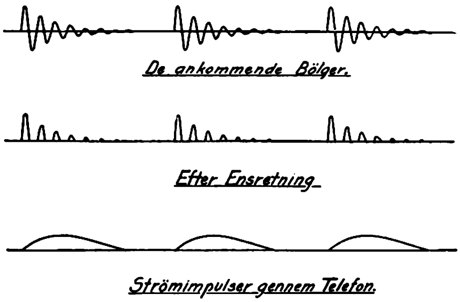

Fig. 11. Ensretning af Bølgetog fra Gnistsendere.
Afstanden mellem de enkelte Bølgetog er i Virkeligheden forholdsvis langt større end vist i Figuren.

Vi har i det foregaaende i korte Træk skitseret det første Afsnit af Radiotelegrafiens Udviklingshistorie. Store Fremskridt var naaet, sammenlignet med *Marconi*'s første primitive Forsøg. De udsendte Bølger var mindre dæmpede (se Fig. 10 B), og Stationerne kunde derfor til en vis Grad afstemmes til hinanden. Endelig kunde man, som nævnt ovenfor, sende Gnisterne saa hurtigt efter hinanden (»Tonegnist«), at der i Modtagertelefonen fremkommer en Tone i den Tid, Telegraftegnene varer. Dette er en stor Fordel, da man saa lettere hører Tegnene »gennem« even-

Digitized by Google

tuelle atmosfæriske Forstyrrelser, der, som vi senere skal se, danner een af Radiotelegrafiens største Vanskeligheder. Saadanne Tonegnist Stationer benyttes da ogsaa den Dag i Dag i stor Udstrækning, især som Skibsstationer.

Men trods alle Fremskridt var Sendesystemet dog stadig kun en direkte Efterkommer af *Hertz'* Oscillator. De enkelte Bølgetog udløstes af hver sin Gnist. Det var en »*Gnisttelegrafi*«, og den havde store og uhelbredelige Mangler. Blandt disse skal nævnes: 1. Stationernes ringe Afstemmelighed, der bevirker, at kun faa Stationspar kan arbejde uafhængigt af hverandre indenfor samme Omraade. 2. Bølgernes forholdsvis ringe »Rækkeevne«, der hænger sammen med, at de ikke er vedvarende. (En ren Fløjtetone kommer lettere om ved Forhindringer og svækkes ikke saa meget undervejs som en mere uregelmæssig Støj). 3. Det er vanskeligt at bygge meget store Gnistsendere, der virker paa tilfredsstillende Maade. 4. Gnisttelegrafen egner sig ikke til Hurtigtelegrafi. 5. Gnistsendere kan ikke benyttes til traadløs Telefoni, hvad et Blik paa Fig. 12 straks vil overtyde om.

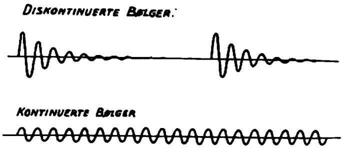

Fig. 12. Diskontinuerlige og kontinuerlige Bølger.

Ved de første vil man altid høre en bestemt Tone i Telefonen paa Modtageren, nemlig den, der svarer til Antallet af Gnistudladninger pr. Sekund. Man kan følgelig ikke overføre Tale ved Hjælp af diskontinuerlige Bølger.

8. *Radiotelegrafi og Radiotelefoni med kontinuerlige Bølger.*

Det var derfor kun naturligt, at Radioteknikerne spejdede efter Metoder og Midler til at frembringe vedvarende (»kontinuerlige, »udæmpede«) elektriske Svingninger og Bølger. Den første Opdagelse i denne Retning skete paa ret ejendommelig Maade. Den engelske Fysiker og Elektrotekniker *William Duddell* stillede sig den Opgave at faa de elektriske Buelamper til at brænde roligere og med mindre Støj end hidtil. Under Arbejdet herpaa konstaterede han (1899), at den elektriske Bue kunde bringes til at synge med en klar Tone, naar man paa en bestemt Maade knyttede en Traadrulle og en Kondensator til Buens Strømløb. Tonens Højde er bestemt ved Traadrullens og Kondensatorens Størrelse, og det viste sig, at Tonen skyldes en Vekselstrøm i det af

Digitized by Google

Bue, Traadrulle og Kondensator dannede Strømløb. *Duddell*'s Maal var at faa Buen til at tie stille; det hovedsagelige Resultat af hans Arbejde var, at han fik den til at synge. Men dette Resultat var ogsaa meget interessant og vakte stor Opmærksomhed. Det var første Gang, man ad rent elektrisk Vej — uden roterende Maskineri — forvandlede en Jevnstrøm til Vekselstrøm. Metoden er af en saadan Art, at den maatte vække store Forventninger hos Radioteknikkerne; men for at disse Forventninger skulde blive opfyldte, maatte man være i Stand til at faa *Duddell*-Buen til at svinge med langt højere Frekvens og med langt større Kraft, end det i første Omgang var lykkedes *Duddell* at opnaa. *Duddell* selv og mange andre*) tog med Kraft fat paa Opgaven. Men den lykkedes ikke, og i Efteraaret 1903 skrev *Duddell*, at han betragtede Spørgsmaalet som haabløst. Det var imidlertid i Realiteten allerede da løst (1902) af *Valdemar Poulsen*.

Det første Forsøg, der førte *Poulsen* ind paa den rigtige Vej, var meget simpelt. *Poulsen* anbragte *Duddell*-Buen i Flammen fra en Spritlampe og konstaterede, at Svingningerne derved blev kraftigere (se Fig. 13). Men dette var selvfølgelig kun det første Skridt. Det viste sig, at det, det kom an paa, var, at Buen arbejder i en brintholdig Atmosfære; i hvert Fald ikke i atmosfærisk Luft, hvor Kullet selv forbrænder. For at faa kraftige Svingninger, maatte Buen bl. a. brænde i et kraftigt magnetisk Felt. Vi skal ikke komme nærmere ind paa Udviklingen fra den lille svage Bue brændende i Spritflammen til en moderne Buegenerator paa 1500 Hestekræfter, men kun gengive et Billede af en saadan, Fig. 14**).

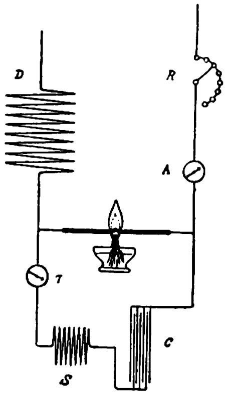

Fig. 13. Valdemar Poulsens første Forsøg.
C Kondensator, *S* Traadrulle, *R* Forlagsmodstand, *D* Dæmperulle, *A* og *T* Strømmaalere. De tykke Linier angiver Kulelektroderne.

Man havde hermed faaet en Generator for kontinuerlige, elek-

*) Ved det elektrotekniske Institut ved Universitetet i Göttingen fik Professor *H. Simon* indrettet en særlig Afdeling med Løsningen af denne Opgave for Øje.

**) Foruden fra dansk Side er der ydet betydningsfulde Bidrag til den praktiske Udvikling af *Poulsen*-Buen af det amerikanske Poulsen Selskab, af det tyske Firma *C. Lorenz*, samt i den seneste Tid fra fransk Side.

Digitized by Google

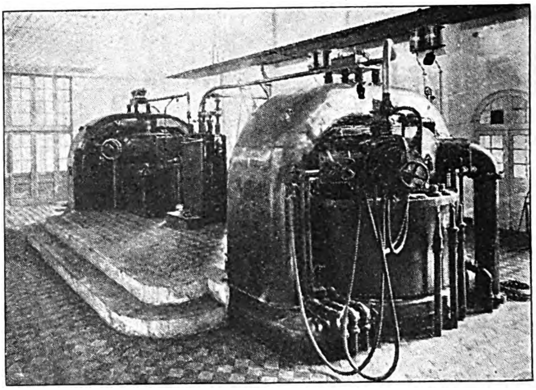

Fig. 14. To 1500 Hestekræfters Buer i Bordeaux-Stationen.

triske Svingninger og Bølger og blev derved i Stand til at undgaa de foran nævnte, ved Gnisttelegrafien klæbende Mangler, og der indlededes derved en ny Æra i Radiotelegrafien. Stationerne blev langt mere afstemmelige; der kunde følgelig indenfor samme Omraade arbejde et større Antal Stationer uden at forstyrre hverandre (se Fig. 15). Hurtigtelegrafi (se Fig. 16) og Radiotelefoni (se Fig. 17) blev mulige og demonstreredes for første Gang gennem praktiske Forsøg.

Man var dog ikke i Stand til fuldtud at udnytte Fordelene ved de kontinuerlige Bølger, idet Modtagerteknikken ikke var fuldt paa Højde med de store Krav, der i saa Henseende stilledes. Her var det, at Fremkomsten en halv Snes Aar senere af Elektronrørene, som vi i det følgende skal komme lidt nærmere ind paa, gav det andet afgørende Stød til Udviklingen af den moderne Radioteknik.

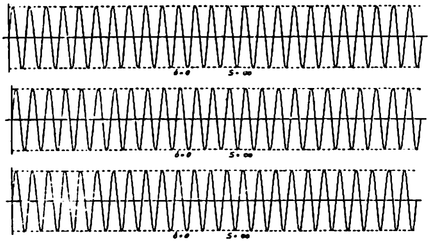

Fig. 15. Tre Rækker af kontinuerlige Bølger med lidt forskellig Bølgelængde. Paa gode, fint afstemmelige Modtagere kan man modtage enhver af disse Bølgetog uden at forstyrres af de to andre.

Til at begynde med maatte man paa anden Maade løse Modtagerspørgsmaalet for den traadløse Telegrafi. Den ved Tonegnistmodtagning benyttede Fremgangsmaade var her uan-

Digitized by Google

vendelig. Selve Bølgernes Kontinuitet bevirker, at man i en saadan Modtager ikke hører nogen Tone, ja praktisk talt slet intet hører. *Poulsen* løste Vanskeligheden ved Hjælp af »Tikkeren«, der intermitterende knytter Modtagertelefonen til Modtagerantennen. Løsningen var original og af en ejendommelig Art, og den var en Tid den bedste, man havde. Nu er den i de fleste Tilfælde distanceret af Elektronrørene, der her anvendes paa følgende Maade: Svingningstallet af de ankommende Bølger er lig med n; ved Hjælp af et Elektronrør fremstiller man en lille, lokal Højfrekvensgenerator, der giver Svingningstallet n_1, hvor n_1 ikke er meget forskellig fra n. Begge disse Svingninger, den udefra kom-

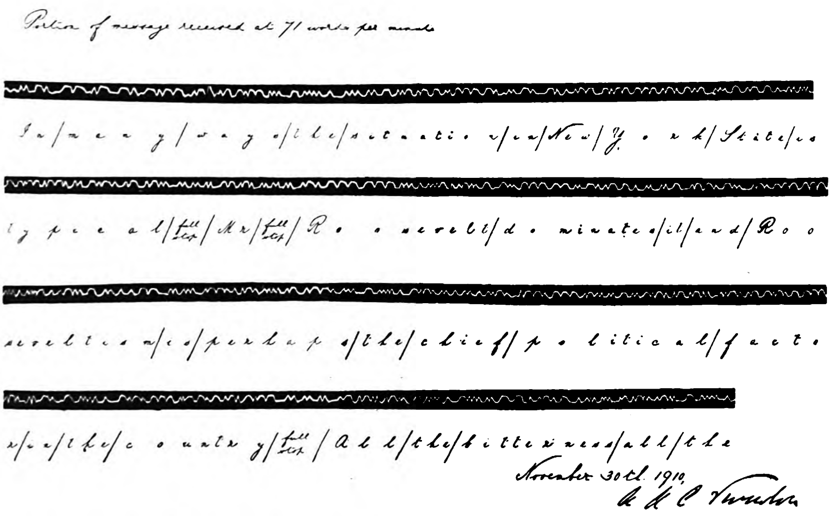

Fig. 16. Hurtigtelegrafi — 71 Ord pr. Minut — optaget i Lyngby 1910 fra en Bucstation paa Irlands Vestkyst.|
(Afstanden omkring 1600 km). Forsøgene kontrolleredes af den kendte engelske Radioingeniør A. A. C. Swinton.

mende og den lokalt frembragte, lader man paavirke det egentlige Modtagerorgan. Der opstaar da »Stød« i dette, ganske paa samme Maade som to hørlige Toner, hvis Tonehøjde ligger i Nærheden af hinanden, kan give Stød (Fig. 18). Stødenes Frekvens (eller Tonehøjde) er lig med Forskellen mellem de to højfrekvente Svingningers Frekvens altsaa med $(n - n_1)$. Er denne Forskel f. Eks. 800, saa hører man i Modtagertelefonen en Tone

Digitized by Google

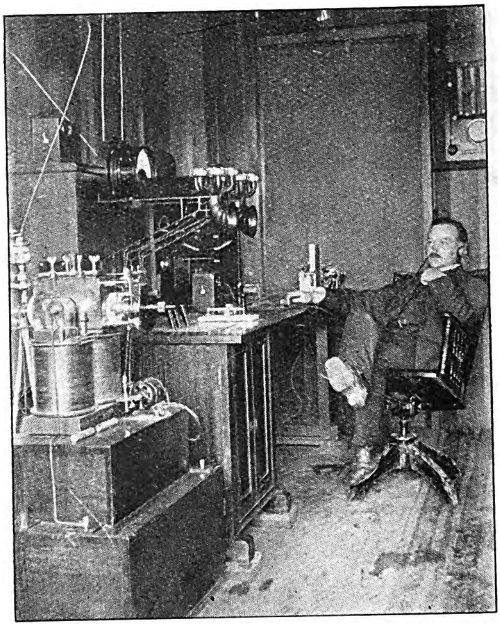

Fig. 17. Radiotelefoni 1910 mellem Sacramento og Stockton i Californien (ca. 70 km).

Til Venstre i Billedet ses Buegeneratoren, i Midten Mikrofonerne og Mikrofontragten. Anlægget virkede tilfredsstillende og benyttedes meget.

med 800 Svingninger pr. Sekund, medens baade n og n_1 er saa høje, at de ligger udenfor det hørliges Omraade.

I Mellemtiden er ogsaa andre Generatorer for kontinuerlige højfrekvente Svingninger udviklede til stor Fuldkommenhed. Ved Løsningen af Opgaven er man gaaet to forskellige Veje: Højfrekvensmaskinerne og Elektronrøret. Højfrekvensmaskinerne er udviklede paa Grundlag af de fra Stærkstrømsteknikken kendte Vekselstrømsgeneratorer. Men medens de sidste kun giver 25, 50 eller, naar det kommer højt, 100 Perioder pr. Sekund, saa skal Højfrekvensmaskinerne op til omkring 20,000 Perioder pr. Sekund og derover. Dette Problem frembyder overor-

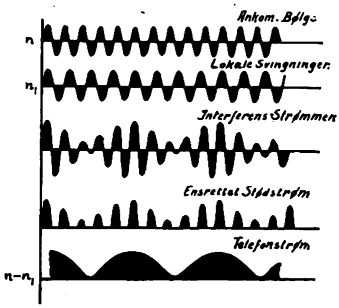

Fig. 18. Stødmodtagning eller Interferens-Modtagning.

Digitized by Google

dentlig store Vanskeligheder, og den eneste, der har løst det direkte, er den svensk fødte amerikanske Ingeniør *E. Alexanderson*, Chefingeniør i General Electric Co. Hans Løsning er uden Tvivl,

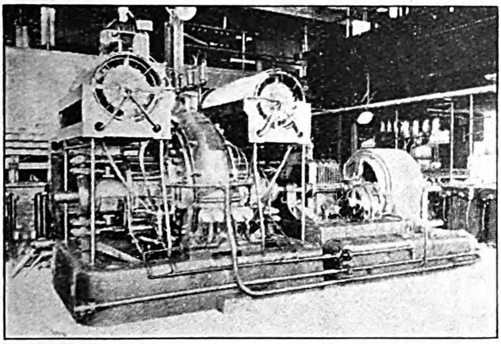

Fig. 19. Alexanderson's Højfrekvensmaskine.

set fra et mekanisk Synspunkt, et Mesterværk. Man kommer op paa Omkredshastigheder af de roterende Dele, der er saa store, at et saadant Hjul vilde kunne løbe herfra til Korsør i Løbet af 6 à 7 Minuter. Fig. 19 viser et Billede af en *Alexanderson*-Maskine.

De tyske Selskaber »Telefunken«, »C. Lorenz« og andre har undgaaet de med de store Hastigheder forbundne Vanskeligheder

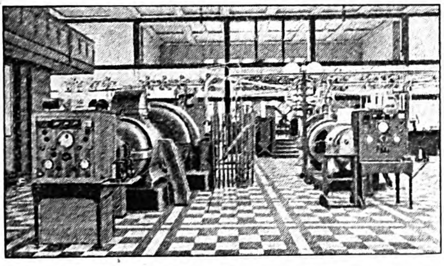

Fig. 20. »Telefunkens« Højfrekvensmaskinanlæg.

ved at lade selve Vekselstrømmaskinen frembringe en Strøm med et noget mindre Periodetal og saa forhøje dette ved Hjælp af stillestaaende »Frekvensfordoblere«. Vi skal ikke her komme nærmere ind paa disses Virkemaade, der som Regel beror paa Jernets ejendommelige magnetiske Forhold. Fig. 20 viser et Billede af en Del af et saadant Anlæg.

Digitized by Google

I den franske *Béthenod-Latour* Maskine foretages »Frekvens-fordoblingen« i selve Maskinen.

Ved Højfrekvensmaskinerne er Svingningernes Frekvens og derfor ogsaa de udsendte Bølgers Længde bestemt ved Maskinens

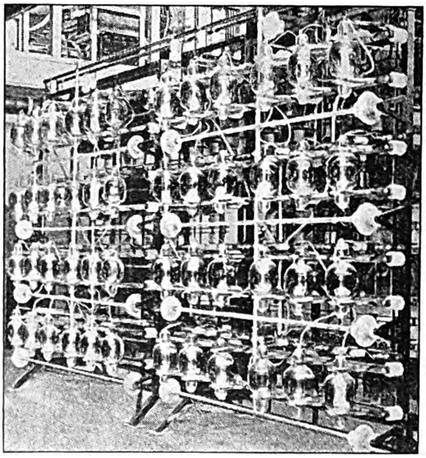

Fig. 21. Sæt af Elektronrør til en Storstation (48 Rør). Med et saadant Sæt er der gjort vellykkede Forsøg mellem England og Australien.

Omløbshastighed; denne maa derfor ved særlige Hjælpemidler holdes meget konstant. Ved Buegeneratorerne og Elektronrør-generatorerne er Svingningstal og Bølgelængde bestemt ved de elektriske Forhold. De to sidstnævnte Typer af Generatorer har overhovedet mange Lighedspunkter.

Elektronrørgeneratoren er særlig udviklet af Marconi-Compagniet i England og af Western Electric Co. i Amerika. Der er i den allersidste Tid sket meget betydelige Fremskridt paa dette Omraade, navnlig for Storstationernes Vedkommende (Fig. 21 og 22), saaledes at Elektronrørgeneratoren nu formentlig vil vise sig at være en jevnbyrdig Konkurrent til de andre Generatorer, ogsaa hvor det gælder om at overspænde de store Afstande. For smaa Stationer har Elektronrørerne allerede i nogen Tid været anvendt i ret stor Udstrækning.

Vi skal iøvrigt ikke komme ind paa en nærmere Sammenligning mellem de forskellige Generatortyper. Det er paa dette Om-

Digitized by Google

raade, de forskellige Radioselskabers økonomiske og tekniske Interesser i særlig Grad brydes.

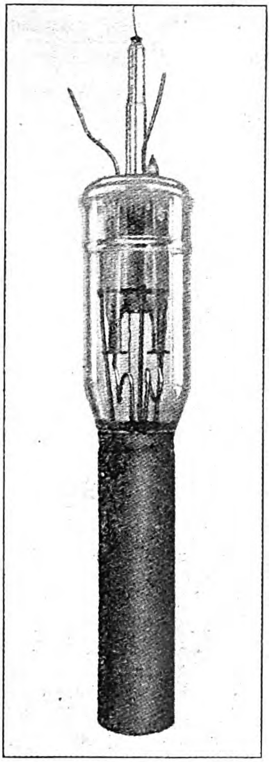

Fig. 22. Elektronrør til »100 Hestekræfter«, fremstillet af Western Electric Co.

(Se næste Figur med Hensyn til Betegnelser). Kobbercylindren nederst paa Figuren danner den positive Plade, Glødetraaden er en retlinet Traad i Midten af Cylindren, Gitteret dannes af en skrueformet Traad i Mellemrummet mellem disse. Kobbercylindren, i hvilken Varmeudviklingen er størst, afkøles ved at anbringes i et Vandbad. Det nye er, at W. E. Co. har været i Stand til at lave en fuldkommen lufttæt Forbindelse mellem Glasset og Kobbercylindren, saaledes at denne kan anbringes udvendig og derfor kan køles meget effektivt. Rørets Længde omkring 40 cm.

9. *Elektronrør.*

Elektronrør spiller en saa stor Rolle i Radioteknikken, at det er nødvendigt i ganske korte Træk at skitsere deres Indretning og Virkemaade (Fig. 28).

Som Navnet antyder, arbejder man i Elektronrøret med *Elektroner,* og ved de mest fuldkomne Rør besørges den elektriske Strøms Gennemgang alene ved Hjælp af disse. Elektronen er den mindste og samtidig den letteste elektriske Partikkel, man kender*). En saadan Elektronstrøm egner sig derfor ganske særlig til at styres ved Hjælp af elektriske Kræfter. I Vir-

*) Man faar et Begreb om Elektronernes ringe Masse i Forhold til deres Ladning ved følgende Tankeeksperiment. 1 Milligram af Elektroner her i København vilde frastøde 1 Milligram Elektroner ved Korsør med en Kraft paa 3 Millioner Tons.

Digitized by Google

keligheden er et saadan Elektronrør ganske analogt med en Hane eller Ventil paa et Gas- eller Vandrør. Ligesom man ved at paavirke saadanne Haner med mekaniske Kræfter (Haanden) kan lukke op og i for Gas- eller Vandstrømmen, saaledes kan man ved at paavirke den elektriske Hane (Elektronrøret) med elektriske Kræfter lukke op eller i for den elektriske Strøm gennem Røret. Men i een Henseende adskiller den elektriske Hane sig fra de mekaniske: den er ganske anderledes »letbevægelig«. Med den Arbejdsmængde, der kræves til at hæve en lille dansk Myg 1 m, kan man aabne og lukke den elektriske Hane mindst 10 Millioner Gange.

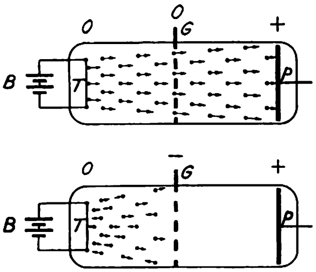

Fig. 23. Skematisk Billede af Elektronrør.

T er Glødetraaden, der opvarmes til Hvidglødhede af Batteriet *B*. Ved denne høje Temperatur afgiver alle faste Legemer Elektroner, der foregaar saa at sige en »Fordampning« af Elektroner. *G* er Gitteret, *P* den positive Plade. Ofte anbringes *G* og *P* concentrisk udenom *T*. Gaar der en stærk Strøm gennem Røret, vil de mange Elektroner, der med stor Hastighed farer ind i Pladen *P*, opvarme denne stærkt. Er *P* anbragt inde i Glasrøret, saa er dens Varmeafledning kun ringe, og Røret kan da ikke arbejde med stor Kraft, idet *P* i saa Fald vilde smelte. Se den forbedrede Form af Rør i Figur 22. En negativ Spænding paa Gitteret »lukker af« for den elektriske Strøm (se nederste Figur), medens en lille positiv Spænding eller Spændingen Nul tillader Strømmens Gennemgang (se øverste Figur). Denne Virkning forstaas uden videre, naar man husker paa, at Elektronerne er negative.

Ved Hjælp af en saadan elektrisk Hane kan man paa forholdsvis simpel Maade forstærke de til Modtageren ankommende svage elektriske Virkninger Tusinder, ja Millioner af Gange. Man har i Elektronrøret den næsten ideale Forstærker.

Elektronrørforstærkeren har ogsaa muliggjort Konstruktionen af en Række radiotelegrafiske Modtagerapparater, der nedskriver Radiotelegrammerne i Form af Prikker og Streger eller som Undulatorskrift. Et af de mest fuldkomne af disse Apparater skyldes de danske Ingeniører *Johnsen* og *Rahbek*.

Som nævnt foran kan saadanne Rør ogsaa anvendes til Generatorer for kontinuerlige højfrekvente Strømme.

10. *Traadløs Telefoni.*

Gennem Elektronrørforstærkeren har man opnaaet en Mulighed for at modtage Radiotelefonmeddelelser over relativt store Afstande, selv om Sendestationen er forholdsvis svag og selv

Digitized by Google

med ret smaa og simple Modtagere. Der er som Følge heraf for Tiden Verden over en meget stor Interesse for den traadløse Telefon, hvorfor vi i korte Træk skal skitsere dens Virkemaade. Udtrykt ganske kort, kan man sige, at en Radiotelefonsender fremkommer af en Radiotelegrafsender ved at ombytte Telegrafnøglen i den sidste med en Mikrofon. Til Radiotelefonmodtager

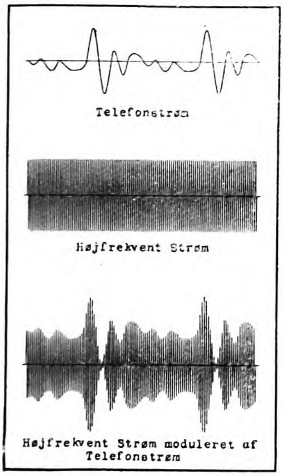

Fig. 25. Princip for Radiotelefonsender (Bølgernes »Modulering«).

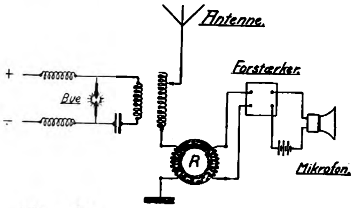

Fig. 24. Skematisk Billede af Lyngby Radiotelefonsender.

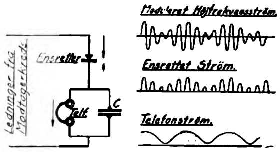

Fig. 26. Skematisk Rillede af Radiotefonmodtager.

Den midterste Kurve (Fig. 25) angiver den højfrekvente Strøm i Antennen i Fig. 24, naar Mikrofonen er i Ro, den øverste Kurve en Telefonstrøm, der faaes ved at tale ind i Mikrofonen. Denne Telefonstrøm forstærkes og paavirker derefter Jernringen *R*. Resultatet heraf er, at Styrken af de højfrekvente Strømme i Antennen kommer til at variere i Overensstemmelse med Telefonstrømmen. Den saaledes modulerede Højfrekvensstrøm ses nederst i Figuren. De udsendte Bølgers Styrke varierer i Overensstemmelse med Styrken af Højfrekvensstrømmen i Antennen.

I Modtageren (Fig. 26) frembringer de »modulerede« Bølger tilsvarende modulerede Svingninger, der »ensrettes« og derefter frembringer den rigtige Telefonstrøm gennem Telefonen.

kan man uden Ændring anvende en simpel Radiotelegrafmodtager, saaledes som de benyttes til Modtagning fra Tonegnistsendere.

Medens Telegrafnøglen som Regel helt afskærer Bølgeudsendelsen i Tegnmellemrummene og bevirker Udstraaling med fuld Kraft i den Tid, selve Telegraftegnene varer, saa skal selvfølgelig den Variation (»Modulation«) af Styrken af de højfrekvente

Digitized by Google

Svingninger og Bølger, der skyldes Mikrofonens Paavirkning under Tale, være ganske anderledes fint nuanceret.

Som Regel vil en almindelig Mikrofon ikke være kraftig nok til direkte at dirigere Styrken af de udsendte Bølger*). Man tager da atter sin Tilflugt til Elektronrør og eventuelt benytter man sig tillige af Jernets magnetiske Egenskaber. I Fig. 24 til 26 er skitseret nogle af Hovedtrækkene af en traadløs Telefons Indretning og Virkemaade.

12. *Sendestationers Antenner.*

Det, der falder mest i Øjnene ved en Radiostation, er Antennen eller Luftnettet. Ved Skibsstationer spændes det som Regel ud

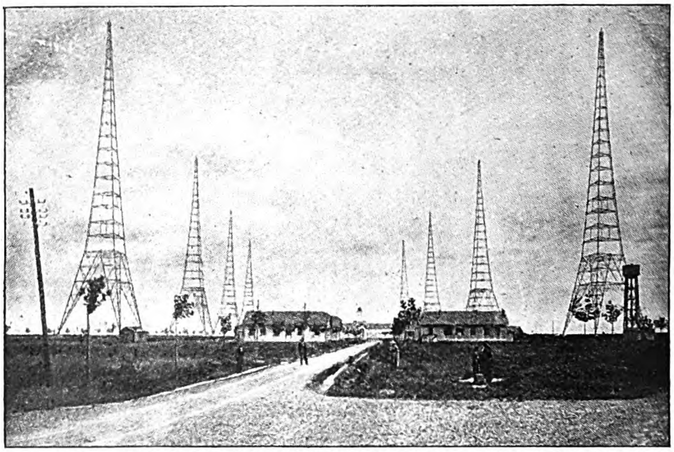

Fig. 27. Maste- og Antenneanlæg paa Bordeaux-Stationen.
Der findes 8 Stk. 250 m høje Taarne i en indbyrdes Afstand af 400 m. Antennens Længde er altsaa 1200 m, dens Bredde 400 m. (Eiffeltaarnets Højde er 300 m.).

mellem de øverste Ender af Masterne og ved Landstationer bæres det som oftest ogsaa af Master eller Taarne, byggede alene med dette Formaal for Øje. Navnlig ved store Sendestationer er Antenneanlægget ofte imponerende stort, saaledes som det vil

*) At det, set fra et telefonisk Synspunkt, er ret store Energimængder, det drejer sig om, vil formentlig fremgaa af følgende Forhold. Tænkes hele Kraften fra den forholdsvis svage Radiotelefonsender i Lyngby fordelt ligeligt mellem alle Evropas Telefonapparater, saa vilde de alle kunne høre Lyngbys Meddelelser.

Digitized by Google

fremgaa af Fig. 27. Der er endda i den allersidste Tig bygget (eller er under Bygning) Luftnet, der er endnu større. Det er en Selvfølge, at saadanne Antenneanlæg er ganske overordentlig kostbare, og Udgiften hertil udgør i Virkeligheden ogsaa ofte den største Del af Stationens Anlægsudgifter. Hvorfor bygger man disse høje, store og dyre Antenner? Ja, allerede *Hertz* paaviste, at den Udstraaling, man kan opnaa fra en Sender, er proportional med Produktet: Antennens virksomme Højde Gange Strømstyrken i Antennen Gange Svingningernes Frekvens. Skal man have en kraftig Station, altsaa en Station med stor Fjernvirkning, saa maa den naturligvis straale kraftigt, og selvfølgelig maa det nævnte Produkt da være stort. Højden maa derfor være stor, men tillige maa Antennestrømmen være stor*). Dette sidste kræver, at Antennen har stor Udstrækning — har en stor Kapacitet — da den ellers ikke er i Stand til uden for store Tab at modtage de store Elektricitetsmængder, den skal optage.

Endelig vilde det være gunstigt for Udstraalingen at benytte Svingninger med stor Frekvens, altsaa med lille Bølgemængde. Men ad den Vej kan man ikke forøge det foran omtalte Produkt. Jo større Afstand Stationen skal række over, altsaa jo større Stationen skal være, desto større Bølgelængde maa man nødvendigvis benytte. Hvorfor? Ja, det er vanskeligt at besvare nøjagtigt. Vi maa nøjes med at henvise til et analogt Tilfælde fra Vandbølger. Erfaringen lærer os, at Vandbølger med ringe Bølgelængde**) kun kan vandre en forholdsvis kort Strækning, inden de dør hen. Derimod kan lange Bølger — Dønninger — udbrede sig over meget store Havstrækninger. Paa analog Maade svækkes korte elektriske Bølger forholdsvis hurtigt, medens lange Bølger svækkes langt mindre. Dette Forhold er af *saa* stor Betydning, at det er en uomgængelig Nødvendighed at anvende lange Bølger til lange Afstande. Paa ganske korte Afstande kan man derimod med Fordel anvende korte Bølger, og det i Praksis mest anvendte Bølgelængdeomraade strækker sig derfor fra omkring 200 m op til 25 à 30 km. For hver Afstand er der en vis Bølgelængde, der er den gunstigste.

Men hvorfor nøjes man ikke med relativt svage Sendere for

---

*) Paa store Stationer f. Eks. 500 Ampere eller derover.

**) Bølgelængde = Bølgebredde = Afstand fra en Bølgetop til den næste.

Digitized by Google

saa blot at forstærke lidt mere paa Modtageren? Det sidste koster næsten ingen Ting, og paa den første Post kunde man ved store Stationer spare Millioner. Grunden er, at det desto værre ikke ikke alene er Radiostationerne, der udsender elektriske Bølger. Ogsaa Thor vil, naar han svinger sin Hammer, frembringe nogle ganske artige elektriske Bølger. Og han er meget flittig, altid i Virksomhed et eller andet Sted paa Jordens Overflade, ja i mange Tilfælde maa han endda utvivlsomt have en Række Hjælpere til Raadighed. Det er let at forstaa, at saadanne voldsomme Forstyrrelser i Atmosfærens elektriske Forhold indenfor meget store Omraader kan indvirke generende paa de meget følsomme Modtagerstationer.

Men det er ikke alene Thor og hans Torden, der laver Vanskelighed, ja, han er endda ikke den værste. Der findes en Række andre atmosfærisk-elektriske Forstyrrelser, der ofte er meget generende. De gaar under forskellige Navne: X'er, Statik, atmosfæriske Forstyrrelser, Mars Signaler o. s. v. Det eneste nogenlunde sikre, vi ved om dem, er, at de ikke kommer fra Mars.

Man har selvfølgelig søgt at eliminere disse Forstyrrelser; men Opgaven er ganske overordentlig vanskelig og nogen virkelig Løsning er endnu ikke funden. Man har derfor foreløbig ikke anden Udvej end at bygge Senderne saa kraftige, at de til en vis Grad kan »raabe igennem« den uvedkommende elektriske Støj. Ja og saa lægger man naturligvis Modtagerstationerne saa vidt muligt dér, hvor der erfaringsmæssig er mindst »elektrisk Uro« i Atmosfæren*).

Ogsaa paa anden Maade griber de atmosfæriske Forhold ind paa meget uheldig Maade. Det viser sig nemlig, at Styrken af de fra fjerne Sendere modtagne Signaler varierer meget i Døgnets Løb og fra den ene Dag til den anden. Og det er ikke Smaaforandringer, det drejer sig om. Styrken i Amerika af Signaler fra i hvert Fald nogle af de evropæiske Storstationer kan f. Eks. til Tider gaa ned til 1 pCt. af den maksimale Signalstyrke fra vedkommende Station. Om Aarsagen hertil hersker der nogen Uklarhed; Modtagerstationens (og maaske ogsaa Sendestationens) Be-

*) Under Krigen laa den amerikanske Regerings Sendestationer for Europa-Korrespondancen i Nærheden af Washington, medens Modtageren laa helt oppe i Maine (i det nordøstlige Hjørne af U. S. A. omkring 1100 km fra Washington), hvor Modtagerforholdene er gunstigere end længere syd paa.

Digitized by Google

liggenhed synes at spille en Rolle. Bølgelængden har ogsaa Indflydelse.

12. *Modtagerstationers Antenner. Storstationsanlæg.*

I Radiotelegrafiens Barndom benyttede man som Regel samme Antenne til Afsending og Modtagning, skiftevis til det ene og det andet. Og det gør man ofte ëndnu for smaa Stationers Vedkommende. Derimod har man nu ganske forladt denne Metode ved de moderne, store og langtrækkende Radiostationer. Her maa man, for paa tilfredsstillende Maade at kunne afvikle Trafikken, være i Stand til at telegrafere samtidig i begge Retninger.

En moderne Storstation bestaar i Virkeligheden som Regel af 3 adskilte Anlæg forbundne ved de nødvendige Telegraf- og Telefonledninger. Ordningen kan f. Eks. være som følger: 1. Sendestationen med Højfrekvensgeneratoren — der anvendes nu altid kontinuerlige Svingninger — og Sendeantennen. Det er langt den dyreste Del af Anlægget (hyppigt falder over 90 pCt. af Anlægsudgifterne herpaa). Der findes her ingen Telegrafister, men kun det til Maskinernes Pasning fornødne Betjeningspersonale. 2. Modtagerstationen med Modtagerantennen, der er meget lille og beskeden i Sammenligning med Sendestationens*). Her sker Indstilling og Betjening af selve Modtagerapparaterne. 3. Telegrafkontoret, hvor Telegrafisterne befinder sig. Sendetelegrafisterne styrer selve Udsendelsen af de elektriske Bølger fra Sendestationen ved Hjælp af almindelige Telegrafnøgler og over en almindelig Telegrafledning fra Telegrafkontoret ud til Sendestationen. Modtagertelegrafisterne modtager over Telegraf- eller Telefonledninger de af Modtagerstationen opfangede Signaler.

Telegrafkontoret lægges bedst i en Storbys Telegrafstation, Sende- og Modtagerstationerne derimod bedst ude paa Landet og helst i ikke for ringe Afstand fra hinanden. Sendestationen kræver nemlig stor Plads og bør derfor lægges paa en billig Grund, og Modtagerstationen lægges bedst i nogen Afstand fra Senderen og fra en Storbys mange elektriske Anlæg, der kan virke forstyrrende.

Selvfølgelig kan det samme Telegrafkontor være fælles for flere Storstationer. F. Eks. ligger Telegrafkontoret for de franske

*) Der er ingen større Fordele ved at anvende en meget stor Modtagerantenne; ganske vist bliver de modtagne Signalers Styrke større, men det samme gælder de atmosfæriske Forstyrrelser. Er Signalerne for svage, forstærker man.

Digitized by Google

Storstationer i Paris. Herfra betjenes bl. a. Sendestationerne ved Bordeaux og Lyon. Modtagerstationerne ligger i Nærheden af Paris.

13. *Retningsantenner.*

De hidtil omtalte Antenner har den Egenskab, at de udstraaler lige kraftigt til alle Verdenshjørner og modtager lige kraftigt, hvilken Retning end Bølgerne kommer fra. Det vilde i mange Henseender være en stor Fordel, om man var i Stand til at udsende Bølgerne i een bestemt Retning, mod en bestemt Modtagerstation, paa samme Maade som man ved Hjælp af et Spejl er i Stand til at kaste Lysstraaler i ganske bestemte Retninger. Man vilde kunne nøjes med mindre kraftige Stationer, fordi Energien ikke spredes saa meget, og man vilde ikke indvirke forstyrrende paa Stationer indenfor det »mørke« Omraade. En saadan Fremgangsmaade er dog praktisk uigennemførlig af følgende Grunde: Spejlets regelmæssige, straaleagtige Tilbagekastning af Lyset er betinget af, at Spejlets Dimensioner er mange Gange større end Lysets Bølgelængde. Paa samme Maade maatte de lineære Dimensioner af et »Radiospejl« være mange Gange større end de elektriske Bølgers Bølgelængde. Da man nu — af tidligere nævnte Grunde — til Telegrafering over blot nogenlunde store Afstande maa anvende Bølgelængder, der i hvert Fald ligger over $^1/_2$ km — og

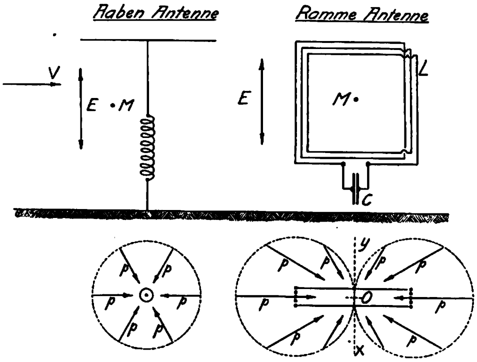

Fig. 28. Skematisk Billede af en aaben, symmetrisk Antenne og af en Rammeantenne.

De elektriske Bølgers Bevægelsesretning er i øverste Del af Figuren antydet ved Pilen *V*. Den elektriske Kraft *E* vil da være lodret, den magnetiske *M* vandret. Den aabne, symmetriske Antenne vil modtage lige godt, i hvilken Retning Bølgerne end ankommer til Antennen. Dette er antydet i nederste Del af Figuren, hvor Retningen af Pilene *p* angiver de ankommende Bølgers Bevægelsesretning, og Pilenes Længde antyder Styrken af de i Antennen frembragte Svingninger. For den aabne Antenne er alle Pile lige lange. For Rammeantennen er de optagne Svingninger derimod kraftigst, naar Bølgernes Bevægelsesretning ligger i Rammens Plan, medens Svingningerne er lig med Nul — Modtageren er »døv« — for Bølger, hvis Bevægelsesretning er vinkelret paa Rammens Plan.

Digitized by Google

paa de lidt større Afstande endda langt over —, saa forstaar man, at »Spejlmetoden« er uanvendelig. Dette gælder dog ikke ganske smaa Afstande — f. Eks. 10 km eller lign. — hvor der er Mulighed for at benytte ganske korte Bølger af nogle Meters Længde. Her kan Spejlmetoden maaske finde Anvendelse, f. Eks. til Radiofyr eller lign.

Der gives dog ogsaa andre Metoder ved hvis Hjælp man mer eller mindre fuldkomment kan koncentrere Senderens Udstraaling indenfor visse bestemte Retninger, medens en paa tilsvarende Maade indrettet Modtager er »døv« i visse Retninger og har sin maksimale »Lydhørhed« i visse andre Retninger. Det vilde føre for vidt at komme nærmere ind paa de Maader, hvorpaa dette kan arrangeres. Vi skal kun i Fig. 28 anskueliggøre de Retningsegenskaber, som en almindelig Rammeantenne er i Besiddelse af, da saadanne Rammeantenner efter Fremkomsten af Elektronrørforstærkeren finder udstrakt Anvendelse som Modtagerantenne. Et lignende Princip gaar igen i alle andre »Retningsantenner«. For de Læsere, der ikke er fortrolige med elektromagnetiske Betragtninger, har vi i Fig. 29 vist et analogt Tilfælde med to »Modtagere«, indrettede til at paavirkes af Vandbølger. Den ene modtager lige godt fra alle Sider, medens den anden har samme Retningsegenskaber som Rammeantennen. Grunden hertil fremgaar uden videre ved Betragtning af Figuren.

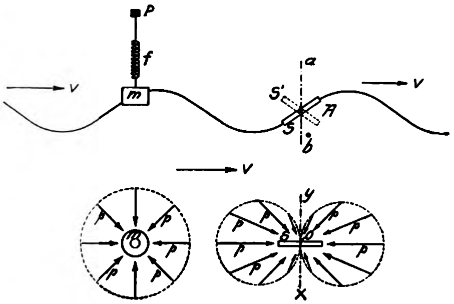

Fig. 29. »Modtagere« for Vandbølger. Svømmeren *m*, der kan bevæge sig op og ned, »modtager« lige godt for alle Bølgeretninger. Den anden Modtager *S*, der virker ved, at *S* drejer sig om den viste Akse, som kan glide op og ned ad Ledeskinnen *ab*, vil modtage kraftigt for den i øverste Del af Figuren viste Bølgeretning. Men for den derpaa vinkelrette Bølgeretning vil Modtageren *S* øjensynlig være ganske døv, idet den slet ikke vil dreje sig under disse Bølgers Paavirkning. Modtageren *S* har saaledes samme Retningsegenskaber som Rammeantennen.

14. *Bølgernes Udbredelse langs Jordoverfladen.*

Vi tænker atter paa en almindelig (ikke-rettet) Sender, der udstraaler ligeligt i alle Retninger, og vi tænker os den beliggende

Digitized by Google

paa et fladt Terrain, saa Bakker, Bjærge eller lignende ikke griber forstyrrende ind i Bølgernes Udbredelse. I Nærheden af Stationen vil Bølgerne da udbrede sig radiært fra denne, og det vilde de blive ved med, hvis Jorden var en ganske ensartet, flad Skive. Men hvorledes gaar det i Virkeligheden paa den kugleformede Jord? Spredes Bølgerne ud i Verdensrummet eller bøjer de omkring Jordkrumningen og følger Jordens Overflade? Der er ingen Tvivl om, at Udbredelsen i Hovedsagen foregaar paa sidstnævnte Maade. Vi har nemlig al mulig Grund til at antage, at Luften i 40 à 50 km Højde over Jordoverfladen er saa godt elektrisk ledende, at de i Radiotelegrafien benyttede Bølger slet ikke kan trænge igennem dette Luftlag. Bølgerne trænger heller ikke noget videre ned i Jorden, og hele Bølgeudbredelsen foregaar saaledes i en omtrent 40 km tyk Luftskal — man fristes til at sige Lufthinde — umiddelbart ved Jordens Overflade (Fig. 30).

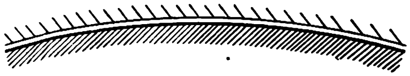

Fig. 30. De radiotelegrafiske Bølgers Udbredelsesomraade.

Den uskraverede Kugleskal mellem Jordens Overflade — tæt skraveret — og den stærkt fortyndede og ioniserede Luft — aabent skraveret — angiver det Rum, indenfor hvilket de radiotelegrafiske Bølger udbreder sig. Dette Omraade er kun en tynd »Æggeskal«.

Var Jorden en ganske ensartet Kugle, vilde Bølgerne indenfor denne tynde Luftskal udbrede sig langs de korteste Veje paa Kuglens Overflade (Storcirkelbuer gennem Sendeantennen). Som Eksempel herpaa er i Fig. 31 vist den korteste Vej herfra til Washington. Man ser, at den til at begynde med omtrent gaar i Retning Vest—Nordvest*).

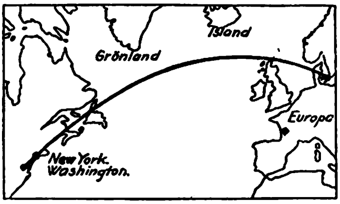

Fig. 31. Den »korteste Vej« fra København til Washington.

Bølgernes Retning paa et eller andet Sted kan bestemmes ved

*) Der er kun taget Hensyn til den absolut korteste Vej. Men Bølgerne naar jo ogsaa Modtagerstationen »bagfra« efter at have passeret rundt om Jorden. (Et helt Omløb tager omkring $^1/_7$ Sekund). I Almindelighed vil dog den sidstnævnte Bølge være saa svag i Forhold til den første, at den ingen Rolle spiller. I det til Sendestationen diamentralt modsat beliggende Punkt paa Jordens Overflade, vil Bølgerne derimod ankomme fra alle mulige Retninger med omtrent samme Styrke. Den resulterende Signalstyrke vil derfor i Omegnen af dette Punkt være forholdsvis stor. Forsøg har bekræftet dette.

Digitized by Google

Hjælp af en Retningsmodtager, f. Eks. ved Hjælp af den i Fig. 28 viste Rammeantenne. Det viser sig da, at Uregelmæssigheder paa Jordens Overflade bevirker, at Bølgerne lokalt faar en noget anden Retning, end den ovenfor angivne. Den variable elektriske Tilstand i Atmosfæren bevirker desuden, at Retningen af Bølgerne fra een bestemt Station og maalt paa eet og samme Sted ikke altid er den samme, men tvertimod i Døgnets Løb kan svinge meget stærkt. Dette gælder navnlig for lange Bølger, der har bevæget sig over store Afstande. Den første Del af Natten kan saadanne Bølger afvige 40 à 50 ° fra den rigtige Retning. De nærmere Grunde hertil er endnu ikke klarlagte. De korte Bølgers Retning er derimod langt mere konstant.

Disse Forhold har stor Betydning, idet saadanne Retningsbestemmelser kan tjene til Stedsbestemmelse for Skibe paa Søen og for Luftfartøjer. Dette Hjælpemiddel vil uden Tvivl komme til at spille en betydelig Rolle for Skibsfarten og vil være en Nødvendighed for Langvejs-Luftfarten over Verdenshavene. Navnlig det sidste Spørgsmaal, til hvis Løsning man af foran nævnte Grunde maa anvende forholdsvis lange Bølger, frembyder meget betydelige Vanskeligheder, og der forestaar et meget stort Undersøgelses- og Udredningsarbejde, før Radiotelegrafien her kan optræde, ikke alene som en uundværlig, men tillige som en fuldtud paalidelig Vejviser.

15. *Fremtidsudsigter.*

Herom skal jeg fatte mig i Korthed; det er jo altid farligt at optræde som Profet.

Radiotelegrafien — og maaske Radiotelefonien — vil finde større og større Udbredelse til Søs, fordi den paa flere Maader vil blive et værdifuldt Hjælpemiddel ved Navigeringen. Her vil endnu i nogen Tid Tonegnistsystemet finde Anvendelse, men vil dog antagelig i det lange Løb blive fortrængt af de kontinuerlige Bølger.

Noget lignende gælder, som foran nævnt, Radiotelegrafiens Anvendelse i Luftskibsfarten, kun vil den her være et endnu nødvendigere Hjælpemiddel.

Radiotelegrafien mellem faste Stationer vil — navnlig for de store Afstande — faa voksende Betydning; den vil ikke overflødiggøre Kablerne, men den vil bidrage til en yderligere Udvikling

Digitized by Google

af Telegramtrafikken, bl. a. ved at gøre den billigere. Vistnok alle Kulturstater enten har eller faar i den allernærmeste Tid een eller flere Storstationer, ved hvis Hjælp de, uafhængig af andre Staters Forgodtbefindende, kan opretholde Forbindelsen med andre Lande og Verdensdele. Det maa haabes, at Danmark ikke kommer til at danne den eneste Undtagelse fra denne Regel.

Radiotelefonen vil komme til at spille en Rolle for smaa bevægelige Stationer, f. Eks. Jernbanetog. Den vil ligeledes i enkelte Tilfælde komme til at indgaa som Led i det almindelige Telefonnet paa saadanne Steder, hvor en Forbindelse pr. Traad af en eller anden Grund vil være vanskelig eller uheldig. Da man her fra ethvert Abonnentapparat skal kunne faa Forbindelse over den »Traadløse« med ethvert Abonnentapparat ved den anden »Ende« af den »Traadløse«, og da de to Abonnenter, efter at Forbindelsen er etableret, skal kunne tale i Munden paa hinanden, ganske som ved den almindelige Telefon, saa er det teknisk set ikke nogen helt let Opgave. Den er for et Par Aar siden løst første Gang i Praksis af det store amerikanske Bell-Telefonselskab. Opgaven var dér telefonisk at knytte en lille Ø i Stillehavet til det amerikanske Fastland. Her i Landet er for Tiden et lignende Anlæg under Udførelse mellem Sjælland og Bornholm. Anlæggets Hoveddele bestaar af en Sendestation ved Lyngby, der besørger Talens Overførelse fra Sjælland til Bornholm, hvor den optages af en Modtagerstation ved Rønne. Fra Bornholm til Sjælland besørges Talen overført ved Hjælp af en Sendestation paa Hammeren og optages af en Modtagerstation paa Amager. De to Sendestationer benytter noget forskellig Bølgelængde for ikke gensidig at forstyrre hinandens Arbejde. Af samme Grund lægges Modtager- og Sendestation i nogen Afstand fra hinanden.

Sendestationen i Lyngby og Modtagerstationen paa Amager knyttes gennem særlige Ledninger med forskellige Indretninger som Forstærkere m. m. til det sjællandske Telefonnet, medens Senderen paa Hammeren og Modtageren ved Rønne paa tilsvarende Maade knyttes til bornholmske Net. Analoge Anlæg kan tænkes udført f. Eks. til Overspænding af Vesterhavet, altsaa til Sammenknytning af det danske og det engelske Telefonnet.

Lidt længere ud i Fremtiden kan man tænke sig en lignende Sammenknytning af det evropæiske og det amerikanske Telefonnet, saaledes at man bestiller en Telefonsamtale med sin Fætter

Digitized by Google

i Chicago paa samme Maade, som man nu ringer til sin Kusine i Viborg. Det er kun kedeligt, at Fætteren i Chicago først kommer paa sit Kontor, naar Raadhusuret her viser, at Klokken er 5 om Eftermiddagen; hans Ur viser ganske vist kun 10 Formiddag, saa han har en god Samvittighed; han kommer lige netop præcis. Men kedeligt er det alligevel, det reducerer noget Nytten af en Telefonforbindelse med Amerika. I det sidst betragtede Tilfælde kan Telefonforbindelsen praktisk talt ikke løses pr. Traad, i hvert Fald ikke med de for Tiden til Raadighed staaende Midler.

Radioløsningen har paa den anden Side i alle Tilfælde den Ulempe, at Talen er noget lettere opsnappelig, og at den noget hyppigere vil forstyrres af de atmosfæriske elektriske Forhold og tillige af andre Radiostationer, i hvert Fald saa længe de radiotelegrafiske Forhold ikke er bedre regulerede end i Øjeblikket. Men den internationale Ordning af disse Forhold maa vel komme en Gang.

Endelig vil Radiotelefonen finde Anvendelse til Udspredning af radiotelefoniske Meddelelser fra een Sendestation til et stort Antal Modtagere. Vi har endnu ikke faaet noget almindelig anerkendt Ord til at betegne denne Radiotjeneste, som Englænderne (og Amerikanerne) kalder »Broadcasting«, og Tyskerne »Rundspruch«; vi har søgt at overføre det sidste Ord og taler om »Rundtelefonering«; vilde Betegnelsen »Radiofon« ikke være at foretrække?

En saadan Tjeneste er, ordnet paa lidt forskellig Maade, indført i en Række Lande og vil formentlig blive indført overalt. Til en tilfredsstillende Ordning heraf kræves, at Radiomodtagere — for slet ikke at tale om Sendere — kun maa benyttes efter særlig Tilladelse og under Iagttagelse af særlige Regler. En saadan Regulering vil iøvrigt ogsaa være nødvendig af Hensyn til Radiotelegrafiens og Radiotelefoniens almindelige Udvikling.

Derimod er der ingen Udsigt til, at Radiotelefonen vil fortrænge den almindelige Telefon pr. Traad. Der er mange Grunde, der træder hindrende i Vejen for en almindelig Indførelse af den traadløse Telefon; vi skal kun nævne en enkelt: Det Antal Bølgelængder, der uden at forstyrre hverandre indbyrdes, kan anvendes indenfor samme Omraade til Radiotelefoni, er meget begrænset. Naar disse Forhold engang ordnes ved international Overenskomst — hvilket maa ske før eller senere — saa vil det for-

Digitized by Google

mentlig vise sig, at der indenfor samme Omraade i det højeste kan oprettes 30—40 af hinanden uafhængige Radiotelefonforbindelser, som det endda vil være nødvendigt eller ønskeligt i hvert Fald delvis at disponere over til særlige Øjemed.

»Strømpebaandsmodtagere« og »Vestelommesendere« hører hjemme i Snurrepiberiernes Verden.

Det er imidlertid ikke alene i Radiotelefonien og Radiotelegrafien, at den moderne Højfrekvensteknik vil komme til at spille en Rolle. Man kan saaledes ogsaa lade de højfrekvente, elektriske Bølger løbe langs de almindelige Telegraf- og Telefonledninger i Stedet for at sende dem ud i Rummet, og man kan langs hver Traad sende en Række af hverandre uafhængige Bølgetog med hver sin bestemte Frekvens. Ved Hjælp af hvert af disse Bølgetog kan man da etablere en Telegraf- eller Telefonforbindelse. Dette benyttes allerede i stor Udstrækning i de store Lande, særlig i Amerika. Som et Eksempel skal nævnes, at der ved Hjælp af 2 Telefonledninger — altsaa 4 Traade — mellem Chicago og Omaha (7 à 800 km) er etableret tilsammen 27 Telegraf- og Telefonforbindelser*). Denne Anvendelse af elektriske Bølger vil sikkert komme til at spille en stor Rolle, dog navnlig for de store Lande. Paa korte Afstande kan det endnu ikke betale sig.

Det er kun cirka 25 Aar siden, *Marconi* for første Gang demonstrerede en praktisk anvendelig Radiotelegraf; Radioingeniørerne kan med berettiget Stolthed se tilbage paa den storslaaede og yderst interessante Udvikling, der har fundet Sted i den mellemliggende Tid. Og dog — vi er sikkert endnu kun paa det første primitive og ufuldkomne Udviklingstrin af radioteknisk Viden og Kunnen. Danmark har ydet enkelte betydningsfulde Bidrag til den hidtidige Udvikling; det vilde være ønskeligt, om Forholdene kunde forme sig saa, at vi ogsaa paa effektiv Maade kunde være med i det kommende Arbejde.

---

*) Af den Slags »højfrekvente« Telefon- og Telegrafforbindelser findes i Amerika i Øjeblikket omkring 150,000 km. Til Sammenligning skal anføres, at den danske Statstelegrafs samlede Traadlængde er omkring 75,000 km.

Digitized by Google

INTERNATIONALISERINGS-SPØRGSMAALET.

Af Harald Scavenius.

I den i December 1922 udkomne Bog »Slesvig delt« staar en Udtalelse af Peter Grau, som jeg vil tillade mig at citere: »Vore Landsmænd blev ved Afgørelsen stængte ude fra Danmark, forskaanedes end ikke for at lægges ind under Tyskland paa ny. Vi havde været for sent paa Vej til at raade Bod paa de Fejltagelser og Forsømmelser, vi i November 1918 gjorde os skyldige i.« Og han tilføjer: »Det er Sorgen og den bitre Smerte i Afgørelsen.« Naar jeg citerer denne Udtalelse, saa er det dels fordi den paa koncis Maade fastslaar den Situation, der forelaa ved Ministeriet Neergaards Tiltræden i Maj Maaned 1920, og ogsaa fordi den ikke søger at dække over den historiske Sandhed. Enkelte, der stod paa samme Side som Peter Grau, lader nemlig til nu at have glemt denne Sandhed og taler om det beskæmmende i, at Regeringen ikke opnaaede mere, end de radikale vilde have kunnet opnaa. Der er imidlertid intet beskæmmende i uden egen Skyld at komme for sent; beskæmmende vilde det derimod efter min Opfattelse have været, om Ministeriet intet Forsøg havde gjort til Fordel for de dansksindede i 2. Zone.

Der var i store Dele, ja vel nok hos Flertallet af det danske Folk, en dyb og smertelig Skuffelse over Afstemningsresultatet i 2. Zone. Ganske vist kan man nu bagefter høre hævdet, at denne Skuffelse var grundløs, idet man fornuftigvis aldrig kunde have ventet sig et saa procentvis stort Antal danske Stemmer, at den internationale Kommission og dermed de allierede Magter skulde anse det for gørligt at tildele Danmark Flensborg og 2. Zone. Men det er i hvert Fald givet, at der var blevet opagiteret en Forventningens og Forhaabningens Stemning, ikke alene her i Danmark, men ogsaa — og særlig — syd for den nuværende Grænse. En umaadelig Stemning gik gennem Befolkningen, en Stemning, der naturligt, naar den ikke kunde udløses i Sejrsjubel, gik over til smertefyldt Skuffelse.

Var Skuffelsen stor her i Landet, var den selvforstaaelig langt større blandt det danske Mindretal i 2. Zone. Skuffelsen blev saa

Digitized by Google

meget mere bitter, som den blandedes med en Følelse af Utryghed overfor Fremtiden. Hvorledes vilde de dansksindedes Lod blive? Vilde Livet blive gjort dem uudholdeligt? Man faar et Indtryk af disse Stemninger og Følelser, naar man læser Slutningsordene af den internationale Kommissions Indstilling til Ambassadørkonferencen i Paris: »Siden de almindelige Resultater af Afstemningen i 2. Zone er blevet kendte, har Kommissionen modtaget talrige med Underskrifter forsynede Petitioner, der udtrykker Frygt for de Forfølgelser, som den danske Befolkning i Flensborg og de øvrige Egne, som forbliver ved Tyskland, vil være underkastet, saa snart Kommissionens Administration ophører. Historien saavel som Erfaringen fra de faa Maaneder, som er forløbet, lader ingen Tvivl om, at denne Frygt er berettiget. Under disse Omstændigheder føler Kommissionen sig moralsk forpligtet til, med Fare for at overskride den strænge Grænse for sine Beføjelser, at henlede de allierede Magters alvorligste Opmærksomhed paa den paatrængende Nødvendighed af at træffe Forholdsregler til Beskyttelse af den danske Minoritets materielle og moralske Interesser.« Denne Udtalelse tegner et godt Billede af Forholdene, som de den Gang stod for Befolkningen og for upartiske udenlandske Iagttagere. At det senere har vist sig, at denne Frygt var overdreven, ændrer intet i det historiske Billede.

Under disse Omstændigheder begik den daværende Regering og Regeringspresse en meget stor Fejl ved, at den — i Steden for, som det efter min Mening i Betragtning af, at den overhovedet var gaaet med til en Afstemning, havde været dens Pligt: at tage sig hjælpende og vejledende af det udestængte danske Mindretal — tværtimod gjorde alt, hvad der stod i dens Magt, for hurtigst muligt at ryste dette samme Mindretal af sig. Det havde været saa meget lettere for den, som Tyskland i saa Henseende viste Vej, ovenikøbet det officielle Tyskland. Efter Ordre tilstillede Dr. Køster, der var tilforordnet ved den internationale Kommission, denne Kommission en Note under 26. Marts 1920, i hvilken der rejstes Krav om en Grænse i Overensstemmelse med Tiedje-Linien. Den daværende Regering derimod sendte allerede den 20. Marts en Cirkulærinstruks til de forskellige Gesandtskaber for at meddele dem, at efter dens Opfattelse havde nu Flensborggruppen opgivet Haabet om Tilsidesættelse af Afstemningen i 2. Zone. Derimod syntes Gruppen at ville arbejde for, at der med Hensyn

Digitized by Google

til 2. Zone blev truffet samme Forholdsregler som for Saarbækkenets Vedkommende. En saadan Plan vilde dog være i Strid med Fredstraktaten, og Gesandterne instrueredes derfor om, saafremt de blev spurgt, at sige, at Danmark maatte være interesseret i hurtigst muligt at opnaa en endelig Ordning i den Aand, som Resultatet af Afstemningen i 1. og 2. Zone klart angav.

Mange forstod, at det for Regeringen kunde være forbundet med Vanskeligheder at optræde officielt med Protester mod Grænsen, men meget faa forstod, hvorfor det skulde være nødvendigt at optræde polemisk mod de udestængte Danske og gøre, hvad man kunde, for at hindre dem i at tale deres egen Sag. Her ligger Konflikten og Modsætningsforholdet mellem Ministeriet Zahle og Ministeriet Neergaard. Der blev ikke af Venstre før Ministeriet Neergaards Dannelse ført en »forløjet og dobbeltbundet Agitation«. Man lyver ikke, naar man gør det, man siger, og ens Politik er ikke dobbeltbundet, naar man usvigelig forfølger det Maal, man har sat sig.

Jeg for mit Vedkommende gik ikke til dette Arbejde med noget større Haab, og at mit Haab var ringe, lagde jeg heller ikke Skjul paa. Den 12. Maj 1920 — altsaa ganske faa Dage efter Regeringens Udnævnelse — udtalte jeg i det sønderjydske Udvalg, at Regeringen kunde siges at være kommet til ikke i 11te Time, men medens Klokken allerede slog tolv. Jeg sluttede min Fremstilling med at sige: »Men hvorledes det end gaar, haaber jeg, at ingen senere med Rette vil kunne sige, at noget Middel er ladt uforsøgt.« Det er derfor historisk urigtigt, naar det nu af Personer, der overværede dette Møde og som en Følge deraf paahørte denne aabenhjertige Udtalelse, fremstilles, som om Regeringen havde ført en tvetydig Politik, d. v. s. sagt et og ment et andet, med andre Ord spillet Halløj saavel med Rigsdagen som med den mellemslesvigske Delegation.

Ogsaa offentlig har jeg forøvrigt haft Lejlighed til at motivere mit Standpunkt i denne Sag. Den 27. April 1921 udtalte jeg saaledes i Folketinget, at jeg ligesom i Maj 1920 stadig mente, at naar man havde faaet Befolkningen i 2. Zone til at bekende Kulør, kunde man ikke Dagen efter den uheldige Afstemning slaa Haanden af den. Man havde ved sin egen Optræden overtaget en Forpligtelse til at støtte den, saa at den overfor rette Vedkommende kunde faa Lejlighed til at anføre sine Synspunkter.

Digitized by Google

Dette skete ved den mellemslesvigske Delegation, hvis Ønsker Regeringen mente at burde støtte, og som den derfor bistod ved Udsendelsen af Professor Vinding Kruse som Raadgiver; derimod kunde Regeringen ikke, netop paa Grund af sin Overbevisning om det rigtige i, at Befolkningen selv fremførte sine Ønsker, gøre sig til Parthaver i selve Foretagendet. Denne mellemslesvigske Delegation, der fik Lejlighed til at tale med alle ledende, hjembragte den Overbevisning, at der intet var at gøre. Sagens Kærne var for Mellemslesvigerne, at Folk, der kæmper for deres Fremtid, maatte have Ret til selv at føre deres Kamp, og Sagens Kærne for os var, at der kun ved et saadant selvstændig udført Forsøg var Mulighed for at komme bort fra Bebrejdelsen mod det danske Folk for at have svigtet.

Som bekendt var Delegationens principale Ønske Flensborgs Indlemmelse, medens den sekundært ønskede 2. Zone internationaliseret. Regeringens Stilling til disse Ønsker var, at den ikke paa Grundlag af den stedfundne Afstemning kunde være med til at kræve Flensborgs Indlemmelse, ligesom den heller ikke for sit Vedkommende vilde fremsætte noget Internationaliseringsforslag. Med Hensyn til en eventuel Internationalisering var Standpunktet det, at saafremt de allierede maatte finde en saadan Internationalisering mulig, altsaa i Overensstemmelse med Fredstraktaten, vilde Regeringen akceptere denne Tanke. Atter her gør man sig derfor skyldig i en historisk Urigtighed, naar man vil søge at hævde, at Regeringen havde gjort Forsøg paa at ændre Fredstraktaten. Intet er urigtigere. Regeringen overlod — hvad forøvrigt turde være indlysende — Fortolkningen af Fredstraktaten til dem, der havde skabt den. Nu vel, disse kom til den Anskuelse, at Delegationens Ønske ikke kunde opfyldes, og af den Grund blev der ingen Lejlighed for den danske Regering og Rigsdag til at tage Standpunkt til en eventuel Internationaliseringsplan. Det af Professor Vinding Kruse udarbejdede Projekt var ikke udarbejdet efter Opfordring af Regeringen, men efter Opfordring af den mellemslesvigske Delegation, hvis sekundære Ønske derigennem blev materialiseret, og det er af den Grund kun naturligt, naar Statsminister Neergaard i Folketinget har hævdet, at dette Projekt er Delegationens og ikke Regeringens Ejendom. Regeringen hverken akcepterede eller forkastede dette Projekt, alene af den Grund, at nævnte

Digitized by Google

Projekt, da de allierede ikke mente at kunne antage Principet om en Internationalisering, aldrig naaede at blive aktuelt. Var de allierede gaaet ind paa Principet, maatte man gaa ud fra, at de selv vilde have udarbejdet et Forslag og tilstillet den danske Regering dette; det følger af sig selv, at Regeringen da, før den havde foretaget noget som helst Skridt, vilde have forelagt hele Sagen for Rigsdagen. Dette viser atter, at Regeringen maatte ønske at staa fuldstændig fri overfor alle Enkeltheder i det udarbejdede Projekt og faktisk heller ikke var bunden til dette.

Regeringen havde kun taget Stilling til selve Principet, som den for sit Vedkommende, saafremt de allierede godkendte det, vilde akceptere, og det var i god Overensstemmelse med dette Standpunkt, at Regeringen nægtede at gøre Internationaliseringsprojektet til sit og i sit Navn fremføre det for de allierede. At Professor Vinding Kruse anmodede Regeringen om at foretage dette Skridt, viser at Professoren hele Tiden havde handlet fuldt ud loyalt og aldrig ladet de allierede faa Indtryk af, at den danske Regering stod bag hans Projekt. At Regeringen ønskede at give Repræsentanter for den mellemslesvigske Befolkning Lejlighed til selv at fremføre deres Ønsker og Forhaabninger, men forøvrigt ganske overlod Sagen i de allieredes Hænder, stod klart for alle saavel i Paris som i London, og ingen har da heller nogen Sinde fundet paa at bebrejde Regeringen et, som Forholdene laa, saa naturligt Standpunkt. Det er kun i Danmark, noget saadant er blevet forsøgt. Regeringen tænkte sig ikke et Øjeblik Muligheden af at rejse Indsigelse mod den Grænse, som de allierede eventuelt maatte ville sætte imellem Danmark og Tyskland, men den tænkte sig paa den anden Side Muligheden af, at der, før Afgørelsen var endelig taget, blev givet Mellemslesvigerne Lejlighed til, som man siger, »at se for sig selv.« Der er da heller aldrig i dette Land fra nogen ansvarlig Side rejst nogen som helst Indsigelse eller Protest imod den dragne Grænse. Loyalt blev den modtaget, og loyalt blev det altid hævdet, at Grænsen burde respekteres og hele dette Spørgsmaal udgaa af Diskussionen.

I en Nytaarsartikel i »Gads danske Magasin« skriver fhv. Kirkeminister I. C. Christensen: »Nu er Grænsen som før nævnt i fast Leje, og naar vi staar paa denne Grænse og ser imod Syd, maa vi spørge os selv, hvad vi som Danske har at gøre dernede. Og

Digitized by Google

Svaret bliver da: Vi skal støtte vore danske Brødre og Søstre dernede i Arbejdet for Bevarelsen af deres danske Kultur og Modersmaal, men vi skal ikke blande os i deres politiske Spørgsmaal. Vi skal ikke blande os i Tysklands indre Politik. Vi skal føre en ubetinget Neutralitetspolitik ogsaa i denne Henseende og i det hele vise godt Naboforhold overfor Tyskland. Men dette Standpunkt kan ikke hindre og bør ikke hindre, at vi anvender Statsmidler til at støtte Danske syd for Grænsen i deres Arbejde for dansk Kultur og Modersmaal. Andre Folk og Tyskerne med gør det samme for deres Sprogfæller i det Fremmede.« Ganske over de samme Tanker har alle mine Foredrag og Artikler været bygget, og naar jeg her fremfører denne Kendsgerning, saa er det for at vise, at den Modsætning, man fra visse Hold har ønsket at ville konstatere mellem mine Taler og den Regering, af hvilken jeg var et Medlem, intet har paa sig. Der fandtes intet saadant Modsætningsforhold, og der fandtes heller intet Modsætningsforhold mellem Regeringens nationale Politik i Maj 1920 og senere. Fra først til sidst har den været ledet af to Grundprinciper: Anerkendelse af det gennem de forskellige Rigsdagsbeslutninger skabte Grundlag og dyb Medfølelse med vore fraskilte Landsmænd.

Det er af nogen Vigtighed at fastslaa dette, da der ogsaa paa dette Omraade er fremkommet visse imod den historiske Sandhed stridende Oplysninger. Saaledes er det blevet sagt, at Ministeriet vist ikke havde været enig om i Principet at anerkende en af de allierede eventuelt foreslaaet Internationalisering af 2. Zone. Dette er urigtigt. Den under 6. Maj til Gesandten i Paris sendte Instruks (Fontenay: Det slesvigske Spørgsmaals diplomatiske Historie, p. 78) havde, før den blev afsendt, været forelagt i et Ministermøde og var blevet godkendt af samtlige Ministre. Længere end til Anerkendelse af Principer kunde, som det ovenfor er paavist, Regeringen ikke komme. Da Principet ikke blev godkendt af de allierede, var der, som allerede sagt, ingen Grund til at drøfte Internationaliseringsplaner, hverken den af Professor Vinding Kruse for den mellemslesvigske Delegation udarbejdede, eller eventuelle andre. Det er derfor rigtigt, naar Statsministeren har udtalt, at Professor Vinding Kruses Plan ikke blev diskuteret i et Ministermøde. Hvorfor skulde man ogsaa have drøftet den? Havde man gjort det, vilde man have gaaet

Digitized by Google

ud over den Grænse, indenfor hvilken man mente at burde holde sig, nemlig have taget et selvstændigt Initiativ. Derfor nægtede man at gaa med til en fra selve Regeringen fremsat Internationaliseringsplan, og derfor maatte man, da det viste sig, hvorledes de allieredes Standpunkt var, anmode Professor Vinding Kruse om at komme hjem. I dette Standpunkt, der deltes af samtlige Ministre, var ogsaa saavel Venstres som det Konservative Folkepartis daværende Bestyrelser ganske enige.

Jeg har tidligere offentlig fremhævet Professor Vinding Kruses store og uegennyttige Arbejde i denne Sag. Det var ingen let Sag at optræde som officiel engageret Raadgiver for den mellemslesvigske Delegation og samtidig optræde saaledes, at der ingen Forveksling indtraadte mellem Delegationen og den danske Regering. En saadan Forveksling opstod ikke den Gang, men det lader til, at man nu vil forsøge at skabe den, om jeg saa maa sige, post festum. Paa anden Maade kan det nemlig ikke forstaas, naar man nu vil forlange en Internationaliseringsplan, der aldrig blev akcepteret af Regeringen, fremlagt af Regeringen paa Rigsdagens Bord som et officielt Dokument. Jeg vilde anse det for meget uheldigt, om Regeringen skulde lade sig bevæge dertil. Ikke fordi jeg mener, at Dokumentets Offentliggørelse kan gøre nogen som helst Skade, men fordi en saadan Offentliggørelse fra Regeringens Side vilde ændre og forvanske den historiske Sandhed. Men paa den anden Side maa jeg jo indrømme, at der er lidet eller ingen indrepolitisk Sprængstof i nævnte Dokument, naar dets virkelige Karakter fastholdes. En Diskussion om, hvorledes den mellemslesvigske Delegation havde tænkt sig, at dens Ønske om Internationalisering af 2. Zone bedst skulde kunne realiseres, vilde ganske mangle alt det Stof, der nu en Gang i alle Lande gør en Sag virkelig politisk og spændende.

Man bør lige saa godt først som sidst ophøre med at vente sig nogen politisk Spænding af denne Sag. Bedre er det at se den, som den er: Historien om en Befolkning, der midt i Nederlaget gjorde et sidste Forsøg. Vi behøver ikke at lade, som om vi skammede os over denne Handling, lige saa lidt som Tyskerne skammer sig over det af dem samtidig gjorte Forsøg.

Digitized by Google

PARLAMENTARISMENS SKÆBNETIME.

Af Professor, Dr. phil. ARTHUR CHRISTENSEN.

DET kunde være interessant at vide, om der endnu i Europa findes Tilhængere af den før 1914 velkendte Teori om Krigens etisk opdragende og forædlende Betydning. Hvad angaar Teoriers Evne til at trodse Erfaringer skal man nu intet forsværge. Og Erfaringerne virker dog unægtelig for Tiden med en ganske egen Brutalitet. De russiske Torturer og Myrderier, den politiske Mordepidemi i Irland, de velmente Bestræbelser, som den nærmere Orients Folk udfolder for at udrydde hinanden o. s. v., alt dette hænger jo sammen med den etiske Opdragelse fra Krigsaarene, hvis forædlende Virkninger ogsaa har strakt sig til de Neutrale. Grænseløst Profitbegær, storstilet Svindel, en aandelig Forgrovelse, forbunden med et passende Kvantum gammel, men rehabiliteret Overtro, det er de Fænomener, der vil sætte deres historiske Stempel paa Efterkrigsaarene. Den paafaldende Idealitet i Krigsformaal, der proklameredes en Overgang, er jo ogsaa forlængst dunstet bort. Naar der nu kæmpes med Vaaben i folkeblandede Egne af Europa og Asien, lægger man ikke længer i synderlig Grad Skjul paa, at det skyldes hæderlige nationale Bestræbelser for at slaa Naboen ihjel og tage hans Gods. Og naar Stormagterne f. Eks. taler om Retfærdighed og Folkebeskyttelse i Orienten, ved vi alle, at de mener Petroleum. Krigsformaal og international Politik er igen sunket ned paa det Kursniveau, hvorpaa disse Foreteelser befandt sig inden 1914.

Men midt i alle disse Skuffelser kunde man dog trøste sig med, at Parlamentarismen, den hellige, ukrænkelige Parlamentarisme, den politiske Friheds Palladium, endnu var i Behold. Havde den ikke kunnet frelse os for Krigen, saa vilde den dog forhaabentlig være i Stand til at læge Krigens Saar og lægge Grunden til en ny, lykkelig Samfundsudvikling. De sejrende parlamentariske Magter gjorde deres bedste. Af de Fredsslutninger, som de endelig enedes om at diktere, synes imidlertid St. Germain-Freden at have gjort Østerrig til et permanent Almisselem i Europas Samfund, Sèvres-Freden er aldrig bleven til Virkelighed og maa nu efter et Par Aars Forløb laves grundigt om, og endelig har Versailles-Fredens Virkninger

Digitized by Google

tvunget Verdensordnerkonsortiet til at afholde en lang Serie Konferencer med det Resultat, at Europa for hver Konference er sunket endnu dybere i Uføret. De parlamentariske Statsmænd har her afgjort ikke haft nogen heldig Haand. Sagen er jo den, at en parlamentarisk Statsmand eksisterer ikke blot som Privat-Intelligens, men ogsaa som Eksponent for Vælgermassernes Intelligens eller for det Maal af Intelligens og realpolitisk Indsigt, som man — imellem Valgene — med Rette eller Urette tillægger dem. Erhvervene, den private Foretagsomhed, ønsker intet hellere end i egen Interesse at tage fat og hjælpe til at bringe Verden paa Fode igen, men Statsmændenes Skelen til Parlamentet og Vælgerne og den demokratiske Politikers Foragt for Sagkundskaben har fra Aar til Aar gjort Ondet værre. Naturligvis tør man ikke ligefrem betegne Parlamentarismen som en Hindring for Europas Regeneration, da det er muligt, at ikke-parlamentarisk styrede Regeringer ikke kunde have gjort deres Sager bedre, men nogen Succes kan den i hvert Fald ikke gøre sig til af paa den internationale Politiks Omraade.

Men hvorledes har Parlamentarismen da klaret de indre Vanskeligheder i de forskellige Lande?

Det er nu 28 Aar, siden Franskmanden Gustave le Bon i sin Bog om Massernes Psykologi undersøgte Parlamentarismens Væsen og paa følgende Maade uddrog Hovedsummen af sine Undersøgelser: Parlamentarismen frembyder to alvorlige Farer, Bortødslen af Statens Midler og en stigende Indskrænkning i den personlige Frihed. Hvis et Parlamentsmedlem foreslaar en Forholdsregel, der tilsyneladende stemmer med de demokratiske Idéer, saa vover de andre Deputerede, der suggestioneres af Frygten for Vælgerne, ikke at modsætte sig Forslaget, skønt de ved, at det vil tynge paa Budgettet og nødvendiggøre nye Skattepaalæg. Dertil kommer de Deputeredes Forpligtelse til at stemme for alle Udgifter af ren lokal Interesse; Kredsens Deputerede maa arbejde for dens lokale Krav og støttes af sine Kolleger, der venter Gengæld ved lignende Lejligheder. Le Bon samler her i en Note nogle statistiske Detailler til Belysning af denne Ødslen med Millionerne og Staternes stigende Forgældelse. Hvad angaar den anden Fare, som allerede Herbert Spencer havde paapeget, udvikler le Bon, at den stigende Frihedsbegrænsning viser sig i alle Lande i Form af en utallig Række

Digitized by Google

Lovgivningsforanstaltninger, alle sædvanligvis af restriktiv Karakter, hvilke nødvendigt medfører, at Antallet af de Funktionærer, der skal udføre Lovene, stiger og deres Magt og Indflydelse øges. »Denne ustandselige Skabelse af indskrænkende Love og Reglementer, der omgiver Livets mindste Handlinger med de mest byzantinske Formaliteter, fører naturnødvendigt til, at den Sfære, indenfor hvilken Borgerne frit kan bevæge sig, begrænses mere og mere. Som Ofre for den Illusion, at Ligheden og Friheden sikres bedst ved Forøgelse af Lovenes Antal, bygger Folkene for hver Dag besværligere Skranker for sig selv ... Denne fremadskridende Begrænsning af alle Friheder hos visse Folk, en Begrænsning, der eksisterer paa Trods af en udvortes Tøjlesløshed, som bibringer dem Illusionen om at besidde disse Friheder, synes at være en Følge af Folkenes Alderdom nok saa meget som af en eller anden bestemt Styreform«.

Udviklingen i de forløbne Aartier har akcentueret de af le Bon paapegede Klagepunkter mod Parlamentarismen, og hans Synsmaader tæller den Dag idag Verden over flere Tilhængere end nogensinde. Man tage det »befriede« Tyskland som Paradigma. Revolutionens første iøjnefaldende Resultat var, at der i det allerede halvt bankerotte Land ødsledes med offentlige Midler efter en Maalestok, der maatte synes fuldkommen vanvittig. Udgiftsbudgetterne svulmede op til det uhyrlige. De, der kom til Magten, skulde sikre deres Partifæller en Plads i Solen. Det blev et Bengnaveri af den skamløseste Art. Folk, der har rejst i Tyskland i 1920, har set og undret sig over disse Hærskarer af Statsfunktionærer, der faldt over hinanden paa Kontorerne, i Statsbanedriften o. s. v. Da man saa endelig var nødt til at gaa til Indskrænkninger og afskedige Tusinder og atter Tusinder af disse nye Statsfunktionærer, vidste man ingen anden Maade at holde dem skadesløse paa end at anbringe dem i Skatteopkrævningen, den eneste Ressort, der unægtelig i stigende Grad krævede Forøgelse af Arbejdskraften. Da de ikke havde den fjerneste Uddannelse paa det iforvejen uhyre indviklede skattetekniske Omraade, blev Resultatet et fuldstændigt Kaos. Jeg kender en tysk Professor, der trods sin Fattigdom maa holde privat Bogholder for Skatteansættelsens Skyld.

I Italien lød lignende Klager. Vældigt stigende Skatter paa Indkomst og Formue, Skatter paa Luksussager og Skatter paa

Digitized by Google

Brugsgenstande, Skatter til Højre og Venstre, Skatter paa Søndagsrejser med Jærnbanen, Skatter paa de Fremmede. Udenfor den blaa Grotte ligger Regeringens Skatteopkrævere paa Lur i deres Baade for at krydre Turisternes Naturindtryk med deres Regning. Og hvor bliver saa Skatteydernes Penge af? Der betales Understøttelser, der ansættes Funktionærer og atter Funktionærer. Man faar for sine Penge en Omsvøbsadministration, som forsinker og fordyrer alt, en Statsdrift med permanent Underskud.

Vi kender alt dette mer eller mindre fra alle parlamentariske Lande — selv om Funktionarismen maaske ikke netop hører til f. Eks. den danske Parlamentarismes svageste Sider. Takket være de socialistiske Idéer er den ene store Bedrift efter den anden gaaet over til Stat og Kommune. Saa længe Opgangstiderne varede, lagde man ikke videre Mærke til, hvad der spildtes. Nu i Nedgangens Dage sættes Taksterne op Gang paa Gang, men Underskuddet bliver. Og det drilagtige er, at man ser Privatbedrifter af tilsvarende Art klare sig stolt trods Tiderne. Den Sandhed, som den for psykologisk Begreb blottede politiske Doktrinarisme var blind for, begynder nu at skimtes: at det private Initiativ, d. v. s. den Interesse, der er knyttet til den frie Dispositionsret og det dermed forbundne fulde Ansvar, er en Hovedfaktor ved en Bedrifts Rentabilitet. I Sverige dannede man en Skatteborgerforening, hvis Formaal var at søge og anvise Veje til en mere økonomisk Statsforvaltning. Da den svenske Regering stillede sig velvilligt til Foreningen, kunde den indkalde en tysk Jærnbanesagkyndig, der fik Lejlighed til at sætte sig ind i den svenske Statsbaneforvaltning, og som derefter har udarbejdet Forslag til Reformer. Hvorledes den svenske Rigsdag vil stille sig til disse Forslag, vil Tiden vise. En dansk Skatteborgerforening, der dannedes efter det svenske Forbillede, løb overalt Panden imod det parlamentariske »Vi alene vide«.

Imidlertid bestræber Staterne sig ved deres demokratiske Skattesystem efter Evne for at save den Gren af, hvorpaa de sidder. Det demokratiske Skattesystem lader den, der svirer sin Fortjeneste op, slippe betydelig billigere end den, der sparer. Den samfundsnyttige Gerning at økonomisere og lægge Penge op straffes med en progressiv Beskatning af den oplagte Kapital. I Lande med stadig faldende Valuta er Opsparing egentlig umu-

Digitized by Google

lig, men ogsaa i andre Lande gør man gennem Skattesystemet sit bedste for at vænne Folk af med at spare.

Parlamentet er bleven en Kværn, der ustandselig maler Love. Under Udfoldelsen af en frodig Veltalenhed af omtvistelig Nytte for Sagernes Klarhed bliver Lovene til; ofte er det slet affattede og uheldige Love, Resultater af Kompromis mellem politiske Partier. Juristerne klager over dette Vildnis af Love, som de er forpligtede til at holde Rede paa. Det sikre er, at næsten hver eneste af disse den politiske Foretagsomheds mer eller mindre nyttige Produkter paa en eller anden Maade beskærer den personlige Frihed. En halv Snes Gange om Aaret faar vi tilstillet Skemaer til Udfyldning under forskellige Navne, Mandtalsliste, Folkeregister, Selvangivelse o. s. v., hver Gang mere detailleret, hver Gang mere intimt paatrængende, hver Gang krævende mere Hovedbrud og spildende mere Tid. Enhver af os kan blive tvungen til at forlade sit Arbejde, som han forstaar sig paa, for som Nævning at udtale sig om, hvorvidt en Person er skyldig i Giftmord eller ej, og maaske at tage Medansvar for, at en uskyldig Person sættes i Tugthuset, eller at en skyldig gaar fri. Forbudsbevægelsen og andre moderne Bevægelser drager Konsekvenserne af Demokratismens Forhold til den personlige Frihed. I Forbudslandene vil Tilvejebringelsen af hele det Apparat, der skal sættes i Scene for virksomt og stadigt at holde hver enkelt Borger udspioneret, antagelig kommer til at udgøre en rigelig Del af Parlamentets Virksomhed.

De politiske Partier gaar paa Vælgerfangst under Navne, der ofte er overgemte eller af andre Grunde misvisende. Paa Partifanen staar de abstrakte Dogmer, men heldigvis har Partipolitikerne ogsaa mere haandgribelige Fordele at byde som Betaling for Stemmerne. I Nedgangstider gælder det navnlig om at vælte Skattebyrden over paa de Samfundsklasser, som Partiet ikke selv repræsenterer. Naar Krybben er tom ... Modsætningerne mellem Samfundsklasserne skærpes. Partierne krydrer deres parlamentariske Diskussioner med muntre Klopfægterier. Jagten paa de politisk fremtrædende Personligheder begynder. Revolverkugler eller Dyndklatter alt efter folkelig Smag og Naturel. De bedste Mænd holder sig forstaaeligt nok borte fra det politiske Liv. Hvorfor skulde de lade sig grise til, naar de alligevel ikke var sikre paa at kunne udrette noget?

Digitized by Google

Parlamentarismen har iøvrigt de fleste Steder i Europa udviklet sig langt bort fra det Balancesystem, der udgør dens tekniske Forudsætning. I England, hvor Parlamentarismen er Resultatet af en organisk Udvikling, har Kampen stadig staaet mellem to store Grupper, og Systemet synes da ogsaa at regulere sig selv saaledes, at Mellempartier af Betydning altid bliver et blot forbigaaende Fænomen. Men i de parlamentarisk styrede Fastlandsstater er der i Tidens Løb opstaaet flere og flere politiske Partier, der har skaffet sig Repræsentation paa Tinge. Derved er Parlamentarismens Grundlag blevet forrykket. De ledende Mænds Opgave bliver mere Taktik end Politik; det gælder om at lavere mellem Partierne, saa at man stadig kan have en Majoritet, ligegyldigt hvorledes denne i de enkelte Tilfælde bliver sammensat. Politisk Linedans bliver den højeste Statskunst. Ofte indtræder der imidlertid en permanent Krisetilstand, idet der ikke ud af Partierne kan dannes en parlamentarisk levedygtig Regering. Opløsning og Nyvalg hjælper maaske øjeblikkelig, men snart er det lige galt igen. Stadig paany kører man fast. Det er en Udviklingslinje, som i sin Konsekvens vil føre Parlamentarismen ud i dens egen Negation.

Det er da ikke saa underligt, at mangen Statsborger ræsonnerer som saa, at den politiske Frihed maaske er for dyrt købt med gradvis Tab af den personlige Frihed og med stigende Paalæg af vilkaarlige Skatter, der alligevel ikke formaar at fylde Statsbedrifternes bundløse Svælg. Særlig vil den sunde Fornufts Tilhængere, der er født Minoritet, være tilbøjelige til at tvivle om, hvorvidt Retten til at stemme paa en Kandidat, der ikke bliver valgt, eller paa et halvt akceptabelt Partis Kandidat som det mindste Onde virkelig er disse Ofre værd.

De forskellige Forsøg, der er blevet gjort, paa at finde noget nyt at sætte i Stedet for Parlamentarismen, har derfor stor symptomatisk Interesse. Det første Eksperiment var Lenins. Uden en dybtgaaende Mistillid til det parlamentariske Styre Verden over vilde det russiske Frø ikke have spiret saa kraftigt, som det gjorde. Efterhaanden virkede dog Resultaterne i Rusland afsvalende. Den kommunistiske Idé, der beror paa en Underkendelse af fundamentale psykologiske Kendsgerninger, blev en uhjælpelig Fiasco, hvad der dog ikke udelukker Muligheden for, at der af Sovjetstyret kan udkrystallisere sig visse levedygtige

Digitized by Google

Elementer. Til Parlamentarismen vender Rusland næppe tilbage.

Det nye Tyrki gik en anden Vej. Mustafa Kemal skabte en Forfatning, der er »mere parlamentarisk end Parlamentarismen«, idet den samler al Myndighed, baade den lovgivende og den udøvende, i Nationalforsamlingen. Et orientalsk Overbud paa okcidentalsk Demokratisme!

Fascismen var det tredje Forsøg. Oprindelig gjorde Fascisterne et ikke helt hyggeligt og beroligende Indtryk paa Betragtere udenfor Italien: væbnede Skarer, der bekæmpede Kommunisterne med deres egne Vaaben, og som undertiden overfaldt fredelige Borgere, der ikke forekom dem at vise Faner eller fascistiske Symboler den fornødne Ærefrygt, Chauvinister med kraftig Appetit paa fremmede Landomraader, f. Eks. det italiensktalende Schweiz. Chauvinismen synes jo nok endnu at være et fremtrædende Moment i den italienske Fascisme; iøvrigt har Ansvaret, som det synes, virket modererende, efterat Fascismen er bleven den dominerende Faktor i Italiens Stats- og Samfundsliv; men man maa dog være forberedt paa allehaande. Mussolini har imidlertid paataget sig den Opgave at realisere alt det, som Italiens Borgere i Aarevis har sukket efter: simplifiseret Administration, Orden i Finanserne og Udryddelse af Funktionarisme, partipolitisk Nepotisme, Sløseri og Slendrian. Det italienske Parlament saa sig en skøn Dag stillet overfor en fuldbyrdet Kendsgerning. Folkets Stemning var ikke til at tage fejl af. Parlamentsmedlemmerne tog imod Mussolinis overlegne Haan uden at kny og stemte med stor Majoritet for den Fuldmagt, som Mussolini vilde have for at kunne gennemføre sine Reformer, stemte derfor endog uden at spørge, efter hvilke Direktiver Fuldmagten vilde blive udøvet. Da der afstemtes ved Navns Nævnelse, lød der ved hver Jastemme en Røst fra Tilhørerpladserne: »Atter én, som vil genvælges!« Blot undgaa en Parlamentsopløsning, der vilde stille Folkerepræsentanterne Ansigt til Ansigt med Vælgerne; blot bevare Mandaterne, saa fik det gaa med Værdigheden, som det kunde. I den Stund viste Parlamentarismen sig i Rom i sin dybeste Fornedrelse.

Faa Uger efter erfarede man, at Ministeriet for offentlige Arbejder allerede havde opløst 23 forskellige Raad og Kommissioner og koncentreret Forretningsgangen ved at lægge Admini-

Digitized by Google

strationen af Statens Virksomheder i Hænderne paa tre Generaldirektioner, en for Nord-, en for Mellem- og en for Syditalien. Bestemmelsen om, at alle Kontrakter skulde godkendes af Statens Kontrolraad var ophævet. Ministeriet forbeholdt sig i alle Forretningsanliggender at raadføre sig med sagkyndige Privatmænd. Skattefriheden for Statens og Kommunernes Tjenestemænd og Arbejdere var ophævet. En Sammenslutning af Finans- og Skatkammerministeriet var planlagt. Statsbanernes og andre Statsinstitutioners Overgang til Privatdrift forberedtes. Foreløbig var der tilvejebragt en mønsterværdig Præcision i Toggangen, og paa lignende Maade viste den nye Aand sig indenfor andre Statsvirksomheder. Ved Embedsbesættelse saas kun paa Kvalifikationer, og Funktionærer, der ikke ved deres Arbejdsydelse kunde retfærdiggøre deres Ansættelse, afskedigedes uden videre. Der raadede i Italien en almindelig Tryghedsfølelse overfor de nye Tilstande. I hvert Fald en lovende Begyndelse.

Fascismens Sejr i Italien gjorde og maatte gøre et stærkt Indtryk overalt i Europa. Maaske betyder de fascistiske Organisationer, der har dannet sig eller er ifærd med at danne sig forskellige Steder nord for Alperne, ikke saa særdeles meget. Skal saadanne Efterligninger lykkes, maa først og fremmest den rette Mand findes. Men det afgørende er, at den parlamentariske Suggestion er brudt, denne Gang gennem en Aktion fra borgerlig Side. Nu venter man med Spænding paa at se, om de Reformer, der saa at sige ligger i Luften, lader sig gennemføre i en Haandevending af en energisk Mand, der har Kraft til at feje Parlamentet til Side. Vi er bleven opfostrede med den Forestilling, at Retten til at vælge Rigsdagsmænd var en medfødt Menneskerettighed, nu er vi begyndt at spørge os selv, om den medfødte Menneskerettighed ikke snarere skulde være Retten til at blive regeret godt og fornuftigt, og om der ikke muligvis skulde findes Konstitutionsformer, der svarede bedre til dette Formaal end den parlamentariske.

Er Fascismen da virkelig en ny Statsskik, der staar rede til Afløsning af Parlamentarismen. Nej. Fasciststyret er ganske simpelt et Diktatur, støttet paa Militærmagt, ligesom Leninismen og ligesom paa en vis Maade Kemalismen. Mussolinis Styre er en moderniseret Form for den »oplyste Enevælde«, hvis Svaghed ligger deri, at dens Effektivitet er knyttet til Personen. Man

Digitized by Google

kan statsretligt fastslaa Enevælde, men ikke, at denne Enevælde skal være »oplyst«. Vi spejder altsaa stadig efter Spirerne til den nye Statsskik. Mussolini har aabenbart selv Øje for det Forhold, at et Diktatur altid skal være en blot midlertidig Foranstaltning, og at der maa skabes noget helt nyt, om den tilstræbte Samfundshelbredelse skal være varig. Det fremgaar af en kort og ikke helt klar telegrafisk Efterretning, der gaar ud paa, at »den fascistiske Regering skal være besluttet paa at berøve Parlamentet enhver Myndighed i alle tekniske Spørgsmaal, saaledes at det bliver en udelukkende politisk Forsamling. Et nyt »teknisk Parlament« skal da oprettes ved Siden af det gamle. Kun erhvervende Klasser skal kunne deltage i Valget af denne tekniske Rigsdag. Industriarbejdere, Landbrugere, Ingeniører og Haandværkere skal have dobbelt Stemmeret, en teknisk Stemme og en politisk. De, som ikke arbejder, men kun lever af andres Arbejde, skal kun have Adgang til Deltagelse i de politiske Valg«.

Det sovjetistiske Styres Nyskabelse var »Arbejder- og Soldaterraadene«, en ganske vist ensidig og kaotisk Erhvervsrepræsentation. I Mussolinis Plan om et »teknisk Parlament« kommer den samme Tanke til Udtryk. Idéen om en faglig og sagkyndig Erhvervsrepræsentation — eventuelt som Supplement til den politiske Repræsentation og i hvert Fald ligeberettiget med denne — er bleven fremsat for snart fire Decennier siden af Adolphe Prins, og jeg har selv i 1911 i min Bog »Politik og Massemoral« søgt at vise, at Udviklingen maatte gaa i Retning af Forfatningsformer paa dette Grundlag. Retningslinjen træder nu tydeligere frem.

Men hvorom alting er, hvis Mussolini holder, hvad han lover, hvis Italiens Stats- og Skatteborgere om et Aar kan lykønske sig til, at de har ombyttet Parlamentets Styre med Mussolinis Diktatur, saa vil de politiske Partier i andre parlamentariske Lande faa andet at tænke paa end at hyppe deres private Kartofler og udkæmpe deres Boksekampe til Forlystelse for Galeriet.

Digitized by Google

SØREN KIERKEGAARDS UNGDOMSLIV.

Af Professor Ed. Geismar.

Vi ventede paa den, den Bog, der skulde sætte Stykkerne sammen til en levende Helhed.

Stykkerne kendte vi. Faderens Forbandelse af Gud; hans mærkelige Opdragelse af Sønnen med Spaseretureme hjemme i Stuen, med den mørke Kristendom, midtpunktsamlet om Kristi Kors; Ungdomsoprøret mod Faderen og Kristendommen, »Salomos Drøm«, hvor Sønnen opdager, at lønlig Brøde er Hemmeligheden med Hensyn til Faderens Fromhed, Vildfarelserne paa Fortabelsens Vej, Omvendelsens langsomme Gang, Jordrystelsen, den pludselige Glæde; Forlovelsen, Lidelsen, Tungsindet, Bedragets to Maaneder, Berlineropholdet.

Stykkerne kendte vi; nogle af dem var vi først efterhaanden blevne klare over; Jordrystelsen vidste vi endnu ikke Pladsen for. Men Bogen, der skulde sætte alt dette sammen til en levende, anskuelig Helhed, der ogsaa kunde forklare Forfatterskabet, den ventede vi paa.

Saa kom tredie Bind af Troels-Lunds »Bakkehus og Solbjerg« nu i Efteraaret, udgivet efter Forfatterens Død af Professor Fabricius, paa nær Slutningen fuldt udarbejdet af Troels-Lund selv. Med en underlig Spænding læste man den. Troels-Lund havde jo i mange Henseender Forudsætninger for at kunne skrive Bogen om Kierkegaards Ungdomsliv; han havde Familietraditioner; gamle Fru Schlegel havde han kendt nøje; for hans egen Udvikling havde Brydningen med Kierkegaards Tanker været Vejen; hans Ungdomsarbejde om Sokrates er baaret af Kierkegaardske Idéer. Og saa havde Troels-Lund dette smidige Sprog og denne Evne til at smyge sig ind i andres Sjæleliv og se det menneskelige i det sære; det var det, der netop maatte til, hvis Værket skulde lykkes.

Lykkedes det saa? Paa de afgørende Punkter?

Jeg tror det ikke. Og jeg ønsker at udtale denne Tvivl højt, for at den Tanke ikke skal sætte sig fast, at her er det sandfærdige Billed. Det kunde blive til Skade for den fremtidige Forskning.

Ganske vist giver Bogen i mange Henseender et betydningsfuldt Korrektiv til vor hidtidige Opfattelse af Søren Kierkegaard,

Digitized by Google

værdifuldt netop fordi det endnu rummer megen Tradition fra de Samtidige og fra Familien og saaledes har kunnet fæstne det i Indtrykket af ham, som ellers let vilde svinde bort, fordi det ikke er skarpt skaaret, det uudsigelige, det personlig fængslende og dragende, der ikke let kan fastholdes efter hans Død.

Troels-Lunds Bog supplerer vor Viden om hans Opdragelse ved at fremdrage Moderens og Søsteren, Petrea Lunds Indflydelse. Hendes stille, lyse Livssyn, hendes utrættelige Uselviskhed hører med til den Arv og de Barndomsindtryk, der har dannet Søren Kierkegaard. Betagende fremhæver Troels-Lund den Sands for det jævne og énfoldige, den Evne til at faa det uudsigelige sagt med simple Ord, den Kærlighed til det smaa, den inderlige Samleven med den danske Natur, den Sympati med det jævne Folk, som enhver Læser af Kierkegaard berøres saa dybt af, det, der giver de hvæssede Tanker den indsmigrende Ynde. Ja, hvis dette stammer fra Moderen, da maa man sige, at han aldrig havde kunnet udrette sit Livskald uden denne mere skjulte og stille Arv. Men tilskriver Troels-Lund ikke Moderen noget, der i Virkeligheden er en andens uvisnelige Ære — Regines?

Saaledes synes Kierkegaard selv at have forstaaet det, naar han i et af Brevudkastene til hende i 1849 skriver: »Du min yndige Læremester, Du yndige Lilie, Du min Læremester, Du lette Fugl, Du min Læremester. Tak for Din Barnlighed, der blev min Forædling og Dannelse, ... ved hvilken jeg, under Guds Bistand, blev i skønneste Forstand forædlet og dannet.« Disse Ord er skrevne samme Aar, som han skrev den fineste Gruppe af Taler om Lilien og Fuglen, og er for mig Vidnesbyrd om, hvor en Lidelseshistorie, under Guds Bistand, bliver et Væld af Velsignelse for mange, naar den gennemleves for Guds Ansigt. Hvad vilde de opbyggelige Taler med de spidse Tanker og de strænge Krav kunne udrette, dersom Strængheden ikke blev formildet ved og baaret af Barnligheden! Det er det skarpeste Sværd, der føres af den blødeste Haand.

Men selv om Kierkegaard har Ret i, at denne skønne Forædling og Dannelse skyldes Regine, kan der dog næppe være Tvivl om, at Troels-Lund med god Grund fremdrager Moderens Betydning for hans Opdragelse, og tillige gør opmærksom paa

Digitized by Google

en Side ved Faderens Opdragelse, der gjorde, at de to Forældres Metoder ikke skurede for stærkt imod hinanden. Det var egenlig ikke ved Strænghed, men med List og Lempe og Leg, at Faderen fik lagt Kristendommens tunge Alvor ind over Barnets Sind. Saa snart dette siges, kastes der et saare betegnende Lys over de mange Træk fra Barndommen, vi kender. Pligten blev ikke indskærpet ved mange Skænd; det var netop Barnets Selvvirksomhed, der skulde vækkes; og Barnet fik Lov til at komme med mer eller mindre kloge Indvendinger, og Faderen lyttede til dem og besvarede dem. Og Fader og Søn samtalede, digtede sammen; og Sønnen fik Frisprog og Plads for sin Selvstændighedstrang, navnlig fordi han snart aflurede de ældre, at de ikke kunde staa for Vittigheder. Der var en indirekte Meddelelse i alt dette, men tillige noget, der bevirkede, at Søren egenlig blev en noget uopdragen Dreng. Dette Billed passer da ogsaa ypperlig med Rektor Mikael Nielsens Skildring af den noget uregerlige Drengs pudserlige Ugenerthed; efter fælles Aftale tog ogsaa Rektor lempelig paa Barnets Unoder. Sætter vi nu denne forkælede Dreng, der snart puttede sig til Mor, og snart legede Ordleg med Far, med det vittige Frisprog, ind i en Klasse af Kammerater, der ikke forkæler ham, og mod hvem han forsøger det samme Frisprog, saa har vi den Kammerat, som ikke blev nogens Kammerat, og som kunde overraske Religionslæreren ved at synes, at Kain havde Ret, og Abel var et Fæ. I dette Syn paa Søren som Barn er der en Enhed, der forklarer alle Enkeltheder; og det viser os, hvor langt tilbage Satiren og Skjultheden og Lysten til at gaa sine egne Veje har deres Rod. Tillige stemmer det med, hvad vi fra Martensens Moder ved om, hvor dybt et Indtryk Moderens Død gjorde paa Søren; og det forklarer os, hvorfor det gik galt efter Moderens Død.

Alt dette er ypperlig set; og Skildringen af Faderens autoritetsbundne Væsen er ogsaa rigtig; derimod er der to Forhold, som Troels-Lund lader spille en uhyre Rolle, uden at give noget Bevis for dem.

For det første dukker det fra Moderen arvede Lyssind op paa alle afgørende Punkter og gør Underværker. Overalt hvor et Nybrud af religiøse Kræfter bliver Virkelighed, maa dette arvede Lyssind frem og give Forklaringen. Det hænger sammen med, at

Digitized by Google

Troels-Lunds Fremstilling er behersket af en Lyst til at lægge hans eget Livssyn ind i Moderen og det, Søren har arvet fra hende. Og Kontrasten til Faderens Tungsind bliver særlig stærk ved Indførelsen af den Antagelse, at Sørens Fader havde et Regnskab med Gud, paa hvilket Ofret af Søren figurerede som noget positivt, der skulde opveje, om muligt, den lille Drengs Forbandelse af Gud paa den jyske Hede. Og denne Traad spindes videre, saaledes at Faderens dybe Fortvivlelse over Sønnens Brud med Kristendommen har sin Grund i, at hans eget Regnskab derved kom i Uorden.

Jeg vilde gerne henstille til Kierkegaardforskere, at de ikke benytter den Traad uden at give Bevis for Rigtigheden af denne Antagelse. Mig forekommer det, at Troels-Lund ved den har lagt noget sprællemandsagtig ind i Faderens Tænkesæt og har overført det samme paa Sønnen. I den afgørende Krise bevæger de to sig i Takt med hinanden — ved Hjælp af en Knude, som Troels-Lund har knyttet for at tilvejebringe en Forbindelse.

I Skildringen af Søren Kierkegaards religiøse Udvikling i de afgørende Aar 1835—1838 er »Salomos Drøm« ikke benyttet dybt nok. Søren har gennem Faderens Sønderknuselse faaet Anelse om, at der i Faderens Liv maatte være en Hemmelighed, saa at lønlig Brøde var Forklaringen paa den Udvalgtes Liv, — og han forargedes paa Gud. D. v. s. han var kommen hjem fra Sommerferien med det modige Forsæt religiøst at finde Fodfæste; men modig mente han at kunne naa dette uden Anger. Saa oplever han hos Faderen Foreningen af Anger og Fromhed i en oprivende Dybde. Og dette støder bort fra Kristendommen. Derfor møder vi i Oktober 1835 en Undsigelse af Kristendommen, hvori to Ting er sammensmeltede, Følelsens Oprør mod det Umandige i den kristne Ydmyghed, det usandfærdige i dens Sværtning af »Verden« — og noget forstandsmæssigt, med hvilket det forholder sig saaledes: Allerede den Gang dæmrede hos ham en Forestilling om, hvad Filosofien kunde naa, naar den naaede højest. Denne Forestilling om Filosofiens Ideal er rigest virkeliggjort af Spinoza, paa Kierkegaards Tid af Hegel. Filosofien tilstræber en Helhedserkendelse, hvor alle Livets Foreteelser er nødvendige Led i en gudbaaren Helhed, saa at Erkendelsen er afrundet i Gud. Indenfor en saadan Filosofi kan der

Digitized by Google

ikke være Plads for Syndserkendelse i kristelig Forstand; den vilde sprænge den afrundede Helhedserkendelse. »Filosofien maa antage Optimismen eller fortvivle.« Denne Grundtanke er udtalt med al Skarphed allerede Oktober 1835, og Kierkegaard har intet Øjeblik senere forladt den. Synden og Paradoxet hører sammen.

Troels-Lund har — efter min Mening med Urette — stillet Undsigelsen til Kristendommen og »Salomos Drøm« i omvendt Orden; den Oplevelse, der ligger bagved »Salomos Drøm«, har haft mere gennemgribende Betydning, ogsaa i anden Henseende, end Troels-Lund har set.

Ellers er Skildringen af Ungdomsudviklingen i mange Henseender ypperlig; navnlig er Hamanns Betydning for Kierkegaard og Forholdet til Poul Møller opfattet med stor og overbevisende Klarhed. Og saa er Forholdet til Regine skildret saa fint og fuldt af Forstaaelse, at man synes, at Regineskikkelsen er langt mere til Pris for alle vakre Piger i Danmarks grønne Vang end alt, hvad Christian Winther har skrevet.

Og dog er det netop paa dette afgørende Punkt, jeg finder Fremstillingen ufyldestgørende, fordi den gaar ud fra, at vi kender alle de Momenter, som forklarer denne Forlovelseshistorie. Det tror jeg ikke, vi gør.

Enhver Løsning af Gaaderne i Kierkegaards Ungdomsliv maa begynde med at besvare det Spørgsmaal: »Hvad var det, han i 1841 ikke kunde betro Regine?« Og man maa under Overvejelsen gøre sig klart, at den uhyre Lidelse beroede netop derpaa, at hun kun troede, der var et Tungsind, hun havde til Opgave at overvinde; hun vidste ikke, der var en Hemmelighed, som han ikke kunde røbe hende. Og man maa gøre sig klart, at denne Hindring har han under Forlovelsestiden Dag efter Dag talt med Gud om i Bøn; ellers vilde ikke en saa dyb religiøs Inderlighed være brudt frem af Lidelsen. Og under denne religiøse Kamp vandt han for hele Livet et Gudsforhold, som han selv beskriver som »en Taarernes Pagt med Gud, der i og for sig er saare skøn.« Altsaa brød der frem en Hvile i Guds Kærlighed, som var stærkere end Lidelsen over at tilføje Regine usigelig Smerte, at handle som Skurk og at miste sin Ære.

Igennem en saa blodig Alvor vandt han den Taknemlighed mod Gud i Lidelsen, som de to første opbyggelige Taler handler

Digitized by Google

om. Og det er om Hindringen, han under denne religiøse Kamp stadig har haft for Øje, vi læser paa et Sted, der er saa godt overstreget, at det har været meget vanskeligt at læse det (IV A 107): »Men skulde jeg forklaret mig, da maatte jeg indvie hende i forfærdelige Ting, mit Forhold til Fader, hans Tungsind, den evige Nat, der ruger inderst inde, min Fortvivlelse, Lyster og Udskejelser, som dog maaske i Guds Øjne ikke er saa himmelraabende; thi det var dog Angst, der bragte mig til at fare vild, og hvor skulde jeg søge Tilhold, da jeg vidste eller anede, at den eneste Mand, jeg havde beundret for sin Styrke og Kraft, vaklede.«

At han nu ikke kunde betro Regine sit Livs ydmygende Fald, det forstaar vi. Men hvad var det med Hensyn til Faderen, som han ikke kunde betro hende? Fra hans egen Inddigtning af denne Konflikt i Antigoneskikkelsen: Kærlighed til den Elskede i Strid med Pieteten mod Faderen — véd vi, at dette Hensyn til Faderen var det afgørende i den Tavshed, han religiøst følte sig forpligtet til.

Kunde han ikke betro Regine, at hans Fader som ti Aars Dreng havde forbandet Gud og som 82-aarig Olding havde været i den dybeste Fortvivlelse derover? Hvorfor egenlig ikke, naar Historien sluttede med, at den gamle Mand gik trøstet i sin Grav, og at Søren havde fundet Hvile i Guds Kærlighed og ikke levede i Rædselen for ham, der hjemsøger Fædrenes Synd paa Børnene? Og hvorfor var det saa ubetinget nødvendigt at aabenbare dette for Regine; det hørte jo ikke ind under det Omraade, der for Troskabens Skyld maa være Aabenhjertighed om. Og selve det citerede Sted viser jo, at der var en Forbindelse mellem Sønnens angstfyldte Forvildelser og Faderens Vaklen. Denne Vaklen *kan* ikke forstaas som Fortvivlelse; thi den sættes i Modsætning til Faderens beundrede Styrke og Kraft. Ordene leder ligesom »Salomos Drøm« afgjort Tankerne i en anden Retning.

Nu er det ejendommeligt for Troels-Lunds Skildring af Faderen, den Energi, med hvilken han i Tilslutning til Hans Brix forkaster Ammundsens Tanke om, hvor ydmygende det har været for Faderen, at det første Barn i andet Ægteskab blev født 5 Maaneder efter Brylluppet. Ellers laa det jo nær at drage dette ind som Forklaring baade til de citerede Ord og til Salo-

Digitized by Google

Digitized by Google

gelse og Undervisning gives i smuk Forening og i afklaret Form (»*Videnskab. Kunst. Moral. Religion*«).

Men i enhver Bog er det den samme Mand, man møder: *Radikal* i Ordets oprindelige Forstand, til Roden gaaende, til Bunds søgende. Med en vis Kærlighed til *Paradokset*, men for skarpt tænkende og for retfærdig til at kunne blive staaende derved. »Den anden Part«, Forbeholdene kommer ualmindelig tydeligt til Orde i dette Forfatterskab. Mærkelig *groende* i sin Tankeudvikling; »der er lige saa lidt Ro i Tankerne som i en Blomsterknop, der folder sig ud«. Altid *brændende i Aanden.*

Det ene med det andet gør, at dette Forfatterskab gaar En paa Samvittigheden løs samtidig med, at det intellektuelt glæder og underviser.

* * *

Offentligheden har forholdt sig temmelig rolig til Eduard Geimars litterære Virksomhed. Lidt for rolig! »*Guds Naades Dyb*« (2. Oplag) og »*Videnskab. Kunst. Moral. Religion*« er vistnok solgt mest. De to Bøger er iøvrigt de bedst egnede til at bane Vej for Udbredelse af Geismars Værker. Letfattelige er ogsaa Smaahefterne »*Livsglæde og Selvtugt*«, »*Underet i Kristendommen*«, »*Korsets Ord og Unitarisme*«, »*Bag Forhænget*«, »*Anger og Soning*«, (af hvilke dog de tre sidstnævnte er udsolgte) — letfattelige og dybe. I disse kan Myggen vade og Elefanten svømme.

GUNNER ENGBERG.

KBHVN. - NIELSEN & LYDICHE (AXEL SIMMELKIÆR)

Digitized by Google

mos Drøm. Men hvem har i det hele sagt os, at der blot er Sandsynlighed for, at vi kender Hemmelighederne i Faderens Liv? Hvad de to Sønner har vidst, har de med sønlig Pietet dulgt; vi vilde intet sikkert vide, dersom vi ikke havde fravristet det overstregede dets Hemmelighed. Der kan jo have været mørke Ting nok i Faderens Liv, der forklarer hans skyldbevidste Religiøsitet og forklarer, hvorfor Oldingen ikke kunde glemme Forbandelsen paa den jyske Hede.

Men Stedet viser, at der var en underjordisk Forbindelse mellem den anede Vaklen hos Faderen og Sønnens Forvildelse, og vel at mærke en Forbindelse af den Art, at Sønnen ikke kunde aabenbare det ene uden at aabenbare det andet. Ikke *kunde*, skønt den Mulighed har han vel ofte talt med Gud om i Bøn.

Denne Tanke om en underjordisk Forbindelse af en ejendommelig Art bekræftes i høj Grad ved Stedet om Jordrystelsen. Vi er efter min Mening tvungne til at gaa ud fra, at det beskriver noget, som har fundet Sted paa Sørens 25-aarige Fødselsdag eller tidligere samme Aar og kom som noget pludselig forfærdende ind i Forstaaelsens og Tilgivelsens Glæde mellem Fader og Søn. Fødselsdagen var 5. Maj 1838; 2 Uger efter, 19. Maj 1838 Kl. $10^1/_2$ Formiddag, indtraf et pludseligt religiøst Gennembrud. Begge de to Begivenheder ligger altsaa 2½ Aar efter »Salomos Drøm« og Undsigelsen af Kristendommen, 2 Aar efter Faldet. Vi bliver nødt til at citere de to afgørende Steder.

Altsaa 5. Maj 1838 eller tidligere paa Aaret: »Da var det, at den store Jordrystelse indtraf, den frygtelige Omvæltning, der pludselig paanødte mig en ny ufejlbarlig Fortolkningslov af samtlige Fænomener. Da anede jeg, at min Faders høje Alder ikke var en guddommelig Velsignelse, men snarere en Forbandelse, at vor Families udmærkede Aands-Evner kun var til for gensidig at oprive hinanden; da følte jeg Dødens Stilhed tiltage om mig, naar jeg i min Fader saa en Ulykkelig, der skulde overleve os alle, et Gravkors paa alle sine egne Forhaabningers Grav. En Skyld maatte hvile paa hele Familien, en Guds Straf være over den; den skulde forsvinde, udstryges af Guds vældige Haand, udslettes som et mislykket Forsøg, og kun stundom fandt jeg lidt Lise i den Tanke, at min Fader havde faaet den Pligt at skulle ved Religionens Trøst berolige os, berette os alle, saa at dog en bedre Verden skulde staa aaben for os, om vi end

Digitized by Google

tabte Alt i denne, om end den Straf skulde ramme os, som Jøderne altid ønskede over deres Fjender: at vort Minde skulde aldeles være *udslettet,* at man skulde ikke finde os.«

Denne Fortvivlelse fortog sig ikke ved den pludselige religiøse Glæde bag efter; det ses af en Tilføjelse i Dagbogen, af et Brev til E. Boesen nogle Maaneder efter og af en Dagbogsoptegnelse (IX A 69), der siger, at han i Tiden efter Faderens Død — som indtraf August 1838 — ansaa sig selv for den elendigste af alle.

Der kan ikke være Tvivl om, at han her omtaler netop det i Faderens Liv, som ikke kunde betroes Regine, og som derfor hindrede Ægteskabet. Da han har faaet dette i Faderens Liv at vide, saa har han med en ufejlbar Vished gennemskuet sit eget Liv og skrevet det skæbnesvangre *udslettet* over det; denne Families Liv kunde og skulde ikke fortsættes; det betød ogsaa hans Søskendes Død i de nærmest foregaaende Aar. Men denne Fortvivlelse bringer ham ikke i Oppositionsforhold til Gud som »Salomos Drøm«; tværtimod; han kan finde Lise i Tanken om Faderen som den, der beretter dem alle.

Dette Sted kan ikke forklares ved den lille Drengs Forbandelse af Gud paa den jyske Hede, uden at beskylde Søren Kierkegaard for oplagt Sindssyge; den Forklaring giver hverken Mening her eller i Stedet om den religiøse Tavshedspligt overfor Regine. Kombinerer vi de to Steder, er det næsten uundgaaeligt at komme til Forestillingen om en fælles Lidelse, der hos begge de to har slynget sig ind i Tungsindet og gjort, at der for Søren var en Forbindelse mellem hans Hemmelighed og Faderens Hemmelighed af den Art, at han ikke sandfærdig kunde tale ud om den ene uden at tale ud om den anden, saa meget mere som denne Forbindelse ved det *udslettet,* den skrev over Slægtens Liv, maatte meddeles den, der ved Ægteskab skulde blive delagtig i dette Onde. Forstaas Stedet saaledes, saa bliver Søren Kierkegaards Grundlidelse dybt tragisk; hans Liv bliver en Kamp for at redde sig selv, en Kamp ikke mod indbildte Skygger, men mod en blodig Realitet, som vi blot ikke kender, og som det er hans Ret at bevare Hemmeligheden om, den Rædsel, han et Sted siger, han ikke betror Papiret. Han har været fristet som faa andre til et »Ihr führt ins Leben ihn hinein, Ihr lasst den Armen schuldig werden«. Men netop Skyldbevidst-

Digitized by Google

heden har, som én af hans Lidelsestaler skildrer, hjulpet ham til afgørende Sejr over denne Fristelse. Sejren skildres i »Ultimatum«[1]).

Det er umuligt paa dette Sted at indsætte Tungsindet alene; det var ikke Tungsindet, Regine ikke kunde bryde, men »mit Tungsinds Tavshed«; og Tungsindet er der intet forfærdeligt i at bekende. Og sit sædelige Fald kunde han ikke sætte i nødvendig Forbindelse med Faderens Brøde, med mindre der var én for ham gennemskuelig Forbindelse imellem dem.

Videre er det os umuligt at komme; og vi er da ogsaa komne til et Sted, hvor hvert Menneske har Krav paa den sømmelige Ærbødighed, der ikke nysgærrig krænker en Afdød ved at gætte med Hensyn til den Lidelse, ved hvilken han ved Guds Bistand blev det overordenlige.

19. Maj 1838 Formiddag Kl. 10½: »Der gives *en ubeskrivelig Glæde,* der ligesaa uforklarlig gennemgløder os, som Apostlens Udbrud træder umotiveret frem: »Glæder Eder, og atter siger jeg: glæder Eder.« — Ikke en Glæde over Dette eller Hint, men Sjælens fyldige Udraab »med Tung og Mund af Hjertens Grund«: »jeg glæder mig ved min Glæde, af, i, med, hos, paa, ved og med min Glæde« — et himmelsk Omkvæd, der ligesom pludselig afskærer vor øvrige Sang; en Glæde, der ligesom et Vindpust køler og forfrisker, et Stød af den Passat, der blæser fra Mamrelund til de evige Boliger.«

Nu ejer vi et Skrift af Kierkegaard, der giver hans eget Sjæleliv under hans Ungdomsudvikling netop i de afgørende Henseender, nemlig »Begrebet Angest«. Og i det skildres netop Overgangen fra den dybeste Angst til den religiøse Glæde. Vi gør sikkert vel i at benytte det Skrift til Forstaaelsen af den pludselige Glæde.

Den, der ved Angsten dannes for Troen, han dannes ved Muligheden. Og nu skildrer Kierkegaard det, han kalder Angsten ved at synke i Muligheden. En lille Fortælling hjælper paa Gled, om »en indisk Eneboer, der i to Aar levede af Dug, at han en Gang kom til Byen, smagte Vin og da forfaldt til Drik. Man kan forstaa denne Historie som enhver lignende paa mange Maader; man kan gøre den komisk, man kan gøre den tragisk; men den Individualitet, der dannes ved Muligheden, han har nok af saa-

[1]) Se særlig II. 317 nederst.

Digitized by Google

dan een Historie.« »I Virkeligheden sank Ingen saa dybt, at han jo kan synke dybere, og at der jo kan være Een og Mange, der sank dybere. Men den, der sank i Muligheden, hans Blik svimlede, hans Øje forvirredes, saa han ikke fattede den Maalestok, hvilken Creti og Pleti rækker den Synkende som et frelsende Halmstraa, hans Øre lukkedes, saa han ikke hørte, hvad Torveprisen paa Mennesker var i hans Samtid, ikke hørte: at han var lige saa god som de fleste. Han sank absolut, men da dukkede han atter op fra Afgrundens Dyb lettere end alt det Besværende og Forfærdende i Livet.«

Naar jeg læser det Sted med Erfaringer, jeg véd Besked med, i Mente, saa drages min Tanke tilbage til det Menneske (2. Cor. 12), der blev henrykket i den tredje Himmel, eller til Pascals: »Ild, Abrahams Gud, Isaks Gud, Jakobs Gud.« Saadanne overtimelige Oplevelser er Kendsgerninger; og mange Ting i Kierkegaards Liv og Forfatterskab vilde blive let forstaaelige, hvis man antog, at han havde haft en lignende Oplevelse.

Endnu ét véd vi med Hensyn til Gennembruddet, at hans Fader har været det Menneske, Gennembruddet skyldes; saaledes blev han »anden Gang hans Fader« (II A 231).

For mig forener disse forskellige Punkter sig let til et levende Helhedsbilled.

Faderen var en ualmindelig klog Mand med Sans for Ansvar og en dyb Tro paa, hvad Gud kan udrette, naar Mennesker bliver dybt og inderlig selvvirksomme. Og nu var det hans Livs tunge Sorg, at hans Yndlingssøn, som nu var vendt tilbage til sin jordiske Fader, ikke var Kristen; af mange Ting havde han forstaaet, at det forfærdelige hos ham var medvirkende, ja maaske helt Skyld i Sønnens Vantro; han saa ikke til, at han ret kunde elske Jesus. Saa gaar det op for Faderen, at hvad han har forbrudt, maa han genoprette ved at bringe et tungt Offer. Og Abraham bringer Isak i Rædsel; det var dog bedre, at han skulde se sin Fader som en Synder end at han skulde bryde med Gud. Det, Sønnen endnu kun aner, aabenbarer Faderen i hele dets indre Forfærdelighed fra den første Dag indtil nu. Og Samtalen har været gennemtrængt af en Kærlighed, der var forfærdende ubarmhjertig mod ham selv og mod Sønnen. Nu havde han bibragt Sønnen Sygdommen til Døden. Det Lægemiddel lykkedes;

Digitized by Google

det kunde ogsaa kun en underlig Fader med en underlig Kærlighed finde paa; men saadan en Mand var den gamle.

Og saa sank Sønnen i Muligheden, indtil han dukkede op i den pludselige Glæde; og saaledes blev hans Fader anden Gang hans Fader. Men dermed var hans Liv udtømt; »han er ikke død fra mig, men død for mig.«

Paa denne Maade fortalt bliver der en sønderrivende Realisme i Historien; *den* ligger bag ved Forlovelsens Lidelse og bag ved hele hans Livsgerning. Hans Kristendom er ikke en mørk Fortidslevning, han autoritetsmæssig overtog fra Faderen, kritikløst, som Brandes vil det. Nej denne Angers Mørke havde for 2½ Aar siden stødt ham bort; men nu oplever han som en Virkelighed, at »den rigeste Glæde den fødes forvist af den dybeste Smerte.« Det digter han om sit Liv igennem, efter at det var bleven uddybet ved Forlovelsen, indtil han sprænges paa, at han ikke kan faa Mennesker ind i den dybeste Smerte. Han véd, at Syndsbevidstheden — og dermed Paradoxet — er Sandheden.

Troels-Lund har kombineret anderledes. Den gamle Hosekræmmer var fortvivlet i Angst, fordi han som Barn begik den utilgivelige Synd; han havde haabet, at Søren skulde være Bod for den, men hans Brud med Kristendommen tilintetgjorde det Haab: saa havde han altsaa begaaet den Synd, som ikke kan tilgives. I denne Vaande aabenbarer han Barndomsbegivenheden, Rædslen, for Sønnen. Men da gribes Sønnen af en usigelig Kærlighed til den gamle Mand; det er Moderens Sind, der bryder igennem; og han bringer Faderen det Offer at studere Teologi, deri indbefattet: at blive kristen. Ved dette Kærlighedens Offer bryder den pludselige Glæde igennem.

Denne Opfattelse lader det hele udfolde sig af Faderens Tanke om Regnskabet med Gud og af det fra Moderen arvede Lyssind. Ogsaa Troels-Lund har digtet ubeviste Forudsætninger; men han har digtet saaledes, at hele Kierkegaards Liv kommer til at udspringe af Uvirkeligheder, og saaledes, at Faderens sindssvage Tanker, som Sønnen i 1841 slet ikke delte, bliver den Klippe, hvorpaa Sørens og Regines Lykke strander, og saaledes, at hans Antagelse af Kristendommen beror paa en villet Selvopgivelse.

Det er sandt, at min Protest beror paa en Følelse af det urigtige i disse Resultater af Troels-Lunds Konstruktion; for mig forkvakler de hele Billedet af Kierkegaard. Jeg tror ikke paa dem.

Digitized by Google

Min Opfattelse stemmer mere med den mørke Tone, der ligger under alle hans Ord om Pælen i Kødet; og den forklarer baade hans Ord om, at Faderen anden Gang blev hans Fader, og Skildringen af Glædens Opstaaen i »Begrebet Angest,« to Ting, som Troels-Lunds Fremstilling ikke regner med.

Jeg har ønsket at gøre mit til at hindre, at Troels-Lunds Skildring antages for den eneste mulige, hindre, at danske Læsere antager det for bevist, at hele Søren Kierkegaards Livsgerning har sin Oprindelse i Uvirkeligheder.

Digitized by Google

LEV TOLSTOJS SIDSTE DAGE.

Af Ivan Skobka.

DEN fornylig udkomne Bog af V. Tsjertkov: »Lev Tolstojs Bortgang«, har sat Sindene i stærk Bevægelse. Den klarlægger den tragiske Afslutning paa Sandhedsapostelens og Kærlighedsmartyrens store Livsdrama.

Hvor kært Lev Tolstojs Navn end er for ethvert Kulturmenneske, er der dog i sin Tid skrevet saa mange Bøger og Erindringer om hans Bortgang fra Hjemmet og hans sidste Dage, at en ny Bog om samme Emne, selv om den er skrevet af hans nærmeste Ven, ikke vilde have vakt en saadan Interesse, om ikke denne Bog for Størstedelen bestod af Tolstojs *ikke tidligere udgivne Dagbogsoptegnelser og Breve.*

I disse Dagbogsblade og Breve lyder »den store Lev«s Stemme, Hovedpersonen og Hovedofferet i Tragedien paa Jasnaja Poljana. At lytte til denne Stemme er nødvendigt for enhver, der ikke føler sig uberørt af Lev Tolstojs Livsdrama, og som ønsker blot tilnærmelsesvis at udrede Aarsagerne dertil.

Hvad erfarer vi da af Tolstojs Dagbog? Den vidner først og fremmest om, at hans Beslutning om at forlade Jasnaja Poljana ikke var taget pludselig Natten mellem den 27. og 28. Oktober 1910, da denne Beslutning kom til Udførelse . Trangen til at forlade Hjemmet havde levet i Tolstojs Sjæl lige siden 1881. I 30 Aar hægede han om denne Drøm, og i Løbet af denne Tid prøvede han mere end een Gang at gøre den til Virkelighed. Ønsket hos ham om at komme bort var saa stærkt, at der blot skulde ganske dagligdags — paa Jasnaja Poljana var de i hvert Tilfælde dagligdags — Ubehageligheder som Stridigheder med Hustruen, Synet af nogle Bønder, der blev straffet for Tyveri af Træ i Tolstojs Skov o. s. v., for at faa Bægeret til at flyde over. I Juni 1883 gik Tolstoj hjemmefra, men vendte om paa Halvvejen af Medlidenhed med Hustruen, der var frugtsommelig. Anden Gang han besluttede at rejse hjemmefra, var den 8. Juni 1897; han skrev et Afskedsbrev til Hustruen, men uvist af hvilken Grund tog han dog ikke afsted. Brevet til Hustruen havde han forsynet med Paaskrift om, at det skulde udleveres til Sofia Andrejevna efter hans Død, og gemte det i sit Stolesæde. I de derefter

Digitized by Google

følgende Aar skriver han mere end een Gang i sin Dagbog, at Ønsket om at flygte melder sig oftere og oftere og griber ham med stadig stærkere Magt. Det sidste lille Stød blev givet om Natten til den 28. Oktober 1910. Hvad skete der da i denne Nat? Tilfældigvis opdagede han, at hans Hustru, medens hun troede, at han sov, gennemsøgte Papirerne paa hans Bord, ledte efter noget. Herom skriver Tolstoj følgende i sin Dagbog:

»Gik i Seng Klokken halv tolv. Sov til henad tre. Vaagnede, og ligesom i tidligere Nætter hørte jeg Skridt og Døre blive aabnet. De andre Nætter har jeg ikke set hen paa min Dør, nu gjorde jeg det og saa igennem Sprækken Lys i Kabinettet og hørte nogen bevæge sig. Det er S. A., der leder efter noget, læser rimeligvis. I Gaar bad hun mig, forlangte, at jeg ikke laasede Dørene af. Begge hendes Døre er aabne, saa hun kan høre enhver af mine Bevægelser. Og enhver Bevægelse, jeg gør, ethvert Ord, jeg siger, hele Døgnet rundt, ved hun Besked med, er under hendes Kontrol. Nu hører jeg hendes Skridt. Jeg ved ikke hvorfor, men det fremkalder en uovervindelig Modvilje, Harme hos mig. Jeg vilde sove, men kunde ikke falde i Søvn, laa og vendte mig en Times Tid, tændte saa et Lys og rejste mig op. Døren gik op, og S. A. kom ind »for at spørge til mit Befindende«, hun var forbavset over at se Lys hos mig. Modviljen og Harmen vokser. Jeg snapper efter Vejret, tæller min Puls: — 97. Jeg kan ikke holde ud at ligge og tager pludselig den afgørende Beslutning at rejse. Jeg skriver et Brev til hende, begynder at pakke det nødvendige sammen, bare komme afsted. Vækker Dusjan*) og saa Sasja**), de skal hjælpe mig at pakke ....

Jeg ryster ved Tanken om, at hun skal høre det, saa bliver det til Scene og Hysteri, for uden Scener kommer jeg ikke afsted. Henad seks er alting nogenlunde pakket, jeg gaar ned i Stalden for at give Ordre til at spænde for, Dusjan, Sasja, Varja***) pakker det sidste. Det er bælgmørk Nat, gaar fejl af Vejen til Sidefløjen, kommer i Stedet for ud i Tykningen, løber imod Træerne, falder, taber min Hue, kan ikke finde den igen, finder

---

*) Durjan Makovitzki, Tolstojs Ven og Huslæge, der havde boet hos ham i Jasnaja Poljana siden 1904.

**) Alexandra, hans yngste Datter.

***) Alexandras Veninde, Varvara Feokritova, der var beskæftiget med Afskrivning af Tolstojs Værker.

Digitized by Google

endelig hjem igen, tager en anden Hue, naaer med Lygte over til Stalden, giver Ordre til at spænde for. Sasja, Dusjan, Varja kommer; jeg ryster i Forventning om Forfølgelse. Men nu kører vi. I Sjtsjekino maa vi vente en Time, og jeg venter hvert Øjeblik hendes Tilsynekomst. Men nu sidder vi allerede i Kupeen, og Toget kører. Angsten forsvinder og giver Plads for Medlidenhed med hende, men jeg er ikke i Tvivl om at have handlet rigtigt. Maaske tager jeg fejl, naar jeg retfærdiggør mig selv, men jeg troer, jeg har reddet mig, ikke Lev Nikolajevitsj, men det, der undertiden er en lille Smule af i mig ....«

Hans Datter, Alexandra Lvovna, det eneste Menneske i Familien, der stod ham sjæleligt nær og nød hans absolute Fortrolighed, beskriver den skæbnesvangre Nat saaledes:

Hun og hendes Veninde havde ikke sovet hele Natten; det forekom hende hele Tiden, at nogen gik, talte ovenpaa. Hun var bange for, at der var Opgør mellem Faderen og Moderen. Henad Morgenstunden faldt de i Søvn, men blev snart vækket ved, at det bankede paa Døren. Alexandra Lvovna gik hen til Døren og aabnede den.

— Hvem der? spurgte hun.

— Det er mig, Lev Nikolajevitsj .... Jeg rejser nu .... bort for bestandig .... kom og hjælp mig med at pakke.

Alexandra Lvovna sagde senere, at hun aldrig vilde glemme hans Figur i Døren, i Bluse, med et Lys i Haanden og et forklaret Udtryk i Ansigtet, herligt og beslutsomt.

Han var herlig — med et beslutsomt og forklaret Ansigt: han havde bestemt sig til, koste hvad det vilde, at virkeliggøre den Drøm, han havde hæget om i tredive Aar.

Og da Datteren et Par Dage senere spurgte ham, om han angrede, hvad han havde gjort, var han naturligvis ikke i Tvivl om Svaret: Nej.

For at kunne sætte sig ind i, hvilken Følelse af Lettelse Tolstoj maatte have, efter at være kommen ud af de hjemlige Forhold, maa man vide, hvad det var for Forhold. Efter Tsjertkovs Udsagn var disse blevet særligt uudholdelige for Lev Nikolajevitsj siden Juni 1910, da Sofia Andrejevna havde faaet ham til at love ikke mere at træffe sammen med Tsjertkov.

»Selv inden for Hjemmets fire Vægge,« skriver Tsjertkov, »underkastede hun alle hans Handlinger og Samtaler en utrættelig

Digitized by Google

Kontrol, hvorved hun ikke veg tilbage for noget som helst, listede paa bare Fødder hen og lyttede ved Døren og fulgte overhovedet enhver af hans Bevægelser Dag og Nat. Hun forlangte en Fuldmagt af ham til Udnyttelse af hans Værker, med hvilken Fuldmagt hun kunde gaa til Retten og senere sælge Udgivelsesretten til disse Værker for et længere Aaremaal. Da hun var bange for, hvad han kunde skrive i sin Dagbog, forsøgte hun at forbyde ham at udlevere sit Dagbogshæfte til nogen som helst, selv til dem, han havde overdraget et eller andet Arbejde i Forbindelse med det, eller til hvem han ønskede for en Sikkerheds Skyld at give det til Opbevaring. Hun tilegnede sig hemmeligt fra hans Lommer den intime Dagbog, som han førte og altid havde hos sig i særligt tunge Perioder af sit Liv, og som han omhyggeligt skjulte for ethvert menneskeligt Øje. Ikke blot skjulte hun hverken for ham eller andre sin Mistillid og sit Had til ham, men hun udtalte disse sine Følelser ganske aabent og lod dem over for ham undertiden komme til Orde i en saa skarp Form, at de fremkaldte Hjerteanfald, ja endog Besvimelse hos ham . Hun var skinsyg eller lod, som om hun var skinsyg paa nogle af hans nærmeste Venner, til hvem han stod i det intimeste aandelige Forhold. Hun modsatte sig paa forskellige Maader, at han rejste bort fra Hjemmet, selv for ganske kort Tid.

Alle disse Fordringer og mange andre af samme Art stillede Sofia Andrejevna sin Mand ikke blot i Ord, men naar han nægtede at opfylde hendes Ønsker, forsøgte hun ved hele sin Opførsel at tvinge ham til mod sin Vilje at underordne sig hende. Med dette Maal for Øje simulerede hun Hysteri og Vanvid, truede med Selvmord, lod som om hun drak eller havde drukket Gift, løb halvpaaklædt ud i Regnvejr om Natten, saa man maatte søge efter hende i hele Parken, løb paa alle mulige Tider af Døgnet ind til ham, selv naar han dødtræt var falden i Søvn, og vækkede ham for at plage ham til at gaa ind paa hendes Fordringer ....

Efter at have taget Beslutningen om at forlade Jasnaja Poljana skriver Tolstoj samme Nat et Brev til sin Hustru, hvor han giver hende Underretning om sin Beslutning og beder hende »forstaa og tro«, at han ikke kunde handle anderledes.

Digitized by Google

»Min Stilling i Hjemmet bliver, er bleven uudholdelig. Foruden alt det andet kan jeg ikke fortsætte med at leve i den Luksus, som jeg hidtil har levet i, og jeg gør det, som gamle Mennesker i min Alder som Regel gør — forlader det verdslige Liv for at tilbringe de sidste Dage af mit Liv i Ensomhed og Ro. Jeg beder dig om at forstaa det og ikke rejse efter mig, selv om du skulde faa at vide, hvor jeg er. Hvis du kommer, vil du blot gøre det værre baade for dig og for mig, og min Beslutning kan du alligevel ikke rokke.«

Tre Dage senere skriver Tolstoj fra Sjamordino Klosteret til Sofia Andrejevna som Svar paa hendes Anmodning om et Møde med hende:

»Det er nu fuldstændig udelukket, at vi skal mødes, endsige da, at jeg skal vende tilbage. For dig vilde det, efter hvad alle siger, være i højeste Grad skadeligt, og for mig vilde det være forfærdeligt« ....

.... »Dersom du om ikke netop elsker mig, saa dog ikke hader mig, saa maa du gøre Forsøg paa at sætte dig i mit Sted. Og hvis du gør det, vil du ikke blot ikke fordømme mig, men du vil gøre dig Umage for at hjælpe mig med at finde den Ro, Mulighed for en eller anden Form for menneskeligt Liv, hjælpe mig, idet du lægger Baand paa dig selv og nu selv ikke ønsker min Tilbagekomst.«

Hans Beslutning om ikke at se sin Hustru mere var saa urokkelig, at han selv i Astapovo, da han laa paa Dødslejet og med rørende Omsorg udspurgte Børnene om Moderens Helbred, dog ikke udtalte Ønsket om at se hende. Og Sofia Andrejevna kunde kun favne det allerede kolde Lig af sin Mand .... En usigelig sørgelig Afslutning paa et halvt Aarhundredes Hjerternes Forening, der er tilintetgjort af Sjælenes ubønhørlige Skilsmisse.

I denne ubøjelige Viljekraft ser man ogsaa »den store Lev«, som ligeledes paa sit Dødsleje med stolt Foragt afværgede enhver Tilnærmelse fra Kirken, der skyndte sig at sende sin Tjener til Tolstoj for i sidste Øjeblik at »omvende Sjælen« hos denne »forlorne Søn«. I to Døgn laa Kirkens Tjener paa Lur paa Astapovo-Station efter Tolstojs Sjæl; om saa blot staaende paa Dørtærsklen til Værelset vilde han give den døende Løve den sidste Velsignelse. Men forgæves. Den store Tolstoj trængte ikke til de kirkelige Farisæeres Ledsagelse, og udaandede den

Digitized by Google

20. November sit sidste Suk — med en Glorie om Hovedet som den, der hele sit Liv kæmpede mod Løgnen, Hykleriet, Nederdrægtigheden under alle Former: i Staten, i Kirken, i Familielivet ....

Spørgsmaalet om Grundene til Tolstojs Bortgang rejste i sin Tid megen Strid. Tsjertkovs Bog kaster meget Lys over dette Spørgsmaal. Men den har en meget vigtig Mangel, som det er nødvendigt at henlede Opmærksomheden paa. Om den intime Side af Tolstojs Sjæleliv ved vi i Virkeligheden ikke meget. For det første er ikke *hele Teksten* af de uudgivne Dagbogsoptegnelser offentliggjort, men endvidere er ikke hans *intime Dagbog* fremkommen, som (i Modsætning til den førstnævnte Dagbog) aldrig havde været beregnet for Trykken. Tolstoj førte den *udelukkende for sig selv,* skjulte den omhyggeligt for fremmede Blikke og indførte i den alt, hvad der bragte hans Sjæl i Svingning — særligt i aandelige Kriseperioder. Dette værdifulde Materiale forberedes nu til Offentliggørelse. Tsjertkovs Bog derimod anfører hovedsagelig Uddrag af Dagbogsoptegnelserne af den første Art. Disse Uddrag er ganske vist meget interessante og værdifulde, men saavel over hele Tsjertkovs Bog som over Udvalget hviler en Grundidé hos Forfatteren, gaaende ud paa, at *Hovedaarsagen* til Tolstojs Bortgang og til hans Livs Drama var Sofia Andrejevna, Tolstojs Hustru, der ikke var i Stand til at forstaa og følge den store Mands høje sjælelige Fordringer.

Men denne Tsjertkovs Grundtanke — hvor ringe Betydning denne end har i Sammenligning med Tolstojs Livstragedie — er i hvert Tilfælde ikke bleven bevist af ham, og kan ikke blive bevist, før *alt* det af Tolstoj efterladte Materiale, der giver et Billede af hans Sjælekamp, bliver offentliggjort.

Digitized by Google

JACK LONDON.

Af cand. mag. NIELS TH. THOMSEN.

I.

JACK LONDON er maaske den mest læste Amerikaner i Amerika; var det ialfald sikkert en Overgang; han er uden Tvivl den mest læste Amerikaner herhjemme.

Der udkommer stadig nye Oversættelser, mer eller mindre gode, af hans uhyre Lager af Værker, der i *Who's Who in America,* Vol. IX, 1916—17, opgøres til ikke mindre end 41 Bind. Og Listen er endda langtfra fuldstændig. Efter hans Død er hans anden Hustru, Fru *Charmian London,* født *Kittredge,* begyndt at udsende tykke Bøger om ham, uden at man dog tør paastaa, at hun har arvet hans Talent; derimod genfinder man hos hende hans næsten enestaaende Snakkesalighed.

Selv i Frankrig, der maaske er det mest eksklusive Land i Verden paa det litterære Omraade, var Jack London slaaet igennem. Det fremgaar af en anselig Artikel, som fornylig er bleven offentliggjort i selve *Revue des deux mondes* (for September 1922). Den skyldes *Sainte-Marie Perrin,* hvis omfattende Afhandling, sammen med Litteraturhistoriernes endnu sparsomme Oplysninger, ligger til Grund for nærværende Fremstilling. Perrin finder den kaliforniske Romanforfatters litterære Skæbne bestemt ved et Modsætningsforhold: Han havde faaet sjældne Gaver i Retning af Skaberkraft og Fantasi; men paa den anden Side gjorde der sig stadig Omstændigheder gældende, som modvirkede disse sjældne Evners Udfoldelse og forhindrede ham i at aabenbare dem helt og fuldt.

Jack London fortsætter en amerikansk litterær Tradition; der gaar en let paaviselig Linje lige fra den berømte Drengebogsforfatter *Fenimore Cooper* til raske Folk som *Rex Beach* (»The Spoilers«), *Steward E. White* (»The Magic Forest«, »Arizona Nights«, »Gold«) og Forfatteren af »The Son of the Wolf«. Men London udmærker sig indenfor den Gruppe, han litteraturhistorisk set tilhører, ikke alene ved at være den rigest begavede og den mest særprægede, men ogsaa ved at staa som Nummer ét, den førende blandt alle dem, der har beskrevet, hvad man kunde kalde det moderne Vildmandsliv. Det er sikkert derfor, han i

Digitized by Google

saa høj Grad behager civiliserede Læsere: Han appellerer til Mandfolkets skjulte eller aabenlyse Instinkter i Retning af en dristigere og friere Livsførelse.

II.

Jack London blev født i San Francisco d. 12. Jan. 1876. Forældrene, John og Flora (Wellmann) London var fattige; Drengen maatte vogte Kvæg, og det kom til at bero paa Tilfældigheder, hvor, hvornaar og hvorlænge ad Gangen han modtog Skoleundervisning. Han var 9 Aar gammel, da Forældrene slog sig ned i Oakland, hvor han blev, til han var 16. I denne Periode prøvede han allerede lidt af hvert, var Avisdreng og med til at losse Skibe. Kræfter havde han; og for at være ligesom de voksne, han ofte arbejdede sammen med, begyndte han tidligt at nyde stærke Drikke. Sin Læselyst og Kundskabstrang tilfredsstillede han paa de offentlige Biblioteker, hvor han plejede at tilbringe sin Fritid.

En skøn Dag stak han hjemmefra og gik paa Eventyr. Da han efter længere Tids Vagabonderen kom tilbage til Oakland, var det med det Formaal at tage Studentereksamen; og det lykkedes virkelig Autodidakten at komme ind paa det californiske Universitet. Han var nu 19 Aar og arbejdede i et Vaskeri. Han skriver selv: »Jeg strøg Manchetskjorter, jeg studerede og jeg skrev Historier. Det er et opslidende Liv. Det kunde ske, at jeg faldt i Søvn med Pennen i Haanden. Jeg opgav Vaskeriet og bestilte nu ikke andet end at skrive. Men i Løbet af nogle Maaneder blev jeg klar over, at jeg aldrig vilde drive det til noget, og lod det intellektuelle Arbejde fare. Saa sluttede jeg mig til nogle Guldgravere, som skulde afsted til Alaska. Da et Aar var gaaet, maatte jeg forlade mine Kammerater, fordi jeg var bleven angreben af Skørbug. Sammen med to af mine Fæller tiltraadte jeg Hjemrejsen i aaben Baad; det var en Tur paa 19 Dage, og i det Tidsrum tilbagelagde vi 3400 Kilometer.« Men dette Aars Vildmandsliv havde forvandlet ham. »Det var i Klondike«, skriver han, »at jeg fandt mig selv. Deroppe er der ingen, som snakker. Deroppe tænker man. Hver enkelt skaber sig sin Horisont. Og dèr opdagede jeg min egen.«

I 1892 gik han til Søs som simpel Matros »foran Masten«; han besøgte Japan, og han var paa Sælfangst i Beringshavet i

Digitized by Google

1893. Siden gennemstrejfede han de forenede Stater og Canada som *tramp,* drev Journalistik og Foredragsvirksomhed og var Krigskorrespondent under den russisk-japanske Krig.

I Aaret 1900 udkom hans første Bog: *The Son of the Wolf;* han var endnu kun 24 Aar gammel. Og siden skrev han ustandseligt 16 Aar igennem. Han var, som han selv siger, vant til regelmæssigt Pligtarbejde og kendte ikke til at vente paa den saakaldte Inspiration. Han dyngede Roman paa Roman, stablede Novelle paa Novelle, ansporet af en umættelig Trang til at tjene Penge og af sin uventede og betydelige Sukces, der efterhaanden, næsten naturnødvendigt, medførte en Forskydning i hans Anskuelser og Livssyn. Ved sin Start var han, ligesom *Upton Sinclair,* erklæret Socialist. Han endte som Kapitalist; men at de to Ting med lidt Behændighed lader sig forene, ser man jo Eksempler paa i Ny og Næ, ogsaa herhjemme.

Han, der før var en Handlingens Mand, blev efterhaanden en ren »Skrivekugle«. Han lagde Penge op, indtil han en Dag kunde bygge sig en dejlig Landejendom, *Glen Ellen* i Sonoma-Dalen. Han gjorde lange Europarejser; besejlede 1907—09 Sydhavet med sin 55-Fods Yacht »Snark« *(The Cruise of the Snark),* kom hjem til »Maanedalen« og rejste igen ud. Han døde under Krigen, d. 22. November 1916, paa Hawaii, kun 40 Aar gammel; af Alkoholisme, siger nogle rent ud, medens andre, mere neutralt, anfører Overanstrengelse som Dødsaarsag. At Kong Alkohol under alle Omstændigheder har spillet en afgørende Rolle i hans Liv, fremgaar med tilstrækkelig Tydelighed af hans aabenlyst eller maskeret selvbiografiske Værker som f. Eks. *John Barleycorn* og *The Abysmal Brute.*

I de 16 Aar, der hengik fra hans første til hans sidste Bog, udkom der ikke sjældent 3 Bøger af ham om Aaret. I en Aarrække blev han rationelt eksploiteret af *Metropolitan* paa lignende Maade som en Mine. Og han skrev sine 1000 Ord om Dagen, uanset Kvaliteten altid den samme Kvantitet. Det blev efterhaanden en Slags aandeligt Tvangsarbejde, som han ikke engang formaaede at frigøre sig fra paa sine Lystrejser.

III.

Man kan bekvemt indordne Jack Londons Værker under tre Hovedtyper: For det første de mere eller mindre autobiogra-

Digitized by Google

fiske Romaner, hvor han giver sit Syn paa sig selv og sin Skæbne, som *Martin Eden, John Barleycorn* og *The Valley of the Moon.* Dernæst hans Rejsebeskrivelser og da navnlig Bøgerne om hans mange og lange Sørejser; det er Romaner som *The Mutiny of the Elsinore* og *The Sea Wolf,* Noveller som de pragtfulde *South Sea Tales* og Samlingen *A Son of the Sun.* Og endelig, som tredje Kategori, hans brillante Dyrehistorier, hvor hans Talent friest udfolder sig. Hans Mennesker er maaske til Tider altfor overladede med fysisk Kraft og ret ubevidste med Hensyn til Moral; men til Gengæld er hans Dyr opfattede som Personer, og han behandler dem med den mest forstaaende Menneskelighed. *Jerry of the Islands, Michael, Brother of Jerry* og *The Call of the Wild* er hver for sig vidunderlige Historier om Hunde.

Denne Rubricering er naturligvis paa ingen Maade at opfatte rigoristisk; om flere af Romanerne og Novellerne gælder det, at de næsten lige saa godt kunde henføres til den ene Gruppe som til den anden. Summarisk sagt er Jack London en Beundrer og Tilhænger af Mandskraften, som den giver sig voldsomst Udslag.

Det er iøjefaldende, at denne Amerikaners Mønstre og Læremestre ikke er Amerikanere, men Europæere. Det er de store Englændere *Robert Louis Stevenson, Rudyard Kipling* og *Joseph Conrad,* Polakken, der blev Englænder. Han er vel ikke saa stor som nogen af dem, men han tilhører samme Race som sine Forbilleder; han besad nogle af de samme Egenskaber, og det er ikke hans mindste Ros, at man ved Læsningen af ham let kommer til at tænke paa snart den ene, snart den anden af dem; paa Stevenson, om hvem han minder, naar han udmaler Sydhavsøernes Poesi; paa Conrad, med hvem han har en udpræget Smag for Sømandsliv fælles; og paa Kipling, som har paavirket hans Dyrepsykologi, hans præcise Beskrivelser og knappe Dialog, hvor han ikke løber træt og bliver udtværet.

I sit Hang til detailleret Udpensling af uhyggelige Episoder, der plager den modtagelige Læser som et Mareridt, kan Jack London lejlighedsvis bringe En til at tænke paa sælsomme Historier af den store Amerikaner *Edgar Allan Poe,* der sikkert med Anerkendelse vilde have læst om det bestialsk udrevne Hajhjerte, som bliver ved med at slaa (i *The Mutiny of the Elsinore*)

Digitized by Google

eller om de spændende Kampe mellem Ulv og Menneske, f. Eks. den klassiske, hvor en til Døden udmattet Mand med en sidste Kraftanstrengelse bider sig fast i Struben paa den angribende Ulv, drikker dens Blod — og reddes.

IV.

Hvis Jack London kendte sin egen Begrænsning, vogtede han sig ialfald ikke for at overskride den. Det er ligefrem paafaldende, hvor genert han bliver, og hvor daarligt han befinder sig, naar han gør sin Entré i »Selskabet«. Og i samme Øjebblik, han fremfører Personer, der har lært at skjule deres Følelser, slaar hans Divinationsevne klik; i en Roman som *The Little Lady of the Big House* lægger han en saa barnlig Psykologi for Dagen, at man ikke skulde tro, Bogen skyldtes samme Forfatter som f. Eks. *The Sea Wolf*. Den Roman, der hedder *Burning Daylight,* er symptomatisk i saa Henseende: Helten ophører med at interessere fra det Øjeblik, han bliver civiliseret.

The Call of the Wild gaar for at være Londons bedste Bog; det er en Hundehistorie, der af Perrin betegnes som enestaaende i De Forenede Staters Litteratur. Jeg synes, *Martin Eden* er langt betydeligere, langt interessantere, langt den bedste af den halve Snes Bøger, jeg har læst af ham.

Martin Eden er Jack Londons *alter ego*. Jeg kender ikke nogen mere patetisk Skildring af Skribentens utrættelige Kamp — *per ardua ad astra* — og af det dybe Mismod, den uafrystelige Melankoli, der griber ham, da han endelig er slaaet igennem og hæves til Skyerne for de udødelige Mesterværker, som ingen før tog Notits af eller vilde trykke. *Det var jo skrevet altsammen;* alt forelaa og havde været hele Forlæggerkarrussellen rundt. Derfor føles Sukcessens Hulhed og Tomhed saa himmelraabende komisk, saa dødsens kedsommelig. *Martin Eden* er en af de mest trøsterige Romaner at læse for en ung fremadstræbende Forfatter; men den er en farlig Hovedpude at lægge sig til Hvile paa for den energiløse. Man har bebrejdet Jack London Bogens romanagtige Slutning; i Virkeligheden er det kun den yderste Konsekvens, Martin Eden drager af sin Lede ved hele den litterære Humbug, da han springer ud af sin Kabines Koøje og desperat dykker saa dybt, at han ikke kan naa Havoverfladen

Digitized by Google

mere, da den blinde Selvopholdelsesdrift atter tvinger ham opad, men endelig tilkæmper sig den attraaede Drukningsdød.

Kun naar man har læst denne gribende Selvbiografi i Romanform, forstaar man, at Jack London kunde udtale sig, som han gjorde, til sin Ven Emmanuel Julius (ifl. *Current Opinion,* Jan. 1917): »Kald mig ikke Kunstner; jeg er kun en taalelig god Haandværker. Jeg hader min Profession .... Jeg har selv valgt den Bestilling, men jeg hader den!«

— — —

Det psykologiske Øjeblik er inde, da det er Jack Londons Tur at komme i Støbeskeen. Læg hele hans kompakte Masse af Værker i Smeltediglen og befri den for Slaggerne. Behandl hans vældige Produktion paa godt og ondt med Kritikens skarpe Fældningsmidler, og der vil udkrystallisere sig en uopløselig Rest: *Jack Londons udvalgte Værker.*

Bringes alt, hvad denne haarde Slider gravede op af Litteraturens nye Felter, paa Guldvaskerens Pande, vil der kunne udvindes en gylden Klump ædelt Metal, som sikrer ham det varige Ry, maaske Udødeligheden.

Digitized by Google

»ELDORADO«.

Af Civilingeniør VILHELM BROCHORST.

STØNNENDE arbejder Damperen sig frem mod Atlanterhavets lange Dønninger, medens en bred Hale af fosforgrøn Morild glimter i dens Kølvand. Ovenover funkler Myriader af straalende Stjerner, og omtrent lige over Hovedet staar et enkelt Stjernebillede, fire klare Stjerner og en mindre, der tilsammen danner en Figur, som med lidt Fantasi kan udlægges som et Kors. Det er Sydkorset, det Tegn, der smælder i det grønne Flag, som Republiken Brasilien har valgt sig tillige med Mottoet »Ordem e Progresso«, Orden og Fremskridt.

Fjernt i Vest viser sig mod den tropesorte Nathimmel et svagt Lysskær, som en Sol, der er ved at svinde. Nærmere og nærmere kommer man det for hvert Stempelslag, indtil det breder sig som en mægtig Lysbue, der indrammer Rio de Janeiros prægtige Havn.

Indsejlingen er farlig ved Nattetid, og Damperen kaster Anker nogle faa Kilometer fra det Land, om hvilket Naturen og Sagnet har spundet en Eventyrglorie, der i snart fire Hundrede Aar har lokket og draget en Sværm af Fantaster og Naturforskere, Guldgravere og Diamantjægere, Godtfolk og »Sletfolk« fra alle Verdensegne.

Mod Øst viser sig en gullig Lysning, der i Løbet af et Par Minutter forandrer sig til en bred, blodrød Stribe, som lægger lilla og violet Skær henover Natskyerne. Farverne forstærkes endnu mere, og saa, med et eneste Sæt staar Solen op og sender en rislende Strøm af Guldblink hen over de toppede Bølger, ind mod »Tropernes Dronning«, Rio de Janeiro.

Alt det skønne, som Naturen har fundet i sit Overflødighedshorn, har den øst ud over denne bedaarende By. Bjerge, der spiller i de fineste Farver og de blødeste Skygger, danner Baggrunden, medens Havet breder sit evigt skiftende Tæppe ud for dens Fødder. Tropesol og Tropevarme, Fugtighed og frodig Jord har skabt et Paradis ud af den, mod hvilket Rivieraen virker som et forjasket Maleri. Og Menneskene har hjulpet til, hvad de kunde; prægtige Bygninger og stolte Boulevarder, indrammede af taarnhøje Palmer, smykker Brasiliens Hovedstad.

Digitized by Google

Blomsterduft og Blomsterpragt! Skarlagenrøde Nerier og gyldne Roser, prægtige Victoria Regia Liljer og flammende Orchideer, mægtige Buskadser af lilla og violette Rhododendron, alt forener sig for at give Farve til den Stad, der mere end nogen anden udtrykker Drømmen om Troperne, hele denne eksotiske Skønhed, der fra umindelige Tider har draget Europæerne.

Højt over Husene løfter de slanke, elegante Kongepalmer deres fine, svajende Fjerbuske; kæmpemæssige Fønixpalmer og vilde Bananer vifter med deres uhyre Blade, og favnelange, armtykke Lianer omklamrer Træerne og snor sig langs Jorden som forstenede Anacondaer.

Paa Gader og Boulevarder driver og daser, ler og flirter de sortsmudsede Brasilianere, Efterkommerne af tre forskellige Racer, der her er blandede saaledes sammen, at ikke den største Anthropolog med Bestemthed vilde kunne fastslaa deres nøjagtige Stamtræ. Fra deres sydeuropæiske og afrikanske Forfædre har de arvet det lette, muntre, næsten barnlige Sind, men under dette ligger den opbrusende, grusomme Brutalitet, der karakteriserer saavel Portugiseren og Spanieren som Negeren og Indianeren. Det er faa, der ikke bærer Vaaben, og paa mange Steder i Landet forbereder man sig til Fest eller til Valg, til Bryllup eller til Nationalhelligdag ved at lade sin Revolver og pudse sin Kniv.

Men i det daglige Liv er Brasilianeren smilende og elskværdig. Han elsker og beundrer Rio de Janeiro, og de smaa fikse Restauranter paa Avenida Beira Mar er fyldte af et elegant — om end sortsmudset — Lediggangs Publikum. Paa Avenida Rio Branco driver han op og ned, flirter med de forbipasserende Damer eller iagttager med Begejstring Vagtparaden. Det er ikke Amalienborgs Vagtparade; i Spidsen gaar en lang, spinkel Neger som Tamburmajor, og efter ham følger Garden — alle Størrelser og alle Farvenuancer. Men Brasilianeren synes, de er herlige; han smiler og nikker til dem, og Soldaterne smiler og nikker tilbage. Her er ikke hvide Regimenter og sorte Regimenter, som i de Forenede Stater; Raceploblemer falder bort, hvor hvert enkelt Individ er et Raceproblem i sig selv.

Dejlige Rio! Yppige og frodige er dens Omgivelser, fine og elegante de bløde Linier, som Bjergene og den mørkeblaa Bugt tegner, smilende og yndefuld Byen selv, som den ligger der mel-

Digitized by Google

lem den blændende hvide Strandbred og de mørke, skovbevoksede Skraaninger!

Saaledes er Hovedstaden i det uhyre brasilianske Rige, Fortidens og Nutidens »Eldorado«, Jordens rigeste Land!

En milevid, blinkende Vandflade skiller Urskoven i to Dele, saa fjerne, at man fra den ene Bred knapt nok kan skimte den anden. En stærk Understrøm fører Grene og Træstammer afsted, som var de drevne frem af en usynlig Haand, og skaber lange, bølgende Dønninger paa Overfladen. Det er Amazonfloden, Verdens mægtigste Vandløb.

Hundreder og atter Hundreder af Kilometer løber den i ensom Majestæt gennem den mørke, uudgrundelige Urskov, som endnu ikke er taget i Besiddelse af den hvide Mand. Mahogni og Peroba, Ipe og Piuna og Tusinder af andre Træer staar Vagt ved dens Bredder; mellem deres Blade titter fantastiske Orchideer frem som kæmpemæssige Sommerfugle, og svære Lianer slynger sig med knugende Favntag om Stammerne. Brogede Fugle med ædelstensblinkende Fjerpragt smutter fra Gren til Gren, og utallige Aber, lige fra de grotesk beskæggede Brøleaber til de henrivende smaa Egernaber foretager de mest sindssvage og nervepirrende akrobatiske Øvelser under det tætte Bladhang, der næsten helt lukker den blændende tropiske Sol ude.

Her, bag denne uudforskede, hemmelighedsfulde Skovmur laa det »Eldorado«, som talrige Eventyrere har forsøgt at finde. Kun faa af dem kom tilbage; de kunde fortælle om frygtelige Kampe med vilde Dyr, med usynlige Indianere, der dræbte lydløst paa lang Afstand ved Hjælp af forgiftede Smaapile, som blev udskudte med Pusterør, om næsten umenneskelige Strabadser og Anstrengelser, og om ødelæggende Febersygdomme. De havde set den uhyre Anaconda, der sneg sig ind i Lejren om Natten og knuste alt og alle i sit rædselsvækkende Favntag, og de havde krydset Amazonfloden i skrøbelige Kanoer under bestandig Kamp med graadige Alligatorer. Eventyr havde de oplevet, og Farer havde de trodset, som selv en Odysseus vilde være veget tilbage for, men Guldet havde de ikke fundet. Og dog tvivlede ingen af dem om, at der trods alt, dybt inde i Urskoven, laa en By, Manoa, hvis Huse var byggede af Guld og Ædelsten, og hvor der levede en Race, hvis Kultur stod paa

Digitized by Google

Højde med de gamle Incaers, og hvor maaske endda Foryngelsens Vande, den evige Ungdoms Kilde, sprang og bragte Lykke og Rigdom, Skønhed og Styrke til hver den, der drak af den.

Knapt fire Hundrede Aar er forløbne, siden Philip von Hutten paastod, at han havde set denne By, og i næsten tre Hundrede Aar indtog den sin Plads paa Landkortet. Saa beviste Humboldt ved sine Rejser, at den i hvert Fald ikke kunde ligge paa det Sted, som von Hutten havde opgivet, og som Følge deraf var hele Fortællingen om Eldorado og Manoa kun et Sagn.

Kortsynede Alexander von Humboldt, der med sin tyske, videnskabelige Grundighed mente for bestandig at have slaaet en Pæl gennem denne skønne Myte! Hvor er det dog ligegyldigt, om det saa tusinde Gange blev bevist, at Manoa ikke ligger paa de opgivne Steder! Den, der færdes ved Amazonflodens Bredder, ved dog, at et Sted derinde, bag den næsten uigennemtrængelige Bladmur, ligger det Eldorado, som Fantasien har udmalet; man ser paa den sælsomme, truende Urskov, at den gemmer netop paa en saadan Hemmelighed, og man smiler ad Videnskaben, der ikke kan holde Skridt med den straalende Fantasi og levende Eventyrlyst, der gennem Aarhundreder har drevet den hvide Mand frem mod den Trone, han beklæder, som Verdens Behersker.

Og naar Maanen staar op over Amazonfloden, og Nattens underlige Lyde klinger dumpt ud fra Skoven, og mørke, uformelige Skikkelser sniger sig ud fra Bladhanget ned til Bredderne, da ser man Genspejlingen af Manoas gyldne Mure ude mod Vest, hvor Solen svandt, medens Ædelstenene fra de stolte Templer funkler i Flodens dybe Vande!

Og Eldorado vil endnu længe lokke og drage den moderne Eventyrer, som det lokkede hine forvovne Krigere, der drog ud for at finde Indien og i Stedet fandt et Fantasirige, som end ikke Videnskaben endnu har kunnet berøve os.

Badet i det straalende tropiske Sollys ligger Indsejlingen til Santos. Medens Damperen langsomt sejler op ad Bugten, glider det fortryllende Sceneri forbi som en Række levende Billeder fra et af de Eventyrlande, man drømmer om, men aldrig venter skal blive til Virkelighed. Paa den hvide Strandbred vugger Kokospalmerne sig frem og tilbage; helt op ad Bjergene klatrer

Digitized by Google

de, og oppe paa Toppen aftegner tre slanke Palmer sig silhuetklart mod den mørkeblaa Himmel.

Saa skifter Billedet. Paa den ene Side strækker sig det mørkegrønne Mangrovekrat, isprængt nogle vilde Banantræer og elendige Negerhytter; paa den anden Side ligger nydelige Villaer med en Forgrund af blændende hvid Badestrand.

Næsten lydløst glider Damperen frem gennem det køligt lokkende, blaagrønne Vand. Næppe faar man Tid til at indsuge det ene Skønhedsindtryk, før et nyt dukker frem bag en Krumning i Indløbet. Men sin brede og dog saa uendeligt fine Pensel har Naturen malet netop det Sceneri, som Barnefantasien foregøglede, naar Tankerne dvælede ved Syden, ved de tropiske, forjættede Lande.

Fra Santos udskibes næsten Halvdelen af al den Kaffe, der forbruges i Verden. Alt her lever og lugter af Kaffe. I de udstrakte Varehuse paa Kajerne ligger Kaffesækkene opstablede i Titusindevis, og hele Dagen igennem gaar der en uafbrudt Strøm af Negere, belæssede med Kaffesække, mellem Pakhusene og Damperne. To, tre op til fem Sække paa 60 Kilo Stykket kan en saadan Neger bære paa Hovedet, og naar man ser ham komme grinende op ad Landgangsbroen med indtil tre Hundrede Kilo paa sin krøllede Isse, faar man uvilkaarligt Respekt for Zulukongen Chakas Styrke, naar man hører, at han i ledige Timer morede sig med at knuse sine tro Undersaatters Hjerneskal med et Næveslag.

I Santos fremelsker man denne Hjerneskal, og de smaa Negerdrenge, hvis Tal er legio, øver sig, fra de knapt kan kravle, med at bære Byrder paa Hovedet, saa de ogsaa en Gang kan blive beundrede og fotograferede af de hvide Turister, Maalet for enhver Santosnegers ærgerrigste Drømme.

Nu er Santos en nogenlunde pæn og ren By, men for nogle Aar siden var den en Pestens og Lastens Hule. Endnu stiger Dunsterne op fra Mangrovekrattets slimede Sumpe og lægger sig som en giftig, hvidgul Taage over Byen, men mange af Sumpene er allerede drænede, og med Tiden mister vel den gule Feber ogsaa dette Tilholdssted. Heller ikke Lasten florerer slet saa aabenlyst som tidligere, men den er dog næppe derfor taget af i Udstrækning. De fleste Søfolk, der farer paa Sydamerika, kan fortælle en og anden Historie fra Santos.

Digitized by Google

Selvfølgelig overdrives Renligheden ikke. Oppe i den lille Kirke, Nossa Señhora do Monte Serrat, der ligger paa Toppen af det lille fritstaaende Bjerg bag Byen, ligger Støvet tykt paa de talrige Voksarme og Voksben, der bærer stumt Vidnesbyrd om Madonnabilledets undergørende Kraft. Det meste af Kirken er fyldt med disse Voksgenstande samt med Fotografier af alle de Troende, som Nossa Señhora do Monte Serrat har frelst fra Sygdom og Død.

Der er en henrivende Udsigt fra dette Bjerg. Man ser ud over den vidunderlige Bugt, over Byen med sine røde Tage og over Landet, der strækker sig indad mod Sao Paulo, et Hav af bølgende, skovklædte Højdedrag, adskilte ved dybe, kratbevoksede Kløfter. Paa Randen af disse Kløfter snor sig Jernbanen, der forbinder Santos med de uhyre Kaffeplantager, der omkranser Brasiliens sydlige Hovedstad, Sao Paulo.

Pragtfulde Omgivelser har Sao Paulo, dejlige blaa Bjerge og udstrakte Marker, hvor Kaffetræernes røde Bær glimter som lyse Rubiner, medens de hvide Blomster udbreder deres fine, sødlige Duft. Stolte Bygninger og smukke Boulevarder og Pladser vidner om dens Rigdom og om dens Beboeres Smag, men Havet mangler, det aldrig hvilende Hav, der giver Rio de Janeiro sin vidunderlige friske Ynde.

Men smuk er Sao Paulo, og fra Kaffe-Fazendaerne glider der en duftende Strøm af Rigdom ind over Byen. Ustandseligt løber Togene ned til Santos, hvorfra de graagule Kerner spredes over hele Jorden.

Dag og Nat ruller de tungtlastede Jernbanevogne ned til Kajerne, og ved Lyset fra de store, elektriske Buelamper arbejder Negrene lige saa ivrigt med at fylde de mægtige Kolosser, der fra Alverdens Egne er flokkedes i den prægtige Bugt. Saa lyder en Dampfløjtes hæse Tuden, Trosserne kastes los, og ud gennem Indløbet staar en af de svømmende Giganter, idet den sender en Regn af Ildgnister ind mod Byen. Langsomt arbejder den sig frem, til den møder Luftningen og Strømmen fra det aabne Hav, saa sætter den fuld Fart paa, og pløjer stolt gennem Atlanterhavets Bølger for at sprede ud over Millioner af Hjem sin dyrebare Last af hengemt Tropevarme og Tropeduft, en Hilsen fra Nutidens og Fortidens »Eldorado«.

Digitized by Google

DE FØRSTE AAR I ÆRESBOLIGEN PAA CARLSBERG.

BRUDSTYKKER AF SELVBIOGRAFI

Af HARALD HØFFDING.

Dansk Filosofis Nestor, som den 11. Marts fylder 80 Aar, har vist »Gads danske Magasin« den Ære her at offentliggøre et Par Kapitler af sine utrykte Erindringer.

December 1916.

DEN 12. Marts 1914, Dagen efter min 71. Fødselsdag, kom Formanden for Carlsbergfondets Direktion ud til mig og meddelte, at Direktionen vilde foreslaa Videnskabernes Selskab at vælge mig til at bebo Gl. Carlsberg Hovedbygning, som ifølge J. C. Jacobsens Testamente skulde anvendes til Bolig for den danske Mand eller Kvinde, som det nævnte Selskab maatte udse dertil. Denne Bestemmelse skulde nu træde i Kraft, da Testators Søn Carl Jacobsen var død.

Dette kom mig ganske overraskende. Der havde været megen Diskussion i nogle Blade, efter hvad jeg havde hørt, og ogsaa jeg var bleven nævnt. Og jeg havde set mig selv i »Klods-Hans« som Diogenes, der dog tilsidst af økonomiske Grunde foretrak sin Tønde for Æresboligen. Men jeg havde, ligesom alle Videnskabernes Selskabs Medlemmer, været overbevist om, at Valget burde og maatte falde paa Vilhelm Thomsen. Men nu havde Thomsens Læge bestemt raadet ham fra at flytte fra sin nuværende Bolig, der i enhver Henseende passede godt for hans svagelige Helbred, medens Carlsberg ikke var saa heldig en Bolig for ham. Og saa var det, man henvendte sig til mig.

Jeg havde aldrig set Huset indvendig, og det første Besøg derude paa en smuk Dag i det tidlige Foraar var overvældende. Nogle økonomiske Betænkeligheder nærede jeg endnu; der var talt saa meget om, hvor dyrt det var at leve i en saadan Bolig. Skønt jeg ikke var uheldig stillet i økonomisk Henseende, var der dog Hensyn, jeg var nødt til at tage, især da min Afgang fra Universitetet var nær forestaaende. Disse Betænkeligheder blev dog overvundne, og nogle Dage efter skrev jeg til Direktionen, at jeg modtog Tilbudet. Ugen efter (d. 20. Marts) kom Sagen for i Videnskabernes Selskab. Jeg var bleven anmodet om ikke at indfinde mig i Mødesalen, før jeg blev kaldt ind, og

Digitized by Google

jeg ventede en Stund i et Sideværelse. Da jeg var kaldt ind, meddelte Præsidenten, Vilhelm Thomsen mig i nogle venlige Ord, at Selskabet enstemmig havde valgt mig til Beboer af Æresboligen. I mit Svar begyndte jeg med at sige, at Præsidenten kendte mig saa godt, at han vidste, det ikke laa for mig, hverken at hykle eller smigre. Det var ikke Hykleri, naar jeg sagde, at det var mig en Sorg, at hans Helbred ikke tillod ham at tage imod Tilbudet. Og det var ikke Smigreri, naar jeg sagde, at Æresboligen tilkom ham som vort Lands første Videnskabsmand, og naar jeg føjede til, at naar han ikke kunde modtage Valget, var der endnu et stort Spring, inden det kunde træffe mig. Idet jeg saa vendte mig til Selskabet, bragte jeg min hjertelige Tak for Valget og føjede dertil en Tak for de mange Aar, i hvilke jeg havde havt den Ære at være Medlem. Det var, sagde jeg, særlig for Filosofien af stor Betydning paa første Haand at kunne følge, hvad der foregaar i andre Videnskaber, ved at høre disses Repræsentanter udtale sig om Metoder og Resultater indenfor deres Omraader.

Et Par Maaneder efter (11. Maj) flyttede jeg ind paa Carlsberg. Jeg fortsatte foreløbig min Virksomhed paa Universitetet, med det propædeutiske Kursus for de unge Studenter, Laboratorieøvelser for en snævrere Kreds og Aftenforelæsninger for større Kredse. Fra en vis Side i Pressen skal der ligefra min 70 Aars Fødselsdag være kommet hyppige Antydninger af, at jeg nu burde trække mig tilbage. Jeg følte dog mig selv arbejdsdygtig endnu, og de Sympatiytringer, jeg havde modtaget fra de Studerendes Side i Anledning af min 70 Aars Fødselsdag, opfattede jeg ikke som en Afskedshilsen. Dog stod 72 Aar for mig som en passende Grænse. (En bestemt Aldersgrænse var dengang ikke indført.) Og herude i den smukke Natur, hvor man, hvad Øjeblik det skulde være, kunde forfriske sig efter Arbejdet i Studereværelset med Vandring i den herlige Park eller i de antike Søjlegange, vaagnede Trangen til at lægge den sidste Haand paa forskellige planlagte Arbejder og tage forskellige Udkast op til Udarbejdelse. Jeg begyndte ogsaa at blive træt af det forberedende Arbejde, der maa gaa forud for enhver Forelæsning eller Øvelse, skønt selve Timen i Regelen var mig en Glæde. Jeg besluttede da ved Nytaarstid 1915 at indgive min Afskedsansøgning.

Digitized by Google

Digitized by Google

Jeg kunde nu leve ene og alene for mine Studier og min Produktion. Hver Morgen føler jeg mig glad ved Tanken om, at jeg har Dagen til Raadighed for selvvalgt Arbejde. I Formiddagstimerne arbejder jeg paa filosofiske Emner, og om Aftenen skriver jeg paa min Biografi, og naar den er færdig, kommer der nok andre Opgaver. Desuden læser jeg, hvad jeg kan overkomme af Literatur. —

Da jeg var lille, boede min Familie om Sommeren paa en Bondegaard i Valby (som nu er afløst af en 4-Etages Bygning). Her saa jeg Gl. Carlsberg Hovedbygning og den skønne Have med Pergolaen blive til. Lidet anede jeg, at jeg skulde komme til at bo i det prægtige Hus, og det er underligt at tænke tilbage paa de Dage, da jeg som lille færdedes i disse Egne. Især erindrer jeg, hvorledes jeg ofte kørte med op til Bryggeriet (i en Enspændervogn, forspændt med »den lille Sorte«) for at hente Øl til Gaardens Brug, og da af og til kunde se lidt af Herligheden. Det er langt fra, at jeg føler mig som Aladdin ved at tænke paa, da jeg gik her som lille Dreng. Er der Noget, jeg ikke er, saa er det en Aladdin. Jeg roser mig af Flid og Ærlighed, af en vis Ufortrødenhed, der nu bagefter forundrer mig, naar jeg tænker paa min Hypokondri og paa den ringe Interesse, jeg en Tidlang (maaske paa Grund af Hypokondri) mente at spore for, hvad jeg selv var optagen af. Jeg har havt den Lykke at faa frem, hvad jeg havde paa Hjerte, og at pege paa de Veje, man efter min Erfaring og min Eftertanke maa gaa, for at det aandelige Liv kan udfolde sig frit og sundt. Og en større Lykke kan Guderne ikke skænke. Guderne kan ikke gøre for, at Evnen ikke var større hos den, de skænkede denne Lykke. Det er ogsaa en Lykke, at jeg har faaet fuldendt denne Selvbiografi. Gennem Arbejdet paa den, der har strakt sig ud over et Aar, har jeg lært mig selv bedre at kende. Men især har jeg været glad ved at skrive den, fordi jeg under Arbejdet kom til at leve igen i Erindringen om Mennesker, jeg har elsket.

Jeg tænker ikke meget paa Døden. Jeg véd, at jeg er bedst forberedt til den, naar jeg samler mig om det, der har gjort Livet værdifuldt for mig. Og jeg haaber at bevare Evnen til en saadan Samling. Helst vilde jeg, at Afslutningen kom midt i en Arbejdsstund.

Digitized by Google

Underligt har det været at gaa herude i den idylliske Ro, medens Verdenskrigen, der begyndte kort efter, at jeg var kommen herud, raser i hele Evropa. Det var en god Ting, da en ung Ven fik mig til at medvirke i hans smukke Arbejde for at skaffe Bøger til Krigsfanger. Men det er saa lidt, der kan gøres. Paa nogle Videnskabsmænd herhjemme har Krigen virket saaledes, at de ikke kan arbejde i deres Fag. For mit Vedkommende har den snarest ført til Fordybelse i mit filosofiske Arbejde. Og jeg har ikke følt nogen Betænkelighed ved at beskæftige mig med min egen individuelle Livsgang, medens Millioner af Mennesker tørnede mod hverandre, og Europas hele Fremtid stod paa Spil. Alvorligt Arbejde og Selvbesindelse bevarer dog deres Værd, hvorledes det saa gaar i Verden.

Jeg havde heller ikke hørt til dem, der var saa optimistiske i deres Opfattelse af Menneskenaturen, og i deres Tro paa, hvor herlig langt vi var komne, at Krigen og dens Brutalitet maatte rokke dem i deres inderste Tro. Jeg kender fra mig selv og fra Andre Modsætningen mellem Prospero og Kaliban. De hører begge med til Menneskenaturen, og det lyse Livssyn maa stedse godtgøre sin Ret ved at tage Kampen med det Dyriske op paany. Det Dyriske har mange Former: Det kan brede sig i Fredstid saavel som i Krigstid. Jeg opgiver ikke Haabet om, at Lysets Magter vil hævde sig, selv om Sejrene stedse maa bekræftes gennem nye Kampe.

Januar 1922.

De foregaaende Afsnit af disse Erindringer sluttedes i December 1916. og jeg tænkte mig da ikke, at der skulde komme en Fortsættelse. Men de Aar, der er gaaede siden, har i mange ydre og indre Henseender været indholdsrige for mig. Her i mit idylliske Hjem paa Carlsberg, hvor jeg bedre end i mine tidligere Boliger kan følge Solens og Stjernernes faste Gang og Skyernes lunefulde Svæven, har jeg ogsaa med Spænding fulgt de store Verdensbegivenheder, medens jeg dog fandt Hvile i det Arbejde, jeg dog endnu mente at have for mig, og tillige endnu engang fordybede mig i Tanken om, hvad der havde givet Livet Værdi for mig. Herom har jeg Trang til at nedskrive Et og Andet. Jeg er netop nu i en Stemning, der følger efter Afslutningen af et Arbejde, medens et nyt ikke er planlagt. Da trænger de egne Oplevelser sig naturlig frem igen.

Digitized by Google

Ikke blot gennem Aviserne fulgte jeg Verdenbegivenhedernes Gang. Gennem Breve fra begge de stridende Parter fik jeg Indtryk af, hvorledes man opfattede og stemtes ved, hvad der gik for sig. For mit eget Vedkommende, som for de Allerflestes herhjemme, var Sympatien ubetinget paa Vestmagternese Side. Ikke blot paa Grund af de Overgreb fra Tyskland, vi selv havde lidt under, men ogsaa paa Grund af den reaktionære og militaristiske Holdning i Tysklands og Østerrigs Politik kunde vi ikke gøre deres Sag til vor. Det var derfor forfærdelige Tider, da Tyskerne gentagne Gange truede Paris, og da deres svulmende Magt- og Sejrsfølelse gav sig tydelige Udtryk. De havde sejret saa mange Gange; skulde de ikke ogsaa sejre denne Gang, da de siden sidst havde brugt Tiden saa godt? Og saa var Verdensherredømmet deres. En tysk Ven af mig, som var død før Krigen, Digteren Arthur Pfungst i Frankfurt, en radikal Mand, der følte sig i afgjort Opposition mod preussisk Regering og preussisk Væsen, havde dog udtalt som Noget, der i hans Øjne var selvfølgeligt, at hvis man igen sejrede i en Krig med Frankrig, vilde man ikke nøjes som sidst, men tage hele den franske Nordkyst lige til Havre for at have fri Adgang til Verdenshavet og bedre Hold paa England. Selv Danske, der levede i Tyskland, grebes af Magttanken og af Forvisningen om dens Sejr. Min Fætter, Digteren Karl Gjellerup, fra sin Ungdom af »Germanernes Lærling« og gennem mange Aar indlevet i tysk Tænkemaade, skrev kort efter Krigens Udbrud til mig, at nu var Danmarks Besøgelsestid kommen. Han rettede en indtrængende Opfordring til mig om at gøre, hvad jeg kunde, for at paavirke Stemningen herhjemme, der efter hans Mening gik i en fordærvelig Retning. Vor udvortes korrekte Holdning kunde ikke hjælpe os, da vor Presse afgjort var tyskfjendsk. Og naar den Krig, der nu er begyndt, sluttes, vil Tyskland og Østerrig kunne gøre ved Europa, hvad de vil. Tyskland mærker sig nu sine Venner og sine Fjender for aldrig mere at glemme dem. Smaa Staters Suverænitet vil snart være forbi, de maa søge Tilslutning til en Stormagt. En venlig Holdning fra dansk Side vil kunne føre til en mere frisindet Styrelse i Nordslesvig — dog neppe til en Grænseregulering, der neppe heller ønskes i Nordslesvig, »hvis Sønner fra alle Gaarde og Huse paa Verdenshistoriens mægtigste Valplads har blandet Blod med alle tyske Stammer for Tysklands Kul-

Digitized by Google

tur!« — Ja, den fine og virkelig idealistisk sindede Digter var i Sandhed bleven Germanernes Lærling! Hvor lidt kendte han dog det Sindelag, med hvilket de danske Sønderjyder gik i Kampen! De tænkte kun paa, at de havde Valget mellem at flygte fra deres Fædreland, hvorved de vilde lette tysk Indvandring, og at gøre deres Borgerpligt i den Stat, de var tvungne ind i. Og de tænkte desuden, at gjorde de deres Borgerpligt, vilde det blive moralsk umuligt for den preussiske Regering at berøve dem den Jord, deres Forfædre i umindelige Tider havde beboet. Og hvor sammenblander ikke den germaniserede danske Digter tysk Kultur, som Alle ærer, og tysk Militarisme, der er en Fare for Verdenskulturen — og tilsidst for selve den sande tyske Kultur!

Især hvad dette sidste Punkt angaar, faldt hans Tanker sammen med mange tyske Forfatteres og Videnskabsmænds. Den fortræffelige og frisindede Pædagog Rudolph Penzig besvor mig »im Namen der uns teuren ethischen Kultur der Menschheit« at modvirke de falske Efterretninger om Krigen, som den franske og engelske Presse udbredte, og som ledte hele Folkeslag vild. Den udmærkede Filosof og fine Kritiker Georg Simmel, Professor i Strassburg, skrev ikke mindre indtrængende til mig, for at jeg (og gennem mig Andre heroppe) kunde faa den rette Opfattelse af, hvad der foregik. Tyskland har ikke begyndt Krigen; det véd enhver Tysker paa Forhaand (von sich aus)! Tyskland trænger ikke til Udvidelse: vi har jo Alt, hvad en Nation kan ønske sig! Overfor Modstandernes længe forberedte Sammensværgelse staar Tyskland enigt, og denne Enighed er den vældigste Ytring af etisk-politisk Energi, som Verdenshistorien hidtil har set. Man beskylder Tyskerne for Barbari, fordi de i yderste Nødværge har maattet beskadige nogle gamle Bygninger. Men hvad er det imod det Barbari, som Frankrig og England viser ved, gennem deres Forbund med Rusland at gøre det muligt for Kosakkerne at ødelægge Kant's og Goethe's, Humboldt's og Hegel's Byer! Moskoviternes Heste skal have Lov at trampe paa den Jord, hvor den ypperste Videnskabelighed og den mest storartede Organisation har set Lyset! I hundrede Aar vil Tyskland ikke glemme dette. —

Jeg svarede mine tyske Kolleger ganske kort, at vi heroppe havde bedre Adgang til Beretninger fra begge Sider, og at vi anvendte vor bedste Dømmekraft til at udfinde, hvem der talte

Digitized by Google

sandt, iøvrigt vel vidende, at Historien her tilsidst havde det afgørende Ord. Til Simmel, med hvem jeg tidligere havde staaet i filosofisk Brevveksling, udtalte jeg desuden, at jeg saa hen til den Tid, da vi igen med frit Sind kunde fortsætte vore Diskussioner.

Senere hen paa Efteraaret 1914 blev jeg mere umiddelbart dragen ind i Opfattelsernes Strid. »Vossische Zeitung«s Korrespondent i København kom ud til mig og bad mig skrive en Artikel i hans Blad, i hvilken jeg udtalte mig om, hvad vi herhjemme skyldte tysk Videnskab. Jeg svarede, at jeg kun kunde gøre dette, naar jeg ved samme Lejlighed kunde udtale min store Forundring over den Maade, paa hvilken 93 tyske Videnskabsmænd og Kunstnere nylig var optraadt.

I et Opraab, som var stilet til »Kulturverdenen«, havde disse Mænd, for største Delen Forskere og Kunstnere af høj Rang, protesteret med »de Løgne og Bagvaskelser, med hvilke Fjenderne søger at besudle Tysklands rene Sag i den det paatvungne tunge Kamp for Livet«. Opraabet (der skal være forfattet af Digteren Sudermann) opstiller 6 Sætninger: 1) Det er ikke sandt, at Tyskland har Skylden for denne Krig. 2) Det er ikke sandt, at Tyskland frækt har krænket Belgiens Neutralitet. 3) Det er ikke sandt, at en eneste belgisk Borgers Liv og Ejendom er bleven krænket af tyske Soldater, uden at det bitreste Nødværge bød det. 4) Det er ikke sandt, at tyske Tropper har raset mod Löwen (ɔ: Louvain) paa brutal Maade. 5) Det er ikke sandt, at tysk Krigsførelse har ringeagtet Folkeretten. 6) Det er ikke sandt, at Kampen mod den saakaldte tyske Militarisme ikke er Kampen mod tysk Kultur, saaledes som Fjenden hykkelsk udgiver. For disse 6 Sætninger indestod Underskriverne med deres Navne og med deres Ære.

Det var sørgeligt, blandt Underskriverne at finde Navne som Felix Klein, Nernst og Planck, Harnack og Hermann, Brentano, Liszt og Schmoller, Eduard Meyer og Wilamowitz, Riehl, Wundt, Windelband.

I min Artikel i »Vossische Zeitung« udtalte jeg mig af oprigtigt Hjerte om, hvad vi skyldte tysk Videnskab. Men jeg føjede til, at vi her oppe saa meget desto mere havde undret os over, at en Række udmærkede Forskere paa deres Ære kunde indestaa for Ting, de kun kunde have ufuldkommen og ensidig

Digitized by Google

Beretning om. Jeg sagde fremdeles, som jeg havde sagt til mine Korrespondenter, at vi her oppe havde bedre Mulighed for at prøve Beretningerne paa upartisk Maade, men at tilsidst kun Historien kunde dømme.

I Anledning af denne Artikel fik jeg et Brev fra en mig aldeles ubekendt tysk Landretsraad (Landgerichtsrat) i Berlin, i hvilket han begyndte med at erklære, at med Folk, der udtalte sig som jeg havde gjort, kunde man ikke mere mødes »i Sandhedssøgernes Tempel«. Dernæst udtalte han, at Spørgsmaalet om, hvem der havde begyndt Krigen, hverken afgøres af »Presslügner« eller af »Gelehrte unserer Zeit«, men maatte oplyses ved Hjælp af Statsarkiverne.

Jeg svarede ganske kort, at min Artikel jo netop gik ud paa at bestride »vor Tids Lærdes« Ret til at erklære, hvad der var sket og ikke sket ved Krigens Begyndelse og under Krigsførelsen, og at hævde, at kun Historien kunde afgøre det. — Det maa have slaaet Manden, ti i et følgende Brev beklager han sin Skarphed. Men han erklærer, at de tyske Lærde kun har forsvaret deres Folks Sag. Og Tyskland, fortsætter han, er et Nationalrige. Kun det mest paatrængende Selvforsvar har nødt til at indlemme Elementer med fremmede Sprog (bl. a. »140,000 Westjüten und [!] Dänen«). Hvad Militarismen angaar, saa var den (dette maa siges paa Tysk) »eine Teilerscheinung des Pflichtlebens, des reinen Opfers, das reine Sittlichkeit von uns fordert«. Ti Tyskland har saa mange Fjender, og i Kampen mod dem staar det ene. Maaske vil det gaa til Grunde! Det bespyttes jo som Jesus for Raadet! (Bespien werden wir wie Jesus vor dem hohen Rat!). Men Sejrens Dag vil atter komme, det tyske Folks og Sandhedens Dag! —

Jeg fortsatte ikke Korrespondancen. — I Tyskland selv blev der protesteret mod hint Opraab, og det er senere blevet oplyst, at mange af Underskriverne havde givet deres Tilslutning telegrafisk og uden at kende Ordlyden! Paa given Anledning har efter Krigen mange af dem erklæret, at de fortrød deres Underskrift, ja, nogle endog, at de med Rædsel saa tilbage paa denne Sag, efterat de havde faaet at vide, hvorledes det hang sammen med Overfaldet paa Belgien og med de tyske Troppers Optræden der. Dr. Hans Weberg (Docent i Folkeret), der har belyst hele Sagen i et lille Skrift (Wider den Aufruf der 93!) (1920), siger

Digitized by Google

med Rette, at de 93 faktisk havde erklæret sig solidariske med den kejserlige Regerings Optræden, og at Dokumentet røber den samme Blod- og Jernpolitikens Aand, der i Aaret 1899 lod det tyske Udenrigsministerium afvise Tanken om en Voldgiftsdomstol i Haag. —

I England og Frankrig gjorde de 93's Optræden en voldsom Virkning. En stille og for Tyskland hidtil meget velvillig stemt Mand, Professor Sorley i Cambridge, udtalte sig i et Brev til mig paa følgende Maade: Militært og industrielt Held har ændret det tyske Folks nationale Retning. Nogle Tyskere, f. Eks. Eucken, indser dette, men haaber, at en ny Idealisme vil udvikle sig. Men efter Euckens og de andre Professorers Optræden at dømme, maa denne nye Idealisme være af en besynderlig Art. Det viser sig f. Eks. i Domme om Udlandets Filosofi. Hvis Europa skal være til at leve i, maa den tyske Militarisme slaas ned. Smaastaternes Fremtid beror paa de Allieredes Sejr. Tilsidst siger Sorley, at han ikke tror, at internationalt Samkvem med Tyskerne vil blive muligt i hans Levetid. — Min franske Oversætter Madame de Quirielle skrev til mig i Anledning af de 93's Manifest, at det kun havde den Interesse at vise, at der ikke gaves to Tysklande, et militært og et kulturelt, og at man altsaa ikke kan give de Militære hele Skylden for Krigen. Men, tilføjer hun, selv om de Intellektuelle ikke vilde skille deres Sag fra Hæren og Folket, burde de dog have ventet, til Kendsgerningerne forelaa klart.

Af Breve fra franske og engelske Venner, jeg har liggende for mig, ser jeg, at jeg, hvad der jo kun var naturligt, ikke har lagt Skjul paa min Interesse for Vestmagternes Sag. En engelsk Dame, Mrs. Alice Rufford, som jeg havde gjort Bekendtskab med paa Glion 1909, og siden staaet i livlig Brevveksling med, var glad ved, at jeg ønskede England Held i denne frygtelige Krig. Hun havde været bange for, at jeg skulde tro, hvad de tyske Aviser fortalte om hendes Land. Hun omtaler med Beundring de saarede belgiske Soldater, der var komne over til England, — »disse brave Folk, der havde frelst baade England og Frankrig fra et pludseligt Angreb, de ikke var forberedte paa«. — Brevvekslingen med Mrs. Rufford standsede siden Krigens Ophør. Min gamle, kloge og frisindede Veninde er vel gaaet bort. Paa vore Vandringer i Bjergene ovenover Montreux havde

Digitized by Google

vi i sin Tid udvekslet vore Meninger og Livserfaringer(især naar hendes meget ortodokse Veninde ikke var med).

Den dybsindige Filosof Herbert Bradley skrev i Marts 1915 til mig: »For nogle Aar siden blev det mig klart, at Krigen næsten var uundgaaelig, men Intet kunde faa mine Landsmænd til at gøre sig dette klart og forberede sig derpaa. Det er bittert at tænke paa, at hvis de havde forberedt sig paa Krigen, kunde de maaske have forebygget den.«

Om de Ofre, Krigen bragte, den Høst af unge begavede Mænd, den gjorde, melder mange af Brevene. Saaledes skriver Emile Boutroux, at han har mistet mange Slægtninge, der er faldne med Ære. Fondation Thiers, hvis Direktør han var, har han indrettet til et Hospital, som ledes af Madame Boutroux. Sorley fortæller om sin unge Søns Fald i Belgien, efter at han, som saa ofte, glad var gaaet Faren imøde. Den unge Kaptajn (20 Aar gammel) førte sine Folk frem til Angreb, da Døden traf ham. Hans Fader siger om ham: »Af Sjæl og Legeme var han blandt de Skønneste af de Skønne, og han forstod den hemmelige Kunst at gøre Enhver, der kom i hans Nærhed, glad«. Den unge Mand havde allerede vundet et Navn som Digter og havde paa en glimrende Maade begyndt sine Studier i Oxford. En Samling Breve fra ham, især under et Ophold i Tyskland (Schwerin og Jena) før Krigen, viser hans friske og selvstændige Tænkemaade. Jeg selv har kun set ham som Dreng i Forældrenes hyggelige Hjem, hvor jeg gentagne Gange har boet.

For mange brave Tyskere var Nederlaget, og hvad derpaa fulgte, en Hjertesorg. Saaledes skriver min Ven Ferdinand Tönnies (April 1919), at han sørger dybt over sit Folks Opløsning. Selv lider han dog mindre end Andre, da han aldrig havde havt en overspændt Tiltro til det Bismarckske tyske Rige (som dog efter hans Mening var den mindst imperialistiske af Stormagterne). Trods sin Sympati med Arbejderklassen var han ingenlunde glad ved Revolutionen, men havde hellere set en rolig Udvikling. —

Under Krigen var min rummelige og afsides liggende Bolig paa Carlsberg ofte Stedet for Sammenkomster, der paa Grund af Forholdene skulde gaa stille af.

Den berømte Fysiolog Richet var kommen herop for at holde et Foredrag om Krigen fra et fransk Synspunkt i »Alliance fran-

Digitized by Google

çaise«. Men da alle offentlige Foredrag af Udlændinge var forbudte af Regeringen, blev han indbudt til at tale her paa Carlsberg for en snever Kreds. Forud for Foredraget henvendte jeg følgende Ord til ham:

»Det er for mig en stor Ære at modtage Dem i dette Hus, som blev bygget af en Mand, der var en god dansk Patriot og elskede Frankrig. Da jeg flyttede ind her, forefandt jeg to Flag, Danebrog og Trikoloren. Jeg haaber, at den Dag vil komme, da jeg vil kunne hejse Trikoloren for at fejre en Fred, der virkelig er en Fred for hele Europa*). Naar Grundlæggeren af Carlsberg elskede Frankrig, var det ikke en ren Følelsessag. Paa Deres Vej herind er De, Hr. Richet, kommen ad Pasteursvej og forbi en Buste af Pasteur. Carlsbergs store Industri, hvis Udbytte anvendes til Videnskabernes Bedste, skylder Pasteurs Geni overordentlig meget.

Vor Sammenkomst iaften er aldeles privat og maa ikke omtales i Bladene. Vi har tænkt os, at Hr. Richet gerne vilde have en Lejlighed til at udtale sig frit om Tidens Begivenheder for en Kreds, der nærer Sympati for hans Land og for ham selv. Men denne Sammenkomst har ogsaa et andet Formaal. Vi har til vor største Beklagelse hørt, at man i Frankrig ikke altid forstaar vor pinlige Stilling under denne Krig, hvor vi er nødt til at tilbageholde Ytringer af Sympati og Antipati. For 50 Aar siden maatte vi kæmpe alene med de to Stormagter, mod hvilke nu tre Stormagter kæmper. Det har gjort os forsigtige. Men vort Hjerte er ikke blevet koldt. Vi haaber, at hvad der iaften vil blive udtalt af Repræsentanter for vort politiske, kommercielle og videnskabelige Liv, vil give vor franske Gæst en klar Forestilling om vor Stilling og vore Følelser.

De, Hr. Richet, kommer ikke til os som en Ubekendt. Vore Læger ærer Dem for Deres videnskabelige Opdagelser. Flere af os hilste paa Dem ved Deres Tilbagerejse fra Stockholm, hvor De havde modtaget Nobelprisen. Jeg selv har havt stort Udbytte af Deres psykologiske Skrifter. Og vi véd, at De ikke blot er en fremragende Videnskabsmand, men at Deres Hjerte slaar for Alt, hvad der er stort og skønt. De maa have lidt under Tidens Begivenheder, der gik imod Alt, hvad Menneskekærlighed kunde haabe paa. Men De føler stedse Trangen til at virke for Deres

*) Ak, det blev ingen europæisk Fred.

Digitized by Google

Land, dette herlige Land, der har gjort Menneskeheden saa store Tjenester.« —

Efter Richet's interessante og gribende Foredrag tog flere af de Tilstedeværende Ordet og tolkede i varme Ord deres Følelser overfor hans Fædreland.

Endel Aar senere mindedes Richet med venlige Ord denne Sammenkomst i et Brev, han skrev til mig i Anledning af en Fortale, jeg, efter Opfordring af Familien Flournoy, havde skrevet til en ny Udgave af vor fælles syge Ven Théodore Flournoy's Ungdomsarbejde. —

De Misforstaaelser, Danmarks Stilling og Stemning under Verdenskrigen var Genstand for i Frankrig, gav ogsaa senere Anledning til hemmelige Sammenkomster paa Carlsberg, hvor Mænd af alle Partier mødtes for at raadslaa om, hvad der kunde gøres for at bringe Klarhed i Sagen. Paa Grund af Begivenhedernes Gang blev det dog ikke nødvendigt at gøre Skridt i den Retning.

I nærmere Berøring med Verdenskrigen og dens Virkninger kom jeg ved min Medvirken i Røde Kors' Arbejde for Krigsfanger, først som Formand for Komiteen til at skaffe Fangerne Bøger, senere som Formand for Dansk Røde Kors. Det var en god Ting at kunne være med til i nogen Grad at lindre Krigens Følger. Men det kan jeg her ikke nærmere gaa ind paa.

Paa Terrassen i Carlsberg Have med Sønnesønnerne (ca. 1918).

Digitized by Google

TEKNISK FOLKESTYRE.

Af Edv. Lehmann.

Under den drøftelse at den nuværende statsforms værdi og holdbarhed, som nu navnlig er sat igang ved de herrer Thalbitzers, Bojes og Hammerichs flyveskrift: »En dansk forfatningsændring?«, vilde det måske interessere at se, at tanker, som går i lignende eller snarere aldeles samme retning — dog uden at udmunde i noget politisk forslag —, allerede blev fremsat for halvfjerde år siden i nogle betragtninger af statsfilosofisk art, der under titelen »Teknisk folkestyre« offentliggjordes i »Ministeriernes Maanedsblad« (Juni 1919). Da denne publikation blot henvender sig til en snever kreds af fagmænd og måske heller ikke indenfor denne blev synderlig bemærket, kan det vel forsvares at fremsætte disse overvejelser påny som en henvendelse til en bredere læsekreds. Det vil måske også have nogen interesse at se, at samme tanker omtrent samtidig kan opstå hos statslivets og økonomiens kyndige fagmænd og hos den på dette område helt uerfarne lægmand, — det bedste vidnesbyrd om, at det er synspunkter, som ligger i tiden og som nødvendigt påtvinger sig den, der ser sig om og vil tænke lidt over tingene.

Artiklen er gengivet med indføjelse af enkelte linjer fra det oprindelige manuskript, som dengang mentes at burde udgå af hensyn til Maanedsbladets særlige stilling. Udeladt er på den anden side redaktionens tilføjelse, at artiklen ikke fremkom som Maanedsbladets program, men kun som en kommentar til det af dens forfatter ved tidligere lejlighed benyttede og i bladet diskuterede udtryk: »Teknisk folkestyre«, idet det bemærkedes, at »artiklen i hele sin statsteori fjerner sig så langt fra de bestående institutioner, at dens program ikke kan sættes i forbindelse med noget gældende politisk standpunkt«.

Lund, i Juni 1919.

DET nærværende tidspunkt er samfundsmæssigt interessant ikke blot på grund af de økonomiske omvæltninger, det har fremkaldt, men også i statsteknisk henseende, fordi det sandsynligvis betegner afslutningen på en politisk periode og indledningen til en anden, fra denne højst forskellig. Det historiens kredsløb, der i reglen kan skimtes, når man overskuer større tidehverv, tegnede sig særligt tydeligt i det evropæiske forfatningsliv i tiden umiddelbart før krigen, hvilket, særligt i de konstitutionelle kongedømmer, frembød en viss lighed med tilstandene i det 16. og 17. århundrede før enevældens indførelse. Det karakteristiske var dengang ikke blot valgkongedømmet med dets yderst svage centralmyndighed, men ganske særligt det almægtige inkompetente fåmandsvælde. Her i landet var dette

Digitized by Google

som bekendt et rigsråd, der, økonomisk bestemt, bestod af storbønder, teknisk bestemt, af personer, der kun undtagelsesvis ved deres uddannelse afgav garanti for at de magtede de opgaver, der stilledes dem på de forskellige områder af rigsstyrelsen. Også dette rigsråds virksomhed var en uklar blanding af lovgivning og administration. Også i de adelige herrers lovgivning sporedes uafbrudt standsegoismen, tilbøjeligheden til at indføre skattelettelser og privilegier til fordel for lovgiverne selv og til skade for de andre stænder.

Det var *le culte de l'incompétence* i en anden og plumpere form end den, som den franske kritiker Faguet klagede over i sit fædreland i tiden nærmest før krigen; blot at der vel næppe dengang — således som nu — kunde påvises nogen entusiasme for det udspillede og udtømte system.

Hvad absolutismen bragte i modsætning til dette, var den savnede statsteknik. Ikke kongevælde men æmbedsvælde var eneældens faktiske indhold; og den overdrevne hyldest til monarkens person var i sin grund en udstråling af bureaukratiets magtglæde og tilfredshed med den nye tingenes ordning. Der var også nok at glædes over: de enkelte statsfunktioner var ordnede med en fasthed og virkede med en sikkerhed som aldrig før. I selve regeringssystemet var standsprivilegier afløst af dygtighedskompetence; juridisk uddannelse åbnede enhver, som kunde erhverve den, adgang til domstole og administration; og — hvad der i denne sammenhæng er særlig grund til at bemærke — man nøjedes ikke med den juridiske dygtighed, men anbragte også sådanne mænd i kollegierne, som havde udmærket indsigt i det praktiske livs områder, og man gav dem æmbedsmyndighed uanset deres manglende formaldannelse — en ordning, der viste sig særdeles holdbar, indtil den bragtes til forfald gjennem Frederik den sjettes vilkårlige kabinetsstyrelse.

Det var denne sidste og dens eftervirkninger mere end den gamle kollegiepraxis, som æggede til forfatningsændringen i 1849, en omstændighed, som måske kan forklare det påfaldende faktum, at omvæltningen i så høj grad støttedes, ja væsentlig yppedes i æmbedsmændenes kredse.

Grundloven gjorde oprindelig ikke noget skår i den juridiske æmbedsmagt, ja tjente snarere til at øge den. Den udøvende og den dømmende myndighed bestod jo på papiret uafhængigt af

Digitized by Google

den lovgivende, og disse to myndigheder håndhævedes af jurister. Disse påtog sig nu — i modsætning til den ældre kollegietid — alt arbejde i administrationen. Bortset fra sundhedskollegiet (den sidste rest af de gamle kollegier) og visse poster i de militære departementer, blev efterhånden alle ministeriernes æmbeder besatte med juridiske kandidater, som nu begunstigedes på alle måder, bl. a. ved den strænge skærpelse — og derved delvise afskaffelse — af den dansk-juridiske examen.

Man kunde med en viss ret også nok undvære den praktiske indsigt eller sagkundskab i regeringen selv, da man jo i adskillige tilfælde havde den repræsenteret i rigsdagen. Men statsteknisk set var det et tilbageskridt at basere statskontorernes arbejde så udelukkende på den formale duelighed, og Danmark gik i denne henseende også adskilligt længere end andre lande, der dog f. ex. gerne har sørget for at have erfarne skolemænd i undervisningsministeriet, hvad man her i landet ingenlunde altid har haft.

Indtil århundredskiftet føltes denne væsentlige mangel ved statsordningen ikke særligt i Danmark, fordi dette lands økonomiske ordninger fornemmelig bevægede sig på landbrugets og de dermed forbundne næringsvejes område; og disse havde både mange og dygtige repræsentanter på thinge. Men institutionelt set var mangelen lige stor, idet der i selve samfundsbygningen ikke var nogensomhelst garanti for, at de, som giver landets love, var i besiddelse af den dertil fornødne specielle indsigt, ligesålindt som regeringskontorerne ved lovenes gennemførelse altid kunde forudsættes at være i besiddelse af denne kompetence. Dette gabende hul i samfundslegemet har fremkaldt velovervejet bekymring i andre lande end Danmark og måske mere dær end her. Jeg erindrer således det svar, en interesseret tysk samfundsteoretiker gav mig på mit spørgsmål om hans stilling til det nye stemmeretsforslag i den tyske rigsdag: at de indre forskydninger indenfor et system, der i sig selv var aldeles forfejlet, ikke interesserede ham; og som det forfejlede i parlamentsordningen betegnede han just dette, at den ikke frembød nogensomhelst sikkerhed for at spørgsmål, selv af den mest vitale betydning for land og rige, kunde komme til sagkyndig behandling inden afgørelsen. I Frankrig er kritiken af systemet kommet åbenlyst til orde f. ex. i ovennævnte skrift om inkompetens-

Digitized by Google

kulten. I Danmark har man nærmest blot sukket i stilhed over mangelens virkninger og ironiseret så småt over de repræsentanter, som en og anden af de tilsidesatte intelligensklasser måtte nøjes med i den aktive politik. Systemet som helhed har man i almindelighed betragtet som selvfølgeligt eller uafvendeligt.

Det har også hidtil kunnet gå, idet man ad omveje har bødet på de mest iøjnefaldende mangler. Naturen er sin egen læge, og på ret naturlig vej kom man til både fra regerings og rigsdags side at erstatte den hos begge rådende mangel på specialkundskab gennem *kommissioner,* hvis omfang og antal i den sidste menneskealder har været bestandigt stigende. Denne fremgangsmåde, der forlængst har været i brug i udlandet, særligt i den angelsachsiske verden, har for en del dækket mangelen i landestyret og bødet det savn, der i stilhed blev næret i visse kredse af befolkningen. Jeg erindrer, at, da jeg engang i en jernbanekupé omtalte de amerikanske, af parlamentet nedsatte faglige kommissioner, hvem afgørelsen af saglige spørgsmål ofte overlades til, var der en gammel præst, der pludselig lettede sig i sædet og tog hatten af for mig med de ord: »Tak, min herre!« Det var åbenbart, at den flygtige bemærkning lige med ét havde åbnet ham et perspektiv, der lovede frelse fra en for ham trykkende tingenes tilstand.

Det er gennem dette kommissionsvæsen — en af grundloven selv utilsigtet og efterhånden tilkommen ordning — at det danske statsmaskineri har kunnet arbejde fremad, og de talrige konsulentæmbeder, der efterhånden er blevet oprettet, peger i samme retning: nemlig at faglighed og sagkundskab, samtidig med at man officielt bekæmper den i politiske erklæringer — man erindre således Deuntzers exercerhustale i 1905 — og i ældre æmbedsmandskredse ofte mener at kunne undvære den, har banet sig sin stille vej ind i det politiske liv, fremtvunget af den eneste sejrende magt i verden: den uomgængelige nødvendighed.

Til al lykke var denne udvej efterhånden så vel banet, at den ved verdenskrigens udbrud kunde benyttes som hovedvej. Landet trådte pludselig ind i en verdenssituation, med hvilken såvel det sædvanlige rigsdagsarbejde som den daglige administration var inkommensurable. Man måtte, for at styre landets anliggender, ja frelse det fra undergang, improvisere en række hidtil

Digitized by Google

ukendte civilmyndigheder og konsultative instanser, hvem rigets velfærd for en stor del betroedes, samtidig med, at lovgivningsmagten i samme grad blev sat ud af kraft og regeringen på mange punkter underordnede sig disse instansers bestemmelser. Den overordentlige elasticitet, som udvistes under disse skæbnesvangre forhold, den spændighed, hvormed rigsstyret på engang forstod at hævde sig uafhængigt og at føje sig for de nye instanser — og atter benytte disse til sine formål, har utvivlsomt sin store andel i, at riget under denne verdenskrise, i modsætning til tidligere verdenssituationer som trediveårskrigens og Napoleonstidens, ikke gik ud med landetab og statsbankerot, men med resultater i modsat retning. En sammenligning med et og andet af de andre neutrale lande viser tilstrækkelig, hvilke fordele det medførte, ikke at overlade de kommercielle afgørelser og den extraordinære administration blot til embedsmænd af den tilvante regeringstype.

De improviserede statsordninger, som har været trufne under landenes akute nødstilstand, kan tjene som fingerpeg om, i hvilken retning den politiske udvikling sandsynligvis kommer til at gå i det vordende Europa. Dette vil nemlig efter alt at dømme på økonomisk og handelspolitisk område for en stor del fortsætte den kurs, som krigstilstanden har anvist: udadtil en vedblivende handelskrig om råstoffer og produkter, indadtil en administrativ fordeling af nærings- og arbejdsmidler, ja, endog af det nødvendige og mulige arbejde. Staten bliver med andre ord handelsherre og arbejdsgiver; den bliver købmand og industridrivende på samme tid som den bliver folkets familieforsørger, ja, på en viss måde det nationale livs bestyrer, idet den ikke blot direkte bestemmer over import og export af varer, men også over menneskers indvandring og udvandring.

Denne de lukkede rigers politik vil ikke blot fremtvinge statsteorier, der er i høj grad forskellige fra den nuherskende, den vil også praktisk nødvendiggøre en sikkert- og hurtigtvirkende centraladministration; og denne må med de ganske nye og yderst komplicerede opgaver for øje, som stilles den, supplere sig med arbejdskræfter af rent teknisk natur, ja ofte i høj grad bero af disses afgørelser. Navnlig vil diplomatiet få denne karakter, men også regeringsdepartementerne må nødvendigvis udvide sig stærkt i denne retning; og ikke mindre må folkerepræsentatio-

Digitized by Google

nen, hvis den vil bevare nogen virkelig betydning, lægge vind på i sig at optage repræsentanter for de forskellige virkefelter og praktiske interessesfærer.

Denne udvidelse i retning af det tekniske kunde tænkes iværksat på forskellig måde.

For selve æmbedsstandens vedkommende kunde man gøre alvor af begrebet »statsvidenskab« og anlægge denne således, at den kunde forsyne departementerne med kandidater af ikke blot juridisk, men også nationaløkonomisk uddannelse, endogså med praktisk opøvelse på finansielle, statistiske eller kommercielle områder.

Man kunde også direkte udtage experter fra det praktiske liv, som blot eller væsentlig har den tekniske erfaring, og give dem plads i departementerne som ligeberettigede æmbedsmænd, altså i stil med de gamle kollegiers æmbedsbesættelse.

Eller man kunde væsentlig henlægge denne del af statsvirksomheden til folkerepræsentationen og give dennes ene kammer en overvejende faglig karakter og gøre rigsdagsbeslutningen afhængig af dette kammers saglige drøftelse.

Disse tre muligheder er imidlertid kun halve udveje, idet ingen af dem vil kunne give sikkerhed for den *højeste* grad af sagkundskab, som det her kommer an på. Thi til den faste ansættelse i kontorerne vil man kun undtagelsesvis kunne bevæge højt kvalificerede mænd fra det praktiske liv; og selv om man vel kunde få en jævngod handelskyndig eller finanskyndig mand, læge, ingeniør eller pædagog ansat og derved have vundet en mand, der ihvertfald altid vilde vide, hvor han skal henvende sig for at få kvalificeret hjælp, så er det dog denne hjælp, det til syvende og sidst drejer sig om, og dennes medvirken i regeringsarbejdet, det gælder om at organisere.

Det er ikke udelukket, at de antydede tre udveje delvis kunde betrædes, hvor det gælder om at dygtiggøre de bestående institutioner til det forestående statsstyre; og kunde man være sikker på, at partihensyn og økonomisk egoisme ikke kom til at gøre sig gældende i et eventuelt »sagthing«, ved siden af »folkethinget«, vilde et sådant utvivlsomt kunne give udmærkede bidrag til behandlingen af tekniske spørgsmål.

Men det kommer i den forestående statsstyrelse sikkert til at dreje sig om andet end drøftelser. Regeringerne vil få en meget

Digitized by Google

exekutiv karakter og blive nødt til ikke blot at »bestyre« staten, men at »styre« den, og dette i ordets moderneste forstand: med chauffeurens hurtige blik og raske håndbevægelser, om den skal finde sin vej i verdensfærdselen. Det gælder derfor om at have hurtig adgang til det højeste skøn og lade dette bestemme retningen. Dette kunde opnås enten ved at lade sådanne mænd overtage ministerstillingerne — hvad jo fra tid til anden har fundet sted — og altså forlade det parlamentaristiske princip ved disse æmbeders besættelse, hvilket i øjeblikket dog vel næppe vil lade sig gøre.

Der bliver sikkert derfor kun den vej tilbage, at søge at organisere den fremgangsmåde, som krigssituationen har anvist: at oprette konsultative instanser, i hvilke de udmærket kyndige af medborgerlig interesse, og væsentlig som en æressag, vilde nedlægge deres arbejde (»ehrenamtlich« eller »halbehrenamtlich« som tyskerne kalder det). Dette vilde jo blot blive en fixering af den nu stedfindende ordning. Eller — om denne institution skulde synes for løs — at oprette høje (men ulønnede eller forholdsvis lavtlønnede) æmbeder med begrænset ansættelsestid, som kunde beklædes af de til enhver tid kyndigste, som vilde ofre en del af deres tid i statens tjeneste.

Ved et forslag som det her skitserede afkræftes den ellers berettigede indvending, som hr. Holger Waage har rettet mod tanken om et »teknisk folkestyre«: at de tekniske krav ikke vilde blive fyldestgjorte ved en normal ansættelse med avancement af unge teknikere i regeringskontorerne. Hvad de juridiske æmbedsmænd angår, vil udviklingen næppe give hr. Waage medhold i hans tillid til, at den juridiske uddannelse gennem sin karakter af almendannelse skulde dygtiggøre til alle de opgaver, en kommende statsstyrelse vil kunne stille, når forholdene antager den af krigstilstanden inaugurerede karakter.

Der vil utvivlsomt blive brug for en dobbelt teknik, statsmandens og praktikerens; i disses indbyrdes stilling og samvirken ligger problemet, som sikkert kun kan løses ad livets vej: gennem successive erfaringer, som de, der allerede er gjort i de sidste åringer.

Men efter al sandsynlighed vil en rigtig indstillet samvirken mellem disse to føre til en stærk forøgelse af centraladministrationens indflydelse og arbejde. Ja, hvis ikke alle solemærker

Digitized by Google

viser fejl, vil der kunne tales om en æmbedsstandens renæssance. Thi alle de selvdannelser, de nye forhold har medført, selv hvor de har haft en yderlig demokratisk karakter, har overalt medført en stærk centralisering af den styrende magt, ligesom i hin tid ved overgangen til absolutismen. At en ny praxis i den faktiske rigsstyrelse vil indtræde, behøver man ikke at være nogen stor profet for at forudse.

En sådan praxis er i virkeligheden overalt i gang i de private samfund, hvis existens afhænger af den bedst mulige forretningsgang. *Aktieselskabet* er den naturlige, af ophobede erfaringer fremgåede form for en moderne samfundsvirksomhed, og staten vil uden tvivl efterhånden forme sig i dets billede. Men aktieselskabets struktur — uanset hvilke tilfældige og måske uheldige bestemmelser det i det enkelte kan være underlagt — udmærker sig just ved en i det daglige arbejde uafhængig og af al nødvendig teknik understøttet centraladministration, der indsættes uden andet hensyn end selskabets trivsel af et repræsentantskab eller en generalforsamling, for hvis domstol den bestandig skal stå til regnskab og for hvilken den falder, om der nægtes den decharge for regnskabet. Det er dette sidste, der gør, at en sådan styrelse kan kaldes »folkestyre« — i virkeligheden den yderste konsekvens af den demokratiske parlamentarisme — samtidig med at ordet »teknisk« betegner det som udelukkende sagligt bestemt.

Digitized by Google

MINDRETALSFRIHED.

SKOLE-, KIRKE- OG RETSSPROG I NORDSLESVIG.

Af tidligere Kontorchef i det sønderjydske Ministerium
MARTIN HAMMERICH.

HVIS det nogensinde skulde lykkes en Historiker objektivt at gøre Rede for Aarsagerne til den store Krig, vilde vi antagelig blive præsenteret for et bindstærkt Værk, der omhandlede hele Samfundstilstanden i Europas forskellige Lande paa Krigsudbrudets Tid.

Dermed være dog ikke sagt, at en objektiv Redegørelse som den tænkte fatalistisk vilde skyde al Skyld fra enkelte Mennesker eller Folk over paa Forholdene eller fordele Skyld og Anklage ligeligt til alle Sider. Antagelig vilde visse Kendsgerninger blive fremhævet som i særlig Grad medvirkende Aarsager, og mon ikke et fremtrædende Kapitel vilde handle om det daværende Europas Behandling af de nationale Mindretal, om den Herskerbrynde, som havde bemægtiget sig de Styrende og Toneangivende i nogle af Europas store Stater, og det System, som denne Brynde affødte.

Vi Danske kendte fra Nordslesvig dette System og ved, at dets Idé var Underkuelse. Jeg skal ikke nu komme nærmere ind paa dette historiske Emne, som i det væsentlige vil haves i Minde, men finder blot Anledning til her at opfriske i Erindringen, at al offentlig Undervisning i det næsten rent dansktalende og langt overvejende danskfølende Nordslesvig (med Undtagelse af nogle faa Religionstimer) fandt Sted paa Tysk, at der ikke gaves Børnene een Times Undervisning i deres Modersmaal, og at Oprettelsen af danske Privatskoler ikke blev tilladt. Tilstandene i Nordslesvig betød ikke blot en Uretfærdighed mod Befolkningen dèr, men ogsaa en latent Krænkelse af hele den danske Nation, egnet til at nære Bitterhed og Had.

Ikke blot af Hensyn til Retfærdighed, men ogsaa i Erkendelse af, at et Onde først hæves, naar man fjerner dets Rod — at fremtidige Krige bedst søges undgaaet ved, at man fjerner det, der kunde give Anledning til dem — blev mod Krigens Slutning Folkenes Selvbestemmelsesret et Hovedpunkt i Forestillingerne om den ideale Fred, som foresvævede Sindene, den Fred, som skulde skabe nye Tilstande i vor af Krig og Tvedragt hærgede Verdensdel.

Digitized by Google

Omend nu den Fred, som kom, ikke har bragt Fordragelighed ind i Europa — der er langt igen — kan dog ingen benægte, at det nuværende Europaskort i højere Grad end Kortet fra 1914 viser Overensstemmelse mellem Stats- og Folkegrænser. Vi Danske kan med Taknemlighed tale med herom. Men gennemført er Idealet ikke. De faktiske Magtforhold i Europa efter Krigen i Forbindelse med Hensyn af strategisk og økonomisk Art har flere Steder været bestemmende for Dragningen af de nye Grænser, ligesom ogsaa geografiske Hensyn, omend i mindre Grad, har maattet tages i Betragtning. Og selv hvor Grænserne er draget mest muligt efter Hensynet til Befolkningernes Ønske, har man ikke kunnet skille helt mellem Nationerne, for en Nation er ikke i rumlig Henseende ét Legeme, men bestaar af Individer. Hvor Folkene mødes, indfiltres de i hinanden og blandes.

Indenfor de fleste Stater findes saaledes i Grænseegnene, særlig ved de nydragne Grænser, en mere eller mindre betydelig Befolkningsdel, som hører til eller betragter sig som hørende til Nabofolket. Fra disse Mindretal kan megen Gæring opstaa. For Europa er det derfor af Betydning, hvorledes disse Mindretal behandles og optræder, om den ulykkebringende Herskerpolitik, Underkuelsessystemet igen skal knæsættes, eller om der vil blive givet Mindretallene aandelig Frihed i national Henseende. Det gamle Problem bestaar!

De, der bestemte Indholdet af de store Fredstraktater, saa Problemets Betydning og paalagde, samtidig med den fuldstændige Omlægning af Statsgrænserne, som fandt Sted, en Række Stater, navnlig i Østeuropa og paa Balkan*), traktatmæssige Forpligtelser med Hensyn til deres Optræden overfor de indenfor deres Grænser værende nationale (og religiøse) Mindretal, og senere har andre Stater, for at blive optaget i Folkenes Forbund, overfor dette maattet paatage sig lignende Forpligtelser.

De paagældende Traktater er i Hovedsagen omtrent enslydende, og ved at gennemlæse en enkelt af dem vil man saaledes blive klar over Omfanget af de Bestemmelser, som de allierede Magter og ogsaa Folkeforbundet har fundet fornødne for og tilstrækkelige til at tilvejebringe en effektiv Mindretalsbeskyttelse.

*) Se nærmere Professor Berlins Afhandling i Aarbog for de nordiske interparlamentariske Grupper 1921, S. 113, og Helmer Rosting i Juridisk Ugeskrift 8. Aarg. Nr. 1 og 2, S. 8 ff.

Digitized by Google

Jeg tillader mig derfor i en Fodnote at aftrykke en Oversættelse af de væsentlige Bestemmelser i en af disse Traktater*).

Det vil der ogsaa ses, at en Del af Forskrifterne skal gøres til Grundlovsbestemmelser i de paagældende Stater, og at Traktaternes Gennemførelse sættes under Folkeforbundets Beskyttelse. Det vil næppe undre, at Staterne ikke med ublandet Glæde er gaaet med til den Indskrænkning i deres Suverænitet, som disse Forpligtelser betyder. Men de fleste af de paagældende Stater ligger i den Del af Europa, hvor forskellige Folkeslag, paa Grund af de manglende naturlige Grænser, gennem Tiderne har bølget frem og tilbage, hvor derfor Nationer med vidt forskellige Sprog og Sind i særlig Grad er indfiltret mellem hinanden, og hvor Mindretallene i Staterne er store — i Egne, hvor Krigen fornylig har raset og de nationale Lidenskaber derfor endnu er ophidset. Dertil kommer, at en Del af de paagældende Stater først blev skabt ved Fredstraktaterne og saaledes ikke i eksisterende Love kunde paavise betryggende Forhold for Mindretallene. De freds-

*) Traktaten af 28. Juni 1919 mellem de allierede og associerede Hovedmagter og Polen.

(Art. 1 forpligter Polen til at give de i Art. 2—8 indeholdte Bestemmelser Gyldighed som Grundlove.)

Art. 2. Den polske Regering forpligter sig til at tilstaa alle Indbyggerne hel og fuld Beskyttelse for deres Liv og deres Frihed uden Forskel i Henseende til Fødsel, Nationalitet, Sprog, Race eller Religion.

Alle Indbyggere i Polen skal have Ret til fri Udøvelse, saavel offentlig som privat, af enhver Tro, Religion eller Trosbekendelse, hvis Udøvelse ikke er i Strid med den offentlige Orden eller gode Sæder.

(Art. 3—6 omhandler, hvem der skal anerkendes som polske Statsborgere.)

Art. 7. Alle polske Statsborgere skal være lige for Loven og nyde de samme borgerlige og politiske Rettigheder uden Hensyn til Race, Sprog eller Religion.

Forskellen i Religion eller Trosbekendelse skal ikke komme nogen polsk Statsborger til Skade med Hensyn til Udøvelsen af borgerlige eller politiske Rettigheder, særligt ikke, hvad angaar Adgangen til offentlige Hverv, Funktioner eller Æresposter eller Udøvelsen af de forskellige Professioner og Industrier.

Der maa ikke lægges nogen polsk Statsborger nogen Hindring i Vejen for den frie Brug af hvilketsomhelst Sprog, være sig i private eller Handelsanliggender eller i Religionsanliggender, i Pressen, ved Offentliggørelser af nogen Art eller i offentlige Forsamlinger.

Uanset at der af den polske Regering indføres et officielt Sprog skal der gives polske Statsborgere, der taler andet Sprog end Polsk, passende Lempelser i Brugen af deres Sprog, saavel mundtligt som skriftligt, for Domstolene.

Digitized by Google

dikterende Magter har derfor fundet det nødvendigt at skabe Garantier for Tilvejebringelsen af taalelige Tilstande i disse Stater, og Beskyttelsen ved Folkeforbundet indeholder heller ikke et for Staterne saa ydmygende og farligt Moment, som Tilfældet havde været, dersom Kontrollen og dermed en Indblandingsret var henlagt til enkelte, mægtige Stater.

Men hvorledes nu med Danmark? Ogsaa Danmark har jo med Nordslesvig i det saakaldte tyske Mindretal faaet et Befolkningselement, som mener sig aandelig knyttet til et andet Folk. Heller ikke dette Mindretal undgik de fredsdikterende Magters Opmærksomhed. Da en Delegation, bestaaende af danske Rigsdagsmænd og sønderjydske Repræsentanter i Marts 1919 var i Paris for at gøre Rede for det danske Folks Ønsker med Hensyn til Tilbagegivelsen af en Del af Slesvig, blev Problemet om Garantier overfor det tyske Mindretal bragt paa Bane. Paa et Spørgsmaal herom svarede Delegationen, at særlige Garantier formentlig var unødvendige, idet den frisindede danske Lovgivning, som vilde komme til at gælde for alle danske Statsborgere,

---

Art. 8. Polske Statsborgere, tilhørende folkelige, religiøse, eller sproglige Mindretal, skal retligt og faktisk nyde den samme Behandling og de samme Garantier som andre polske Borgere. De skal navnlig have lige Ret til paa egen Bekostning at oprette, styre og kontrollere velgørende, religiøse og sociale Institutioner, Skoler og andre Opdragelsesanstalter med Ret til der at gøre Brug af deres eget Sprog og frit pleje deres Religion.

Art. 9. Med Hensyn til den offentlige Undervisning vil den polske Regering i Byer og Distrikter, hvor der findes et betydeligere Antal polske Statsborgere af andet Sprog end det polske, tilstaa passende Lempelser for at sikre, at der i Elementarskolerne gives disse polske Statsborgeres Børn Undervisning paa deres eget Sprog. Denne Bestemmelse skal dog ikke hindre den polske Regering i at gøre Undervisning i det polske Sprog som Lærefag obligatorisk i disse Skoler.

I Byer og Distrikter, hvor der findes et betydeligere Antal polske Statsborgere, tilhørende folkelige, religiøse eller sproglige Mindretal, skal der sikres disse Mindretal en passende Anpart i Fordelene af de Summer, der ydes af offentlige Midler paa Statens Budget, Kommunernes Budgetter eller paa anden Maade, til Undervisnings-, Religions- eller Velgørenhedsformaal.

Bestemmelserne i nærværende Artikel skal kun være anvendelig overfor polske Statsborgere af tysk Sprog i de Dele af Polen, som var tysk Territorium den 1. August 1914.

(Art. 10—11 indeholder Bestemmelser til Fordel for Jøderne i Polen.)

(Art. 12 sætter de foranstaaende Bestemmelser under Folkeforbundets Beskyttelse og fastsætter nærmere Regler herfor.)

Digitized by Google

og i hvilken bl. a. Undervisningsfrihed var et Princip, antagelig frembød tilstrækkelige Garantier. Dette Svar er fundet fyldestgørende, og hverken i selve Versaillestraktaten eller i Overdragelsestraktaten af 5. Juli 1920 er der paalagt Danmark særlige Forpligtelser i heromhandlede Henseende.

Et senere fra Tyskland fremsat Ønske om Tilvejebringelsen af en dansk-tysk Traktat angaaende Rettigheder for det tysksindede Mindretal nordfor og det dansksindede Mindretal sydfor Grænsen er afvist fra dansk Side ud fra den Betragtning, at en Traktat mellem de to Magter, uden i sig selv at skabe absolute Garantier, idet meget beror paa Fortolkningen, kunde give Anledning til Indblanding og diplomatiske Vanskeligheder, og at den bedste Basis for en fredelig Tilstand i Grænseegnene er at finde i den enkelte Stats Sindelag, i Viljen til at tilvejebringe og opretholde retfærdige og for Mindretallet taalelige Vilkaar. Dette Standpunkt har fundet Tilslutning hos alle danske Partier.

Danmark er saaledes ikke bundet af nogen Traktat, men kan frit ordne Mindretallets Forhold ad den indre Lovgivnings Vej. Men hvorledes har Danmark benyttet denne Frihed? Hvilke Vilkaar har det budt det tysksindede Mindretal?

Naar der herom, i Tyskland og andetsteds, hersker saa stor Uvidenhed, som der faktisk gør, er Forklaringen sikkert den, at Danmark ikke har nogen codificeret Mindretalslov, i hvilken man let og hurtigt kan slaa op. Den danske Grundlov og vore mange andre Frihedslove er efter Genforeningen ved mange forskellige Lovbestemmelser bragt til at gælde ogsaa i Sønderjylland, og de særlige Bestemmelser, som Mindretalsproblemet har givet Anledning til, findes spredt i Love og Anordninger vedrørende Skole, Kirke o. s. v. Det vil derfor mulig afbøde et Savn, naar jeg i det følgende prøver at samle de vigtigste af de danske Bestemmelser, som berører Mindretallets Vilkaar.

Først kan slaas fast — omend det vil forekomme enhver Dansker selvfølgeligt — at den danske Lovgivning ikke indeholder nogen Undtagelsesbestemmelse, hvorved Statsborgere*), som hører til et sprogligt eller folkeligt Mindretal, unddrages nogen Ret,

*) De danske Lovbestemmelser om, hvilke Personer i Nordslesvig der har erhvervet dansk Statsborgerret, støtter sig paa Versaillestraktatens Art. 112 og 113 og er i Overensstemmelse med de i den dansk-tyske Traktat af 10. April 1922 udformede Regler.

Digitized by Google

som de andre Borgere i Staten har Krav paa. Alle er lige for Loven, nyder, uden Hensyn til Sindelag, de samme borgerlige og politiske Rettigheder. Og dette ikke blot paa Papiret, men ogsaa faktisk. Andet synes utænkeligt i et af demokratiske Idéer saa gennemsyret Samfund som det danske.

Alle vor Lovgivnings Frihedslove kommer saaledes de tysksindede Borgere tilgode. Ikke blot er Valgret og Valgbarhed til Rigsdag og alle andre Slags offentlige Raad uafhængig af Sindelag, hvorved specielt kan bemærkes, at Forholdstalsvalgmaaden, som i Danmark er bragt til Anvendelse ved de fleste offentlige Valg, giver det tysksindede Mindretal, som ogsaa i numerisk Henseende er Mindretal indenfor næsten alle Kommuner i de sønderjydske Landsdele, den bedste Mulighed for at blive repræsenteret, men ogsaa alle andre Frihedsparagrafer, som f. Eks. vor Grundlovs § 74 (Ret til fri Religionsdyrkelse), § 84 (Frihed for Censur), 85 (Foreningsfrihed), og 86 (Forsamlingsfrihed) yder ligesaavel Garantier til tysksindede som til dansksindede Statsborgere.

Det Spørgsmaal, som i en Retsstat med ordnede Forhold er det vigtigste for Mindretallet, og som faktisk er det, man tænker paa, naar der tales om Mindretalsbeskyttelse, er imidlertid Spørgsmaalet om Mindretallets Adgang til at benytte sig af sit eget Sprog. Sproget er som Regel Folkets Kendemærke, dets Eje. I det lever det, og i det ønsker det at opdrage sine Børn.

For Mindretallet er Flertallets Sprog derimod et fremmed Sprog, som det ofte ikke forstaar, paa hvilket det i hvert Fald ikke kan bevæge sig frit. Det maa derfor ønske Ret til at benytte sit eget Sprog, ikke blot Mand og Mand imellem, men ogsaa i Skole, Kirke og Retssal.

Tænk paa, hvilken Forskel der f. Eks. er mellem Tysk og Polsk, mellem czekisk og tysk Sprog, og man vil forstaa, hvilken Betydning Spørgsmaalet kan have for nationale Mindretal.

Og nu i Nordslesvig! Vel er Slægtskabet mellem Dansk og Tysk større end mellem de fleste andre Sprog, men — det maa indrømmes — de to Sprog er dog vidt forskellige og kunde, hvis der var et stort tysktalende Mindretal, give god Anledning til vidtgaaende Særregler for de tysktalende.

Men — i Nordslesvig er Forholdet det ejendommelige, at de fleste af de Personer, der udgør det tysksindede Mindretal, fak-

Digitized by Google

tisk ikke blot forstaar Dansk, men benytter Dansk som Hjemmesprog, har Dansk som deres Modersmaal. Dette gælder, bortset fra nogle faa Indvandrede, overalt paa Landet, og selv i Byerne, hvor en Del til daglig taler Tysk, er næsten alle i Stand til ikke blot at forstaa, men ogsaa at tale Dansk. Mindretallets tyske Sindelag skyldes hverken tysk Afstamning eller oprindeligt tysk Sprog, men er et ejendommeligt Produkt af Historien, dels stammende fra, at det danske Slesvig gennem Tiderne i regeringsmæssig Henseende mere og mere nærmedes til det tyske Holsten, hvorved der gennem Embedsmænd aabnedes for en Strøm af tysk Paavirkning, dels et, omend forbavsende lille, Resultat af, at Slesvig gennem de sidste to Menneskealdre har hørt til Tyskland og været Genstand for et maalbevidst tysk Nationaliserings-Arbejde. Dette maa nu haves in mente, naar man betragter Omfanget af den Frihed og de Begunstigelser, som i sproglig Henseende er givet det tysksindede Mindretal, navnlig paa Skolevæsenets Omraade.

Mulig vilde nogen finde, at det, naar Forholdet er som anført, vilde have været det naturligste — det sundeste for Børnene selv og fuldt retfærdigt overfor Forældrene — om Undervisningen, bortset fra Privatskolerne, blev givet paa Dansk, naar blot de Børn, hvis Forældre ønskede det, fik et saadant Antal Timer i Tysk, at Børnene virkelig lærte dette Sprog og derved fik Mulighed for, gennem Forældrenes supplerende Vejledning, at blive kendt med tysk Litteratur og tysk Kultur i det hele.

En saadan Ordning er dog ikke fundet stemmende med danske Frihedsprincipper, og der er givet langt videregaaende Indrømmelser.

Paa *Skole*omraadet er Vilkaarene for Mindretallet følgende:

Privatundervisning og private Skoler. Ifølge Grundlovens § 83 er Forældre eller Værger, der selv sørger for, at Børnene faar en Undervisning, der skal staa Maal med, hvad der almindeligt kræves i Folkeskolen, ikke pligtige at lade Børnene undervise i Folkeskolen. Den saaledes hjemlede Ret til Privatundervisning er yderligere bekræftet ved Lov af 30. Juni 1920 (Nr. 405), vedrørende de sønderjydske Landsdele, idet denne Lov i § 23 har en saalydende Passus: »De i den almindelige danske Skolelovgivning givne Bestemmelser om Børns Fritagelse for Undervisning i den offentlige Folkeskole, naar de erholder en fyldest-

Digitized by Google

gørende Undervisning i Hjemmet eller i en privat Skole, er fra denne Lovs Ikrafttræden gældende i de sønderjydske Landsdele«*), og med den efterfølgende Passus, der er saalydende: »men først et Aar efter nævnte Tidspunkt kan Undervisningsministeren give saadanne private Skoler Tilskud efter de almindelige Regler, naar de fyldestgør de almindelige Betingelser for Opnaaelsen af Statstilskud, og Omstændighederne iøvrigt maatte tale derfor«, er der blevet aabnet Mulighed for, at ogsaa tyske Privatskoler kan faa Tilskud fra Statskassen.

For Øjeblikket undervises i 6 tysksprogede Privatskoler ca. 350 Børn, foruden at et mindre Antal undervises i Hjemmene.

Folkeskole-Undervisningen. Lov af 30. Juni 1920 (Nr. 405) indeholder saalydende Bestemmelser (i § 20): »Undervisningssproget paa *Landet og i Flækkerne* retter sig efter Folkesproget. I Kommuner, hvor Undervisningssproget i Folkeskolen herefter er Dansk, skal der, naar mindst 10 pCt. af Skolekommunens Vælgere, der har Forældremyndighed over Børn under 14 Aar, fremsætter Ønske derom, finde en Afstemning Sted om, hvorvidt der skal etableres en særlig Undervisning med Tysk som Undervisningssprog. Hvis ved Afstemningen mindst 20 pCt. af de ovennævnte Vælgere i Skolekommunen, repræsenterende et Børnetal af mindst 10, stiller Krav om Indførelse af en saadan særlig Undervisning, skal der træffes Foranstaltning til, at en saadan finder Sted for dem, som ønsker at deltage deri. Hvor Forholdene tillader det, kan Børn fra flere Skoler samles til en saadan Undervisning i een Skole, uanset om denne ligger udenfor det Skoledistrikt, hvortil de ellers henhører. De nærmere Regler om Afstemningen fastsættes af Ministeren.

Ganske tilsvarende Bestemmelser kommer til Anvendelse, naar der i Kommuner, hvor Undervisningssproget er Tysk, fremsættes Ønsker om Etablering af en særlig Undervisning med Dansk som Undervisningssprog.

I Kommuner, hvor Undervisningssproget i Folkeskolen er Tysk, skal der efter det 3die Skoleaar meddeles Børnene 4—6 Timers ugentlig Undervisning i Dansk. Nærmere Bestemmelser

*) Tilsynet med Privatundervisning i Skoler og Hjem besørges ifølge samme Lovs § 2 af Skolekommissionen. Denne vælges ved Forholdstalsvalg af dem, der er valgberettigede til Kommunalbestyrelsen.

Digitized by Google

herom træffes i Kommunens Undervisningsplan*). Efter Begæring derom til Skolekommissionen fra Forældre eller Værger fritages deres Børn for Undervisning i Dansk. Der gives da i disse Timer Børnene Undervisning i Skolen i andre Undervisningsfag.

Naar Skolekommissionen i Kommuner, hvor Undervisningssproget i Folkeskolen er Dansk, stiller Krav derom, skal der indføres tvangfri Undervisning i Tysk i det Omfang, som nærmere bestemmes i Undervisningsplanen.«

(§ 21): »I *Købstæderne* deles Folkeskolen i to Afdelinger, hvoraf den ene har dansk, den anden tysk Undervisningssprog, og Forældre og Værger har frit Valg mellem disse to Afdelinger.

I Folkeskoleafdelinger med dansk Undervisningssprog skal der efter det 3die Skoleaar gives Børnene 4—6 Timers ugentlig Undervisning i Tysk, og i Folkeskoleafdelinger med tysk Undervisningssprog skal der efter det 3die Skoleaar gives Børnene 4—6 Timers ugentlig Undervisning i Dansk. Nærmere Bestemmelse herom træffes i Undervisningsplanen. Efter Begæring derom til Skolekommissionen fra Forældre eller Værger fritages deres Børn for Undervisning i henholdsvis Tysk eller Dansk. Der gives da i disse Timer Børnene Undervisning i Skolen i andre Undervisningsfag.«

De nærmere Regler vedrørende de i §§ 20 og 21 omtalte Afstemninger er givet i to, henholdsvis af Indenrigsministeriet og Undervisningsministeriet udstedte Cirkulærer af 13. November 1920. Af disse fremgaar det bl. a., at Stemmeafgivningen er hemmelig.

Ved en Sammenligning vil det ses, at den danske Lovgivning i Retning af Frihed paa Skoleomraadet gaar langt videre end de Traktater, som ifølge det tidligere nævnte er paalagt visse Stater, idet disse Traktater bl. a. kun forpligter til Undervisning paa Mindretalssproget i Distrikter, hvor der findes et betydeligere Antal Statsborgere af andet Sprog, medens den danske Lovgivning ikke lader anstille nogen Undersøgelse af Forældrenes Sprog, men lader oprette tyske Skoler, naar en vis ringe Procentdel af

*) Denne udarbejdes af Skolekommissionen, indsendes gennem Kommunalbestyrelsen til Skoledirektionen, med hvis Indstilling den forelægges Undervisningsministeriet til Stadfæstelse. Skønner Ministeriet, at der bør foretages Ændringer i Planen, før den stadfæstes, skal der forinden gives de lokale Skolemyndigheder Lejlighed til at udtale sig om de paagældende Ændringer.

Digitized by Google

Skolekommunens Vælgere, repræsenterende mindst 10 Børn, stemmer herfor. Og i disse tyske Skoler er Undervisningen i Dansk ikke obligatorisk, idet Forældrene kan begære deres Børn fritaget for saadan Undervisning. Tænkeligt er det altsaa, at dansktalende Børn af dansktalende Statsborgere — ganske vist ikke af Tvang som i den tyske Tid — gaar igennem Folkeskolen uden een Times Undervisning paa eller i deres Modersmaal. Større Liberalitet paa dette vigtige Omraade kan vel næppe tænkes. Tilføjes maa det dog, til Anerkendelse af de tysksindede, nordslesvigske Forældres sunde Sans og rolige Optræden, at endnu ingen af nationale Grunde har forlangt deres Børn fritaget for Undervisningen i Dansk.

Ovenstaaende Bestemmelser er af Regeringen paa loyal og rolig Maade ført ud i Livet med det Resultat, at der i Nordslesvig ifølge en for nylig optaget Statistik findes 23 offentlige Skoler eller Skoleafdelinger med tilsammen 102 Klasser, i hvilke ca. 2800 Børn undervises udelukkende paa Tysk. Samtidig var Antallet af Elever i Folkeskoler med dansk Undervisningssprog ca. 24,200. Men herved maa bemærkes, at ligesom der i de tyske Skoler gives Undervisning i Dansk, saaledes gives der i de dansksprogede Skoler, overalt hvor der i en ikke helt minimal Del af Befolkningen synes at være et virkeligt Ønske herom, Undervisning i Tysk, i de fleste Tilfælde 4—6, i nogle dog et betydeligt større Antal, op til 12, ja ved en enkelt Skole 15 Timer ugentlig.

Hvad angaar Spørgsmaalet om Dækning af Omkostningerne til Skolevæsenet i Nordslesvig, er de i det øvrige Land gældende Regler indført ved fornævnte Lov af 30. Juni 1920 (Nr. 405), hvis § 19, 1. Stk. lyder saaledes: »De i den almindelige danske Lovgivning givne Bestemmelser om, hvilke Tilskud Staten udreder til den offentlige Folkeskole, og om Fordelingen af Lønnings- og Pensionsudgifterne mellem henholdsvis Staten og Kommunerne og Staten og Skolefondene er fra denne Anordnings Ikrafttræden gældende i de sønderjydske Landsdele.«

Men foruden, at Kommunerne i de sønderjydske Landsdele saaledes har Krav paa lignende Statstilskud til Skolevæsenet som Kommunerne i det øvrige Danmark, er der ved samme Lovs § 22 aabnet Mulighed for, at de Kommuner, som ved Deling af deres Skoler i en dansk og tysk Afdeling, paadrager sig særlige Udgifter, faar en Del af disse Udgifter dækket af Staten. Para-

Digitized by Google

grafen lyder saaledes: »Medfører Delingen i Henhold til Bestemmelserne i §§ 20—21 af en Kommunes Folkeskole i en dansk og tysk Afdeling uforholdsmæssig store Udgifter for Kommunen, kan der ydes denne ekstraordinært Statstilskud til Dækning af de forøgede Udgifter efter Undervisningsministeriets nærmere Bestemmelse.«

Fra tysk Side er der udtalt en principiel Misfornøjelse med, at der ikke i denne Passus stod »skal« i Stedet for »kan«, at en Kommune saaledes ikke har et ubetinget Krav paa ekstraordinært Statstilskud, naar den opretter en tysk Skole, men i det enkelte Tilfælde er henvist til Undervisningsministeriets Afgørelse. Det er imidlertid indlysende, at en ubetinget Ret for Kommunen kunde medføre usunde Konsekvenser. Den vilde saaledes, hvor en Kommune havde en for lille eller for gammel dansk Skole, kunne opfordre Kommunen til at bygge en ny stor tysk Skole, som Staten jo da maatte betale — hvad den derimod ikke var forpligtet til, hvis Kommunen i Stedet byggede en ny dansk Skole.

Det afgørende er imidlertid: Hvorledes administreres Bestemmelsen, hvorledes benytter Undervisningsministeriet den givne Hjemmel? Og her er Forholdet det, at det tysksindede Mindretal intet har haft at kunne beklage sig over. Hidtil har Staten, efter indkomne Ansøgninger, dels givet betydelige Byggetilskud til alle de Kommuner, som paa Grund af den dobbelte Undervisning — danske og tyske Skoler eller Klasser — har maattet opføre nye Skoler, dels paataget sig at betale 75 pCt. af de forøgede Udgifter til Lærerlønninger, som det større Antal Skoler eller Klasser har medført. Hermed være ikke sagt, at denne Praksis ufravigelig vil eller bør opretholdes. Befolkningen har efter Genforeningen haft Lejlighed og Opfordring til at fremsætte deres Ønsker og Krav med Hensyn til Oprettelsen af tyske Skoler, og disse Krav er imødekommet. Men det tør være tvivlsomt, om der bestandig videre frem er Anledning for Staten til i økonomisk vanskelige Tider at sætte sig i store Udgifter, hver Gang der af en dansktalende Befolkning ønskes oprettet en tysk Skole.

Hvad *den højere Undervisning* angaar, skal blot bemærkes, at de Statsgymnasieskoler, som i Henhold til Lov af 30. Juni 1920 (Nr. 407) er oprettet i hver af de 4 Købstæder, alle har dansk Undervisningssprog. Dog har der i disse første Aar efter Gen-

Digitized by Google

foreningen i alle Skolerne været bibeholdt nogle tysksprogede Klasser, saaledes at ældre Elever har kunnet bringe Skolelærdommen til en normal Afslutning uden at skifte Undervisningssprog eller Lærebøger.

*Religions*spørgsmaalet i sig selv rejser ikke i Nordslesvig, saaledes som det gør det i mange andre Grænselande, noget Mindretalsproblem, idet Hovedmassen baade af Flertal og Mindretal er lutheranske Protestanter. Iøvrigt er, som tidligere nævnt, den fri Religionsdyrkelse sikret ved Grundlovens § 74, og da den danske Lovgivning paa det kirkelige Omraade er saa liberal som vistnok noget andet Lands, er Spørgsmaalet om Sproget i Statskirkerne her det egentlige praktisk foreliggende Mindretalsproblem. Ved Grænseflytningen laa Forholdene saaledes, at der i et ikke helt lille Antal (saavidt jeg har kunnet faa oplyst ca. 40) Sogne afholdtes udelukkende danske Gudstjenester, i et enkelt (Ubjerg) Sogn udelukkende tyske, medens der i alle de øvrige Sogne prædikedes saavel paa Dansk som paa Tysk, dog saaledes, at de danske Gudstjenester, paa ganske faa Sogne nær, var langt de talrigste. Videre var man ikke naaet, tiltrods for, at ogsaa Kirken længe havde været inddraget i Fortyskningspolitikens Sfære, og tysk Gudstjeneste mange Steder var indført alene af Hensyn til nogle faa tyske Embedsmænd.

Basis for den nuværende Ordning er den danske Lov af 28. Juni 1920 (Nr. 340), hvis § 6 lyder saaledes: »Efter Indstilling fra Menighedsrepræsentanterne*) afgør Kirkeministeriet efter indhentede Erklæringer fra vedkommende konstituerede Provst og den fungerende Biskop, og med tilbørligt Hensyn til Mindretallene, i hvilket Omfang Kirkesproget i de enkelte Menigheder skal være Dansk eller Tysk, og træffer derefter de fornødne Foranstaltninger til Mindretallenes Betjening i deres eget Sprog.«

Nærmere Anvisning er givet i en kgl. Anordning af 3. August 1921. Ifølge dennes § 2, 2. Stk. skal der i alle Menigheder, ogsaa hvor der ikke fastsættes Gudstjenester i det tyske Sprog, gives Adgang for Menighedsmedlemmerne til at faa kirkelige Handlinger udført paa Tysk, og i § 5 fastsættes, at der i de Kirker, i hvilke der anordnes faste tyske Gudstjenester, ved Menighedsrepræsentanternes Foranstaltning skal foretages Optælling af Kirkegængernes Antal, saavel ved de danske som ved de tyske

*) Disse er valgt efter Reglerne for Forholdstalsvalg.

Digitized by Google

Gudstjenester, samt af de henholdsvis paa Dansk og paa Tysk udførte kirkelige Handlinger. Resultatet af disse Optællinger, som indberettes til Biskoppen inden Udgangen af Januar Maaned for det forløbne Aar, indsendes af Biskoppen til Ministeriet med Indstilling om, hvorvidt der skal træffes Ændring i de fastsatte Bestemmelser om tyske Gudstjenesters Afholdelse.

I Praksis har Kirkeministeriet, som efter den Beføjelse, der er det givet, ikke er forpligtet til fuldstændig at følge Indstillingerne fra Menighedsrepræsentanternes Flertal, truffet sine Afgørelser saaledes, at i hvert Fald det tysksindede Mindretal ikke med Rette kan beklage sig. Tilstanden er for Øjeblikket den, at der paa Landet holdes tyske Gudstjenester i 27 Kirker, de fleste Steder 1 Søndag om Maaneden, samt de tre Anden-Helligdage, i to Sogne dog hyppigere.

For *Købstædernes* Vedkommende er der ved Lov af 31. Oktober 1920 (Nr. 579) § 4 givet en særlig Hjemmel, idet det ved kgl. Anordning kan bestemmes, at der i Stedet for Sognepræsten og en Andenpræst kan ansættes to ligestillede Præster (Sognepræster), henholdsvis for den danske og den tyske Menighed i Købstaden. Spørgsmaalet om Kirkesproget ordnes da nærmere ved et Regulativ. Denne Hjemmel er benyttet i fuld Udstrækning, idet der i alle 4 nordslesvigske Købstæder er blevet ansat saavel en dansk som en tysk Sognepræst, der — ifølge de givne Regulativer — hver benytter sit Sprog.

Hvad *Retssproget* angaar, er der for de sønderjydske Landsdeles Vedkommende givet særlige Bestemmelser i Lov af 28. Juni 1920 (Nr. 260) § 4, der er saalydende: »Indenfor de af Loven omfattede Landsdele vil under Retsforhandlinger skriftlig eller mundtlig Henvendelse fra Parterne eller deres Rettergangsfuldmægtig, saavel som Afgivelse af Forklaring som Part, Vidne eller som Syns- og Skønsmand kunne ske i det tyske Sprog, naar vedkommende godtgør at have Bopæl indenfor de nævnte Landsdele og afgiver Forsikring om ikke at være det danske Sprog mægtig. Retsforhandlingen foregaar i saa Fald under Medvirkning af en ved Rettens Foranstaltning tilkaldt Tolk, med mindre Retten formener og de andre i Sagens Behandling deltagende Personer erklærer at have fornødent Kendskab til det tyske Sprog; Udgifterne ved Anvendelse af Tolk i disse Sager afholdes af det offentlige. Tilsvarende Regler anvendes med Hensyn til

Digitized by Google

Oversættelse af de i disse Sager fremlagte Processkrifter og Dokumenter.

Udfærdigelser, der i Medfør af Retsplejelovens Kap. 17 skal forkyndes af Stævningsmænd, skal, naar de er affattede i det tyske Sprog, være ledsagede af en dansk Oversættelse. Tilførsler til Retsbøgerne maa alene finde Sted i det danske Sprog; dog kan Dommeren, naar han under Hensyn til fremkomne Udtalelsers Betydning for Sagen finder det rettest, at de gengives ordret, eller naar Ønske derom fremsættes fra en af Parternes Side, bestemme, at de tillige gengives i det tyske Sprog. Parter eller andre, som i Henhold til Retsplejelovens § 41 forlanger Udskrift af Retsbøgerne, kan under tilsvarende Betingelser som i 1ste Stykke angivet fordre, at Udskriften ledsages af en af en autoriseret Translatør bekræftet Oversættelse. Udgifterne ved Oversættelsen afholdes af det offentlige.«

Ifølge Bekendtgørelse af 4. August 1920 (Nr. 430) § 1 føres Grundbøgerne paa Dansk, og i Overensstemmelse hermed har Justitsministeriet i en Skrivelse af 27. Marts 1922 udtalt, at de Dokumenter, til hvilke der ved Tilførsler i Grundbogen sker Henvisning, maa være affattet paa Dansk eller være ledsaget af en af en edsvoren Translatør bekræftet Oversættelse.

Ogsaa vedrørende *Forvaltningssproget* er der, ved Lov af 28. Juni 1920 (Nr. 288) givet lempende Bestemmelser. I denne Lovs § 3 hedder det saaledes: »I de sønderjydske Landsdele er offentlige Myndigheders Forretningssprog Dansk, forsaavidt andet ikke bestemmes ved særlig Lov, jfr. navnlig Lov om Indførelse af dansk Retspleje« (se ovenfor). »Dog kan tysk Sprog benyttes ved Forhandlinger med Private, naar Anvendelsen af Dansk vilde medføre væsentlige Ulemper enten for Tjenesten eller for de paagældende Private. Skriftlige Henvendelser til Myndighederne fra Personer, der har Bopæl indenfor Landsdelene, bliver indtil videre at tage i Betragtning, uanset at de er affattede paa Tysk. Ved Forhandlinger i kommunale Forsamlinger og andre stedlige Raad, Udvalg, Kommissioner, Nævn og lignende kan ogsaa tysk Sprog benyttes.

Nærmere Regler om de anførte Forhold kan fastsættes af Kongen, der tillige bestemmer, hvorledes der, naar tysk Sprog benyttes ved Forhandlinger, skal forholdes med Førelsen af de til

Digitized by Google

Konstatering af Forhandlingerne bestemte Embedsbøger eller andre Dokumenter.«*)

Af foranstaaende, i hvilket jeg — for ikke at kunne beskyldes for tendentiøs Gengivelse — har anført den fulde Ordlyd af de vigtigste Mindretalsbestemmelser, vil det formentlig fremgaa, at den danske Lovgivning paa alle Punkter yder det lille tysksindede Mindretal en lige saa stor Beskyttelse eller Frihed som den, der ved de oftnævnte Traktater er tilsikret Mindretallene indenfor en Række andre Stater i Europa, og at man endda i Retning af Indrømmelser paa væsentlige Punkter er gaaet langt videre end disse.

At vor Lovgivning ogsaa fra tysk Side — af dem, der har gjort sig bekendt med de faktiske Forhold — i det hele betragtes som fyldestgørende, fremgaar af mange Udtalelser, bl. a. af den af de danske og tyske Socialdemokrater den 26. November 1921 i Berlin affattede Resolution. Forhaabentlig vil det ogsaa engang blive Historiens Dom, at man i Danmark har fundet den rette Vej til at jævne Modsætninger mellem forskelligt-tænkende danske Statsborgere, og at i hvert Fald ikke *vor* Optræden overfor Mindretallet har kunnet give Anledning til fortsat Fjendskab mellem 2 Nabofolk, som ikke er fjernt beslægtede og i meget har Interesser fælles.

---

*) Udstedelsen af nærmere Regler angaaende disse Forhold har hidtil ikke syntes paakrævet.

Digitized by Google

»KAMPEN OM KRISTENDOMMEN«.

Af O. THUNE JACOBSEN.

I mere end en Menneskealder har Præsten Dr. theol. *F. C. Krarup* gennem et Forfatterskab, der har Kristendommens centrale Spørgsmaal til Genstand, hævdet en særegen og betydelig Plads indenfor dansk Teologi. — Det Værk, som han nu efter Afslutningen af sin Embedsbane har udsendt, er i den Forstand et Alderdomsværk, at han her som i et Tilbageblik samler Grundtankerne i sin Teologi og underkaster dem en fornyet Prøvelse i Lyset af Nutidens aandelige Situation. Af Alderdom i daarlig Forstand bærer det derimod ikke Præg. Thi takket være den Friskhed, med hvilken han opfatter, hvad der rører sig i Nutidens Mennesker, kommer de bærende Tanker i hans Teologi til at fremtræde med en tilsvarende Friskhed, paa enkelte Punkter videreførte og i det hele hærdede til en Skarphed, som lader det træde tydeligt frem, hvad der er Nerven i hans Forfatterskab, og hvad han med det har haft paa Hjærte. »Kampen om Kristendommen« er for saa vidt en Bog, der er god baade for dem, der i Forvejen kender Krarup og her lærer ham nærmere at kende, og for dem, der endnu ikke kender ham og her modtager et samlet Indtryk af hans teologiske Indsats og ejendommelige Forfatterpersonlighed.

De Mennesker, til hvis Bedste Krarup skriver, og hvis aandelige Situation saa at sige har stillet hans Tænkning dens Problemer, hører til en Kategori, som er skabt af det 19de Aarhundredes Emancipationstrang, og som — uden at have brudt med Kristendommen — har følt sig hjemløs indenfor Kirken, ja som mer eller mindre mod sin Vilje af Kirken er sat udenfor. Det er Mennesker, som i deres moralske Sundhed sætter Gerningerne over Troen, idet de nemlig ved Troen forstaar blind Underkastelse under en Række tildels fornuftstridige Læresætninger, men som alligevel — d. v. s. trods den Tillid, de nærer til deres Samvittigheds Dom — ikke er i Stand til at frigøre sig for en vis Ængstelse ved Tanken om, at de ikke er i Overensstemmelse med de af Kirken fremsatte Salighedsbetingelser. — Det er disse af Kirken mistænkte Mennesker, hvis Sag Krarup bestandig har talt og ogsaa taler i denne sidste Bog, idet han med den Ret, som et Livs Virksomhed i Kirkens Tjeneste giver ham,

Digitized by Google

advarer denne mod at optræde som Farisæismens Efterfølger og jage disse Mennesker, hvis Antal Dag for Dag vokser, ikke blot ud af Kirken, men bort fra Kristendommen, og det for at kunne opretholde en forlængst forældet Teologi.

Paa det teologiske Omraade er det nemlig, at Kirkens Fejl for Krarup først og fremmest ligger, ja deri at den overhovedet har en Teologi i den Forstand, at den i sin Henvendelse til Menneskene begynder med en begrebsmæssig Bestemmelse af, hvem og hvordan Gud er, og lader Forholdet til Gud, baade det religiøse og det moralske, være afledet heraf. Den bestemmer i Tilslutning til den fra Ortodoxien overleverede Kirkelære Gud som et overnaturligt Magtvæsen, der af sin frie Magtfuldkommenhed har truffet en Række objektive Frelsesforanstaltninger, som Mennesket, om det ikke skal gaa fortabt, i blind Lydighed maa rette sig efter. — Dette er ifølge Krarups Opfattelse at stille Sagen paa Hovedet. Mennesket finder ikke Gud udenfor sig, dersom det ikke først og fremmest finder ham i sit eget Indre. Og dette sker, idet det bliver sig hin Følelse af en absolut Forpligtelse bevidst, der ytrer sig igennem Samvittigheden som et kategorisk Imperativ, og som er Menneskets egen Idealitet. »Troen paa Gud er en Tro paa vort eget ideale Væsen; det er den eneste legitime Vej, ad hvilken vi naar til en saadan«. Og netop denne Vej er det, som hine moralsk anlagte Naturer er inde paa. Følger de den, erkender de Gud — ikke under Begrebets Form, men under Værdiens, nemlig som den, hvis Skikkelse yder dem en moralsk og religiøs Tilfredsstillelse.

Saa er *Gud* ikke længere et blot Magtvæsen, vi blindt skal bøje os for; han er en ideal Overmagt, hvis Krav til os har en Forbundsfælle i vort eget Hjærte, og af hvem vi til Gengæld føler os fuldt forstaaede. Saa er *det religiøse:* Bevidstheden om, at ogsaa vi har en Værdi for Gud, at vor Personlighed har en selvstændig Værdi, der giver os Ret til at føle os som noget andet og mere end et betydningsløst Fnug. Saa er Betydningen af *Jesu* Virken — ikke den, at han har fremsat en ny Lære om Gud eller en ny Lov fra Gud, men at han igennem sin Personligheds menneskelige Idealitet, saadan som den lægger sig for Dagen baade i hans Liv og navnlig i hans Død, har aabenbaret os Gud som den højeste ideale Magt, overfor hvem vi paa engang føler os ydmygede og tillidsfulde, moralsk forpligtede og religiøst af-

Digitized by Google

hængige, taknemmeligt modtagende Livet, ja selv dets Lidelser, som en Gave af hans Haand. Jesu *Undere*, der for den ældre Opfattelse er Beviser paa, at der er en overnaturlig Magt til, der kan sige Trumf til Naturordenen, bliver under Krarups Synspunkt til saadanne Handlinger, igennem hvilke Jesus giver os Indtryk af Gud som den ideale Aandsmagt. I hvilken Grad vi er i Stand til at forlige disse Handlinger med vort Kendskab til Naturlovene, bliver i Forhold hertil en Sag af underordnet Betydning, saa meget mere som vort Kendskab til Natursammenhængen, til hvad der virkelig kan ske, endnu er i sin Vorden.

For Nutidens kirkelige *Forkyndelse* er Konsekvensen af Krarups teologiske Standpunkt, at den skal gaa tilbage til den historiske Jesus bagved Kirkens Lære om ham. I Stedet for at fortabe sig i dogmatiske Redegørelser skal den give Ordet til Jesus selv ved at levendegøre hans Skikkelse saaledes som den fremtræder i Evangelierne, gennem sit Liv og sin Forkyndelse visende os Frelsens Vej. Ikke Belæring, men Opbyggelse! Ikke Teologi, men Religion! Thi da Evangeliet er det første og Kirken en Skabning heraf, er det i Jesus og hans Forkyndelse, vi finder den oprindelige Form for Kristendommen. Vel er der i Evangeliernes Jesusskikkelse Træk, der viser i verdensfjendsk Retning og ikke falder sammen med det Billede af ham som den store Giver, den store Menneskeven, den stærke Livets Helt, Evangelierne ogsaa indeholder. Men disse Træk, nemlig alle hans Bestemmelser om Fremtiden, Dommen og dens nære Komme, om det ondes Magt gennem Djævle og Dæmoner, o. s. v. er — siger Krarup — altsammen en Arv, han har modtaget fra den samtidige Jødedoms Forestillingskreds. Naar Jesus opfattes gennem saadanne Træk, da kommer hans fulde Storhed ikke frem; thi den kan først vise sig ret i, hvad han har for sig selv, hvad der skyldes ham og ikke andre. Det er da i denne historiske Jesusskikkelse Krarup søger Samlingspunktet for vor Tids Kristendom, »den Jesus, der igennem sin Personligheds umiddelbare Magt har grebet sine samtidige saaledes, at de fornam, at det var Gud selv, der berørte dem, og som stadig gennem sit Ord griber alle os andre paa samme Maade«. — Et Vidnesbyrd om, at Jesusskikkelsen egner sig til at være et saadant Samlingspunkt, finder Krarup i den Respekt, med hvilken Jesu Person mere og mere betragtes, selv af Mennesker, der samtidig staar

Digitized by Google

med den stærkeste Kritik overfor Kirkens Dogmer og Præster. — Betydningen og Værdien af Krarups teologiske Indsats, saadan som den paa Grundlag af det foreliggende Skrift i korte Træk er fremstillet, ligger deri, at han paa et Tidspunkt, hvor en kristelig Autoritetstro sammen med saa megen anden Autoritetstro havde mistet sin Magt over Sindene og af flere og flere føltes som et utaaleligt Formynderskab, har opdaget og godtgjort, at Kristendommen rummer Værdier, som ligger dybere end den gammelkirkelige Synsmaades Fatteevne rækker, nemlig *ideale* Værdier. Han repræsenterer dermed i Forhold til Ortodoxismen et Fremskridt i Kristendomsopfattelsen, som er analogt med det Fremskridt, den lukas-paulinske Kristendomstype repræsenterer i Forhold til den ældre med Jødedommens Tænkeform beslægtede Kristendomstype, der forefindes hos Mattæus og Jakob, — og analogt med det Fremskridt, som Luther repræsenterer i Forhold til Romerkirken, og som jo netop var en Fornyelse af den paulinske Kristendomstype.

Denne fra Tid til anden indenfor Menneskehedens Udvikling nødvendiggjorte Ombytning af den ydre Autoritet med Samvittighedens indre, en Ombytning, der ogsaa har sit Sted indenfor det enkelte Menneskeliv, nemlig ved Overgangen fra Barndom til Ungdom, har Krarup imidlertid ikke tilstrækkelig erkendt i dens historiske Tidsbestemthed og Begrænsning. Derfor fremstiller han det som om det var Kristendommens sande Væsen at opfatte Gud som en ideal Aandsmagt, ja vil endog religionsfilosofisk bestemme Religionens Væsen som det at forholde sig til det guddommelige som en Idé, skønt der er mangfoldige Religioner, paa hvilke denne Definition ikke passer. Derfor kommer han ogsaa til at gøre den gammelkirkelige Opfattelse Uret, idet han fremstiller den som en Misforstaaelse af Kristendommens sande Væsen. Den har sin Ret for Mennesker og Tider, hvis Aandsform eller Forstaaelseskapacitet er af barnlig Art, — og sin Uret, hvor den fastholdes af dem, der — som Paulus udtrykker det — burde være modne nok til at nyde ikke blot Mælk, men fast Føde. For Mattæus' og Jakobs Opfattelse *har* Jesus bragt Kristendommens nye Indhold i Form af en ny Lov og aabenbaret Kærligheden som det højeste Bud. Det var den Maade, paa hvilken de udtrykte deres Tro paa Jesus som Frelseren.

Digitized by Google

Men af samme Grund gør Krarup ogsaa Uret til den anden Side, nemlig ikke blot mod Fortidens indenfor nærværende Kulturperiode forældede Kristendomsopfattelse, men ogsaa mod den, der staar som Afløser af hans paulinsk farvede, idet han fremstiller det, som om han ved at fremdrage de ideale Værdier i Kristendommen er naaet til Bunds med, hvad den rummer. Ganske vist er han kommen saa vidt ud over det 19de Aarhundredes Synsmaade, af hvilken hans Teologi er et ægtefødt Barn, at han taler om det religiøse, specielt kristelige Forhold som et »praktisk« Forhold og et Forhold til en »Virkelighed«. Men med disse Udtryk planter han blot et Flag paa en Kyst, som han endnu ikke har taget i Besiddelse. Med »praktisk« mener han ikke mere, end der ligger i Forholdet til en Idé, et Forhold, som er mere end rent intellektualistisk; og de religiøse Værdiers »Virkelighed« er paa tilsvarende Maade intet mere end ideal Virkelighed, Aandsvirkelighed. Han siger for at godtgøre sin idealistiske Kristendomsopfattelses Fortrin for den gamle begrebsmæssige: »Der er et langt Spring fra Begreb til Virkelighed«. Som om der ikke ogsaa var langt fra Ide til Virkelighed taget i den Forstand, i hvilken det 20de Aarhundredes, ikke idealistisk anlagte Mennesker opfatter Virkeligheden! For dem er det ikke nok, at Kristendommen er en ideal Sandhed; de vil kræve dens Sandhed godtgjort ad Erfaringens Vej, vel at mærke ikke blot de indre Oplevelsers men de ydre haandgribelige Erfaringers Vej. De bestemmes nemlig ikke længere af Ideer, som de føler sig grebne af, men af Formaal, højere eller lavere, som de drages af og *vil*, d. v. s. ønsker at gennemføre. For dem er Spørgsmaalet om Kristendommens Sandhed: hvorvidt hin selvfornægtende Kærlighed, der i Jesu Person fremtræder som Guds Vilje og Formaal, virkelig er den stærkeste Magt, stærkere end Egoismen. For dem er den paulinske Kristendomstype en forbigangen, der skal afløses af den johannæiske. Hos Johannes tales der nemlig om Gud som Faderen, der »drager«, og her henviser Jesus til Erfaringens Vidnesbyrd med Ordene: »Om nogen vil gøre min Vilje, skal han erkende om Undervisningen, hvorvidt den er af Gud, eller jeg taler af mig selv«. Det er »praktisk« i Ordets egentlige Forstand.

Sin Uvilje mod den ortodoxe Teologi udtrykker Krarup ved atter og atter at betone, at vi skal bort fra »Teologien«, end-

Digitized by Google

skønt han ved den Plads, han indrømmer Tænkningen i religiøse Anliggender, selv er Teolog saa godt som nogen. Det er netop Teologien i Betydning af den kristelige Religionsvidenskab, der skal føre dette Erfaringsbevis for Kristendommens Sandhed, nemlig igennem en fuldstændig nøgtern, uhildet, til Bunds gaaende Undersøgelse af, *hvad* det er, som Jesus har udrettet og hvorved han har gjort Epoke i Menneskeslægtens Historie. *Det* er et historisk Synspunkt af anden Art end det, under hvilket Krarup vender sig til Evangeliernes Jesus som den, i hvis Forkyndelse Kristendommen taler med sin oprindelige Røst lige umiddelbart gribende til alle Tider, ogsaa til vor, — vel at mærke, naar vi først af hans Forkyndelse har udskilt det, *vi* ikke føler os grebne af, som antikke jødiske Tidsforestillinger. Krarup medbringer herved til sin historiske Undersøgelse af, hvad Kristendom er, sine egne forudfattede Meninger derom, og den Jesusskikkelse, han opstiller som »den historiske«, bliver saaledes i sin for Tidsforestillingerne afskrællede Skikkelse — ikke historisk nok.

Evangelierne er ikke og har ikke villet være Jesusbiografier. Men de er — som Johannesevangeliet udtrykker det — »skrevet for at I skal tro, at Jesus er Kristus (Messias), Guds Søn«, d. v. s. for at vise, hvad Forfatterne udfra deres Tids Forestillinger ser i Jesus. De er om man vil netop »Teologi«, og som saadan repræsenterer *de* — og ikke Jesu Forkyndelse for os den oprindelige Kristendom, nemlig Discipelmenighedens kristelige Bevidsthed. — Krarup taler om Jesus »der har kaldt sig selv Menneskesønnen«. Det ved vi ikke om han har. Men vi ved, at det er en gængse Forestilling indenfor Datidens Jødedom, knyttet til Forventningen om en fra Himlen nedstigende med guddommelig Magt udrustet Frelserskikkelse. Og vi ser, at Evangelisterne benytter denne Tidsforestilling til at udtrykke deres Tro paa, at han var Frelseren, — et Vidnesbyrd om, at den nytestamentlige Kristendom staar i en lige saa organisk Forbindelse med Datidens Forestillinger, som alle senere Tiders Kristendom med *deres* Tidsforestillinger. Det er Teologiens Opgave igennem Evangeliernes tidsprægede Udtryksmaade at forstaa, hvad Jesu første Bekendere har set i ham, for derefter at oversætte dette i Nutidens Sprog. Derved genfødes Kristendommen aandeligt i de skiftende Tider.

Digitized by Google

Krarups Standpunkt er i bedste Forstand liberalt. Dette lægger sig smukt for Dagen i hans Omtale af de andre Religioner. »Jeg tilstaar«, siger han, at »jeg ikke forstaar de Mennesker, der uden at kende de fremmede Religioner nedsætter dem paa Forhaand til at være ganske værdiløse«. Men radikal er han ikke, hverken i sin Betragtning af Kristendommen eller af disse andre. Han ser saaledes Buddhisme og Kristendom som Udtryk for to kontradiktoriske Principper: Selvopgivelse og Selvhævdelse. Men for en radikal Betragtning er der ingen saadan Modsigelse imellem dem. For Buddhismen er den højeste Sandhed Fornægtelse af Selvet; for Kristendommen er den højeste Sandhed Fornægtelse af Selvet til Bedste for andre. Buddhismen taler om Ikke-Fjendskab, hvor Kristendommen taler om positiv Kærlighed; Buddhismen vil Smertefrihed, Kristendommen positiv Glæde. Saaledes set bliver Buddhismen et Stadium paa Vejen, ad hvilken Menneskeslægten hæver sig til den Sandhedserkendelsens Højde, Kristendommen repræsenterer.

At forstaa den Indsats som Buddhismen og de andre Religioner paa denne Maade har gjort, det er Forudsætningen for at kunne give en saadan nøjagtig Bestemmelse af Jesu og Kristendommens historiske Ydelse, som er den radikale Teologis eller Religionsvidenskabs Formaal. — Men for dennes fuldkomment frigjorte, gennemført videnskabelige Forsken danner en Krarups frisindede, humane Betragtningsmaade netop — et Forstadie.

Digitized by Google

MARIO KROHNS EFTERLADTE VÆRK.

Af V. Thorlacius-Ussing.

DET er en ikke ualmindelig Antagelse endog i kunstinteresserede Kredse, at Danmark altid i sine kunstneriske Forbindelser er kommet hvad man kalder »bag efter«, og at de Kunstværker, vi besidder, ikke har større europæisk Interesse. Alligevel viser det sig Gang paa Gang, naar et eller andet Kapitel af vor Kunsthistorie tages op til grundig videnskabelig Behandling, at det omvendte Forhold ofte gør sig gældende. Vi ejer endnu — til Trods for alle de Ulykker, der i den Henseende er brudt ind over vort Land — fra de forskelligste Tider Kunstværker, der vækker Interesse rundt om i Udlandet, naar de publiceres; og det viser sig tillige, at vore kunstneriske Forbindelser i mangfoldige Tilfælde har været de allerbedste, og at vi fra Tid til anden har været i forbavsende tidlig og hurtig Kontakt med de Steder i Europa, hvor god og betydelig Kunst skabtes.

Men sjældent er disse to Forhold kommet saa klart og uimodsigeligt for Dagen som i Mario Krohns sidste Bog: *Frankrigs og Danmarks kunstneriske Forbindelse i det 18. Aarhundrede.* Den forelaa udarbejdet allerede en Tid før Krohns Død og er udkommet knap et Aar efter. Det betydelige Arbejde med Udgivelsen har Museumsinspektør Leo Swane paataget sig, og man kan kun beklage, at Mario Krohn ikke selv opnaaede at se den smukke og noble Form, i hvilken hans store Arbejde er blevet forelagt Offentligheden. De to svære Bind er et af de betydeligste Værker i vor kunsthistoriske Litteratur, paa en Gang en Fremstilling, en Materialesamling og et Kunstnerleksikon vedrørende en bestemt Side af det 18. Aarhundredes Kunsthistorie: Vort Forhold til Frankrig, det i kunstnerisk Henseende interessanteste Land i Datidens Europa. Anden Del af Værket, der indeholder franske Kunstnerbreve og Arkivmateriale, vil væsentlig interessere Fagfolk og Udlandet, mens enhver med Interesse og Følelse for Kunst vil nyde første Del, hvor det paa Grund af de særlige historiske Forhold har været muligt indenfor Fremstillingens Rammer at gruppere Stoffet i mindre Afhandlinger enten om en enkelt Kunstner eller om et enkelt Byggeforetagende.

I ganske knap, næsten leksikalsk, Form omtales til Indledning den første mere betydende fransk-danske Forbindelse paa Kun-

Digitized by Google

stens Omraade under Christian V. Under Frederik IV maa den give Plads for belgisk, italiensk og tysk Indflydelse. Men under Christian VI, og nærmere bestemt i Aarene lige omkring 1740, faar fransk Kunst en overvældende Fremgang her, erobrer næsten med et Slag Danmark og beholder sit Overherredømme i en god Menneskealder. Flere lykkeligt samtræffende Omstændigheder bidrog hertil. Netop ved den Tid byggede Kongen sit ny Slot, og 1739 blev Joachim Wasserschlebe, der fik den største og mest afgørende Betydning for det fransk-danske Venskab paa Kunstens Omraade, vor Legationssekretær i Paris. Takket være hans personlige Venskab med de betydeligste franske Kunstnere, hans egen gode Smag og senere hans Indflydelse paa de styrende herhjemme, kom det danske Hof og de toneangivende Kredse i intim Forbindelse med de bedste indenfor fransk Kunst.

J. L. Tocqué: Joachim Wasserschlebe.

Men desværre er jo de fleste franske Kunstværker, der udførtes for Christian VI, gaaet til Grunde ved Slotbranden 1794. Indvendig var Slottet smykket med ikke mindre end 139 franske Malerier, deriblandt Billeder af Oudry, De Troy, Parrocel, Lancret, Carle Vanloo, Natoire og Boucher, udvendig med Billedhuggerarbejder af Le Clerc. Saa grundig har Ødelæggelsen været, at man nu ikke med Sikkerhed kender et eneste Billedhuggerarbejde af denne Kunstner, der dog levede og virkede her i Landet over en Menneskealder (1735—71). Hidtil kendte man kun nogle Tegninger af

Digitized by Google

ham, men Krohn dokumenterer nu, at den smukke Rococodekoration af Riddersalen i Christian VII's Palæ 1752 er udført af Le Clerc for A. G. Moltke.

Omkring Midten af Aarhundredet under J. H. E. Bernstorffs og Moltkes Regimente kulminerer den franske Indflydelse i dansk Kunst. Saly og Jardin indkaldes; den første for at udføre Frederik V's Rytterstatue paa Amalienborg Plads, et af de smagfuldeste Arbejder i sin Art, og den anden for at opføre Marmorkirken. Selvom dennes Fuldførelse oversteg Landets Kræfter og gik i Staa, skylder vi dog Jardin vore smukkeste Bygninger fra dette Tidsrum: Bernstorff, Marienlyst, det gule Palæ og Havepavillonen ved Christian VII's Palæ.

1750 vendte Bernstorff fra Gesandtposten i Paris hjem til Danmark og blev Statsminister. Sit Palæ lod han i de følgende Aar udstyre med franske Kunstsager, bl. a. med Beauvaistapeter udførte efter Kompositioner af Boucher og en kostbar Pragtkamin, hvis Bronceudstyr skyldes selveste den berømte Guldsmed F. T. Germain. Gobelin'erne solgte Kong Georg ud af Landet, men Kaminen er dog endnu bevaret paa sin oprindelige Plads.

Samtidig med at Bernstorff indrettede sit Palæ, skabte A. G. Moltke sit paa Amalienborg Plads. 1752 udførte som tidligere nævnt Le Clerc Riddersalens Rococodekoration, fra 1755—57 maledes i Bouchers Atelier og delvis af ham selv Dørstykkerne, forestillende Kunster og Videnskaber, til den samme Sal, hvortil ogsaa Tocqué 1762 afleverede de to store Portrætter af Frederik V og Juliane Marie, der erstattede tidligere Billeder af Pilo. Ved Siden af Riddersalen ligger den mindre Spisesal. Det Kapitel, der omhandler denne, er et af de interessanteste i hele Krohns Værk, og den kunsthistoriske Paavisning, han her har foretaget, er af overordentlig Betydning. Hvad Krohn tidligere havde formodet, har efter bevarede Regnskaber vist sig at være rigtigt, nemlig, at denne Sals fine og velafvejede Louis XVI-Dekoration er udført endnu i 1750erne (1757) efter Tegning af Jardin og ikke langt senere som hidtil antaget. Det maa jo unægtelig kaldes en Overraskelse, at der, ganske samtidigt med at Louis XVI-Stilen udformes i Frankrig, her i København skabes et Interiør i saa fremskredne Former af den samme Stil. Det viser tilfulde, hvor nær Føling man herhjemme havde med det ny Slægtled af franske Kunstnere. Men Jardin tog ogsaa gode Kræfter i sin Tjeneste. Bassinerne og deres Vasedekoration for Enderne af Salen

Digitized by Google

gaar sikkert tilbage til Saly, Stukkaturerne udførtes af den dygtige G. Guione, Kapitæler og Festoner af Danskeren, Hofbilledhugger S. C. Stanley. Det bekræfter sig atter her, hvor udmærket denne af flere nyere Forfattere overvurderede Billedhugger har forstaaet at arbejde efter andre Kunstneres Forbilleder. I Virkeligheden er han kun en god Kopist. Man har særlig rost hans to Hovedværker Gruppen af »Vertumnus og Pomona« (Kunstmuseet) og Diana i Fredensborg Slotshave. Det første Arbejde er en direkte Kopi efter hans Lærer Laurent Delvaux' Gruppe, nu i engelsk Privateje, mens Diana er en ret nøjagtig omvendt Efterligning af Grupello's Statue fra Parc royal i Bruxelles.

Et af de sidste Kapitler omhandler alene Louis Tocqué, den af de franske 18-Aarhundredes Malere der havde den stærkeste personlige Forbindelse med Danmark, selv har opholdt sig her en korte Tid og var Medlem af vort Kunstakademi. Han er desuden den af sin Tidsalders franske Malere, af hvem der er bevaret det største Antal Malerier her i Landet, ialt 14. De er af forskellig Værd og Art, lige fra den intime Karakterskildring (Bregentved og Kunstakademiet) til det højofficielle Repræsentationsportræt (Billederne i Riddersalen i Christian VII's Palæ). De bedste af hans Portrætter har en fin Farveholdning, en elegant Udførelse og er indtagende jævne i Opfattelse.

Den kunstneriske Forbindelse mellem Danmark og Frankrig kulminerer med Christian VII's Besøg i Paris 1768. Monarken blev fejret som Kunstens Beskytter og fik mangfoldige Gaver, af hvilke nogle aldrig synes at være naaet herop, andre er gaaet til Grunde. Men kun et Par Aar efter fik hele Bevægelsen sit Dødsstød ved Bernstorffs Fald 1770. De franske Kunstnere ved Akademiet maatte fortrække, først Jardin 1771, senere Saly 1774, og danskfødte Elever af dem indtog deres Pladser.

Mario Krohn var ikke nogen meget produktiv Skribent. Naar man ser bort fra mindre Lejlighedsafhandlinger og de udmærket nyttige Fortegnelser, han har skrevet, over forskellige Kunstneres Arbejder, har han egentlig kun givet os to Værker: Det foreliggende og den Bog om italienske Billeder i Danmark, han som knap 30-aarig udgav i 1910. Det er derfor naturligt at drage en Sammenligning mellem disse to Bøger, hvor vidt forskellige de end er. I den første var han stillet overfor den ikke lette Opgave af det tilfældige og spredte Materiale, som vi ejer af italiensk

Digitized by Google

Kunst, at skulle forme en Bog, i hvilken han samtidig gerne vilde give en Forestilling om de forskellige italienske Malerskolers Ejendommeligheder. De skarpsindige og mønstergyldige Enkeltundersøgelser til Trods, føler man dog, hvor Materialet har bastet og bundet ham ogsaa i Fremstillingsmaaden. Bogen er i egentligste Forstand en Fagbog, som kun Fagmanden ret forstaar at vurdere. Hvor ganske anderledes fri og ofte charmerende er ikke hans sidste Værk. Stoffets Rigdom og organiske Sammenhæng har været medvirkende til, at vi gennem denne Bog faar det smukkeste Billede af Krohns Forskerpersonlighed. I begge Arbejder — fra først til sidst — møder man hans videnskabelige Solidaritetsfølelse og Tilforladelighed. Alt lægges aabent frem og dokumenteres, saaledes at det kan blive til størst Nytte for fremtidig Forskning og spare andre Tid. Men i hans sidste Bog mærker man yderligere Gangen i hans Undersøgelser, føler hans stilfærdige Glæde over en Opdagelse, eller naar noget formodet viser sig at slaa til, føler ogsaa nu og da den trælsomme Vej, som Forskeren maa gaa. Og hvor er ikke det summariske Indledningskapitel karakteristisk for Krohn. Næppe andre end han vilde kunnet nægte sig mere indgaaende at behandle den fransk-danske Forbindelse i Christian V's Tid, der jo dog er en væsentlig Forløber for det 18. Aarhundredes. Men Krohn afgrænser skarpt sin Opgave, for saa meget grundigere

J. F. J. Saly: A. G. Moltke.

Digitized by Google

at se at udtømme den indenfor Begrænsningen. Sin kolossale Arbejdsevne til Trods var Krohn altid en Tilhænger af Økonomi med de videnskabelige Kræfter, og søgte altid at faa den rette Mand til at tage den rette Opgave, for at vi samlet kunde naa længere frem mod Maalet: Gennemforskningen af vor Kunsts Historie. Og i det Øjemed gav han uden Smaalighed, hvad han selv havde fundet, der kunde bidrage til en Opgaves Løsning.

Krohns Virksomhed som Museumsmand og Skribent er velkendt af Offentligheden. Mindre derimod hans Arbejde for at organisere vort kunst-videnskabelige Materiel, en Opgave, som tidligere var vanrøgtet herhjemme af Mangel paa Midler. I dette Arbejde sled han sig op. Han fik begyndt og halv fuldendt en Bibliografi over al den kunsthistoriske Litteratur, der findes paa vore forskellige Biblioteker. Hvis den føres igennem efter hans Planer, vil den blive til uvurderlig Nytte for Studiet. Det samme kan siges om den kunsthistoriske Fotografisamling, han fik startet og sat i god Gang. Den var hans sidste Foretagende og som saadan hans Hjertebarn. Ved sit energiske Arbejde og sine store Gaver til de Institutioner, der havde hans Interesse, gjorde han den Opfattelse af den kunstforstandige til Skamme, som endnu er ret levende herhjemme, og som pudsigt nok allerede J. H. E. Bernstorff røber i sin Omtale af de skønne Kunster: »Disse er«, siger han, »en Stats Prydelser, og selvom en Mand, der alene forstaar sig paa dem, kun er en Person af underordnet Nytte, er det ikke desto mindre vigtigt at faa Idé og Smag for dem og at vide tilstrækkeligt om dem for at kunne skelne det gode fra det daarlige, ja endog fra det middelmaadige«.

I sin korte Levetid virkede Krohn ved ikke mindre end tre saa forskellige Museer som Kunstindustrimuseet, Kunstmuseet, og Thorvaldsens Museum; og naar hans efterladte Bog spænder over snart sagt alle Kunstens Ytringsformer fra Monumentalbygningens Ydre til Betrækket paa Møblerne i dens Indre, saa afspejler den Mario Krohns omfattende Kultur, Viden og Virken. Han har selv rejst sig et skønnere Monument, end nogen efterlevende kunde have gjort. Hans Værks Fremkomst et Aarstid efter hans Død er ikke blot en Begivenhed i vor Kunstlitteratur, men er for dem, der kendte ham, som et kært Møde med hans fine og indtagende Forskerpersonlighed.

Digitized by Google

TRE VENNER.

Af Arne Stevns.

DE to Gaarde og Møllen laa som Spidser i en ligesidet Trekant. Møllen var yngst. Dens Spaansider var næppe graanede endnu af Sandfogsskuren og klam Havgus, og i Solskin lyste Vingernes svære Dug hvid som Skybunkerne over de nære Strandskove. Møllegaardens lave Bindingsværkslænger laa lunt i Læ bag Ravnshøjen. Mølleren var ung. Han var kommet sønderfra og var af Kromandsslægt. Der stod et Sus om ham af Livsmod, Arbejdsglæde og Selskabslyst. Snar til Latter, snar til Graad, rede til at begejstres for enhver Sag, der i Øjeblikket tiltalte ham. Hans Kone var yngre, men mere ligevægtig. Naar han lod sit Hjerte og sin Fantasi løbe løbsk, forstod hun at bringe ham til Ro paany.

Mølle og Kirke var altid Brændpunkter i et Sogn. Dèr mødtes Bønderne, dèr spurgtes nyt, og i Møllegaarden drak man Kaffe, medens Hestene bedede en Stund. De to Bønder fra Gaardene i Trekantspidserne kom ofte. De var gærne et Vend inde hos Mølleren hver Dag. Om Eftermiddagen sad de paa hver sin Sæk i Kværnloftet. Meget talte de ikke, men de saa i Andagt paa den gyldne Sæd, der over Træskuffens Kant rystedes ned mellem hvirvlende, krumrillede Graasten i en bestandig klinger, skalhaard Strøm, Træværket knirkede, Melemmen lugtede velsignet mæt og sød. En Bonde, der kan sidde timevis i den dulmende Lugt af varmt, knust Korn, drømmer skønt om Grøde og Fold.

Niels Kjær var Ungkarl, havde kun en gammel Moder paa Aftægt. Som eneste Barn havde han Arvegaarden uden nogen Afkortelse. Hans Bundgaard var gift med en Enke, derved var *han* blevet Gaardejer. Han havde det bedst udenfor sit eget. Begge var de tungsindige, noget træge Folk, som Nordjyder er oftest. Den ugifte var af en Slægt, der altid havde giftet sig indbyrdes. Umotiveret kunde han styrte sig ud i Drukkenskab og Spil, rase en Tid, for saa efter kvalfuld Anger at blive som Folk er flest — til det næste Gang gik løs med Drik og Daarskab. Alle tre holdt de af en ærlig Rus og et Blad Kort, naar Dagens Slid var tilende. Saadanne smaa Aftenglæder dyrkedes

Digitized by Google

enten paa Møllen eller hos Niels Kjær. Hans Bundgaards Enke huede dem ikke ret.

Mellem Møllegaardens og Niels Kjærs Marker skilte et Dige og en Sti. For Enden af Stien laa et lavt Hus; dèr bode Møllekusken Alfred og hans Kone. De havde tre Børn, men *hun* var med sine tredive Aar den smukkeste Kone i Herredet. Alfred var en Stodder og naar han var blevet gift med denne landlige Juno, var det ikke for *hendes* Dyders Skyld.

En brændende varm Julidag var der ingen Kørsel. Alfred blev hjemme og bar Vand for Konen, som holdt Storvadsk. Hen paa Eftermiddagen blev han alvorligt syg. Den næste Dag forværredes Sygdommen, og i Løbet af det fjerde Døgn gik han derhen, hvor Møllekuske og Konger er Jævnlige. De tre gamle Bønder, der var Ligsynsmænd, befandt ham at være død. Han kunde ikke dugge nogen Spejlflade med sin Aande eller trække Pupillerne sammen, selv om en brændende Fyrstikke holdtes nær til Øjnene. Han blev begravet og næsten glemt.

Skæbnen vilde ikke, at han skulde vende tilbage til den Jord, hvoraf han var kommen, uden at vække mere Opsigt, end hans Løbebane hidtil havde foranlediget.

En Ugestid efter Begravelsen kom en forgrædt og vidskræmt Kone til Herredsfogden i Broby. Hun fortalte, at hendes Mand, der var Lærer i Aaholtet, havde været Marie Møllekusks Elsker i over et Aar. De to havde været enige om at forgive Alfred med Rottekrud og hun havde hørt dem tales ved sidenhen, da de troede sig ene. De havde bestemt, at hun skulde samme Vej, saa de kunde gifte sig med hinanden.

Alfreds jordiske Rester blev gravet op. En medicinsk Kendelse afgjorde, at han var død af Arsenikforgiftning. Retsmaskineriet sattes i Gang og overfor den kølige, hensynsløse Intelligens smuldrede alle Værn af Løgn og Omsvøb. Sagen endte med en fuldstændig Bekendelse fra begge de anklagede, og Dommen lød paa livsvarigt Tugthus for Skolelæreren, medens Marie Møllekusk dømtes fra Livet. Hun lo, da Dommen blev hende forkyndt. Hun angrede ikke sin Brøde et Sekund. Stolt og trodsig haanede hun Præstens Kristentrøst; hun den raa, den hedenske Præstinde for Aphrodite-Astarte, paa hvis Alter hun lagde sit Liv som Offer.

Ude i Landet gik den folkelige Vækkelse sin Sejrsgang. Efter

Digitized by Google

Rationalismens Snusfornuft og Tørhed var det, som om Trangen til aandeligt Liv sprængte alle Sluser, brød Konventionalitetens Bolværk og spredte sig over det ganske Land — mest i Bønders og Menigmands Kredse.

De tre Venner havde været til et Par Møder, hvor det nittende Sekels danske Profeter i Vadmel og Transtøvler havde talt til Folket med Folkets Maal om de evige Problemer: Synden og Frelsen, Død og evigt Liv. Mølleren var grebet af de store Tanker; Niels Kjærs medfødte Tungsind havde faaet en mørkere Tone, og Hans Bundgaard lod sig føre af Vennernes Stemning.

Da Sagen om Marie Møllekusks Skyld kom for, glemte de alt andet derover. Egnen var svirrende fyldt med Rygter om Retsforhandlingerne. Bønderne, der kom til Mølle, bragte og spurgte nyt derom; ingen snakkede om Avling eller Kornpriser i de Dage. Om Aftenen kunde de tre næsten glemme Kortspillet for at diskutere Maries mulige Skyld. De drak tættere, end de plejede. Uhyggen og Forbrydelsens Vederstyggelighed knugede ved sin Nærhed. Naar Niels Kjær med usikre Skridt søgte hjem til Gaarden, gik han i en stor Bue uden om Møllekuskens Hus, hvis Ruder i Maanelyset gloede blinkende ondt efter ham, mens Vinden fik den galgelignende Vippebrønds Stillads til at knirke i Tappelejerne.

Dommen faldt. Forbrydersken skulde halshugges. »Livsstraf fuldbyrdes offentlig ....« Ikke saa faa fra Herredet bestemte sig til at overvære dette blodige Skuespil. De tre Venner havde ikke talt med hinanden om det, men hver især havde de tænkt saa meget mere. De samledes hos Niels Kjær Aftenen før Eksekutionsdagen. Kortene kom paa Bordet, Mønterne blev stablede op i Bunker — hver Størrelse for sig — og Knappen til Tegnebogslommen løsnet. Det gik smaat med Spillet, til Gengæld drak de den ene Kaffepunsch efter den anden med lange slorkende Gylp. Tiden gik — ingen gjorde Tegn til at gaa hjem. Da Klokken blev henad tre, rejste Hans Bundgaard sig besværligt, slog Næven i Bordet og sagde med spiritusrusten Stemme: »Spænd saa for, Niels — for Helvede.«

De fik Bæsterne af Stald. Med brændevinsvalne Fingre fumlede de Seletøjet i Lave og Skaglerne paa. Saa kom de i Frakkerne, fik sig skubbet til Sæde paa Agehynderne, og Vognen ras-

Digitized by Google

lede over de ujævne Piksten ud i den sølvrimede, kolde Maanenat.

Naar en Nørrejyde kører stærkt, skal han enten hente Jordemoder til sig selv, eller ogsaa er han fuld som et Æg og uvan som en olm Stud. Niels Kjær kørte som en Hedning. Hvergang Hestene prøvede at sætte Farten Kende ned, piskede han løs paa dem. De brede Hove hug i Vejbanen, saa Gnister føg fra Skohagerne. Vognen slingrede fra Grøft til Grøft og skred paa de to Inderhjul om Svingene. Ingen sagde et Ord. Hans Bundgaard hikkede hivende højt i Frostkulden, og Luften stønnedes i Hvæs ud fra Dyrenes firkantspændte Næsehuller.

Det varede ikke saa ret længe, før de naaede Retterstedet. Den lille Høj var afspærret, men rundt om den ventede allerede en tæt Skare nysgerrige. De spændte Yderskaglerne af, slængte dem over Ryggen paa de stønnende, gennemsvedte Heste, slog Linerne et Par Gange avet om Hjulet og fandt en Plads, hvor de kunde se.

I Graalysningen kom den lukkede Vogn med Forbrydersken, Herredsfoged og Præst. Allerede nogen Tid forud havde Mestermanden gjort klar paa den lille Højs planerede Top, hvor det tykke Lag Grus, der var strøet om Blokken, begyndte at lyse bengult i Dæmringen.

Hvad der skete, stod ingen af dem klart i Enkeltheder. De saa en Kvinde, rank, bleg med et Ansigt saa koldt og haardt som en Kamée, de saa et mægtigt, udslaaet Haar — sortere end Høstnatten. Noget blev læst op — en ligegyldig Dom. Hun, Syndens Præstinde, var alt, det øvrige saa helt uden Betydning. Et Menneske paa Tærskelen til det ubønhørlige, det slettende og angstfulde, vi kalder Døden.

Det var, som vilde de sidste Forberedelser aldrig faa Ende. Da hun følte Blokkens kolde Træ, skreg hun — vildt, kort, dyrisk. De hørte Svuppet af en Økse, Suset fra det sprøjtende Blod, et Suk som et smerteligt Støn fra den aandeløse Mængde, og medens alt i Verden slettedes ud i grønligt Flimmer, ravede de ned til Hestene, fik Skaglerne paa og lod Dyrene om at finde Vejen hjem.

Denne Oplevelse blev et Vendepunkt i de tre Naboers Liv. Det gik ikke mere med Kortspillet om Aftenen. Naar de sad tavse paa Kværnloftet og betragtede Kornstrømmen ned mellem

Digitized by Google

de rillede Sten, blev det i deres Tanker til Strømme af rødt, varmt Blod, medens Vingesuset forbi de smaarudede Vinduer lød som Svinget af et smalt, bredt Økseblad i Luften. De *maatte* have anden Næring for Tankerne; sær Niels Kjær tog dette her voldsomt paa. Derfor søgte de til »de vaktes« Forsamlinger.

I lavloftede Øverstestuer talte Bondemissionærerne tungt og tilforladeligt om Synd og Satan. Portene til Helvedes svovlosende Uendeligheder aabnedes paa vid Gab. Med en arg og drastisk Fantasi maledes Smerter og Savn for de ugudelige. Ingen talte om Kærlighed. Sonebod krævede Herren Zebaoth, Anger og Ruelse, Forsagelse og Hengivelse. Forsamlingen suggestioneredes og vaandede sig i Bevidstheden om Synd. De tre Venner blev vakte og sluttede sig til »de hellige«. Det var Selvforsvar mod Mareridtet fra hin Morgen. Hans Bundgaards Enke gik med, hun blev den ivrigste; saa ivrig, saa hun tøjrede baade Hund og Kat om Søndagen for Sabbatens Skyld. Samtidig sultede hun Folkene, thi »Gudsfrygt med Nøjsomhed er en stor Vinding«.

Møllerkonen var ikke glad. Hun kendte sin Mands Trang til at gaa til Yderligheder, og hendes sunde Bondesind nægtede at være med til Fordømmelsen af denne skønne og frugtbare Verdens Gaver og Glæder. Hun holdt saa meget igen, som hun turde og haabede iøvrigt, at det aandelige Uvejr maatte stilne af.

Naar Naboerne nu kom sammen, rørtes Brændevinsflasken aldrig. Kortene var brændte. De læste op af Bibelen, eller de stod med Armene om hinandens Hals og sang. Bundgaard holdt den stort trykte Salmebog nær til Lyset, og Mølleren fulgte Ordene med sin brede Pegefingernegl, der var hvid af Melstøv langs Inderrandene. Helst sang de Kingos storslaaede Forsagelseskvad »Far Verden, far vel!«

Det var den Salme, der tydeligst lod dem tage Afstand fra alt det, som før havde været dem kært. Det lød dystert og tungt, naar de grove Stemmer rungede i den lave Stue:

»Hvad er det dog alt,
som Verden opsminker med fager Gestalt!
Det er jo kuns Skygger og skinnende Glar,
det er jo kuns Bobler og skrattende Kar,
det er jo kuns Gynge-Iis, Skarn og Fortræd,
Forfængelighed!«

Digitized by Google

Over de tre Steder hvilede et knugende Tryk. Manden i Gaarden havde mistet Livsglæden og Livsmodet. Dagens Arbejde var alene Trældom i Jammerdalen. Prøvede Tyendet at synge en af de gamle Viser om Elskov og Svig som før, fik de straks at vide, at det var bedre, om de sang til Guds Ære. Saa foretrak de at tie ......

Niels Kjær blev mere og mere sær. De gammeltestamentlige Domme, haarde og ubønhørlige som Livet selv, tvang ham i Knæ. Bedrifterne fra de Perioder, hvor han havde raset i Drukkenskab og Brunst, huskede han altfor godt. Det var nok Synd, som var rødere end Blod, Synd, som aldrig kunde sones. Niels Kjær blev saa hjælpeløs ene i Kampen mod Helvedesangsten. Mølleren og Hans Bundgaard tog vel nok ligesaa tungt paa Livet nu, men hos Bundgaard blev alt til ydre Form, og han syntes selv, at Debet og Kredit i hans Regnskab med Vorherre saa nogenlunde opvejede hinanden. Mølleren havde sin Kone.

Naar nu Marie Møllekusk var endt saa forsmædeligt, hvis var da Skylden? Det var nok hans, Niels Kjærs. Han tænkte hele denne Episode af sit Liv igennem, skaanede ikke sig selv, søgte maaske snarere Skyld, hvor den ikke var hans. Han førte hende i Fordærv. Det er sandt, at hun selv gik videre ad den brede Vej, men han havde vist hende den. Koldt og haardt lød Fordømmelsen over ham:

»I have hørt, at der er sagt: Du maa ikke bedrive Hor. Men jeg siger eder, at hver den, som ser paa en Kvinde for at begære hende, har allerede bedreven Hor med hende i sit Hjerte .... Og om din højre Haand forarger dig, saa hug den af og kast den fra Dig, thi det er bedre for dig, at eet af dine Lemmer fordærves, end at hele dit Legeme kommer i Helvede.«

Ja var *det* maaske Offeret Gud krævede. Prisen før han gav Fred. Sandelig han skulde faa det ......

Niels Kjær kantede sig gennem Huggehusdøren. Skumringen udenfor blev inde i det fyrreduftende Rum til Mørke. Kun fra et højtsiddende Gavlvindue sivede et graat Skær ind over Vedstabler og Kvasbunker. Øksen sad hugget fast i Blokken. Han tog nølende fat i den med Kejten. Offerhugget skulde jo ramme den højre Haand.

Allerede var Øksen løftet til Hug, da Niels Kjær syntes at høre en dæmpet, ond Latter bag sig. Han tabte Værktøjet,

Digitized by Google

vendte sig med et Sæt og saa Djævelen sidde paa Pindedyngen — knuget sammen i ustyrligt Krampegrin.

Da forstod han, at ogsaa denne sidste Handling, som han havde bildt sig selv ind, var et Offer til Gud, kun var Satans onde Drift. og Blændværk.

I vild Rædsel sprang han ud gennem Døren, han vilde bort — vilde træffe andre Mennesker, som var Guds Børn og kunde hjælpe ham. Sanseløs styrtede han op mod Møllen — forfulgt af den dæmpede, ubeskriveligt onde Latter.

Det blæste stærkt, og Møllevingerne kom i hurtig Rækkefølge med haarde Sus forbi Døren, hvis øvre Halvpart var aaben. Indenfor stod Mølleren i Skæret af en støvet Lygte. Han var ved at binde en Sæk til.

Niels Kjær lod en Vinge passere, sprang saa til Døren for at rive den op inden Suset næste Gang kom. Halvdøren bandt. Han rykkede til, og idet den pludselig gav efter, tumlede han ud. Den næste Vinge ramte ham i et bragende Kras af knuste Knogler og splintret Træværk. Han naaede at skrige een Gang inden Jerngelænderet, som han tørnede mod, knækkede hans Ryg.

Møllen blev standset. I den begyndende Nat stod dens fantastiske Andreaskors i Saks mod Stjernehimlen. Vinden peb i Træværk og Sprækker. Mod Stensætningen ved Møllens Fod dryppede Niels Kjærs Liv ud i røde, tunge Draaber.

Digitized by Google

OM AT LÆSE HØFFDING.

Af Erik Rindom.

ERFARINGEN viser, at man kan blive Filosof ad forskellige Veje. Der er dem, som kommer ind i det filosofiske Studium af Interesse for Sjælelivet, andre, hvem Interesse for etiske eller religiøse Spørgsmaal fører dertil, og atter andre, som giver sig til at filosofere for at undersøge, hvad Videnskab i det hele taget er, og hvilken Betydning den har.

Men det naturlige er sikkert at begynde med det psykologiske: Interessen for det menneskelige Sjæleliv, saaledes som dette udfolder sig, — og senere gaa videre til de forskellige Problemer, hvortil Psykologien fører Vej: den menneskelige Erkendelse, Dommene om godt og ondt, Undersøgelse af Religionens Grundlag og dens Betydning for Sjælelivet.

Hvad der gælder i Almindelighed for en filosofisk Læsning, vil sikkert ogsaa vise sig at slaa til, naar det drejer sig om et Studium af d e n danske Filosofs Forfatterskab, hvis Navn staar over disse Linier. Den, der vil studere den Høffdingske Filosofi, gør sikkert bedst i at begynde med *Psykologien* og derfra gaa over til de speciellere Problemer.

Det tilraades altsaa den, der vil »læse Høffding«, først at give sig i Lag med »Psykologi i Omrids paa Grundlag af Erfaring«, hvis første Udgave kom 1882.

Den væsentlige Opgave for Læseren vil her være at komme ind i psykologisk Metode, udvikle Evnen til at iagttage og analysere menneskelige Sjæletilstande og — ikke mindst — arbejde paa grundigt at tilegne sig den Opfattelse, som Sibbern har udtrykt saaledes, at ligesom der for Botanikeren ikke eksisterer noget Ukrudt, saaledes har Psykologen sine Emner baade i det sande og det gale, det gode og det onde, det skønne og det hæslige, det hellige og det vanhellige; han spørger kun, hvad der er det *faktiske,* og hvorledes dette har udviklet sig.

Men saa viser Psykologien netop ogsaa, hvorledes de forskellige Problemer opstaar, nemlig i Tvivlstilfælde, hvor det gælder om at drage Grænsen mellem f. Eks. Iagttagelse og Illusion,, rigtig og falsk Mening, — og det er ad d e n Vej, vi alle uvilkaarligt gaar i saadanne Tilfælde, at Erkendelsesproblemet begynder at melde sig. Videnskab er egentlig ikke andet end

Digitized by Google

den samme Fremgangsmaade, vi bruger for at skelne mellem sandt og falskt. Og det samme gælder paa det moralske Omraade; naar den samme Handling af én anses for god, af en anden for ond, saa bliver Spørgsmaalet: efter hvilken Maalestok kan vi afgøre denne Strid?

Til Læsningen af Psykologien — en Læsning, der maa gentages flere Gange, hvis man vil opnaa et virkeligt Udbytte — kan saa slutte sig Læsning af flere af de »Mindre Arbejder«, f. Eks. »Om Realisme i Videnskab og Tro«, »Filosofi som Kunst« (begge 1. Række), »Filosofien og Livet«, »Psykologiens nuværende Stilling og dens Forhold til dens Nabovidenskaber« (begge 2. Række), »Begrebet Villie« (3. Række). Ogsaa enkelte af de historiske Afhandlinger i »Mindre Arbejder« vil paa dette Stadium maaske kunne læses med Udbytte, f. Eks. »Frederik Christian Sibbern« (1. Række), »Platons Symposion« (3. Række), medens andre vil egne sig bedre senere.

Anden Læsegruppe bliver: »*Etik*. En Fremstilling af de etiske Principer og deres Anvendelse paa de etiske Livsforhold«, som udkom 1887, og hvortil der fire Aar senere sluttede sig »Etiske Undersøgelser«, der omfatter tre Afhandlinger: »Om Muligheden af en filosofisk Etik«, »Om Velfærdsprincipet« og »Forholdsloven i Etiken«.

Høffdings Fremstilling af Etikken gaar ud fra det Faktum, at Menneskene fælder Domme om godt og ondt, og spørger saa: hvorvidt kan saadanne Domme begrundes?

Her fremtræder nu den Vanskelighed, at en Værdi altid vurderes efter en anden Værdi; en etisk Dom fører derfor til sidst tilbage til en Grundværdi, som bestemmer, hvad Menneskene i de enkelte Tilfælde kalder godt og ondt.

Hvis nu alle Mennesker havde samme Grundværdi, paa samme Maade som de har den samme Opfattelse af Rummet, saa vilde en strengt videnskabelig Etik være mulig, paa samme Maade som en strengt videnskabelig Geometri er det.

Men nu viser det sig, at Grundværdien varierer hos de forskellige Mennesker; den er forskellig baade til de forskellige Tider og hos de forskellige Folkeslag. Ud fra hver af disse Grundværdier kan man give Fremstillinger af Etikken; disse kan kun modbevises, hvis man kan paavise en Selvmodsigelse.

En sammenlignende Etik er af stor Betydning, da den ikke

Digitized by Google

rummer nogen saadan Modsigelse; det viser sig her ofte, hvorledes man ud fra meget forskellige Standpunkter alligevel kan mødes i beslægtede Resultater.

Men ved en systematisk Fremstilling af Etikken maa der vælges et bestemt Synspunkt; i Høffdings Etik er dette Synspunkt: Mennesket som Led i et Humanitetens Rige. Den højeste Velfærd vil altsaa fremkomme, naar den enkelte udvikler sin Personlighed paa bedste Maade, netop ved at arbejde i Samfundets Tjeneste, og naar paa den anden Side Samfundet ordnes og udvikles bedst gennem de enkeltes frie Virksomhed.

Til Etikken slutter sig af »Mindre Arbejder« bl. a. »Social Pessimisme« (1. Række), »Holberg som Filosof« (2. Række), »Human Etik« (3. Række). — I denne Forbindelse er der ogsaa god Grund til at nævne og anbefale til Læsning: »Personlighetsprincipen i Filosofin«, som kun findes i svensk Oversættelse, men behandler Tanker, der er kommet frem baade i Psykologien, Etikken og Religionsfilosofien, — og »Aandelig Kultur« (»Mindre Arbejder«, 3. Række).

Paa dette Stadium vil der sandsynligvis være vakt Interesse for *Filosofiens Historie,* som Høffding har behandlet i vidt forskellig Maalestok i det store 2-Binds Værk: »Den nyere Filosofis Historie« (1894—95) og den lille Bog: »Kort Oversigt over den nyere Filosofis Historie«, der egner sig til Introduktion og Repetition.

Hovedsagen er her Opfattelsen af Tanken til de forskellige Tider, men tillige en historisk Betragtningsmaade af Tankelivet, en Paavisning af, at selve Tanken har sin historiske Karakter.

Ligesom Psykologien skal vænne til at iagttage, skal Studiet af Filosofiens Historie vænne til et historisk Synspunkt: Tankerne skal ses i deres historiske Forbindelse, og Opmærksomheden skal fæstes paa, hvorledes de forskellige Begreber til forskellige Tider kæmper sig frem, modificerer sig og maaske forsvinder igen.

»Filosofiens Historie«, siger Høffding i »Personlighetsprincipen i Filosofin«, »kan betragtes som en stor Dialog, hvis enkelte Replikker hidrører fra Forskerpersonligheder, som hver for sig, paa Grundlag af sin Tids Videnskab og Kultur, har udviklet en Tanketype, et mere eller mindre væsentligt Syn paa Tilværelsen.«

Digitized by Google

Hertil kan knyttes Læsning af »Danske Filosofer« og »Moderne Filosofer«, fremdeles Monografierne »Søren Kierkegaard som Filosof«, »Jean Jacques Rousseau og hans Filosofi« og maaske »Henri Bergson's Filosofi« — og endelig forskellige Afhandlinger i »Mindre Arbejder«, saasom »Henrik Steffens«, »Henrik Steffens i det danske Aandsliv«, »Søren Kierkegaard. En Karakteristik« (2. Række), »Rousseau og det nittende Aarhundrede«, »Rousseau og Religionen«, »Goethe og Filosofien«, »Napoleon og Filosofien«, »Kierkegaard og Nietzsche«, »Darwin og Filosofien« (3. Række).

Fjerde Gruppe bliver »*Religionsfilosofi*« (1901) og forskellige Afhandlinger i »Mindre Arbejder«, som staar i Forbindelse hermed: »Forholdet mellem Tro og Viden i dets historiske Udvikling«, »Det religiøse Problem« (1. Række), fremdeles og navnlig: »Forord og Efterskrift til min Religionsfilosofi«, »Om nogle religionsfilosofiske Arbejder fra den nyeste Tid«, »Harnack om Kristendommens Væsen« (2. Række). — Her kan ogsaa nævnes et Skrift af mere almen Karakter: »Religion og Videnskab«.

Høffdings Religionsfilosofi gaar ikke ud paa at konstruere en Religion, men forsøger at paavise, hvad der er det væsentlige i Religionen gennem alle Tider, og undersøger, om der ikke er en fælles Forudsætning, Religionen baseres paa til alle Tider, en fælles Trang, der søges tilfredsstillet gennem Religionen.

Det viser sig, at Religionen har spillet en forskellig Rolle til de forskellige Tider. Der var en Tid, Oldtiden og Middelalderen, da den tillige vilde være Videnskab og gav Menneskene den Forstaaelse af Tilværelsen, de kunde vinde. Men denne Opfattelse er i Løbet af de sidste tre Aarhundreder mere og mere faldet bort.

Det afgørende Spørgsmaal stiller sig mere og mere saaledes, særlig fra Rousseaus, Humes og Kants Tid: hvad er det for en Trang, Religionen er Udtryk for, og som søges tilfredsstillet gennem Religionen? Det kan ikke være den intellektuelle.

Gennem en Beskrivelse af det religiøse Sjæleliv forsøges det at vise, at der er en Forudsætning, al Religion hviler paa til alle Tider: at det, Mennesket sætter højest i Værdi, bevares igennem Tiderne.

Naar vi taler om, at Religion er »højere« eller »lavere«, viser det sig, at dette afhænger af, hvilke Værdier det er, Mennesket tror paa, og det Forhold, der sættes mellem disse Værdier og

Digitized by Google

den Virkelighed, som Erfaringen lærer os at kende. Det er saaledes Forholdet mellem Værdi og Virkelighed, der bestemmer den enkelte Religions Karakter.

Dette søges nærmere begrundet ved en Analyse af de bestaaende Religioner og ved en Undersøgelse af, hvorvidt der stadig er et Grundlag for en saadan Tro, til Trods for at de positive Dogmers Tid er forbi.

Læseren er nu kommet til det femte Stadium: »*Den menneskelige Tanke*« (1910), der maa betegnes som det egentlige Hovedværk. Det viser sig her, at de forskellige Problemer til sidst bestemmes ved Erkendelsesproblemet.

Værkets Indhold er markeret gennem Titlen: »Den menneskelige Tanke, dens Former og Opgaver«. Første Del giver en psykologisk og historisk Karakteristik af selve Tankevirksomheden, i anden Del, den beskrivende Erkendelseslære eller Kategorilæren, ordnes Tankeformerne i en Række fra de simpleste til de mere specielle Begreber, og tredje Del angaar endelig Tankens Opgaver: Erkendelsesproblemet, Tilværelsesproblemet og Vurderingsproblemet, medens det psykologiske Problem ifølge sin almene Natur danner Indledning til hele Undersøgelsen.

Hermed en Læseren foreløbig naaet til Vejs Ende; men om nogen Afslutning kan der ikke blive Tale for den, der filosoferer, højst om en Afrunding.

Den, der for Alvor fordyber sig i et filosofisk Studium, vil før eller senere erkende den dybe Sandhed i disse Ord, Høffding engang har sat under sit Billede: »Problemernes Uløselighed betyder egentlig kun, at hvor langt vi end naar i vor Forsken og Tænken, danner der sig stedse nye Horizonter for os, nye Maal og nye Opgaver«.

Ved Tilbageblikket paa et filosofisk Forfatterskab maa baade Skribenten og Læseren mindes disse Goethes Ord:

»Weite Welt und breites Leben,
Langer Jahre redlich Streben,
Stets geforscht und stets gegründet,
Nie geschlossen, oft geründet,
Aeltestes bewahrt mit Treue,
Freundlich aufgefasztes Neue,
Heitern Sinn und reine Zwecke:
Nun! man kommt wohl eine Strecke.«

Digitized by Google

Den foregaaende Anvisning tager Sigte paa den grundige og solide Gennemsnitslæser, dette Ord taget i sin bedste Betydning. Om han vil kunne tilegne sig Høffdings Bøger i saa stort Omfang som ovenfor antydet, vil naturligvis i nogen Grad være afhængigt af hans Forudsætninger, Evner, Interesse og den Tid, han har til sin Raadighed.

Der er vel adskillige Læsere, som ikke vil kunne overkomme alle de ovenfor nævnte større Værker og mindre Afhandlinger, andre vil maaske finde enkelte eller flere af dem for vanskelige; baade over for Kvantiteten og Kvaliteten vil der selvsagt gøre sig individuelle Forskelligheder gældende.

Muligvis gives der ogsaa enkelte, som gennem Studiet af denne Hovedpart af Høffdings Produktion har faaet Lyst til at læse endnu mere af samme Forfatter.

De tidligere markerede Grupper vil da kunne suppleres og udvides: den psykologiske saaledes med »Psykologiske Undersøgelser« og med d e n psykologiske Studie, som under Titlen »Den store Humor« (1916) behandler visse Følelseskomplekser — og yderligere har den Tiltrækning, at det — maaske næst efter Religionsfilosofien — er den personligste af Høffdings Bøger, den, gennem hvilken man lærer ham selv bedst at kende. (I denne Forbindelse kan der mindes om, at Høffding som bekendt har nedskrevet sine Livserindringer, som imidlertid efter hans Ønske ikke vil fremkomme i deres Helhed, saa længe han er i Live; i Spidsen af nærværende Hæfte vil man finde et Par Kapitler af denne Selvbiografi.)

Ogsaa gennem den Polemik, Høffding 1889—90 førte i »Tilskueren« med Georg Brandes om Nietzsche, vil man faa et stærkt og karakteristisk Indtryk af hans Personlighed. Høffdings Indlæg i denne Meningsudveksling maa nærmest henregnes til den etiske Gruppe af hans Forfatterskab, — hvortil ogsaa — foruden det allerede nævnte — hører Skriftet: »Om Grundlaget for den humane Ethik«.

Høffdings Studier over Filosofiens Historie har — foruden i de tidligere anførte Værker og Afhandlinger — sat Frugter i Ungdomsarbejderne »Philosophien i Tydskland efter Hegel« og »Den engelske Philosophi i vor Tid« og senere i Specialundersøgelser som »Kontinuiteten i Kants filosofiske Udviklingsgang« og »Spinozas Ethica. Analyse og Karakteristik« (1918).

Digitized by Google

Den, der har Forudsætninger for at studere klassisk Filosofi — et Omraade, som Høffding i vore Dage herhjemme er saa at sige ene om at beherske —, vil paa dette Felt, foruden Doktorafhandlingen om »Den antike Opfattelse af Menneskets Villie«, finde adskilligt af væsentlig Interesse i »Mindre Arbejder«: »Hedenske Sandhedssøgere« (1. Række), »Parmenides fra Elea« (2. Række), »Demokritos og Platon«, »Epiktet og Kristendommen«, »Marcus Aurelius« (3. Række).

I de senere Aar er forskellige Idéer fra Bogen om »Den menneskelige Tanke« blevet særlig behandlede, saaledes Totalitetsbegrebet (1917) og Relationsbegrebet (1921). »Oplevelser og Tydning« (1918) er en religionspsykologisk Afhandling, »Ledende Tanker i det 19. Aarhundrede« (1921) et Forsøg paa intellektuel Karakteristik af forrige Aarhundrede.

En særdeles vejledende Redegørelse for »De filosofiske Problemer« foreligger kun som Universitetsfestskrift og findes desværre ikke i Boghandelen.

Der kunde endnu nævnes adskillige Arbejder fra Høffdings flittige Haand, men for ikke at trætte skal der standses her.

Maaske findes der adskillige Læsere, som overvældede ryster paa Hovedet og bekymret spørger, hvor de dog skal søge hen, hvis de inden for dette omfattende og mangesidige filosofiske Forfatterskab vil finde noget, som paa een Gang er forholdsvis let tilgængeligt og karakteristisk for sin Ophavsmand.

Saadanne Læsere vil det vistnok være bedst at henvise til *Psykologien,* muligvis suppleret med »Personlighetsprincipen i Filosofin« og »Aandelig Kultur«. De to sidstnævnte Arbejder giver i kort Begreb Høffdings filosofiske Standpunkt, viser ham som positivistisk Personlighedsfilosof.

Men ogsaa om den, der kun kan eller vil læse *lidt* af Høffding, gælder det, at han maa læse grundigt og mere end een Gang.

Som Høffdings Bøger først har faaet deres endelige Form gennem og efter flere Gennemskrivninger, kræver de en personlig Indsats af Læseren; han kan ikke nøjes med en enkelt Gennemlæsning. Det er ikke Morskabslæsning, som man let tilegner sig. Saaledes har Høffding selv ønsket, at det skulde være; ofte har han udtalt, at det at læse ham skal være et *Arbejde* og ikke nogen blot og bar Underholdning.

Digitized by Google

Man vil lægge Mærke til, at den Rækkefølge, hvori det her er tilraadet at læse Høffdings Bøger, for Hovedværkernes Vedkommende falder sammen med den, i hvilken de er skrevet. Det ene Arbejde har ganske naturligt ført Forfatteren til det andet, og Værk har saaledes udviklet sig af Værk, uden at der har været Tale om nogen forud lagt pædagogisk Plan. Det gælder vel i øvrigt om de fleste Forfattere, at deres Bøger bedst tilegnes i kronologisk Rækkefølge; Læseren kommer saaledes til efter Evne at følge Forfatterens egen Udvikling efter.

Det er en kendt Sag, at Høffdings Bøger ikke blot herhjemme, men ogsaa i Udlandet har vundet adskillig Udbredelse; om næsten dem alle gælder det, at de er oversat paa adskillige Sprog, og flere af dem bruges som Lærebøger ved fremmede Universiteter.

Det betydeligste af, hvad der er skrevet *om* disse Værker, er ogsaa fremkommet i Udlandet. Her skal saaledes nævnes for Psykologiens Vedkommende Anmeldelser af Lloyd Morgan i »Nature« og af Ribot i »Revue philosophique«; Etikken er anmeldt af Gizycki i »Vossische Zeitung« og af Jodl i »Deutsche Literaturzeitung«, medens »Literary Times« har bragt en indgaaende Omtale af Religionsfilosofien. Det skyldtes Friedrich Paulsens Opfordring, at Høffdings Bøger begyndte at komme paa Tysk, Pierre Janet har skrevet Forord til den franske Udgave af Psykologien, Delbos til den franske Udgave af Filosofiens Historie og Boutroux til den franske Udgave af »Den menneskelige Tanke«.

Som en Kuriositet kan det anføres, at der foreligger en serbisk Fremstilling af Høffdings filosofiske og pædagogiske Idéer, og at Høffding i et armenisk Skrift, »Videnskabens Evangelium«, er afbildet og omtalt Side om Side med Bacon, Leibniz, Goethe, Macaulay, Stuart Mill og jævnbyrdige Aander.

— Den, der kunde ønske nærmere Oplysning om Høffdings Liv og Gerning, tør jeg maaske henvise til min lille Bog »Harald Høffding. Bidrag til Biografi og Karakteristik«, som fremkom ved Høffdings 70-Aars Fødselsdag i 1913, og som i Anledning af 75-Aars Fødselsdagen blev suppleret med en Række »Samtaler med Harald Høffding«.

Digitized by Google

GRØNLANDS STATSRETLIGE STILLING.

Af Professor, Dr. juris Knud Berlin.

DET er i et bevæget verdenshistorisk Øjeblik, at Spørgsmaalet om Grønlands stats- og folkeretlige Stilling og derunder om Norges Bestridelse af Danmarks Suverænitet over hele Grønland ligger for til Drøftelse. Mens hele Verden i Spænding følger den ny frygtelige Styrkeprøve mellem Frankrig og Tyskland og med Bekymring afventer, hvilke skæbnesvangre Følger den vil faa for hele Menneskeheden, kan det synes noget smaat og næsten latterligt, at to smaa fredelige Lande, hvis Magtmidler er saa begrænsede som Norges og Danmarks, ligger i en storpolitisk Tvist om nogle Landstrækninger højt oppe omkring Nordpolen, hvor ingen Mennesker bor, men hvor kun Moskusoxer, Polarræve, Sneharer, Isbjørne og andre arktiske Dyr tumler sig, og hvor indtil den nyeste Tid kun danske Opdagelsesexpeditioner og norske og danske Fangstmænd med lange Mellemrum har overvintret.

Alligevel tjener selv denne tilsyneladende saa ringe Tvist om nogle fjærne øde Landstrækninger til bedre Forstaaelse af, hvorledes Folkene Syd paa i Europas Hjærte, hvor hver Plet Jord er optaget og udnyttet af Mennesker, fremdeles kan og vel endnu for uoverskuelige Tider vil kæmpe om, hvorledes de nationale Landegrænser skal trækkes her, og hvem der skal faa en Plads i Solen i de andre for Mennesker beboelige men endnu ikke fuldt optagne Verdensdele. Thi skulde nogen Stater kunne leve i uforstyrret Fred og Fordragelighed med hinanden, maatte det vel være de smaa, nu mere og mere militært afmægtige, nordiske Lande med deres hinanden saa nære Sprog og Kultur og med de mange Venskabsbaand, der omslutter dem. Hører vi ikke hver Dag om en blomstrende nyskandinavisk Bevægelse og om idelige nordiske Møder og Kongresser? Og har vi ikke endog en fast nordisk-interparlamentarisk Union, der hvert Aar fejrer den nordiske Enighed paa Møder og festlige Banketter, skiftevis i de tre nordiske Hovedstæder, og blandt hvis ledende Mænd er *Neergaard* og *Mowinckel?* Og alligevel er det to nordiske Landes Regeringer under Ledelse netop af Neergaard og indtil for kort Tid siden af Mowinckel, der for Øjeblikket ligger midt i en

Digitized by Google

diplomatisk Tvist om Landegrænser højt oppe omkring Nordpolen! Intet viser maaske bedre, i hvor ringe Grad Menneskene, al den moderne Kultur, den moderne Fredsbevægelse og Nobels aarlige Fredspris tiltrods, inderst inde er blevne fredeligere i Tidernes Løb, hvor dybt tværtimod de gamle Erobringsinstinkter og den imperialistiske Trang til Landudvidelse og Magtudfoldelse endnu som for Aarhundreder siden sidder Menneskene i Blodet.

Thi naar vi nu i det genvaagnede norske Folk efter 1905 sporer en voxende norsk Imperialisme, der ikke tilfreds med at plante det norske Flag paa Spitzbergen drømmer om at genvinde de tabte gamle norske Skatlande — dem i hvert Fald, som det kan synes ikke altfor vanskeligt at genvinde — hvad er det da i Virkeligheden, om end under andre Former, andet end ganske de samme urgamle vidtfavnende Eventyr- og Erobringsinstinkter, som for Tusind Aar siden drev de nordiske Vikinger ud over Havet for at øve Strandhugst og sætte sig fast i fremmede Lande? Og derfor ser vi da ogsaa, at det ikke blot er kække norske Fangstmænd med Vikingernes Eventyrlyst og Opdagerblod i Aarerne, som i denne Sag er Norges Pionerer, men at det er helt ned til selve Vikingetiden, til Erik den Rødes og de andre gamle nordiske Fribytteres Landnam paa Grønland, at den unge norske Imperialisme i sin mere folkelige Form søger hen for at finde Vaaben til Hævdelse af Norges formentlige Første-Ret til Grønland.

Det er derfor vel muligt, at den ny norske Imperialisme, der Gang efter Gang har givet sig kraftigt Udtryk i den norske Dagspresses Grønlandsartikler, bunder dybere, end man hernede helst vil tro, og maaske adskilligt dybere end den nyskandinaviske Overflade-Bevægelse, der fører det store Ord ved festlige Lejligheder. Det er vel kun priseligt, at den danske Presse gennemgaaende med koldsindig Ro har besvaret ubeherskede norske Bladudtalelser og Ukvemsord angaaende Kielerfreden og andre gamle Sager. Men altfor stor Tryghed er dog ikke paa sin Plads. Og navnlig vilde det være ganske forfejlet at slaa sig til Ro med, at den diplomatiske Notevexling mellem de to Landes Regeringer foregaar i de mest høflige Former, og at det officielle Norges ledende Statsmænd ikke endnu paa langt nær opstiller saa yderligtgaaende Krav som den folkelige Imperialismes Ordførere. Thi de tilsyneladende »ledende« Statsmænd er i nationale

Digitized by Google

Spørgsmaal oftest slet ikke de virkeligt ledende, men det er den uklare Stemning i Folkets Masse, der driver dem stadig længere og længere frem. Hvem kan f. Ex. tvivle om, at det i Øjeblikket ikke er *Poincaré* eller endnu mindre *Cuno,* der har drevet det franske og tyske Folk til Sammenstødet, men at det er den stadig mer og mere ophidsede Stemning i begge Folk og navnlig de tusinde franske og tyske Dagblades mer og mere ubeherskede Sprog, der lidt efter lidt har drevet de »ledende« Statsmænd længere og længere ud, hvis de ikke vilde miste deres Fodfæste i Folket? Og hvem husker ikke, hvorledes under den norsk-svenske Unionsstrid og under Islands Kamp for Løsrivelse fra Danmark de ledende norske og islandske Statsmænd stadig næsten lige til det sidste — og oftest sikkert i god Tro — bedyrede, at der ikke var Tale om fuldstændig Adskillelse, men at det trods dette endte dermed? Og af de diplomatiske Noters altid stereotypt høflige Sprog bør man naturligvis endnu mindre lade sig skuffe.

Det lader sig iøvrigt heller ikke bestride, at selv det officielle Norges Krav med Hensyn til Grønland allerede er blevet tydeligt skærpede. Som bekendt var det officielle Norges første Standpunkt oprindeligt det, at den norske Udenrigsminister *Ihlen* i Juli 1919 overfor Spørgsmaalet om Norges Anerkendelse af Danmarks Udvidelse af sine politiske og økonomiske Interesser til hele Grønland mundtligt svarede, »at den norske Regering ikke vilde gøre Vanskeligheder ved denne Sags Ordning«. Uheldigvis forsømte den danske Gesandt, der modtog dette Svar, at faa det gentaget i skriftlig Form, og da Danmark senere i Begyndelsen af 1921 søgte at faa det skriftligt fastslaaet, havde Stemningen i Norge allerede rørt saa kraftigt paa sig imod en Anerkendelse af Danmarks Ret, at en saadan ikke mere lod sig opnaa.

Men derved blev det ikke. Da den danske Indenrigsminister d. 10. Maj 1921 lod bekendtgøre, at der fra dansk Side var oprettet Handels-, Missions- og Fangstsationer saavel paa Vest- som paa Østkysten af Grønland, saaledes at hele Landet herefter var inddraget under de danske Kolonier og Stationer og den danske Styrelse af Grønland, indløb der uformodet, ja ganske overraskende, en formelig Protest fra den norske Udenrigsminister *Ræstad.* Heri udtaltes det, at »den norske Regering ikke har anerkendt og ikke kan anerkende en Udvidelse af dansk Suve-

Digitized by Google

rænitet over Grønland, som vil medføre tilsvarende Udvidelse af det danske Monopol til Fortrængsel for den Næringsvirksomhed, særlig Fangst og Fiske, som Nordmænd hidtil ubestridt har udøvet i de paagældende Dele af Grønland og grønlandske Farvande«.

Selv i denne Protest bestrides Danmarks Suverænitet over hele Grønland altsaa endnu ikke, i hvert Fald ikke i rene Ord; der protesteres formelt kun imod, at det danske Handels- og Besejlingsmonopol udvides til Skade for norsk Fangstvirksomhed ved Østgrønland. Men gennem den skruede Udtryksmaade skinner det dog allerede frem, at Protesten har et videre Sigte. I September 1922 indløb derefter den ny opsigtsvækkende Meddelelse fra Norge, at der paa Foranledning af det norske meteorologiske Institut var blevet oprettet en provisorisk traadløs Station paa Grønlands Østkyst ved Mygbugten paa 73° nordlig Bredde, bestaaende af en Mast oprejst i Land og et Fangstskib som Stationsrum. Her var der altsaa ikke længer Tale blot om Udøvelse af privat norsk Fangstvirksomhed paa Østgrønland, men om et virkeligt, omend saakaldet provisorisk Landnam paa Grønlands Østkyst efter Anmodning eller Paalæg fra en norsk officiel Statsmyndighed, og det, mens der stod officielle Forhandlinger paa mellem den danske og norske Regering angaaende hele det grønlandske Mellemværende! Selvom den norske traadløse Station officielt betegnedes som blot provisorisk, var altsaa status qvo hermed aabenbart forrykket fra norsk Side. Norsk Statsmyndighed havde allerede faaet Foden ind paa Østgrønland. Og den har ikke flyttet den bort endnu.

Endelig indtraf der som bekendt sidst i December f. A. en ny Note fra norsk Side, indeholdende en Protest mod det nyligt i Folketinget fremsatte danske Forslag til Lov om Grønlands Styrelse. Der henvises her til, at dette Forslag inddeler hele Grønland i Distrikter og fastsætter Bestemmelser om de forskellige Distrikters Administration, og at Forslaget saaledes forudsætter, at dansk Suverænitet gælder i hele Grønland. Heroverfor udtalte den norske Regering, at da den ikke har anerkendt dette, maatte den tage bestemt Forbehold mod det fremsatte Lovforslag, forsaavidt det omfatter Strøg, hvor dansk Suverænitet ikke tidligere har været hævdet. Her har den norske Regering altsaa nu taget Skridtet fuldt ud og formelig nægtet at anerkende

Digitized by Google

Danmarks Suverænitet over hele Grønland, nemlig over de Dele af dette, hvor dansk Suverænitet ikke tidligere har været hævdet, idet det dog endnu stilles ubestemt hen, hvad der skal forstaas ved »Hævdelse« af Suveræniteten, og hvilke Dele af Grønland der herved sigtes til.

Det vil af disse Offentligheden allerede tidligere bekendte Aktstykker fremgaa, hvorledes ogsaa det norske officielle Standpunkt under Paavirkning af den offentlige Mening i Norge er i rask fremadskridende Udvikling, og efter at hele Spørgsmaalet nu er blevet forelagt Stortinget og saaledes inddraget i de storpolitiske Drøftelser paa dette, bør man derfor i alt Fald være forberedt paa nye Overraskelser og maaske ogsaa paa nye Udvidelser af det officielle norske Standpunkt. Det vil derfor sikkert være af Interesse at tage samtlige de norske Synspunkter i Grønlandsspørgsmaalet op til Drøftelse, ikke blot de af det officielle Norge allerede nu knæsatte, men ogsaa de fra uofficielt Hold i den norske Dagspresse fremsatte. Thi i Virkeligheden er det maaske de sidste, der er eller kan blive af størst Betydning, idet det er gennem Dagspressens Slagord og atter og atter gentagne Raab om Norges Ret og Danmarks Uret, at den herskende norske Folkestemning lidt efter lidt oparbejdes, der atter maaske vil drive Regeringen længere og længere frem.

Den mest vidtgaaende norske Opfattelse er den, at Danmark overhovedet slet ingen Ret har til Grønland, men at dette Land rettelig tilkommer Norge. En noget mindre vidtgaaende Opfattelse er den, at Danmark i hvert Fald ikke har Ret til andre Dele af Grønland end dem, hvorover dansk Suverænitet allerede tidligere har været hævdet. Mest beskeden er endelig den Opfattelse, hvorefter Danmarks Suverænitet ikke maa udøves saaledes, at hævdvundne norske private Fangstinteresser derved lider Skade.

Det sidste Standpunkt, som er den norske Regerings første eller rettere andet officielle Standpunkt, er det, som man maa haabe, at den danske Regering længst mulig maa kunne holde den norske fast ved, thi paa det Grundlag synes der i hvert Fald med gode Udsigter at kunne forhandles. Ganske vist kan det ikke hævdes, at norske Fangstmænd eller Norge paa deres Vegne ved Hævd kan have vundet nogen ligefrem Ret til Fangst eller Fiskeri paa Østgrønland ved at jage og fiske dér, saalænge

Digitized by Google

sligt ikke var forbudt hverken Nordmænd eller andre og saalænge den danske Regering ikke anede noget derom, og altsaa allerede af den Grund ikke kunde finde Anledning til at forbyde det. Men paa den anden Side vil Danmarks Suverænitet over hele Grønland meget vel kunne forenes med, at det strænge Forbud mod al Handel og Besejling, der gælder i det øvrige Grønland, ikke haandhæves saa strængt i de endnu ikke koloniserede Dele af Østgrønland, og herfor aabner ogsaa det Rigsdagen forelagte Lovforslag om Grønlands Styrelse Adgang, idet dets § 45 bestemmer, at Nordgrønland og Østgrønland (Østkysten fra Nordøstrundingen til Lindenovsfjorden) »administreres efter de paagældende Ministres nærmere Bestemmelser«, fordi disse Landsdeles Forhold ikke kan sidestilles med Forholdene i Syd- og Vestgrønland.

Det strænge Handelsmonopol med det absolutte Forbud mod al Handel og Besejling paa Grønland uden særlig Tilladelse, opretholdes jo nu i første Række for de indfødte eskimoiske Grønlænderes Skyld, fordi disse formentlig endnu ikke taaler altfor intim Berøring med den evropæiske særligt for Naturbørn farlige Kultur. Men selvom man endnu med det forelagte Lovforslag mener for ubestemt Tid at burde fastholde dette strænge Forbud overalt, hvor der findes grønlandske Kolonier — en Politik, som dog næppe er holdbar i Længden — i det øde Østgrønland, hvor endnu ingen Eskimoer bor, er et absolut Forbud mod Handel og Besejling paa Landet jo ikke af den Grund nødvendigt. Og om Landet her paa visse Strækninger af andre Grunde bør delvis stænges, nemlig for at undgaa hensynsløs Ødelæggelse af Dyrebestanden, eller om Fredningsbestemmelser og Forbud mod Rovdrift ved Jagt og Fiskeri vil kunne være tilstrækkelige, er et Spørgsmaal, som der vel maa kunne forhandles om. Det samme gælder det, om der af Billighedshensyn, i Fald norsk Fangstvirksomhed fremtidigt helt eller delvis udelukkes, bør betales enkelte norske Fangere eller Fangstselskaber nogen Erstatning. Nogen nærmere Opgørelse af Udbyttet af den norske Fangstvirksomhed ved Østgrønland ned gennem Aarene foreligger endnu ikke, men efter de fra norsk Side hidtil fremskaffede Oplysninger synes dog i hvert Fald Fangsten Nord for Scoresby Sund, hvor de bedste Fangstmarker findes, hidtil ikke at have været af altfor stor økonomisk Betyd-

Digitized by Google

ning, idet den af den norske Ekspert *Isachsen* betegnes som en blot »Kompletteringsfangst«.[1])

Imidlertid, i nationale Spørgsmaal — hvad det grønlandske Spørgsmaal jo allerede har udviklet sig til i Norge — er Folkene jo sjældent beskedne, og Nordmænd har jo allermindst Ord derfor. Det er derfor at befrygte, at det mere beskedne norske Standpunkt ikke ufravigeligt vil blive opretholdt fra officiel norsk Side, og det synes da ogsaa allerede overskredet i den sidste norske Protest mod det nylig forelagte danske Lovforslag om Grønlands Styrelse, thi her bestrides Danmarks Suverænitet rentud over alle de Dele af Grønland, hvor dansk Suverænitet ikke tidligere har været hævdet. Hvad der skal forstaas ved »tidligere«, kan være tvivlsomt. Maaske menes der »før 1921« eller »før 1919«; men maaske vil Norge anlægge et endnu tidligere Tidspunkt, maaske endog »før 1814«, hvad forskellige norske Blade har taget Ordet for. Heller ikke er det ganske klart, hvad der skal forstaas ved, at »dansk Suverænitet« skal være »hævdet«. Men hvis dette skal betyde, at Landet rent faktisk skal være taget i Besiddelse ved Anlæg af faste Kolonier, styrede af den danske Stat, eller af statsanlagte Missions- eller Fangststationer, vil det sige, at det er hele Østkysten af Grønland Nord for Angmagsalik, hele Nordgrønland og den nordligste Del af Vestgrønland, hvorover Danmarks Suverænitet bestrides fra norsk Side.

Overfor dette maa det fastholdes, at Danmark altid har hævdet Suveræniteten ikke over bestemte Dele af Grønland, men over »Grønland«, d. v. s. over hele Grønland. Dette fremgaar med fuld Klarhed af det gamle Forbud mod uberettiget Handel i *Grønland* af 18. Marts 1776, der iøvrigt er en Gentagelse af ældre Forordninger. Det hedder her i § 1, at det herved aldeles forbydes »at besejle eller handle paa bemeldte Land (Grønland) og herunder liggende Øer, Pladser og Havne og de her anlagte Colonier og Loger, hvilke for nærværende Tid strækker sig fra den 60de til den 73de Grad nordlig Bredde, *samt hvilke andre efterdags endnu maatte blive der i Landet anlagte,* hvilken Anlæggelse da, saa snart det er sket, skal vorde offentlig bekendtgjort til alles Efterretning«. Det fremgaar uimodsigeligt heraf, at den dansk-norske Konge allerede i 1776 betragtede sig som

[1]) Se *Isachsen* i det norske geografiske Selskabs Aarbok 1919—21, S. 260.

Digitized by Google

suveræn Herre over hele Grønland, ikke alene over den i Øjeblikket koloniserede Del af dette, men ogsaa over de endnu ikke koloniserede Dele af Landet, og al den Underretning, der skulde gives fremmede Nationer hver Gang det danske Koloniomraade i Grønland udvidedes ved Anlæg af nye Kolonier, ikke betød en Anmodning om Anerkendelse af en ny Besiddelsestagen af Ingen-Mands Land, men simpelthen en Meddelelse »til alles Efterretning« om, at det strænge Forbud mod al Handel og Besejling paa Grønland nu var udstrakt ogsaa til disse ny Omraader.

Og ganske det samme Begreb Grønland som omfattende ikke visse Dele af Grønland men hele Grønland eller *alt, hvad der til enhver Tid maatte anses for geografisk at høre til Grønland*, er det, som alle de Traktater med fremmede Stater, der udtrykkeligt anerkender Danmarks Ret til at opretholde Handelsmonopolet i Grønland og dermed Forbudet mod al Besejling af Landet, stiltiende og forudsætningsvis anerkender som hørende under Danmarks Suverænitet. Dette gælder saaledes navnlig ogsaa om den med Norge (og Sverige) afsluttede Handelstraktat af 2. November 1826, der i Art. 5 fra den gensidige Handelsfrihed undtager de to Parters respektive Kolonier, deri, som det hedder, »fra Danmarks Side indbegreben Grønland, Island og Færøerne«. Heri tales altsaa ikke om de for Tiden besatte eller koloniserede Dele af Grønland, beliggende fra en bestemt til en anden bestemt nordlig Breddegrad, men om »Grønland« som geografisk Enhed — ganske paa samme Maade, som der tales om »Island« og »Færøerne«.

Og naturligvis kan det ikke, naar et Land med naturligt afstukne Grænser fra gammel Tid er anerkendt som tilhørende en vis Stat, ud fra almindelige folkeretlige Grundsætninger kræves, at denne Stat for at kunne hævde sin Suverænitet over det skal have faktisk koloniseret eller blot udforsket alle Dele af Landet. Saaledes besidder f. Eks. Canada uhyre Strækninger baade i Labrador og oppe omkring Nordpolen, hvor hverken Kolonier eller faste Fangststationer er anlagte; men utvivlsomt vilde Norge sikkert her hente sig en bestemt Afvisning, om det forsøgte at gøre Landnam her under Paaberaabelse af, at det var Ingen-Mands Land, uanset at Norge sikkert ikke udtrykkeligt har anerkendt Canadas nordligste Grænser. Hermed stemmer det, at skønt Danmark henved to Aarhundreder igennem alene

Digitized by Google

havde anlagt Kolonier paa Grønlands Vestkyst, mødte Danmark heller ikke mindste Indsigelse fra nogen Side, da det meddelte at have udvidet sine grønlandske Kolonisationer og Handelsmonopolet til at omfatte ogsaa en Del af Østgrønland. Og særlig har det sin Interesse, at der heller ikke fra norsk Side rejstes mindste Indsigelse, da Anlæget af den første danske Koloni i Østgrønland, Angmagsalik ved 65° nordlig Bredde, i 1894 af den danske Regering notificeredes saavel den svenske som den norske Regering.

Endelig kan det naturligvis endnu mindre gøre Skaar i en Stats anerkendte Suverænitet over et fjærnt arktisk Biland, at private fremmede Fiskere Regeringen uafvidende i Ny og Næ besøger øde, endnu ubeboede Egne i dette Land eller endog enkelte Gange overvintrer dér. Til en virkelig Depossidering af Herskerstatens Suverænitet maatte det kræves, at en fremmed Stat som saadan satte sig fast i Landet og uanfægtet hævdede Besiddelsen af dette. Men dertil er det jo heldigvis endnu ikke kommet, idet selv den nyanlagte norske Radiostation ved Mygbugten fra norsk officiel Side betegnes som blot provisorisk og som et privat Foretagende, omend, det lader sig ikke nægte, oprettet efter Anmodning fra en norsk Statsinstitution.

Kun paa et eneste Punkt var der fra gammel Tid en Ubestemthed med Hensyn til Grønlands geografiske Grænser: det var angaaende Grænsen mod Nord eller Nordvest, idet Grønland som bekendt indtil den nyeste Tid ansaas ikke for en Ø men for en Halvø. Saalænge det var Tilfældet, maatte naturligvis en eller anden Landgrænse nordpaa eller nordvestpaa nødvendigvis opstilles, og da der ingen folkeretlig Aftale fandtes herom, antoges det, bl. a. ogsaa i dansk Teori, at denne Landgrænse maatte fastsættes efter Hensynet til det Omfang, hvori Landet paa folkeretlig gyldig Maade var taget i Besiddelse af den danske Stat, — en Bestemmelse, der eventuelt vilde kunne have afstedkommet adskillig Tvivl. Nu ved man imidlertid, at Grønland udgør en geografisk Enhed som en Ø, og dermed maa af sig selv Tanken om en nødvendig nordlig eller nordvestlig Landgrænse bortfalde, og hele Grønland saa at sige automatisk falde ind under Danmarks udelte Suverænitet. Selvom dette maaske ikke altid tidligere, — heller ikke fra dansk Side — har været lige klart erkendt, saa er denne Opfattelse i sig selv saa naturlig og

Digitized by Google

selvindlysende, at Danmark sikkert ikke vilde have mødt Modsigelse fra nogen Side, om det uden videre var gaaet ud fra denne Opfattelse som selvfølgelig og havde nøjedes med som tidligere alene at notificere eventuelle ny Kolonianlæg paa Østgrønland til Efterretning for alle Vedkommende. Dette burde Danmark maaske ogsaa have gjort. Men da der dog her i saa lang Tid havde været et omtvisteligt eller usikkert Punkt, kunde det synes at have en vis Interesse for Danmark, omend nærmest ex tuto, at faa en formelig Anerkendelse fra andre Magters Side af, at en saadan Usikkerhed ikke længer fandtes. Dette var utvivlsomt Grunden til, at Danmark i 1916 søgte og fik Amerikas Anerkendelse deraf, og at det danske Udenrigsministerium senere i 1919 ligeledes søgte og fik udtrykkelig eller stiltiende Anerkendelse af Danmarks Højhedsret over hele Grønland fra de fleste andre interesserede Magters Side, deriblandt i Virkeligheden ogsaa fra Norge selv.

Det maa nemlig fastholdes, at ligesom Norge endnu saa sent som i 1905 ikke fremsatte mindste Indsigelse, da Danmark meddelte den norske Regering, at det nu havde skudt Nordgrænsen for sit Koloniomraade i Vestgrønland yderligere op indtil 74° 30' nordlig Bredde, saaledes gjorde Norge jo heller ikke i 1919 nogen Indvending imod, at Danmark udvidede sine politiske og økonomiske Interesser til hele Grønland, idet tvertimod den norske Udenrigsminister *Ihlen* paa Norges Vegne udtalte, at »den norske Regering ikke vilde gøre Vanskeligheder ved denne Sags Ordning«. At denne Udtalelse, der ikke er bestridt, kun blev givet mundtlig, er nemlig naturligvis uden Betydning, da Folkeretten ikke foreskriver bestemte Former for Gyldigheden af en Stats Viljeserklæringer, og selv en rent stiltiende Anerkendelse binder. Denne Udtalelses Retsgyldighed kan derfor heller ikke anfægtes ved senere Omfortolkninger eller senere Protester.

Overfor en saa klar retlig Stilling er det egentlig ganske overflødigt at føre ogsaa rent moralske Argumenter i Marken. Men det skal dog tilføjes, at naar man fra norsk Side væsentligst vil bygge Norges moralske Ret til Østgrønland paa den Indsats af Heltemod og Daadskraft, som norske Fangstmænd gennem lange Tider har gjort under vanskelig og farefuld Fangstfærd i Østgrønland, saa behøver Danmark dog heller ikke her at staa tilbage. Thi mens de norske Fangstmænd, deres Kækhed og

Digitized by Google

Vovemod ufortalt, oftest alene for egen økonomisk Vindings Skyld, har trodset Østgrønlands Is og Storme, er det af alle Nationer først og fremmest danske Mænd, der gennem en uafbrudt Række af ofte aarelange Opdagelsesexpeditioner har gjort sig fortjente af hele Verden ved at udforske og kortlægge hver Plet paa hele Østgrønlands vældige Kyst. Og selv, hvad den rent private Fangstfærd angaar, da er Danskerne vel kommet langt senere med, men mens det hidtil kun er rent undtagelsesvis, at norske Fangstmænd har overvintret i Østgrønland, har det i 1919 oprettede danske østgrønlandske Kompagni nu otte faste Fangststationer Nord for Scoresby-Sund, hvorfra der hele Aaret rundt drives Jagt efter rationelle Principper, saa at Vildtbestanden ikke ødelægges ved Rovdrift, saaledes som naar Jagten sker af fremmede Fangstmænd, der kun gør kortere Strandhugst i Land for at skyde ned, hvad der i Øjeblikket kan fældes.[1]) Danmark staar derfor først og fremmest retligt, men ogsaa moralsk set saa stærkt med Hensyn til Østgrønland, at Norge forhaabentlig ikke for usikre private økonomiske Interessers Skyld vil sætte Sagen saaledes paa Spidsen, at Tvisten ikke kan løses ad den diplomatiske Forhandlings Vej, men maa henvises til Voldgift.

Værre vilde det derimod være, om den populære norske Opfattelse, hvorefter Danmark slet ikke har nogen Ret til Grønland, men Norge alene har Retten, virkelig engang skulde blive ogsaa det officielle Norges. Et saadant norsk Krav vilde ganske vist ikke kunne bygges paa det i disse Tider saa berømte Slagord: Folkenes Selvbestemmelsesret, thi der er jo ikke én Nordmand bosat i Grønland. Men kan Folkenes Selvbestemmelsesret ikke bruges, saa er der jo »den historiske Ret« tilbage. Og den kan naturligvis indpasses ogsaa her. Grønland blev jo som bekendt fra først af koloniseret af Erik den Røde og andre Landnamsmænd af norsk Afstamning, og i 1261 gav Grønland sig ind under Norges Konge som et norsk Skatland. Det var frem-

---

[1]) Til nærmere Oplysning skal anføres, at det østgrønlandske Kompagni har faste Fangststationer ved Danmarkshavn og Hvalrosodde ved 77° n. B., ved Shannonhavn og Germaniahavn ved 75° samt ved Valdemarshaab, Kristianshavn, Carlshavn og Holdwithhope ved c. 74½° n. B. De to nordligste er midlertidigt ikke besatte, medens der er fast Mandskab ved de andre hele Aaret rundt.

Digitized by Google

deles en født Nordmand, Hans Egede, der ved bergensiske Købmænds Hjælp paany genopdagede og nykoloniserede Grønland, og det var endelig kun ved dansk Svig, men imod Protest fra det norske Stortings Side, der krævede Norges gamle Skatlande, Island, Færøerne og Grønland tilbage, at Grønland ved Kielerfreden i 1814 blev frarevet Norge. Hvis Lov og Ret skal gælde, er der, saaledes er det hævdet fra norsk Side, herefter formentlig ingen Tvivl om, at Grønland igen bør komme tilbage til Norge.

Det er næppe nødvendigt at øde mange Ord paa Gendrivelse af denne historiske Fremstilling. Jeg skal heller ikke lægge megen Vægt paa, at Nordmændene, naar de møder op med den fjærne Fortids »historiske Ret«, risikerer at faa at gøre ikke blot med de frygtsomme Danske, hvem allerede Olaf Trygvason efter Snorres Beretning mente, at Nordmænd ikke behøvede at bryde sig om, men ogsaa med Mænd, der af Afstamning er Nordmænd ligesom de selv og altsaa ikke gode at bides med, nemlig Islænderne. Men jeg skal dog, naar Striden rejses om »den historiske Ret« ikke undlade at anføre, at et Par fantasifulde islandske Patrioter, en *Jon Duason* og en *Einar Benediktsson,* har opstillet følgende islandske Modteori. De gamle nordiske Nybyggere paa Grønland kom fra Island, — hvad der er rigtigt nok — og var derfor ikke Nordmænd men Islændere, hvorfor Grønland — hvad der allerede er mere tvivlsomt — blev ikke en norsk men en islandsk Koloni, under islandsk Lov og Ret. Da nu alle moderne islandske Jurister og Historikere endvidere er enige om, at Island selv aldrig blev, som fra norsk og dansk Side hævdet, et norsk eller senere dansk Biland, men et retligt suverænt Kongerige Island i blot Personalunion med Norge og senere ogsaa med Danmark, og da Island utvivlsomt aldrig som selvstændig Stat har anerkendt Kielerfreden af 1814, er det ganske lige til, at Island nu, da det omsider ved Forbundsloven af 1918 har faaet sin fulde Suverænitet anerkendt af Danmark, ogsaa maa kunne kræve sin gamle, aldrig formelt af Island opgivne, grønlandske Koloni tilbage, saaledes at det altsaa er Island og slet ikke Norge, hvem Grønland efter den rigtige »historiske Ret« tilkommer.

Jeg skal iøvrigt ikke blande mig videre i denne Broderstrid, den faar de to Parter udfægte, som de er Venner til. Jeg afstaar ogsaa helt fra at drøfte det fine historiske Spørgsmaal om, hvor-

Digitized by Google

vidt Hans Egede, da han nykoloniserede Grønland, gjorde dette paa Norges eller paa Danmarks eller paa Tvillingrigets Vegne, eller hvilken varig Indsats de Bergensiske Købmænd gjorde ved denne Lejlighed. Ligesaa lidt føler jeg mig fristet til at gaa ind paa dybtgaaende Undersøgelse af, hvorvidt Danmarks Forhandler ved Kielerfredens Afslutning, *Bourke,* var i god Tro eller bar sig ad som en snild og snedig Diplomat, da han satte igennem, at Grønland ligesom Island og Færøerne ved Norges Afstaaelse blev ved Danmark. Efter den ringe Fornøjelse jeg har haft af i lærde Afhandlinger at imødegaa endnu mere urimelige islandske historiske Paastande, skal jeg med Glæde overlade de norske til Historikere af Faget.

Det er nok at slaa fast, at Grønland ligesom de andre tidligere norske Skatlande Island og Færøerne ved Kielerfreden af 1814 blev ved Danmark, at det norske Storting selv i 1821 frafaldt sit Krav om de gamle Skatlandes Tilbagelevering, et Krav, der da ogsaa under Forhandlingerne om Norges Overtagelse af en Del af den fælles dansk-norske Statsgæld af den svensk-norske Regering kun blev fremsat nærmest paa Skrømt for at have noget at handle med[1]), og at Grønland siden den Tid ubestridt har været anerkendt af alle Magter, deriblandt naturligvis ogsaa af Norge selv, jfr. Danmarks Handelstraktat med Norge af 1826, Art. 5, med Tillægstraktat af 13. Juni 1856, som et til Danmark hørende Land. Disse Kendsgerninger er saa afgørende og saa klare, at det er ganske overflødigt yderligere at henvise til, at mens de oprindelige norsk-islandske Nybygder i Grønland forlængst for Aarhundreder siden er forsvundne fra Jordens Overflade, er det nu Danskerne alene — i Forening med Landets indfødte grønlandske Urbefolkning —, hvem Grønlands nuværende forholdsvis saa højt udviklede arktiske Kolonisation og Kultur skyldes.

Skulde det alligevel trods alt dette kunne tænkes, at det blev den populære norske Opfattelse, der tilsidst gik af med Sejren i Norge, da vilde det unægteligt se galt ud for en mindelig Ordning af Grønlandsspørgsmaalet ved en diplomatisk Forhandling Norge og Danmark imellem. Og da maa Sagen vel falde ud til Voldgift eller komme til Afgørelse for Folkenes Forbunds

[1]) Jfr. *Brinchmanns* Afhandling i norsk geografisk Aarbok 1919—21, S. 145 og 159.

Digitized by Google

Raad eller for den ny faste internationale Domstol i Haag, hvis da de sidstnævnte af Versaillesfreden skabte Institutioner endnu til den Tid ikke blot er i Live men ogsaa i anerkendt Anseelse blandt Folkene.

Forhaabentlig fører den dansk-norske Tvist om Grønlands statsretlige Stilling ikke til saadanne Yderligheder. Men det vil dog være rigtigt paa Forhaand at være belavet paa alle Muligheder. Og én Ting bør ikke glemmes: det er ikke nok at være overbevist om at have Ret; vil man bevare sin Ret, maa man hævde og forsvare den. Overfor en aktiv, energisk Modstander vil en frygtsom eller passiv Part altid komme tilkort, selvom hans Ret er aldrig saa god. Skal den samme passive, for ikke at sige selvopgivende danske Rigspolitik fortsættes i det grønlandske som i flere andre tidligere Spørgsmaal, er Udsigterne ikke altfor gode.

Forhaabentlig sker dette ikke. Men allerede nu er adskilligt forsømt, som, hvis der var handlet i Tide, vilde have stillet den danske Sag langt bedre. Den ofte drøftede Kolonisation ved Scoresby-Sund lader endnu længe vente paa sig, og en dansk traadløs Station i Grønland begynder man først nu for Alvor at tænke paa, efter at Norge er kommet i Forkøbet med den provisoriske Radio-Station ved Mygbugten. Herimod vejer det ikke op, at der ved Statsinitiativ og for dyre Statsmidler nyligt er oprettet en stor Oljefabrik paa Grønlandsk Plads i København, thi herved hævdes jo ikke Danmarks Suverænitet i Østgrønland.

Grønland er vor sidste danske Koloni. De, der styrer Danmark, bør derfor se til, at Danmark ikke lider Skade i Grønland.

Digitized by Google

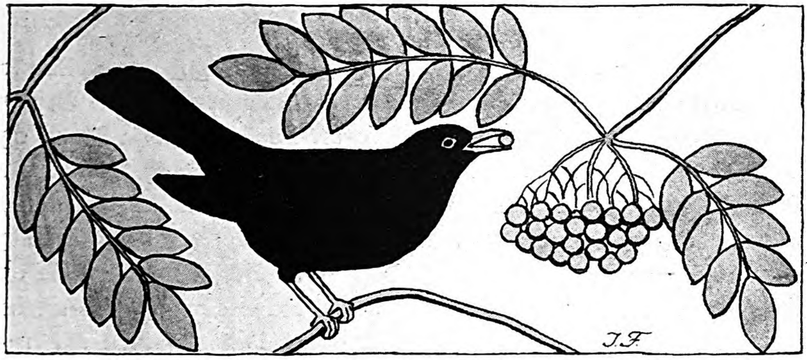

SOLSORTEN.

Af Overlæge O. HELMS.

BERETTER man om en Fugl og begynder med en Indledning om dens Historie, betyder det i de 9 af 10 Tilfælde, at der kommer et Jammersminde om, hvor hyppig Fuglen var i tidligere Tid, og hvor mange Steder den ynglede, medens den nu er trængt tilbage, kun findes i ringe Tal og rimeligvis gaar sin Undergang i Møde. Desværre er det Tilfældet med langt flere Arter, end man i Almindelighed forestiller sig; det er da godt, at der ogsaa findes Fugle, hvis Historie viser det modsatte, hvor man kan fortælle om sejrrig Fremtrængen, Forøgelse i Antal, Erobring af nye Ynglepladser; dette gælder netop om Solsorten; de fleste tænker næppe over, at dens Udbredelse en Gang har været anderledes end nu, men det har den.

For et halvthundrede Aar siden fandtes der vel ogsaa Solsorter her i Landet, men den var da just ikke nogen meget talrig Fugl; det var ude i Skoven, helst Granskoven, den levede og byggede; her glædede man sig ved at høre dens Sang i det tidlige Foraar, men der var ikke den Gang et helt Kor, naar man ikke tilfældig traf paa et Træk; man lyttede med Begejstring til de enkelte, der sad med langt Mellemrum og svarede hinanden. Den kom vel ogsaa den Gang ind og byggede i Haver og Parker i Byernes Udkanter, men det var kun enkelte Steder; om Vinteren blev nogle faa tilbage, mest gamle Hanner. — Beretninger fra tidligere Tid, af hvilke der ikke haves saa faa, fortæller tydeligt nok om Forholdet. Da *Steen Blicher* i 1838 skrev sin Digtsamling »Trækfuglene« i Spentrup Præstegaard i en

Digitized by Google

ganske vist skovløs, men ingenlunde træløs Egn, da beskriver han Solsorten som en Fugl, der trækker gennem Landet og gør et kort Ophold om Foraaret, men er borte »førend Mark og Skov bær Vaarens Klæder«. At ogsaa dens Adfærd maa have forandret sig ses, naar man læser, hvad der fortælles om den i *Kjærbøllings* »Skandinaviens Fugle«, at »den er ualmindelig sky og klog; den er saa forsigtig, at den sjeldent lader sig se og ikke let lader sig hilde i Snarer«. Nu lader den sig visselig se tydeligt nok, og Skyheden har den ogsaa lagt af; hvad det angaar med at lade sig »hilde i Snarer«, saa er den rigtignok bleven mindre fornuftig med Aarene; jeg har udenfor mit Vindue en Spurvefælde, som Spurvene forresten ikke gaar i, medens jeg hvert Øjeblik maa ud og slippe en Solsort ud, som dumdristig er hoppet derind.

Det Sted, hvor jeg i sin Tid havde bedst Lejlighed til at følge Solsortens Indvandring, var i og ved København. Da jeg som Student kom dertil i 1883, ynglede der ingen Solsorter i Byen og dens Forstæder eller Parker, ikke en Gang i Frederiksberg Have eller Søndermarken, tror jeg, den fandtes; om Vinteren saas der nogle rundt om i Parkerne. Fra min Dagbog ved jeg nøjagtigt, naar jeg traf den første Gang om Sommeren ved København, det var 25. Juni 1888, da jeg saa en Han paa Kastelsvolden, nogle Dage efter saa jeg baade Han og Hun. I 1889 saa jeg 15. Juni et Par i Færd med at bygge Rede herude; jeg sad jævnlig den Sommer paa Kastelsvolden og læste og mindes tydelig en Dag, hvorledes nogle Mennesker, der sad i min Nærhed, drøftede, hvad det var for en Fugl, der sang, da Solsorten lod sin Røst høre tæt ved os. — Saa vandrede den ind i den østlige Del af Byen og paa Frederiksberg, blev hurtig en almindelig Fugl. Endnu i 1888 fandtes ingen i Villakvarteret paa Frederiksberg; fra midt i Halvfemserne ynglede den almindeligt i Villahaverne her, hørtes Foraar og Sommer allevegne.

Saaledes skete Indvandringen i København, og i Landets andre Byer var Forholdet noget lignende. Hvorledes det staar sig nu med Solsorten er velkendt, den er en af de almindeligste Fugle de fleste Steder i Danmark; den opholder sig uden Forskel paa Land og i By, i Skove og Haver, færdes omkring Husene, sidder paa Skorstene og synger. Gaar man over Raadhuspladsen i København, synger den der; den bygger i Træerne paa

Digitized by Google

Kongens Nytorv, ja for nogle Aar siden ynglede et Par i et af de Laurbærtræer, der i Baljer flankerer Indgangen til Kunstudstillingen paa Charlottenborg. — Samtidig med at Solsorterne saaledes indvandrede til Byerne, tiltog de ogsaa meget stærkt i Tal. Jeg husker fra Halvfemserne, hvor jeg var glad over en Solsort, der kom til Fodringspladsen i min Have i Haslev en Vinter, og hvor ondt det gjorde mig, da en Kat tog den. Nu kan jeg faa Lov til at fodre saa mange, jeg ønsker, og kan nemt i Løbet af faa Minutter se en Snes. I min Have, der dog kun er ca. 1 Td. Land, var der i Sommer 6—7 Reder af den.

Hvorfor nu Solsorterne er tiltagne i Mængde, og hvorfor de er indvandrede til Byerne, er ikke godt at forklare. Man kan jo ikke tale med Fuglene og faa Rede paa Tingene, saa der bliver mange Forhold, der for os er dunkle. Hvorfor fandt Københavns Spurve for nogle Aar siden paa at tage Nattekvarter i Træerne ved Helligaandskirken og opgav det igen efter nogle Aars Forløb? Der er Mennesker, der altid har en god Forklaring paa rede Haand; de siger: »Det hele er ganske naturligt; da Donefangsten blev forbudt i Jagtloven, kom der flere Solsorter, og saa bredte de sig til Steder, hvor de ikke før fandtes«. Ja, men Jagtloven med Forbudet kom rigtignok først i 1894, og da var Udbredelsen og Indvandringen til Byerne i fuld Gang, og hertil kommer, at hvad der blev fanget i Doner her i Landet vist var ganske forsvindende. Og en Ting til, som gør Sagen endnu mere gaadefuld: Det er ikke blot her i Landet, at Solsorterne er blevne Byfugle, ganske det samme er paa samme Tidspunkt sket i en stor Del af Mellemeuropa. Kommer man til Hamburg, træffer man den ogsaa her nu overalt, og i Berlin har jeg hørt den synge paa det kæmpemæssige Mindesmærke over Wilhelm I tæt ved Slottet.

Kun faa Fugle i Danmark er saa lette at beskrive, hvad Udseendet angaar, som Solsorten. En Fugl noget større end en Stær med forholdsvis lang Hale, kulsort af Farve med gulrødt Næb, saaledes ser den gamle Han ud. Hunnen har mørkere Næb, er graasort paa Ryggen, rødbrun paa Brystet med mørke Pletter. De unge Fugle ligner Hunnen, men har lyse Striber paa en Del af Oversidens Fjer. Ved Eftersommertid kan der komme nogle kuriøse Farver frem hos de unge Hanner, naar hist og her den voksne Fugls sorte Fjer er brudt frem, medens det meste af Ungedragten sidder endnu.

Digitized by Google

At den sidste Stavelse i Fuglens Navn hentyder til dens sorte Kjole er rigtigt nok, men hvad har Solen med den mørke Fugl at gøre? Der maa vist være noget forkert her. En Forklaring er opstillet, nemlig at Fuglen slet ikke hedder Solsort, men »Selsort«, hvilket Navn ogsaa bruges nogle Steder, og at det er Navnet paa et i ældre Tid brugt sort Farvestof.

Vi er naaet hen i Midten af Februar, det er Vinter endnu; men paa klare Dage har Musviten sunget, Gulspurven og Lærken

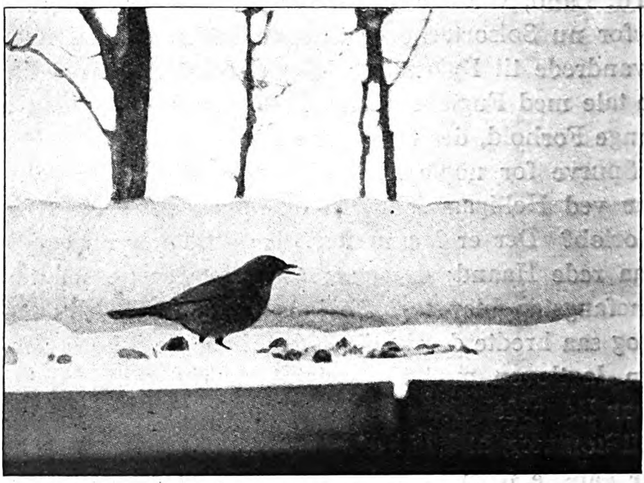

Solsort ved Fodringspladsen.

ladet deres Toner høre. Solsorten vil ogsaa være med, og paa en mild Februardag stemmer den Instrumentet, prøver saa ganske sagte. Stemmen maa øves lidt, men kommer vi ind i Marts, har den alle Tonerne i Orden. Har man selv hele sit Liv lyttet til Fuglestemmer, bliver Glæden ved at høre dem ikke mindre, men man overraskes ikke mere. Det er altid morsomt at færdes med Mennesker, der har Øre for Toner, men ikke kender Fuglesang. Jeg kom en Gang til Vejlefjord Sanatorium, og en Kollega forlangte, at jeg skulde gaa med ham ud Kl. 6 om Morgenen og lære ham Fuglesang at kende. Straks, da vi kom ud i Parken, spurgte han: »Hvad er det for en dejlig Altstemme der?« Det var Solsorten, der sang i en Busk tæt ved os. Den Stemme er dyb, og hvad der gør den saa tiltalende, er de

Digitized by Google

skønne bløde Fløjtetoner, sammensatte til korte Strofer, der stadig vender tilbage. Sangen er ørefaldende, og de fleste nemmer den hurtigt; nogle har vanskeligt ved at skelne den fra Drosselsangen, hvad der dog ikke er svært. Droslens Stemme er højere, den har ikke de bløde, lange Fløjtetoner, mest kortere Toner i rigt Udvalg, som den sætter sammen til Strofer, den med digterisk Frihed kæder til hinanden i langt rigere Afveksling end Solsorten. Fraregnet Nattergalen er der ingen Fugl

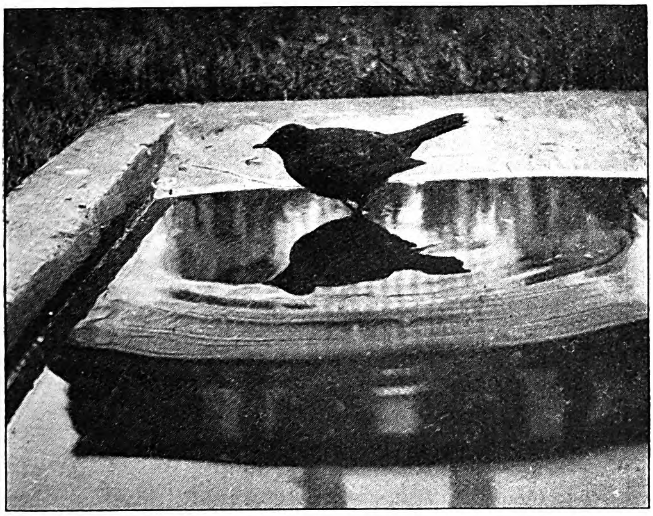

Solsort ved Badekarret.

her hjemme, hvis Sang høres saa vidt som Solsortens; i Aften- og særlig i Morgentimerne, hvor alt er stille, kan man høre den i en Afstand af 2—3 Kilometer. En Fugl, der synger saa kraftigt, lægger man selvfølgelig Mærke til og har bedre Lejlighed til at studere dens Sang end saa mange andres. Hører man opmærksomt efter, vil man snart erfare, at ikke alle Solsorter synger ens; vel at mærke, i Hovedsagen er Sangen den samme, men saa kommer der af og til en særlig lille nykomponeret Melodi, der kan gøre en enkelt Fugl kendelig fra de andre. Det næste Aar har dens Unger maaske lært den, og saa fløjtes den allevegne fra som en anden Revuemelodi. — Jeg har set fremsat den Mening, at de Solsorter, der er indvandrede til Byerne, har faaet Sangen spoleret og ikke synger saa godt som de, der er

Digitized by Google

blevne ude i Naturen; det stemmer ikke med min Erfaring, det er vist blot den almindelige Anskuelse om Bylivets ødelæggende Indflydelse paa de ufordærvede Landboere, man har villet overføre paa Solsorten.

Bor man et Sted, hvor der er mange Solsorter, har man Glæde af at høre deres Sang uafbrudt Foraar og Sommer igennem. Naturligvis er der Afbrydelser for de enkelte Fugle; i den Tid, Ungerne opfodres, synger de næppe; men hvor der er flere Par, sker Rugningen saa uregelmæssigt, at der altid er nogle, der synger. De sidste bliver ved til hen i August.

Hvert Menneske med Sans for Naturen, med Øre for Fuglesang bør en Gang i sit Liv gøre sig den Glæde at gaa ud i Skoven og lytte til Fuglenes Opvaagnen. En Nat sidst i Maj begiver man sig derud, saa man kan være der ved 2-Tiden. Paa Vejen skræmmer vi en Lærke op, der straks begynder at kvidre, men snart atter falder til Ro. Klokken er 2, da vi naar ind i Skoven, Morgenen begynder at gry, Himlen bliver lysegraa, endnu er alt stille, saa vaagner en Solsort, udstøder sit kendte Skrig, der besvares af en anden, og et Øjeblik efter bryder Sangen frem af Struben, betagende i Nattens Stilhed. Har den ene Sanger først givet Signalet, vækkes de andre, og allevegne fra høres en kort Stund alene Solsortens Stemme, gennemtrængende fra de nærmest siddende, blødt og afdæmpet fra de fjernere. Kort efter vaagner Droslerne, og i en halv Snes Minuter opfører disse to Mestersangere den vidunderligste Koncert i Halvmørket. Det lysner nu mere, og snart falder hele Koret af Skovens andre Fugle ind.

Nogle Fugle er meget kræsne med Valget af deres Redeplads, andre er ikke saa vanskelige med deres Fordringer, og til dem hører Solsorten. I tidligere Tid vilde man søge dens Rede i en ung Granbevoksning, og det gaar man heller ikke fejl i nu, men den anbringer Reden mange andre Steder, snart højt, snart lavt, snart skjult, snart aabent. Den bygger i en Busk, paa et Træ mellem en Gren og Stammen, i en Risbunke, en væltet Træstub, paa et Bjælkehoved, i Espalier, ja selv paa Jorden. Reden er en mægtig Bygning, større og tungere end nogen anden af vore Smaafugles, bestaar udvendig af grove Pinde, visne Blade, Rodtrevler og Mos; indefter bliver Redestoffet finere og bestaar inderst af Rodtrevler og tynde Plantestængler. Undertiden er

Digitized by Google

den ligesom Drosselrederne klinet indvendig, overtrukket som med et Lag af tyndt Ler, men det er sjeldnere. De 4—5 Æg har grønlig Bundfarve, er tæt besat med brune Pletter. De fleste Solsorter ruger to Gange, mange vist tre; man kan finde Reder med Æg fra sidst i Marts til sidst i Juli. Solsorten er ikke bange

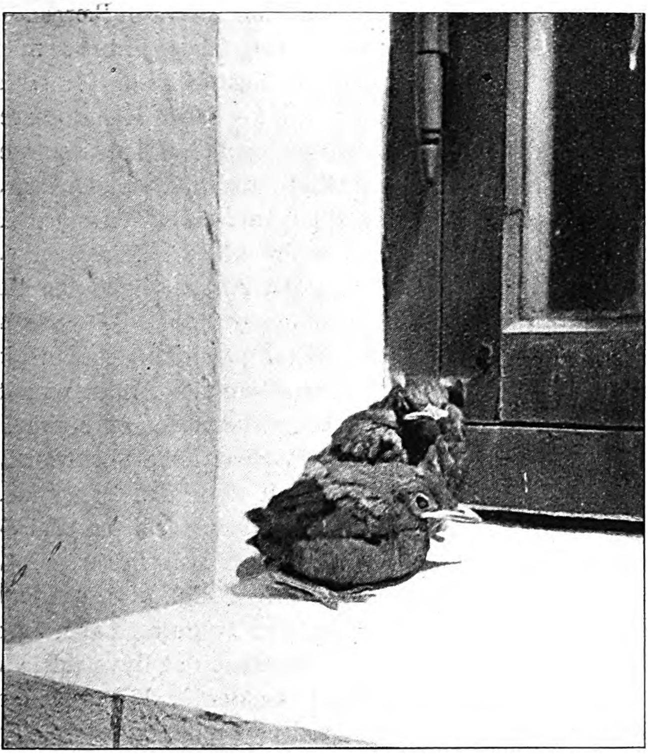

Solsortunger.

for at anbringe sin Rede i umiddelbar Nærhed af, hvor Mennesker færdes, og naar den er begyndt at ruge, ligger den ofte ganske fast; man kan staa ved Siden af den og se paa den; enkelte ligger saa rolige, at man kan røre ved dem, uden at de gør Mine til at flytte sig.

En saa stor og kraftig Fugl som Solsorten maa naturligvis have rigeligt at spise. Den er som de fleste andre Drosler altædende, søger sin Næring lige godt fra Dyre- og Planteriget. Paa Jorden tager den en stor Del af Føden, i raske Hop sætter

Digitized by Google

den hen over Græsplænen, stikker Næbbet ned og trækker en Regnorm op, som den sluger, søger Snegle og Larver. Om Vinteren færdes den mellem Løvet, med Næbbet kaster den Bladene til Side og finder, hvad der er gemt under dem, Insekter, Larver, Bær og Frø. Bær er den i høj Grad en Ynder af, og dens Lyst til dem bringer den jævnlig i Konflikt med Menneskets Interesser. Lad gaa med, at den fortærer Bærrene af Røn, Hyld og Hvidtjørn, de er nu væsentlig til det samme; men Kirsebær, Jordbær og Ribs vil man jo helst beholde for sig selv, og unægtelig respekterer Solsorten ikke altid Ejendomsretten til disse. Ogsaa de halvmodne Æbler og Pærer kan den være slem ved. Det er nu meget forskelligt, hvad Skade den anretter de forskellige Steder og i forskellige Aar. Selv synes jeg ikke, det er saa galt, men jeg har hørt andre klage stærkt over dens Røverier. Jeg forstaar nok, at den Mand, der anlagde en stor Plantage af Frugtbuske lige mellem nogle Skove, ikke var saa glad for Solsorterne og holdt Klapjagter paa dem; saavidt jeg mindes, skød han et Aar 400. Men selvfølgelig, man maa tage det sure med det søde. Det kan ikke hjælpe, at man om Foraaret opfyldes af de blideste Følelser ved at høre Solsortens skønne Sang og saa om Sommeren ikke vil unde den lidt Føde.

Nu kommer Efteraaret, Yngletiden er forbi, en Del Solsorter drager bort, en Del bliver tilbage og overvintrer. Det er den prosaiske Tid i Solsortens Liv, hvor det kun gælder om at bjærge Føden. Om Natten søger den Hvile og Læ i tætte Buske eller i Graner i Skoven, for om Morgenen at flyve ud i Haver og Parker, ved Boliger og Hegn, hvor der er Bær. Den er villig nok til at komme, hvor man fodrer Fugle, og gaar løs paa alt, hvad man har af Føde til den: Bær, Fedt, Kødben, Kartofler, Frugt o. s. v. Der fortælles almindelig, at Solsorten sætter Pris paa raadne Æbler; det var nu i og for sig en besynderlig Smag, og det raadne lader den ogsaa ligge, men friske Æbler kan den godt bruge. Har man Glæde af Solsortens Sang om Sommeren, er den ikke mindre fornøjelig at iagttage om Vinteren; alene Farvemodsætningen, de sorte Fugle paa den hvide Sne, tiltaler Øjet. Synge gør den ikke paa denne Aarstid, men derfor er den ikke tavs; man hører dens forskellige smaa Udbrud og, naar den skræmmes, det kraftige Raab, der gengives »Tjuk, Tjuk, Tjuk, komme hid«. Henimod Skumringen ser man dem drage

Digitized by Google

afsted i Retning af deres Nattekvarterer, sjældent i Flokke, men ofte tæt efter hinanden.

Vi har nu fulgt dens Liv Aaret igennem, Kredsløbet er endt. Det er mod Vinterens Slutning, Dagene længes, Foraarsfornemmelser vaagner hos Solsorten trods Slud og Kulde, og det første, den viser det ved, er nu ikke altid at hoppe om paa Jorden eller lavt i Buskene, men hen i Skumringen at søge de tilvante Pladser oppe i Trækronerne, hvorfra Sangen senere skal lyde.

Vil man vide lidt om, hvor meget en Fugl egentlig er kendt og bemærket, saa gaar man ikke helt fejl, naar man søger til Digterne; deres Værker er dog vel et Udtryk for Samtidens Kundskab, deres Ord og Billeder maa, for at forstaas, slaa Strænge an, som giver Genklang hos Folket. Det vilde lidet hjælpe, om en Digter priste Ellekragens vidunderlige Skønhed; man vilde være kold, thi man havde aldrig set Fuglen, og bedre vilde det næppe gaa, om han gav en begejstret Skildring af Gulbugens Sang. Nej, hvad der om Fuglene kommer med i Digtekunsten og skal forstaas, det maa være Skildringer af Fugle, som er kendte og spiller en Rolle i hver Mands Liv.

Fuglene har fra gammel Tid hørt med i Poesien, ofte nok kun som en billig Staffage. Naar *Oehlenschläger* og hans samtidige indfletter Lærken i deres Digtning, saa kommer man undertiden til at tænke paa den gamle Anekdote om Digteren, der kom paa Landet og forhørte sig om, hvad det var for en Fugl, der sang i Luften. Da han fik at vide, at det var Lærken, udbrød han: »Tænk, det er den lille Fugl, jeg saa ofte har skrevet om«. Nu skal vi ikke være uretfærdige mod Digterne, særlig naar vi herhjemme har to, der med saa megen Forstaaelse og Inderlighed har besunget Lærkens Liv som *Steen Blicher* og *Jeppe Aakjær*.

Foruden Lærken er det jo gærne Stær, Svale, Stork, Skovdue, Nattergal og Drossel, der maa holde for. Alle kan vi citere: »Droslen slog i Skov sin klare Trille«; ja, men Digteren har jo aldrig hørt en Drossel, den har nemlig slet ingen Trille.

Er Solsorten nu virkelig bleven saa almindelig og velkendt en Fugl som ovenfor beskrevet, saa maa den ogsaa have sat sig Spor i Lyriken. Hos de ældre Digtere findes den kun sjældnere.

Digitized by Google

Blicher har, som før omtalt, hyldet den i »Trækfuglene« og *Carl Bagger* synger i Digtet »Herregaarden«:

O hør den mørke Solsorts Fløitetoner:
Den mærked os, den flygter bort med Skrig.
O tøv! jeg vil ei for Dig sætte Doner,
Jeg fører ei med Fugleverdnen Krig.
Jeg selv en Sangfugl er og elsker Sangen,
Jeg elsker Eder, mine Brødre smaa!
Jeg vil som Criticus ei dømme Klangen,
Ei sige, hvo i Rækken først skal staae, —
Den troer mig ei, see! bange bort den flygter —
Maaskee den om mig hørt har onde Rygter. —

Læser man lidt i de talrige nyere Lyrikeres Værker, saa vil man ikke savne Solsorten. Ligesom den lysegrønne Bøgeskov trods al foragtelig Tale om Spinat stadig udgør et Hovedemne for vore Landskabsmalere, saaledes vil de lyriske Digtere ikke trættes af at lovprise Foraar og Sommer og beskrive det danske Landskab til alle Aarstider; og her hører Solsorten til baade med dens dejlige Sang, som er knyttet til Foraarsstemningen og med dens mere sørgmodige Vintertilværelse i Slud og Kulde. En Naturelsker og Naturbeskriver som *Stuckenberg* faar den selvfølgelig med, og det er et virkeligt »Tidligt Foraar«, der lyder til os fra Verset

Nu hvirvler Skovens Bronzeløv
og Hasselhegnets Rakkelstøv
i Dans for Paaskeøsten;
snart er det koldt, snart Vejret højt,
Solsorten prøver blødt et Fløjt,
men taber atter Lysten.

At Naturkendere som *Johannes Jørgensen* og *Johs. V. Jensen* faar den med, er ikke saa underligt. Den sidste skriver:

Solsorten fløjter,
og Vaarvind svulmer.

Ja, mere behøves der jo ikke for at forstaa, at det er Foraar, det samme som *Valdemar Rørdam,* der ogsaa jævnlig har Solsorten i sin Digtning, udtrykker ved at

Solsortfløjt og Drosseltoner
regner fra de høje Kroner
som en evig Regn af Fryd.

Men foruden dem, der af og til faar Solsorten med ind i deres Sange, har vi endda hele to Digtere, der med synlig Forstaaelse

Digitized by Google

og Kærlighed mere indgaaende skildrer den. Naar *Hans Ahlmann* klager over Storbyen, der har erobret og bebygget de gamle Haver, hedder det:

Her har fordum ligget Haver,
hvor de skumle Huse staar,
da sang Nattergal og Solsort
i den store grønne Vaar.

Til Beskrivelsen af Vinteren i Storbyen hører ogsaa Solsorten:

Bagved Buskene jog der en Fugl — et Sekund!
kun et Strejf! og et Skrig, men et Skrig, der gør ondt.

Det var Solsorten, Vaarfuglen, vinterforbidt,
det var Majnattens strømmende ty-tyolit,
der blev kuet og klangløs som Klokker, der sprang. —

Men Vaaren kommer dog omsider efter den barske Vinter, og skal Foraaret skildres — selv om det i Digtet er i overført Betydning — hedder det:

O saa kom den engang,
denne Foraarsdag lang,
fuld af Sol og af Solsortesang.

At Solsorten virkelig betyder noget for ham og ikke blot sættes ind, hvor det passer, ser man tydeligst af de to Digte, »Foraaret og Døden«, der har Tilegnelsen »Til min Solsort« og »Digteren«, hvori det hedder:

Hver en Fugl tav stille,
da en enkelt Røst
sprang fra sorte Fjedre,
fra et heftigt Bryst —

og som ender

Gaa saa ud at vandre,
Digter ung og ør,
Livet kalder paa dig
gennem grønne Slør,
og i Hjertets Sluser
Solsortsangen bruser,
bruser til du dør.

Fremfor nogen maa vel *Ludvig Holstein* kaldes Solsortens Digter. I faa, malende Ord faar han det med altsammen, dens Vinterliv, dens Foraarsfløjt og Sommersang. I Skildringen af Morgensneen i København hedder det om Parken:

Digitized by Google

Solsorthunnen blot
har paa denne rene Snemark traadt.
Solsorthunnen løber, sangforladt,
under Graners Grene.

Men det bliver Foraar, og paa Villavejen, hvor Eranthis lyser og Spurve kvidrer, medens der ellers er tyst, brydes Stilheden:

Stemmer toner saa svalt og højt
Aftenblankhed og Solsortfløjt.

Skal Sommerstemningen skildres, naar det har regnet og Bygen er drevet over, saa hedder det:

Himlen er jo som Sølv at se
og ren er Solsortens Trille.

Vi ved alle, at Fuglesangen aldrig lyder klarere end efter Regn.

I det Digt, som hedder »Solsort«, gives en Beskrivelse af Solsorten og dens Liv, som Digteren paa en saare skøn Maade sammenligner med sit eget, og Begyndelsesversene kan være en passende Afslutning paa hele denne Beretning om Solsorten:

Saa fandt du dog din Sang igen,
dit Solskin kom tilbage!
Tavs har du gemt dig, Ungdoms Ven,
i mange mørke Dage.

Den lange Vinter løb du sky
og stum ved Dødens Porte.
Men Livets Sol har rørt paany
ved dine Fjedre sorte.

Digitized by Google

BRUGEN AF EDSAFLÆGGELSE I VOR RETTERGANG.

Af Landsdommer, Dr. juris TROELS G. JØRGENSEN.

DET første Skridt i al dømmende Virksomhed er at faa oplyst en vis Sagssammenhæng, et vist Stykke Virkelighed, og dette falder hyppig sammen med at opnaa sandfærdige og redelige Forklaringer af et Antal Mennesker; i de fleste Tilfælde vil saadanne Forklaringer ialtfald lede godt paa Vej til Sagens Oplysning. Fra gammel Tid har man i Rettergang anvendt Edsaflæggelse som Middel til at skabe Sikkerhed for, at Forklaringen i Retten var sand og til at stole paa, og man søger herved Garantien i forskellige Retninger. Man søger den i Edens Ordlyd — »saa sandt hjælpe mig Gud og hans hellige Ord« — hvorved den sværgende sætter sin Samvittighedsfred og sit Salighedshaab i Pant paa sin Forklarings Sandfærdighed, endvidere i den Straf og anden Retsfortabelse, der stilles i Udsigt, hvis den sværgende overbevises om at have aflagt falsk Ed eller uagtsomt forklaret urigtigt, og endelig i de Former, der anvendes med Edens Aflæggelse i selve Retten, med Indskærpelse af Ansvaret for urigtig Forklaring samt — i Reglen — Forklaringens samtidige Nedskrivning i Retsbogen. Man kan sige, at disse særlige Regler ikke alene tjener til at sikre Sandfærdigheden, men at de ogsaa gør deres Nytte, hvor det kun er den forklarendes Opmærksomhed og Eftertanke, der mulig kan trænge til en Spore, medens Viljen til at holde sig til Sandheden er utvivlsom. Hovedsagen for Edsreglerne er dog at lægge det fornødne indre Tryk paa den Mand, der ikke finder det stemmende med sine Formaal at erklære sig sandfærdigt i en Retssag og derfor maa befrygtes bevidst at ville afvige fra Sandheden.

Allerede af det her sagte vil det fremgaa, at Eden er et betydningsfuldt Led i Rettergangsreglerne, men det vil ogsaa let ses, at den ikke er noget ganske simpelt og usammensat Led. Der gør sig mange Hensyn og Betænkeligheder gældende, naar der skal lovgives om Brugen af Ed. Vor i 1919 i Kraft traadte Retsplejelov har allerede modtaget Ændringer paa dette Omraade, og Anskuelserne brydes fremdeles. En Oversigt over og

Digitized by Google

paa enkelte Punkter en Kritik af Ordningen, som den for Tiden er, kan derfor formentlig have almindelig Interesse.

Hidtil er talt om Eden, og derved er tænkt paa Forsikringen i den ovenfor nævnte religiøse Form, men hermed sidestiller Loven en Forsikring »paa Ære og Samvittighed« i de Tilfælde, hvor der er givet Tilladelse til at benytte saadan Form. Dette er der for det første, naar den paagældende hører til et Trossamfund, der ikke tillader sine Medlemmer at aflægge Ed efter nogen af de gældende Edsformularer — disse er, foruden den ovennævnte, Formularen for Jøder: »Saa sandt hjælpe mig Gud« og for mähriske Brødre (Herrnhuter): »Det forsikrer jeg i den almægtige Guds Nærværelse« — men dernæst ogsaa naar den paagældende ifølge sine personlige religiøse Anskuelser ikke kan aflægge Ed eller ikke har nogen religiøs Tro. Naar Nogen af sidstnævnte rent personlige Grunde begærer at afgive »højtidelig Forsikring« i Stedet for Ed, vil dette dog kun blive tilstedet, naar han paa Dommerkontoret paa sit Opholdssted har afgivet en almindelig Erklæring om, at han ønsker at gøre Brug af denne Fritagelse. Forsaavidt det drejer sig om en Vidneforklaring, kræver Loven yderligere for at hindre Misbrug, at Erklæringen er afgivet paa Dommerkontoret enten før den Tid, da det i Vidneforklaringen omhandlede har fundet Sted, eller mindst et Aar før Vidneførselen.

Ed i Rettergang — eller i de nysnævnte Tilfælde højtidelig Forsikring — bliver der Spørgsmaal om for Vidner, for Syns- og Skønsmænd og i Straffesager for Nævninger. Desuden har vi i Retsplejeloven Regler om Partsed, der aflægges i borgerlige Sager i Henhold til en foreløbig Dom om, at hvis en af Sagens Parter edelig bekræfter eller benægter visse ham bekendte Kendsgerninger, vil der være at afsige endelig Dom af et vist Indhold.

De Personer, hvem der ifølge det bemærkede ikke kan afkræves Vidneed m. v., kan imidlertid ikke komme til at ombytte Partsed med højtidelig Forsikring, og i Sager, hvor Partsed benyttes — Hovedtilfældet er Sager om Faderskab til Børn udenfor Ægteskab — vil en saadan Person derfor kunne komme til at lide et føleligt Retstab paa Grund af sin religiøse Undtagelsesstilling, idet Dommen jo gaar ud paa, at der kun, hvis Ed aflægges, gives ham Medhold i Sagen. Ifølge vor Grundlov

Digitized by Google

kan ingen paa Grund af sin Trosbekendelse berøves Adgang til den fulde Nydelse af borgerlige Rettigheder. Naar Lovgivningen ved Vidnets, Skønsmandens og Nævningens Retserklæringer gaar ind paa at tage den højtidelige borgerlige Forsikring for jævngod med Ed, kan det egentlig ikke let ses, at der er nogen saglig Grund til i Partsedssager, hvor det drejer sig om Formueforhold og lignende, at kræve religiøs Ed og derved berøve den, der paa Grund af sin Trosbekendelse ikke kan aflægge en saadan, Nydelsen af de borgerlige Rettigheder, hvorom han fører Proces. Det eneste Forsvar skulde være, at Bevisbedømmelsen er fri, og at Domstolene derfor har det i deres Magt og maa antages at ville tillægge den højtidelige Forsikring mindre Vægt i Bevisbedømmelsen end den edelige Forklaring, hvilket ikke kan lade sig gøre i Partsedssager, fordi Retten, naar Edsdommen afsiges, ikke ved, om Erklæringen afgives i religiøs eller borgerlig Form; men denne Betragtning vil dog næppe for Alvor blive opstillet. Reglen om, at Partsed ikke kan erstattes med højtidelig borgerlig Forsikring af de Personer, som overhovedet har Adgang hertil, hører derfor antagelig til de Ting i Retsplejeloven, der ikke altid vil blive staaende.

Historisk set har Partsed spillet en stor Rolle, idet man i vor Middelalders Rettergang regelmæssig afgjorde Sagerne derved, at det paalagdes den Sigtede eller Sagsøgte at fri sig med sin Ed. Han maatte da tillige skaffe et vist Antal Mænd — flere eller færre »Tylvter« — der aflagde Ed paa at være overbevist om Rigtigheden af hans Ed. Retsplejeloven, der har indført forskellige hensigtsmæssige Regler for at øve Kontrol med, at Partseden ikke aflægges letsindigt eller med manglende Forstaaelse af det, hvorom der sværges, giver endnu Anvisning paa at bruge Partsed i Sager om Dokumenters Ægthed, Handelsbøgers Rigtighed og Underholdsbidrag til Børn udenfor Ægteskab og iøvrigt i al Almindelighed, naar det findes hensigtsmæssigt til at udfylde et mangelfuldt Bevis eller skærpe en Benægtelse. Det kan imidlertid siges, at der i Nutiden navnlig ved de overordnede Retter gør sig en temmelig stærk Utilbøjelighed gældende til at anvende dette Bevismiddel udenfor de særlig nævnte Tilfælde. For dets Anvendelse i Sagerne om Underholdsbidrag spiller det en væsentlig Rolle, at Sam-

Digitized by Google

fundet har stærk Interesse i, at de bidragspligtige Barnefædre, mod hvem som oftest intet Bevis kan skaffes, ikke unddrager sig deres Betalingspligt.

Medens det ved Partsed er overladt Vedkommende selv, om han vil aflægge Eden eller tage det Tab, som følger af, at den ikke aflægges, er for Vidners, Syns- og Skønsmænds og Nævningers Vedkommende Edens Aflæggelse pligtmæssig i det Omfang, hvori de overhovedet er pligtige at optræde i en af disse Egenskaber. Den er en Bestanddel af deres pligtige Erklæring. Dette er dog for Vidners og Syns- og Skønsmænds Vedkommende ikke saaledes at forstaa, at deres Erklæringer altid *skal* bekræftes med Ed, se nærmere nedenfor. I Tilfælde af Vægring ved at aflægge Ed vil Retten paalægge Bøder; Vidner og Syns- og Skønsmænd kan derhos som Tvangsmiddel tages i Forvaring i indtil 6 Maaneder og gøres ansvarlige for de ved Vægringen voldte Omkostninger.

Lovens Forudsætning er jo, at de, der nærer Betænkelighed ved overhovedet at aflægge Ed, har faaet Adgang til at fri sig derfor. Og naar Forholdet saa foreligger saaledes, at den paagældende ikke paa Grund af Sagens Betydning for ham selv eller andre ifølge de derom gældende Bestemmelser kan blive fri for Pligten til at give Forklaring, kan Loven jo ikke tage Hensyn til hans Vægring ved at bekræfte den af ham givne Forklaring med Ed, hvorved den først faar den Grad af Troværdighed, som Loven har Brug for.

Reglen om Anmeldelse til Rettens Kontor om Fritagelse for Edsaflæggelse lider endnu — skønt nylig reformeret — af nogen Stivhed. Det maa derfor anbefales alle dem, der ønsker at bruge den, uden Ophold at indgive deres Anmeldelse. Ingen ved, hvornaar Retten sender Bud efter ham for at faa hans Udtalelse i en vigtig Sag, og da vil det kunne være for sent at gøre Anmeldelsen, saa at baade han og Retten kommer i en pinlig Stilling.

Naar Retsplejeloven er gaaet ind paa til en vis Grad at give Afkald paa Eden i religiøs Form, kunde man spørge, om det ikke havde været det følgerette overalt at lade Eden afløse af Forsikringen. Hverken teoretisk eller praktisk vilde dette dog være rigtigt. Det, det gælder om, er at faa den størst mulige Sikkerhed for, at Forklaringen er redelig og sandfærdig samt

Digitized by Google

afgivet med Opmærksomhed og Eftertanke. Der behøves altsaa en Anspændelse af Ansvarsbevidstheden, men hos den, hvis Bevidsthedsliv er positivt religiøst bestemt, foregaar den indtrængende Henvendelse til Pligtfølelsen netop gennem det religiøse. Kravet om Ed er derfor den naturlige Maade for Staten at udtrykke paa, at den skærper Sandhedskravet til det yderste. Og for den, der har haft nogen Lejlighed til at modtage Retsforklaringer af Folk fra forskellige Lag, vil det ikke være tvivlsomt, at Kravet om Edsaflæggelse ofte har en kendelig opstrammende Virkning netop paa Ansvarsfølelsen hos den forklarende.

Her gør der sig imidlertid et Forhold gældende, som Publikum maa klare sig for at overvinde den Sky for Edsaflæggelse i Retten, der ofte fremtræder hos de bedste. Det forekommer hyppigt, at den, der har forklaret roligt og frejdigt om en Sag, naar Talen bliver om Aflæggelse af Ed — der hos os altid foregaar efter Forklaringens Afgivelse — erklærer, at Ed kan han ikke aflægge, »saa sikker er han ikke i sin Sag«. Det, der ligger bagved, er den Opfattelse, at Ed kun tør aflægges om det, hvorom der overhovedet ikke kan tvivles, det man er lige saa vis paa som paa sin egen Tilværelse. Men hvad der sværges paa, er kun, at man har talt sandfærdigt, altsaa forklaret om Sagen saaledes som den efter ens Opfattelse hænger sammen, hvad jo ikke udelukker fejlagtig Iagttagelse, fejlagtig Erindring eller fejlagtig Vurdering. Det maa indrømmes, at dette kunde være udtrykt tydeligere end i Formularens Ord — »at jeg har talt sandt og intet fortiet, det bekræfter jeg herved med min Saligheds Ed« — men Retten er jo nøje fortrolig med dette Forhold og vil straks retlede Vedkommende.

Naar man fastholder, at Kravet om Edens Sandhed kun er et Krav om dens personlige Sandhed for den sværgende, vil man ikke tage Forargelse af, at Retten maaske ikke bygger paa de afgivne edelige Forklaringer, uden at der dog paa den anden Side rejses Sag om Mened. Selv hvor det drejer sig om de simpleste Iagttagelser, er der mange Muligheder for Fejltagelser i god Tro, og hvor mange flere Muligheder er der ikke, naar det drejer sig om det mere skønsmæssige som en Mands Beruselse, en Vogns Kørselshastighed? Ogsaa med Afvigelser, der beror paa Vidnets Interesser og dets venlige eller uvenlige

Digitized by Google

Følelser overfor Sagens Parter, kan Dommeren regne uden endnu at have nogen Grund til at angribe Vidnesbyrdets personlige Sandhed. Saa kommer en Række Tilfælde, hvor Afvigelsen er af en saadan Art, at man vel ikke kan anse Forklaringen for oprigtig, men hvor Afvigelsen dog ikke foreligger saa haandgribelig, at der kan rejses Tiltale for Mened. Endelig er der Tilfældene af sidstnævnte Art, der bortset fra særlige Omstændigheder straffes med Strafarbejde i mindst 2 Aar. Forsaavidt den Anskuelse maatte være fremme, at man burde afstaa fra al Edsaflæggelse, fordi den rummer Muligheden for at føre Folk ind i Menedsforbrydelsen, har Loven altsaa ikke taget Hensyn hertil. Men den paalægger Dommerne at undlade Edsfæstelse, naar Erklæringen gør et saa upaalideligt Indtryk, at Edsfæstelsen af Hensyn til Menedsfaren bliver betænkelig.

Der er et andet Punkt, der maa indrømmes at have begrundet nogen Misfornøjelse med Brugen af Ed i Rettergang. Det er den altfor udstrakte Anvendelse af Eden. Det gælder dog her ikke at se for kortsynet paa Spørgsmaalet. Naar en Dame opfordres til at aflægge Ed paa sin Ejendomsret til en hende frastjaalen Flødekande, kan denne Kande vel siges at være »en ringe Ting«, men om der fremkommer paalideligt Bevis i en Tyverisag, er ikke for ringe en Ting. Det er nu baade for Vidners og for Syns- og Skønsmænds Vedkommende foreskrevet, at Edsfæstelse (højtidelig Forsikring) anvendes, naar nogen af Parterne forlanger det, *og Retten finder det paakrævet.* Begrænsningen er altsaa lagt i Rettens Haand, og Meningen har netop været at ophæve den tidligere Adgang for Parterne — i Straffesager er Anklagemyndigheden den ene Part — til uden videre at forlange Edsfæstelse.

I denne Sammenhæng kan endnu nævnes, at Dommeren, forinden Forklaringen afgives, skal paalægge Vidnet (Syns- og Skønsmanden) at følge Sandheden, idet han minder om Strafansvaret og om, at der kan blive krævet Ed eller højtidelig Forsikring. Nogen Formular for denne Henvendelse er ikke foreskrevet. Den forrige af Biskop Mynster udarbejdede Formaningstale — der var en virkelig Tale paa 463 Ord — er bortfalden, og Formaningen sker sikkert i Almindelighed ret kortfattet, hvilket ikke udelukker, at den kan være indtrængende.

Digitized by Google

Et helt nyt Omraade for Edsaflæggelse i Rettergang har Retsplejeloven indført sammen med Nævningerne. Om disses Adgang til at afgive højtidelig Forsikring i Stedet for Ed er allerede talt. Nævningernes Pligt er i Loven angivet saaledes, at de opmærksomt skal følge Forhandlingerne og samvittighedsfuldt skal besvare de Spørgsmaal, der forelægges dem, saaledes som de finder ret og sandt at være efter Loven og Sagens Bevisligheder. Herpaa aflægges Eden. Det er klart udtrykt, at der ikke gives Nævningerne en Plads over Straffeloven, saaledes at de efter Skøn kan fritage for Anvendelse af dennes Regler, heller ikke saaledes at de kan fastslaa »formildende Omstændigheder« efter frit Skøn. Deres Stilling er i denne Henseende ganske som Dommernes.

Det ejendommelige for Nævningerne er, at de staar udenfor den fagmæssige Indøvelse i Anvendelsen af Straffelovens Bestemmelser og derfor, hvor Grænserne skal trækkes efter et praktisk-moralsk Skøn, ikke sjældent kan ventes at ville komme til et noget andet Resultat end Dommerne. Deres Afstemninger over Skyldspørgsmaalet ledes af Retten, og Ordningens Grundtanke er, at kun i det Omfang, hvori Nævningerne erklærer, at der er Skyld tilstede — altsaa ogsaa med Hensyn til hvilke enkelte Forhold og i hvilken Grad — gives der Retten et Grundlag for Strafs Anvendelse. Naar Nævningerne siger Tiltalte fri for Skyld, er han dermed fri for Straf. Nævningerne er bundne af Loven, men ikke af Retten — dette er Grundsætningen, og den er saa betydningsfuld, at det til Slut bliver nødvendigt at berøre et Punkt i Nævningelovgivningen, hvor den uheldigvis ikke er gennemført saaledes, som den burde og som det oprindelig var paatænkt.

Det er Reglerne om Stilling af Tillægsspørgsmaal angaaende Strafnedsættelse, her sigtes til.

Først et Par Ord om Straffelovens Indretning. Den har en Række Paragraffer om de enkelte Forbrydelser: Tyveri, Røveri, Vold osv. og dernæst en Række almindelige Regler — gældende alle eller flere af disse Forbrydelser — som altsaa i hvert enkelt Tilfælde eventuelt bringes til Anvendelse i Forbindelse med den særlige Regel om vedkommende Forbrydelse. For de enkelte Forbrydelser indeholder Paragrafferne en vis Strafferamme, der giver Hjemmel til at straffe indenfor et laveste og

Digitized by Google

et højeste Maal, og blandt de almindelige Regler handler forskellige om Nedsættelse af disse Strafferammer af nærmere angivne Grunde, saasom at Tiltalte kun er i Besiddelse af delvis Tilregnelighed, at Nødværgerettens Grænser er overskredne, at Forbrydelsen ikke er fuldbyrdet men kun forsøgt, at Tiltalte har gjort Selvanmeldelse osv.

At Straffeloven er skrevet i denne Form, betyder altsaa, at Spørgsmaalet, om Tiltalte er skyldig — i et vist Forhold og til Straf indenfor en vis Ramme — eventuelt maa besvares ved at pege paa *flere* Paragraffer i Straffeloven dels den særlige dels de almindelige om Strafnedsættelsesgrunde. For at faa Nævningernes Mening om Tiltaltes Skyld frem maa der altsaa spørges dem om disse flere Paragraffer, thi af sig selv kan de ikke fremkomme med nogen Udtalelse. Hvis Retten standser sin Spørgen, efter at der er svaret Ja til, at Tiltalte er skyldig i Forbrydelsen i dennes sædvanlige Skikkelse, og ikke spørger videre om Nedsættelsesgrunde, har den altsaa ikke hørt Nævningernes fuldstændige Mening om Skyldens Størrelse. At undlade at spørge er det samme som at faa det for Tiltalte ugunstige Svar, at han ikke har Krav paa Strafnedsættelse. Skulde Retten nu have Lov til paa dette Grundlag at udmaale Straf efter den fulde, ikke-nedsatte Ramme, vilde dette altsaa ske uden Godkendelse af Nævningerne og være i Uoverensstemmelse med, hvad vi ovenfor betegnede som Ordningens Grundtanke, at Nævningerne skal have fastslaaet Tilstedeværelsen af den Skyld, for hvilken Retten fastsætter Straf.

Saa mærkeligt det lyder, er dette imidlertid blevet Ordningen i Retsplejeloven. Tillægsspørgsmaal om Strafnedsættelsesgrunde skal nemlig ikke stilles, naar der efter *Rettens* Skøn ikke er noget Holdepunkt for, at Strafnedsættelsesgrunde er tilstede. Denne Bestemmelse har Retten at anvende, og den gør det naturligvis ikke for at hævde en Overlegenhed overfor Nævningerne, men fordi Loven har givet den Paalæg herom. Men hvor Retten ikke ser Nedsættelsesgrunde, gør Nævningerne det maaske. Det drejer sig jo baade om Bedømmelse af Bevis og om skønsmæssig Vurdering, hvor der kan være forskellige Meninger, og der behøves kun 5 af de 12 Nævningestemmer til at give Udslag til Tiltaltes Fordel. At der kan komme Henstilling fra Nævningerne om at faa Tillægsspørgsmaalet stillet,

Digitized by Google

forandrer ikke Sagen, thi Retten skal heri til syvende og sidst gaa efter sit eget Skøn.

Men — kunde man sige — hvad har dette at gøre med Nævningernes Edsaflæggelse? Den gaar jo kun ud paa at svare samvittighedsfuldt paa de dem forelagte Spørgsmaal, og Nævningerne har ikke Ansvar for, *hvad* de spørges om. Nej, ganske vist ikke. Men det drejer sig jo ikke om at aflægge en Prøve i Retskyndighed, hvorimod Nævningernes Svar betyder et Samtykke til, at Tiltalte straffes for et vist Forhold og efter en vis Ramme. Kan den Nævning, der gennem Rettens Kendelse eller Meddelelse ved, at der ikke vil blive spurgt om Anvendelse af nedsat Straf paa Grund af delvis Utilregnelighed, stedfunden Selvanmeldelse osv., overfor sin Ed forsvare ved sit Ja til Hovedspørgsmaalet om Skyld i vedkommende Forhold at samtykke i, at der paalægges Tiltalte den større Strafskyld, naar det er hans Overbevisning, at der i denne Sag kun bør paalægges Tiltalte den mindre Strafskyld, som Straffeloven angiver i sin Nedsættelsesregel? Vanskeligheden er jo, at Ja til Hovedspørgsmaalet praktisk set er et helt forskelligt Svar, alt eftersom der kun gives Svar paa den første Del af et sammensat Spørgsmaal, eller dermed gives hele Svaret om Skylden. Men tør Nævningen paa den anden Side svare Nej til Spørgsmaalet om Skyld i Forbrydelsen, thi et saadant Svar, vilde jo ogsaa stride mod Sandheden og mod hans Ed? Naturligvis har Nævningen kun Krav paa at komme til at give fuldt Udtryk for sin Opfattelse af Skyldens Omfang. Om han bliver overstemt af de andre Nævninger, er et andet Spørgsmaal. Jeg mener ikke, at man kan rette Bebrejdelser mod den Nævning, der i dette Valg trods alt bestemmer sig for at sige Nej.

Men saa maa der formentlig spørges: tør Loven vedblive at fordre Ed af Nævningerne, naar den ikke giver dem Frihed til at svare efter deres Overbevisning?

Hvad der behøves, er Adgang for Tiltalte og hans Forsvarer til at faa forelagt Nævningerne Tillægsspørgsmaal om de Strafnedsættelsesgrunde, som de hævder er tilstede. At dette Krav er berettiget og naturligt, vinder en væsentlig Bestyrkelse derved, at det oprindelige Lovforslag netop havde dette Indhold. Lovforberedelsens Vej har som bekendt været lang for Rets-

Digitized by Google

plejeloven, men den under A. F. Kriegers Forsæde i 1868 nedsatte »store« Proceskommission tilhører vist ubestridt Guldalderen i dens Historie. Denne Kommissions Forslag, der af den i 1892 nedsatte Kommission uden nærmere Motivering ændredes til den nugældende Lovregel, gik ud paa, at Tiltaltes eller Forsvarerens Andragende om at faa stillet Spørgsmaal om Nedsættelse af Straf kun kan nægtes, naar Retten finder, at den omspurgte Omstændighed ikke *efter Loven* hjemler Nedsættelse af Straffen. Dette er efter Ordene at forstaa saaledes, at Retten kun, naar der paaberaabes Omstændigheder af en Art, der ikke i Loven er anerkendt som Strafnedsættelsesgrund f. Eks. høj Alder, kan afslaa Spørgsmaalets Stilling. Og i Bemærkningerne udtales det udtrykkelig, »at der er givet den Sigtede en ubetinget Ret til at kræve Spørgsmaal om en i Loven anerkendt Strafnedsættelsesgrund stillet, uden at det . . . er Betingelse, at der skal være Bevisdata for den«. Denne Kommissions Forslag gav endog Nævningerne Ret til, »uden at særligt Spørgsmaal derom er forelagt, at erklære, at en i Loven anerkendt Omstændighed, som hjemler Straffens Nedsættelse, er tilstede«.

Fælles for de foran fremstillede Regler er altsaa den Ordning, at Lægmænd, der tilkaldes i Rettergangen for — mere eller mindre direkte — at lægge deres Lod i Vægtskaalene, om fornødent maa underbygge deres Erklæring med Edsaflæggelse. Retsplejen behøver de bedste Garantier for Sandhed og Upartiskhed, som kan skaffes, og Borgerne bør være villige til at yde deres Bidrag hertil. Men ved Lovgivningen om hele dette Forhold og ved Lovens Anvendelse bliver det altid en vigtig Opgave at drage Omsorg for, at Trykket paa den erklærende, som Edsaflæggelsen er og efter sin Hensigt skal være, ikke tillige bliver et Tryk paa hans religiøse Følelse og aandelige Frihed.

Digitized by Google

TYSK UDEN ENDELSER.

Af Edv. Lehmann.

DER er, som bekendt, mange ting her i verden, som ikke er strengt nødvendige, og de er flere end man tror. Der er nu f. ex. den nederste ende af trykte bogstaver. Prøv at lægge et stykke skarpt afskåret papir tværs over en trykt linje, så at dens nederste halvdel er skjult, og man vil læse den ligeså glat, som hvis man så hele linjen. Kontraprøven vil vise, at af den nederste halvdel kan man ikke slutte sig til texten; det er altså den øverste, som er den afgørende. Den engelske presse er bekendt med denne omstændighed og støber ofte sin petitsats således, at kun bogstavets hovede træder frem, medens dets fod er forsvindende.

Som det er med synet, således også med hørelsen. Det allermeste af hvad der siges, hører vi kun delvist. Lydene glider forbi vort øre, og blot når vi »hører efter« lægger vi mærke til dem. Selv når der tales direkte til os og vi følger med i samtalen, er det blot et og andet af denne, som bliver fuldt iagttaget. Det meste er noget, vi har hørt så tidt, at vi opfatter det på enkelte kendelyde og kan spare vor opmærksomhed til andet og nyt kommer frem i samtalen. Dette er franskmanden sig bevidst, og hans ejendommelige diktion, den på engang stødvise og sløjfende udtale, er indstillet på dette: at understrege de hovedpunkter, som skal bære forståelsen, og spare folk for resten. Den sceniske kunst er også fortrolig med denne hemmelighed: navnlig ved stykkets begyndelse gælder det om at give publikum de nødvendige støtteord, at forståelsen ikke skal drukne i lydmassen.

Dette til trøst for folk, som skal tale fremmede sprog. Man er altid så bange for ikke at blive forstået, og just derved opnår man ikke at blive det. Eller man opnår at regnes for en klodrian, der står og stammer og fedter i det for endelig at sige det rigtige og derfor naturligvis gør det hele galt. Disse store hemmeligheder, man skal betro sin udenlandske næste, nemlig at spørge ham om vejen til posthuset, eller hvad markkursen er idag, eller når toget går til Charlottenburg, er ikke aldeles uud-

Digitized by Google

grundelige for ham, og så snart vi har sat munden op til at sige »Posthaus«, er han i reglen klar på hele resten.

Navnlig går det ilde for de folk, som har lært nogen grammatik i vedkommende sprog uden at have haft tilstrækkelig lejlighed til at indøve denne praktisk. De vil i reglen gøre sig så megen flid for at komme rigtig over skærene, at udlændingens opmærksomhed fanges af denne ubehjælpsomhed, og at han, selv om han i bedste fald forstår, hvad meningen er med ordene, dog befinder sig ilde under samtalen og forlader den med det indtryk, at det dog var et forskrækkeligt asen til at tale et sprog.

I reglen klarer damerne sig bedst, ikke blot p. gr. af deres naturlige færdighed, men fordi de tager det lettere med mir og mich og de andre faldgruber, som dansende fødder hopper let over, men som de tungt trædende falder ned og bliver hængende i. Det, som det kommer an på for den, der ikke just har pretensioner på eller forpligtelse til at beherske sproget, er en viss overfladisk adræthed, hvor man hurtigt giver udlændingen det nødvendige totalbillede af hvad man vilde sige ham, uden at give ham tid til nøjere overvejelser. Det viser sig da også hyppigt, at mennesker, der taler et fremmed sprog med en sådan flydende tunge, trods en vrimmel af fejl høster mere ros for deres sprogfærdighed af udlændingen end den korrekte, der stolprer sig igennem køn og kasus, præpositioner og endelser.

Der er altså et godt og nemt, trøsterigt råd at give sine landsmænd i udlandet: Kør bare på og bryd jer ikke om fejlene. Bestræb jer ikke for at tale tydeligt, men for at tale hurtigt, dog således at man dvæler ved forståelsens støtteord. Kommer man først ind i sprogets tempo og tonefald, så kommer resten af sig selv. De enkelte fejl skal man mindst af alt være bange for. Udlændingen hører i reglen ikke så nøje efter, at han overhovedet hører dem; og skulde han gøre det, så er han vel ikke så dum at forudsætte, at en fremmed skulde tale hans sprog fejlfrit. Det kan han jo ikke engang selv.

Det mundtlige kan man således nogenlunde komme over ved fornøden dristighed. Værre er det med det skriftlige. Dær har hvert sprog sit særlige besvær: i fransken er det frasen, i engelsken er det bogstaveringen, i tysken er det endelserne. Tysk er i denne henseende et ganske særligt ondskabsfuldt sprog, fordi det har beholdt den grammatiske skal længe efter at det sprog-

Digitized by Google

liv, som affødte disse former, er forsvundet. Det er et moderne sprog med antike endelser, og denne modsigelse bevirker, at man aldrig med sikkerhed kan slutte fra den indre betydning til den ydre form, men må lære disse former ved ren hukommelse som en række af regler med en vrimmel af undtagelser.

At tyskerne nu selv finder sig i at have et så forvirret sprog, blir deres sag; noget andet er, om de har ret til at vente, at andre folk, hvis eget sprog — som f. ex. det danske — forlængst har overvundet dette gennemgangsstadium mellem antikt og moderne, skal skrue sin sproglige bevidsthed tilbage for at følge med i det større nabosprogs ubehjælpsomheder. Dette synes jeg ikke man bør gøre; og jeg anser det for en fejl, at man i Danmark og især i Sverige anvender en aldeles urimelig del af skoleungdommens tid og kraft på en sproglig skolastik, der i sig selv er uden værdi, og som kun har existensret, fordi en mægtig litteratur har den til sit organ. Forsåvidt må man naturligvis lære tysk grammatik som man må have midler i hænde til selvstændigt at bane sig vej gennem tyske texters mening. Men derfra er skridtet til selv at fremstille tyske sætninger i korrekt skriftlig form overmåde lang, og det er den, man før eller senere må være betænkt på at spare landets ungdom for.

Mon det ikke var muligt at finde en forenkling af tysken, ved hvilken dette sprog kunde blive mere håndterligt for udlændingen uden at man dog gjorde for stærke indgreb i sproget selv?

Én mulighed vilde ligge nær, og denne har jeg oprindeligt dvælet ved, når min tanker gik i denne retning. Som bekendt er det plattyske sprog meget simplere i sin bygning end højtysken. Allerede i den hanseatiske tid havde det praktiske nordtyske sprog afstrejfet en mængde af de former, som det tungere sydtyske endnu slæbte med sig på reformationstiden, og som blev uhjælpeligt bevarede derved, at Luther valgte denne sprogtype til sin bibeloversættelse. Man kunde nu tænke sig, med plattysken som udgangspunkt at foretage en bearbejdelse af det sædvanlige omgangstysk, ved hvilken dette gjordes til en *lingua franca* i stil med det kyst- og sømandssprog, som med fransk og italiensk som baggrund har dannet sig i levanten.

Denne tanke er også bleven fremsat fra tysk side. Den bekendte professor Wilhelm Ostwald, der ved siden af at være en

Digitized by Google

dygtig fysiker tillige er en livlig reformator på forskellige af åndslivets områder, har i et lille foredrag: »Weltdeutsch« stillet forslag om en tysk lingva franca af plattysk type med artiklen »de« for alle tre køn, uden dog på dette sted at udvikle noget system eller blot give nærmere antydninger. For ham består det besværlige og urimelige ved tysken mest i kønnene. Vi ikketyskere finder det nok så meget i kasusbøjningen og i de indviklede regler om artikel, adjektiv og substantiv (der gute Mann, ein guter Mann etc.) samt endelig i verbernes bøjning, særligt de uregelmæssige. Disse ulemper følger for en del med i plattysken og kunde ikke fjærnes ad den vej.

Jeg er i det hele taget kommet bort fra tanken om at gøre forsøg på sprogdannelse og skabe mellemformer, som man altid vilde strides om i det uendelige, og tænker mig nu sagen på en anden måde. På mange punkter har man allerede nu i forretningstysk vedtagne forkortninger: z. Z. — zur Zeit; d. M. dieses Monats; Fr. a. d. Od. — Frankfurt an der Oder; gfl, — gefälligst, ja endogså gw. for geworden o. l. Det er denne vej, jeg vilde mene, man kunde slå ind på, nemlig et gennemført abbreviaturskrift, et system af forkortninger, ved hvilket alle endelser falder bort, så at kun såmange bogstaver af ordet skrives, som er nødvendigt til at antyde det. Man vilde derved få et lignende ordbillede som det lydbillede, man får ved flydende tale. Ved de kurante småord skulde man da kunne nøjes med et, to eller tre bogstaver; større og sjældnere ord skrives videre ud, men altid uden bøjningsendelser — alt beregnet på, at den tysker eller den tyskkyndige af anden nation, man skriver til, uden vanskelighed og med væsentlig sikkerhed skulde kunne aflæse denne forkortede skrift.

Egentlig behøvedes ikke noget almengyldigt system, thi enhver kan jo simpelthen udelade det, der generer ham; men en viss aftale kunde jo kun styrke aflæsningen, især hvis denne kunde reduceres til nogle enkelte principer og exempler, som kunde stå trykt som en nøgle på den øverste rand af det skrivepapir, man benytter.

Hovedsagen blir da, at den bestemte artikel i alle køn, tal og kasus betegnes med et *d,* den ubestemte med *ei,* ligesom stedordene forkortes til *dis, jen, wer, wel* o. l. Størst vanskelighed vilde de personlige stedord volde, fordi de er sammensatte af for-

Digitized by Google

skellige stammer, men to à tre bogstaver ind i ordet vil i regel være tilstrækkeligt: *ic, mi, mei; du, di, sei; uns, eu* osv. i tredie person *(er, ih, sei)* må hunkøn for tydeligheds skyld adskilles fra hankøn *(ihr* fra *ih)* ligesom tiltalen må udmærkes med stort bogstav *Ih.* Det vil bestandigt erindres, at den nærmere forståelse vil give sig af sammenhængen, og at der kun kan være tale om simple og kurante sammenhænge.

Lettere går det med verberne, når man først er bleven enig om visse bogstaver til betegnelse af hjælpeverberne: *ic b, du b, er i, wis s, Ih s, si s,* fremdeles tiderne af være-verbet: *wa, wu, wü, wrd, b gw,* — samt af *haben: h, ht, h gh.* Thi såsnart vi kommer til selve *verberne,* kan man holde den regel, altid blot at skrive præsensstammen og da udtrykke fortiden med et tilføjet *t,* fremtiden ved foransat *w* og participierne med et foransat *g.* Altså (idet vi stadigt lader det enklere c erstatte det besværlige ch): *screib, screibt, wscreib, gscreib,* eller: *geb, gebt, wgeb, ggeb.* Også af *substantiverne* skrives blott stammeformen, kun med pluralismærket *s* og (hvor det gøres nødigt) en apostrof som genitivmærke. Altså *man, man', mans; frau, frau', fraus; kind, kind', kinds.* Alle uregelmæssige former falder bort her som ved verberne. Man betænke, at tyskerne selv er begyndt at slå ind på pluralisformen *s,* f. ex. *die Dings,* ja endog *Kinders.*

Vi forsøger nu at aflæse en text. Først i handelsstilen:

ic h mei speditör gscreib, Ih 200 k butter a kr. 4 z send; d zal. kann brifl pr. kont erfolg od, wenn Si es vorzih, durc einzal auf mei giro i deuts bank berlin behrensstr; es wü mi ser freu, wenn wi in dis weis gelegentl gescäft fortsetz könnt. b d sclect zeits lass sic doc kei regelmäss bezih aufrect erhalt. f. d gütig hilf d Si mi erweist durc hinweis auf d unsicherheit d haus' NN, b i Ih sehr z dank verpfligt u b ic jed zeit z gegendinst bereit.

Dernæst fortællende:

Als d prof. z haus komt, lauft ih sei frau entgeg u berichtt ih mit gros entsetz, es sei gewiss ei dib i haus givs, d türs wär all auf, kei scloss dageg gbrec; si fürctt sic aber, kleids sei aus d scranks gstehl. man ht na d polizei angkling, ht jedoc kei anscluss erhlt u si weist wed aus noc ein. »Ih fraus s immer leict z erreg«, sagt ihr d mann, »wer weis, ob nic jem v d dinstbot durc d haus ggeh u d türs offen glass. ic glaub sogar, ds d pudel i stand wär, dis kunsstük ferti z bring.« Als wi näher nacgseh,

Digitized by Google

zeigt es sic ganz rict: d Karo wa wirkl überall z spür u ht zumal i sei eifer d farb v einig d türs gkratz.

Man ser, det er ikke så forskrækkeligt. Til glæde for de korrekte har jeg anbragt et og andet tysk, som er strengt forbudt i København, men som kommer for i de bedste familjer i Berlin.

Skulde dette udarbejdes til et sikkert system, vilde det naturligvis tage en del tid og omtanke. Men der behøves ikke noget gennemført system. Principet er jo blot, at man skriver såmeget af ordet, som er bekvemt for begge parter: såmeget, at læseren kan følge med, og sålidt, at man ikke selv kommer ud for endelserne. Så stærk er sammenhængens bærekraft, at samme tegn godt kan have forskellige betydninger uden at misforstås: i oven anførte texter betyder f. ex. *i* snart *in*, snart *ist*, *b* snart *bin* snart *bei*. Man erindre bestandigt, at skriften kun er beregnet på at aflæses af folk, som kan tilstrækkeligt tysk til at kunne forstå, hvad der if. sammenhængen må ventes udsagt med forkortningerne, — i virkeligheden blot (om end i langt mildere grad) det samme som forudsættes ved aflæsningen af stenografi.

Digitized by Google

TI BREVE FRA HARALD KIDDE.

Ved NIELS TH. THOMSEN.

1.

25—28 Juni 1901. Bregninge.

Kære Niels —

du skal have Tak for dit Brev og Fortællingen — du må undskylde, jeg ikke svarer før nu, men er det end hurtigt nok at læse sådan en lille Novelle, tager det dog Tid at danne sig en Mening om den. Og hvad din angår, volder det mig særlig Umage, dels fordi du jo lader en ung Pige i 18 Års Aldren tale — og hvad kender *jeg* til unge Piger? — dels fordi den Sygdom, du har givet hende at lide af, er mig så vel kendt — endelig fordi en ung Pige i min egen Bog, den jeg nu er ved at afskrive, dør som din Linda. Dertil kommer, at det jo altid er vanskeligt at bedømme en Vens Arbejde — og — endelig — en Digters Dom over en Digter duer — efter G. B. — kun til at vise hans egen Ejendommelighed. Jeg har anstrængt mig for at bøde på dette sidste. Efter disse »indledende Bemærkninger« går jeg altså til Sagen. Først Udenværkerne.

Linda kalder du hende og lader hende sige, at det er et smukt Navn, altså mener du det selv; jeg har aldrig før hørt det, ja, V. Rørdam bruger det i »På Højskole«, men det siger jo intet — derimod hendes Efternavn — hvor *har* du kunnet nænne at kalde hende — *Stillmann??* sådant et Navn — det er jo den Slags, Vaudevilleforfatterne brugte til deres såkaldte *komiske* Personer — gamle Jomfruer med Hængekrøller — og så dette lille, blege Barn! I dit Sted vilde jeg ændre det Navn, det er ikke uvæsentligt med sligt. Ligeledes vilde jeg ikke skrive »*Brystsygesanatoriet ved F.*« — — det gør et så koldt og romanagtigt Indtryk, skønt selv store Forfattere, ja en af de største, *Turgenjeff* bruger det. (Læs *Turgenjeff* — han er Idealet — *stærk og fin!*).

Dernæst I. Tror du, en ung Pige vil bruge Ordet *vagt*, som er så nyt og egentlig kun levende i Æstetik og Æstetikeres Mund? Jeg véd det ikke, men tror det næppe. Derimod er »*musestille*« sandt og meget godt . . . Godt er det, at du lader hende så tydelig huske — og nedskrive — at det var *råkoldt og*

Digitized by Google

taget Vejr, da hun tog fra Hjemmet, man ser strax, at hun som brystsyg vibrerer for hvert Vejrlig. . . . I det Hele — *Pigebarne-stilen* er godt holdt og sikker rigtig — på et Par Undtagelser nær, jeg skal angive — de små Sætninger, de tankefulde Indskud, de pludselige Indskydelser og de understregede Ord — så meget kender jeg dog til Pige-Breve og Dagbøger, at jeg kan sande, at *således* lyder de.

II. har jeg ikke stort at sige om, Skildringen, hun giver af sit *Værelse* er meget levende . . . Beskrivelsen af *Ring* lider jeg ikke, den er så romanagtig: »let krummet Næse« har alle Romanhelte, særlig Dame-romanhelte, og selv om det er en Pige, der skriver, skulde *Ring* jo dog være et levende Menneske, ikke et Foster af hendes Fantasi. Giv ham derfor lige Næse! Rings Person er i det Hele ikke rigtig god, han har — trods Næsen — ingen rigtig *Profil.* Han er for meget *»efter Recept«,* ikke levende, særlig ikke overfor Linda, som jeg synes, du er kommet *godt* fra.

III. *Krag* er heller ikke dårlig . . . Derimod *Præsten,* han er ikke god. Jeg forstår nok, at han og *Fru Jørgensen* skal spille *deres* Roller, men dels har din Vrede mod Gudeligheden ladet dig gå for vidt (en Præst vil aldrig *vise* sin Glæde over de uartige Steder i en Bog, selv om han måske vil *føle* den, du bør stryge dette Sted eller rette det til, at han dadler Oplæsningen, skønt hans tindrende Øjne og røde Pletter på de fede Kinder viser hans Begærlighed efter mer) — dels har du ikke givet dem de rette Stikord . . .

VI. . . . *»ja, det må da tage en sørgelig Ende med mig* o. s. v.« er godt og rigtigt fundet på, *netop* således vilde hun sige. Den Skildring af *Ring,* som nu kommer, hjælper kun grumme lidt på ham, han er og bliver indsmurt i *»Heltefedt«* som *Ejn. Christiansen* siger. Man skulde sværge på, at det var en *Damehånd,* der havde formet ham. Dog hjælper det sikkert meget, når hans Næse bliver lige — ja, og gør den kun *»lidt for lang«,* eller måske bedre *»lidt bred og stump«,* det passer til hans energiske Karakter; det er altsammen *liv-gørende. Samtalen,* Linda hører, er noget af det bedste i hele Novellen, både dens Ordlyd og navnlig dens Tanke — dens gemene, oprørende Tanke. Den Smerte, lille *Linda* føler ved disse Ord, jager som en Syl gennem

Digitized by Google

Læsernes Hjerte — og Smerten vil blive siddende, længe efter at man har glemt den øvrige Fortælling . . .

VII. Scenen ved *Spejlet* er god, en af de bedste. At Munden er bleven »*så bred*« er rigtigt og godt, at du lader hende sige om sit eget Ansigt: »*elfenbensblege*« holder jeg mindre af, sæt hellere et andet mindre *smigrende* Udtryk . . . Hårets »*Ibenholt*« kan du derimod nok beholde. *Håret* priser alle Mennesker hos sig selv, når det er smukt, uden egentlig derfor at gribe sig i Praleri . . . De følgende Sætninger er »*Sandhed — kun Sandhed*« . . . Moder, som, efter din Tilladelse i Brevet, har læst Novellen og synes, den er både følsomt og vel skreven, siger, at således vil en ung Pige *ikke* tænke, men jeg tror dog, du har Ret. Da Moder var ung Pige, var Tiden og Følelserne anderledes; som Linda er, forkælet, lidt raffineret (Cigaretterne, Likørerne o. s. v.) *vil* hun føle således i et pludseligt Udbrud af Vildskab, mens hun sidder og ser sig halvnøgen derinde i Spejlet, og i et sidste fortvivlet, forvirret Skrig efter det Liv, hun ser dø i sig selv. I de Sætninger må du ikke ændre *et* Ord . . .

VIII. Har du læst *Axel Steenbuchs:* »*Kameliaen*« i den vidunderlige, lille Bog »*Skæbne*«? ti der vil den unge Pige ikke kysse den unge Mand, efter at *han* har pådraget sig Brystsyge ved i sin Tid at kysse *hende* og nu er Døden nær, men hun er blevet sund påny og gift o. s. v.? Det er jo et kedeligt Sammentræf, hvis du ikke er påvirket fra *Steenbuch,* men da dette lille Træk er meget betydningsfuldt, skal du alligevel lade det blive.

Forøvrigt er Scenen deroppe ikke *helt* god, i det Hele taber Novellen sig *herfra* hurtigt mere og mere, det er som du er bleven *træt,* men det må en Digter aldrig, aldrig blive. Tænk på det store Exempel, *I. P. Jacobsen!* den dødssyge, som *aldrig* blev træt . . .

IX og X. *Flytte*-scenen er den sidste helt gode i Novellen, også dens Smerte sidder som en Syl i Læserens Hjerte. På sådanne Steder har du følt dybt og ømt og dog skrevet ubarmhjærtigt sandt — og se, dette er det store, store!

At Linda ikke føler sig syg er jo også ægte nok. De to *Exempler fra Sygestuerne* er gode . . . du har jo (Lignelsen er god) sagt, at *Somren er som en fornem og prægtig Trækfugl, der kun i Forbifarten gæster vore Zoner,* men så må det jo være en *Begunstigelse* at fare med den — oh, nej *Dødens Fugl* er en hvas-

Digitized by Google

kloet, gulhvid Ådselgrib! Lad imidlertid *Lignelsen* stå, og skriv sådan noget som, at *aldrig, aldrig mere skulde hun høre de elskede, lykkebringende Vingesus* eller sligt noget.

Det, at hint Kys på *Loggiaen* ikke forandrer deres Forhold kommer nu atter op her — og *er* det egentlig så »*fintfølende*«, som *Linda* skriver, at *Ring* ikke vil sige hende, at han *elsker* hende, efter at han dog har *kysset* hende — mig synes hint Kys *da* at være en *Krænkelse.* Og han »*vil ikke tale om Kærlighed — om Livets Lyst* —« til hende, der skal dø, ja, men han *har* jo begyndt! Er et Kys da ikke langt, langt mer end alle Ord? Nej, det er det nok ikke nu til Dags, men *Rings* og *Lindas* Forhold skulde jo ikke være et dagligdags, *Ring* ikke en almindelig Kurmager. Havde *jeg* haft det Æmne under min Hånd (og allerede i et Par År har jeg haft et, der *noget* ligner det, i Tankerne) vilde jeg aldrig have ladet det komme videre end til vemodig, dødsmærket, aldrig udtalt Kærlighed — »uden Kys og Klap« — mellem de to — han i mandig og øm Resignation sigende: »Nej, jeg vil ikke lære hende »Livets Lyst« at kende — ti se, hun skal jo dog dø« — *det* var fintfølende . . .

Ring gaar — —— *Lindas* Udbrud derefter *véd jeg* ikke om er sandt, men jeg *tror* det — Moder siger nej — »Linda vilde tvertimod have været *angst*« for det du lader hende ønske. Imidlertid kan der jo slet ikke være Tale om at stryge det; som hele Fortællingen skrider frem, må den løbe ud i denne Spids. Men just på *dette* Punkt er Mand og Kvinde vistnok allermest forskellige, og her skriver den mandlige Forfatter da ud fra *sit* Standpunkt. Måske *du* dog tør stå inde for Stedets Sandhed — og som sagt rette det eller slette det, kan du ikke uden at forstyrre din hele Bygning.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

. . . Rings Brev begynder udmærket, her er du atter på Højden, netop således vilde han skrive: »*Hun døde imorges.*«

Hvad der følger herefter, vil jeg derimod ikke stå inde for . . . Og atter her har du ladet en Lejlighed til at mætte din Spot over *Forsynstroen* (og hele Novellen er jo dog skrevet derfor, i al Fald er da *det* dens Sjæl) slippe dig af Hænde, og dermed på nyt gjort Novellens Mening dunkel for Læseren.

»*Men den trøster ikke, den Anskuelse!*« altså — *dog* søger du en »Trøst« — eller *Ring* søger den — skønt i bægge spotter og

Digitized by Google

tilintetgør den, som findes, men som I ikke vil og kan tro på. At du har taget dette med, er godt og ærligt.

Så rejser han til *Davos* — ja måske . . .

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Nu har jeg gået den igennem og fremhævet de Fejl, jeg har fundet. Alle *Småfejlene* vil jeg absolut råde dig til at rette, det er jo gjort med et Pennestrøg, hvad de *større, mere indgribende* angår, kan jeg kun sige, at jeg *tror,* de bør rettes således, som jeg har angivet. Men lad en anden en, en lidt ældre læse den — du kender jo dog så mange Litterater i København — kan du ikke få en af dem til det — for du vil vel ikke søge den nærmeste Hjælp og lade din Fader læse den for dig?

Hvad nu *det Hele* angår, så synes jeg *ingenlunde* Novellen er dårlig, på sine Steder står den endog over det Almindelige, men på andre rigtignok under dette Mål. Sammenlignet med »*Kokette*« er den i det Ydre langt mere fejlfuld, men i det Indre hundrede Gange mere værd.

Jeg finder *absolut* den er værd at trykke, dog næppe som den er nu. Du kan ved lidt mere Arbejde og Eftertanke få mere ud af den.

Hvor den skal anbringes, kan jeg slet ikke sige, end mindre hjælpe dig dermed — jeg er jo selv Begynder, som maa søge andres Hjælp. Den er jo så lang, at næppe »Ill. Tid.« kan tage den. Men om du nu med Tiden skrev flere og samlede dem til en Bog — mon det så vilde være dig umuligt at få Forlægger? — Herman Bang er dig jo venligsindet. Og jeg tror, at du har Talent, i al Fald efter det, jeg nu har læst.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Og nu *Vale et fave* —

jeg har været oppe at besøge *Johan Keller* og er nu bedt derop til Aften —

Hilsen fra Moder til dig og dine Forældre

din Ven

Harald Kidde.

Tak for dit sidste Brev — ja, jeg kunde jo nok tænke, du blev lidt utålmodig, men som sagt, jeg måtte have Tid til at tænke over Fortællingen og siden til at nedskrive hele denne gevaltige

Digitized by Google

Epistel; du får den først nu, da jeg modtog dit Brev en *Lørdag* og her ingen Post går *Søndag.*

Jeg vil gerne ind at besøge dig og dine Forældre, men kan endnu ikke sige dig bestemt, når jeg kan komme, men naturligvis skal du nok få Brev Dagen i Forvejen. Så kan vi jo tale nærmere om Novellen. H. K.

NB. Ved du hvad — du skulde se at få læst noget af *Maria Baskirtzews* Dagbog — deri var vist meget du kunde bruge — forøvrigt er der allerede mange Steder i Novellen, som falder sammen med Udtalelser af hende, hvad der ikke er din mindste Ros. Den stakkels, lille Russerinde, som du måske intet kender til, var Malerinde, Elev af *Lepage* og hans Elskede — hun døde i *20 Års Aldren* af Brystsyge efter et higende, nervøst oprevet og forstyrret Liv — og hun var dejlig, så dejlig som kun Russerinden kan være — et Ansigt så barneblødt, så kyskt og dog så åbent, så alvorligt og stolt og dog så mildt og smilende. Du kan læse om hende og også læse Brudstykker af hendes Dagbog i Fru *Laura Marholm-Hanssons* lærerige Bog »Kvindernes Bog«, en lille på Norsk oversat Essayssamling. Deri findes også hendes søde Portræt. H. K.

2.

30. Juni 1901. Bregninge.

Kære Niels —

— Tak for dit sidste Brev — jeg har så tænkt at se ind til dig førstkommende *Fredag* med Morgentoget, som er i Vejle c. Klk. 11, en 10 Minutter over eller så, hvis det da er dig og Familie belejlig. Vi kan jo så tale nærmere om Novellen, ti jeg er ingenlunde enig med dig endnu angående de to Hovedpunkter — i Aften skal jeg op til Keller — i Morgen til gamle Iver —

Hilsen fra Moder til dig og din ganske Æt —

vale et fave

amicus tuus

Harald Kidde.

3.

4. November 1901. Frederiksberg.

Kære Niels —

Tak skal du have for dit Holste(d)bro Brev og din Hedefortælling, som var både nydeligt og raskt fortalt. Den anden For-

Digitized by Google

tælling af dig i »Vort Land — »Etatsrådinden« — har jeg ikke kunnet finde oppe i Foreningen. Hvor opholder du dig egentlig nu? jeg sender dette Brev til Vejle og håber det må træffe dig. Ti i Holste(d)bro er du vel ikke mere? (jeg gør dig opmærksom på, at jeg *tror* den By bør staves med *d*, men da jeg har fået det benægtet alle de Steder, hvor jeg har søgt, sætter jeg d'et i Parentes). Apotekerdatteren lever vel endnu og vandrer videre ad den for alle unge Piger bestemte Vej — som vel ikke behøves nærmere antydet for din Erfarenhed?

Hvem der derimod ikke mere lever, var hans Liv end mere værd end hundrede Apoteker- og andre-døtre, er *gamle Iver*. Ja, du ved det vel? Nu fik det Liv slut — så fattigt det har været, har det ikke været fattigt på Glæder. Det er den eneste Trøst — hvor er Ordet »Trøst« for Resten stygt — Egenkærlighedens sikre Anker. Han er død, men vi lever stedse. Hvor vanskeligt det er for mig at forstå, at han er død — han døde jo langt borte fra mig, derovre i den lille Husmandshytte ved Randsfjord — det er noget ganske nyt, der her møder mig, mig, der dog ellers kender Døden ret vel. Alle de andre, som er døde fra mig, døde i mit Hjem, om dem kunde der ingen Tvivl være — men her — — — Iver bad sin Kæreste hilse mig, lige før han døde. Den Hilsen svider mig som et gloende Jærn. Hvor er Uretfærdigheden dog mægtig her paa Jorden. Men al Anger er kun Spild i Danaïdernes Kar.

— — Kunde jeg blot en Gang tegne hans milde, fine Melanchton-Træk, hans kærlige, taalmodige Hjærte, hans Ydmyghed og selvforglemmende Resignation. — — Men forgæves har Iver ikke levet — hver Gang vi, der har kendt ham, handler egenkærligt eller tiltvinger os Nydelse fra andre, da vil vor Hånd stanses af de store, klare, vemodige Øjne, der ser forundret spørgende og bebrejdende på os hinsides Graven. Og når vi ser selv den uegenkærlige Lykke, den Menneskene kalder »deres Ret« undvige os, da vil vi ikke stivne i Had til Livet, men mindes med hvor lidt, *han* kunde nøjes og dog elske Livet. — — Se, det er nu meget smukt, altsammen »Trøst«, og altsammen løber det ud på at vise, til hvor stor Fordel for *os*, Iver har levet — men, I Guder — til hvad Fordel for *sig selv?* når han skulde miste Livet 23 År gammel! Og dog — måske er de gode alligevel de lykkeligste, selv om alt fratages dem, fordi de ikke har

Digitized by Google

Røverhænderne, ja, selv om de miste Livet derved. Ti havde Iver ikke tiet og lidt, fordi han mente, det var aldrig værd at tale om sig selv, da havde han levet den Dag i Dag, var blevet stor og stærk og gammel og grå og gift og Fader og Bedstefader — alt det som kaldes Lykke og som — hvad nytter alle Savnets Surrogat-protester — ene, ene *er* Lykken.

At jeg modsiger mig selv hele Tiden, skal du ikke bryde dig om, når selve Livet kun er Modsigelse, må den, som søger dets Resultat, også havne i Modsigelse. Desuden ved du jo, at jeg aldrig var stærk i Logik og aldrig havde kunnet lære den, hvis du ikke i hin Tid i Istedgade havde hjulpet mig, hvorfor herved ydes Tak —

— — — Bliver det så til noget med »Elsker og Elskerinde«? hvis du skulde have den ud til Foråret, rådes du indstændigt til at sende den ind i god Tid, ti jeg kender Bogtrykkerne og ved, at Skildpadderne er Væddeløbsheste mod dem.

— — — Kommer du herover eller bliver du i den hjemlige Rede? fortæl mig venligst noget derom, samt hvorledes din Dag går derovre, og hvad der hænder dér — og hvad du læser.

Hilsen til dine Forældre og dig selv fra Moder og din Ven

Harald Kidde.

Dit sidste »litterære« Brev var Pinedød fiffigt lavet!

Har det kostet Hovedbrud eller er det galopperet ned?

Johanne Madsen (»Ida-Sofie«) lig med *Herman Bang* (for at Kreditorerne ikke skal tage Pengene fra ham).

4.

23. November 1901. Frederiksberg.

Kære Niels —

— det vil jeg sige dig: *må vi bare være fri!*

Pseudonymitet —! jeg véd intet værre — »vil Dansken i Verden fægte — men dølger Åsyn og Navn, — jeg véd, at hans Ånd er ej ægte — jeg tager ham ej i Favn.« Og så Navnet, du har valgt; ja, i og for sig kan det være godt nok: Niels Lemvig, men — oh — det minder — det minder — hold dig for Næsen! — om, ja om .... Tymne Styrbjørn Frode Lemvig. Nej, jeg gentager — *må vi være fri!*

Den første Fortælling skal hedde »*Juristmøde*« — det er klart. Det er en såre underfundig og såre vittig Titel. Gemalen gra-

Digitized by Google

vitetisk til lærd og alvorsfuldt Møde i Kjole og Hvidt, mens Gemalinden danser Kankan derhjemme. Titlen vil ikke skræmme nogen, tværtimod vække Nysgerrighed. »Fin d. s.« drager derimod strax Fortællingen lovligt langt nedad, selv om den, som du siger, ikke er meget højtstævnende — gør den til en »Dame-under-buxe-fortælling« som Frk. E. Nebelong udtrykker sig — og det er jo dog ikke Meningen. Måske er det dog kun på mig det Ord: »Fin d(e) s(iècle)« har en så frastødende Virkning, navnlig fordi jeg grant mindes en Novelle med samme Navn, hvis Modbydelighed er uovertræffelig. Den er af hr. martin petersen. Nej, kald den dog endelig »Juristmøde«, det er netop den rette Titel.

»Lotus i Knop« lyder smukt, og også den Titel bør du beholde. Men det er lidt kedeligt, at du forat begrunde den, må ty til en så ukendt Digters Vers. Jeg hørte for første Gang Navnet Erik Dall i »Tilskueren« og tror ikke ret mange vil kende det. Og selv om det jo egentlig er ligegyldigt, frygter jeg, det ukendte Citat vil skade din Bog. Dertil kommer, at jeg finder Erik Dalls Digte ret tarvelige, Lotus-digtet er vel nok det bedste og de Linier, du citerer, er et nøje Udtryk for mangen ung Mands Følelse overfor sin Tilbedte (navnlig når han må overlade Frøknen til en anden en til »at sætte Frugt med«) men i Virkeligheden er det jo kun en Reminiscens fra Heines Digt: Du bist wie eine Blume — so hold und schön und rein — ich schau' dich an, und Wehmut — schleicht mir ins Herz hinein — Mir ist als ob ich die Hände — aufs Haupt dir legen sollt — betend dass Gott dich erhalte — so rein und schön und hold —

Og er det end sandt nok, at Dall mer direkte udtaler det angstfulde, vemodige Ynglinge-Ønske, så er Heines Digt dog langt inderligere og finere. Og kunde du ikke ligeságodt anvende det? ganske vist står der jo ikke noget om Lotus, kun »Blume« — men gør det noget? (Ti *Heines* Lotusdigt kan du vel ikke bruge: »Die Lotusblume ängstigt« — rigtignok er denne Lotus en alt åben Blomst, men Savn og Vemod er der dog her som hos Linda — de to Elskende når ikke hinanden). Imidlertid tag kun Dalls lille Digt, hvis du mener det bedst egnet, det er jo både smukt og oprigtigt — og egentligt er det ret filistrøst at anke over at dets Digter endnu er navnløs. Kun plejer man jo at henvise til Citatet, som det almen kendte.

Digitized by Google

»Elsker og Elskerinde« — når du har gjort et sådant Fund, hvor kan du så et Øjeblik tænke på at slippe det af Hænde? Fordi det vil støde mange? jeg tvivler på, at det bliver mange, og de, som endelig stødes, vil alligevel geråde i Skræk ved hele Bogens Ånd, så *dem* behøver du virkelig ikke at regne med. Fordi Linda og Gam ikke er »Elsker og Elskerinde« — jo, du — *de* er det, de andre er det langt mindre. De Mennesker, som ved »Elskerinde« forstår noget lavt, i al Fald noget kødeligt, de fordrejer det skønne og alvorsfulde Ords rette Betydning, men da man nu, som du siger, har fordrejet det, passer Titlen jo både på det letsindige Par og det smærtefulde. (Overstregninger. Förlåt!) De andre Titler, du nævner, bærer ikke Vand mod »Elsker og Elskerinde«. (Den eneste Indvending, jeg kan finde er at det lyder lidt teateragtigt, men dette betyder intet mod Fortrinene) — Kommer du til København, ser du selvfølgelig ud til os (?) — og så vil jeg da ønske dig Held og Lykke med dine Tvillinger, både Koboldtungen og Englebarnet. Men — rent ud sagt — jeg tror, du vil blive skældt morderlig ud — af »Berlinger«, »Nationaltid.« og »Vort Land« — nej, det er jo sandt, dèr har du jo selv hjemme — nå, ja så af »Dannebrog« — de Blade tager jo nu én Gang overvejende Hensyn til »Moralen« — *jeg* har intet at beklage mig over, mig har de alle behandlet smukt, men jeg er jo heller ikke så »fræk« som du.

Imidlertid, vil »Politiken« tale pænt om dig, er jo det væsentligste vundet — i al Fald hvad litterære Navn og Ry angår. Ikke heller tror jeg, de hvasse Ord du måske vil få at høre, vil forbløffe dig videre — hvis jeg kender dig ret. Kanhænde vil dog Lindas blege Ansigt forsone de vrede Mænd.

»Ungdom« er egentlig et trist Værk. Slapt, slapt er det hele — når undtages Nebelongs hvasse og vimse »Kvinde«, som dog kun delvis er sandfærdig, og et prægtigt, stolt Digt af Jeppe Åkjær — samt nogle Linier af Holstein. Ellers viljeløst — profilløst — altsammen. Vi bliver da også skældt gevaltigt ud. Kun Hr. Sophus Michaëlis havde nogle nænsomme Ord for os og nogle rosende for nogle af os, hvoriblandt ydmygst undertegnede. C. E. Jensen i »Socialdemokraten« har nu fornylig kritiseret os gunstigt og navnlig rost mer bemeldte undertegnede. Imidlertid — det er snarest en Ære for unge, danske Digtere, at de ikke due til at skrive en sådan »Antologi« sammen, at de

Digitized by Google

kræve Plads for sig selv for at høres og forståes. Det synes at tyde på en Dybde, som ellers ikke er påfaldende hos dem.

Af Efterårs-Litteraturen har jeg kun læst to Bøger: Louis Levys: Simon Ring — mest fordi jeg kender ham. Dog er den nok værd at læse, den *er* dog noget, *smager* af noget. Vittig, ondskabsfuld, rap og grotesk, lidt barnagtig og meget uklar. »Aristofanisk Digt« kaldes den — han ejer virkelig også noget af Aristofanes' burleske Fantasi — men hvor er hans bedårende Lyrik, hans strålende Skønhedsglæde? Dog — se at læs den, hvis du kan hole den i en Læsekres. Den anden Bog er Debutanten Frederik Schousbo's »Ind i Mørket«, en såre tungsindig og sjælfuld Bog — Bog, nej, en *Klade* til en Bog er den desværre, kun en Klade. At de Forfattere dog ikke kan gøre deres Bøger færdige! Jeg harmes så meget mere, på Schousbo, som jeg har fået ham kær gennem dette eneste, lille, ufuldførte, men rene og alvorsfulde Værk, (— ja så har jeg også læst Oscar Madsens Bog, som han forærede mig).

— Som sagt, Lykke til dit eget — hvor forskelligt det end er fra mit, vil jeg dog glæde mig meget om du måtte have Held med dig, ti jeg tror, du fortjener det og jeg er

din Ven Harald Kidde.

Hilsen fra Moder til dig og dine Forældre!

I »Ungdom« opfordres alle unge, hidtil ikke fremtrådte Digtere til at indsende Bidrag til næste Årgang, til *M. Andersen-Nexø* — send du ind!

Frk. Johanne Madsen skal efter Sigende have protesteret mod at man sagde Herman Bang havde skrevet hendes Bog, hun er virkelig til og Datter af den gamle Antikvarhandler.

5.

16. Januar 1902.
I Hulen paa Frederiksberg.

Kære Niels —

— Tak for din sidste Epistel — og til Lykke med Udnævnelsen — nå, så nåede du da dit længe efterstræbte Mål — at få Foden inden for de sorte Typers Tempel, selvom det foreløbig kun er i et af de afsidesliggende Kapeller — og dog — Ålborg er jo en stor By — og *jeg* vilde absolut foretrække den for København, men derom er vi jo ikke enige.

Digitized by Google

Nu er det imidlertid — *Bogen?* Jeg er meget spændt på, hvad det bliver til med den — men du har vel næppe endnu hørt fra (Hans) Højærværdighed i Klareboderne — så snart du hører, må du endelig meddele mig Resultatet — skønt jeg tvivler egentlig slet ikke på, at Nansen tager den — det kunde være morsomt, om vi kunde »udkomme« samtidig, nu i Foråret — da skal *jeg* i al Fald »ud« (såfremt ellers Trykkeren vil) — jeg har i det mindste begyndt på at læse Korrektur — snart kommer du vel til at smage samme søde Frugt af din Hånds Gerning — og da vil du selv erfare, hvorledes den bekommer en. Min Bog bliver meget, meget tæt trykt — med akkurat samme Typer som Brandes-Hæfterne, hos samme Trykker, Græbe i Studiestræde — men ser alligevel både pæn og fin ud. Bojesen siger, den bliver på 20 Ark, og lader os håbe det — for Portemonæens Skyld — ellers — å, hvor jeg misunder alle Mennesker med små Bøger — dig f. Ex. — ti din kan vel næppe nå over de 200 Sider??? Hvad du siger om dit digteriske Pund, der, hvor stort eller lidet det end monne være, dog altid er således beskaffet, at det vil hindre dig i at blive et »ordentlig og dygtigt« Menneske på *andre* Områder, kan jeg ganske tiltræde for mit eget Vedkommende. Amen.

Sender P. N. dig Manuskriptet igen, kan du jo *rolig* klø løs på Jul. Gjellerup — han er jo efter Sigende hverken bange for »Døden eller Djævelen« — ja, ikke at du er *Døden* — n-ej, det er du — så at sige for *levende* til — men derimod — i al Fald efter visses Mening — — sat sapienti!

Du kunde jo også tænke på at lægge Vejen over Ernst B.?

På Lørdag skal jeg til stor Middag hos Dr. Vedel — hutetu — *bare* det går — det er ikke sådan at leve År som Troglodyt og så pludselig at skulle ud i Dagslyset midt mellem de *overjordiske*. Imidlertid håber jeg blandt disse overjordiske at træffe Vilh. Andersen, hvad der vilde være mig til stor Glæde —

Såfremt du alt skulde stedes i Åle-Borgen håber jeg dine parentes vil skikke dig denne Epistel — det var Synd, hvis den skulde gå tabt — vil du hilse dem fra os herovre og selv være hilset fra Moder og

din hengivne
Harald Kidde.

(Sluttes.)

Digitized by Google

HERMAN HESSE OG UNGDOMMEN.

Af Axel Thomsen.

I.

BLANDT Tysklands moderne Forfattere begynder *Herman Hesse* at vinde Navn i Danmark, omend endnu kun to af hans Bøger, »Peter Camenzind« og »Rosshalde«, er oversatte til Dansk.

I »*Peter Camenzind*« fortælles om en ung Mand, der er opvokset i en lille idyllisk Bjærgby, et udpræget Naturbarn, der alligevel drages mod Studeringer, mod alt Aandens Liv, men dog aldrig rigtig finder Hjemsted og Udløsning i Storbyens Virvar og kun sparsomt slutter Venskab. Den unge Mand bliver Digter og er bestemt dertil fra Fødslen netop ved sin Splittelse: sin Hjemløshed dér, hvor han lever, og sin Længsel efter at genskabe Barndommens Indtryk, der altid nynner i ham som slumrende Kilder. En Jeg-Bog med megen Selvbespejling og Selvfleksion, der let gør Jeg'ets Hjærte koldt og ringeagtende overfor alle de mange, der staar udenfor ham selv. Men denne Hjærtekulde og Selvoptagethed udløser sig i Bogens sidste Halvdel sandt og overbevisende gennem Venskab til en ung, jævn og kundskabsløs Krøbling, der kun er Omgivelserne til Besvær. Først gennem denne Krøblings Mund er det i Grunden, som om Livet aabenbarer sig i al sin dirrende Varme for Peter Camenzind, og dette Venskab — for de udenforstaaende og overfladisk set kun Smilet værd — bliver dog alligevel den faste Bro, der fører den unge livsfjærne Digter helt ind til Menneskehedens lidende og stridende Hjærte. Den lille Bog udkom for flere Aar siden paa Dansk hos Gyldendal, er nu blandt Forlagets Prisnedsættelser og kan købes for en ren Bagatel. Den burde ejes af alle herhjemme, der bryder sig om at læse.

Den anden danske Oversættelse, »*Rosshalde*«, kom i Fjor, fint og nænsomt oversat af Svend Drewsen.

En kendt Maler i sine modne Aar lever paa sin skønne gamle Herregaard »Rosshalde«. De ydre Forhold er straalende, men det Billede, han netop maler nu, taler om hans Sjæls Forfatning. Det forestiller en Menneskegruppe: Manden bøjet og trøstesløst grublende, Kvinden resigneret, tynget og sløv af Skuffelse. Imel-

Digitized by Google

lem dem en lille Dreng, jublende saligt i sit eget gyldne Lys. Maleren og hans Hustru er for hinanden som to visne Blomster, men om Drengen strides deres Hjærter, og Drengen drages mere og mere mod Moderen, fordi Faderen er saa stærkt lænket til sin Kunst, Surrogatet for et lykkeligt Liv. Dette Barn er et ægte Hermann Hesse-Barn, agtpaagivende og reflekterende, paa sin barnlige Maade ofte med et Smil overfor de Voksnes sære Færd. Uden megen Lyst til noget af de Voksnes Arbejde. »Hvad jeg vil være? Jeg vilde gerne forstaa, hvad det er, Rødkælkene siger til hinanden. Og jeg vilde ogsaa gerne en Gang se, hvordan Træerne bærer sig ad, naar de drikker Vand med Rødderne, for at de kan blive store. Læreren ved en Masse, men det er kun kedelige Ting.« Faderen forstaar hans Tale. »Kun i Barneaarene kan man helt friskt opfatte sine Omgivelser, og det tærer man paa Resten af sit Liv«. I disse Ord gives Nøglen til Faderens Kærlighed for Barnet, og til Forfatterens Kærlighed til alle Børn. De er Livets Oprindelighed — der altfor ofte gaar tabt i den Voksnes Aar.

Men Drengen her dør baade fra Fader og Moder. Intet mere binder. Da endelig bryder Maleren op fra det skønne »Rosshalde«, nu først kan han skilles fra dette kolde Skyggeliv. Han rejser med en Ven mod fjærne Lande. Livet kalder ham atter, og han maa følge . . .

Det er særdeles heldigt at begynde sit Kendskab til Hermann Hesse netop med de to oversatte Bøger. Thi alene af denne lille korte Redegørelse vil opmærksomme Læsere forstaa, hvorover Hesses Forfatterskab bygger og vokser.

II.

Først og fremmest er Hermann Hesse Ungdommens Digter, og det fremfor de fleste Forfattere i Ind- og Udland, der lever under denne Betegnelse. At være Ungdommens Digter i vor Tid, er ikke, eller rettere burde ikke være, at vandre ad udtraadte Veje . . .

Den Epoke i Menneskelivet, der utvivlsomt interesserer Hermann Hesse stærkest, om hvilken han ved mest og hvori hans Syn er friest og rummer den største Forstaaelse, er den »farlige Alder«, den svære Overgangstid fra Dreng til Mand, hvori netop de bedste og oprindeligste Individer ofte staar saa skæbnesvan-

Digitized by Google

gert ensomme. Her hvor Vejen just skal anlægges, lægges den altfor tit forkert, ved Forældres Tvang, ved Ukendskab til sig selv og i en angstfuld Lytten til den altoverdøvende Larm af antikverede Idealers Krav og Fordringer. Alle prædiker jo for de Unge, oftest tanketomt om gammelkendte Dyder og gode Sæder. Prædikenerne er altid bestemte for Masserne, som var de en Uniform, de Unge — omend blot for et Syns Skyld — skulde iføre sig. Men Ungdommen er lige vidt, staar lige hjælpeløs, lige famlende og ofte forfærdet foran det sværeste af alt, der nu begynder: éns eget Liv, der skal leves.

Barndommen var lys. Men Livet nu ejer baade Lys og farligt Mørke, der ikke kan undgaas, ikke undviges, og undertiden synes Mørket tilmed at være Lyset. Hvad er Livet? Hvad skal jeg gøre? Hvad skal jeg forsage? Hvad skal jeg tilhøre? Og hvorfor netop saadan og ikke anderledes? Hvad er jeg? Hvad er dog Livets Mening med mig?

Stærkt kommer alt dette frem i »*Demian*«, absolut Forfatterens betydeligste Bog. Det er en Jeg-Bog, tit med Brod og Bitterhed vendt mod mange stivnede menneskelige Forhold, der som Motto paa sin første Side har de smerteligt smukke Ord: »Jeg vilde jo intet, kun forsøge at leve det, der af sig selv vilde frem i mig. Hvorfor var det saa meget svært?« Den unge Mand, Bogens Jeg, lærer efter frygtsom Famlen, langsomt, lidt efter lidt, at gaa sin egen, svære Vej. Det er ikke Ungdommens brede Fællesvej, hovedkulds af Sted efter Stilling, Penge og Anseelse, den har heller intet med Fællesskabsfornøjelse og Venskabsfloskler at gøre, den har ingen ydre Fester med Skraal og Spektakel — den gaar i Ensomhed indad mod ham selv. »Det sande Krav for enhver er kun dette ene: at komme til sig selv, finde sin egen Skæbne, ville, hvad Skæbnen vil, og ikke noget ganske andet efter sit eget Forgodtbefindende, og at leve sin Skæbne i sig helt og ubrudt. Alt andet er Halvhed, er Forsøg paa at undslippe, er Tilbageflugt til Massernes Idealer, er Tilpasning til Omgivelserne og Angst for sit eget Indre.«

Hvert Menneske er et Naturens Dræt i det ukendte Dyb, maaske med Held menneskeligt set, maaske forgæves. Derover raader Mennesket ikke selv. Højst kan det lytte aarvaagent til Stemmen i sit Indre, til sine egne Tanker og Drømme, sine egne Følelser og Stemninger — ikke til de andres — og ikke med

Digitized by Google

Angst og bange Forsagelse, men tillidsfuldt givende sig sit eget Væsen i Vold. Thi kun i Menneskets eget Indre bor hans sande og hjælpende Gud. Og først saaledes genfødes Mennesket til et eget, personligt Liv.

I »Demian« følger Bogens Jeg sit Indreliv, fast og sikkert som sin eneste Lov, og hvad kommer han ikke derved til at opleve? Set med andres og fremmede Øjne, især set med Samfundets Øjne, er det vel lidet, men for ham selv? Om han døde ung allerede nu, han havde dog levet saa broget et Æventyrliv, tidløst og grænseløst, rigt og dybt, som ikke den største og »mægtigste« Herre, og ikke vilde han i sin ydre Intethed bytte sit lille, ukendte, ubemærkede Liv bort med Massernes Fællesskabsliv, der for ham intet har med Liv at gøre, men kun er »moderne Hjord-Dannelse, hvor man flygter til hinanden af bare Angst og Mistillid for hinanden — og af Angst for sig selv.«

Vist ikke i den samlede Verdensliteratur er en ung Mands Indreliv og de ydre Hændelser, der førte ham mod dette Indrelivs Vækst, nogensinde skildret med en saadan Magtfuldkommenhed, saa indgaaende og overbevisende i Lidelse og Fryd som her. Alle andre moderne Ungdomsskildringer blegner og visner som upersonligt, overfladisk Skriveri mod »Demian«, denne Bekendelse, der aabent omtaler selv de farligste, intime Ting, der hulker og jubler, forbander og tilbeder, har Gud og Djævel i sig selv. Dens Kunst og Poesi er for stor til, at Bogen kan egentlig genfortælles i Enkeltheder. Kun saa meget skal endnu siges: den er en Protest mod al Slags Ungdomsuniform. Forfatteren har brugt sine Øjne for godt til længere at tro paa Uniformens Salighed, den være saa af hvad Farve og Beskaffenhed, den være vil.

III.

I »*Unterm Rad*«, der i Tyskland er udkommen længe før »Demian«, gaar vi den modsatte Vej, den autoriserede, Fællesvejen for al Ungdom. Her tales om en af Naturen vaagen og begavet Dreng, Faderens Stolthed, Skolens Pryd. Faderen tænker i sin stupide Spidsborgerlighed kun paa, hvad Drengen udadtil »skal blive«, han skal jo, selvfølgelig, bruges til at gøre Hjemmet svimlende Ære. Han forceres frem i Skolen, forceres frem som Student, forceres frem til Præsteseminariet. Selv i den stærkt

Digitized by Google

tiltrængte korte Sommerferie efter en for hans Alder svær Eksamen, har han ingen Ro og Fred for sine autoriserede Vogtere. Rektor, Præst, Lærere og Faderen driver den »begavede« Dreng til Bøger og Bøger, mere Latin, Græsk, Mathematik, Hebraisk, mens Sommeren smiler blaa og gylden over hans lille tyske Bjærgby — — og han saa inderligt gerne vilde sidde ene ved Floden Dagen lang og mede, mens hans unge allerede altfor overanstrængte, trætte Sjæl søgte Ro og stille Drømme i den barmhjærtige Natur.

Han sprænges tilsidst. Han sidder tilsidst i Seminariets gamle Klostersal og hører paa Forelæsningerne, hallucineret, uden længer at kunne gribe, sidder med et tomt, hjælpeløst Smil som en Skibbruden, ingen ser og ingen forstaar og ingen vil redde. Saaledes kommer han tilbage til sin lille Bjergby — og bliver Mekanikerlærling. Han staar i en Smedie og slider med Jærn og Rust, Kammerat med de andre Lærlinge og Svende, hvis Sprog han næppe forstaar, og hvis Værtshussolderi han i sin Vaande gaar med til, blot fordi det er nyt. Saa drukner han en Søndag Aften, da han beruset gaar hjemad alene. Læserne aander befriet ud, fordi hans Lidelser er endt. Og føler en brændende Harme mod alle dem, der kalder sig Ungdommens Vogtere — men altfor ofte er dens Mordere.

Overalt i sine Bøger taler Hesse om Naturen som den store Hjælper og Læge. Mest elsker han Skyerne: »Aa Skyerne, de skønne, svævende, rastløse. Jeg var et uvidende Barn og elskede dem, betragtede dem og vidste ikke, at ogsaa jeg skulde gaa som en Sky gennem Livet, vandrende fremad alle Vegne, svævende mellem Tid og Evighed. Fra Barndommen var de mine kære Veninder og Søstre.«

Og om Vinen, bestemt som Naturens Gave til os: »Den stærke, søde Gud var mig en dyrebar Ven. Hvem er saa mægtig som han? Hvem er saa skøn, saa fantastisk, sværmerisk, glad og tungsindig? Han er en Helt og Troldmand. Han er en Forfører og Broder til Eros. Han magter det umulige: stakkels Menneskehjærter fylder han med skønne og vidunderlige Digtninge. Saaledes er Vinen. Men den vil elskes, søges og forstaas. De mange kan det ikke, og den slaar tusinder og tusinder ned. Men sine Yndlinge indbyder den til Fester og bygger dem Regnbuebroer til salige Øer. Den er som en Ven og en trofast Moder. Den

Digitized by Google

forvandler Livets Vildnis til store Myther og spiller med sin mægtige Harpe Skabningens Sang.«

Men baade Natur og Vin er de Unge halvvejs forbudt — de skal først og fremmest læse, lære, slide, lide alle tænkelige Kvaler i Ungdomstiden for Dyds og Afholds Skyld, gaa troende op i gamle, møre Moralformularer, der ikke i mindste Maade er deres Natur tilpasset — for tilsidst at naa det eneste ophøjede og anstændige Maal: blive brugbare Hjul i det store sjælløse Maskineri, der hedder Samfundet. Om deres personlige Liv drukner i den store Flod . . . desto lettere passer de ind i Hjorden! Aa nej, de kommer »Under Hjulet« . . .

IV.

Adskillige andre Bøger har Hesse skrevet, mest Smaafortællinger af en egen stille, inderlig Art uden al Slags Film og store Fagter. Ogsaa et Bind Digte er værd at fordybe sig i.

For nogle faa Maaneder siden udsendte han sin sidste Fortælling »*Siddhartha*«, der næppe endnu er kendt af mange herhjemme. Den handler om en ung, indisk Brahmanersøn med Bogtitlens Navn. Al Indiens gamle filosofiske Visdom synes han at kende, men utilfreds og mod Faderens Ønske slutter han sig til de vandrende asketiske Pilgrimme, og i en Landsby træffer han selve Buddha, den Fuldendte. Han lytter i Ærefrygt til Buddhas Tale, men her foran den Fuldendtes Ansigt, gaar det endelig op for ham, at *ingen* Lære gavner det Menneske, der for Alvor vil leve sit Liv tilbunds. Man kan slutte sig som Discipel til denne eller hin Forkyndelse, man bliver dog kun som et faldende Blad. Man slutter sig til Skaren, kun af Angst for sig selv, i Flugt for sig selv. Der er kun én Vej for den, der vil leve sit Liv tilbunds: lære af sin egen Erfaring. Det medfører Fejl paa Fejl og mange Slags Lidelser, men Fader og Søn og Søn igen — bestandig maa de prøve Livet selv. Intet kan prædikes, alt maa opleves.

Den unge Siddharthas Liv bliver et broget Liv: Asket, en Hetæres Elsker, rig Købmand, Spiller, Vellystning, en Sjæl paa Flugt fra hele sin Fortid, en Fader, der i Kærlighed forgæves prædiker for en Søn, tilsidst en stille Færgemand, der lærer af Floden, som er tidløs, uden hverken Fortids eller Fremtids Skygger, uden Had, uden Længsel, uden Jeg, men ét med alt levende

Digitized by Google

Liv, som Mennesket selv. Siddhartha lærer dette, fordi han *oplever* det.

En tankevægtig Bog, paa en Maade »Demian« bestyrket i et sælsomt, fremmed Sprog.

V.

Saadan er Hermann Hesse.

Han er født 1877, altsaa nu en Mand op mod de halvthundrede. Han havde oprindelig bestemt sig til Præstegærning og studerede paa det bekendte tyske Statsseminarium i Maulbronn, men forlod det ærværdige teologiske Kloster i Skuffelse. Derefter blev han Mekanikerlærling, saa Boghandler og Antikvar i Basel, og 1904 debuterede han med »Peter Camenzind«.

Hans Forfatterfysiognomi bliver mere og mere præget af den nye Tid, der paa mange Punkter vil Menneskets Kamp mod det gamle Samfund, for netop derved at bevare *Menneskepræget,* som trues foruroligende.

Digitized by Google

Tre Digte om Tiden.

Broderkrig.

Vi fik en Jord i Eje
og gyldne Aks at meje.

Vi sprang af samme Kilde
og havde ét at ville.

Vor Moder bød os dele,
at ingen fik det hele.

En Mark delt ud i Felter,
omkranst af Hav og Bælter.

En Jord bag høje Bjerge,
et Barnehjem at værge.

Et Land med vide Sletter,
som alle Munde mætter.

Nok til enhver at dele,
saa ingen faar det hele.

Men se de gyldne Penge
i Kornets Toppe hænge.

Og tænk de Lader fyldte,
tænk Bjælkerne forgyldte.

En Moders varme Stemme,
hvor er den let at glemme.

Vi lod den svage klynke
og bleg i Graven synke.

Og Laderne blev fulde,
det gik jo, som det skulde.

Digitized by Google

Den stærkes Ret at meje
og alting faa i Eje.

Den svages Ret at tie
og tavs paa Slaget bie.

Ragnarok.

Se Broder staar mod Broder,
født af den samme Moder.

Med Dødens Dom i Sværdet
de snapper efter Vejret.

Og Sol i Havet daler,
mens hæse Haner galer.

Nu er det store Møde,
hvor Broderbryst skal bløde.

Hør Sværd i Luften synge
med Vægt af Livets Tynge.

Se, Ragnarok er inde.
Hvor er der Vej at finde?

En Skæbne for os alle:
vi skal i Mørke falde.

De morgenfro Violer
nu krølles deres Kjoler!

Og Engens grønne Tæppe
er sort som sveden Steppe.

Og alle Floder røde
af Blodet fra de døde.

Digitized by Google

Se, Himlens Tag er bristet,
dit Sværd af Haanden vristet.

Du stod imod din Broder,
I faldt fra samme Moder.

I drak af samme Kilde
ved Barnets første Gilde,

var Frø i samme Grube
og Børn i samme Kube.

Nu skramled Nattens Porte
og Dagens Lys blev borte.

Nu kommer Frostens Kvide
for Livets Blomst at svide.

I misted begge Vejret
med Dødens Dom i Sværdet.

Den kæmpende Mand.

Befæst dit Land, du frie Mand,
saa langt dit Øje række kan.

Saa gyldent Korn bag Tjørnes Torn
og find saa frem et Hejmdals-Horn.

Thi ingen Mand sig vogte kan
mod Dragen i hans eget Land.

Den uset gror og lumsk sig snor
om Trappens Trin det Sted, du bor.

Grib Hejmdals-Horn og vogt dit Korn,
som gyldent gror bag Tjørnes Torn.

Richard Bryde.

Digitized by Google

NATURFØLELSEN OVERFOR DANMARKS SKOVE.

ET TILBAGEBLIK OG ET FREMBLIK.

Af JOHANNES STEENSTRUP.

Følelsen over for vore Skove og deres Skønhed er langt ældre end den tilsvarende æstetiske Følelse over for Havet. Lige saa afgjort som Københavnere og andre Bybeboere nu især bygger deres Landsteder i Nærheden af Strandene, lige saa vist er det, at deres Forfædre i det 17de og 18de Aarhundrede havde deres Sommerboliger godt gemte inde paa Bondelandet og i Skoves Nærhed. Saaledes havde Pariserne ogsaa i Ludvig XIV's og Ludvig XV's Tidsalder stræbt efter at skaffe sig Herregaarde og Landsteder langs Seinen, selv for Haandværkere og andre Middelstandsfolk var det paa den Tid bleven Skik at have saadanne Sommerboliger, men ingen søgte til Havkysten, som heller ikke tiltrak de rejsende, naar det da ikke var for under et kortere Ophold at se det mærkelige Skuespil af Ebbe og Flod eller at være Vidne til Havet i dets Vredesudbrud. Rousseau blev sin Samtids Læremester i Kærlighed til Naturen, men han brød sig ikke om Havet; det var først Digteren Bernardin de Saint-Pierre, der med sine Fortællinger »Paul og Virginie« og »Den indiske Hytte« lærte Folk at elske Havet i dets blide eller bidske Udtryk og følge det med Interesse i dets vekslende Stemning. *F. L. Stolberg* var den første herhjemme, der besang Havet, ogsaa i Joh. Ewalds Digtning kommer Følelsen for Havet til Udtryk, dog dvæler han mindre ved dets smilende Skønhed end han tænker paa de Danskes Vej til Ros og Magt og paa vort Lands trodsige Fjende, der maa overvindes ved djærv Modstand (»O Land . . af Søen hærdet til at lide!«).

Naar Talen er om Følelsen for Skovene, maa det imidlertid erindres, at Danmarks Skove da var af en anden Art end i Nutiden. Vi tager til Udgangspunkt Kristian VII's Tidsalder, den ved de to Ministre Bernstorff og ved Reventlowerne betegnede Periode. Det danske Landskab saa noget anderledes ud end nu, fordi det havde et ydre Betræk, der i Folder og Farver var forskelligt. Igennem hele den historiske Tid havde vi Danske levet i den saakaldte Egeperiode, da Egen var det herskende

Digitized by Google

Skovtræ. Vel et Par Tusind Aar før Kong Gorms Tid var dog Bøgen trængt ind i Landet med Erobringstanker, men disse kunde kun langsomt virkeliggøres, og først fra Tiden 1600, eller snarere fra Tiden 1700 kan Bøgen siges at være det herskende Træ i vore Skove. Ikke blot Egen havde maattet give Plads, den saa yndede og ofte besungne Lind havde maattet vige. Af Lindeskove havde vi havt mange, de var nu bleven faa, de enlige Linde rundt om paa Landeveje eller ved Gaarde, eller Grupperne af disse Træer paa de mange Lindholme var i Tilbagegang. Den Kraft, som der sattes ind paa Agerbruget, Tørlægningen af mangfoldige fugtige Jorder blev endvidere skæbnesvanger for Elletræerne; af de vidtstrakte Elleskove, saaledes som vi endnu har dem mellem Limfjord og Mariagerfjord, blev kun faa tilbage. Elmetræet, denne trofaste, lidt grovkornede Slider, havde i Kristian VII's Tid begyndt paa Landevejene at afløse Poplerne for efter Haanden at blive det Træ, der mest vogtede og skyggede over vore Landeveje.

Vi havde i Danmark ingen Naaletræer, naar da Krat af beskedne Enebærbuske undtages, desuden mulig paa enkelte Steder Takstræer og en lille Rest af Skovfyr. Men paa denne Tid var ogsaa Plantning paa Klitterne begyndt, og efter at Regeringen havde havt Held med Klittag og Marehalm, tog man fat paa at plante Naaletræer, saaledes i Tisvilde Hegn (1793), samtidig havde Private begyndt paa deres Sandomraader at plante Fyr og Gran. Herved indkom til Landet Rødgran og Ædelgran fra Mellem-Europa, Skovfyr og Lerke fra Alperne, samtidig bragte Forstmænd til vore Skove Hvid-El fra Norge, desuden Syd fra Robinier (uægte Akacier) og ægte Kastanier. For Danmarks hele Skovbestand var det iøvrigt en fortvivlet Periode. Ved Salg af Domænegodset og ved Herregaardsslagtningen gik Skovene over til Ejere, hvis Hænder endnu ingen Forordning om Fredskov bandt og som ved Fældning og Rydning søgte hurtigt at genvinde den udlagte Købesum, og en lignende uheldig Virkning havde Fællesskabets Ophør i Landsbyerne, Markernes Udskiftning og Gaardenes Udflytning. I Løbet af halvhundrede Aar (indtil 1820) blev det danske Skovareal bragt ned til det halve.

K. L. Rahbek kan vel med Hensyn til æstetisk Opfattelse nævnes som en Type for Kristian VII's Tid; han dvæler selv ofte ved sin Kærlighed til Naturen. For ham, som for Horats, er

Digitized by Google

det tilstræbte Maal at undfly Stæderne og elske Landliv, han vil søge »*rus verum*, som mit Hjerte saa idelig sukkede efter«. I sine »Erindringer« omtaler han under Fortællingen om sin Skolegang paa Herlufsholm Raadmandshaugens stolte Bøgeskov, senere hen nævner han Ermelundsskov og den endnu højtideligere Allé ned ad Charlottenlund, altsaa Jægersborg Allé, han er henrykt, da han omsider paa Bakkegaarden finder det forjættede »sande Land«. Vi møder her aabenbart det samme Standpunkt, som vi kender fra Frankrig. Det er — som man har sagt — mere en Sans for Landet end for Naturen. Man føler Trang til fysisk og moralsk Velvære og vil gøre sig fri for Anstrængelser og Bekymringer, saaledes som den føler det, der er flygtet bort fra det ubehagelige. Man vil have Ro for pinte Nerver og glæder sig desuden ved at dvæle ved Jordens Moderbryst, ved Urkilden til alt menneskeligt Arbejde. Først gennem Rousseaus Værker lærer Folk at gribes af en mere lidenskabelig Følelse for Naturen, uden at den har nogen Verdenslede til Baggrund, man nyder Samlivet med Naturen ogsaa hvor den fremtræder med en Vildhed, som hidtil havde indgydt Rædsel.

Oehlenschlæger kan vel anses som Repræsentant for en ny Tid, men man maa spørge, om hans Opfattelse i Grunden var synderlig forskellig fra Rahbeks. Han har udtalt i »Langelandsrejsen«:

Derfor er i min Fantasi
en Egn, hvor Adams Børn ej vanker,
et frostigt Landskabsmaleri,
et Digt, idéløst, uden Tanker.

Mærkværdig nok kan St. St. Blicher, denne friske Vandrer i Naturen og Besynger af den, komme med et lignende Udbrud, der dog stammer fra hans brændende humane Følelse.

Under sin første store Udenlandsrejse skriver Oehlenschlæger i et Brev: »Dr. Rømer, min Ven her i Schweiz, har allerede anmærket, at jeg har mere Sans for Mennesker og Menneskevirkning, end for Naturoptrin, og han har utvivlsomt Ret. Det andet forekommer mig at være mer eller mindre Stuevægge, hvori Beboerne spille Hovedrollen. Intet forekommer mig upoetiskere og kedsommeligere end de falske Naturskildringer«. Digteren er vistnok bleven skræmmet af Datidens opregnende og lidet malende Naturbeskrivelser, og dog er det vel rigtigt, naar Vilhelm

Digitized by Google

Andersen ser i Oehlenschlægers Følelse for Naturen mere en Havefølelse, og naar Valdemar Vedel tildeler ham mere Sans for, end begejstret Interesse for Naturen.

Den danske Digterkonge kroner Bøgen som Skovens ypperste Træ og som Landets egentlige Smykke. Han synger i »Hrolf Krake« saaledes om Sjølund:

> Øen var bevokset, ved Søer og Mosevand,
> af mørke Bøgeskove, Danrigets Pryd,
> hvis Lige vel i Bretland, men sjælden udi Syd,
> selv ej paa Saksland findes. Den ynderige Bøg,
> der mellem Træer knejser, som mellem Urter Løg,
> stod med de fulde Kroner, i hundredtusind Tal.

og mærkeligt er, at for Oehlenschlæger Danmark altid har været Bøgelandet. Oldtidens Helte vandrer i Bøgeskove, og Guderne ligesaa, saa at da Frigga skal tage alt voksende i Ed, er det Bøgeskoven, hun lader sværge, kun Misteltenen lader Digteren, vistnok af botaniske Grunde, vokse paa en Eg. Og det er Bøgen, som ved Digterens Vandringer i Danmarks Skove stemmer ham til Udbrud. Vel ikke allerede i »Sankt Hans Aftens Spil« (1803), hvor ogsaa Egen har en Plads, men i det følgende Aar høres i »Langelandsrejsen« en idelig Lovsang over Bøgen, saaledes i den herlige »Morgenvandring«: »Saa huldt til den hellige Bøgeskov det vinkte mig«. Paa hans derefter følgende store Udenlandsrejse fortoner Hjemveen sig som Længsel efter Bøgelandet: »efter dansk Bøgeskov og det blaa, fribaarne Hav løber ofte mine Tænder i Vand«, og han sukker i Digtet »Hjemve«: »hvor er Danmarks Bøgeskov?«, saaledes som mange Aar derefter Ludv. Bødtcher udbryder: »Jeg længes efter Danmarks Bøgehang«. Derfor er da ogsaa Danmark i den af Oehlenschlæger digtede Nationalsang bleven Landet, der staar med brede Bøge og skal bestaa, saa længe Bøgens Top spejler sig i Bølgerne.

Fra nu af indgaar Bøgen i Folkets Fædrelandssange uadskillelig fra Danmark. Grundtvig synger (i »Langt højere Bjerge«), at Dansken har hjemme, hvor Bøgene gro ved Strand med den fagre Kærminde; lad mig tilføje, at hos denne Digter er i det Hele Bøgen lænket til enhver Omtale af Danmark (»Jeg gik mig ud en Sommerdag at høre . . der sad en lille Fugl i Bøgelunden«). I C. J. Boyes Nationalsang nævnes Bøgehegn, hvor Nattergale bo, i Chr. Wilsters Sang »Hvor Bølgen larmer højt fra

Digitized by Google

Sø« krandser Bøgen Land og Ø. Naar Egen i disse Sange bliver nævnt, er det med Betoning af dette Træs moralske og symbolske Værdi som i Ingemanns »Dannevang ved grønne Bred«, hvor Troskabsfuglen bor under Egeskygger eller i J. Jetsmarks »Duftende Enge«: Kraften end troner i Egenes Skygger. I talrige Sange og Viser fra den følgende Tid kommer denne Følelse for det nationale Træ til Orde.

Netop fordi jeg har peget paa det noget stereotype i vor Guldalders Udtryk for dens Følelse for Skovene og Ensidigheden i dens Opfattelse, finder jeg Grund til at fremdrage en Digter, som indtager en ejendommelig Stilling, nemlig Schack Staffeldt. Man kan en enkelt Gang i hans Digte finde Bøgen nævnt, saaledes i det tyske Digt, som han synger, da den russiske Storfyrstinde Maria Poulowna skal rejse fra Kiel til Sjælland, og hvori han ønsker:

ertöne Dir das Lied der Nachtigallen
aus Daniens geweihten Buchenhallen.

Men hvor glæder man sig ikke ved i hans rige Poesi ikke at finde noget Træ glemt og at se, at denne store Planteven vidste at finde betegnende Udtryk for de enkelte Træers Art og har forstaaet, at der i dansk Natur lyder en Korsang, hvori hver Stemme har Ret til at klinge med, og hvor snart én Stemme, snart en anden er den, der fører Melodien. Jeg vil hidsætte følgende som Prøve:

(Naturdatteren)

Jeg sad under duftende Hyldetrær,
da Solen gik ned,
og vilde tælle hvert Stjærneskær,
som tændtes derved.

(Harpes)

. . de røgindsvøbte Fjelde,
hvorfra lynslagne Graner hælde.

(Harpespilleren i Kong Erik Ejegods Lejr)

. . fra Harpen drypper Blod
og Askegrene af dens Skød udskyder.

(Soldatersang paa Marschen)

. . her er Egens Top vort Tag
og dens Rod vor Hovedpude.

(Den ottende Søn)

. . de Vinde stønned som Dødningskrig.
de hvide Birker stode som Lig
. . Liden Thora segned ved Linderod.

Digitized by Google

(Ruinens Indvaaner)

. . der var en Jomfru saa fager og god,
Sølvpoppelen lig:
Naturen krandsede ved dens Fod
med Fioler sig.

(Kampen mellem Havmanden og Bjergtrolden)

Vellugtende Linde,
hvor Sangersker bo!
. . . Jeg skues gennem Aspens vevre Blade.

(Elskovsbaalet)

. . naar Linden grønnes og Bogfinken slaar.
. . og da nu Vinden i Asp og i Alm,
opvaagnende vildt, den blæser . .

(Den lille Fugl)

Men som jeg lokkede, jeg saa
fra Kvist til Kvist i grønne Slaa [Slaan]
en fager Mage hoppe,
saaledes som i spejlklar Elv
jeg ofte havde set mig selv
fra Piletræers Toppe
. . . vi maded vore kære Smaa
og førte dem fra Slaa til Slaa.

(Sehnsucht der Natur)

Was klaget aus dem dunklen Thal
die Nachtigall?
Was seufzt darein der Erlenbach
mit manchem Ach?

Dette lille Træk kan det maaske være værdt at fremdrage og føje til de mange, som Georg Brandes har gjort Rede for i sin skønne Skildring af denne Digter.

En enkelt Udtalelse af Oehlenschlæger vil føre os ind paa, hvordan Bøgen ogsaa kom paa en anden Maade til at være vort nationale Træ. I sin Betagethed af Bøgeskoven og sin Tro paa dens Uadskillelighed fra Sjælland er der i »Hrolf Krake« hændt Digteren et næsten kuriøst Udsagn. Den unge Svensker Vøggur, der lever ved Bredden af Venern, fortæller om Gefjons Kæmpedaad:

hun pløjed Øen i Havet, hvor sølvblaa Bølge dansed,
med Ege, Bøge, Blomster, med Fugle, Fiske og Dyr.

Vøggur higer imidlertid efter at lære den berømte Danerkonge Hrolf Krake at kende, han drager Syd paa, og da han kom til Sjælland, maatte han studse over den Natur, som han her saa omkring sig:

Digitized by Google

han stod i Daneskoven; da Bøgen dér han saa,
da Nattergal han hørte ved Kildevældet slaa,
det tyktes ham, som Løvet en Gaade løste brat,
som Venersøens Bølger før sused mangen Nat.

Læseren af Digtet vil jo trods Strofernes Skønhed ikke kunne tilbageholde den snusfornuftige Betragtning om da de af Vøggur gennemvandrede Egne havde vist en forskellig Natur fra den sjællandske og fra den, han havde kendt ved Venern, og allermest vil de spørge om, hvordan Bøgen, som nu ikke gaar højere mod Nord end til Kristiansstad og Helsingborg i Skaane (56 °) kan af Gefjons Øksne være flyttet herned fra Venern (59 °) eller hvordan Nattergalen kan være fulgt med, da den ikke vover sig højere mod Nord end til Hallandsaas.

Nej, er Danmark Bøgelandet, saa er Sverige det ikke, og denne Tanke om de tre nordiske Lande som Hjemsted for en forskellig Træart kommer da ogsaa idelig frem paa de Tider, da Samfølelsen mellem de nordiske Folk begyndte at gøre sig gældende. Her skal jeg kun anføre nogle Verslinier af en af Talsmændene for Tanken om den nordiske Enhed. St. St. Blicher synger i »Helsingborg og Svarteraa«:

Fordoms Taage er henvejret;
Fred og Venskab har sig lejret
over Daun og Klippegrund,
Graneskov og Bøgelund,
indtil Nordens sidste Stund.

og i Digtet »Brage og Idun« ønsker han: »hvad mørke Tider have skilt Du sammenføje, saa Granen maa sit Hoved mildt mod Bøgen bøje!« Mest karakteristisk kommer denne Tanke frem i Chr. Richardts Digt »En Skaal for det blinkende Søernes Baand«, hvor Træarterne benyttes til at karakterisere Folkenes Gemyt, saa at de nysselige Birketræer faar Skyld for det lidt pyntelige ved Gosserne, de mange, mange Naaletræer for det lidt stikkende ved Gutterne og de skyggefulde Bøgetræer for det lidt magelige ved Svendene. Georg Brandes har oplyst, at Richardt oprindelig havde skrevet de skikkelige Bøgetræer, men han syntes dog, at det var Synd at kalde Bøgene skikkelige. Jeg formoder, at Chr. Richardt ikke fandt Adjektivet godt nok, men skikkelig var virkelig en altfor venlig Betegnelse for vore Skoves mest egoistiske Træ.

Digitized by Google

Det Spørgsmaal frembyder sig, om den Lovsang til Bøgens Pris, som lyder saa højt i det 19de Aarhundredes Begyndelse, ikke har været i alt Fald bebudet i en tidligere Tid. I vore Folkeviser fra Middelalderen og en senere Tid vil man dog saa at sige slet ikke finde Bøgen nævnt, i dem er jo Linden det besungne Træ; i Sangene fra det 17de Aarh. kommer Bøgen neller ikke frem. Docent Hans Brix har for nylig i »Dagens Nyheder« meddelt en Gadevise fra 1683, den er virkelig køn og følt, om den end paa Visers Maade gaar noget ud og ind. Her lyder det:

som iblandt Torne en Lillie rød
som iblandt Fuglene Nattergal sød,
som iblandt Blomster den Rose saa skøn
som udi Skoven det Bøgetræ grøn,
saa er min Kærest, den Lillie rød,
Læberne Dine som Sukker er sød.

Dr. Brix bemærker, at det vist er et af de ældste Steder, hvor den danske Bøgs Sommerskønhed nævnes, og deri har han Ret. Visen er vel nok gjort herhjemme, og dog minder et enkelt Udtryk, som »Nattergal sød«, om tyske Forbilleder. Endnu i det følgende, 18de Aarhundrede har Bøgen ingen fremtrædende Rolle i Poesien, selv om Ambrosius Stub i »Den kedsom Vinter« lader Vaaren pynte Bøgen ud til Brud. Joh. Ewald kan synge om »Rungsteds Lyksaligheder« uden at nævne Bøgetræer, og i hele hans Digtning er det især Egen, som fængsler hans Følelse og Tanke. Den følgende Selskabssangenes og Klubvisernes Tidsalder var tillige Borgerdydens, saa at det ikke er underligt, at Egen ofte maa afgive Krandse. I Rahbeks Tidsskrifter kan Bøgen stundom forekomme i de meddelte Sange, men man vil ogsaa kunne iagttage, at nogle af disse Digtes Originaler skyldes Hölty, Stolberg eller andre tyske Forfattere. Hos Baggesen har Bøgen afgjort ingen fremtrædende Plads. Men i den egentlige Guldaldertid, og med dens ypperste Skjald som Høvding, føres Bøgen til Højsædet og hyldes som et Symbol for Landet.

Mon der ikke heri laa en Ensidighed, ogsaa naar Udgangspunktet tages fra vore Skoves daværende Bestand? Jeg kan studse ved at læse den »Spazier-Reise« til København og Nordsjælland, som den fra Bakkehuset og fra Oehlenschlægers »Erindringer« bekendte Andersen Feldborg, som var danskfødt,

Digitized by Google

men mest havde levet i England, udgav paa Tysk 1808. Rejsen fandt Sted i Juni og de følgende Maaneder 1802. Feldborg omtaler ved Besøget i Roeskilde de store Egeskove ved Fjordens venstre Side, ved Fredensborg dvæler han ved de langs Landevejen staaende skønne Egeskove; deres Løvværk havde tidligere hvælvet sig over Landsbyen Grønholt, dér havde Kong Frederik V øvet Hjortejagt, men efter Kongens Død tog Hjortene af og Egene begyndte at forsvinde. Feldborg nævner endvidere de lange Linde-Alléer paa Assistens Kirkegaard i København, de seks Rækker ranke Linde i den prægtige Frederiksberg-Allé og de romantiske Grupper af Lindetræer omkring Slottet, men i hele hans Bog er Bøgen ikke nævnt, hvor ofte han end omtaler vore Skove. Eller lad os betragte følgende Oplysninger om Træbestanden i Charlottenlund Skov. I 1783 fandtes her 1114 store gamle Ege, 2405 Rank-Ege, 5406 Ege af forskellig Vækst, ialt 8925 Ege. I 1819 og i 1827 bliver det opgivet, at der i denne Skov fandtes 63 Td. Ld. Eg, 22 Td. Ld. Bøg, 5 Td. Ld. El, 4 Td. Ld. Naaletræer; her var altsaa Egebestanden næsten 3 Gange saa stor som Bøgevæksten, og Bøgene udgjorde knap en Fjerdedel af Skoven. Ikke desto mindre er det netop paa denne Tid (o. 1820), at Poul Møller i det fjerne Østen synger om Charlottes Bøgelund og om den danske Bejler under de lyse Bøge.

Men Digterne har i deres Idealer været i fuld Overensstemmelse med Forstmændenes Stræben og med Udviklingens Gang. Som bekendt har Oehlenschlæger megen Lyst til at give det Vindskibelige og det rent Nyttige en lille Overhaling. End ikke i den skæbnesvangre St. Cæcilie Nat, da Bloddaaden finder Sted i Finderup Lade, kan han undlade dermed. I Dramaet »Erik Glipping« siger

Ranild Johnsøn
Den danske Skov er altfor vild og stor!
Kongen (altid munter)
Den danske Skov blir mindre nok engang.
Naar de tilbede først *det nyttige,* —
og der er ingen Afgud, som jo Verden
Tid efter anden dyrker, — tro Du mig,
da flygter Egen for det lille Straa.

Der vil altsaa komme en Herregaardsslagtningens og en Krongodssalgets Periode, da det vil gaa Skovene paa Livet løs. Da vil Landets Agerdyrkere gribe ind i Naturens egen Kamp om

Digitized by Google

Tilværelsen og træde paa Bøgens Side i dens Angreb paa Egen. Naturforskerne er ganske vist først senere i forrige Aarhundrede blevne klar over den Borgerkrig, der førtes mellem disse Træer. I Agerbrugets Interesse blev viden om Grunde tørlagte, hvor Egen tidligere havde følt sig tryg, den skyggetaalende Bøg benyttede det som Springbrædt og blev Kvælerslangen om Egen, der kræver Lys og Naboers Afstand. Bøgebrændet var ypperligt, og der trængtes haardt til Brændsel og Tømmer, efter at Skovene var bleven knappere og Norge et fremmed Rige. Tidligere havde man af Hensyn til Flaaden holdt Haand over Egevæksten, nu kom et Aarhundrede, da Tømmer kunde faas af vort eget Lands Naaletræer, og da man lærte at bygge Jærnskibe. Alle de Smaatræer og Buske der, som Hæssel og Hæg, Avnbøg og El, trivedes under Egen, havde tidligere Værdi som Gærdsel, men nu mange Steder næsten ingen. Svinene, som tidligere dreves ud paa Olden, opfødtes nu hjemme. Endnu ved Tiden 1800 var Egen det mest ansete Skovtræ, saaledes at man da erstattede Hugst med ny Egekultur, men kun en Snes Aar derefter i Tiden 1820—80 nærede Forstmændene en afgjort Forkærlighed for Bøg og stræbte paa alle Maader at give den Raaderum i vore Skove, saaledes at den nu dækker 60 pCt. af hele Danmarks Skovareal, men Egen kun 7 pCt.

For den, der ikke har nogen Pligt til som Forstmændene at have det økonomiske Udbytte for Øje, er det glædeligt, at i den sidste Menneskealder Opfattelsen af den Værdi, som knytter sig til den forskellige Træbestand, har forandret sig. Og har vi Danske ikke i æstetisk Henseende ensidig overvurderet Bøgen?

Man kan ofte høre sige: »*alle* unge Piger er smukke«. Det er jo ogsaa sandt, fordi der hos dem møder os i alt Fald den morgenfriske Farve, den ungdommelige Blussen, et livligt Minespil. Bøgen er bedaarende i sin hvert Aar tilbagevendende Ungdomstid, den har et Fortrin fremfor de fleste Træer ved sit tidlige Udspring. Vore Digtere synger stadig om de lyse Bøge, dog kan vel alt det lysegrønne, gerne stemt i den samme Tone, ogsaa virke ensformigt, og hen paa Sommeren tabes Løvets Glans. Bøgens kraftige Søjle bærer i sin prægtige Krone den rigeste Fylde af Blade, men Træets Form er typisk ensartet; fra den, indtil en ret stor Højde, lige tykke Stamme udgaar dets Grene og Kviste næsten horizontalt. Man kan af dets Holdning ikke

Digitized by Google

sjælden faa Indtrykket af en lidt stiv og korrekt Gentleman, der har Omsorg for sine skønne Klæder. Lindetræet har en lige saa fyldig Krone — for ikke at tale om dette Bladvælds herlige Duft og det summende Insektliv i det — og dens bueformede, skudrige Grenvækst er skønnere, dens bladløse Vinterholdning prægtigere.

Naar Bøgen, saaledes som her i Danmark, dyrkes som Højskov, har den under sig et mørkt Kælderrum, som knap nok har et Gulv af Græs, hvorimod Egen har under sig den frodigste Ungskov, den rigeste Buskvækst. Her er Fugleredernes Hjem, og her lyder den skønneste Sang fra den vingede Skare som Tak for det gode Fodersted.

Intet Træ virker i den Grad paa den menneskelige Fantasi som Egen. Dens Blade er skønt formede, Lyset spiller i en Mangfoldighed af Virkninger i dens lette Løvværk, dens stolte Holdning har en knudret Kraft, som imponerer. Jeg ved ganske vist intet Træ, der kan se saa latterligt ud som Egen, man kan staa stille og le højt ved at træffe en saadan vreden og snørklet Skikkelse, men tænker man efter, vil man se, hvordan dette samme Træ har forstaaet at rette sig efter Jordbundens Helding, efter Vindens Retning og Styrke ved forskellige Aarstider, at bøje sig for Naboers Indgreb og værne sig trods skærmende Genboers Fald, alt vidner om et Højdemaal af Intelligens, der ikke staar tilbage for hvad Træet ejer af Styrke og Udholdenhed. Og Egen er ikke tyrannisk, men selskabelig, den ønsker Frihed, men ser gerne Ungdommen om sig. Joh. Ewald har skrevet et nydeligt Vers, som kunde staa i en Lærebog om Skovbrug:

I Kamp mod alle Vinde
staar Højens Eg og byder
dem Trods, og hver en Sky,
men i dens Skygge nyder
dens spæde Slægtskab Ly.

Sin Gengæld vil den finde,
naar disse Spirer gro;
naar de med venlig Skygge
det elskte Træ betrygge,
da grønnes det i Ro.

Digitized by Google

Jeg skal ikke laste Bøgen, fordi den er indvandret hertil fra Tyskland, men den berømte tyske Sprogforsker Jacob Grimm udtaler om Bøgen, at »den ligesom Egen fortrinsvis er et tysk Træ og trives paa det prægtigste i vor Jordbund; Finnerne kalde den den tyske Eg *(saksan tammi)*«. Udspørger jeg imidlertid Grimms egne Bøger, særlig hans Mytologi, eller saadanne Værker som Mannhardts »Wald- und Feldkulte« og andre folkloristiske Arbejder om, hvilken Rolle Bøgen har spillet i Folkenes Tro og Fantasi, faar jeg til Svar: ingensomhelst. De Træer, som Folkene her i Europa har dyrket eller æret som hellige Træer, har været Egen — som Egen i Dodona, til hvis Blades Mumlen Grækerne lyttede — eller Asken, som Yggdrasil, og den først skabte Mand hed jo Ask, eller som i Folketroen og Sagnene Hyld og Hassel, der paa Husdyrs Maade slutter sig nær til Menneskers Bolig, som ogsaa Linden skygger over. Om Elletræet siger Sophus Bauditz: Ellen, med Foden i Vand og med de mørke Stammer, Ellen, som fælder sit Løv grønt, den er Poesiens, Folkesagnets Træ. Det er ogsaa om disse Træer, at H. C. Andersens Æventyr handler.

Min Dom over Bøgen vil vel nok støde mange, men mon der ikke har været noget for mageligt i vor Opfattelse hidtil, og har vi ikke ogsaa i dette Punkt været for tilbøjelige til at kaste al vor Beundring til en enkelt Side? Bøgen virker især kollektivt, det enkelte Træ viser i ringe Grad Individualitet, og efter den Maade, hvorpaa vore Skove er blevne drevne, har det ikke heller havt megen Lejlighed dertil. Vi bør sikkert stræbe efter, at Danmarks Skove faar en mere blandet Karakter, en større Variation, saa at vi atter kan faa Syn for og Kærlighed til det enkelte Træ.

Derfor hilser vi med Glæde de Skovbrugsforfattere, der som L. A. Hauch og A. Oppermann viser os Mulighed for en mindre ensidig Skovbestand, og som endog kan udtale, at en Egehøjskov behandlet paa rette Maade er vor sikreste Driftsform. Egen, som dog er det ypperste af alle europæiske Skovtræer til Gavnbrug, kan vokse paa Jordbund af den forskelligste Art, den kan sende sin Pælerod ned gennem det stive Ler og kan trives paa Sand, den kan kultiveres paa aaben Mark, hvor Klimaet er mildt og der er ringe Fare for Nattefrost, medens Bøgen er kilden, ikke taaler store Svingninger i Temperaturen og har i

Digitized by Google

de unge Aar en vanskelig Vækst. Derfor — siger disse Forfattere — bør Egen ogsaa anvendes i Stedet for Naaletræer paa en Del af de lettere Jorder og i Sandflugtsegne.

Man maa se med største Interesse paa de Forsøg, som Ingeniør Alexander Foss nu gennem en Snes Aar har ladet foretage i Plantager og Skove ved Silkeborg. Det viser sig muligt at bringe Jordbunden tilbage til den Tilstand, den utvivlsomt har havt, dengang da i fordums Dage anseelige Egetræer voksede her, saaledes som fundne Rester i Hederne godtgør. Forinden Plantningen maa i nogle Aar Heden opdyrkes, saaledes at de stærke Humussyrer bliver afstumpede — hvad man ogsaa ofte maa gøre inden Plantningen af Naaletræer, man maa tillige indplante Vækster, der som Gyvel og Hvid-El kan samle Kvælstof, og vel ogsaa tilsætte noget fosforsurt Kalk, men saa overstaas ogsaa de vanskelige Børneaar for de unge Egeplanter, og man opnaar endog særdeles gode Resultater.

Ligeledes har et for faa Uger siden udkommet Skrift af Professor *C. Raunkiær* megen Interesse. Denne Forsker har sat sig for at undersøge, under hvilken Skovbestand Jordbunden mest og hurtigst forandrer sin Karakter af Muld til at blive den sure Jord, der er saa hindrende for Trævækst og som efter Haanden forvandles til den haardere Mor. Det viser sig, at den mørke Granskov har størst Indvirkning paa Jorden i denne Henseende, og at næst efter den kommer Bøgeskoven. Egeskoven tillader Sollyset at trænge ned til Jordbunden, at varme den og saaledes fremme de her liggende organiske Stoffers hurtige Omsætning og Nyttegøren, hvori Orme og Insekter faar god Lejlighed til at medvirke. Men det maa naturligvis paases, at ikke den ved Egens Fod staaende Planteverden, som saa heldigt værner imod, at Vinden udtørrer Jorden, ikke fratager denne dens Fugtighed til Ugunst for Træerne; herimod vil maaske en Vækst af mer eller mindre bredbladede Planter bedst kunne værne.

Mit Formaal med den foranstaaende Fremstilling har ikke været at smæde Bøgens Ry, men at stille andre Træer op mindst i lige Rang med Bøgen. En Blandingsskov, og som en saadan vil med Nødvendighed en Egeskov fremtræde, vil atter lære os at se paa Træerne i deres Individualitet. Naar det er en stor Fejl ikke at kunne se Skoven for Træer, er det visselig en lige saa stor Mangel ikke at kunne se Træerne for Skoven. Hvor

Digitized by Google

herligt har ikke de nu saa truede Parker paa Herregaardene lært os at se de enkelte Træarter i deres fulde Ejendommelighed — jeg vil blot som Eksempel nævne Parken paa Aalholm — og hvor skøn er ikke Egeskoven ved Hald! Jeg spørger mig selv, om en Skovs Skønhed skal søges særligt i Skovtykket eller snarere i Skovbrynet, og maa give mig det Svar — med Tanken paa de herlige Skovbryn i Nordsjælland og med Tanken paa, i hvilken Grad Charlottenlund har vundet, da man nedbrød Hegnet imod Strandvejen — at det er nok saa meget dér, hvor Skoven aabner sig, at dens Skønhed findes, det er i Lysninger ved de omkrandsede Skovsøer og paa det stigende eller faldende Terræn, hvor Træer af ulige Art hvert kan faa sine Evner prøvede, det er dér, hvor Ungskov blandes med Højskov og Øjet frydes ved Løvets ulige Farver, Stammernes forskellige Lød og Udformning, Kronernes vekslende Bygning. Hvad jeg har villet kæmpe imod er, at Danmarks Skønhed skulde udelukkende sættes i Bøgeskoven; det er en Indsigelse imod, at Bøgen som Træ skulde eje en lydefri Skønhed, jeg vilde minde om dens ringe Evne til at udfolde en individuel Karakter og dens Mangel paa Taalsomhed.

Vi skal ikke glemme, hvad der ligger af uimodstaaelig festligt og forhaabningsfuldt i den lyse, grønne Bøgeskov. Dersom det kunde tænkes, at der paa Kong Kristian VII's Tid rejstes et Mindesmærke for den menige danske Kriger i Hæren — hvilket er ganske utænkeligt — vilde man afgjort have smykket denne Kriger med en Egekrands om Haaret eller sat Egeløv i hans Haand, men lige saa naturligt var det, da man i den nyvakte Ungdomstid under Kong Frederik VII og i de nationale Forhaabningers Vaartid gav den tapre Landsoldat Bøgens Gren i Haanden.

Digitized by Google

Nörre Jyllands Landsting.

Af Landsretspræsident Bendt Friis.

(Titlen gengiver en Del af Indskriften paa et gammelt Skab, tilhørende Vestre Landsret.)

I Snorres »Heimskringla« — i Magnus den Godes Saga — fortælles, at Kong Magnus, Olaf den Helliges Søn, da han stod i Begreb med at tage Styret i Danmark, lod »stævne til Viborg Ting. Der tager de danske sig Konge baade i Fortid og Nutid.« (stefna Vébjargaþing; þar taka Danir sér konung bæði at forni og at nyja). Kong Magnus hyldedes her i Danmark i Aaret 1042, og det nævnte Kildested er derfor et af de mange usvigelige Vidnedsbyrd om Viborg-Tingets Ælde og Betydning. Saa snart de skrevne Beretninger fra Danmarks ældste Tider tager deres Begyndelse, hører vi om det jydske Landsting *(placitum generale)*. Landstinget var en Forsamling af frie Mænd fra hele Landsdelen. Det repræsenterede oprindelig Jylland — Sønderjylland indbefattet — med Fyn og andre omliggende Øer. Senere opstod et særligt Landsting for Sønderjylland, Urnehoved Ting, og et Fynbo Landsting. De mindre Landsting nød dog ringere Anseelse og var i visse Henseender underlagt Hovedtinget[1]).

Foruden at varetage Kongehyldingerne var det Landstingets Sag at vedtage Love for Retsomraadet, og paa Tinget forhandledes Sager om Leding og Skatteudskrivning. Men ved Siden af disse politiske Opgaver havde Landstinget det saare vigtige Hverv at være Landsret eller Retterting for hele Landsdelen, og Tinget virkede i denne Henseende dels som Domstol i første Instans i vigtigere Sager, dels som Appelinstans.

En Mængde af Danmarks fremfarne Konger er draget paa Herrefærd til Viborg for at blive hyldede paa Landstinget. Eksempelvis kan nævnes, at Svend Estridsen under sine Kampe

---

[1]) W. Christensen: Dansk Statsforfatning i det 15. Aarhundrede, p. 168—69. H. Matzen: Retshistorie I, p. 6 fl.

Digitized by Google

med de norske Konger om Herredømmet i Danmark 2 Gange, nemlig i Aarene 1042 og 1047, lod sig hylde som Konge paa Landstinget. Valdemar Atterdag hyldedes paa Tinget Skt. Hansdag 1340 og Christian den 1ste den 28. September 1448. Kongehyldingerne og Landstingets øvrige politiske Hverv bortfaldt ved Arvesuveræniteten Indførelse 1660; men Tinget vedblev at være Landsret for Nørrejylland. Den sidste Kongehylding i Viborg fandt Sted i Aaret 1655, da den senere Kong Christian den 5te hyldedes som 9aarig Prins.

Med Hensyn til Landstingets Betydning som Domstol maa det fremhæves, at Rettergangen i Oldtid og Middelalder var vidt forskellig fra Nutidens. Tinget havde kun liden Indflydelse paa Bevisførelsen og den enkelte Sags Oplysning. Det var i Virkeligheden Parterne selv, der afgjorde deres Tvist; men Afgørelsen foregik for Tingets Øjne, for at Offentligheden kunde have Indseende med, at alt gik til efter hævdvunden Skik og Brug. I den ældste Tid kæmpede Parterne med Økse eller Sværd om Sagens Udfald, en Afgørelsesmaade, der byggede paa Forestillingen om, at den, der sætter sit Liv i Vove for en retfærdig Sag, vil sejre. Senere gik man, ganske sikkert under Kirkens Paavirkning, over til at træffe Afgørelsen ved Jærnbyrd, ɔ: ved en Gudsdom *(judicium dei)*. Heller ikke under denne Rettergangsmaade paahvilede det Tinget at udfinde og fastslaa Sagens rette Sammenhæng. Om Jærnbyrden og dens forskellige Former haves god Oplysning i de gamle Kilder. Det var Gejstligheden selv, der efterhaanden tog Afstand fra Gudsdommene. Paa Lateransynoden i Aaret 1215 blev det forbudt Præster at medvirke ved dem, og i Kong Valdemar Sejrs Jydske Lov kendes Jærnbyrd ikke længere. Retsudviklingen naar derefter til det Bevismiddel, der gennem Aarhundreder, helt op til Christian den 5tes Lovs Tid, har været det vigtigste her i Landet, den saakaldte »Logh« eller Sagsøgtes (Tiltaltes) Ed i Forbindelse med et Antal — sædvanlig 12 — Meddomsmænds Ed. Meddomsmændenes Ed gik ikke ud paa, at Sagen forholdt sig som af Parten hævdet. De svor kun paa, at de ansaa hans Ed for »ren og umen«. Afgørelsen ved »Logh« har saaledes den Egenskab fælles med Tvekamp og Jærnbyrd, at den ikke giver Plads for Dommernes selvstændige Prøvelse af Sagens Bevisligheder, og den kunde derfor ikke gøre Fyldest under mere fremskredne Samfundsforhold.

Digitized by Google

I visse Sager, navnlig af strafferetlig Natur, henlagdes Bevisspørgsmaalet til Afgørelse ved edsvorne Mænd, hvem det paahvilede at foretage en Undersøgelse (Sandemænd og Nævninger). I disse Sager opnaaedes derfor større Sikkerhed for Rigtigheden af det faktiske Grundlag, hvorpaa Dommen byggede, og det er sandsynligt[1]), at Trangen til en tilsvarende Sikkerhed i andre Sager har givet Stødet til, at Bevisreglerne lidt efter lidt ændredes. I Løbet af det 17. Aarhundrede opstaar den moderne Bevisordning, hvorefter den enkelte Sag saavidt muligt bør oplyses for Dommerne dels ved Parternes egne Udsagn, dels ved troværdige Vidner, Dokumenter og Syn og Skøn af sagkyndige Mænd, og der er Grund til at antage, at Udviklingen paa det jydske Retsomraade i denne Henseende har været længst fremme. Allerede Arild Hvitfeld[2]) fremhæver i sin Udgave af Skaanske Lov, at de jydske Love udmærker sig baade ved deres naturlige Retfærdighed og ved deres Ordning af Rettergangsmaaden *(tam aequitate quam forma et modo procedendi).*

Paa Landstinget var der oprindelig ingen fast Leder af Forhandlingerne. De mest indflydelsesrige Mænd tog af egen Drift Ledelsen; men henimod Middelalderens Slutning optræder Landsdommere, udnævnte af Kongen. At de fra første Færd kun har været Forhandlingsledere, fremgaar af deres ældste latinske Titel *rectores placiti* (Tingformænd). Senere kaldes Landsdommerne *judices* (Dommere), og paa Christian den 5tes Lovs Tid er Landsdommerne virkelige Dommere, der paa eget Ansvar træffer deres Afgørelse efter en Granskning af Sagen.

Adelen havde første Ret til Landsdommerembederne og holdt strængt paa dette Privilegium. I Christian den 2dens Haandfæstning slaas det fast, at Landsdommerembederne ikke maa gives til »Vanbyrdinge«; men i Tidens Løb gjordes der Undtagelser fra Reglen. Blandt de jydske Landsdommere træffer vi Datidens bedste danske Navne[3]): Brockenhuus, Bryske, Friis, Kaas, Lykke, Løvenbalk, Munk, Rosenkrans, Skeel, Skram, Sandberg o. s. v. Disse Landsdommere maa man ikke forestille sig som Nutidens Dommere, for hvem Dommergerningen er deres egentlige Livskald, men som ansete, jordbesiddende Mænd, der røgtede deres

[1]) H. Sylow: Den materielle Bevistheori, p. 170.
[2]) Arnoldus Huitfeldius: Leges provinciales terræ Scaniæ. Præfatio.
[3]) M. R. Ursin: Stiftsstaden Viborg, p. 220.

Digitized by Google

ikke særlig omfattende Landsdommerembede som et Hædershverv. En fremragende jydsk Landsdommer var den senere Rigsraad Iver Juul til Villestrup. Endvidere bør nævnes den bekendte Litterat og Godsejer Thøger Reenberg til Lynderup og Ristrup. Det kan med Føje siges, at hin Tids Landsdommere i det hele og store magtede deres Opgave. De havde utvivlsomt, skønt ikke særlig juridisk uddannede, megen juridisk Sans og var i Besiddelse baade af Forretningskyndighed og Livserfaring.

I Aaret 1805 omdannedes Nørrejyllands Landsting til »Den kgl. Landsoverret i Viborg«, bestaaende af retskyndige Dommere. Til Leder af Overretten, hvis Arbejde i Hovedtrækkene var det samme som Landstingets, udnævntes den hidtilværende første Landsdommer i Nørrejylland og til Assessorer 2 andre Landsdommere. Disse Mænd havde alle juridisk Uddannelse. Retten overtog Landstingets Domhus, en Rest af det gamle Mariakloster, beliggende umiddelbart Nord for Domkirken. Bygningen, i hvilken ogsaa Stænderforsamlingen senere fik sit Sæde, er nedrevet for et halvt Aarhundrede siden.

Overretten virkede i mere end et Aarhundrede, nemlig til Efteraaret 1919. I Begyndelsen havde Retten kun 3 Dommere — en Justitiarius og 2 Assessorer — men efterhaanden voksede Arbejdsstoffet, saa at Rammerne maatte udvides. Da Retten for 3 Aar siden ophævedes, talte den 1 Justitiarius og 8 Assessorer. Det Tidsrum, i hvilket Overretten bestod, var den rent skriftlige Procesmaades Tid, og Overrettens Domprotokoller vil derfor engang afgive et godt Materiale for Studiet af denne Procesmaade. Ved Overretten udviklede der sig — som det maa antages, i Sammenhæng med, at den kun behandlede Appelsager — en solid og formsikker juridisk Kultur, og Fastheden i Traditionen er ganske sikkert blevet styrket ved, at 2 af Rettens første Justitiarier, J. Jespersen og N. L. Schiønning, begge meget fortjente Mænd, hver for sig i en lang Aarrække — den første i 23 Aar, den sidste 30 Aar — varetog Embedet som Rettens Formand.

I Aaret 1919 omskabtes Overretten til »Vestre Landsret«. Samtlige Overrettens Dommere overgik til den nye Landsret, og Dommerantallet forøgedes til 13, nemlig en Præsident og 12 andre Landsdommere.

Til Brug for Retten har Arkitekt Kristoffer Varming i umiddelbar Nærhed af Stedet for den gamle Landstingsbygning op-

Digitized by Google

ført et anseligt Domhus paa den forlængst nedlagte Graabrødre Kirkegaards Grund. Fra Terrænet har man over Husene i den lavere Del af Byen Udsigt over Viborg Sø, og Retsbygningen danner i Forbindelse med Domkirken, Byens Raadhus og det gamle Franciskanerkloster et arkitektonisk Hele af ejendommelig Skønhed.

Den Rettergang, der nu øves i borgerlige Sager i den nye Retsbygning i Henhold til Retsplejeloven af 1916, minder i mangt og meget om den Procesordning, der gjaldt, inden den skriftlige Procedure i det 18. Aarhundrede var blevet eneraadende, og for Strafferetsplejens Vedkommende betegner den nye Ordning med Tilkaldelse af Nævninger i visse Sager i Virkeligheden en Tilbagevenden til ældgammel dansk Retsskik.

Vestre Landsret er, som det fremgaar af det udviklede, det gamle Nørrejyllands Landsting i forynget Skikkelse. For Vestre Landsrets Vedkommende er — for at bruge et Billede, hentet andetsteds fra — den apostoliske Sukcession i god Orden, og det er derfor med fuld Hjemmel, at Rettens Præsidium den Dag i Dag er Indehaver af det ærværdige Landstingssegl.

For enhver, der omfatter vore nationale Minder med Interesse, har det sin Betydning at vide, at der her i Landet findes en stor, moderne Domstol, som under skiftende Former har virket i mer end Tusind Aar. Landsretten i Viborg er med andre Ord saa gammel som Kongemagten selv og langt ældre end nogen af Rigets andre Institutioner.

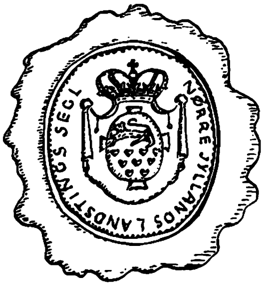

Digitized by Google

TOPSØES MINDE.

Af Edv. Lehmann.

TIDSÅNDEN, — hvor mange mennesker er ikke blevet beskyldt for at gå rundt og bære på den? Hvor ofte hører man det ikke om de store mænd? »Han var sit århundredes mand, sit slægtleds talsmand, gennembruddet til en ny tid.«

Men tidsåndens mærke kan også præge mænd af mindre format, personer, der står i baggrunden eller danner baggrunden for en viss tid; folk, der repræsenterer det publikum, til hvilke de store retter deres tanker, og gennem hvilke livets gang realiseres. De får deres betydning, ikke ved at være skabende men ved at være typiske. Og har denne person nu tillige været produktiv, bliver hans frembringelser mindesmærker over den tid, han tilhørte, og der kommer en dag, da man drager dem frem for lyset for at mindes den bedre.

En sådan pietetshandling har Vilhelm Andersen udført ved at skrive sin bog om Topsøe. Han er den rette mand dertil, og dette er det rigtige tidspunkt. Han er akkurat gammel nok til at have oplevet Topsøe, dengang han trådte frem som forfatter, og han er ung nok endnu til at kunne huske sin ungdoms indtryk. Således bliver bogen mere end en biografi; der ligger et slægtminde deri, som ikke får mindst betydning for dem, der hører til det samme slægtled.

Når man kalder Topsøe en mand fra halvfjerdserne, er han dermed ikke blot betegnet efter sit tidspunkt men også indsat i sin historiske ret. Vi tænker med denne tidsbetegnelse ellers altid på det litterære venstre, de radikale gennembruddets mænd, eller hvad de kaldte sig. Men også Topsøe var dette tidspunkts mand, der vendte helbefaren hjem fra mere end Europa, med kosmopolitisk snit, med samtidens forudsætninger, blot opfattede i en anden bevidsthed end den, der gjorde sig til den herskende herhjemme. Også han havde en reformvilje og en »herskende tanke«, en kritik, med hvilken han så, og et program, for hvilket han talte. »Og det var nyere end ritualen«, som Nille siger; det indeholdt en politik af socialøkonomisk natur.

Det rakte frem til det nugældende Europa og førte derved ud over den æstetiske indstilling, som den danske dannelse var op-

Digitized by Google

draget til gennem generationer. Det havde derfor ikke samme lethed ved at slå an som den reform, der bevægede sig i de skønlitterære baner og forkyndte en individualisme, der havde været ligesålænge forberedt. Til en økonomisk politik var Danmark ikke modent, dengang Topsøe trådte frem. Det var det undervandsskær, på hvilket han strandede som officiel personlighed. Og da han med sin fine hånd lagde frø i mulde til en skønhedsvæxt, var der groet så meget op i mellemtiden, og »Dagbladets« mand blev, selv hvor han forsigtigt holdt sig anonym, også her mødt med mistro af dem, der nu engang var vænnede til at se ham stå i modvind.

Vilhelm Topsøe var af æmbedsslægt og født og opvoxet i provinsen. Begge dele kom til at virke med i hans litterære fysiognomi; men af provinsbarnet blev en ægte Københavner, og af den juridiske kandidat blev der ikke nogen æmbedsmand, men en litterat og politiker. Målbevidst uddannede han sig til det sidste som rigdagsreferent og journalist, og ikke mindst gennem rejser, der i en for datidens danske journalistik sjælden grad gjorde ham til en selvsynets mand. Under krigen i 1870 levede han i Frankrig og i Schweitz som en begivenhedernes tilskuer på første bænk. Hans største oplevelse blev dog den litterære og personlige forbindelse med Victor Cherbuliez, fra denne tid og vel til det sidste Topsøes litterære og politiske forbillede.

På en gang forfatter og journalist, »Revue des deux Mondes'« mest yndede kronikør og ræsonnør, aristokratisk fornem i stil som i meninger, men også aristokratisk overlegen i sit frisind, en klar og praktisk bedømmer af det bestandigt forhåndenværende, blev G. Valbert, som Cherbuliez kaldte sig, en af Europas mest indflydelsesrige penne. At færdes med ham midt i stormhvirvelen og at lære af ham at se på Europa, var sikkert den bedste skoling som en journalist kunde få, og den unge dansker forsømte ikke sin besøgelses tid. Overskuer man Topsøes hele livsværk: hans avisartikler, hans rejsebøger, hans politiske portrætter, hans konversationsromaner, kommer der i virkeligheden en lille Cherbuliez ud af det; og det er efter denne type — mere end efter hans litterære sammenhæng og samtidighed i Danmark — at han helst må forstås og bedømmes.

Og så havde Topsøe været i Amerika. Han kom blot for at se; og han så det. Han gennemgik alt, hvad man bør lære at kende,

Digitized by Google

ligefra forbryderkvartererne i Five Points til de dengang nye varemagasiner, som han skilles fra med en »foreløbig tilfredsstillet interesse for manufakturvarer.« Men han så mere end disse turist-mærkværdigheder. Han havde fået øjne til at se Amerika selv: storheden, magten, arbejdet, friheden. Også her fandt han sin helt: samfundsreformatoren og folketaleren Wendell Philips, i sin tid en af hovedmændene i kampen mod slavehandelen, nu talsmand for alle det kommende Europas problemer, fra kvindefrigørelse til arbejderbevægelsen, »de næste tyve års spørgsmål«, — som Topsøe kaldte det. Også disse indtryk fik han bogfæstet (i rejseværket »Fra Amerika«).

I sin ivren for en økonomisk orienteret politik, således som han havde set og forstået den i Schweitz og Amerika, er Topsøe sikkert bleven styrket af sin nærmere omgang: svogeren Erhard Fredriksen, den initiativrige landøkonom, og dennes broder, professor N. C. Fredriksen, modernist og entusiast i den nationaløkonomi, der for ham var tidens evangelium og verdens frelse. Det var også denne realsans, der førte Topsøe ind under Estrup, den reale indenrigs- og finans-Estrup, det praktiske talent og den indsigtsfulde støtte for landets nye og stærke opkomst, — den Estrup, der blev glemt under formalpolitikerens folkepsykologiske misgreb.

Det blev skrevet efter Topsøes død: Han var oprindeligt liberal, men »Dagbladet« var stærkere end Topsøe. Det var vel snarere Estrup, der var ham for stærk. Topsøe kom i kølvandet, og »Dagbladet« med ham. Men ikke blot dette. Der var visse svingninger i den unge redaktørs nervesystem, som kunde have gjort ham til en fin liberalpolitiker i en stor politik som den franske eller i en renere luft som den schweitziske, men som i datidens Danmark blot kunde passes ind i højrekredsene. Han nærede en instinktiv afsky og en reflekteret, næserympende ringeagt for alt, hvad der kan kaldes plebejisk, i manérer, i udtryksform, i holdning og meninger; og han fandt meget af dette både i det politiske og i det litterære Venstre. Han generedes og irriteredes af disse folk og deres taktik; han holdt sig fra dem, og han holdt dem på afstand. Bare en figur som J. A. Hansen med hans almuefødte had til bykultur og æmbedsstand, var nok til at jage ham langt af led. I Christen Berg så han den bredt trampende og højrøstede magthaver. Og de litterære bannerfø-

Digitized by Google

rere boede ham alle en etage for lavt. For bondevenstret kom godsejernes meningsfælle da til at stå som aristokraten; for brandensianerne stod den reserverede smagsdommer som den vrangvilligt reaktionære.

Det sidste var vel nok det største fejlsyn. Thi Topsøe var, som Vilh. Andersen også påviser, i virkeligheden en velvilligt forstående kritiker af den nye retning. Den havde just tonet flag og åbnet sin kampagne, da Topsøe kom hjem og i 1872 overtog »Dagbladets« redaktion. Den voldsomme strøm drev ham også her ud af den kurs han havde tænkt sig at stille. Moderat realist som han var i sin æstetiske smag, og europæiskt opdraget og interesseret ikke mindre end Brandes, blev han i sit forsøg på læmpeligt at begrænse den nye strømning opfattet som dens erklærede fjende. Det eftermæle, den fanatiske brydningsmand skænker ham i sit »Levned«, er endnu et minde om denne forbitrede stemning, hvad Vilhelm Andersen ikke skyr at vise ham tilrette for.

Nolens eller *volens,* — Topsøe blev højremand: politiskt set absolut; litterært set moderat — og med det synkende eller rettere steriliserede højre sank hans indflydelse og lukkedes hans udsigter for en selvstændig politik, sådan som han oprindelig havde tænkt sig den. En tidlig død befriede ham for konsekvenserne.

Men var han ved sin død måske færdig som politiker, var han til gengæld måske langt fra sin afslutning som forfatter. Og dette er den anden tragik i hans liv. Han var i vækst fra bog til bog, og den efterladte, ufærdige: »Slagne Folk« peger ubetinget fremad. Æstetiker som Vilhelm Andersen jo er, vier han denne side af Topsøes virksomhed den største omhu, — en gennemført analyse, lige fra de første, spæde spirer af det endnu halvt dilettantiske talent. Disse billeder fra småstadslivet — også i hovedstaden — har større interesse for den psykologisk søgende kritiker end for den umiddelbare læser; Vilh. Andersen finder dog et enkelt mesterstykke blandt dem som skizzen »I solskin«.

De menneskétyper, der træder os imøde i de to store, langt senere bøger: »Jason« og »Nutidsbilleder«, er forberedte gennem tidlige iagttagelser og udkast, men udvidede og udviklede under de lange rejsers verdenskendskab. De hjemmedanske mænd er blevet verdensmænd, prægede af fuld modernitet: berejste, reflekterende; sammensatte, ofte smærteligt dissonerende naturer.

Digitized by Google

Og ungdomsskizzernes familiære småkredse er voxet ud til at blive hele samfund; vort eget samfund, socialt og selskabeligt, men stedse med indslag fra den større verden. I »Nutidsbilleder« er denne selskabsverden tillige politisk — og forfatteren selv den politisk erfarne, der ser på det hele med verdensmandens øje. Den stille satire, hvormed hele dette fine publikum er omspundet, er affødt af indignationen over plebejeren i selskabsklæder, ikke mindst over ham, der endnu ikke har lært at bære dem, men som skylder den demokratiske politik sin skrædderregning. Topsøe lægger gerne sin kritik i den ældre statsmands mund, den fint dannede og humant overlegne excellense med traditionerne fra absolutismens tid. Men han træder også selv ind i skaren, vant som han var til politiske middage, vant til at se mennesker i kjole og hvidt, ja se dem tværs igennem stiveskjorten.

Hans satire over selskabslivet er altid vellykket, ligefra dragonofficeren, der spiser med så uforstyrret appetit, »at det er tydeligt, han helst vil gemme sin dame til efter bordet«, indtil den nybagte fagpolitiker, der lige har lært at sige »prononceret«. Vilhelm Andersen, der peger på disse træk, regner middagen i »Nutidsbilleder« for den bedste politiske satire i Danmark siden Holbergs »Kandestøber«.

Men skønt selv fuldt tilstede i dette udadvendte, kritisk målbevidste forfatterskab, havde Topsøe dog ikke glemt de stille existenser fra hans ungdomstid. Han hørte inderst inde selv til disse. Og da han udgav sine senere skizzer — d. v. s. sine finest udførte tegninger: »Fra studiebogen«, bragte disse det bedste budskab om hans egentlige oplevelse. De er alle holdt i akvarellens tynde farver og i dæmpede toner; men netop dette svarer til stemningen hos disse mennesker af ældre, fin kultur og i reglen også noget ældre af år. Dette sidste er fuldt bevidst udtrykt i titlerne: »I September«, »I Oktober«, »I November«. Man glemmer intet træk af denne »september«, når man engang har fået øje for dem: Disse breve fra den 32-årige kvinde, der — allerede med en grå stribe i håret — vågner til ny ungdom, da hun igen hører fra den mand, hun har sværmet for i ungdommens dage, og som har bevaret en rose fra denne tid. Han lægger den i det brev, i hvilket han takker for indbydelsen til hendes fødselsdag og beder, at den må bestemme hans plads ved bordet. »Jeg vil narre ham«, skriver hun tilsidst i brevet til

Digitized by Google

veninden, »og sætte den mellem de andre blomster i håret; den skal dække den grå stribe«. Som her, er kvinden hos Topsøe altid dame. Det er damen i kvinden og kvinden i damen, der bliver mandens frelse. Topsøe er meget skeptisk; men han giver altid kvinden ret. Ret, fordi hun står det umiddelbare liv og den uomgængelige virkelighed nærmere end den reflekterende og fantaserende mand. Frelse bliver hun for ham, sålænge han bevarer sin ridderlighed overfor hende.

Topsøe selv bevarede denne ridderlighed, og den præger hans stil. Det er vel også fra dette synspunkt, den skal bedømmes. Vilhelm Andersen har træffende bemærket, at hos ham er nøgenheden altid kun tilstede under klæderne. Hans fornemhed svigter aldrig; og desuden bevæger han sig jo også mere i omtale og bemærkning end i beskrivelse. Hans stil bliver derved bleg, men klar. Det er linjekunst, ikke flade- eller farvekunst; og han forklares ikke — endmindre beskygges han — ved at sammenstilles med så uligeartede kunstnere som Jacobsen og Schandorph (s. 19). Han ønskede ikke at ligne dem. Han havde hverken næse for parfume eller for krostald; men for at nyde ham må man selv have sans for den syrligt lette duft, der strømmer fra hans skære blomster. »Kølig og frisk« som han selv lader en af sine lidende helte sige.

Tidstypen, der behersker Topsøes samlede produktion, har sin væsentlige interesse som en overgangsform såvel i dansk digtning, som i selve det danske naturel: overgangen fra romantik til realisme, fra akademisk æmbedsmandskultur med et anstrøg af aristokrati til den liberale demokratisme og dens virkelighedssans. Gennem denne overgang blev det nuværende Danmark til; det var i virkeligheden en opkomstens tid. Men for dem, der stod, hvor Topsøe stillede sig, blev det nedgang og undergang. Det er denne tragik, som har fået sit litterære dokument i hans digtning, just fordi den var så realistisk, at den historiske virkelighed får lov til at tale igennem den.

Af dybest erfaring skildrer han hovedstadsmennesket, der i sin ungdom har vugget sig i romantiske drømmerier, og som nu søger at ryste dem af sig for at leve i virkeligheden, men som historisk set er født for tidligt til at kunne leve dette liv, og som personligt kommer for sent til at kunne trives dær, hvor han er havnet som flygtning. Den følsomme erotiker, der havde en

Digitized by Google

drøm om en kvinde, og som nu, da han i senere år finder hende, opdager, at hun er en anden end drømmens, eller — som aldrig finder hende, fordi han ikke kan frigøre sig fra sin drøm, eller fordi han ikke kan formå sig til at opgive det komfortable ungkarleliv, som den fyrretyveårige kontorchef nu har vænnet sig til. Det er denne sfære — Goldschmidt fra »Den flyvende Post« — i hvilken denne digtning fra en uddøende Københavnskultur helst bevæger sig. Vilhelm Andersen karakteriserer perioden fint, hvor han siger: »Intet betydende skrift fra 70-erne har til titel de ord: Drøm og Virkelighed, men som et vandmærke står de skrevet i dem alle«.

Topsøe tilhører perioden, men han hæver sig over den med ironikerens selvbetragtning og med humoristens betragtning af sin samtid. Desillusionen, som behersker hans stemning, har givet ham hans kølige finhed, — lige klædelig for vemod og for ironi. Denne selvbeherskende, — man kunde sige: selvøkonomiske forfatter har derigennem opnået et formelt mesterskab, som hans umiddelbare samtid ikke vilde anerkende, men som tydeligst kendes af dens frugter i dansk novellistik. Herman Bang regnede ham for den eneste danske prosaist, af hvem han havde taget lære. Hans »Stille Existenser« vidner bedst derom. Andre og mindre, som f. ex. Bauditz, skylder ham endnu mere.

Men virkningen går dybere end til den enkelte og direkte lærling. I alle dem, der har sin oprindelse i den kultur, som fik sit organ i Topsøe, rører der sig noget af det, som han gav udtryk, og en virkning der udgik fra ham. Vilh. Andersen slutter sin bog med smukke ord om denne stille indflydelse, ord, der kommer fra hjertet og som taler på deres vegne, der tilhører den samme slægt.

»Ligesom Topsøe i levende live var en anonym forfatter, er han vedblevet at være uden navn, men dog nærværende efter døden. Der er i al den kunst og videnskab, der har med livet at gøre, noget anonymt, hvori skiftende tider og stridende partier, netop fordi det er uden navn, udenfor tiden og partiet, kan mødes. Det er blodets røst, hjemmets tone. Jeg tror, at de, der vil læse Topsøes skrifter for første gang eller nu, netop nu, læse dem engang endnu, vil finde noget af dette anonyme deri, så at den unge vil kende sit hjem og den ældre huske sin ungdom.«

Digitized by Google

DEN INTERPARLAMENTARISKE UNION.

Af L. MOLTESEN.

DEN interparlamentariske Union, som skal holde sin 21. Konference i København 15.—17. August i Aar, blev stiftet i Paris 1889.

I 1849 talte Richard Cobden i det engelske Parlament om Voldgift til Afgørelse af internationale Stridigheder. I 1860erne fremsatte Virchow samme Tanke i den prøjsiske Landdag, i hvilken Anledning Bismarck udtalte: »Først naar det maatte lykkes de Herrer at vinde vore Naboer for disse Planer, vilde jeg eller en anden tysk Kansler for vort stedse defensive Fædreland overtage Ansvaret for analoge Fremgangsmaader. Men selv saa frygter jeg, at Folkenes gensidige Kontrol med Naboernes Rustninger skal blive vanskelig og usikker, og det vil være svært at finde et Forum, der virksomt kan haandhæve den«. — Efter den fransk-tyske Krig blev Jordbunden for Voldgiftstanken mere bekvem. Gladstone fik Alabamasagen løst ved Voldgift 1872, og fra da af har Voldgiftssagen fremragende Talsmænd i de engelske og amerikanske Parlamenter. Engelske og amerikanske Parlamentarikere holdt Fællesmøder om Sagen, og i 1888 stadfæstede Præsidenten en Kongresbeslutning om, at der skulde sluttes Voldgiftstraktater med alle Lande, som stod i diplomatisk Forbindelse med de Forenede Stater. 31. Oktober 1888 samledes 9 engelske Parlamentsmedlemmer under Ledelse af Sir William Randal Cremer i Paris med 25 franske under Ledelse af Frédéric Passy og med Tilslutning fra den franske Udenrigsminister Goblet for at drøfte Spørgsmaalet om Voldgift mellem England, Frankrig og de Forenede Stater, og de vedtog at sammenkalde Medlemmer fra andre Landes Parlamenter til et Møde i Paris 1889 samtidig med Verdensudstillingen dér.

29.—30. Juni 1889 sammentraadte paa Hotel Continental i Paris den første interparlamentariske Konference. Der var mødt 55 franske Parlamentarikere, 30 engelske, 5 italienske og én fra hver af de følgende Lande: Spanien, Belgien, Danmark, Ungarn, Grækenland, de Forenede Stater og Liberia; der var ingen fra Tyskland og Østrig. Konferencen, der aabnedes af Jules Simon og hvis Præsident var Fr. Passy, opfordrede Regeringen til at

Digitized by Google

slutte Voldgiftstraktater og Vælgerne i alle Lande til at paavirke Regeringerne i den Retning. — Aaret efter holdtes den 2. interparlamentariske Konference i London paa Hotel Metropol under Forsæde af Lord Herschel og Sir Philip Stanhope (den senere Lord Weardale), og her var Tyskland ogsaa repræsenteret. Den 3. Konference holdtes 1891 i Rom paa Kapitolium — man var nu fra Hotellet rykket ind i en Regeringsbygning, og Deputeretkamrets Formand, Biancheri, var Mødets Præsident; den 4. Konference, der samledes i Bern, holdt sine Møder i Forbundsforsamlingens Sal, og fra da af har Konferencerne været afholdt i Parlamentssalene og er bleven modtagne af de forskellige Landes Statsoverhoveder og Regeringer.

Saa godt som hvert Aar har der været afholdt interparlamentariske Konferencer i Europas forskellige Hovedstæder, i 1904 i St. Louis i Nordamerika. I de første Aar samledes Hovedforhandlingerne om Voldgift, men paa Dagsordenen har staaet de forskellige Spørgsmaal vedrørende internationalt Samarbejde, baade paa det politiske, sociale og økonomiske Omraade.

Under Konferencen i Buda-Pest 1896 overværede den russiske Generalkonsul Basili fra Galleriet i Magnaternes Hus Forhandlingerne. Han sendte sin Regering en Beretning om dem, men den blev liggende upaaagtet, indtil Grev Muraviev blev Udenrigsminister og Basili blev Chef for den asiatiske Afdeling. Beretningen fra Buda-Pest blev da af Grev Lamsdorff overgivet til Kejser Nikolaos, der læste den med Begejstring. Kejseren var netop da stærkt optaget af den russiske Statsraad J. Bloks Bog om Krigen, hvori det blev hævdet, at en Krig, som efter Moltkes og v. d. Goltz'es Mening vilde vare to Aar, maatte være umulig af økonomiske og finansielle Grunde, og at de moderne Krigsvaaben vilde umuliggøre en saadan Krig; ikke Freden, men Krigen var en Utopi. Under Indtrykket heraf udstedtes Czarmanifestet 28. August 1898, og Grev Muraviev sendte et Lykønskningstelegram til den 8. interparlamentariske Konference, der kort efter afholdtes i Bryssel.

Det interparlamentariske Arbejde syntes virkelig at skulle blive retninggivende for Regeringernes Politik; for hvert Aar blev der større Glans over de interpartamentariske Konferencer, og Unionen var i Færd med at blive et Verdensparlament. Da Konferencen i 1908 var samlet i Berlin under megen Opmærksomhed fra

Digitized by Google

Regeringens Side, syntes det som om Unionen havde indtaget den sidste Fæstning. Den 19. Konference var forberedt til at holdes i Stockholm i August 1914, men saa kom Verdenskrigen!

Den belgiske Statsminister Beernaert havde været Unionens fejrede Præsident indtil 1912. Efter hans Død blev Lord Weardale († 1923) Præsident indtil 1922, da fhv. svensk Finansminister, Friherre Adelswärd blev Præsident. Lord Weardale maatte føre Unionen gennem Verdenskrigen, og det lykkedes ved Generalsekretæren, Nordmanden Dr. Chr. Langes omsigtsfulde og opofrende Arbejde, støttet ikke mindst af den nordiske interparlamentariske Union, der under Krigen samlede nordiske Parlamentarikere til aarlige Møder, og i 1921 kunde den 19. Konference samles i Stockholm. Her mødte de franske og belgiske Parlamentarikere ikke, og paa det næste Aars Konference i Wien var Frankrig og Belgien kun repræsenteret ved nogle enkelte Medlemmer af socialistiske og radikale Fraktioner. Paa det i April Maaned afholdte Raadsmøde i Basel, hvor Konferencen i København planlagdes, blev det imidlertid stillet i Udsigt, at de forskellige Parlamenter (foruden de europæiske, de Forenede Staters, Japans, Canadas, Chiles og det nederlandske Indiens) vil blive alsidigt og fyldigt repræsenterede.

Den interparlamentariske Union har gjort et betydningsfuldt Forarbejde for Folkenes Forbund, og den vil fortsætte sin Gerning som en parlamentarisk Repræsentation ved Siden af hint, der er sammensat af Regeringsrepræsentanter. Man kan have forskellige Meninger om Værdien af de Resolutioner, der vedtages paa de interparlamentariske Konferencer — Resolutioner paa Kongresser har i Almindelighed samme Betydning som Amen i Kirken — men det vil altid have stor Værdi, at Parlamentarikere af alle Folk mødes til Forhandling om Dagen og til festligt Samvær om Aftenen. Det fremmer den Forstaaelse og gode Vilje blandt Menneskene, uden hvilken vor Kultur ingen Fremtid har.

Digitized by Google

ROMANTISK KÆRLIGHED.

Af Chr. Kirchhoff-Larsen.

Grøn er Vaarens Hæk,
Kaaben kastes væk,
Jomfruer sig alt paa Volden sole;
Luften er saa smuk,
deres Længselssuk
kendes let paa deres Silkekjole.

Man ser under Læsningen af Poul Møllers Aprilvise den grønklædte Vold med Vejrmøllernes graa Silhouetter for sig, ser Filosofgangen og Kirsebærgangen, hvor Træerne med bristefærdige Knopper hænger ud over den stille Stadsgrav .... Det begynder at skumre, og det lune Foraarsvejr har lokket det halve København paa Benene; Høkeren gaar med sin Viv, bakkende paa den sølvbeslagne Merskumspibe, og det vrimler med unge Piger, hvis Blikke er farlige som Pile, og fra hvis Liljenakker Silkebaandene vifter .... Det er imidlertid blevet Aften. Digteren kan, øm og modtagelig for alle Indtryk, føle sit Hjertes Banken under Vesten; men Klokken er mange, det er Tid at søge hjem paa sin Hybel.

I den tavse Nat,
som en stor Dukat,
Maanen stænker Guld paa alle Grene.
Ak, de skønne svandt
jo fra hver en Kant, —
det er tungt, man skal gaa hjem alene.

Der er saa skær en Ynde over dette fordringsløse Stemningsbillede. Hvor mangen Poets Drøm om den blaa Blomst, hvor mangen Poets Nederlag i Kampen for at vinde den er ikke afspejlet i den lille Vise!

De romantiske Digtere, der fulgte i Oehlenschlägers Fodspor, var jo Præstesønner og jævne Folks Børn, hvis Ungdom gled hen paa Kollegierne og i den nydannede Studenterforening. De havde i Reglen ikke den Optræden, Salon- og Selskabslivet giver, ikke det frie, utvungne Væsen, Damer holder af. De var og blev og de følte sig som Studenter.

Med Bogen i en rolig Vraa,
med Pigen under Himlens Blaa,

Digitized by Google

i Brødres Lag, hvor Flasker staa,
der er vor Plads.

Som man maatte vente, faldt det dog ikke de unge Musasønner lige let at faa disse Ingredienser i Tilværelsen til at stemme harmonisk sammen. Grundtvig og Ingemann havde en heldig Skæbne. For adskillige af de andre hændte det, at Studerekamret eller Krostuen fordærvede Forholdet til det smukke Køn. Hvis Kønnet ellers ikke selv viste sig umedgørligt.

For *Poul Møllers* eget Vedkommende lagde »Bogen i en rolig Vraa« vel stærkt Beslag paa ham.

Det var en Aften, Heiberg og hans Frue havde Poul Møller til Gæst. Husets Herre beskyldte Digteren for at være distræt. Poul Møller nægtede trods flere Vidnesbyrd at besidde denne Egenskab. »Er det heller ikke sandt«, vedblev Heiberg da, »at du en Vinteraften ved at hjælpe nogle Baldamer ud af en Karet satte en af dem paa Hovedet i Sneen i Stedet for at sætte hende paa Benene?« »Jo, det er sandt«, svarede Poul Møller ganske alvorligt, saa alle de tilstedeværende brast i Latter. »Jeg skal sige dig«, vedblev han med et ironisk Smil om Læberne, »jeg stod den Aften og ventede paa at hjælpe en ung Pige, jeg var forelsket i, ud af Vognen; nu kom den ene Vogn efter den anden, og jeg hjalp det ene Sæt Damer ud efter det andet, uden at Genstanden for mine Ønsker indfandt sig. Da kom endelig en Vogn, og ved at aabne Døren hørte jeg hendes Stemme, men nu kom der atter her den ene efter den anden, som jeg maatte hjælpe ud, og i min Utaalmodighed satte jeg da rigtignok en af dem paa Hovedet i Stedet for paa Benene«.

Anekdoten giver et ikke ueffent Billede af Digteren, nok en kæk, krøllet Frits, men ogsaa et Stykke af den kejtede Licentiat. Han var en kraftig bygget, slank Skikkelse med nordisk blond Haar og blaa Øjne, let og spænstig af Gang, skødesløs i Paaklædning, højrøstet og med urolige Haandbevægelser; bag det friske, aabne og sunde mærkedes Drag af stille Melankoli. Der kunde i hans Forhold til Kvinderne være noget voldsomt, en forsoren Frejdighed, som gjorde dem bange for ham og under hans Frierier lod ham dele Skæbne med Torbisten, der sejler i Stuen ind

alt paa sine fire Vinger,
han klapper den Flue ved liden Kind
og det med sin smudsige Finger.

Digitized by Google

Til andre Tider var han den forlegne og undselige, der nok holdt af at se de dansende Piger »bevæge let den silkeklædte Fod«, men som var uden »Færdighed i at beregne Inklinationsvinkelen« og uden Evne til at føre en Balkonversation. Han mindede da om Licentiaten, Forfatteren af Afhandlingen »Om de uovervindelige Vanskeligheder, der er forbundne med at fri«, og han maatte erkende, at

en Mester i Tankernes Riger
helt tit er paa Jorden forsagt,
en Spot for de dejlige Piger
og dristige Svendes Foragt.

I en Aarrække var hans Forhold til Kvinderne, som Vilhelm Andersen har skildret det, nærmest en Kamp med Kønnet. Første Gang, Poul Møller forelskede sig, var det i *Margrethe Bloch*, en yndig ung Pige med blaa Øjne og gule Krøller, Datter af Rektoren i Nykøbing. Hun var endnu ikke voksen, da han som Student drog til København; men hans Breve bærer tydeligt Vidne om, at han var saaret af Eros' Pil. Han spørger Broderen, der har været hjemme i Paasken: »Saa du Grethe stod til Konfirmation? Jeg drømte, jeg saa hende i sort Kjole, derfor maa hun nok have haft en saadan paa, uagtet det var rimeligere, at hun svøbte sig i hvidt Gevandt«. Og blandt Digterens efterladte Haandskrifter findes det lille lyriske Udbrud, henvendt til hendes Lokker: »Liflige Jomfru, hvor der er et Læs af Krøller paa dit yndige Hoved! Hvor kan du bære dem, Pige! Din Nakke kunde jo bøjes under den prægtige Last! Lad mig løse det røde Baand, lad dem strømme frit ned ad din Ryg i en dejlig Forvirring! Hvorfor skyr dog Jomfruen Forvirringen, ogsaa naar den er dejlig, og brydes med Elskeren, der vil forstyrre den sædelige Pynt?«

Et Aars Tid efter, at Poul Møller er blevet Student, har han sagtens, uden at der var Tale om formelig Forlovelse, ment at have Vished for, at Grethe Bloch engang vilde blive hans Brud — dette har sikkert ogsaa været en medvirkende Grund til, at han valgte Teologi i Stedet for Filologien, som han følte sig mest draget af. Men Grethe Bloch, hvis Fader imidlertid havde faaet Rektorembedet i Roskilde, var i Virkeligheden ikke forelsket i Poul Møller; dels følte hun sig næppe tiltalt af hans højrøstede, ujævne Væsen i Forbindelse med en lidet omhyggelig Paaklæd-

Digitized by Google

ning, dels var hun i Modsætning til ham snarest lidt kølig i sin erotiske Følelse, anlagt for det sværmeriske, der laa ham saa fjernt. Den unge Students Haab blev da ogsaa mere og mere usikkert. Naar det kom over ham, at han maatte se den elskede, gik han paa sin Fod de fire Mil ud til Roskilde — engang opfordrede han en Ven til at gaa med: Grethe Bloch skulde paa Bal, og han vilde derud for at se hende stige til Vogns! Saa da hans Eksamen nærmede sig, forlangte han en afgørende Forklaring. Grethe Bloch blev bange og turde ikke svare; hun tyede til sin Moder, der bestemt holdt paa, at hun skulde svare Nej. Det gjorde hun da ogsaa, og hun blev snart efter gift først med Adjunkt Thrige, siden med Professor Christian Poulsen .... Det faldt ikke Poul Møller let at glemme hende; det er aabenbart hende, han tænker paa i den Elegi, hvor han tegner sig selv som den gamle Elsker, der med Piben i Munden og Avisen paa Bordet mindes de svundne Dage:

Da kommer en Drøm fra min Ungdoms Vaar
til min Lænestol,
efter dig jeg en inderlig Længsel faar,
du Kvindernes Sol!

Den gamle Mand rejser sig og vandrer som saa ofte før, men denne Gang med vaklende Knæ ud ad Kongevejen for at finde den elskedes Bolig. Ogsaa *hun* er nu en Morlil med tyndt Haar i den sorte Modest; men de to gamle tager hinanden ved Haanden, og de gaar ud i den store Have for med ungdommeligt Sværmeri at lege med Sommerfugle og Roser.

Og naar de da visne, de Roser to,
saa visne vi med,
vi ville da sove sammen i Ro
i en evig Fred.

Poul Møller maatte skrifte for Fru Gyllembourg, at Fjederen i hans Væsen var bristet — han savnede et Afgudsbillede med krøllet, blond Haar, blaa Øjne og dansende Fjed. Ihukommende Matthias Claudius' Ord om, at Goethes Werther i Stedet for at skyde sig skulde være rejst til Paris eller Peking, drog Digteren som Skibspræst ud med et af asiatisk Kompagnis Skibe. Den store Sørejse forandrede ham i mangt og meget; han lærte at beherske sine Livsytringer, og hans Letsind var ved Hjemkomsten som bortblæst — han var nu som oftest alvorlig og lidet selska-

Digitized by Google

belig. Kvinderne gik det ikke bedre med. Han forelskede sig i Assessor Rafns Datter Caroline — en gratiøs ung Pige, der holdt af Poesi og Musik — og friede en Sommerdag paa sin Poul Møllersk til hende midt paa Vesterbro. Men det gik atter galt. Hun svarede undvigende og sendte ham i et Brev næste Dag et Afslag, iøvrigt saa smukt og fuldt af Hensyn, at Poul Møller efter eget Sigende fra det Øjeblik — holdt endnu mere af hende. Helt ligegyldig lod Skuffelsen ham dog ikke; »den geniale Klodrian«, som Kamma Rahbek kaldte ham, skrev nogle meget skarpe Aforismer »om Kvindelighed« og vendte sig samtidig fra de *dannede* Kvinder, om hvilke han fandt, at de »ved at bedømme Mandfolk ser mest paa udvortes Fortrin«, til *Naturens Døtre,* der »ser mest paa aandelige Egenskaber«.

Det var omtrent ved dette Tidspunkt, at to unge Piger en Dag kom gaaende ned ad Købmagergade. En ung Mand passerede forbi. »Ved du, hvem det var?« spurgte den ene af de unge Damer. »Nej, hvem var det?« sagde den anden. »Det var Poul Møller«, lød Svaret. »Aa nej da, hvorfor sagde du ikke det i Tide? Ham vilde jeg gerne have set?« Den, der talte saaledes, var den fynske Proprietærdatter *Betty Berg,* som blev Digterens første Hustru. Den anden var hendes Veninde fra Svendborg, Oberstdatteren Eline von Bülow, som blev hans anden Kone.

Hvad der drog Poul Møller til den brunette Betty Berg fra Skjoldemose, var hendes kraftige, jomfruelige Skikkelse, hendes naturlige og oprindelige Væsen, der stod i den stærkeste Modsætning til den københavnske Damekultur, som Digteren havde saa svært ved at komme ud af det med. Det var det *gode* ved det, men det var ogsaa det *farlige*, at de, som Kamma sagde, var saa ganske *magen.* Allerede straks efter Brylluppet, da Digteren med sin Hustru og hendes Veninde fra Fyn skulde til Købeløv, tog han Styret, men paa en Maade, Fru Betty ikke syntes om. Ved Overfarten fra Svendborg til Langeland var det en forrygende Storm, og Færgemanden fraraadede af Hensyn til Damerne at gaa ud med Smakken. »Hvad for noget«, udbrød Poul Møller, »tror han ikke, jeg ved, hvad Vejr man kan gaa ud i? Nu har jeg sejlet til Kina og tilbage igen og forstaar mig dog vel lidt paa Tingene, skulde jeg tro; jeg lader mig ikke skræmme af en Smule Blæsevejr«. Trods Damernes Protest blev Digteren ved sit; men

Digitized by Google

de fik Søsyge, og selv Poul Møller maatte tilstaa, at han aldrig siden de første Dage af sin kinesiske Rejse havde været saa nær ved at overgive sig. En saadan Optræden passede ikke den djærve, unge Frue, og Skærmydsler forefaldt ikke blot nu, men ogsaa under Opholdet i Christiania, hvor Digteren imidlertid havde faaet et filosofisk Professorat. Det kostede de to bundærlige Mennesker en haard Kamp, før de blev sikre paa deres Følelser; men at den Dag kom, hvor den mandige, maaske netop *for* mandhaftige Poul Møller havde vundet sin Hustrus Sympati, viser et Brev, som Betty næste Foraar skrev til Kamma, og hvor hun efter at have beklaget sig en Smule over alt Mandens Arbejde fortsætter:

»Du kan aldrig forestille dig, min søde, kære Veninde, hvor øm og kærlig han er mod mig; det kan ingen tro, som ikke ser det; thi der er vist faa Mænd som han. I denne lange Vinter, hvor jeg stedse har været syg og trængt til Pleje og Venlighed, har jeg ret set, hvilken uendelig Grad af Ømhed og Kærlighed hans søde Hjerte rummer, og hvilken Skat jeg ejer i ham .... Aldrig gaar han fra mig, uden naar hans Forretninger nøder ham, og saa er han altid saa glad ved at komme hjem til mig. Ja, du kan tro mig vist, naar jeg siger, han er en Engel; thi du og Rahbek kender dog til Dels, hvor herlig han er, men saa du ham herhjemme, vilde du holde endnu mere af ham og finde ham endnu mere elskværdig end før ....«

Poul Møller og hans Hustru gik ikke stort ud i Christiania, og det samme var Tilfældet, da Ægteparret vendte tilbage til den danske Hovedstad og fik sig et Hus med en stor Have et Stykke ude paa Vesterbro. Om Sommeren var Familien dog Gæster i de to Barndomshjem. Fra et Ophold hos den gamle Stiftsprovst i Købeløv, der paany var blevet Enkemand, har en Dame fortalt: »I Hjemmets stille Hygge sad nu Fader og Søn sammen, ret til Sjælen kvægede i hinandens Selskab. I Haven gik de gerne hen paa Eftermiddagen, mest i den uden for Huset, ved Kirken .... De var godt fornøjede i hinandens Selskab, de to, og fuldt optagne — dog, var Fru Betty i Haven at sole sine smaa, da var det morsomt at lægge Mærke til, hvorledes hendes Mand under sin alvorsfulde Diskussion med Faderen dog havde Øje og Øre for dem henne under Kastanietræerne og i Forbigaaende kastede Ord og Blikke til den Kant, som blev opfangede og gengældt paa

en saa ejendommelig Maade, at han maatte rømme sig forskrækkelig for at undertrykke en sjæleglad Latter. Naar saa den gamle Fader tog Hvile i Skyggen og røg sin Pibe, mens han underholdt sig med den kære Svigerdatter, og Poul Møller med Armen om sin Kones Liv spøgte med de smaa, som laa i Græsset og legede — da bar denne Gruppe et dejligt Udtryk af Familielivets Lykke. I Sjæls- og Legemsskønhed maalte Poul og Betty sig med hinanden, og fra den indre Harmoni fremgik en klangfuld, blød Ro over begges Væsen og Forhold, som holdt Stand, i hvad end Dagene bragte, og meddelte sig velgørende til deres Omgivelser.

Et Par Aars Tid efter døde Betty Møller af Tæring, og Digteren sendte foreløbig Børnene over til Skjoldemose. Selv var han rolig og mild, men uden et Smil; snart gik han rastløst med lange Skridt gennem Gaderne, snart sad han paa offentlige Steder med en Avis og en Kaffekop, som han lod urørt .... Da han efterhaanden havde genvundet sin Ro, ægtede han efter Bettys Ønske paa Dødslejet hendes bedste Veninde, *Eline Bülow,* der siden Hustruens Bortgang havde været hans Børn i Moders Sted. Hun fik ikke den Betydning for Poul Møller, som Betty havde haft — en Betydning, der iøvrigt ikke lægger sig for Dagen i hans Poesi, men dybt og skønt i hans Afhandling om Menneskets Udødelighed — *hendes Gravmæle,* som den er blevet kaldt.

I *Carl Baggers* Tilfælde var det »Brødres Lag, hvor Flasker staa«, der blev skæbnesvangert.

»1807 den 11. Maj er nærværende Drengebarn født paa den kongelige Fødselsstiftelse i København og givet No. 488«.

Saaledes lyder i al Korthed den første skriftlige Optegnelse om denne Digter. Og født udenfor Ægteskab vedblev han hele sit Liv at staa i et mer eller mindre fjendtligt Forhold til konventionel Sæd og Skik. Faderen var Kriminalretsassessor, senere Justitiarius i Politiretten, Moderen stod i en Tobaksbod paa Vesterbro. De døde begge, og Barnet, der efter Faderens Bestemmelse skulde føre hans Navn og nyde ægte Barns fulde Rettigheder, kom i Huset hos sin Farmoder. Men skønt der saaledes udadtil intet var i Vejen for Drengen, satte Omstændighederne alligevel deres Præg paa hans Skæbne. Det hændte, at den hidsige Etatsraadinde brugte Ord som Hittebarn eller, hvad værre var, over for ham, og havde han det i de første Skoleaar i Roskilde taaleligt, følte han sig paa Sorø forladt og hjemfalden til Tung-

Digitized by Google

sind. Opvakt og livlig kunde han vise sig kaad og gøre Spilopper, men blot for en Tid. Ensomhedsfølelsen, Savnet af kærlige Forældre pinte ham. Der var kun eet Sted i Verden, hvor han i de unge Dage befandt sig hjemme:

I Borgen hist ved Strandens Siv
min Morgenrøde smiled.
Der bor min Fred, der bor mit Liv ....

Det var paa Basnæs, hvor Kammeraterne Frederik og Valdemar Fiedler i Ferierne førte ham hen, og hvor den gamle Justitsraad og hans Hustru tog sig venligt af den forældreløse Dreng. Her paa den gamle Herregaard med Ørnen over Borgporten og de graapanelerede Sale lærte han at elske Naturlivet, og kaldte det blandede Selskab maaske nærmest paa satiriske Tilbøjeligheder hos ham, følte han sig saa meget stærkere knyttet til Husets Ungdom. Datteren *Thora* var, da Carl Bagger gjorde hendes Bekendtskab, endnu i Konfirmationsalderen, men udviklede sig hurtigt til en moden Kvinde, hvem alle fandt smuk og god. Beundringen deltes ikke mindst af den unge Digter, som, truffet af hendes »skydunkle Blikke«, gav sine Følelser Luft i Ordene:

Kun een Gang slynges Elskovs Blomst og Ranker
om det ungdommelige Hoveds Lok,
kun een Gang fødes disse lyse Tanker,
kun een Gang Nornen staar ved Frejas Rok.
For travlt har Amor, har for mange Pligter,
i Øst og Vest han løbe maa med Il;
kun een Gang paa hver enkelt Barm han sigter,
paa hver han skyder kun en enkelt Pil,
han har ej Raad til at bortødsle mere:
thi hvad blier Verden, naar han ej har flere?

Carl Baggers Digte viser, hvorledes Forholdet udviklede sig. Engang under et af Basnæs-Besøgene — det er ved Juletid — sidder han i en af Herregaardens Stuer, optaget af at læse i Byron; Thora kommer fra Salen, og da hun finder ham fordybet i Læsning, vil hun gaa forbi; men han tillader det ikke, slynger Bogen fra sig, og »deres Tale bliver til varme Kys«. I den tavse Nat, i den dugfriske Morgen mødes de i Havens Gange eller ude i Skoven. Justitsraaden vil imidlertid ikke give sit Samtykke til Forlovelsen, og det er med Forbitrelse i Sindet, at Carl Bagger

Digitized by Google

omsider begiver sig til Hovedstaden — »den forbandede By«, som han kalder den, og som den virkelig skulde blive for ham.

Forholdet er dog ikke dermed forbi. Næppe har han faaet begyndt paa Studierne, før han, da Thora er paa Besøg i København, træffer sammen med sin elskede; hun giver sig hen til ham og maa en Tid efter gøre Forældrene den Tilstaaelse, at hun skal bringe et Barn til Verden. For at skjule over Fejltrinnet tager hun med sin Fader til Jylland og føder i Viborgegnen en Søn, der fik Carl Baggers Fornavn, men Efternavnet Petersen. Naar det unge Par ikke giftede sig, skyldtes det nok udelukkende Modstand fra Justitsraad Fiedlers Side. Thoras Fader tog sig det skete meget nær, og maaske følte han ogsaa en vis Selvbebrejdelse — han døde i alt Fald faa Dage efter Hjemkomsten til Basnæs.

Trods det lidte Skibbrud er der ikke Tvivl om, at Carl Baggers Kærlighedsforhold kunde være endt godt, hvis han selv havde villet det. Han blev forsonet med den Fiedlerske Familie og skulde nu forberede sig saa flittigt til den juridiske Embedseksamen, at han kunde opnaa en Stilling og hjemføre Thora som sin Brud. Men hans Anger var desværre kun af kort Varighed. I Stedet for at studere og søge passende Omgang hengav han sig i »Byen med de hundrede Laster« til et i høj Grad vidtløftigt Bohemeliv. Bøgerne blev liggende paa Hylden, og Indbydelser til selskabeligt Samvær med Te og Damekonversation mødtes med Foragt:

Drømmer du om Vejr og Vind,
Lyd af Natmandsskralle,
Ord foruden Sjæl og Sind,
Nonsens, Tralleralle:
(Ak, saa nødig dig til Ve
Munden jeg oplukker)
buden bliver du til Te
mellem snørte Dukker.

Foruden en Del Digte fik Carl Bagger i de Aar, der nu kom, skrevet et Skuespil og Romanen »Min Broders Levned«. Ellers gik Tiden med Svir og Kommers imellem forsumpede Eksistenser og al Slags Bærme, der fandt sammen paa Byens mere eller mindre obskure Knejper. Det gik med rivende Fart imod Elendigheden. Før havde den unge Digter omgivet sig med Hygge,

Digitized by Google

og der havde været fuldt op af Blomster og Fuglebure i hans Stuer; nu var alt borte. Det kunde hænde, at han uden Strømper i de slidte Støvler kom til Phister og bad om Nattely, og han viste sig stundom med Mærker af Fnat. Ikke sjælden maatte han slæbes døddrukken i Seng; næste Dag kunde man saa faa Lov til at gøre Bagger sin Opvartning, hvis man sendte Øl og Snaps op til ham i Forvejen.

Da indtraadte der en Hændelse, som fik afgørende Betydning for Digteren. »Min Broders Levned« med dens for sin Tid saa realistiske Gengivelse af Virkeligheden og med dens kendte Personer i let gennemskueligt Klædebon havde vakt den største Forargelse paa Basnæs. Familien Fiedler havde allerede i Forvejen fjernet sig mere og mere fra Digteren; nu forekom det Justitsraadinden, at han ligefrem havde udbasunet sin Kærestes Skam, og hun forsikrede Datteren, at naar han kunde handle saaledes, havde han aldrig elsket hende. Det besluttedes da, at Thora skulde sendes til en Slægtning i Hamborg og aldrig se ham mere .... Næppe fik Carl Bagger imidlertid paa en eller anden Maade Underretning om, hvad der var i Gære, før han vaagnede som af en langvarig Døs. Tanken om, at man for bestandig vilde tage hans Thora fra ham, vakte ham øjeblikkelig til Handling. Han hørte, med hvilket Skib hun skulde rejse, og da han var blottet for Penge, vandrede han til Fods den lange Vej til Korsør. Han naaede ogsaa at faa taget Afsked med den elskede, og han satte denne Begivenhed et Minde i »Dampskibet Løven«, et af de skønneste Digte i dansk Litteratur. Idet han skildrer Skibet med de sorte Røgstøtter, der bortfører hans Helligdom, sørger han over sig selv:

Mit stakkels Bryst er Urnen lig, der gemmer
en Haandfuld Aske af et fordums Liv;
derinde lyde Skrig og vilde Stemmer,
i Asken selv er Gæring end og Kiv.
Jeg selv, mit bedste Jeg i Urnen ligger
som vandkoldt Lig midt i min Ungdoms Aar;
jeg bærer Urnen rundt omkring som Tigger,
jeg, som engang besad saa rig en Vaar!

Og han mindes sin Thora — hende, som han aldrig skulde have elsket!

Digitized by Google

Jeg har dig elsket, hvad de saa end sige,
saa højt, som dette Hjerte elske kan;
Hvor du var, der var og mit Himmerige,
var mit forjættede, tilbedte Land.
Der gik en Straale fra din lyse Pande,
som spredte Klarhed i mit mørke Sind,
og lig et Solblink paa de græske Strande
skjalv Smilet paa din foraarsfriske Kind.

Forhutlet, sønderrevet, ulykkelig, gjorde Carl Bagger nu et alvorligt Forsøg paa at komme paa ret Køl. Han overtog Stillingen som Redaktør af »Fyens Stiftstidende«, giftede sig med Thora Fiedler og slog sig med sin Hustru ned i et lille Hus, han havde købt paa Odense Vestergade. Uden Tvivl har Bagger tænkt paa sig selv med Strøtanken: »Fra Europas Kejsertrone til St. Helena — et mægtigt Fald! Fra Forlovelsens Feverden ned i Ægtesengen — stundom endnu dybere!« De første Aar synes de to Ægtefæller at have været lykkelige — de tog naturligvis nu deres Søn til sig, og han blev sin Faders Glæde. Men den Krostue, den Krostue! Digteren viste sig ikke som nogen eksemplarisk Ægtemand; naar han var færdig med sit Arbejde paa Redaktionskontoret, gik han som i sin Tid i København paa Knejpe og svirede til hen ad Morgen, og hans Hustru har sikkert haft mange triste Nattetimer, naar hun sad oppe og ventede paa hans Komme .... Alligevel blev hun ved med at holde af ham, indtil Døden bortrev ham. Fader og Søn døde iøvrigt med faa Dages Mellemrum og blev begravede paa samme Dag. Thora Bagger skrev den Dag, hendes Mand var død, til sin Broder:

»Kære Frederik! Jeg staar nu ganske ene i Verden. Tænk dig! Jeg har i Aften lidt over Kl. 7 mistet min inderlig kære, uforglemmelige Bagger; hans Død var blid og rolig som han selv i levende Live. Men jeg er uhyre nedtrykt, jeg har nu kun dig til min Trøster. Du vil ikke nægte mig at komme herover og staa mig bi .... jeg føler mig saa ulykkelig her mellem fremmede, jeg har nu mistet alt, hvad jeg levede for her paa Jorden, og der vil gaa meget lang Tid, inden jeg vil forvinde mit store Tab. Kom snart med Trøst til din ulykkelige Søster Thora«.

Det fik gaa, naar Bogen og Flasken stillede sig i Vejen for »Pigen under Himlens Blaa«. Langt værre var det, naar Faren kom fra *hende*. *Steen Blicher* kunde tale med om de Ting.

En underlig vemodig Skikkelse denne jydske Digter! Hvem

Digitized by Google

ser ham ikke for sig, lidt duknakket med Brillerne og den bredskyggede Kasket, skønt baade Præst og Poet en Friluftsskikkelse, der helst færdedes over Heden med Bøssen under Armen og Jagttasken over Skulderen, og som under Livets Møje og Genvordigheder søgte Trøst ude i Guds fri Natur blandt Kæltringfolk og Vildt, ude, hvor han i hvert Fald for en Tid kunde føle sig sorgløs som Fuglen under Skyen.

Da Blicher som ungt Menneske kom til Hovedstaden for at studere, stod et Par Oplevelser skrevet uudsletteligt i hans Sjæl. Dengang han var syv Aar, havde Frøken Schinkel, efter at hendes Kærlighed til en Løjtnant opdagedes, befundet sig i »galant Fængsel« hos sin Tante, og den sekstenaarige Adelsfrøken havde der paa »det alvorlige Aunsbjerg« læst en af Tidens følsomme Romaner for Drengen og forklaret den for ham. Og siden i Randlev, da han var blevet fjorten Aar, havde han været optaget af en anden sekstenaarig Skønhed, en nygift Frue, der »kyssede og klappede ham, tog ham i Favn, baade under fire og flere Øjne, saa længe, at Spøgen gerne kunde være blevet til Alvor, hvis ikke Manden lykkeligvis havde faaet Ansættelse i en fjern Provins«. Denne »ikke Sanse-, men Sjælerus« blev hans Indvielse til Digter, og han huskede endnu mange Aar efter, hvorledes han, den arme Dreng, stod paa Kirkegaardsmuren og tilviftede den bortdragende Frue sit Farvel, misundende dem, der »i Dødens Have var sikrede mod det urolige Hjertes Storm og Skibbrud«.

Ossians Oversætter har paa det Tidspunkt ikke været mindre sentimental end sine jevnaldrende. Alligevel gik det ham ved Ankomsten til København som den Yngling, hans selv har skildret, der haster ad den brede Vej til Staden, opfyldt af den lokkende Tanke: »De vakre Smaapiger, dem fanger jeg«. Han gjorde, hvad han formaaede, for at gøre Figur som »Mahognifyr« i den velhavende Borgerstands Selskabelighed. Han tog saaledes Danseundervisning, og »hans Fødder maatte i Hovedstaden lystre først en Figurant, derefter en Solodanser Poulsen, med hvis lille Datter han dansede Menuet, saa han svedte ved det, efter at han de første Timer havde maattet øve sig foran et stort Spejl«. Endnu var han den undselige Student med Brillerne, hvis Ydre ikke just henviste ham til Heltefaget, »meget bleg og tavs i Fruentimmerselskab«, og Fyrigheden afløstes som oftest,

Digitized by Google

naar Øjeblikket kom, da han skulde gøre Furore, af Forlegenhed. En enkelt Scene brændte sig særlig ind i Digterens Erindring. To Damer staar i nogen Frastand og taler sammen. Af og til kaster de et Blik hen til Træmanden. Han mærker godt, at Blodet stiger ham til Hovedet. Alligevel spidser han Øre og hører da den ene sige: »Det er dog et ret smukt Menneske«. »Aa ja!« svarer den anden, »men han burde stilles op paa en Piedestal her ude i Haven ....« Det gik til Hjertet. Havde han kunnet gøre sig usynlig i Løbet af eet Øjeblik, skulde han ikke have brugt to til det.

Større og mindre Afstikkere førte den unge Blicher ud i Provinsen. Medens han var Huslærer paa Falster, sang han og spillede paa Fløjte for Kusinerne i Gunslev Præstegaard, og i Jylland tog han sig en lystig Svingom med de unge Piger, der havde »friske Roser i det lyse Haar og kælne Øjne«. Jo, Træmanden gjorde skam Fremskridt. Ogsaa naar han var i København. Ved en Maskerade paa Hofteatret svang han sig under en Grande d'Espagnes Maske i en uhyre Kvadrille, der naaede fra Parketdøren næsten op til Bagtæppet, og ved Klubballerne følte han sig betaget snart af en Skønhed med mørkeblaa Øjne, om hvem han havde Grund til at tro, at hun »ganske sympatiserede« med ham, snart af en Vildmandinde, »skønt langtfra ikke uanstændigt, dog forførerisk klædt«, af en Skabning, som »ej en Gang Thorvaldsen kunde frembringe skønnere«. Det var ganske vist hans Grundsætning ikke at tage sig en Kæreste, før han var i Stand til at tage sig en Kone. Men enhver maa i den Forbindelse tænke paa Per Spillemand, der havde lignende Principper, men om hvem Blicher selv bemærker, at det i det Punkt gik hans ærede Hr. Fætter som saa mange andre Filosoffer, der »oftest selv er de sidste til at efterleve Reglerne, de opfinder og forfægter«.

Med al denne Hjertets Daarskab tog det under alle Omstændigheder en brat Ende, da Steen Blicher som Adjunkt fik Ansættelse i Randers. Tre Maaneder efter sin Ankomst giftede han sig nemlig .... *Ernestine Berg*, som den udkaarne var født, havde som Tolvaarspige fundet Optagelse i hans Onkel Spentrup-Præstens Hus, og da Onkelen kort efter for anden Gang blev Enkemand, giftede han sig med det nu femtenaarige Barn. Det gik for saa vidt godt, som Ernestine, samtidig med at hun

Digitized by Google

legede med Dukker, myndigt kommanderede Husets Tyende. Men efter at have født en Søn, Niels, til Verden, blev hun Enke. Paa sit Dødsleje skal hendes Mand, bekymret for Fremtiden, have bedt hende gifte sig med hans Brodersøn, Steen Blicher, der samme Aar havde taget Attestats. I hvert Fald gjorde den unge Enke ikke noget stærkt sørgende Indtryk. Hun saa godt ud: rank Figur, sund og frisk, brune brændende Øjne og et smukt gyldenbrunt Haar, og da hun yderligere havde adskillige Tusinde Rigsdaler til Bedste, var hun et attraaværdigt Parti. At hun var behagelysten og pyntesyg, kunde der jo i den Sammenhæng nok ses igennem Fingre med. Det lykkedes da ogsaa den kokette Ernestine at blive to Gange forlovet allerede i Løbet af faa Maaneder. Da den første af Kæresterne druknede paa en Skøjtefart paa Limfjorden, skal hun ved Efterretningen helt oprømt have udbrudt: »Det var rigtig godt, for jeg er netop i disse Dage blevet forlovet med Forpagteren af Hald Præstegaard«. Heller ikke den anden Forlovelse blev af lang Varighed. Derfor sørgede hendes Brodersøn, den Randers Adjunkt, der friede til den smukke og rige Kvinde og fik Ja. Hans Fader, den gamle Niels Blicher, viede dem i Randlev Kirke.

Det blev et ulykkeligt Ægteskab. I Begyndelsen var Digteren glad ved den unge Ernestine, saa han i det kaade og overgivne Kædebrev til en Ven kunde skrive:

Jeg haver mig en Kone,
jeg ikke bytte gad for Svearikes Trone.

Men det gik ned ad Bakke. Som hendes Formue efterhaanden opløste sig i værdiløst Papir, saadan gik det ogsaa med hendes Troskab og hendes løfterige Skønhed. Aakjær fremhæver, at Blicher som de fleste af Digternes Race var upraktisk, eksalteret og let at saare; et skælvende Bundt af Nerver, der reagerede kraftigt ved det ringeste Møde med alt det, der føles som ondt og koldt. Og hun var en gennemprosaisk Natur, uden Glimt af Idealitet og uden Skygge af Agtelse for Mandens Digterkald. Ledte andre Talen hen paa Blichers Bøger, havde hun altid den staaende Sætning paa rede Haand: »Aa, jeg *bryder* mig ikke det mindste om dem!« Og det er i god Overensstemmelse hermed, at, skønt man ved, at Blicher altid forærede hende et Eksemplar af sine Værker med Tilegnelse, udviser Skiftet efter hende, at hun ved sin Død af Bøger kun ejede en Salmebog. Alle Bli-

Digitized by Google

chers Værker havde hun for længst skilt sig af med. Dertil kom saa endelig, at hun var en løsagtig Natur; især skal hun have følt en ubændig Lidenskab for sin Mands Kuske. I Torning var det »Hans fra Rørt«, der nød hendes Gunst; siden — i Spentrup — blev det »Kræn Kusk fra Kousted«.

Følgen blev, at de to Ægtefæller for en Tid skiltes; Fru Blicher rejste til Randers, og Digterens Kusine, Pauline, flyttede ind i Spentrup Præstegaard som Husholderske. Ret længe har Adskillelsen dog ikke varet; snart drog Blicher — maaske under Indflydelse af sin gamle Fader — til Randers og førte Hustruen tilbage, og Søndagen efter skal den firsaarige Niels Blicher være gaaet op paa Prædikestolen og for al Menighedens Aasyn have bedt en Takkebøn i Anledning af hans Svigerdatters, »den bodfærdige Magdalene«s Tilbagekomst. Hvorpaa den »bodfærdige« blot fortsatte sit tidligere Levned .... I Digterens Sind satte alt dette sit dybe Præg. Carl Bagger ironiserede over *Ægteskabet;* Blicher anklagede *Kvinden*. Et Vidnesbyrd om hans Mistillid til det andet Køn er »Et Kapitel af Damekatekismussen«, som han just paa det Tidspunkt offentliggjorde. Det lyder saaledes:

»Hvad er Verden? — Der er tvende Verdener, den lille eller uegentlige, hvorved forstaas Himmel og Jord, med hvad deri indeholdes, saasom Fugle, Fisk, Dyr og Mennesker; den store eller egentlige Verden bestaar af Kavalerer og Damer.

Hvad er en Dame? — En Dame er et Væsen, som bestaar af tvende Dele, nemlig Legeme og Klæder.

Hvortil bruges Klæderne? — Til at forhøje Legemets Former.

Hvilke Klæder er de bedste? — De tyndeste.

Hvilke er de skønneste? — De dyreste.

Hvortil nytter Fødderne? — Til at danse med.

Hvortil nytter Hænderne? — Til at stikke Ringe paa.

Hvortil bruges Tænderne? — Til at dekorere Munden med, naar man ler.

Hvortil skal vi bruge vor Tunge? — Til at skændes med vore Mænd og bagtale vore Veninder.

Hvortil bruges Øjnene? — Til at se eller kokettere med.

Hvilken Nytte har vi af Taarer? — En dobbelt: de giver Vreden Luft og gør Ansigtet interessant.

Hvortil tjener Haaret? — Deri befæster man alle Slags Hovedpynt.

Digitized by Google

Hvad er Synd? — Alt hvad der strider mod vor egen Tilbøjelighed.

Hvad er Pligt? — At adlyde vor egen Vilje.

Hvilket er det største Onde i Verden? — At blive gammel.

Hvilken er den højeste Lov? — Moden.

Hvilket er det første Bud i Loven? — Du skal elske dig selv over alle Ting.

Hvem er din Ven? — Den der smigrer dig.

Hvem er din fortrolige? — Spejlet.

Hvilket er dit Haab efter Døden? — At faa en glimrende Begravelse og et Vers i Aviserne.«

De to Ægtefæller var og blev Modsætninger. Fru Ernestines Kabinetter funklede af Spejle, og hun lagde helst et Lommetørklæde over Haandtaget, naar hun gik ind ad en Dør for ikke at spolere dets Blankhed. Digteren derimod havde en Tid i Trediverne fuldstændig ophørt at vaske sig, da han led af den fikse Idé, at Vand fordærvede Huden; han gned sig i Stedet med en ulden Klud.

I alt Fald kunde de to ikke sammen; fra Randlev til Torning, fra Torning til Spentrup havde de ført økonomiske Bryderier med sig, de kivedes og skændtes, og det blev ikke bedre, naar Blichers Stifsøn, Niels, et fuldkomment Subjekt, paa forskellig Maade laa den i Forvejen saa talrige Familie til Byrde .... Blicher og hans Hustru blev boende under samme Tag, men tog intet Hensyn til hinanden. Saa snart Lejlighed gaves, forlod Digterpræsten Hjemmet og strejfede rundt paa Jagt, Sorger og Sygdom gjorde det mere og mere af med ham, og han endte som en nedbrudt Mand, for hvem Døden kom som en Befrielse.

Fru Ernestine, der tog Bopæl i Randers, overlevede sin Mand i næsten en Menneskealder; hun døde en Aprilmorgen med Sønnen, den fordrukne Niels, sovende ved sin Seng.

Digitized by Google

DET NYE FRANKRIG.

Af Direktør Baron SCHAFFALITZKY DE MUCKADELL.

DET nye Frankrig — ja man maa vel have Lov til at benytte dette Udtryk om det Frankrig, som siden 1914 paa saa mange Omraader har forbavset ved sin iboende Kraft — en Kraft, der lidt efter lidt kommer til Verdens fulde Kendskab.

Det er noksom bekendt, at Frankrig har lidt uhyre under Verdenskrigen, men kun faa ved, at Frankrig er ved at afslutte Støbningen af en helt ny Landvinding, der gør Nordafrikas vestlige Del praktisk talt helt fransk. Slutstenen paa dette Værk er Pacificeringen af Marokko, der fik sin ydre Bekræftelse ved Præsident Millerands Rejse igennem saavel Marokko som Algier og Tunis.

I 1830 satte Franskmændene for første Gang Foden paa Algiers Jord, og i 1883 blev Tunis et fransk Protektorat. Begge disse Landes Betydning fæstedes efter Krigen 1870—71 ved, at en Række franske Familier fra det tabte Alsace-Lorraine udvandrede hertil, og Frankrig har ved sin snart hundredaarige Besiddelse af Algier gjort en Række værdifulde Erfaringer, hvad angaar Behandlingen af Nordafrikas Folkeracer, Erfaringer, der har vist sig i høj Grad værdifulde i Marokko.

Franskmændenes Erobring — om man da kan bruge dette Ord om, hvad der er sket i Marokko — genkalder i Erindringen en Række udenrigspolitiske Begivenheder, som prægedes af Før-Krigstidens højtspændte Nervøsitet og gensidige Mistillid Nationerne imellem.

Franskmændenes Interesse for Marokko daterer sig fra Slutningen af 70erne, da de fra Senegambien, Guineakysten og Kongo begyndte at trænge ind imod Sahara og Sudan. Det vigtige Centralpunkt Timbuktu kom tilligemed næsten hele Sahara under fransk Vælde, og Marokko var dermed indkredset og manglede i det nye Koloniriges Afrunding. Den rigtige Marokkopolitik daterer sig dog først fra Aarhundredskiftet, da man affandt sig med den anden store Middelhavsmagt, Italien, ved at love ikke at blande sig i dette Lands tripolitanske Interesser.

Den nys afdøde store franske Statsmand Delcassé skaffede dernæst en Overenskomst tilveje med en anden interesseret

Digitized by Google

Magt, England, ved i 1904 at indrømme dette Land frie Hænder i Ægypten. Til Gengæld anerkendte England de franske Interessers Forret i Marokko, og en hel Række andre Tvistepunkter paa Jordkloden de to Lande imellem udjævnedes i denne Traktat, der er Begyndelsen til Ententen. Frankrig indrømmede desuden England uhindret Handel i Marokko, forpligtede sig til ikke at befæste de marokkanske Atlanterhavsbyer og indgik endelig visse Aftaler med Spanien. De kolliderende Middelhavsinteresser mellem England og Frankrig tilfredsstilledes ved, at Spanien fik Herredømmet over Rifkysten ligeoverfor Gibraltar, og saaledes som en svagere Stat skødes ind imellem de to Stormagter. En hel Del af denne Traktats Bestemmelser var imidlertid hemmelige og i hvert Fald ikke kendte af den nye fremadstræbende Kolonimagt, Tyskland.

Her laa Muligheden for alvorligere Forviklinger, og disse fik snart deres Udtryk, da Kejser Wilhelm II i Marts 1905 landede i Tanger. I en af sine bekendte Taler erklærede Kejseren, at hans Besøg gjaldt Sultanen af Marokko som en uafhængig Monark, og at han haabede, »at et frit Marokko under dennes vise Regering vilde staa aabent i fredelig Konkurrence for alle Nationer uden Monopol eller Udelukkelse af nogen Art«.

Kejserens Besøg satte straks Lidenskaberne i Oprør og affødte omgaaende den bekendte Konference i Algeciras, hvor man vedtog, at Marokkos Nationalitet skulde forblive uantastet, og at alle Nationer skulde være ligeberettigede i Landet, samt at Tanger skulde internationaliseres.

Algecirastraktaten var ret beset ikke det Papir værd, den var skrevet paa, da de tre førnævnte Magter ved 1904 Traktatens hemmelige Aftaler havde anerkendt Frankrigs Forret i Marokko, og det varede da ej heller længe, før end Frankrig traadte op med væbnet Haand i Marokko i Kraft af denne Forret.

Anledningen var den i europæisk Kolonialpolitik traditionelle — Mord paa en fransk Undersaat i Marokkos gamle Hovedstad Marakesh — og til Hævn herfor rykkede en fransk Kolonne ind over Grænsen fra Algier og besatte det her liggende Territorium ved Ujda. Den franske Styrkes Fører var General Lyautey, hvis Navn senere er blevet uløseligt forbundet med Marokkos.

Tyskland havde imidlertid ikke været ledig og skabt sig ret store økonomiske Interesser i Marokko — Firmaet Mannes-

Digitized by Google

mann — og der førtes til Stadighed en paa Intriger i det stille rig Kamp, til den næste store Anledning for Frankrig til at blande sig i de marokkanske Forhold forelaa. Denne Gang var det atter Mord paa franske Undersatter; en fransk Krydser bombarderede Urocentret Casablanca, franske Tropper kastedes iland flere Steder paa Kysten, og General Lyautey fortsatte sine Operationer, saaledes at Frankrig nu havde Fodfæste baade i Øst og i Vest og kunde afvente yderligere Anledning til Intervention.

Denne forelaa i 1911, da Sultan Abdul Aziz, hvis Magtstilling i Landet altid havde været problematisk, blev belejret i sin Hovedstad Fez af sin oprørske Broder Mulai Hafid. Begge Parter paakaldte Frankrigs Hjælp, og franske Tropper rykkede da ogsaa ind i Fez, Rabat og Mekinez.

Saaledes foranlediget greb Tyskland ind, og den 3. Juli 1911 skælvede Verden ved Efterretningen om, at den tyske Kanonbaad »Panther« var ankret paa Agadirs Rhed. Dette berømte »Pantherspring« løb dog fredeligt af, fordi England i Kraft af Ententen stod Skulder mod Skulder med Frankrig. I de paafølgende Forhandlinger gjorde Frankrig op til Bunds med Tyskland, der indrømmede Frankrigs Ret til en privilegeret Stilling i Marokko mod et Stykke fransk Kongo.

Knapt var Blækket tørt paa dette Forligs Aktstykke, før »le Matin« offentliggjorde de hemmelige Aftaler fra 1904 mellem England, Spanien og Frankrig, og man rasede i Tyskland. Men Resultatet var ikke til at omstøde, Tyskland havde lidt et diplomatisk Nederlag, og den i Svøbet værende Entente havde vist sin Kraft og laa klar for alle.

Vejen var nu ligefrem for Frankrig, og den 30. Marts 1912 afsluttedes en Traktat med Sultan Mulai Hafid, der indrømmede Frankrig Protektoratet over Marokko.

General Lyautey blev Frankrigs første »Resident général« i det nyserhvervede Land og fik straks efter sin Embedstiltrædelse nok at gøre med at pacificere Landet.

Sultan Mulai Hafid, der ikke var at lide paa, abdicerede i August 1912 til Fordel for sin Broder Mulai Yussuf — den nuværende Sultan — der nærmest maa kaldes franskvenlig, men knap havde denne besteget Tronen, før hele det sydlige Marokko brød ud i aabent Oprør under Høvdingen El Hiba, der erklærede sig for en Mahdi.

Digitized by Google

Men Lyautey og hans Vaabenfæller — blandt hvilke den fra Verdenskrigen bekendte General Mangin — var Opgaven voksen og tilføjede El Hiba en Række svære Nederlag for tilsidst at etablere varig Forbindelse mellem det østlige og vestlige Marokko.

Landet var dog langtfra pacificeret, da Verdenskrigen udbrød. Den franske Regering, der behøvede alle de Mænd, der kunde skrabes sammen, gav straks Ordre til at rømme hele det indre af Marokko og kun holde Kyststrækningerne besatte, men General Lyautey viste sig nu i al sin Storhed. Han besvarede Regeringens Ordre med at hjemsende Halvdelen af sin Styrke, men rømmede ikke en Fodsbred Jord. Okkupationshæren kompletteredes med Indfødte, og det lykkedes i de følgende svære Aar ikke alene at holde Stillingen, men endogsaa — omend langsomt — at lægge nye store Strækninger under Frankrigs Magtomraade.

Der kunde skrives en hel Bog om Lyauteys Administration under Verdenskrigen, thi ikke alene stod han fast, hvor han var, men uddannede og afsendte endogsaa over 30,000 marokkanske Tropper til Fronten i Frankrig, hvor de gjorde fortrinlig Fyldest. Umaadelige Mængder af Korn, Foderstoffer og andre Fødemidler tillige med en Mængde marokkanske Arbejdere til Tjeneste bag Fronten fulgte i deres Spor.

Selvfølgelig forsøgte Tyskland at sprede Uro i Marokko — politiske Agenter opmuntrede de indfødte Høvdinge, Undervandsbaade landsatte Vaaben og Ammunition, men intet af alt dette anfægtede Lyauteys faste Hold paa Landet — tilmed fik Franskmændene Tid til at anlægge et nyt Vejnet, organisere Landbruget og foretage omfattende Dræning og Overrislingsarbejder.

Efter Verdenskrigens Afslutning er Arbejdet blevet fortsat, saaledes at det nu kun er et Tidsspørgsmaal, naar den sidste Marokkaner hilser Trikoloren — almindelig regner man med, at Pacificeringen vil være afsluttet i Løbet af 1923.

Man har i Almindelighed ikke vurderet Franskmændene højt som Kolonisatorer, men efter dette Værk maa man forandre Mening. Franskmændene har i Marokko præsteret et Koloniseringsarbejde af høj Rang, og vil man dømme om deres Arbejdes Van-

Digitized by Google

skeligheder, kan man blot betragte Spaniernes ligeløbende Opgave paa Rifkysten, der har ført fra Fejlslag til Fejlslag.

Man benævner i Almindelighed de Maader, Franskmændene har anvendt, »pénétration pacifique« og mener dermed, at man kun har benyttet Magt, hvor det var absolut nødvendigt. Støttet paa deres indgaaende Kendskab til Nordafrikanernes Naturel og Karakter har Lyautey og hans Hjælpere arbejdet efter en næsten videnskabelig underbygget Plan. Fremragende Videnskabsmænd har formidlet de etnografiske Problemers Løsning, Skoler er blevet oprettede, hvor blot den mindste Mulighed for saadanne var tilstede, Retsvæsenet er blevet ordnet, saaledes at Marokkanerne saa Usikkerheden vige for Sikkerhed, Læger og Medicin er blevet spredte over hele Landet, og de franske Embedsmænd har respekteret de Indfødtes Religion og Ejendommeligheder. Høvdingerne har faaet Lov at herske som hidtil, blot med fransk Vejledning, og Sultanen har beholdt et vist Maal af Magt, der hæver ham ud af Skyggeherskernes Rækker. I den Grad har Franskmændene respekteret Muhammedanernes Tro, at General Lyautey har faaet tillagt Navn som en »Troens Forsvarer«.

Betragter man det vundne Land fra Frankrigs Standpunkt, da springer dets økonomiske Betydning først og fremmest i Øjnene.

Marokko er over 600,000 Kvadratkilometer stort, og man regner, at Fjerdedelen af dette Land vil kunne udlægges til Agerbrug — i Øjeblikket er kun en Tiendedel under Kultur. Hvede, Byg, Havre, Hør, Hamp, Vin og Tobak trives med Lethed; der findes Oliekilder, Fosfatlejer og Jernerts, ligesom de Indfødte driver en betydelig Kvægavl.

Franskmændene udvider stadig Vejnettet, og man kan nu rejse i Motorvogn fra Atlanterhavet til Middelhavet. Jernbanenettet er selvfølgelig kun i sin Vorden, men Linjen Fez—Taza løber nu paa andet Aar og slutter sig til det algierske Jernbanenet. Linjen Fez—Tanger venter blot paa, at Spanierne skal fuldføre deres Del, og man er i Færd med at knytte de fleste af Havnestederne ved Jernbanelinjer til Fez. Vanskeligst stiller Havnespørgsmaalene sig, idet alle Atlanterhavsbyerne ligger paa aaben Kyst. Store Havneanlæg er derfor igang baade ved Casablanca, Kenitra, Agadir og Mogador.

Finansielt set har Marokko sit eget Budget, og Frankrig be-

Digitized by Google

taler kun Omkostningerne ved Okkupationshæren. Selvfølgelig har det kostet Penge at pacificere Landet, men fra 1907 og til Dato har det dog ikke kostet Frankrig over $1/2$ Milliard Francs, idet Marokko selv har betalt Resten, og Frankrigs direkte Udgifter til Landets militære Værn overstiger nu ikke 250 Millioner Francs aarlig. At disse Penge kommer igen med Renter, tvivler man ikke paa i Frankrig.

Marokkos økonomiske Betydning er ligetil for Frankrig, og man venter, at den Dag ikke er fjern, da den militære Besættelse kan forsvinde eller i al Fald i Hovedsagen erstattes af indfødte Tropper.

Langt interessantere er dog formentlig Marokkos Indkædning i det store franske Kolonirige, der gør Frankrig til Verdens næststørste Kolonirige, og som yderligere ved sin særegne Beliggenhed har vidtrækkende strategisk Betydning.

Medregner man de fra Tyskland tagne, nu under fransk Mandat værende Stater, Kamerun og Togoland, tæller det franske Kolonirige i Afrika ikke mindre end 16 Millioner Kvadratkilometer med ca. 40 Millioner Indbyggere. Dette Kolonirige omfatter praktisk talt hele Afrikas Nord- og Østkyst i ubrudt Linje — fraregnet enkelte spanske og engelske Indskud — og udfylder saaledes billedlig talt hele Afrikas store vestlige »Pukkel«.

Hvad dette Kolonirige — jævnsides med det franske Kolonirige i Asien — betyder for Frankrig i militær Henseende, fremgaar tydelig af Verdenskrigen. I dennes første Aar mødte saaledes over 100,000 Mand indfødte Tropper under Fanerne, og dette Tal voksede under Resten af Krigen til ca. 700,000, af hvilke de to Tredjedele alene kom fra Nordafrika, og af hvilke atter ca. 250,000 Mand blev paa Valpladsen. Bag Fronten arbejdede ca. 1 Million indfødte Arbejdere, og Frankrig modtog under Krigen fra sine Kolonier ca. 2 Millioner Tons Fødemidler og Raavarer til Industrien.

Disse Tal taler i og for sig deres eget tydelige Sprog, men dette bliver endnu tydeligere, naar man erindrer, at dette nye Koloniriges Nordgrænse er Genbo til den franske Middelhavskyst. Paa smaa 24 Timer rejser man fra Marseille til Algier og faar her Tilslutning til det afrikanske Jernbanenet. — Algier selv er ikke mere en fransk Koloni, men en Provins, der sender Deputerede til den franske Folkerepræsentation. I militær Hen-

Digitized by Google

seende er dette Koloniriges Betydning ganske enestaaende, thi ingen europæisk Stat har et saadant i saa umiddelbar Nærhed.

Den franske Befolknings bekendte Tilbagegang tilskynder ogsaa Frankrig til militært set i stigende Grad at rette Blikket mod Nordafrika, thi i Tiaaret 1911—1921 er Tilbagegangen omtrent 2 Millioner, et Tal, der taler for sig selv, omend der er opnaaet Kompensation ved Genforeningen med Alsace-Lorraine. Omtrent 30 pCt. af Frankrigs væbnede Styrke udgøres for Øjeblikket af farvede Tropper, af hvilke ca. 60,000 Mand staar i selve Frankrig.

I direkte Afledning af det nys fremsatte følger da ogsaa Frankrigs Interesse i at bevare Herredømmet over det vestlige Middelhav — ja mere end Interesse, vitale Nødvendighed. Den franske Slagflaade er derfor ogsaa til Stadighed koncentreret i Middelhavet, medens man i Nordsøen kun paaregner at skabe et blot og bart Kystforsvar. Under Verdenskrigen havde den franske Flaade til første Opgave at sikre Overførslen af Tropper fra Algier og Tunis, og »Goeben«s og »Breslau«s bekendte Angreb paa den algierske Kyst var derfor en Trusel, der først og fremmest maatte besværges.

I det saaledes rejste Middelhavsspørgsmaal tørner Frankrigs og Englands strategiske Interesser sammen, thi for dette sidste Land er Herredømmet i Middelhavet ligeledes et vitalt Spørgsmaal, da Søvejen til Indien er en Livsbetingelse for England. Saalænge Ententen bevares, er Horisonten her uden Skyer, men kommer den i Fare, staar Europa overfor alvorlige Forviklinger i Middelhavet. Intet af de to Lande kan finde sig i, at det andet hersker paa Søen her, og Frankrig maa se Sagen i Øjnene, hvis England findes i Modstandernes Lejr.

Frankrigs Bitterhed over Resultatet af Washingtonkonferencen bliver, naar man betænker dette, klar og ligetil, særlig i Undervandsbaadsspørgsmaalet. Frankrigs finansielle Status tillader ikke Bygningen af Slagskibe, men det franske Folk vil ikke lade sig rubricere som en Sømagt af tredje Rang — jævnsides med sin »soeur latine«, Italien, hvis Kolonirige er uden militær Betydning. Ved Hjælp af Undervandsbaade kan Frankrig vel næppe skabe sig et Herredømme i det vestlige Middelhav, men Troppetransporternes Passage kan muliggøres og dækkes ved

Digitized by Google

dette Vaaben — ja i Nødsfald effektuerer man selve Transporterne ved store Undervandsbaade.

Det nordafrikanske Kolonirige har fæstnet Frankrigs Stilling som Europas første Militærstat, og denne militære Magtstilling er yderligere blevet understreget ved de Paragrafer i Versaillesfreden, der giver Frankrig Adgang til store Kilder af tidligere tyske Raaprodukter — sidst ved Ruhrokkupationen. Englands mægtige Blokadevaaben — der i Verdenskrigen viste sig i sin fulde Storhed ved Jernringen om Tyskland — er ikke af tilsvarende Betydning overfor det nye Frankrig, der er langt mindre afhængigt af Omverdenen end Tyskland, ja praktisk talt kan leve videre i lang Tid uden Tilførsler over Søen, naar blot Vejen til Afrika er aaben. Her er Knudepunktet, og her maa Frankrig strategisk set have Luft.

Verdens første Sømagt og Verdens første Militærmagt staar for Øjeblikket Side om Side — en saadan Kraftkoncentration har Verden aldrig før skuet. Men den, der skal raade Fremtidens Gaader, vil mærke sig de vitale Spørgsmaal, der for begge Lande løber parallelle i Middelhavet, men uhjælpelig i Kryds, naar Ententen ophører. Dette Faktum staar selvfølgelig begge de to Folk klart og er vist i Virkeligheden det bedste Bindemiddel i Ententen og den bedste Borgen for Verdensfreden.

Det nye Frankrig — ja Navnet er virkelig berettiget, thi det er et nyt Frankrig, der er opstaaet efter Verdenskrigen, et Frankrig, der har udvidet sine Grænser vidt og dybt over Middelhavet og ind i Afrika og gydt ny Styrke ind i det medtagne Moderlands Aarer. Men det nye Frankrig er ikke mindst nyt ved de Mænd, der har skabt det, og af disse i første Række Marskal Lyautey. Frankrig er Hærførernes Land, det viser den glimrende Række, der spænder fra ham over Joffre, Gallieni, Pétain, Mangin, Degoutte og til Foch, men Lyautey indtager alligevel noget af en Særstilling, da han i sig forener Hærføreren og Administratoren. Har han end ikke saa glimrende Sejre at pege paa som Foch, saa har han dog fuldført et Storværk i Marokko, som Efterverdenen med fuld Ret vil lade gaa over i Historien.

Digitized by Google

TI BREVE FRA HARALD KIDDE.

Ved Niels Th. Thomsen.

(Sluttet.)

6.

29. Januar 1902. Frederiksberg.

Kære Niels —

— du får undskylde, jeg først svarer dig nu — jeg har haft så travlt med Korrektur, at jeg ikke før har fundet Tid.

Det var jo kedeligt med Gyldendal og undrer mig egentlig meget — jeg var så temmelig vis på, at Nansen vilde tage din Bog. Gjellerup vil altså ikke vove sig til andre end sine gamle Forfattere, og så er der Bojesen. Ja, hvis du ønsker det, skal jeg gerne give ham Manuskriptet, men jeg tvivler rigtignok meget på, at vi får noget ud deraf, ti er de andre Forlæggere Forretningsmænd, er han det dobbelt, når det da ikke gælder noget halsbrækkende, eventyr-rødt — og dine Fortællinger har jo ikke nogen Lighed med hans to Yndlinge: Johs. V. Jensen og Einar Nielsen, som han med Anstand sætter Summer til på, fordi deres aparte Kunst pirrer ham . . . Men hvorfor har du ikke prøvet på at interessere *Herman Bang* for din Bog? Ham kender du jo, og han har vist et stort Ord at sige hos *Schuboth* — prøv i al Fald det Forlag, før du går til *det jyske* — som jo nu desuden er blevet en Afdeling af Gyldendal. Endelig er der jo . . . den i de sidste År så emsige *Brandt* . . . som jo har haft en hel Del Debutanter, af hvilke nogle på ingen Måde kan stå Mål med dig . . .

Men som sagt — vil du stedse prøve Nordiske Forlag direkte, uden først at have søgt Anbefaling hos en eller anden Autoritet — at *jeg* siger nogle pæne Ord om din første Fortælling, hjælper sikkert ikke en Døjt — så skal jeg gerne give Bojesen Manuskriptet — men vi får næppe noget ud af det. Dertil kommer, at det hidtil så fine Venskab mellem Ernst B. og mig er blevet betydeligt afkølet i den sidste Tid, da jeg ikke vilde lade ham få min Bog til den Pris, han ønskede — hvad du bedes fortie. (I Parentes bemærket er det såmænd ikke mere end 50 Kroner, jeg forlangte og fik for Arket, men alligevel er han gnaven på mig).

Så skriver du nok til mig, om du vælger det ene eller det

Digitized by Google

andet? om en halv Månedstid, når min Bog er færdig trykt, skal jeg op til ham og kunde jo så tage dit Manuskript med.

Har du aldrig prøvet »Ill. Tid.«? at få nogle Fortællinger eller Digte optaget dèr? Jeg tror nok, *Gulmann* gærne vil have noget af de yngre Forfattere. *Chr. Rimestad* (om du kender ham med hans franzøsiske Vers) sagde mig det forleden, og da Gulmann samtidig havde rost mig for min Fortælling i »Ungdom«, er jeg betænkt på atter — efter 2 Års Forløb — at gæste det Blad, hvor jeg først åbenbarede mig. *Harald Chr. Nielsen* er Redaktionssekretær og har optaget mange unge Poeters Digte — bl. a. en lille, underlig Fyrs, som jeg sætter en Ære i at have opdaget og fået pousseret frem. *Sigurd Swane* hedder han og er egentlig Maler, men skriver også Digte — og det sjælden dybe, skønne og bevægede Digte. Han kom til mig med et Hæfte for at spørge om der var noget Værd deri, og da jeg strax fandt dem gode, fik vi dem just i »Ill. Tid.« og nu siden skal de komme i »Tilskueren« — *han* er nemlig ret en Digter efter Vedels Sind — en af Lenau-Arten, skønt han — Gud forlade ham hans Synd — ikke kender en Linie af Lenau . . .

Hvad du skriver om, at du har været den modtagende i vort Venskab, kan jeg ikke indrømme. Du har været mig til så stor Hjælp med Lexerne i sin Tid, og senere med hele dit ildfulde og livslystne Sind så ofte slået Gnist i mit tørre Ved, at vi sikkert ikke har noget at lade hinanden høre — hvad der heller aldrig bør komme på Tale mellem Venner.

Fortæl mig lidt om når du skal forlade dit frie *Vadested* og spærres inde i *Ålerusen.*

Hilsen til dine Forældre og dig selv fra Moder og din Ven

Harald Kidde.

7.

Mandag, 14. April 1902. København.

Kære Niels —

du må undskylde, du først får Brev nu, men jeg har selvfølgelig været meget optaget af Bogen og får først nu Tid.

Du spørger, hvad jeg mener om din Kritik, og jeg vil da sige dig, at den undrede mig meget. Den var jo næsten en Gentagelse af N. N.'s, og den var vel nok noget af det mest overraskende af alt det overraskende en Kritiker har fundet paa at byde Publi-

Digitized by Google

kum og Forfatter. Da du imidlertid — ved Siden af Middagshelten Otto Borchsenius (den anden Helt Mads Jepsen, som jeg allerede havde fundet i »Sorø Amtstidende«, før du sendte mig hans kuriøse Udgydelse, regner jeg ikke med, i Betragtning af det delikate Ry nævnte Mads er i Besiddelse af i litterære Krese) — har gentaget de forbløffende Beskyldninger for »Perversitet« og andre Forunderligheder, vilde det glæde mig meget, om jeg gennem dig kunde faa Oplysning om, hvilken Side, hvilken Linie, hvilket Ord I begrunder disse Beskyldninger paa? det vilde dog interessere mig, selv kan jeg nemlig ikke hitte dem. Derimod læser jeg hos I. P. Jacobsen hans Hymne til Drenges Kærlighed til andre: »intet *renere*, intet *kyskere* findes der i Verden«, endvidere Faust's Indtrædelse i Gretchens stille Jomfrukammer og Jachimos i Imogens — og jeg undres svarlig i mit Hjertes Dyb over den Perversitet, der dog råder i Litteraturen. Ganske vist har de Steder hidtil været betragtet som noget af det sarteste og mildeste i Verdenslitteraturen, men nu må de, så sandt der findes Logik, følge min Skildring af min Søsters lille, uforglemmelige Stue, hvor jeg har levet nogle af min Barndoms skønneste og uskyldigste Timer, ned i Perversitetens Pløre. Det er dog altid en Trøst, at jeg havner dernede i Selskab med Jacobsen, Goethe og Shakspeare.

For hvad du ellers siger om min Bog takker jeg dig, Bemærkningen om den éne Stemning som en længe klingende Tone er rigtig og din egen.

Du spørger, hvad jeg siger til Bogens Skæbne. Jo, jeg kan naturligvis kun være glad. »Nationaltidende« var jo som altid såre velvillig og dybt og nøje forstående. Valdemar Rørdam i »Højskolebladet« irrede vel noget, men skrev så varmt og smukt om Bogen, at jeg sendte ham et Takkebrev, hvorpå jeg nu forleden modtog et langt Svar, hvor han siger mig, at Bogen har »grebet og bedåret« ham langt stærkere end han fik udtrykt i Anmeldelsen, samt siger mig Tak for det, både denne Bog og min første har givet ham. . . . »Horsens Avis« har jeg set, den var utrolig grinagtig og forvirret . . . Tykke Gnudtzmann i »Dagbladet« var såmænd skikkelig nok, men ikke videre åndfuld. Han må dog selv skrive bedre Bøger end »Det dybe Vand« før man kan agte på ham. I Norge har »Bergens Avis« haft en sand Kæmpe-Anmeldelse, efter Sigende af Hjalmar Christensen.

Digitized by Google

såre rosende. »Aftenposten«, fra hvis Anmelder jeg fik et Privatbrev med Tak for det Indtryk, Bogen havde gjort på ham, havde en indigneret Protest mod N. N.'s »Plumphed«, »Aftenbladet« en rosende, men ganske tom Omtale. »Agrardagbladet« en sjælden sluddervorren, men pæn Anmeldelse.

Mest af alt glædedes jeg dog over Viggo Stuckenbergs i »Tidspunktet«. At han, der er så skånselsløs og hvas, fandt min Bog så meget værd at den ved Siden af Simon Kochs er »den eneste læseværdige det sidste halve År har bragt«, betyder jo overmåde meget. Og det forunderligt dybe og skønne Digt han, også i »Tidspunktet«, har skrevet til mig, er den største Kompliment, jeg kunde tænke mig at vinde.

Andre Anmeldelser har jeg ikke set, men det er også en Tid siden, jeg var oppe og rode i Bunken på »Nordiske Forlag«. Ernst Bojesen er meget tilfreds og glad over Bogen og dens Skæbne, han har sendt den til de store svenske Tidsskrifter, hvad han kun gør ved meget få af sine Forlagssager. Nu skal jeg portrætteres i »Frem«, og jeg ved ikke hvad.

Endelig har jeg fået en Del Privatbreve, dels fra andre Forfattere, dels fra mig helt ukendte unge Mænd med Tak for det »Åge og Else« har givet dem.

Fra Tyskland har jeg modtaget et, også i pekuniær Henseende gunstigt Tilbud om Oversættelse, fra samme Forfatter, v. Känel, som har oversat min første, som han nu lige har fået antaget hos et Berliner-forlag.

. . . Rimestad er jeg kommen til at holde meget af, hvor såre forskellige vi end er. Hans Kritik om Maeterlinck i »Tilskueren«s Marts Hæfte er vist noget af det bedste, der er skrevet om den belgiske Digter, også hans Anmeldelser i »Ill. Tid.« synes mig skarpe og klare. Vedel sætter også Pris på hans Evner i denne Retning. Derimod kan jeg ikke klare mig hans Digte, er det *mig*, der ikke forstår dem, eller *er* de ikke gode? Jeg har nu læst dem alle igennem, men nej — jeg kan ikke forsone mig med deres Indhold. Måske det dog er min Fejl. Kai Hoffmann traf jeg i Selskab hos Chr. Rimestad, og vi fandt strax hinanden. I Aften skal jeg op til ham. Jeg har også truffet sammen med Matilda Malling, som jeg finder nok så interessant som hendes Bøger. Endvidere med Ivar Berendsen og Edv. Lehmann — i det Hele har jeg lært et Mylder af Mennesker at kende i den sidste Tid . . . .

Digitized by Google

Det er ikke meget, du fortæller om Ålborg By, og dog har du, om jeg kender dig ret, næppe siddet al den Tid, du har været der, paa dit Kontor og lyttet efter Ritzau. Har du ikke besøgt Kimon?? Hvis du ser ham, så hils ham fra mig. Jeg ser af og til dit Blad i Foreningen, og det ser jo meget antagelig ud. Men nogle af dine poetiske Bidrag har jeg ikke set; har du stadig intet hørt fra Herman Bang? så burde du virkelig rykke ham.

Har du sendt noget til »Ungdom«? det har du vel ikke, Andersen-Nexø har i al Fald ikke mere end én — 1 — Mand, hvis Digte han har antaget, og da det jo er lovlig lidt, bliver det vistnok ingenting til med Bogen. Du har vel derimod set det andet Tidsskrift »Tidspunktet«, som Stuckenberg, L. C. Nielsen, Johs. V. Jensen, Ludv. Holstein, Simon Koch, Harald Chr. Nielsen o. a. har stiftet? Det er en såre fornøjelig og såre tiltrængt, lille Pirat.

Jeg håber nu snart at høre noget mere fra dig om dig selv og dit Ophold i den fjærne Stad, samt om hvorledes du stadig befinder dig ved din nye Virksomhed som Journalist og Redaktionssekretær. Det er rigtignok et såre ungt Hold Journalister, når Redaktøren ikke er ældre end du siger, men des bedre må I jo kunne komme ud af det med hverandre

— venlig Hilsen fra os alle

din Ven
Harald Kidde.

Skulde du have set flere Anmeldelser, end dem jeg omtaler, vil du nok sige mig det, *hvor, når og hvorledes*, eller hvis du har dem, sende mig dem?

din
H. K.

Jeg sender dig et Aftryk af Rimestads Afhandling, du har jo også beskæftiget dig med Maeterlinck.

8.

10. Juni 1902.

Kære Niels —

Gu' har jeg Woldemar, men naturligvis havde jeg ganske glemt den. Det lykkedes imidlertid Moder at huske, at hun i

Digitized by Google

sin Tid havde gemt den i sin Skuffe for at bevare den mod alskens Men, og der fandt vi den også. Her er den nu, bedende om Undskyldning for sin lange Udeblivelse og takkende for Lån. Det er forøvrigt en, oven i Købet særdeles, god lille Bog, noget af det bedste af al det gode, Woldemar har skrevet — han har det hos danske Digtere så sjældne »Gemüth« — det sårbart, skælvende Hjærtelag, som gør den tyske Digtning så underfuld og rig. Ingen har som han kunnet skildre den ensomme Ynglingesorg, den håbløse, mismodige Længsel mod Ungdom og Lykke eller den ydmyge, intet fordrende, grænseløst ømme Kærlighed, der var Folkevisernes og ikke mere findes i Danmark — eller den gråhårede Mands ulykkeligt stammende Tilbedelse, på Forhånd selvopgivne Forelskelse i den unge Jomfru, den, der har fundet så vidunderligt et Udtryk hos Chamisso:

Mein Aug ist trüb, mein Mund ist stumm,
du heiszest mich reden, es sei darum —
Dein Aug' ist klar, dein Mund ist rot,
und was du mir wünschest, das ist mir Gebot.
Mein Haar ist grau, mein Herz ist wund,
du bist so jung und bist so gesund.
Du heiszest mich reden und machst mir's so schwer,
ich seh' dich so an und zittre so sehr.

Jeg vilde lige til at sige, at *dette* er det eneste sande Kærlighedsdigt, der er skrevet i Verdens Litteraturen, men så erindrer jeg nogle få andre Digte, i hvilke også Kærligheden skælver, nøgen og såret; alle er de tyske, ikke andre end tyske Digtere har nået ind til selve Kærlighedens altid vibrerende Nerve, alle andre Landes har nøjedes med Mundens Fraser eller Blodets Brus — frem for alle de danske. Der findes jo virkelig ikke ét eneste lødigt Udtryk for Kærlighedsfølelsen i dansk Litteratur — det skulde da være Carl Baggers: Digte til Thora Fiedler, navnlig: »Det som sig lønligst rører, men som kun hviskes bør —« og måske Viggo Stuckenbergs: »Lykken mellem to Mennesker — er hverken Hu! eller Hej! — snarest er den et ensomt Græs — der grønnes på stenet Vej — / Lykken mellem to Mennesker — er hverken Kys eller Klap — snarest er den et Skumringssus — der ånder, hvor Solen slap / Lykken mellem to Mennesker — er som den dunkle Nat — stille, men med de tusinde — tavse Stjerner besat.«

Digitized by Google

Når jeg ellers tænker på, hvad der er præsteret her hjemme som »Kærligheds«digte og godkendt af Kritik og hyldet af Publikum — lige fra Chr. Winthers flade og flove Digte »Til Een« — hvori den eneste blot mulige Linje er den endda ikke videre fine om Brødet, man aldrig bliver træt af — til L. C. Nielsens hysteriske, selvbehagelige, selvforherligende og i Bund og Grund forskruede Elskovs-Hyl — sådan »digter« man i 14—15 Års Alderen, når Driften vågner, og man er fyldt til Halsen med Galskab, uden at ane hvad Kærlighed er — *så* spørger jeg uvilkårlig mig selv, om der da *overhovedet* ikke findes Mennesker i Danmark, der forstår at elske? eller er det de uvederhæftige, sorgløst overfladiske Digtere alene, der ikke mægter eller ikke *gider* udtrykke denne den enkleste og jævneste af alle Følelser? Sikkert er det, at slig Gåsefods-Elskov som Chr. Winthers har fladtrådt mangens Følelsesevne og slig Hysteri-Elskov som L. Chr. Nielsens (hans øvrige nervøse Digtnings Værd ufortalt) vil forplumre mangens.

— — Se, det var nu en hel Afhandling om det erotiskes Behandling i vor i alting hårdhændede danske Digtning. Jeg blev ledet ind på den ved Omtalen af Woldemars store og gode Handlinger, men tillige ved Erindringen om dine Ord i din Kritik — om Tue, der aldrig havde levet eller vel rettere — efter Ordenes Stilling — aldrig elsket. Jeg vilde da sige dig: *hvad* jeg forstår ved og ene anerkender som Kærlighed, og derfor også ene vil og kan skildre. Hvad »Liv« angår, da er det så sin Sag. Jeg skrev, om Tue, hin Aften han sidder ene i det gamle Hjem, der skal sælges, at han havde levet mer end nogen Olding hele sit Liv, levet mere og lidt mere. Og jeg fastholder, at dette er sandt. Det kommer an på, *hvad* man forstår ved Liv. Viggo Stuckenberg sagde til mig, da vi talte om en Digter, vi begge kender, og da jeg på Grund af hans kolde Dom om ham, spurgte: »Men mener De da, han er *helt* uden Talent —«. — »Uden Talent? nej, paa *ingen* Måde — men han forstår aldeles ikke at leve, og det er dog ene *det*, det kommer an på«. Se, disse Ord er uendeligt sande, ene *det* at leve under hver eneste Ting, der hænder en, som Lammet, der spræller under Slagtekniven, ene *det* giver Retten og Evnen til at være Digter. Men hin Digter har netop oplevet såre, såre meget af alle Livets ydre Omskiftelser, og omend jeg tror, at han har taget sig dem ganske anderledes

Digitized by Google

nær til Hjærte, end Stuckenberg mener, så er det dog rigtigt nok, at han ofte veg til Side i Steden for at knuge Livet ind i sin Sjæl, drak sig en glad Rus for at slippe over det. Men sligt fordømmer en Digter, ti det forøder hans rent personlige Liv. — —

— Du præciserer din Anmeldelses Forskellighed fra N. N.'s . . . Ja, det er ganske sandt, og det erkender jeg fuldtud, men Fejlen ligger i, at du først læste hans og ikke frigjorde dig for ham under Læsningen, så du ufrivillig kom til at gentage hans for mig personligt så sårende og for Virkningen af min Bog så fordærvelige Beskyldninger — hele min Bogs Hensigt, alt det, den skulde udrette, forspildes jo aldeles, når sådanne Karaktertræk, sådanne Motiver underskydes, da er det jo ikke Dødstvangen og Livsangsten, der tilintetgør Tue Tavsen, men — noget ganske andet. Og da er jo al den Alvor og tillige den Advarsel, Bogen skal indprente Læseren tilintetgjort. Men hverken du eller N. N. har forstået det Sjæleliv, Bogen er udgået fra, og da I ikke kunde forklare den på anden Måde greb I til denne.

Hvad Forholdet mellem Sigurd og Tue specielt angår, da henviser jeg atter til I. P. Jacobsen. Chr. Rimestad sagde om dette, at efter hans Erfaring »var intet hyppigere mellem Drenge« — jeg føjer til: Drenge af Tues Temperament. — — —

Uden at fornærme Ålborg tør jeg vel nok påstå, at man neppe andre Steder i Danmark, det skulde da være i Sorø, kunde falde på at diskutere den tragiske Helt Mads Jepsens Anmeldelse — herovre er han i al Fald for vel kendt, den Gut han er . . . Og dermed lader vi Mads løbe, den arme Skælm. (Det er sikkert hans Ulykke, at han hedder *Mads* til Fornavn og *Jepsen* til Efternavn . . .)

Stuckenbergs Digt sender jeg dig, Anmeldelsen er lovlig lang at skrive af . . . Endvidere har Alf. Ipsen skrevet om min Bog i »Samfundet«, og det er sikkert det bedste, der er skrevet om den hidtil, det træffer i hvert Fald nøjest, ja grumme nøje det, jeg selv mener med den. Han skrev da også til mig, at det under Læsningen havde været for ham, som stod hele hans egen Ungdom op af Graven paa ny »en hel Verden af Følelser og Tanker, jeg ikke ved at have truffet andre Steder i Litteraturen«.

— — — — Jeg håber nu, at Du forstår, at når jeg protesterede mod din Anmeldelse, så var det kun fordi jeg så den dreje Bogen i hel anden Retning end den jeg selv havde givet den.

Digitized by Google

ikke fordi den ej i og for sig var anerkendende og venlig nok, ti det var den jo i al Måde, og tillige fordi det i høj Grad forundrede mig hos en Ven at møde samme Opfattelse som den, der har gjort N. N. til min uforglemmelige Fjende. — — — —

Jeg vil gærne tro, at Ålborg er en lystig By, jeg erindrer Mor's Fortællinger om, hvor Læsøpigerne higede mod at komme derind — men ganske vist også, hvorledes det gik dem derinde. Ti, som du en Gang viseligt bemærkede, »det er dog immervæk Fruentimmeret det ses på«. Fortæl mig så snart om Byen og dit Liv deroppe, som du lovede i dit sidste Brev.

— Af de Bøger, du skal anmelde eller vel nu har anmeldt, begyndte jeg på »Hoksør Fjord«, men udbrød snart i højeste Forbavselse: »Du min Gud! er dette muligt? *kan* der skrives således nu til Dags«, og så blev den lagt hen, så jeg er uvidende om, hvorvidt den mulig også har haft sine *gode* Sider. »Dryss« har jeg endnu ikke læst, endda den flere Steder er blevet sammenstillet med min — blandt andet af M. J. — dér er han Gu' hjælpe mig igen! — »Hospitalsroman« kaldte han den — jeg opsætter at læse den til Efteråret . . . Det er ganske sandt, hvad du skriver, at Nexø er en af de allerbedste her hjemme for Tiden, han er fuldtud sand og alvorlig. »De romerske Mosaiker« var en hamper Omgang at døje, jeg døjede den da heller ikke ud. Ove Rode kan jeg derimod ikke være enig med Dig om — i mine Øjne er »Oldingen« det rene Gøgl, Pjat fra Ende til anden, ikke ét levende Menneske findes der i Bogen, ikke *én* vittig Sætning, alt efter *mit Skøn*. Det eneste, jeg glædede mig over, var B.'s endda ikke videre grundige Afrisning i Professor Millings Skikkelse, men det skyldtes udelukkende Hævnfølelse — o, du ved ikke, hvor jeg kunde hævne mig på slige Forbrydere mod Finhed og Menneskelighed!

— — Komme op til Ålborg, som du foreslår, kunde jo være meget godt. Naturen er vist nok noget for mig, men det kom jo an på, om der var et Pensionat der oppe, som pænt opfyldte de to Betingelser: billigt og godt, samt — ej mindst vigtigt — beliggende uden for Byen og med Have. I al Fald skal vi andet Steds hen i År, nemlig over til Halland, til et Sted, som hedder Östra Karup og er beliggende ved Åsens Fod, ud mod Kattegat. Dér skal efter Vedels Udsagn være såre godt. Vi rejser først ved Skoleferiens Begyndelse, den 15. Juli . . .

Digitized by Google

— — Jeg traf forleden i Selskab sammen med min Kontrapart i »Dødslitteraturen«, Karin Michaëlis som jo i dette Forår udgav den mærkelige Bog »Barnet«, hvis første Del — til Dagbogen — var gribende god, mens den anden Del var nok så godt kendt fra Axel Lundegård og andre, og som var end mer herman-bangsk og uhyggelig hysterisk end Fruens tidligere Værker. Jeg havde hende til Bords, så jeg fik da nok snakket med hende . . . Manden, Sophus M., var der også, vi mælede ikke ét Ord til hinanden, men skelede under vort omtrent lige digre Pandehår for at udspejde hinanden . . . Ellers var der en hel Hoben Århus-skuespillere og -spillerinder, den enes Kæreste —, Rooses, han er Broder til Åge R. fra Vejle, var den skønneste og bedste unge Pige, jeg i mange År har mødt, vi fik os da også en meget lang Samtale. Hendes Forlovede — han skal være et betydeligt Skuespilleremne, — var en underlig stille, forlegen Fyr, Broderen ganske ulig; at *han* var Skuespiller, skulde ingen tro. Det var ret et smukt Par. Nu skal de giftes i denne Måneds Slutning. Vale et fave!

— —

Du skrev i din Anmeldelse, at »Sindbilleder« kom i Fjor, men den kom sgu i Forfjor, i Efteråret, og skulde endda være udkommet i Foråret; så endnu tror jeg ikke, man har Grund til at skylde mig for Overproduktion, men det kommer forhåbentlig nok.

— —

Med Hilsen fra os alle

din Ven
Harald Kidde.

9.

Kære Niels —

Skyldig — ikke skyldig?

Ikke skyldig!

Ej sandt? ti hør nu:

C. den 15—16de September hujus anni modtog jeg i min Ensomhed udi din højttårnede Stad Rothenburg ob der Tauber, der ligger på Bjærget og ingenlunde kan skjules, en Epistel fra dig, som først havd søgt, men ikke fundet mig udi Dürers og Adam Krafts Stad, Kirkernes, Tårnenes og Springbrøndenes By,

Digitized by Google

det gode og gamle Nürnberg. Hin Epistel vakte svar Eftertanke hos mig, som da hele hin Esmann'ske Historie, som også den omhandlede, havde rørt op i mig og samlet mine Tanker i en anselig Fylkning til Hyldest for hin unge Frøken Hammerich, der kendte hin sjældne Fugl Rok, der kaldes Kærlighed, og kendte Kærligheds stærke og gyldne: Enten — Eller. Se, i dette Hyldningstog vilde du neppe, efter hvad du skrev om den liden Journalist-Forfatter, have indordnet dine Tanker, og måtte jeg desårsag have pansret mine, nu de skulde gange udi Leding mod dine. Men dels måtte jeg først smede dem deres Rustninger med Betænksomhed, at de skulde stande mod dine Tropper, og dertil var mig Tiden knap, da jeg strix måtte benytte de 16—18 Dage, jeg kunde tilbringe i Rothenburg — hvorfor vil fremgå af nedenstående, dels vovede jeg ikke ret at udskikke dem alt nu, da hin så helt i det moderne Livs Krinkelgang udsprungne Handling og den Middelalderens lydløse Fred, jeg da boede og levede i, indgik det Konglomerat, der nævnes: en Bog — d. v. s. Planen til, Tanken om en Bog — en Tanke og en Plan, der måtte gæres af i det ubevidste og uberørte. Desårsag kom jeg da ikke til at skrive. Dernæst var jeg i Dresden i 7 Dage, hvor jeg var på Farten fra Morgen til Aften i Malerisamlinger, Kirker, Fyrrelunde og Gader — og så — vidste jeg ikke mere din Adresse. Ti du skrev, at den i Skindergade kun gjaldt til 1. Oktober, og jeg kom just hjem 1. Oktober, sent om Aftenen. Altså: skyldig — ikke skyldig?

Rimestad siger, at vi en Dag traf dig oppe på Strøget, vist en Dag sidst i forrige Måned, men du skuede ikke mig og jeg ej dig — først senere, da jeg spurgte ham, hvem han havde hilst på, sagde han, at det var Hr. Journalisten og mente, at jeg da også havde set dig. Men nej! Og hvad skulde jeg så gøre?? Før nu ret takke dig for dit lange og alvorlige Brev til mig dernede, det lille nu heroppe og — sidst ej mindst — for dine pæne Ord om mig og min Residens, »Luftslotte« benævnt, i »Damernes Blad«? Dèr ser jeg dig ofte skrive for det smukke Køn, mens du i »Verdensspejlet« — efter flere Udsagn — også skal have din Rubrik. Der har jeg imidlertid kun set én Artikel af dig, men den var herlig spydig og svær flot skrevet — den handlede om Dame-Ayoë og Mandfolke-Skjoldborg — og de blev

Digitized by Google

både klippet og barberet som deres Hår og Skæg tiltrængte — og dog så usigelig høfligt behandlet.

Nå — ser vi dig nu ikke snart herude i vore Gemakker på en liden Visit?? du haver jo knap Tid, men en Søndag kunde du vel nok nå herud — eller en Aften? I første Tilfælde må jeg dog advare dig for førstkommende Søndag, da jeg ikke vil være at træffe efter 4 Slæt, og i sidste Fald bede dig skikke en liden Epistel forud, at du ikke skal beskikke dit Hus uden Nytte, men træffe mig hjemme, så vi kunde samles frydefuldt?

Med venlig Hilsen fra Moder

Din Ven,
Harald Kidde.

Henrik Ibsens Vej 9, 22. Nov. 1904.

10.

Jægersborg Allé 12 — Charlottenlund
Ordrup: 325 — 21. Aug. 1912

Kære Niels —

Tak for »Under fire Øjne« og tilgiv, jeg først nu svarer. Mine Svigerforældre har bægge været meget syge og er endnu langtfra over det, så her har været megen Forstyrrelse, og er det bestandig. Ellers havde jeg bedt dig komme herud en Dag, at vi kunde tale sammen. Nu må det vente, til vi ser, hvorledes det går med Sygdommen.

Din Bog har virkelig glædet mig — forsåvidt som den er så meget mere værd end dine tidligere. »Kvindelist« synes mig ganske vist særdeles ubetydelig — ja, jeg indrømmer, at Censors Bidrag absolut forekommer mig det vittigste! Men i de andre tre er der ikke små Tilløb til Menneskeskildring og, først og fremmest, et helt andet alvorligt Begreb om, hvad Skribentvirksomhed er, end du tidligere har vist. »Lykkens Pamfilius« er jo nok ubetydelig, men indeholder dog en Menneskeskildring: den unge Maler og et Tilløb til en: Fruen. Mere værd er dog de to andre Scener: Redaktionskontoret og Lægestuen. Her er virkelig lyslevende Mennesker og Indhold. *Her* kan man tale om et Forfatterskab.

Et ualmindeligt ubehageligt, uhyggeligt, ja hæsligt Indhold er her behandlet med Kendskab og Alvor, der aftvinger en vis Respekt. Forfatteren kender det, han taler om, og at han, til-

Digitized by Google

dels, synes Part i det, giver det en Dybde, en pinlig Tynge, der gør, man ikke let glemmer disse to hæslige Scener. Efter dem kan ingen nægte dig Iagttagelsesevne og Fremstillingssans, heller ikke, hvad der, i et Forfatterskab som dit, næsten er det vigtigste, kunstnerisk og menneskelig Alvor.

Det rå Slud, der står ud fra disse to små Stykker, har luftet alt tillært ud af dig, givet din Stil en kynisk, men også en ret mandig, Ligefremhed, der virker særdeles velgørende efter den forsøgende, koketterende og friserede Manér, der behersker »Kvindelist« og det meste af, hvad du hidtil har skrevet.

Jeg skjuler ikke, at dit Forfatterskab er mig utiltalende ved sine Emner. Men kan du finde flere som disse to sidste og behandle dem med saa hvast og kyndigt et Greb, vil jeg respektere det, indenfor dets Art og Omfang. Send mig din nuværende Adresse, at jeg kan vide, hvor jeg kan finde dig, når jeg, så snart det lysner lidt for os med de Gamles Helbred, vil bede dig se ud til os.

Venligst Hilsen fra os alle

din
Harald Kidde.

Digitized by Google

»LIVETS PRIS«.

Af EMIL BØNNELYCKE.

PAA Gyldendals Forlag foreligger i *Regitze Winges* kyndige og fuldendte Oversættelse den unge, italienske Digter *Raniero Nicolai's* Prosa-Hymne »Livets Pris«, som vandt i den VII. Olympiades internationale Kappestrid i Literatur i Antwerpen MCMXX og sejrede over Konkurrenter af forskellige Nationer.

Først om Forfatteren. Citat af Oversætterindens Forord til Bogen: »Raniero Nicolai, født i Rom 5. Okt. 1893, mistede som ganske lille sin Fader, og hans udmærkede Moder kæmpede som Enke i smaa Kaar en haard Kamp for at opdrage sine Sønner. Ved Hjælp af Fripladser, Studie-Legater og personligt Arbejde for sit Brød fik Raniero Nicolai sine Eksaminer. Da Italien i 1915 gik med i Krigen, blev han, 21 Aar gammel, indkaldt, og gik med som Sekondlieutenant. Saaret, tilfangetagen af Østerrigerne i Juli 1916, tilbragte han 2 Aar i Hunger-Fangelejren ved Mathausen. Herfra lykkedes det ham i September 1918 at flygte. Forklædt som Østerriger naaede han Denikins Hær i Kaukasus og derpaa, igennem Persien, den franske Mission i Tyrkiet, ved hvilken han tog Tjeneste. Efter at have deltaget i Krim-Sortehavs-Krydstogtet lykkedes det ham omsider at naa hjem til Italien, tidsnok til med Held at deltage i Literatur-Væddestriden i Antwerpen, men med Øjnene ødelagte af en frygtelig Øjensygdom, der grasserede i Mathausens Fangelejr.«

Af Krigsaar, Kampe, legemlige Kvaler og aandelig Stagnation skabtes de Følelser, der formede Bogen »Livets Pris«. Den er ikke en Roman, ikke noget episk Digt, men en Hymne i ubunden Form. Den er en Hilsen til Livet, et Udbrud af grænseløs Henrykkelse over at være vendt tilbage til Livet, Lyset, Livet som Oplevelse, Sundhed, Tingenes Almagt og det mirakuløse Hverdagsliv. Den er en Given-sig-hen i Lovsang til Tilværelsen, »drikke med fulde Lunger de sunde Dufte af Græs og af Straa, se sin egen Tilværelses Maal i hver en Jord-Alkymi«.

> »Vælge en skyggefuld Hule, bygt af Kastanjernes viftende
> »Hænder, lade sig dysse i Søvn af Smaafluers Harmonika-
> »spil.«

Digitized by Google

»tænde en Glædesild, vifte med Flag af de grønnende »Grene, synge sin Kærligheds Viser paa Hendes friskt »svulmende Mund, der smager som Æbler.«

Den er paa 200 tættrykte Sider, en ikke blot prosalyrisk Kraftpræsentation, gennemført med stor, stilistisk Konsekvens, ikke blot et Ordmaleri, der paa Originalsproget maa lyne af lydlig Pragt og tone af den skønneste vokale Sødme, men den er en Række »olympiske Sange«, bugnende af et underdejligt Billedvalg, tyngede af Frugters Sødme, Stjerners »underfulde Impulser«, Bøndernes Viser, Rørfløjtens Musik, Brombærbuskens fløjelsbløde Bær, Mandelgrene med Blomsters rødmende Sommerfuglevinger, tonende af Vaaren, der synger med »Svalestruber«, udskyder »Glædespile, uventede fra sin Bue«. Som Helhed er »Livets Pris« et Mosaikarbejde, en detailleret Buket af Poesiens mest udsøgte og skønne Blomster. Det er en Bog, der viser Ungdommen Vejen til Tilværelsens Aladdins-Hule, til Livets maleriske Sødme, Dagens Æventyr, til alle Tings Under og Naturens Fortryllelse. Det er en Bog, der Blad for Blad aabenbarer Livets ganske simple Skønhed, set med nye Øjne, med unge Øjne, og med al den Ukrænkelighed i Blikket, som indvier vor Tids Ungdom til den nye Verden. Der er ikke Antydning af *Sorg* i denne Bog. Raniero Nicolai hører til den Generation af nye Digtere i Verden, der for fuld Kraft forkynder, at *Sorgen* ikke eksisterer. Der er kun en Glæde, en Tvangsglæde, bøj Knæ for det Mirakel, at du lever, tak Livet, som *Hamsun* siger, det var godt at leve. Der er kun Elskov og Henrykkelse til, Jubel fra Morgen til Aften, uendelige Fond af Appetit paa Livet. Men Raniero Nicolai maner ikke en raadden Psycholog-Literatur ned i Jorden med tunge Støvler. Han jager ikke det æstetiske *L'art pour l'art*-Spøgelse paa Flugt med triumferende Fagter og Ny-Tids-Gebærder. Han aabner Billede paa Billede, Blad for Blad sit Værk af inderlig Taknemlighed og Betagelse over Livsvidunderet: At leve! Der er muligvis ingen Gud. Hvem véd? Men Livet er dejligt at leve! Og med en vis Styrke i sin Nænsomhed, en vis inderlig Kraft i sin Varsomhed, en besynderlig Hengivenhed og Ømhed i sine selv haarde Udtryk synger han sit pompøse, farverige Digt til Livets Ære. Forinden jeg nærmere forklarer Bogens Bygning, Mening og Indhold og moderne Udvikling mod et moderne Livssyn paa et rent primitivt Grundlag, nemlig Na-

Digitized by Google

turfølelsen, skal nogle af første olympiske Sang »Den legemlige Skønheds Pris« citeres:

»Alle Skønjomfruer har kurret som Turtelduer, har kvidret
»som Mejser, drømmende om hint Smil paa hans røde
»Mund, hvis Afglans sitred paa deres«.

»Fader og Moder har set paa ham med uendelig Stolthed;
»Faderens Mund har kysset Moderens Pande.«

»Begge mindes deres Tyve Aars Kærlighed, da deres dybe-
»ste Fibre sitred«.

»Solen sagde til Skyen: »skyg over ham, medens han
»hviler!« Skyen sagde til Solen: »skin paa ham, medens
»han arbejder!«

»Sart som et Maaneskinskærtegn er Endymions Æventyr,
»Liljerne blegner, Cyklamenblomsterne bliver som badet
»i Mælk«.

»Græssets Kølighed kildrer Endymion, og Faarekyllinge-
»sangen kysser hans Øjne; under den lille Steneg er der
»et Leje af Blade«.

»Nede paa Idrætspladsen saa jeg ham kaste Stene og
»Diskos; tro mig, Veninder, hans Bryst er bredt, der er
»Grund til at skælve!«

»Munden er som Granattræets Frugt, fuld af snehvide
»Kærner mod en kødfarvet Nellike. —
»Kys den blot ikke«.

»Nu løser Maanen sit Halsbaand af Perler«
o. s. v. o. s. v.

Mangfoldigheder af bedaarende Billeder. Utrættelige Skønhedsudtryk, en klassisk-mytisk Sammenligningspoesi, der i sin Form viser tilbage til oldgræsk Digtning, til Pindaros, hvem Forfatteren citerer, til homeriske Hymner og antik Kunstopfattelse, men i sit Indhold fuldt moderne, nyt, krigsaktuelt, ja ført helt frem til Fabriksskorstenene i »Sang til Arbejdet«.

»Alle Anstrængelser være velsignet i denne Glædens Stund!«

»Staalværket være velsignet, der ud af Metalblokke, store
»som Klippesten, tildanner Fredens Værktøj«,

Digitized by Google

»Plove og Hakker, hvis blanke Tænder blot sulte efter
»at virke«.

»Og velsignet være Fabrikens Surren i Klippekanalen;
»Silkespinderiet være velsignet i Dalen, der, hvor Vand-
»raseriet bærer Vandballer og sætter Remmenes Fang-
»arme-Virvar i Gang.«

Det er Poesi Anno 1920, Fabrikkernes og Spinderiernes Indrullering under Digtningen i Kampen for *helt* at forstaa vor Tid, vurdere den og skildre den. Det er i denne præmierede Bog selve Tidens egen Sejr over hint æstetiske Dogme, der har ført Literaturen som en Flue ind i Edderkoppespindet, det, som nu splintres af Strømmen og Stormen i den moderne Digtning.

Raniero Nicolais Bog bestaar af otte Sange, som Forfatteren i Fortalen forklarer saaledes:

»— med den Hensigt i *Livets Sang* at prise de menneskelige Følelser og Foreteelser i Henhold til Fænomenernes skæbnesvangre Omskiftelser og Lovens tvingende Magt, at prise det aandelige Liv som det materielles Farve og Atmosfære, at opfordre Menneskene til at være lykkelige«.

»I *Arbejdets Sang* har jeg villet prise Anstrengelsen, der dagligt skænker Lykke«.

»I de seks Olympiske Sange har jeg villet:

»prise den legemlige Skønhed, særligt paa Grund af dens Magt til at bevæge, og paa Grund af den Kærlighed og Hengivenhed, den, som er ægte Udtryk for Ungdommen, der er Livets Salt, opvækker«;

»prise den »legemlige Modstandskraft« ved at berømme »Løbet« som Udtryk for den aandeløse Higen mod Maalet, der berettiger ethvert Offer. Æventyret om Soldaten fra Marathon søger Heltedigtsfarve at male en saadan Bestræbelses tragiske Skønhed«;

»prise »Kraften« i »Kampen«, der fremstiller den skæbnesvangre Nødvendighed, som Udvalgsloven paatvinger os, huske Menneskene paa, at en klog Brug af saavel Vilje som List er nødvendig under denne fortvivlede Anspændelse«;

»prise »Kampen mod Elementet« i »Svømningen«, den første Helteprøve, Mennesket gav sig i Lag med;

»prise »Hesten« med den Hensigt som et Tillæg til Menne-

Digitized by Google

skets legemlige Attributer at berømme de animalske Livs Underkastelse under dets Magt«;

»og sluttelig at prise »Flyvningen«, som den sidste Helteprøve Menneskeheden har foretaget«.

Dette er Bogens Program, og Raniero Nicolai viser sig i Realisationen af sin Idékæde at være en dyb og ægte Digter, der netop maaler Omfanget af sin Evne ved en ganske præcis Opfattelse og Forstaaelse af sin Samtid paa Baggrund af svundne Tider.

Det er en Bog til vor Tids Ungdom. Den henvender sig ikke til en ældre Generation, der ikke forstaar Tiden, og mindst til Alderdommen, der fornægter Tiden. Den er et Digt, en Hymne til Fremtidens Liv, som den nuværende Ungdom skal opleve. Den udtrykker Ungdommens Følelse og Sum af nye Drømme. Den er en Ædelsten, hvori en ny Verden straalende spejler sig.

Digitized by Google

MARIE BASHKIRTSEFF.

Af Marie Helms.

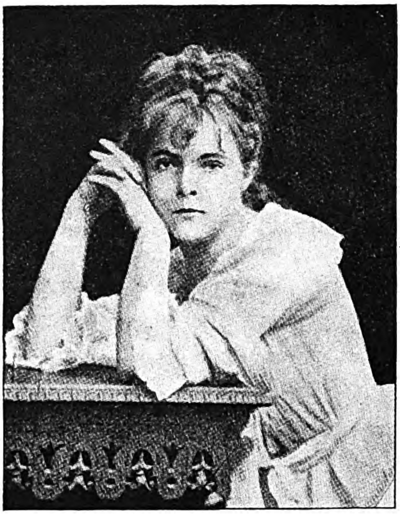

Gang paa Gang støder man i engelske, franske og russiske Romaner paa Marie Bashkirtseffs Navn. En Dag griber man et Konversationsleksikon og læser deri den korte Notits om den unge russiske Malerinde Marie Bashkirtseff, hvis fortrinlige Billede »Le meeting« hænger paa Luxembourg, og hvis efterladte Dagbøger har gjort hendes Navn berømt. Pludselig staar det lille Maleri »Le meeting« ganske klart for ens Bevidsthed. En Gruppe Drenge, en af dem iført det sorte Forklæde, som smaa franske Skolebørn bærer, staar ved et Plankeværk og lytter med et ivrigt, interesseret Udtryk i Ansigtet til, hvad den største meddeler. Jo vist husker man Billedet! Og saa en Dag faar man fat i den berømte Dagbog, der er skrevet paa Fransk, og som udkom med et indledende Digt af André Theuriet i 1885, knap et Aar efter Forfatterindens Død.

Et højst mærkeligt »document humain«!

Selv om der ikke paa Passys Kirkegaard var rejst et pragtfuldt Monument over Marie Bashkirtseff, vilde hendes Navn dog ikke glemmes. Hun staar for sine Læsere som en fængslende, egenartet Skikkelse. »Ton esprit est vivant, vibrante est ta mémoire«, har Theuriet ridset ind paa hendes Grav.

Marie Bashkirtseff var Lillerusserinde, født 1860 i Ukraine, Landet med de endeløse Sletter og monotone Hedestrækninger, Landet med de skønne og vemodige Folkesange. Som et ægte Barn af sin Fødeegn længtes Marie hele Livet igennem mod Lys og Farver og Skønhed.

Allerede i 12 Aars Alderen begynder hun at føre Dagbog. Hun fortæller om sin Fader, der er Adelsmarchal i Ukraine, om

Digitized by Google

Moderen og Tanten, som hun tyranniserer, men som helt ofrer sig for hende og lever i Udlandet for hendes Skyld. Om Morfaderen beretter hun, en gammel Officer, et Stykke af en Videnskabsmand og Digter, Byronianer, som er uendelig stolt af, at der er Tatarblod i hans Aarer. Denne tatariske Afstamning er vel nok Aarsag til flere af de ejendommelige Karaktertræk, der glimtvis kommer frem hos Barnebarnet, en mærkelig Vildskab og Haardhjertethed parret med Godhed, en umaadelig Herskesyge.

Hun betragtes og behandles i eet og alt som Vidunderbarn, taler foruden Russisk baade Fransk, Tysk, Engelsk og Italiensk, er meget musikalsk, tegner og er knap 13 Aar gammel paa det rene med, at hendes Dagbog engang skal offentliggøres. Hun fortæller paa dette Tidspunkt om sin Forelskelse i en Hertug, som hun kender meget lidt til, en ren og skær Fantasiforelskelse, og da han gifter sig, tager hun hæftigt paa Veje. I Virkeligheden var det nok hendes Ærgerrighed, der fik et Knæk, det var den gyldne Hertugkrone, der vinkede, det var Ære og Berømmelse, hun søgte.

I 16 Aars Alderen under et Ophold i Rom er hun optaget af en ung Italiener, der er forelsket i hende. Hun indvilliger i et Stævnemøde, der foregaar om Aftenen paa Trappen op til Familiens Lejlighed. Det er for hende, som om hun oplevede en Scene i en Roman. Hun kysser ham »egentlig mere for hans Skyld end for min«. Men da han ikke kan rejse til Nizza, hvorhen hun begiver sig Dagen efter, bliver hun fortørnet. Hendes Sværmeri dunster bort, og hun er dygtig forbitret paa sig selv, over at hun et Øjeblik lod sine Følelser løbe af med sig og virkelig kunde nedværdige sig til at give Italieneren et Kys.

Men til Trods for disse Smaaforelskelser og til Trods for, at hun stadig spekulerer paa, om hun ikke skal gifte sig og helst gøre et godt Parti, spiller Kærligheden ingen stor Rolle for hende.

Det er de mærkeligste Ting, dette Pigebarn kan finde paa, naar det tatariske Blod faar Overtaget. Da hun efter en længere Rejse engang vender hjem til Familiens Villa i Nizza, opdager hun, at alle hendes Apparater til fysiske og kemiske Forsøg er ryddet til Side, sat ned i Kasser, og enkelte er ødelagt. Hun bliver forbitret derover og giver sig straks til at slaa det meste af det tiloversblevne i Stykker for at give sin Vrede Luft. Se-

Digitized by Google

nere hen, da Verden engang er gaaet hende imod, griber hun i sit Raseri det kostbare Taffelur, der staar i Spisestuen, og kaster det i Havet. »Stakkels Ur!« tilføjer hun i Dagbogen, da hun beretter denne Bedrift.

Under et Ophold i Neapel faar Marie at vide, at Kong Viktor Emanuel vil gøre Visit hos en udenlandsk Prins, der bor paa samme Hotel som hun. Saa gaar hun Kongen i Møde og standser ham, idet hun siger, at hun gerne hele sit Liv vil rose sig af, at hun har talt med den bedste og mest elskværdige Monark i Verden. Smigret griber Kongen den unge Piges venstre Haand med begge sine Hænder og trykker den varmt. I Dagbogen meddeler hun, at hun i 8 Dage vil bære Handske paa den venstre Haand. Men senere findes den Replik: »Jeg har taget Handsken af!«

Elskværdig er Marie ikke paa dette Tidspunkt; hun er i høj Grad forfængelig, lidenskabelig, et overkultiveret, forfinet Væsen, der spilder Tiden med taabelige og fantastiske Paafund og fortaber sig i Spekulationer over, hvorledes hun ved sit Giftermaal skal kunne blive Centrum i en straalende Kreds af Politikere, litterære Personer — eller maaske Filantroper.

Højst mærkelig er Skildringen af det Besøg, som Marie uden Ledsagelse af Moderen og Tanten, kun fulgt af en Kammerjomfru og en Tjener, aflægger hos sin Fader Adelsmarchallen, der sammen med Maries Broder bor paa Familiegodset i Nærheden af Poltava. Her er en Mængde Gæster, mest unge Mænd af Slægten og Venner af Broderen. Alle er de betagne af den unge 16aarige Pige, der var meget smuk. Hendes Ydre har François Coppée beskrevet. Hun var ikke ret høj, men hendes Skikkelse overordentlig harmonisk. Det gyldentblonde Haar faldt i bløde Krøller. Hun havde en pragtfuld Teint, store straalende Øjne, om Munden et blidt og drømmende Drag. Og hun forstod at klæde sig, saa hendes Skønhed kom til sin fulde Ret.

»Min Majestæt«, som hun under Opholdet i Rusland ynder at kalde sig, ligger en Formiddag nede ved Floden behageligt udstrakt paa et Tæppe. Da Selskabet skal hjem til Frokosten, bærer de opvartende Kavalerer hende i Tæppet lige til Havens Gitter; i »Guldstol« føres hun gennem Haven, til en af de unge Tilbedere til sidst løfter hende op paa Armen og bærer hende saaledes det sidste Stykke, »til det endelig behagede mig at gaa

Digitized by Google

op ad Trappen«. Her stiller hun sig i Positur omgivet af hele sin Stab. Samme Eftermiddag føres Faderens smukke ny isabellafarvede Heste frem i Gaarden. De er unge, fyrige, ingen har nogen Sinde redet paa dem. En ung Officer forsøger, men bliver straks kastet af. Marie flyver op paa sit Værelse, afører sig det straalende Fekostume, hun den Dag har baaret, tager Ridedragt paa, og til Trods for alles Protest og Forsikring om, at hun først vil kunne ride Hesten om nogle Aar, bestiger hun det skælvende Dyr. Ængstelig er hun, det tilstaar hun i Dagbogen, men »kun den er tapper, der udfører en Bedrift, som man selv er bange for«. Paa et Øjeblik lykkes det hende at berolige Hesten, og til alles Forbavselse rider hun først rundt i Gaarden, dernæst omkring i Egnen, ledsaget af en Rytter og et Par Vogne, hvor Familien og Gæsterne har taget Plads for at følge det eventyrlige Ridt. Snart tvinger hun Hesten til Trav, snart til Galop og vender saa sejrsstolt tilbage. Om Aftenen er der Fest paa Gaarden til Ære for hende, Husene illumineres, der afbrændes Fyrværkeri, Landsbymusikken spiller, og Bønderne danser. I Dagbogen skriver hun: »Jeg er bleven baaret i et Tæppe som Kleopatra, jeg har tæmmet en vild Hest som Alexander, og jeg maler som en — der endnu ikke er Rafael.«

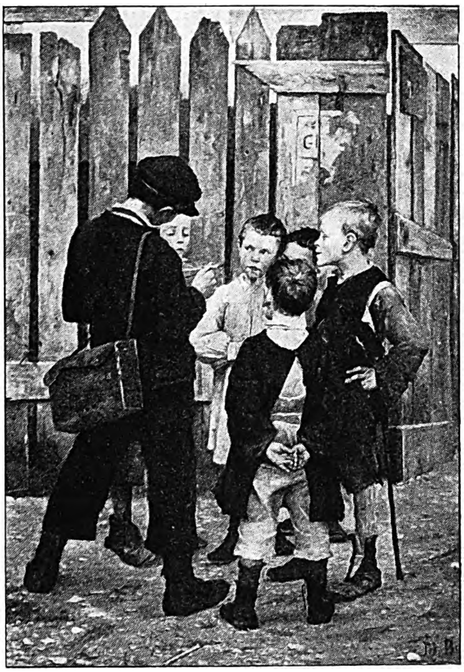

Hun gaar paa Jagt, skyder til Skive og rammer hver Gang. »Alt klæder hende!« udbryder Faderen stolt. Men til Trods for al den Virak føler Marie inderst inde Tomhed og Lede ved det Liv, hun lever, klager over, at hun ikke har en eneste rigtig Ven, glæder sig til Vinteren, da hun kan faa Lejlighed til at »leve,

Digitized by Google

arbejde, udvikle sig«. Den Tanke, at hun ikke skal blive til noget her i Verden, piner hende. »Næsten 17 Aar, og hvad har jeg hidtil udrettet!«

Hun plages hemmeligt af Bekymringer for sit Helbred, og Tanken om Døden ængster hende: »At dø, dø uden at efterlade sig et Minde, dø som en Hund, som hundrede Tusinde andre Kvinder er døde, hvis Navne næppe er ridset ind paa Stenen over deres Grav«.

Marie havde en dejlig Sangstemme. Allerede som Barn skrev hun om sit Ønske om at naa frem enten ved sin Sang eller sit Tegnetalent, og dette Udbrud: »Je veux la gloire« gaar i Virkeligheden som et Ledemotiv gennem Dagbogen og gennem hele hendes Liv.

Efter Opholdet i Rusland tager Marie til Paris og anvender hele sin Energi paa sin Stemmes Uddannelse. Nu har hun et Maal og vil sætte alt ind paa at naa det! Men en Sygdom i Strubehovedet, der trodser de dygtigste Lægers Behandling, er Aarsag til, at hun fuldstændig mister sin smukke Stemme, hvilket er hende en bitter Sorg. Hendes ærgerrige Drømme maatte briste, men til Trods for hendes Forfængelighed slumrede der inderst inde i hendes Sjæl en dyb og brændende Kærlighed til Kunst, og hun melder sig ind som Elev i Académie Julian i Paris i Oktober 1877.

Snart bliver hun stærkt optaget af sit Arbejde, men, betegnende nok, Marie Bashkirtseff vil opnaa at blive Malerinde i langt kortere Tid end Kammeraterne. Hun arbejder med febrilsk Iver, ja næsten med Raseri, og den Sympati, man ikke kunde have for den egoistiske, selvoptagne, forfængelige unge Pige, der var saa stolt af sin Skønhed, den skænker man fuldt ud den unge Kvinde, der, alle Hindringer til Trods, arbejder saa intenst og med saa megen Forsagelse for at naa det høje Maal, hun har sat sig. Men selvfølgelig spiller Ærgerrigheden ind med. Marie vil være Nr. 1 og er skinsyg paa de Kammerater, der er dygtigere end hun. Hun er saa bange for ikke at blive taget helt alvorligt og mener, at hendes fornemme Fødsel og hendes Rigdom er en Hindring for hende i Samværet med de andre Elever, hvem hun misunder, fordi de har Lov at gaa omkring i Museer, i Kirker, paa Gaderne, som de vil, mens hun

Digitized by Google

maa finde sig i at have en Selskabsdame i Hælene, og Familiens Vogn skal køre hende frem og tilbage.

Moderen og Tanten, der helliger hende hele deres Liv, forstaar hende ikke helt og ærgrer hende ved deres alt for store Omhu, og Faderen og hans Kreds, der finder alt Arbejde vulgært, synes, det er urimeligt, at Marie bruger sin Tid paa den Maade.

Det er en Sorg for hende, at hun stadig er plaget af Sygdom, Hoste og Feberanfald, og tit maa afbryde Arbejdet og rejse til Badesteder. At tilbringe en Vinter i Syden vil hun nu ikke høre Tale om. Undertiden henvender hun sig til Spaamænd for at søge Trøst for sin Ængstelse, men bliver mere og mere overbevist om, at hun skal dø ung, og der er paa Bunden af hendes Sjæl en dyb Melankoli.

I 1880 — 4 Aar før sin Død — er Marie fuldt paa det rene med, at hun har Brystsyge, hvilket Lægerne vil skjule for hende, men Trøsten for alle mørke Tanker finder hun i Arbejdet. »Naar jeg arbejder, tænker jeg mig, at jeg væver min egen Lykkes Traade, men er jeg uvirksom, standser alt for mig!«

Møder hun Modgang paa Kunstens Bane, skjuler hun det for sin Familie, stolt som hun er, men naar Arbejdet lykkes, og hun faar Ros, er hun tilfreds. Hele hendes Tid er optaget af at male, læse og skrive. Kærligheden spiller slet ingen Rolle for hende. »En Mand eller Kvinde, som altid arbejder og vil vinde Berømmelse, elsker ikke som de, der ikke har andet at gøre!« Fra hendes 19de Aar stammer den Bemærkning: »Jeg foragter de Mennesker, der intet er!«

Hun begynder at udstille paa Salonen, og hendes Billeder vækker Opsigt. Hendes Lærer er stolt af hende, og Maleren Robert Tony Fleury opmuntrer hende. Men selv ser hun, at der er Mangler ved hendes Arbejder, og lider under, at hun i sin Kunst ikke helt kan give det, hun ønsker og stræber efter, og ofte gribes hun af Fortvivlelse ved Tanken om, at hun ikke efterlader sig et Værk, der kan bevare hendes Navn for Efterverdenen. »J'ai le désir de rester sur la terre!«

Efterhaanden bliver hendes Billeder mere og mere omtalt. I 1883 fik hun paa Salonen en Medalje for en Akvarel; selv syntes hun, at hun burde have haft den for Maleriet »Jean et Jacques«, der var udstillet samtidig. Men den Hæder, hun opnaar, staar

Digitized by Google

ikke i Forhold til hendes fortærende Ærgerrighed. Et Sted skriver hun, at hun arbejder jo ogsaa for sit Lands Ære.

Hvad der gør stærkt Indtryk paa Læseren, er Maries Sorg over, at hun, den feterede unge Pige, ikke har en eneste rigtig Ven. Imidlertid kort Tid før sin Død opnaar hun virkelig den Lykke at vinde en Ven i den berømte franske Maler Bastien Lepage. Hans Arbejder havde hun i flere Aar beundret, og sin Glæde over at lære ham nærmere at kende udtrykker hun i Dagbogen i disse Ord: »Den store, den sande, den uforlignelige Bastien Lepage besøgte os i Gaar«. I Juni 1883 fortæller hun om sin Henrykkelse, da hun kommer ind i hans Atelier, sidder ved hans Staffeli, benytter Mesterens Pensel og maler med hans Farver, mens hans egen Broder, hvem hun længe har staaet i venskabelig Forbindelse med, sidder Model for hende. Et Aarstid efter bliver Bastien Lepage en hyppig Gæst hos Familien Bashkirtseff, men paa den Tid, da det egentlige Venskabsforhold mellem dem opstod, i Juni 1884, er Bastien Lepage ramt af en dødelig Sygdom, og Maries Tuberkulose er vidt fremskreden. Til Trods for vedvarende Feber vedbliver Marie at male og under sig ingen Ro. Hendes store Billede »Le meeting«, der blev udstillet paa Salonen i 1884, fik en glimrende Omtale og blev reproduceret i alle de større Blade, men hun opnaaede dog ikke den Medalje, hun saa inderligt havde haabet at faa, og dette betragtedes af mange som en stor Uretfærdighed. Det pinte hende endnu mere, at man i Kunstnerkredse mente, at Bastien Lepage havde hjulpet hende med Billedet, en Paastand, der ikke kunde bevises. Naturligt er det vel, at hun ubevidst efterligner den Maler, hun beundrer saa meget. I Dagbogen klager hun bittert over de uretfærdige Beskyldninger, erklærer, at nu har hun i 6 Aar, de bedste og skønneste i hendes Liv, arbejdet som en Tugthusfange, og naar det endelig lykkes hende at male noget, der er godt, hvad er saa Lønnen — »en afskyelig Bagvaskelse«.

Omtrent samtidig hermed tager hendes Sygdom en pludselig Vending; hun ved nu, at hun ikke kan have langt igen, og at den mindste Forkølelse kan dræbe hende.

Da Bastien Lepage paa denne Tid er meget syg, kommer Marie og hendes Moder og besøger ham, og de faar Lejlighed til at tale en Del sammen. Meget Haab om, at han skal komme sig, er der ikke, og Marie er ogsaa fortvivlet ved Tanken om,

Digitized by Google

at hun selv skal dø nu, da Livet virkelig har faaet Værd for hende, da hendes Arbejder gør Lykke, og hendes Drømme om »la gloire« saaledes synes at skulle gaa i Opfyldelse. »Mourir à 24 ans sur le seuil de tout!«

Det er gribende at læse om de sidste Uger i Maries Liv. Hun kan ikke mere gaa ud, men faar Besøg af Vennen i Stedet for. Hun fortæller 16. Oktober, 14 Dage før sin Død, om hvorledes Bastien Lepages Broder bærer den syge Mand op i hendes Hjem. Her sidder de to døende Mennesker hver i sin Lænestol og ser tavse paa hinanden, alt for svage til at tale sammen. Hun er den Dag klædt i en smuk Dragt af hvidt Plys og Kniplinger. Malerens Øjne straaler af Glæde, da han ser hende, og han siger: »Gid jeg nu kunde male!«

Den 20. Oktober skriver hun, dybt bedrøvet over sin og Vennens Sygdom, for sidste Gang i sin kære Dagbog. »Misère de nous!« staar der, og hun tilføjer bittert: »Hvor mange Portnere er der ikke, der har det godt!« Saa falder Pennen hende af Haanden, og 11 Dage efter, den 31. Oktober 1884, er hun død.

Seks Uger senere, i December 1884, dør Bastien Lepage.

Marie Bashkirtseff blev begravet paa Kirkegaarden i Paris's Forstad Passy. Familien har rejst en smuk russisk Gravkirke over hende, i Krypten staar hendes Kiste; i Kapellet findes hendes Bedeskammel, enkelte af hendes Billeder, hendes Palet o. s. v. Paa Sidevæggene er der to smukke Glasmalerier af den unge Pige.

Fik Marie end ikke sin Ærgerrighed helt tilfredsstillet, mens hun levede, blev hendes Navn dog berømt efter hendes Død. Foruden nogle Skulpturer og Tegninger efterlod hun sig 5 Portrætter og 14 Landskaber og Genrebilleder. Det meget omtalte »Le meeting«, »Jean et Jaques« samt to Kvindeportrætter findes paa Luxembourg. Langt mere Betydning end Malerierne har dog hendes Dagbog, som hun har ført gennem 12 Aar. Den omfattede oprindelig 7 Bind, men udkom i 2 Bind. En ny, stærkt udvidet Udgave er nu under Forberedelse.

Marie havde selv en tydelig Følelse af, at hendes Optegnelser maatte have Værd. I 1879, da hun er stærkt optaget af at male, skriver hun: »Hvis jeg ikke lever længe nok til, at jeg kan blive berømt, vil denne Bog nok interessere Naturalister. En Kvindes Liv, som det leves fra Dag til Dag, er altid mærkeligt«. Et andet

Digitized by Google

Sted skriver hun: »Det forekommer mig, at denne uendelig lange Dagbog indeholder Skatte af Tanker, af Følelser, af Originalitet«.

Hun gør intet for at tage sig ud, lægger ikke Skjul paa sine mange Fejl, undertiden er man ligefrem forbløffet over hendes Ærlighed. Selv har hun gjort Foranstaltninger for at forhindre, at hendes Dagbog blev tilintetgjort. »Bliver Bogen ødelagt, vil der snart intet mere være tilbage af mig, intet, intet . . . . At leve, være saa ærgerrig, lide, græde, kæmpe og saa til sidst Forglemmelse, Forglemmelse, som om jeg aldrig havde levet!«

De, der læser hendes Optegnelser, lærer en velbegavet og højst ualmindelig Kvinde at kende, »en Sjæl af Ild og Sne«. Man begynder med at ærgre sig over dette Pigebarn, der kun synes at være optaget af sig selv og sin egen Skønhed, men efterhaanden faar man Agtelse for den unge Pige, der kaster sig over Arbejdet og kæmper saa haard en Kamp for at blive til noget. Man smiler ad hendes Ærgerrighed, ler ad hendes Skinsyge mod Kammeraterne, de Kammerater, hvis Navne forlængst er glemt — man lider med hende i hendes Sorg over Sygdommen, der svækker hendes Arbejdskraft, og man beundrer hendes rastløse Flid og ukuelige Viljekraft, der vil overvinde alt, hvad der hindrende stiller sig i Vejen for det Maal, hun har sat sig, Opfyldelsen af de ærgerrige Kunstnerdrømme, der allerede i hendes Barndom havde dæmret i hendes Sind.

Og man maa erkende, at Marie Bashkirtseff har faaet sit Ønske opfyldt at sikre sig et Eftermæle. Gennem denne ejendommelige Bog har hun selv rejst sig et Monument, der vil bevare hendes Navn til sene Tider.

Digitized by Google

KOLLEGIER OG KOLLEGIELIV.

Foredrag paa Universitetet ved Regensens 300 Aars Jubilæum
den 30. Juni 1923
af Knud Fabricius, Professor og Regensprovst.

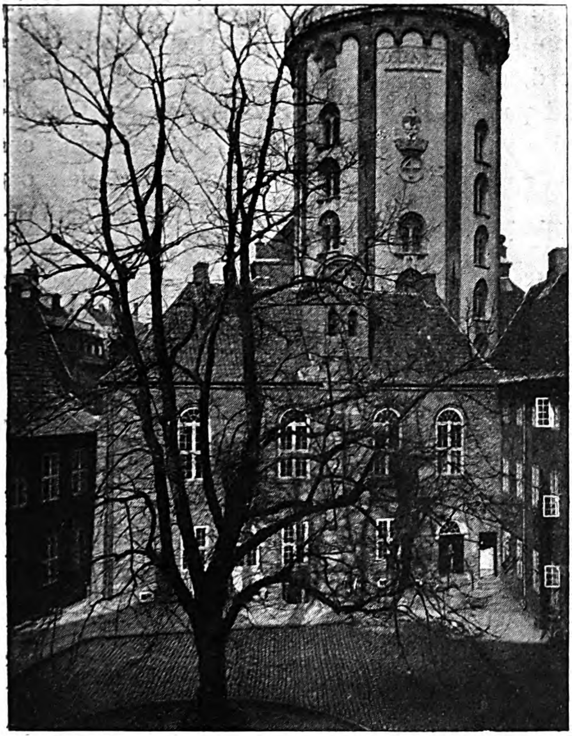

Regensgaarden.

AT Studenter er en vigtig Ingrediens ved et Universitet, turde være in confesso. Nogle vil maaske gaa saa vidt at kalde dem uundværlige. Derfor har også Spørgsmaalet om Studenternes materielle Levevilkaar til alle Tider været af stor Interesse for Universiteternes Ledere. Tvivlsomt har det kun været, hvilke praktiske Udslag denne Interesse burde give sig.

Der har været en Tid, da Svaret i alle Lande lød: Kollegier. At der oprindelig fandtes Kollegier ved næsten alle europæiske Universiteter, er en Omstændighed, der ligesaa lidt er gaaet ind i Almenhedens Bevidsthed, som t. Eks. at der allerede i Middelalderen fandtes kvindelige Studenter ved de italienske Universiteter. Nu er Forholdet forandret, saa at det uden for Danmark næsten kun er i England, man møder disse Studenterhjem, og da under væsentlig andre Former. Allerede en saadan Omstændighed, som at Undervisningen ikke hos os, som i England, er knyttet til Kollegierne, giver et foreløbigt Indtryk af Forskellen. Det er blevet sagt, at et Universitet i den engelske Skik-

Digitized by Google

kelse i Virkeligheden betyder to Universiteter, for ikke at sige flere. Det Spørgsmaal rejser sig da ved en Lejlighed som vor Fest i Dag, om vore københavnske Kollegier er afledede fra Oxford og Cambridge, eller i hvert Fald er direkte i Slægt med disse.

Svaret maa blive, at Kollegier og Kollegier er to Ting. I Middelalderens Midte kom Studenterne ofte som fjorten Aars Drenge til Paris eller Oxford, og den nyeste Teori (hos Rashdall og Durckheim) gaar ud paa, at de dèr skarevis lejede sig Gæstehjem, »Hospitier«. De valgte saa en af deres Midte, navnlig en ældre Student, til »Principal«; han skulde indsamle Lejen og Husholdningsafgiften. Nogle Studenter var imidlertid for fattige til selv at kunne betale for sig; rige Privatmænd grundlagde da for disse afgiftsfri Hospitier. Det er de første Kollegier. Dette galdt naturligvis særlig om Udlændinge. Et Eksempel af mange er det »Collège de Dace«, som en dansk Doktor 1275 skænkede Studenterne af sin Nation i Paris.

Man forstaar: Disse Kollegier var kun Pensionater, ikke Undervisningsanstalter. Studenterne gik, som den Dag i Dag i Danmark, til Lærernes Auditorier. De laa vel i Professorernes Hjem, thi Universiteterne ejede ingen særlige Bygninger. Fakultetsmøderne holdtes i et eller andet Kloster, Universitetsfesterne i en Kirke. Gæstehjemmene var ligeledes en ganske privat Sag. Men Kollegierne tiltrak sig mere og mere Opmærksomhed. Bekymrede Forældre, der maatte sende deres Børn langt bort fra Hjemmene til Universitetet, saa en Garanti for Sønnernes Flid og Moral i at faa dem optagne i disse Kollegier, selv om der skulde betales derfor. Private Velhavere fandt — ligesom i senere Tid — en Lejlighed til at forevige deres Navne ved at oprette nye Kollegier med stolte Bygninger. Den provinsielle Patriotisme kunde føre til lignende Udslag; lige som den Dag i Dag grundlagde man Kollegier med Forret for bestemte Sognes Beboere. Endelig fandt Kirkens Mænd deres Fordel i at skabe Institutioner, der kunde tjene til Rekrutering af deres Rækker og til Studiet af Theologien.

Det varede da heller ikke længe, før Forholdet mellem Lærere og Elever ombyttedes. Det blev nu Professorerne, som søgte til Kollegierne for at meddele Undervisning og bosætte sig her. Samtidig steg Kollegieforstanderens Betydning. Man forlangte

Digitized by Google

af ham, at han ikke blot skulde have gennemgaaet det laveste Fakultet, det filosofiske, men ogsaa, at han havde vundet Magistertitlen ved et af de højere, især det theologiske. Universitetet støttede hans Myndighed over Alumnerne. Tilsidst var det i Frankrig og England kommet saa vidt, at Kollegieregenterne havde en Hovedindflydelse paa Universitetets Styrelse, og dette sidste var sunket ned til kun at være et Eksamenskollegium. Mens Kronos slugte sit Afkom, »var her Alma Mater blevet opslugt af sine Børn«.

Saaledes var Middelalderens Kollegier, navnlig i Vesteuropa, endt med at blive Undervisningsanstalter. I Paris paabød Universitetet ligefremt, at de yngre Studenter, altsaa de studerende i det filosofiske Fakultet, skulde bo i Kollegier. Men ogsaa ved det senere Fagstudium var det sikkert almindeligt, at man blev i sit Kollegium. Ja, selv efter den endelige Eksamen stod efter Statuterne Læresalene i Kollegiet fortrinsvis aabne for gamle »Burscher« (bursarii), og dette var meget klogt, for dels kendte man dem ud og ind, og dels kendte de Kollegiets Tradition. Heraf er opstaaet en Institution som »fellows« i de engelske Kollegier; Kandidater, som har frit Ophold og gode Stipendier, og som til Gengæld dels underviser de yngre Studenter, dels fortsætter deres egne Studier selvstændigt i videnskabelig Aand.

Hermed havde Middelalderens Universitet faaet sin faste Form, bygget paa Kollegier. Pariseruniversitetet kulminerede i de sidste Aarhundreder før Reformationen, da det havde en overordentlig Glans og Indflydelse og endogsaa med Held blandede sig i Storpolitiken. Det filosofiske Fakultet havde da Hovedindflydelsen paa Valgene af Rektor og de øvrige Universitetsembedsmænd, og inden for dette Fakultet var Kollegieregenterne de ledende. Livet i Kollegierne var som i et Jomsborg, eller — bedre sagt — som i et Kloster. Kvinder havde naturligvis ikke Adgang, Religionsøvelserne tog megen Tid, navnlig ved Fællesmaaltiderne, og Disciplinen var skrap, saa at Pisk ikke hørte til Sjældenhederne. Kl. 9 lukkedes Porten, og Nøglen afleveredes til Principalen; der var haarde Straffe for at komme for sent hjem, saaledes første Gang en Dags Vand og Brød, og den der gik ud gennem Vinduet, blev relegeret. Der var 6 Timers daglig Undervisning og liden Rekreation.

Digitized by Google

Saa fulgte Pariseruniversitetets Dekadence i de tre første Aarhundreder af den nyere Tid. Ogsaa Kollegierne fik den at føle. Paa Henrik d. 4des Tid søgte Regeringen at bringe Orden tilveje og forbød de Gilder, som Kollegielærerne plejede at give for deres Elever paa de Dage, hvor de betalte for Undervisningen, altsaa en Slags Tiendegilder. En Censor skildrer disse Gilder, »hvor Bacchus' Kultus ustraffet blandede sig med Minervas, Magistrene nedlod sig til at virke som Kokke og Mundskænke, og Raabene fra Deltagerne, der blandede sig med Lyden af Trommer og Piber, mindede kun altfor meget om Larmen af en Hær, der forbereder sig til Slag.« Den Gang var der i Paris endnu 40 Kollegier, hundrede Aar efter var de 9 forsvundne. Paa Ludvig d. 14des Tid kunde det godt hænde, at Forsøgene paa at haandhæve Disciplinen kun førte til Bagslag. Studenterne gjorde da Oprør, lukkede »Regenterne« inde, mishandlede Profossen, slog al Ting itu og brød ud paa Gaderne. Saa maatte Vagten skaffe Ro. Endelig naaede Universitet og Kollegier deres laveste Vandstand, samtidig med den franske Revolutions Udbrud. Den blev dødbringende for hele det gamle Undervisningsvæsen. Da Talleyrand d. 10. Septbr. 1791 forelagde Udvalgsbetænkningen derom i Generalstænderne, hed det heri om Kollegierne: »Denne blinde og haardnakkede Ærbødighed for længst forældede Sædvaner, som stadig førte os tilbage til en Tid, da al Viden var koncentreret i Klostrene, syntes endnu efter ti Aarhundreders Forløb at bestemme de fleste til ogsaa at bo i Klostre.« Som en Levning fra »den mørke Tidsalder« forsvandt saa ogsaa Kollegierne definitivt fra Frankrigs Overflade.

Ganske modsat gik det i England. Her var det netop først i d. 16de og 17de Aarhundrede, at Kollegierne naaede deres højeste Udvikling og Magt, og Kongerne fremmede denne Bevægelse, da de fandt det lettere at tumle de enkelte Kollegier end Universitetet som Helhed. Men de kom til at angre denne Politik. Da den katolske Jakob d. 2den 1687 vilde gøre de oxfordske Kollegier til katolske Seminarier, brødes hans Angreb paa Magdalen Colleges Modstand. Fra dette Øjeblik var Statens Indflydelse paa Universiteterne og Kollegierne ophævet, og dette Forhold stod ved Magt til over Midten af d. 19. Aarhundrede. Derfor er i England Udviklingslinjen ubrudt fra Middelalderen

Digitized by Google

af, og det demokratiske Selvstyre med frie indre Valg af Kollegieembedsmændene staar endnu ved Magt.

Man vil maaske undre sig over ikke i det foregaaende at have hørt Tysklands Navn nævnet. Grunden er den dobbelte, at Kollegierne ved de tyske Universiteter i Middelalderen i første Række var beregnet paa at give Professorerne Bolig og Underhold, altsaa ikke var egentlige Studenterboliger. Dernæst er der det ejendommelige Forhold med disse tyske Kollegier, at de alle er forsvundne, uden at noget af dem har haft Betydning for Udviklingen i Norden[1]). Noget andet er det med de »Konviktorier«, som opstod ved de protestantiske Universiteter i Tyskland paa Reformationstiden. Her var det virkelig Fyrsternes Tanke at skabe noget lignende, som vi har i Danmark i vort Kommunitet med Regensen og de øvrige Kollegier, Boliger med Bespisning for de fattige Studenter med uden egentlig Undervisning, da disse Institutioner var et Tilhang til den store Moder Universitetet. Der er næppe nogen Tvivl om, at der eksisterer en historisk Forbindelse mellem Kurfyrst Augusts Kommunitet i Wittenberg 1569 og hans kære Svoger Kong Frederik d. 2dens samtidige Stiftelse i København, og hvad Regensen angaar, er det nok at minde om, at allerede Kong Frederik havde Planer om dens Opførelse, og at det var for hans Penge, den endelig blev opført. Det fulgte ogsaa af, at disse Institutioner blev oprettede af Staten, ikke ved privat Initiativ, at der hverken i Tyskland eller Danmark blev Tale om Selvstyre med frit Valg af Forstanderen, saaledes som Studenter og »Fellows« foretog dem i England. Men da alle disse tyske »Konviktorier« paa et enkelt nær (i Tübingen) tidligt er forsvundne, har Spørgsmaalet om de danske Kollegiers Afstamning mindre Interesse; om nogen varig aandelig Forbindelse mellem dem og de tyske Konvikter har der aldrig været Tale.

Ejendommeligt er det derimod at se, at medens Udviklingen har ført de danske og engelske Kollegier langt bort fra hverandre, findes det Studenterhjem, som i vore Dage frembyder mest Lighed med den københavnske Regens, saa fjernt som i

---

[1]) Det klosterlige Kollegium, som grundedes af Karmelitermunkene i St. Pederstræde som Forløber for Valkendorfs Kollegium, minder nemlig i sin Indretning (Bolig for Studenter med theologisk Undervisning) mere om Paris eller Louvain (Löwen) end om de tyske Universiteter.

Digitized by Google

Italien, i den gamle Universitetsstad Bologna. Jeg sigter hermed til »det spanske Kollegium«, som blev grundlagt af en Kardinal paa Valdemar Atterdags Tid for spanske Studenter, og som endnu den Dag i Dag er i Virksomhed. Ligheden bestaar i, at der til Optagelse i Følge Statuterne kræves Fattigdom og grundig grammatisk Kundskab, hvoraf igen følger, at der ingen Undervisning finder Sted herinde. Bolognakollegiet er altsaa blevet staaende paa det ældste middelalderlige Udviklingstrin, og da dette for saa vidt er det samme, som vi møder i Tyskland og Danmark efter Reformationen, række Udviklingens Begyndelse og Afslutning paa dette Punkt hinanden Haanden. Men i sin demokratiske Styrelse adskiller det spanske Kollegium i Bologna sig som en ægte middelalderlig Institution fra de danske Stiftelser, og da der kun er fem—seks studerende dernede, staar man aabenbart snarere over for et hensygnende Rudiment, end over for en livskraftig moderne Organisme. —

Selv om Forskellen er stor paa Kollegierne i Oxford og København i deres Indretning, og selv om den Englænder, som kommer fra Studenterboliger som New og Magdalen College med deres tindede og gennembrudte Klokketaarne, deres Klostergange om de store Gaarde, deres pragtfulde Kapeller med farvede Glasruder og Spisesale med Lofter i »perpendicular style«, maa se overlegent paa de københavnske Kollegier i deres beskedne og dog saa hyggelige Attende-Aarhundredes Stil, saa kan det dog ikke være andet, end at naar udviklede og velbegavede unge Mænd lever en Aarrække sammen, maa der opstaa lignende Fænomener i de to Lande.

Et Kollegium, siger den berømte Anglokatolik, Kardinal Newman (1856), er ikke et tilfældigt Sammenløb af Mennesker, som bor i eet Hus, det er et Samfund med egen Formue, og dette medfører Stabilitet og Myndighed. Den unge optages i Kollegiet paa det Tidspunkt i hans Liv, da han er mest paavirkelig, da hans Følelser er varmest, og da han slutter sine Venskaber for Livet; det bliver hans andet Hjem, ikke saa varmt som det første, men til Gengæld mere ophøjet og myndigt. Kollegiet er det Sted, hvor Studenten lærer beskeden og udholdende Flid, Pligtopfyldelse, gensidige private Tjenester og varig Hengivenhed. Mens Universitetet er for Videnskaben, er Kollegiet mere for Karakterdannelsen og Sjælens Kultivering, for den enkeltes Udvikling

Digitized by Google

gennem Studiet af Humaniora. — Det er dette, som ofte udtrykkes derved, at medens Fastlandets Universiteter sigter til at skaffe Embedsmænd, er det Englands kollegiale Universiteters Maal at skabe Gentlemen.

Der ligger i dette Øjeblik paa Parlamentets Bord en Beretning fra en kgl. Kommission om Oxford og Cambridge Universiteter, afgivet 1922. Sagen er, at de to Universiteters Indtægter nu for første Gang i Aarhundredernes Forløb har svigtet paa Grund af den uhyre Tilstrømning af fattige Studenter efter Krigen (Tallet ved de to Universiteter er fra 1913 til 1920 steget fra 7538 til 10,384). De har derfor været nødt til at vende sig til Staten om Støtte. Kommissionens Medlemmer udtaler sig ogsaa om Problemet Kollegier og mener, at efter at Balancen mellem Universitetet og Kollegierne, der var forrykket til Skade for det første allerede i Middelalderen, i det 19de Aarhundrede er blevet genoprettet, bør Kollegierne absolut beholdes. De siger: »Det er ikke blot lykkedes Kollegiesystemet at bevare Disciplinen og fremme den gode Opførsel hos Studenterne, som de oprindelige Stiftere tilsigtede, men det har Generation efter Generation befordret Samliv og intellektuelt Venskab mellem Studenter af alle Klasser, Typer og Studier; det forhindrer dem, som er optagne af særlige Emner, i at sondre sig ud og derved faa deres aandelige Horisont indsnævret og deres Følelser afstumpede.« Ydermere peger man paa, at Kollegierne har givet videre Rum for de enkeltes Virksomhed og herved beriget Universiteterne, de har gjort det akademiske Liv interessantere og endelig — ikke at forglemme — været en stærk Spore til at sætte den private Gavmildhed i Gang.

Alt, hvad der her er sagt fra engelsk Side, kan i og for sig overføres paa danske Forhold, om man end vil være noget varsom med at bruge saa stærke Ord om Kollegiet som »et andet Hjem«. Men da der som Regel ikke er Tale om at vælge mellem Hjem og Kollegium, men mellem Kollegium og Pensionat eller lejet møbleret Værelse, stiller Forholdet sig sikkert saaledes, som man har ment i England 1856 og mener 1922. Bevægelsen i de europæiske Lande synes da ogsaa saa langt fra at gaa bort fra Kollegierne, at der snarere atter finder en Tilnærmelse Sted til dem under moderne Former. Dette gælder saaledes Norge. I Frankrig, hvor Talleyrand havde udtalt en saa haard For-

Digitized by Google

dømmelse af Systemet, var allerede Guizot i sin Ministertid fuld af Ængstelse ved at tænke paa de moralske Forhold hos Studenterne, der for Halvdelens Vedkommende boede i møblerede Værelser og spiste paa Restaurant, som det endnu er Tilfældet. Han vilde have Kollegierne genoprettede, men uden den gamle Tvang. Nu til Dags tænker man (L. Liard) snarere paa Smaabygninger med Plads til 10—12 Personer og udrustede med alle Bekvemmeligheder (Læsestue, Spisestue, Gymnastiksal), men først og fremmest med rigelig Adgang til Lys og Luft. I Tyskland har Friedr. Paulsen gjort sig til Talsmand for Oprettelsen af »Studienhäuser«, som i Modsætning til Lejekasernerne skal kunne byde den studerende Ro og Orden, Sikkerhed mod Udbytning og daarligt Naboskab samt Mulighed for kammeratligt Samvær og videnskabeligt Samarbejde.

Altsaa: Kollegielivet virker kultiverende og karakterdannende ved at vække Ordenssans og Kammeratskabsfølelse. Det hindrer Udviklingen af Eneboeranlæg og bryder de kunstige Grænser, som opstaar mellem de forskellige Fagstudier og de sociale Klasser.

Men i samme Øjeblik, man nævner Fordelene, melder naturligvis ogsaa disses Begrænsning sig. Der kan tænkes Enspændernaturer, særprægede Enere, for hvem Kollegielivet muligvis ikke passer, hvis aandelige Ejendommeligheder hæmmes derved. Det er godt, at Kollegiet — ligesom allerede Skolen — virker udjævnende, og at der her finder en Afslibningsproces Sted. Faren ligger i, at det ogsaa kan virke aandeligt nivellerende, skabe en aandelig Gennemsnitstype uden individuelt Særpræg. Betænkeligheden er dog vist snarest af teoretisk Karakter. Selv Regensens »store Navne«, en Monrad og en Niels Finsen, befandt sig ikke alene vel herinde, men deltog med Iver i det kollegiale Liv. Finsen var saaledes Formand for den »rigtige« gamle Vækkerforening, hvad han senere mindedes med Glæde. Og for at vende sig til Udlandets store Mænd, har man ikke Indtrykket af, at en Hobbes i Oxford eller en Newton i Cambridge skulde være bleven hæmmede i deres Udvikling gennem Kollegierne.

Større Vægt har vel det Forbehold, som kan opstilles over for Naturer af den modsatte Støbning. Hvis Kollegieliv særligt virker karakterdannende, er det klart, at der maa foreligge de fornødne Elementer til at frembringe en Karakter. Enhver Kol-

Digitized by Google

legieforstander, der lader Blikket gaa tilbage gennem sin Administrationstid, vil vist støde paa enkelte Alumner, som ikke har kunnet taale Kollegielivet. I bedste Fald har de spildt for megen Tid ved ikke at kunne sige Nej til selskabelige Opfordringer fra Kammeraterne, men der kan desværre ogsaa findes Eksempler paa, at de ligefrem er gaaede i — naa ja, derhen, hvor Dronning Jesabel endte ifølge 2den Kongernes 9, 37. Atter her bør det betones, at Kollegiet ikke kan konkurrere med Hjemmet, og at det heller ikke kan forlanges af det, at det skal kunne gøre dette.

Nu bør det imidlertid erindres, at hvilke Farer Kollegielivet end har frembudt i Tidernes Løb; — og navnlig i England, hvor de betalende Alumner af de højere Klasser har været saa langt gunstigere stillet i økonomisk Henseende, end vore Studenter, har der virkelig været Farer; — saa er disse sikkert i vore Dage baade der og her blevet meget mindre. Konkurrencen i Livskampen er ogsaa for den studerende blevet skarpere, vore Alumner optages paa et senere Alderstrin i Kollegierne, de er langt mere modne til at leve et Liv under Selvansvar, end de nybagte Studenter, som fra Provinsen sendes til Hovedstadens Pensionater. Meget faa er saa letsindige at ville sætte de allerede vundne Sejre paa Spil i de sidste Aar før Afslutningen, under Opløbet til det endelige Maal, som vinker. —

Maa man altsaa med den største Tilfredsstillelse dvæle ved, at Danmarks Universitet i sine Studenterhjem besidder et saa afgjort Plus frem for vore Nabolande, kan man dog heller ikke lade være med undertiden at drage en Sammenligning mellem Danmark og England og spørge, om vi ikke savner noget værdifuldt, som møder os i Kollegierne i Oxford og Cambridge. Naturligvis tænkes hermed ikke paa Kollegiumsundervisningen. Den er allerede i og for sig et tvivlsomt Gode, der i højeste kan tænkes bevaret, hvor den een Gang har faaet Indpas, og i et lille Land som Danmark vilde den vel oven i Købet være impraktikabel. Men med den Institution, som er udflydt af Kollegieundervisningen, »Fellows«-Indretningen, de videnskabelige Stipendiepladser ved Kollegierne, forholder det sig anderledes.

Her staar vi ved vort Universitets kæreste Børn, og samtidig dets Smertensbørn, de unge Kandidater med videnskabelige Anlæg og Interesser. Næppe i noget Land er deres økonomiske

Digitized by Google

Fremtidsudsigter saa ugunstige som i vort; ved Siden af nogle Legater er et Faatal af Pladser paa de to mindre Kollegier, Borchs og Elers', deres magre Trøst. De faa og beskedne Stillinger ved videnskabelige Institutioner (Arkiver, Biblioteker og Museer) har Staten af Sparsommelighedsgrunde ment at maatte indskrænke yderligere i Antal. De Docentstipendier paa en vis Aarrække, som t. Eks. haves ved de svenske Universiteter, er ukendte her i Landet. Der findes vist faa Universitetslærere, som ikke Gang paa Gang har set videnskabeligt lovende Elever efter afsluttende Eksamen for Udkommets Skyld vende sig bort fra Videnskaben. De har stærkt beklaget dette; de mente, at Universitetet i sidste Instans blev den lidende Part, da det Udvalg, inden for hvilket Suppleringen af dets Lærerstab skulde finde Sted, herved blev gjort endnu mindre end nødvendigt. Ligesom en tidligere Jubilæumsfestlighed (1. Maj 1919) blev benyttet til fra dette Sted at tale de forurettede Kommunitetsalumners Sag, skal derfor heller ikke denne Forsamling endes, uden at der er talt et Ord for de unge danske Videnskabsmænd.

Kommunitetsbestyrelsen har allerede gjort noget i denne Retning. Under Drøftelserne om Reglementet af 1818 foreslog det theologiske Fakultet, at der skulde oprettes Kandidatstipendier, saa at de Kandidater, der havde faaet en særlig udmærket Embedseksamen, skulde kunne beholde Kommunitetsstipendiet i endnu et Aar, og hvis de i Løbet af denne Tid vandt akademiske Præmier eller udgav et eller andet videnskabeligt Arbejde, kunde faa yderligere Forlængelse. Den øverste Myndighed afslog dette Ønske, men senere har vi i hvert Fald faaet nogle beskedne Kandidatstipendier foruden Rejsestipendierne. Hermed er dog langtfra gjort nok for at sikre den økonomiske Uafhængighed, som videnskabelig Virksomhed kræver. Glemmes maa det heller ikke, at den unge, som vender sig til denne, ofte maa bringe Ofre ved at resignere paa den Anciennitet, han kunde have opnaaet ved straks at søge Embede.

Der er her navnlig Tale om de første Aar efter Embedseksamen (eller Magisterkonferens), da den unge ugifte Forsker, før han giver sig ud paa den for en dansk Videnskabsmand nødvendige Udenlandsrejse, bør have Lov til paa egen Haand at finde sig et Emne for videnskabelig Virksomhed, samle sig derom og indsamle dertil det Stof, som vort eget Land formaar at yde. Lig-

Digitized by Google

nende Vilkaar, som Regensen har budt den unge i Studenteraarene, en Bolig i Forbindelse med et anstændigt Pengestipendium, maa da staa for ham som et rimeligt Ønske. Thi denne Bolig synes allerbedst at kunne findes paa et stort Kollegium. Ikke blot for den unge Videnskabsmands egen Skyld, dette fremgaar allerede af, hvad jeg tidligere har sagt om Lykken ved at gro op herinde. Men tillige for Kollegiets og dets Studenters Skyld. Thi derom er alle enige, at den store Fordel ved »Fellows«-Institutionen ikke saa meget ligger i Undervisningen inden for Kollegiet, som i det Samliv mellem de ældre og de yngre, som opstaar derved; den Række Vink, som de første kan give de sidste i Studeringens Kunst; de Forbilleder, som den unge vil møde hos dem i Livets Kunst; den Højnelse af Aanden og det ægte videnskabelige Præg, som hele Kollegiet herved vil faa. Da bliver det — som i England — en naturlig Ting, at Valget af Kollegieforstanderen, hvad enten han hedder Provst eller Efor, lægges i denne modne Kreds' Hænder.

Det var oprindelig Tanken, at Regensens 300-Aars Jubilæum skulde fejres sammen med Indvielsen af det store Søsterkollegium, hvis Opførelse nu nærmer sig sin Afslutning. Selv om dette ikke er lykkedes, vil Tankerne i Dag være delte mellem det gamle og det nye, der lige som Udlandets store Stiftelser skylder det private Initiativ sin Oprindelse. Vilde det være for meget at ønske, at den Tanke, som her er fremsat, maatte blive taget til Princip ved Indretningen af den nye Gaard og de øvrige Studieboliger, som Fremtiden forhaabentlig vil se rejse sig? Saaledes vil man dog vist holde Regensjubilæum paa den værdigste og smukkeste Maade, i Samklang med, hvad der skete for fire Aar siden. Thi en Mindefest fejres ikke ved at se tilbage og dvæle i Minderne, men ved at arbejde videre i det sunde Spor, som Fortiden har draget.

Digitized by Google

MUSSOLINIS ITALIEN.

Af Professor, Dr. phil. ARTH. CHRISTENSEN.

MAN har sammenlignet Mussolini snart med Cola di Rienzi, snart med Cromwell. Naturligvis er der visse iøjnefaldende Lighedspunkter mellem alle den Art Personligheder, der under urolige Forhold ved Magt har tilrevet sig en Stilling som Diktator eller »Tyran« i Ordets gammelgræske Betydning; Handlekraft, Mod, Hensynsløshed i Forfølgelsen af det givne Maal er fælles psykiske Kvaliteter for alle »Tyranner«, der selv har skabt sig deres Magtstilling, fordi det er disse Egenskaber, der overhovedet betinger »Tyrannen«, og de dominerer saa stærkt i Historieskrivningen, at det ofte er vanskeligt, naar man har Personerne paa Afstand, at faa fat paa de mere individuelle Træk. Men Mussolini, Bondesønnen fra Romagna, Eks-Socialisten — Eks-Socialister er som oftest Socialisternes farligste Modstandere —, den i sin ydre Fremtræden saa demokratisk jævne Anti-Demokrat er iøvrigt et ægte Barn af sin Tid og sit Folk.

Da Mussolini hin historiske Oktoberdag ifjor forlod det kongelige Slot, tilraabte han den forsamlede Mængde: »Om nogle Timer har De, ikke et Ministerium, men en Regering!« En lakonisk Replik, der nøje karakteriserede Situationen. Parlamentet bøjede sig for den fuldbyrdede Kendsgærning. De Deputerede foretrak at ydmyge sig for Diktatoren for blot at beholde deres Mandater. De gav Mussolini Tillidsvotum og Fuldmagt og fandt sig i, at Italiens Rigsdag blev reduceret til et Slags Indregistreringsbureau. Jeg har i Februarheftet af dette Tidsskrift i min Artikel om »Parlamentarismens Skæbnetime«[1]) skitseret Begyn-

---

[1]) Nogle Betragtninger over Efterkrigstidens almindelige Fysiognomi, hvormed jeg indledede den nævnte Artikel, har fremkaldt en Protest fra Professor Karl Larsen, som i en Kronik i Politiken, »Fascismens Selvportræt« (17/8 1923) udtaler, at mit »selvsikre Spørgsmaal«, at det »kunde være interessant at vide, om der endnu i Europa findes Tilhængere af den før 1914 velkendte Teori om Krigens etisk opdragende og forædlende Betydning« sikkert vil vinde Bifald »indenfor alle utilitaristisk-pacifistiske, antiheroiske Riger og Lande«. Den ophøjede Foragt for *Utilitarismen* er ellers en tysk Specialitet. Den er mig navnlig bekendt gennem nogle af disse vidunderlige Produkter af germansk-arisk Metafysik, som vi fik ind ad Dørene i Krigens første Aar. Efter at Inutilitarismen nu har været prøvet i snart en halv Snes Aar, er Glansen dog i nogen Grad gaaet af den, og Mussolinis

Digitized by Google

delsen til den nye Æra i Italiens politiske Historie. Nu har Fascist-Høvdingen i et halvt Aar saa at sige enevældig ledet Italiens Skæbne, og han har vist sig at være en Statsmand af høj Rang.

Mussolini vidste, at han havde den store Majoritet af Befolkningen bag sig, først og fremmest den mægtige Storindustri og den ikke mindre mægtige mellemitalienske Bondebefolkning, medens tillige en stor Del af Arbejderne var trætte af den evige, bolshevikiske Uro og glade ved igen at se ordnede Tilstande indtræde. Parlamentet vidste det ogsaa og sørgede for ikke at give Diktatoren noget Paaskud til at opløse det, og Mussolini selv var næppe utilfreds med i dette gamle Parlament at have et føjeligt Redskab; et nyvalgt Parlament med et stort fascistisk Flertal vilde maaske være mindre bekvemt at haandtere.

Den nye Regering skred straks til Værket. Først og fremmest gik det ud over Bureaukratiet og de talløse Statsfunktionærer,

---

Forsøg paa at redde Italiens Land og Folk ud af Sumpen, et Forsøg, som Karl Larsen omtaler med saa stor Beundring, forekommer mig unægtelig at være Utilitarisme af endog meget effektiv Art. At *Pacifisterne* skulde kunne hente nogen særlig Opmuntring hos mig, havde jeg ikke tænkt mig, aldenstund jeg aldrig har lagt Skjul paa, at jeg troede mere paa urmenneskelig Rovdrift og almenmenneskelig Ufornuft end paa Verdensfred og Fremskridts-Mirakler. Alligevel maa jeg tage Pacifismen i Forsvar mod Beskyldningen for eo ipso at være *antiheroisk.* Det er en Sandhed, der er gentaget indtil Kedsommelighed, men ikke desto mindre en Sandhed, at Krigen ikke har Monopol paa Heroisme. Og Krigsheroismen — baade Kombattanternes og Nonkombattanternes — kan, hvor megen Beundring den iøvrigt fortjener, og hvilken Værdi den end har som etisk Stimulans, maaske dog købes for dyrt. — Men lades det agitatoriske Tilsnit ude af Betragtning, saa er Kærnen i Karl Larsens Fremstilling denne: Verdenskrigen har i hvert Fald skabt én betydelig moralsk Værdi, der kan konstateres allerede nu, nemlig den italienske Fascisme. Jeg vilde hellere udtrykke det saaledes, at Verdenskrigen her har fremskyndet en Udvikling, der ogsaa ellers vilde være kommen, saa sandt som der, naar et Styresæt er tilstrækkelig raaddent, altid vil være Folk rede til at give det Naadestødet. Verdenskrigen har først velsignet Italien med Bolshevisme. Som et Resultat af et sundt Folks ved Krigstilstanden styrkede Vilje til Livet kom den fascistiske Reaktion. Men havde denne kun haft Ledere af samme Art som Teaterfiguren d'Annunzio, er det vel tvivlsomt, hvilken af de to Kræfter der var gaaet af med Sejren. Nu var Italien i et exceptionelt heldigt Tilfælde: samtidig med at Folkesindene var præparerede til Mandens Komme, var Manden der. Mig personlig interesserer Manden mere end Bevægelsen. Uden den individuelle Indsats vil ingen »Fascisme« kunne naa sit Maal.

Digitized by Google

som var en utaalelig Byrde for de italienske Skatteydere. En Mængde højtstaaende Embedsmænd, for en stor Del netop nogle af Statens bedste Kræfter, indgav deres Afskedsbegæring. Mussolini viste Ansøgningerne tilbage med de Ord: »Det er mig, som afsætter Funktionærerne, naar det passer mig«. Imidlertid blev Avancementerne foreløbig standsede, og en Revision af de Ansættelser, der havde fundet Sted efter Krigen, blev sat i Gang. I alle Departementer blev der udarbejdet et strængt Sparereglement. I Vejvæsenet gik man særlig skrapt tilværks; her blev der vedtaget Afskedigelse af ca. 36,000 Mand for Tidsrummet indtil September 1923. Fiskalsystemet blev omordnet. En Reorganisation af Hær og Flaade indlededes.

Men ogsaa selve den fascistiske Organisation maatte omstøbes efter den nye Situations Krav. Det var en af de allermest delikate Opgaver, og det var her, Mussolinis Statsmandsevner stod sin Prøve. I Kamptiden maatte Fascismen tage sine Rekruter, hvor den kunde faa dem, og dens Styrker havde derfor haft en ret blandet Karakter. Ogsaa Æventyrere, der havde tjent deres Sporer i Kommunisternes Rækker, havde siden set deres Regning ved at slutte sig til Fascisterne, og det var vel ikke mindst disse Elementer, hvem forskellige fascistiske Ekscesser skyldtes. Nu maatte den blodige Selvtægt ophøre, og derfor maatte der renses ud i Korpset. De fascistiske Formationer omdannedes til en Milits, hvis Organisation hentede sine Betegnelser fra Oldtidens Rom. Den inddeltes i Zoner, der hver omfattede 2 eller 3 Grupper af Legioner. Hver Legion deltes i Kohorter, Kohorten i Centurier, Centurien i Manipler. Legionen havde en fast Kommando; andre militære Enheder skulde kun mobiliseres, naar Statens Sikkerhed var i Fare. Hele Militsens Effektivbestand maatte ikke overskride 100,000 Mand, medens den tidligere fascistiske Styrke havde omfattet ca. 300,000 bevæbnede Mænd. Det drejede sig altsaa om en meget grundig Udrensning. Da der alligevel stadig hist og her forekom Tilfælde af fascistiske Voldsomheder, begyndte man »at gyde fascistisk Blod i Statens Aarer«, hvilket skete paa den Maade, at Præfekter og andre overordnede Embedsmænd, hvor det fandtes fornødent, blev erstattede med Fascister, der havde tilstrækkelig moralsk Autoritet til at holde de urolige Elementer blandt de lokale Fascister i Tømme. Takket

Digitized by Google

være disse Forholdsregler indtraadte der i Virkeligheden i Løbet af kort Tid Ro overalt i Landet.

Mussolini har fra sin Regerings Begyndelse haft en Række dygtige Medarbejdere. Han havde yderligere befæstet sin Stilling ved en Alliance med det indflydelsesrige, klerikale »Folkeparti«, som blev holdt i godt Lune ved forskellige betydningsfulde Indrømmelser; saaledes blev Krucifikset genindført i Skolerne, det blev bestemt, at ingen Fascist kunde være Medlem af Frimurerlogerne, og Hasardspillet blev forbudt til liden Glæde for Rivieraens Forretningsmænd. Men hvor gode Medhjælpere Diktatoren end har, er det dog ham selv, der maa trække det store Læs. Mussolini er i Besiddelse af et Jærnhelbred, en fysisk Styrke og Spændstighed, som han sørger for at vedligeholde ved daglige Fægteøvelser. Han har, paastaas det, den sjældne Evne at kunne tage den fornødne Søvn naarsomhelst og hvorsomhelst og bliver derved i Stand til at ofre det meste af Døgnet paa et intensivt Regeringsarbejde. Dertil kommer en ubøjelig Viljekraft og et ukueligt Mod. Hans Venner er kun bekymrede for, at han skal trække for store Veksler paa sin Fysik og sluttelig bryde sammen under Anstrængelserne. Regeringsforretningerne har endda levnet ham Tid til i Tale og Skrift at agitere for sine politiske Idealer. Hans Stil er knap, klar, logisk og præget af Herskerens Selvtillid.

»De gamle Statsmaskinister fra Giolitti til Nitti og Orlando synes allerede langt borte i Tid, om ikke i Rum,« skrev han i Januarheftet af Tidsskriftet »Gerarchia«. »Deres Tid er forbi. Man spiller ikke længere med gamle Kort. De har været til Nytte, men den Dag idag vilde ingen vove at tage dem op igen.« De gamle Politikeres Styre var ikke en Regering, men en Overgang. »De løste ikke Problemerne, men skød dem blot ud. De vovede aldrig selv at tage et Ansvar, men foretrak at udvide Problemerne og overlade deres Løsning til et Utal af Mennesker. Bureaukratiet blev Herre i Stedet for at være udøvende Tjener, fordi det alene repræsenterede et Stabilitetens Princip midt i en evig Skiften. En Politik forudsætter den fornødne Tid til at udarbejde den, gennemføre den og fæstne den i Form. Ministrene i det gamle Styre havde ikke Tid dertil. De forsømte Statsmaskinen, fordi de aldrig var sikre paa at naa noget af det, de havde sat sig som Maal.« Den moskovitiske Revolution havde kastet

Digitized by Google

sig over Statsmaskinen og revet den i tusind Stykker. Den fascistiske Revolution demolerede ikke paa én Gang en saa fint kompliceret Mekanisme, som Forvaltningen af en stor Stat er, men gik gradvis frem. Moskva var Billedet paa et voldsomt Spring, hvorved Springeren brækkede Halsen; Rom frembød Billedet af en Fremmarche af Legioner i sluttet Trop. »Der er ingen Tvivl om, at den anden Fase i vor Revolution er usædvanlig vanskelig og betydningsfuld. Denne anden Fase vil afgøre Revolutionens Skæbne. Vi skal følge en Linje midt imellem dem, der er bange for det nye, og dem, der klager over, at vi gaar for langsomt frem.«

Hvor fast Mussolinis Autoritet var, viste sig, da han førte den med Jugoslaverne sluttede Overenskomst gennem Parlamentet, hvad ingen af hans Forgængere havde vovet af Frygt for den Storm, de vilde have fremkaldt i den nationalistiske Lejr.

Den 7. Marts forelagde Mussolini personlig i Finansministeriet sine Budgetforslag for Indenrigs- og Udenrigsministeriet, for at de kunde blive reviderede med Henblik paa de finansielle Forhold, en Fremgangsmaade, der aldrig tidligere er bleven anvendt. Ved den Lejlighed holdt han en kort Tale, hvori det hed: »Vi ønsker at vise, hvilken enorm Betydning Regeringen tillægger Genoprettelsen af vor normale finansielle Stilling. Jeg erklærer, at jeg ønsker at regere, om muligt, med Samtykke af Borgernes Flertal, men indtil denne Tilslutning kan udvikles, koncentrerer jeg det størst mulige Maal af Styrke, jeg raader over, fordi det kan ske, at Styrken avler Tilslutningen, og skulde Tilslutningen svigte, saa er der altid Magten tilbage. Vi skal stille Borgerne overfor det Valg enten patriotisk at antage vore Forholdsregler eller mod deres Vilje at bøje sig for den. Saaledes forstaar jeg Regeringens Kunst.«

Faa Dage efter talte Diktatoren ved Krigsinvalidernes Forenings Møde i Rom. »Nationen behøver Disciplin for at arbejde i Ro,« udtalte han. »Alt hvad der var retfærdigt, praktisk og realisabelt i de gamle Doktriner, har Regeringen modigt bragt i Anvendelse. Saaledes er Problemet om Ottetimersarbejdsdagen, hvorom man i Aarevis har snakket frem og tilbage, blevet gjort til Genstand for et Lovforslag. Man kan altsaa ikke fremstille min Regering som en reaktionær Regering, der ønsker at undertrykke Arbejdernes Rettigheder. Alle de Anstrængelser, der gø-

Digitized by Google

res for at stille den i dette Lys er latterlige og farlige. Det er derfor logisk og menneskeligt, at jeg rammer dem, som lyver mod bedre Vidende og derved arbejder imod det italienske Folks sande Interesser, dette Folk, der har ført Krigen, og som ogsaa omfatter Bourgeoisiets Elementer, idet det hele tilsammen udgør Nationens solide Benbygning. Idag holder vi Italien fast i vor Haand, og vi vil holde det imod enhver. Indtil nu har min Regering kun ryddet op i den Situation, som den havde forefundet. Den har fjærnet alle de Ruiner, der laa ivejen for den nationale Selvbevidsthed. Derefter vil den tage fat paa Genopbygningens lykkelige, store og højtidsfulde Arbejde.«

Den 18. Marts aabnede Mussolini det internationale Handelskammers anden Kongres med en Tale, hvori han hævdede, at den Helhed af Kræfter i Industri, Handel, Landbrug, Bank- og Transportvæsen, som kunde sammenfattes under Betegnelsen Kapitalisme, ingenlunde var sin Undergang nær.

»De økonomiske Principer, hvoraf den italienske Regering har til Hensigt at lade sig lede, er ganske ligetil. Jeg tror, at Staten maa give Afkald paa økonomiske Funktioner, særligt saadanne, der har Karakter af et Monopol, idet Staten ikke er tilstrækkeligt rustet dertil. Jeg tror, at en Regering, der stiller sig den Opgave hurtigt at fri Folkene ud af den Krise, der er opstaaet efter Krigen, maa overlade det private Initiativ den størst mulige Handlefrihed og give Afkald paa enhver Indblandings-Lovgivning, der utvivlsomt vilde tilfredsstille Venstreparlamentarikernes demagogiske Følelser, men som, hvad Erfaringen har vist, er absolut skadelig for Økonomiens Interesser og Udvikling. Det er paa Tide at frigøre alle Nationer for de sidste Rester af det, man kalder Krigens Rustning, og det er paa Tide at skride til en Prøvelse af de økonomiske Spørgsmaal, idet man frigør sig for den af Lidenskaber omtaagede Sindstilstand, der var almindelig under Krigen.«

Blandt de nye politiske Forholdsregler, som den italienske Regering har planlagt, er en Reform af Valgmaaden, hvorved Forholdstalsmetoden bevares, men saaledes, at Valget af den sejrende Liste i dens Helhed sikres, og kun nogle faa Mandater bliver tilovers til proportionel Fordeling paa andre Lister. Derved vil man sikre et regeringsdygtigt Flertal. Folkepartiet ønsker derimod at beholde det nuværende Valgsystem uforandret, og

Digitized by Google

det var navnlig paa dette Punkt, som blev præciseret paa Folkepartiets Kongres i April, at det kom til et Brud mellem dette Parti og Fascistpartiet. Mussolini krævede klare Linjer i Forholdet mellem de to Partier, og de til Folkepartiet hørende Medlemmer af Ministeriet, Arbejdsministeren og tre Understatssekretærer, blev tvungne til at demissionere. Mussolini er rede til om fornødent ogsaa at tage Kampen op mod den magtfulde Faktor, som Folkepartiet er.

Ved den 9. internationale Kvindestemmeretskongres i Rom i Maj udtalte Mussolini, at Fascistregeringen, om ikke uforudsete Begivenheder skulde indtræde, forpligtede sig til at give Stemmeret til forskellige Klasser af Kvinder, idet man vilde begynde med Stemmeret ved kommunale Valg. Han tilføjede, at der ikke havde vist sig uheldige Følger af Kvindestemmeretten, dér hvor man havde prøvet den, men mindede sine Tilhørere om, at der gaves Ting, der var vigtigere end Stemmeret. Fascistregeringen vilde støtte alt, hvad der sigtede til Kvindernes moralske Højnelse.

En af de interessanteste, maaske den interessanteste af de Nydannelser, som skyldes Fascistbevægelsen, er Oprettelsen af »Kompetencegrupper«. *Massimo Rocca,* en af de Fascister, der navnlig har helliget sig denne Sag, definerer Kompetencegruppe-Institutionens Formaal saaledes: »at føre tilbage paa teknisk og økonomisk Grund de Problemer, der hidtil har lidt under en ofte interesseret Politik; at danne et Kontrolmiddel og en Skranke dels for Parlamentets Inkompetence, dels for Bureaukratiets Rutine og Fordomme paa økonomiske Omraader; endelig i fornødent Fald at udgøre et Organ for en retfærdig Voldgift mellem Kapital og Arbejde«.

Den første Grund til Kompetencegrupperne blev lagt for ca. 3 Aar siden. Fascisterne havde ønsket at knytte til sig saa mange som muligt af de Mennesker, hvem det parlamentariske Misstyre havde indgydt Lede og Væmmelse ved al Politik. De havde Blik for, at der netop i saadanne Kredse fandtes intelligente og selvstændigt tænkende og arbejdende Mennesker, hvis Medvirken vilde være af den største Betydning for Reorganisationsarbejdet. Saaledes skabtes den nye Institution, der naturligvis fik øget Indflydelse ved den fascistiske Revolution, men uden at dens Stilling og Opgaver undergik nogen væsentlig Forandring.

Digitized by Google

Der er to Arter af disse Grupper, Provinsgrupper og nationale Grupper. Begge Arter omfatter eller skal udvides til at omfatte saa mange Gruppper, som der er specielle tekniske Omraader: Agerbrug, Industri, Handel, Transport, Undervisning og Opdragelse, Finansvæsen, offentlig Administration, Kolonivæsen, Kunst o. s. v. Hver Gruppe bestaar af højst 20 Medlemmer, der vælges saaledes, at de saa vidt muligt omfatter ikke blot forskellige Kompetenceomraader indenfor Faget, men ogsaa forskellige Interesser. F. Eks. omfatter en industriel Kompetencegruppe Fabriksherrer, Teknikere og Specialarbejdere, valgte blandt de mest intelligente. I en Kompetencegruppe for Administrationssager finder man professionelle Forvaltnings-Funktionærer, Jurister og Repræsentanter for almindelige Skatteborgerinteresser.

Medlemmerne vælges ikke af Folket, men udpeges. En Kompetencerepræsentation, der skulde vælges af de Inkompetente ved Stemmeflerhed, vilde blive en Karikatur. Medlemmerne af Provinsgrupperne udpeges af de »fascistiske Direktorer« i Provinsen; hvis Valget ikke anses for heldigt, kan »Kompetence-Institutionens Generalsekretariat« skride ind og overdrage en Kommissær at danne den paagældende Gruppe. Det er udtrykkelig bestemt, at man ikke i Kompetencegrupperne maa optage Politikere eller Propagandister, og at man paa ethvert teknisk og videnskabeligt Omraade først og fremmest skal søge at sikre sig de »individuelle Værdier«. Hver *Provins*gruppe udnævner en Præsident og en Sekretær og udpeger desuden et eller flere Medlemmer, der forekommer den egnede til at optages i en *national* Kompetencegruppe.

Fascistregeringen har allerede benyttet Kompetencegruppernes Assistance i mange vigtige Sager, saaledes med Hensyn til Reformen i Undervisningsvæsenet og den store Reform af Statsforvaltningen, som nu først og fremmest optager Mussolini. Ogsaa ved Løsningen af lokale Problemer, Reform af Kommunalforvaltning og Sundhedsvæsen i Milano, Reorganisation af Turins Sporveje, Udnyttelse af Minerigdommene, særlig Svovlet, paa Sicilien o. s. v., har Grupperne haft betydningsfulde Opgaver.

Kompetencegrupperne er en Institution, der fortjener den allerstørste Opmærksomhed. Det er en Nydannelse, der maaske kan faa stor Betydning i Folkestyrets videre Udvikling. Hvis Institutionens Uafhængighed af de skiftende Regeringer skal sikres,

Digitized by Google

maa den før eller senere indgaa som et normalt Led i Forfatningen med bestemt afgrænset grundlovsmæssig Myndighed, og det er aabenbart noget saadant, Mussolini har tænkt paa, da han straks ved Overtagelsen af Magten bebudede Oprettelse af et »teknisk Parlament«.

Hvad det er for en Augiasstald, Mussolini har paataget sig at rense, derom kan man gøre sig en svag Forestilling, naar man hører, at der ikke er nogen af de Bedrifter, Staten har overtaget, der ikke giver Underskud. Statens Skibsfart har i 5 Aar kostet Skatteborgerne 7 Milliarder, 700 Millioner Lire; Post, Telegraf og Telefon mødte op hver med sit klækkelige Underskud; Forsikringsvæsenet vilde forlængst være erklæret fallit, hvis det ikke holdtes oppe af Statsmonopolet; Jærnbanernes Deficit beløber sig til omtrent 1½ Milliard.

Statsbanernes Overgang til Privatdrift var en af de Reformer, som den fascistiske Revolution fra først af havde skrevet paa sin Fane. I Principet var vistnok alle indsigtsfulde Mænd i Italien enige om Reformens Nødvendighed, men Udførelsen frembød meget store Vanskeligheder. Naar Jærnbanerne var saa belastede med Gæld, som Tilfældet var her, vilde det næsten ikke være muligt at faa private Selskaber til at overtage dem uden paa Betingelser, der var ødelæggende for Statsfinanserne. Forslaget om Statsbanernes Overgang til Privatdrift var blevet vedtaget, og til en Begyndelse havde Ministeren for offentlige Arbejder, Cornazza, udarbejdet en Overenskomst, hvorved Staten overlod et Privatselskab Driften af Banerne i Provinsen Cremona. Ministerraadet havde givet Sagen sin Tilslutning. Men saa rejste en anden Fascist, Farinacci, politisk Kommissær for Lombardiet, en energisk Protest mod denne Transaktion, idet han paaviste, at Kontraktens Bestemmelser ligesaa lidt svarede til Statskassens som til den paagældende Landsdels Tarv. Mussolini greb resolut ind og gav Ordre til, at Udførelsen af den allerede underskrevne Kontrakt skulde opsættes, indtil en nærmere Undersøgelse havde fundet Sted.

Jærnbaneproblemet viser, hvor uhyre vanskeligt det er at bringe Statsvognen op paa fast Grund igen, naar »Etatismen« har kørt den ud i Moradset. En anden Vanskelighed for Mussolini bestaar i at holde de Næstkommanderende i Tømme. Mellem

Digitized by Google

Torre, Overkommissæren for Jærnbanerne, og en anden fremragende Fascist i Alessandria i Piemont opstod der Strid; Mussolini maatte beordre en retslig Undersøgelse i Sagen, der allerede havde givet Anledning til nogle mindre, lokale Tumulter. Tre fascistiske Legioner paa Stedet blev opløst paa Mussolinis Befaling. Samtidig lod Diktatoren to fascistiske Deputerede for Perugia udstøde af Partiet, fordi de havde frembragt Splid i Partiet og udvist Ulydighed overfor givne Ordrer angaaende Dueller. Da nogle andre Fascister i offentlige Taler var optraadt lidt ubehændigt, havde raslet med Sablen overfor Udlandet og anslaaet en hoven Tone overfor det fredelige Borgerskab, blev det ved en Beslutning af det »store fascistiske Raad« udtrykkelig forbudt Fascistpartiets Førere mundtligt eller skriftligt at fremkomme med Udtalelser paa Regeringens eller Partiets Vegne uden i hvert enkelt Tilfælde at have indhentet Mussolinis Samtykke.

Den Opgave, som Mussolini har paataget sig, kræver en utrættelig Energi, en evig Viljesanspændelse, men den kræver tillige Tid. Den ene Reform forudsætter den anden, som maaske først kan sættes i Gang, naar andre Reformer er gaaet forud. Det er et Værk »de longue haleine«. Men Fascist-Regeringen tager de største Opgaver op med frejdigt Mod. Finansminister Stefani erklærede for ikke længe siden i en offentlig Tale, at han for Finansaaret 1923—24 regnede med et Deficit paa 1187 Millioner Lire, medens man paa det Tidspunkt, da Mussolini overtog Magten, havde anslaaet Deficit til 4000 Millioner. Denne Nedsættelse af Deficit skulde naas ved Besparelser og Forøgelse af Skatteindtægterne, men til dem, der ængsteligt spurgte, om der vilde blive krævet nye Ofre af Skatteyderen, vilde han svare: »Jeg vil kræve det Offer af Skattesnyderen, at han ophører med sit Snyderi«. Man regner nemlig med, at over 100,000 Mennesker, deriblandt Statsfunktionærer, paa forskellig Maade slipper for at betale Indkomstskat. Stefani udtalte, at den fascistiske Regering forpligtede sig til indtil 1925 at reducere Statsbudgettets Deficit til Nul. Tiden vil vise, om det lykkes, eller om Forholdene er stærkere end den stærkeste Vilje.

I Aprilheftet af »Gerarchia« fortsætter Mussolini imidlertid sine teoretiske Betragtninger over Tidens politiske Problemer.

Digitized by Google

Han bruger efter en ikke anbefalelsesværdig, men ret almindelig Terminologi Ordet »Liberalisme« som enstydigt med »Demokrati«. Man har ikke Lov til at hævde, siger Mussolini, at fordi Liberalismen som Styreform var god for det 19. Aarh., der beherskedes af Kapitalisme og Nationalbevægelse, skulde den nødvendigvis ogsaa passe for det 20. Aarh., som allerede har vist sig at være væsentlig forskelligt fra sin Forgænger. »Kendsgærninger vejer mere end Bøger, Erfaring mere end Doktriner. Nu betegner netop de to største Erfaringer fra Efterkrigsperioden, som vi stadig har haft for Øje, den russiske Kommunisme og den italienske Fascisme, Liberalismens Nederlag.« Hvad er da egentlig Liberalisme? spørger Mussolini. »Betyder den almindelig Stemmeret etc.? Betyder den, at Kamret altid skal være aabent, saa at det kan vedblive med at frembyde det usømmelige Skue, der har fremkaldt almindelig Kvalme? Betyder den, at de Faa skal have Lov til i Frihedens Navn at dræbe Alles Frihed? Frihed er ikke et Maal, men et Middel . . . Jeg beder de Liberale nævne mig fra Historien nogen Regering, som udelukkende var bygget paa Folkets Samtykke, og som havde givet Afkald paa enhver Udøvelse af Magt. Ingen saadan Regering har nogensinde eksisteret eller vil nogensinde eksistere. Ingen Regering har nogensinde gjort alle de Regerede lykkelige. Hvorledes man end løser et Problem, vil man uvægerlig skabe en Klasse af Misfornøjede. Naar dette er en Regeringsgrundsætning, skal man ved Magt hindre de Misfornøjede i at blive en Fare for Statens Fasthed; og denne Magt skal man, om det kræves, udøve ubønhørligt. Berøv en Regering Magten, jeg mener den fysiske, væbnede Magt, og overlad den til dens udødelige Principper, og denne Regering vil blive et hjælpeløst Bytte for den første den bedste organiserede Gruppe, der er besluttet paa dens Ødelæggelse. Nu kaster Fascismen disse anti-vitale Teorier paa Møddingen. . . . Friheden er ikke længere den kyske og alvorlige Jomfru, for hvem Generationer i den første Halvdel af sidste Aarhundrede kæmpede og faldt. Andre Slagord øver langt større Tryllekraft paa vore Dages Ungdom: Orden, fast Styre, Disciplin. Fascismen kender ingen Afguder, tilbeder ingen Fetisher, den er marcheret hen over og vil, om det skal være, roligt igen marchere hen over Frihedsgudindens mer eller mindre opløste Lig.«

Digitized by Google

Mussolinis Teorier er maaske noget vel summariske; ved hans Praksis er der noget forfriskende. Efter at Verden saa længe har levet under Stemmetallets upersonlige Despoti, der repræsenteres af Gennemsnitssjælens parlamentariske Mandatarer, er der nu et Sted i Europa sket et Gennembrud af borgerlig Karakter, skabt et Styre, som dikteres — mirabile dictu — ikke af Papirdogmer, men af sund Fornuft. Det er ikke længere en folkelig Pærevælling, men en menneskelig Psyke, der sætter sit Præg paa Italien, ikke en Abstraktion, men en Mand.

Digitized by Google

RELIGION OG KOMMUNISME.

Af Ronald Fangen.

1.

I det sidste har man av og til i norske blade kunnet se det forkyndt at kristendommen er død. Det har ikke engang været forkyndt som noget opsigtsvækkende, det stod der som en given og velkjendt sandhet, nævnt i skyndingen og i forbindelse med ganske andre ting. Kristendommen — en passant — er død.

Selv om da altsaa kristendommen er død kunde der jo endnu være haab for religionen i sin store almindelighet, eller for det led i den kristelige guddom som kristendommen saa nogenlunde har tilfælles med omtrent alle religioner, selve den almægtige Gud. Men slaar man op paa første side i en netop utkommet bok av den danske religionsforsker Vilh. Grønbech, som heter »Religiøse Strømninger i det nittende Aarhundrede«, saa overraskes man ved at se, at ogsaa Gud, alle religioners store Gud, ogsaa han er død. ». . . Den gamle gud er død og borte, og ingen genoplivelsesforsøg kan give ham magten og herligheden tilbage. Vi kan datere hans hedengang til ca. år 1770«. Det er altsaa til og med længe siden det er foregaat: Kristendommen er overvundet, Gud er død.

Alt lar sig bevise og dette lar sig paa sætt og vis godt bevise. Vort verdensbillede er som bekjendt forandret og har absolut ingen plads for en Gud, for en himmel eller et helvede, for jomfrufødsel, opstandelse og himmelfart, for undere av nogen art. En fordomsfri religionshistorie har bevist at det gamle som det nye testamente er skrevet ut fra tidsbundne forutsætninger, det gamles Gud er en nationalgud, dets moral angripelig fra alle kanter og ofte avskyelig, det nye testamentes universelle karakter staar i hvert fald helt og holdent i det gamle verdensbilledes tegn, dets opfatning av universet er omstødt av Copernikus, Giordano Bruno og Columbus, dets opfatning av mennesket er omstødt av Darwin og dets morallære har med hele sin relativt uangripelige værdi vist sig temmelig magtesløs i det liv vi lever, uforenelig med den menneskelige natur. Det nye testamente er en bok som enhver anden bok, temmelig tilfældig sammensat, baade evangelier og brevene er valgt blandt mange andre evan-

Digitized by Google

gelier og breve som forelaa, derefter er de blit kanonisert av kirkemøter, menneskeverk og skrøpelighet det hele.

Det er altsaa bevist, og der er ivrige folk, som endogsaa mener, at der er grund til at glæde sig over at kristendommen er død og nu gjennemgaar sin opløsningsproces. Dens historie, sier de, betegnes av en uavbrudt, principiel og fanatisk motstand mot ethvert aandelig fremskridt, mot forskning, fri tanke og fri menneskelig utfoldelse; den betragtet tanken som en kjætter og brændte ham paa baalet, den betragtet livsglæden som en synder og satte ham i kloster. Den betragtet al frihet som antikrist, som arvefienden og forfulgte ham med alle midler og uten skrupler. I moderne tid har kristendommen været den obligate besmykker av alt hykleri, fjæren i hatten paa verdslig magt, materialismens aandelig skanse, vogtet og forsvaret av kirken, som enten underholdes av staten eller i sig selv er en stor verdslig magt som har al interesse av at forholdene vedblir at være som de er.

Men kristendommen er altsaa gudskelov død og kirken gjennemskuet. Ingen kan længer hemme den frie forskning, skræmme den frie tanke, forfuske det faktum at det er denne verden og ingen anden vi tilhører, at vor pligt altsaa er den at lede utviklingen mot et hensigtsmæssigere og lykkeligere samfundsliv; tanken og haabet paa et andet lykkelig liv skal ikke kunne slappe os længer: den kristelige salighetsapati er operert bort!

— — —

Summerer man dette ser det omtrent slik ut: det nye verdensbillede, evolutionslæren, den sammenlignende religionshistorie og den kildeforskende bibelkritik i forening har dræpt kristendommen og avskaffet Gud. Derved blev menneskeheten tvunget til at orientere sig paany med retning ikke mot himlen, men mot jorden og til at forstaa at haabet om en lykkelig utvikling, bygget paa faktiske ting, paa biologi, samfundsvidenskap, socialøkonomi, — haabet om den hensigtsmæssige evolution er det eneste haab den kan og skal abeide for at realisere.

2.

Med en ikke meget skarpsindig sofisme kan man nu si at det nye verdensbillede ikke kan ha »dræpt« kristendommen, det kan i høiden ha vist, at kristendommen betragtet som en ob-

Digitized by Google

jektiv sandhet, aldrig har forekommet. Dens faktiske grundlag har ikke eksistert, dens historiske og nuværende magt er bygget paa en fiktion, paa det udefinerlige, ugripelige som heter menneskelig tro. Hvis det altsaa holder stik at kristendommen staar eller falder med et galt eller rigtig verdensbillede da kan man med frelst samvittighet erklære den for død.

De som mener det burde jo imidlertid bli betænkelig ved det faktum at det nu er adskillige hundrede aar siden Kopernikus forrykket det kristne verdensbillede, et hundrede aar siden Darwin lot os nedstamme fra aperne og allikevel er kristendommens magt temmelig usvækket. Man kommer til at huske det ord av Kristus at hans rike ikke er av denne verden. Det bygger øiensynlig ikke paa et galt eller rigtig billede av universet. Det som er kristendommens virkelighet maa man derfor søke et andet sted, i troen paa den, i dens fortoning i de millioner sind som bekjender sig til den. Som subjektiv sandhet ser det ud til at kristendommen fremdeles er levende, langt mere levende og nærværende end det evolutionistiske evangelium fra det forrige aarhundrede, som har latt menneskeheten paafaldende uberørt.

I det hele tat: Kristendommen og enhver religion, som søkte sin begrundelse og berettigelse i et naturvidenskabelig verdensbillede var naturligvis prædestinert til en hurtig død: det forandres og forrykkes med hvert decennium som gaar. Men selv kristendommens mest uforsonlige motstandere maa kunne se at det ikke gjælder den. Det vil de imidlertid ikke se og derfor er efter mit skjøn kristendommens triumferende angribere blinde kjæmper, de slaar i høiden istykker nogen av kristendommens yderverker og maate stille sig paa en anden front og maate lære sig til at bruke andre vaaben om de vilde ramme dens centrale værdier. Jeg er overbevist om at man paa en videnskabelig vederheftig maate kunde gjøre alle faktiske begivenheter i Kristi liv, fra hans fødsel, gjennem alle hans gjerninger til hans død, opstandelse og himmelfart usandsynlige og umulige, — og kristendommen vilde allikevel ikke være dræpt. Man kunde bevise at Kristus overhodet ikke har levet, kristendommen vilde leve allikevel. Den vilde i enkelte tider miste meget av sin magt, men den vilde og den vil i nye tider reise sig igjen i uhyre kraft, i stor, selvindlysende sandhet og gyldighet, en sandhet og gyldighet som menneskene irrationelt, men ubetinget vil til-

Digitized by Google

kjende den hvergang deres selvbesindelse er dypest og deres erkjendelse modigst.

I en av sine samtaler med Eckermann taler Goethe ogsaa om den historiske kritik. Man skulde tro, at Goethe, den store elsker av eksakt forskning og paatagelig, objektiv sandhet, var en ubetinget tilhænger av den kritik, hvis formaal det er at rense vor historie for upaalidelighet. Men han reserverer sig naar det gjælder det i historien som han elsker og beundrer, for han sier: »Hittil trodde verden paa en Lucretias, en Mucius Scævolas heltesind og den lot sig varme og begeistre av det. Men nu kommer den historiske kritik og sier at disse personer har aldrig levet, men maa betragtes som fiktioner og fabler, digtet ut av romernes store sind. Men hvad skal vi med en slik fattig sandhet . . Was sollen wir aber mit einer so ärmlichen wahrheit. Und wenn die Römer gross genug waren so etwas zu erdichten, so sollten wir wenigstens gross genug sein, daran zu glauben«.

Menneskenes vigtigste kriterium vil altid være det om tingene godkjendes eller forkastes av deres instinkt, deres behov. Av og til vil de bare tro hvad de ser og kan ta paa. Men stundom vil de ogsaa tro til og med paa det de vet er digt. Som man taler om et verdensbillede, kan man ogsaa tale om et menneskebillede, menneskenes syn paa og fornemmelse av sig selv, av det liv de lever. Et verdensbillede kan ikke fælde kristendommen eller nogen aandelig værdi, men av menneskebilledet avhænger kristendommens liv og alt aandsliv.

3.

Man kan diskutere om nytten av at ha en livsanskuelse og man skal sikkert vogte sig vel for at gaa paa jagt efter en. Men ubevisst eller bevisst har jo alle mennesker en slags livsanskuelse, om man aldrig merker noget til den ellers merker man den naar begivenheter tvinger en til at reagere og ta standpunkt. Under verdenskrigen, da selv vi neutrale utfoldet os i livsfarlige diskussioner om tysk- eller ententevenlighet, merket man ingen mangel paa op- og avgjorte livsanskuelser; og da svensken Laurin formet det slagord at »alle har ret« var det ikke mange som holdt med ham. De fleste mennesker sparer helst noget saa luksuriøst som en livsanskuelse til et slagsmaal driver den frem og da vil de først og fremst ikke fornegte noget av slags-

Digitized by Google

maalets idé ved at indrømme, at den de ikke holder paa ogsaa kan ha ret. Man skal ikke mene noget i utrængsmaal, men mener man først noget, saa mener man det ogsaa med knytnæven.

Nu for tiden mener næsten alle noget om kommunismen og ungdommen tror paa den. Man tror paa kommunismen med religiøs nidkjærhet og den betyr sikkert for mange en betimelig avløser av og erstatning for religiøse forestillinger: paradiset er flyttet indenfor rækkevidde, fra det hinsidige til dette liv, fra himlen til jorden. Jeg skal indrømme at jeg selv engang indbildte mig at jeg var kommunist. Jeg beundret at russerne holdt stand mot verden, de kjæmpet med vaaben paa mange fronter samtidig og de klarte sig. Deres tropper blev kaldt frivillige og man maate tro at det russiske folk, som med sine aarhundredlange lidelser paa en maate er det mest sympatiske i verden og et av de mest geniale, at det var selve folket som mente det hadde fundet frem til utgangen paa sine ulykker. Og da fik man la det være i fred og la det finde sin vei. Desuten, mente jeg, er det for galt at lande med samfundssystemer, som ingen kan mene er lykkelige, skal lægge sig paa tverke for det land som sætter sit liv ind paa at skape noget bedre.

Jeg vil ikke ramse op igjen hvad alle vet og daglig kan læse, at Rusland er ulykkeligere end nogensinde; at kommunisterne selv, i hvert fald foreløbig, har maattet opgi kommunismen. Men de kommunister, som stadig vil fælde kristendommen ved at paavise alle dens onde følger gjennem aarhundreder, religionskrige, despotisk meningsundertrykkelse, inkvisition, — dem kan man i farten minde om, at hverken blodbadene eller meningsundertrykkelsen eller inkvisitionen har undlatt at følge hak og hæl paa deres eget evangelium og at de mest beundrede bolsjevikledere ikke har grund til at gyse for en sammenligning med de mest avskydde massemordere i kristendommens navn. Men der kan vel ikke være tvil om at norsk ungdom lægger megen idealitet i sin tilslutning til kommunismen. Man skal ikke ynke nogen; ingen mennesker og ingen generation faar vel mere at bære end de i hvert fald bittert og sammenbidt skal forsøke paa at holde ut, og lette tider er ofte det samme som flaue tider. Det kan man i hvert fald si: høit hænger de og sure er de. Men man skal lete langt tilbake i tiden for at finde en generation som har faat en haardere daab, en koldere indvielse til livet end den,

Digitized by Google

hvis første store indtrykk var krigen. Og det er i hvert fald rimelig at de vil ryste det indtrykk av sig og spare sine efterkommere for det. Det er rimelig at man tænker: er nogen gjerning forsvarlig saa er det den at opgi helt og ubetinget de samfundsformer, de økonomiske systemer som kræver saa mange liv for selv at kunne leve. Og botemidlet er enkelt som den lille multiplikationstabel: la alle faa likt saa kan ingen klage. Det er en romantisk længsel efter forandring og efter lykke presset ind i tal, socialøkonomiske beregninger, og til trods for den nye religions fanatisk faktiske og brydskt haardhændte karakter saa kan den næsten minde om noget rørende: om konen som vilde bære solskin i et sold.

Men man fornærmer vistnok kommunismen blodig ved at tillægge den et romantisk skjær, likesom enkelte av vore hjemlige bolsjeviker vil bli meget forbitret hvis man ikke skjælver for deres blaaøiede blodtørstighet. I motsætning til religionerne, bl. a. kristendommen, er jo nemlig kommunismen i fuld overensstemmelse med det mest moderne verdensbillede og grundlagt paa de mest moderne videnskaber. Efterat menneskene har tænkt og drømt og haabet i alle aarhundreder vil kommunismen handle. Den er usentimental, den vil øve retfærdighet med det vi har og ikke gi anvisninger paa det vi ikke faar. Kort sagt: kommunismen vil avstreife tilværelsen alt som utsmykker og forsoner med dens elendighet, dens faktiske ulykker, den vil samle menneskenes tanke om den sociale uretfærdighet, rendyrke deres misfornøielse og med rolig haand operere bort deres glade illusioner. Som den, der mangler vand, gaar med ønskekvist efter et opkomme, gaar kommunismen med ønskekvist efter edder og galde. Naturligvis er kommunismen ikke alene ureligiøs, men antireligiøs, tilfældig er vel ikke sovjetregeringens utryddelse av den russiske geistlighet. Kommunismen er jo i sig selv en religion, de andre er blit overflødige og ligger i veien. Og kommunismen, som megen norsk ungdom, sikkert av de redeligste aarsaker tror paa og bekjender sig til, har den fordel at den i hvertfald ikke byr paa uløselige forstandsvanskeligheter, den kommer ikke i strid med naturvidenskaben og dens opfatning av menneskene, indeholder ikke dybsindigheter som trænger særlig fortolkning, den holder sig trykt og sikkert til den materielle nød, som er paatageligere og paalideligere end kristen-

Digitized by Google

dommens sjælenød. Jeg forstaar godt, at de nye religionsstiftere er skuffet over at tilslutningen ikke er større og fortere, saa godt beregnet og solid fundert som deres evangelium er. Naar man lover alle velstand og gaar ut fra alles misfornøielse skulde man være paa den sikre side. Nu vet man jo imidlertid at menneskene er træge, det tar tid før de kommer efter. Og kanske kommunisterne har grund til at trøste sig med det. En saa ribbet tid kan tænkes at kommunismen virkelig fortonet sig som et godt budskab, ikke bare for religionsprofessionister, opfanatiserte arbeidere, en desillusionert ungdom, men for menneskeheten. Men det skulde være en til det yderste ribbet tid, selv vor er endnu ikke ribbet nok. Endnu staar der kræfter imot, og nu tænker jeg slet ikke paa politisk, økonomisk, i den forstand faktisk motstand, jeg tænker paa menneskelige instinkter, som ihvert fald endnu er mere end rudimenter, paa et livssyn, solid rotfæstet i menneskelig natur, fødte fiender av den kommunistiske idé! Man bør ubetinget nære den dypeste mistillid til det lovpriste fremskridt; men hvad fremtiden end vil by os, saa skal man ikke ta ulykker paa forskudd. Og man skal ikke spaa; men man kan forsøke at maale mot hverandre selve livssynet, menneskesynet i de to religioner, den gamle, kristendommen, den nye, kommunismen.

4.

Det er forøvrigt høist uegentlig at man kan tale om et specielt kristelig menneskebillede, det kristelige syn paa livet og menneskene findes i alle de ægte kulturutfoldelser vi kjender. En av de opgaver som venter paa en stor forsker er den at sætte kristendommen ind i sin sammenhæng i kulturutviklingen. Den deler blod og aand med antiken og med renæssansen langt mere end med den gammeltestamentlige jødedom.

Den største egenskab ved menneskene er ifølge kristendommen det at de kan beherske og befri sig for den ydre virkelighet.

Hvad et menneske oplever av hændelser betyr i sig selv ingenting, derfor er der ingen forskjel paa høie og lave, paa dem som lever et i almindelig forstand rikt liv og paa dem som lever et fattig liv. Tingene er ikke det de gir sig ut for at være, ulykke er ikke ulykke, lykke er ikke lykke, alle ting er bare det som

Digitized by Google

menneskene gjør dem til. Det er det, begrepet liv betyr, denne stadige omskapelsesproces gir mennesket dets suverænitet og uttrykker dets idé. Var menneskene identiske med livets utallige smaa og store foreteelser, da levet de ikke et selvstændigt liv og ordet frihet vilde være et dødt ord, et tomt begreb. Weiningers ord, — at alle ting speiler bare for mig min egen individualitet, indeholder en dypt kristelig tanke. Derfor beror det udelukkende paa menneskene selv hvor godt eller daarlig, hvir rikt eller armt livet er. Og derfor er intet vigtigere end at evnen til at omskape, beherske livet holdes vaaken. Og heri skal man vel søke meningen med Kristi vældige advarsel mot at la sjælen ta skade, da gavner det ikke mennesket at eie hele verden, for verden visner samtidig med sjælen og sindet. Det er saa indlysende sandt at alle har erfart det: For den som har feber er hele livet forvirret og forvridd, livet forandrer stadig farve med vore egne sindstilstande. Men befri sig for livets pinagtighet, redde sindets sundhet kan ingen uten at man vil magte alt. Det er der ingen som kan, men der gjør viljen det ut for evnen. Lidelse er for evig indlagt i livet og den skal man magte ikke ved at forsøke paa at undgaa den, men paa at bære den. Som motsatte, stridende kræfter og fysiske principper holder universet i balance, kræver det univers som heter det menneskelige sind lidelse for sin likevægts skyld. Lidelse er liv som lykke er det, lunken neutralitet er selvutslettelse. Lidelsen gjør menneskene ensomme, samtidig forener den dem fordi ingen, som lever kan eller skal undgaa den. At ingen undgaar lidelsen er grundloven i det menneskelige liv og den rammer selv de ulastelige, den er blind overfor baade gode og daarlige gjerninger, den er nemlig selve den menneskelige natur og i genial og absolut anskuelighet uttrykker kristendommen lidelsens lov ved selve Kristi liv. Det kan man opfatte faktisk eller sindbilledlig, som man vil, gyldigheten blir den samme: det er, som vi vet, paradoksalt slik at Kristus, som var uten synd, altsaa ulastelig, *fordi han var menneske,* fordi han hadde underkastet sig menneskelige kaar for at hjælpe menneskene, maatte bære den menneskelige lidelse og ikke kunde gi kalken fra sig. Denne handling og dens tanke er det udræpelige i kristendommen, forsoningen med livet er lidelse, og lidelse er menneskets frelsende princip. Lovene i vort liv og vor natur er aldrig dypere fattet og de kan ikke uttrykkes i en mere evig

Digitized by Google

og altomfattende heroisme. Dette er for mig grunddraget i det kristelige menneskebillede og dets urokkelige grundlag. Dets stolthed finder vi her, en sum av lidelse skal alle bære og det ulastelige menneske bar den største, altsaa er moralsk vandel og uangribelighet ingen utvei fra den. Men for det sunde sind er al gru forsvundet fra livet, dets forhold til alle ting er det heltemodige, at mørket ikke skal skræmme og dypet ikke sluke én. Det uttrykkes i den kristelige forestilling slik at den aktive, den økende kjærlighet er overvinderen av frygten for livet og lidelsen, som er dets grundlov. Der er grænseløs lidelse i kjærligheten, men, sier bibelen, der er ikke frygt i den, — »den fuldkomne kjærlighet driver frygten ut«.

Men hermed er det git at der ikke findes et utopisk moment i kristendommen, den stiller sig overfor livet i fuld, uavkortet erkjendelse, i den mest sammenfattende syntese som findes: Menneskesindet er av evig og uforanderlig art og med al ydre forandring i livet er de kaar det lever under ogsaa evige og uforanderlige. At beseire ulykken i dem, at beseire frygten for livet, det dræpende i lidelsen er menneskets mægtige opgave, som det ikke kan løse ved absurde forsøk paa at forandre livets art, indskrænke dets mangfoldighet, men bare ved at holde sit eget sind friskt. Bare dets egen stilling til livet kan forandre livet.

Mot dette menneskebillede, mot denne erkjendelse av livet stiller den nye, den kommunistiske religion den paastand at ulykkerne i livet beror paa ganske paatagelig ting, som kan forandres, først og fremst paa det at menneskene har forskellige kaar. Utslettelse eller ophævelsen av ulikheten er forutsætningen for lykke. Menneskene nedstammer fra aperne og har utviklet sig langsomt og dertil i gal retning, nemlig bort fra naturtilstanden og naturinstinkterne, som betragtet det som en selvfølge at alle hadde like ret til nøtterne i trærne. Med nogen radikale, operative snitt i de tilvante sociale forestillinger fører man menneskene direkte frem — eller tilbake — til den paradisiske naturtilstand, hvor alle har det likedan. Mens kristendommen bygger paa en fuldstændig antagelse av livet som det er, er kommunismens menneskebillede opstaat ved det Johs. V. Jensen kalder reduktionsmetoden. — Væk med forskjellene, væk med religion, metafysik som med kapital og kapitalister. Reduktionsmetode og nivelleringsmetode, ta bjergene og put dem i avgrun-

Digitized by Google

dene, ta de rike og put dem i de fattige, la de syv magre spise de syv fete, jævn ut og rydd væk. De fete irriterer de magre, — derav al elendighet og ulykke i verden. Den dag de magre faar sætte tænderne i de fete realiseres den salighet livet har i behold for menneskeaperne. La os ikke glemme hvad vi er og hvem vi er. Vi stammer fra dyrene og hjemfalder til jorden. I grandios anskuelighet uttrykker kommunismen hele sin idé derved at dens store lykketider er de da den sociale ulykke er størst: misfornøielsen, den raa, den sindløse elendighet er drivkraften i den lovpriste utvikling, i det sakrosante fremskridt. Paa den bygges det kommunistiske lykketempel, hvor lykkens art ligger aabenbart i klirret av pengerne, som fordeles efter nøiagtig divison av kapitalen med antallet av hoder paa det umælende menneskekvæg. Menneskekvæget, som endelig blir spart for det fortærende bry selv at skulle gjøre noget ut av sit liv, som endelig kan slippe at tænke og skape sig bekymringer, de faar sig anvist sin plads, de faar sig tildelt sin lodd, de kan sove trygt og uten anfægtelser ta fat paa den nye dags slit; for det eneste av den utryddede religion som fremdeles staar ved magt er det gammeltestamentlige ord at du skal æte dit brød i dit ansigts sved. Opfylder menneskene det og passer de dertil paa at skape nyt menneskekvæg skal, — ja, hvad heter det — exekutivkomitéen til gjengæld sørge for at de baade har tak over hodet og kan spise sig mætte.

5.

Jeg vet man sier at kommunismen naturligvis ikke vil bety nogen anden forandring end den at menneskene faar det litt bedre økonomisk.

Det er sandt at komunismen ikke vil bety nogen forandring, for den er i sig selv umulig og menneskene forandres ikke av pengetransaktioner. Men den væsentlige sandhet om kommunismen er den, at den kommunistiske idé, likhetens, nivelleringens idé er selve den livsfiendske idé, den er det lunkne princip i livet; og fordi den er lunken skal man utspy den av sin mund. Kommunismen er utydeliggjørelse, indsnævring, utslettelse. Derfor er den en fiende av vor kultur, derfor er den gold, derfor kan intet gro av den, men dens ørkentørke vilde svi sind og sans av menneskene dersom den var noget mere end det den er, en

Digitized by Google

absurditet, og dersom menneskene var noget mindre end det de er. Men hele det menneskebillede som bærer vor religion og vor kultur fornægter den og før eller senere, naar menneskene er sterkere end de øiensynlig er nu, vil deres dypeste instinkter reise sig mot den. Fældes ikke kommunismen av politisk motstand, da vil den dø av anæmien i det menneskebillede den bygger paa.

Jeg vet man sier: reaktion. Religionen og reaktionen indgaar stadig en skinhellig alliance. Ja, man maa si hvad man vil om religionen: den gode egenskap kan man ikke ta fra den, at naar menneskene har været paa vanvittige togt og er veiløse, saa lodser den dem tilbake til deres evige utgangspunkt, deres egen natur. Er religionen i dette øieblik menneskenes selvbesindelse, deres protest mot en tyrannisk utopi som vil reducere den ødsle mangfoldighet som heter det menneskelige liv til et regnestykke, da er det stolt at tilhøre reaktionen. For da er »fremskridtet« kommet til at bety det paradoksalt koncentrerte tilbaketog, og reaktion den trodsige livsbekræftelse.

Digitized by Google

FRANS.

Af Christen Hansen.

FRANS var rødhaaret — og saa spejtret han. Naar han kom ned ad Vejen, kom hans Ben et godt Stykke foran den øvrige Del af Kroppen, og stod han stille, var der det meste af en Alen mellem hans Træsko.

Folk sagde, naar de saa ham komme, at han kom spejtrende.

Daarligt nok konfirmeret fik han Plads hos Lethen som Andenkarl. Latbuksebagdelen slaskede lidt om hans magre Ende, naar han stod i Roevognen og tjattede efter det gamle Øg, og det kneb sommetider at faa lettet Fjælen hjemme ved Kulen, men saa stod Lethen jo der alligevel og tyggede paa sin Skraa — det 100 Kroner, Drengen skulde have, kunde han da rigeligt gøre lige for et Aar, selv om han skulde have en Haand med Fjælen.

»Hva',« sagde Lethen altid, for han var tunghør, og han vilde sikre sig, ingen sagde noget, som han ikke fik hørt. Men Frans havde ingenting sagt og ingenting at sige, han lagde bare Skulderen mod Fjælen.

»Den sidder godt,« sagde Lethen og gjorde Antydning til en Latter med et Par Grynt — Drengen tog jo paa Vej, som skulde han træde Bunden ud af sine Træsko. »Hva',« sagde han igen og løftede baade Frans og Fjæl langvejs ud i Toften.

Vinteren gik, og Sommeren kom, og det blev November, og Lethen lagde 20 Kroner til Lønnen.

Til det første Marked efter Flyttedag var Frans i Byen. Foruden et Par ny Latbukser havde han en lille brun Bog med hjem, som han lagde ned i Enden af sin Halvkiste tillige med en hvidskaftet Fiskekniv, som han brugte om Søndagen til at skære sit Navn i Kammerbordet med.

Lethen gryntede lidt, naar han saa Frans, for han var jo rødhaaret og fregnet, og spjetret det gjorde han, naar han gik; men Fanden slaa ham, om han ikke holdt Møddingen i en proper Stand og sørgede for der var Vand i Kildetruget, naar Køerne kom ind.

Næste November lagde Lethen 30 Kroner til Lønnen. Frans blev større og behøvede ikke mere nogen Haand til Vognfjælen,

Digitized by Google

og Tiderne var jo opadgaaende — Smørret steg i Pris, saa at sige hver Dag Hanne Mari saa i Avisen. Markedsdag var Frans i Byen med den brune Bog, men om Aftenen kom han hjem og syede en Lap paa de gamle Bukser — de kunde godt gaa til Majdag, var han bleven klar over paa Udvejen.

Og Frans fejede med Rævelimen Fodergangen foran »de lange Ansigter«, og det var ikke fri, at han i Aaret, der gik, lagde sig en vis Veltalenhed til. »Jow, det skal nok pas,« sagde han ærgerlig, naar Ploven løb mod en Sten og ud af Furen, saa han maatte rygge, eller han sagde det overlegent erkendende, naar Hanne Mari en Eftermiddag i Høsletten kom vesten om i Solskinnet med sit rene Bomuldsforklæde og sin graa Strikkestrømpe og saa Frans forke Hølæsset ind og sagde opmuntrende: »Det er varmt, Frans, hvad?« »Jow, det skal nok pas,« svarede Frans saa og spyttede i de gullige, fregnede Hænder.

Frans tjente hos Lethens. Det gik nu saadan ind i Folks Bevidsthed, og der var ingen, der reflekterede over det. Manden lagde snart 20, snart 30 Kroner til Lønnen — han led dette med den brune Bog, som Frans havde maattet lægge en Side af »Ugens Nyheder« om, for det var jo ikke Skæmt at faa beskidte Fingre paa Bindet — de kunde maaske finde paa at beholde Pengene, om han en Dag stod og vilde hæve dem paa en griset Bog. Det var jo i sig selv en Gaade, at de faa Sider Papir og den Smule Papbind — ikke engang særlig godt Pap — at det kunde være alle de Penge værd! Men det maatte de jo om, de Fyre, der sad indespærrede der nede i Banken.

Somre og Vintre fulgte hverandre. Smedens Kone paa Bakken døde, og Rasmus Jensens Knud kom i Tærskemaskinen og fik en Arm knust; det var en farlig Historie! Sygehusvognen hentede ham, og der gik lange Tider Sagn i Byen om, hvor rasende stærkt de havde kørt af Gaarde med ham.

Frans fik lange lyse Haar paa sin runde Hage, og en skønne Morgen ved Davren saa kom Hanne Mari ind og sagde til ham, at han kunde jo da faa noget varmt Vand at vaske sine Fødder i, om de trængte til det, og da Forkarlen lagde Selerne paa de »to Unge«, gik Frans med Karlekammerspanden ind i Køkkenet. Han vaskede sine sorte Hæle, til de blev ganske blaagraa, skød en ny kantet Lærredsskjorte ned over sin magre Krop og spejtrede ned til Byen til Sessionen.

Digitized by Google

De høje Herrer gik rundt med Kravetøj om Hænderne, og da Frans kom ind, lo de og sagde en hel Masse, som antagelig ingen forstod. Een kom med et Maal og maalte Afstanden mellem Frans' renvaskede Fødder, han vilde have, Frans skulde sætte dem helt tæt sammen, men hvad kunde det nytte, naar han nu ikke kunde. Da Frans var færdig, satte den samme Person sin Støvle paa hans nøgne Bagdel og gav ham et Skub ud af Døren, og saa lo de igen derinde, men hvad kom det altsammen Frans ved, naar han blev kasseret.

En Dag i September efter denne Forestilling kom Manden ud til Frans paa Rugstubbene. Frans standsede sin Plovning, og hvad han og Lethen talte om den Dag, fik aldrig nogen at vide, men til November overtog Frans Øgrøgtningen, og en Knægt paa en 16—17 Aar flyttede i Plads som Andenkarl hos Lethens.

Og Frans kørte med Manden til Torvedag i mange Aar, han lagde en ny Side af »Ugens Nyheder« om den brune Bog, og den hvide benskaftede Fiskekniv vandrede med sin Gravrust fra sin Plads i Halvkisten op i Latbukselommen. Frans stillede en Smule Overskæg an, men ikke mere end hvad klædeligt og brugeligt var.

Saa gik Lethen hen og døde, og Hanne Mari gav ham en storstilet Begravelse — der var hele 27 Vogne, der fulgte, og Frans kørte med Liget. Præsten talte, saa Følget forvandledes til en Tørreplads, hvor Lommetørklæder flagrer i Vinden, men i Augustmaaned midt i Høstens Tid sagde Enken en Aften til Frans, der stod i Toften og tog Bestemmelse om, hvorvidt han skulde stakke Havren eller Byggen nærmest Laden — at hun kunde vel regne med at beholde ham til November.

Nej, sagde Frans, det kunde hun ikke. Ja hun vilde jo gerne lægge 50 Kroner til Lønnen! Ja — nej, det kunde ikke gøre det. Naa, hun kunde give 75 da. Nej, Frans rystede paa Hovedet. Men 100? Aa nej, det var ingen Nytte til at snakke om det.

Saa kunde Hanne Mari ikke strække sig længere — selv Guld kan man købe for dyrt. Men hvad gik der af Frans? Hanne Mari var det jo aldeles det samme — hun fik sagtens en Karl — 10 for 1 — ja 100! Hun vendte sig og gik ind, men kom saa i Tanker om, at hun vel egentlig var paa Vej over til Skole Per. Var hun ikke paa Vej derover? Ja, hun kunde saamænd daar-

Digitized by Google

ligt huske det selv, for dette med Frans var jo kommen noget bag paa hende, selv om det ingenting betød — slet ingenting!

Naa Hanne Mari vilde vide om Seletøjsreparationerne. Ja, det var jo ellers god Tid — Per og Lethen plejede ikke at gøre op før til November, men Enken kunde naturligvis faa det, som hun vilde. Per spyttede ud af Vinduet og bladede i sin Regnskabsbog med Tommelfingeren. Skulde han skrive Regningen ud nu eller — ja de kunde jo ogsaa vente.

»Men kan du ikke skaffe mig en Forkarl til November?« sagde Hanne Mari saadan mere henkastet, da hun var paa Vej ud.

»Forkarl,« sagde Trine og strøg ned ad sin Mave, »har du ikke Forkarl nok?« Nu havde Hanne Mari i Grunden travlt, men hun fik da lige Tid til at fortælle om Frans. Hun havde budt ham 100 Kroner mere i Løn, og han gik i Forvejen ikke gratis, men det var jo ogsaa det samme — det var da ved Gud ogsaa det samme — ja, Hanne skulde gaa.

I de nærmeste Gaarde og Huse undrede man sig og snakkede om, hvad Frans' Mening var? Hanne Mari var da en meget rar Kone, og han kunde jo faa det som Blommen i et Æg som hendes Bestyrer. Længere ude i Periferien sagde en og anden Gaardmandskone, at hun godt kunde forstaa, Frans omsider var bleven ked af Hannes halvbagte Brød — »hendes Kager vil jo aldrig løftes, og det er rigtignok ogsaa en blakket Vask, hun leverer,« sagde Konen, men det var nu mere Ondskab end egentlig Forklaring paa Tildragelsen.

Frans følte, Folk saa paa ham, naar han kom spejtrende ned ad Vejen, men det gav han Fanden i. Han stavrede en Aften i September paa sine skæve Ben forbi alle næsvise Spørgsmaal ud til Mogens paa Holmen.

Mogens paa Holmen stod i Skjorteærmer midt i sin lille Gaardsplads og gjorde Faaretøjr ved, da Frans kom ind ad Gaardsledet. Mogens kiggede et Par Gange over Brillerne — hvad var mon det for en Stæser, der kom — han havde jo Kvitteringen paa Rentepengene liggende inde i Skatollet.

Frans sagde Godaften og spurgte, om Faarene var løbet løse, og saa smed Mogens Tøjret og tørrede sine Fingre paa Vesteryggen. Ja. Ja, Høsten havde ikke været saa daarlig — hvormange Traver Havre, der var bleven her østen for Gaarden? Mo-

Digitized by Google

gens skubbede Kasketten i Nakken og satte Hænderne i Siden, mens han huskede efter.

Alma kom ind fra Malkning. Hun sagde Godaften, da hun gik forbi med Spandene, og Frans gjorde et Skridt hen imod hende for at give hende Haanden, men hun skyndte sig ind — saadan som hun saa ud.

Der blev en Standsning i Mændenes Samtale, og Mogens begyndte at gaa op mod Forstuedøren. »Gaa med indenfor,« sagde han. Naa ja — Frans fulgte stiltiende efter. Karen kom ind med Kopper og Kagefad og hilste: »Guds Fred«, hun var saa stille og glatkæmmet i det.

»Skal vi have Kaffe,« sagde Frans — det var nu ikke derfor, han var kommen, nej, han havde hørt, at Mogens vilde sælge! Naa ja, sælge og sælge — han og Karen blev jo gamle, men saadan sælge — ja det blev naturligvis Enden paa det, men — —

Ja, Frans havde nu tænkt, at de kunde blive boende, som de gjorde og — æ — hvis da ellers Alma vilde det saadan? Naa ja, sagde Mogens, »ja det var jo ikke saa ringe,« lagde han til. Saa kom Karen med Kaffekanden, og det varede velsignet længe med at skænke de to Kopper Kaffe, for der var noget i Vejen med Posen — Kaffen vilde slet ikke løbe igennem, men hele Tiden komme oven ud.

»Skal du ikke have Sukker?« sagde Mogens og skubbede Sukkerkoppen hen. Det skulde han vel. Saa skulde han have Kage, ja det skulde han vel. Og saa skulde han have en Kop Kaffe til, og til Slut skulde han vel have Piben stoppet.

Ja de kunde jo nu snakke om *det* — det han havde sagt. Jow det var jo rimeligt, de vilde, »men du skal nu se den blaa, før du gaar,« sagde Mogens, da Frans lettede sig, »det er en dygtig Ko, kan du tro.« Ja Frans kendte hende, ja det var en god Ko — han følte op i Mælkehullerne. Men nu kunde de jo tænke over det, han havde sagt, og saa gik han.

Mogens og Karen snakkede med Alma. Alma gik jo rundt som den frodigste Halvdel af et Ægteskab, der kunde tænkes. Frans var rødhaaret og fregnet, og spejtret det gjorde han, men han var alligevel en meget ordentlig Karl, og var det ikke alting værd? »Stadsen!« sagde hendes Mor og saa bedrøvet og tilgivende paa hende. Ja hun sagde ikke andet.

Og saa blev det saadan.

Digitized by Google

Til det første Bal efter November drak den nye Snedkersvend sig svingende fuld og svor lysende Eder paa, at han skulde knække det rødhaarede Knokkelhoveds skæve Ben og sætte Ild paa Kirken og Kirkegaarden og smadre Hovedet paa Sognefogden, naar han skulde puttes i Brummen, men Efteraaret efter, da Kokkyllingerne begyndte at trave de gamle Høns, da fik Frans' blaa Ko en blaa Kalv, og Alma en rødhaaret Dreng, og da Kalven og Drengen begyndte at gaa, saa spejtret de.

Digitized by Google

FORAARETS LYRIK.

Af Carl Dumreicher.

FORAARET 1923, der ikke har været videre fremmende for Blomsterne, har øjensynlig heller ikke været det for Versene. En halv Snes Digtsamlinger, hvoraf ingen udmærker sig ved særlig eller særegen Farvepragt — det er ialfald Gennemlæsningens Hovedindtryk. Nu — Aarstiden er som bekendt ogsaa mere bestemt til at fremkalde Vers end til just at lade dem trykke (jeg undtager den i saa Henseende altid velvillige Dagspresse). Om Foraaret nærer alle Forlag en fælles og — som Forholdene nu engang er — ogsaa forstaaelig Forkærlighed for alle andre boglige Former end den rent skønliterære, endsige for den lyriske Underafdeling, som Efteraaret ifølge Erfaringen gør Sindene langt modtageligere for. Men alt kan ikke naaes inden Jul. Mellem Vejledninger i Radioteknik, Personalhistorie og Populærvidenskab dukker derfor nu og da en lille Verssamling frem i Lyset. Og de, der overhovedet lytter efter Rim og Rytmer, lader i disse lyse Nætter, hvor Læselampen tændes saa sent som muligt, sikkert gærne netop det milde Dæmringsskær samsmelte med Ordenes Musik.

* * *

Udenfor Feltet falder paa en Maade *Valdemar Rørdams* »*Sangen om Danmark*« (Gyldendal). Det er bestilt Arbejde, Teksten til 120 Akvareller af danske Landskaber, som — samlede i et Album — ledsagede det Danmarks-Stel af københavnsk Porcelæn, som var danske Kvinders Sølvbryllupsgave til Kongeparret. Det var en ærefuld Opgave. Men den kom udefra og maatte nødvendigvis hæmmes af Hensyn, der intet havde at gøre med umiddelbar Inspiration. Den blev paa det nærmeste løst saa godt, som en saadan Opgave overhovedet lader sig løse. Men nu og da gik det jo noget udover Kunsten.

Rørdam havde et almenkendt Forbillede: Christian Richardts »Vort Land. Et geografisk Digt« (fra 1889 og iøvrigt ligeledes opstaaet som Billedtekst).

Han er — naturligvis — med Vilje gaaet udenom det. Alene Tonen hos Richardt — den stille, næsten blufærdige Følsomhed,

Digitized by Google

den stærke Sky for al Højstemthed og det skælmsk skæmtende Lune — lod sig netop af denne Digter ikke eftergøre.

Kun Maalet var det samme:

— — —
kom Folk og lad os vandre
venligt med hverandre
en Rundgang i vort Hjem;
se Byer, se Gaarde
og Marker dukke frem,
se de Grave, som er vore,
og den salte blaa Strøm;
se Danmark, Daad og Drøm!

Det svarer ganske til Richardts: Venner, ser paa Danmarks Kort . . .

Men i Udførelse og Opfattelse afviger de fra hinanden.

Richardt holdt sig til det, han skulde: det geografiske Synspunkt, men søgte at gøre denne deskriptive Poesi saa malerisk og munter som muligt. Rørdam tager — af Temperament og Tilbøjelighed — sit Standpunkt i Historien, i det dybe, men for ham altid aabenbare Samspil mellem før og nu. For ham er Folket mere end Landet og den tusindaarige, historiske Sammenhæng mere end Naturen. I hans Sang om Danmark toner baade vor Fortid, vor Nutid og vor Fremtid ind. Hvor Richardt taler til Medfølelsen, kalder Rørdam paa Ansvaret.

Allerede Maaden, hvorpaa København behandles, godtgør, at det er Aanden, han spørger om. Bundet sagtens af en bestemt Billedrække ser han af Byen kun de mest monumentale Bygninger — Børs og Universitet, Hovedkirke, Kongeslot og Raadhus — og i dem igen kun Symboler paa, hvad otte Aarhundreder har skabt og samlet:

Vort er det Liv, som fylder
og gennemfarver alt . . . .
og vi elsker, vi beundrer
vort flittige, vort muntre,
vort kloge København.

Læg Mærke til Adjektiverne. Det er Borgeren, det kommer an paa, Nutids-Københavnerens Varetagelse af Arven fra Absalons Tid.

Ligeledes i Fugleperspektiv ser han:

med Strand og taarnet Stad
med Marker og Veje

Digitized by Google

hele Sjælland svaje
som i en Bæk et Blad.

Ogsaa her staar overalt Sporet af hundrede Slægter, stærkest og skarpest af Valdemarstiden.

Over Øerne syd for Sjælland og det lovlig løst behandlede Fyen, hvor Jægerøjet dog medtager de for Landsdelen karakteristiske sorte Egern, naar han til Jylland. Her bukker Historikeren og Fortiden (ved Randers glemmer han saaledes ganske Niels Ebbesen) under for Digteren og Naturen:

Fint lokker og fortryller
fra Fjord og Sø i Sommerseng
med sølvgraa Klit og græsgrøn Eng
Alverdens Fuglemylder;
det pylrer og det klinger,
der er et Sus, en Sang,
et Liv, som laaner Vinger
til Drengens Træskogang.

Og over Sønderjylland (med to pragtfulde Vers om Skamling og Als), over Færøernes græsgrønne og klipperevnede Stenborg i Atlanterhavet og over Grønland, Bjærgkrystallet i Danmarks Kongekrone, klinger Digtet ud i Slutstrofer, som unægtelig ingen gør ham efter:

Ja, bag det sære, danske Sind,
dets Kaadhed og dets Varhed,
bag alt vort Væsens Vejr og Vind
staar, klædt i himmelsk Klarhed,
vort Hjem paa Jorden, Landet,
med Blæst og Bølger blandet
saa fint som intet andet:
Her gaar vi samlet ind.

Saa lad os leve da og dø
med Danmarks gode Gaard,
i Frost og Tø, hos Blæst og Sø
og Stammens Tusendaar
saa grundigt vi formaar.
Da skal den, der kommer,
vor Arving og vor Dommer,
se den danske Sommer,
hvor fri Mænds Bopæl staar.

Paa saadanne Strofer maales Afstanden fra Richardt til Rørdam. For dem glemmer man det springende og tilfældige, som

Digitized by Google

Opgaven har foraarsaget. I dem retfærdiggøres Titlen: Sangen om Danmark.

* * *

Fra Mesteren til Eleven, til *Einar Thomsens »Sagn og Sandt. Nye Digte«* (Aschehoug), tilegnede Valdemar Rørdam.

Navnet kom for første Gang frem ifjor gennem Debutdigtene »I Kamp for Livet«, der ikke blot var en i formel Henseende ualmindelig velstøbt Bog, men ogsaa et personlighedspræget Opgør med Livets og Dødens Magter, gennemlevet i hver Linie. Et sygt og saaret Sind, som var stedt i Mørke og greb efter Lyset. En Molltone, som bevægede, fordi den dirrede af Erfaring.

Det rent formelle er ogsaa denne Gang i Orden. Næsten i al for høj Grad. Der er Mindelser i Rytmerne ikke blot af Rørdam, men ogsaa af Seedorff og Ahlmann. Men Ordene selv er ikke gennemprøvede, ikke tyngede af Oplevelse. De indfinder sig altfor let og er altfor spraglede og silkeglatte. Hvor megen eller hvor liden Virkelighed der ligger bagved Digtkredsen om *»Lektor Gelius«*, en ensom gammel Pebersvend og pedantisk Pædagog, som afmægtigt famler efter Livet og finder Erstatning i Poesien, kan naturligvis kun Einar Thomsen svare paa. Men i ét Træk ligner han ham:

Thi der klinger fjerne Fester,
naar jeg drømmer mig til Mester
over Ordenes barmhjertige Musik.

Denne Rus i Ord har samme Følger som en Rus i Kokain. Den bedøver og afstumper Sansen for, hvad der er sandt og sundt og ægte.

Og dog — den, der har skrevet Indledningsdigtet *»Jubal«* (Symbolet paa Sangeren, paa hans Kunst og hans Kald) og i Afsnittet *»Liv«* de blide Strofer om en *»Augustnat«*, er Digter og trænger kun til at blive opmærksom paa Faren i at have saa let ved Formen, at det gaar ud over Indholdet.

* * *

Axel Broe's »Digte« (Gyldendal) er til Gengæld præget baade af Tanker og af Eftertanke. Magister Broe har skaaret sin Digtsamling ned til kun at omfatte atten Digte. Han er øjensynlig klar baade over sin Evne og over sin Begrænsning.

Han har et følsomt, men ikke noget frugtbart Sind, som han

Digitized by Google

i Indlednings- og Slutdigtet sammenligner med Stenøen i Havet, som Vinden og de krydrede Dufte minder om,

at ogsaa jeg er af samme
Stof som det bærende Muld,
at ogsaa mit øde og fattige Skær
en Gang var Jordens og Livets
Hjærte forunderligt nær.

Tilsidst naar Havets Varmestrømme ogsaa dens golde og graa Kyst og faar den til at blomstre. Men mere end denne ene Sommer? Polhavet har sine Strømme. Øen — Digterens Hjærte — kan fryse til igen.

De fleste Digte synes mærket af denne Kamp mellem Stof og Form. Den poetiske Tanke, som ofte er baade smuk og dyb, søger efter Udtryk, men synger sig ikke frem af sig selv. I Bestræbelsen for at undgaa alle almindelige og letkøbte Udtryk bliver den stundom kold og kunstlet. Kun overfor Døden (de to stilfærdige Smaadigte »*De sidste Blomster*« og »*Graven*«) bryder Bevægelsen umiddelbart frem.

* * *

Tanker tynger derimod ikke *Harald H. Lund* — iøvrigt et Navn, man med Opmærksomhed følger, siden han ifjor med »*Vejbred*« og iaar med »*Blomsternes Provins*« (Søtoftes Forlag) erobrede et Stykke Frijord indenfor Lyrikens Landomraade, som han med Tiden kan faa Glæde af at opdyrke.

Det var lidt vanskeligt straks at fastholde, hvori det nye ved Tonen egentlig bestod. Det var næsten lutter Naturstemninger eller rettere Naturbilleder, men set paa en egen Maade, opfattet med en paa samme Tid malerisk og musikalsk Sans, der gav Farverne Lyd og Lydene Farver. Stundom nydeligt, oftere søgt og unaturligt. Den metriske Sans var derimod mindre udviklet og irriterende usikker. Trods alt var der noget farvefestligt og blomsterfint ved den lille Bog, som indtog Læseren og lod ham bære over med Fejlene.

Der er kendelig Fremgang fra 1922 til 1923. Rytmerne er blevet fastere, Billederne klarere, selv om Linjerne i dem endnu af og til kan være saa besynderligt overbelæssede med Snirkler og Kruseduller. Alligevel — disse »Toneakvareller« (for at bruge et Udtryk fra Debutbogen) er noget for sig. Et lyrisk Miniatur-

Digitized by Google

maleri, udført med to ualmindelig skarptseende Øjne og ualmindelig mange Farver paa Paletten.

Men bag alle disse detaillerede Beskrivelser søger Sindet endnu forgæves efter det vigtigste af alt: Sjæl. Harald H. Lunds lille Blomsterprovins har nok af brogede Farver. Men det er Duften, som bevæger Menneskehjærterne.

* * *

Overfor Fru *Eline Hoffmann,* der efter et Par Prosaarbejder har faaet Lyst til at optræde som Lyriker og som Førstefrugt heraf udsendt »*Fjærn Strand*« (Levin og Munksgaard), kan man fatte sig i Korthed.

Fruen har selv i et lille Før-Interview erklæret, at hun ikke er Artist og ikke kan tænke sig at arbejde efter bestemte Regler. I Erkendelse af, at et Digt efter almindelig lyrisk Regel nu engang skal rime, har hun derfor foretrukket at iklæde sine Æmner en absolut rimfri Form.

Æmnerne er en Række smaa, i og for sig kønt sete og kønt tegnede Barndomsbilleder fra Island. De er blot vedblevet at være klare og enkle Prosabilleder, som har faaet Sætningslinierne brækket over paa de tilfældigste Steder uden derfor at blive til Poesi.

Den anden Afdeling, som er lutter Hjemmelyrik, kunde uden Skade være udeladt.

Fru Hoffmann bør holde sig til Islands fjærne Strand. Men paa uombrækket Prosa. Saa bliver den nemlig til Poesi.

* * *

Otto Gelsted, hvis Lige som Literaturtilbeder jeg kun kender i en anden Otto, Wieneren Otto Hauser, den mangeaarige Redaktør af Tidsskriftet »Aus fremden Zungen« og Oversætter ogsaa af dansk Poesi (»Die dänische Lyrik von 1872—1902«. Grossenhain 1904), har givet sin fjerde og største Digtsamling det sindrigt fundne Navn »*Jomfru Gloriant*« (Levin og Munksgaard), hvad den almindelige Læser, der ikke husker Folkevisen om Holger Danskes Kamp mod Burmand Kæmpe med denne skønne Prinsesse som Sejrspris, burde have faaet forklaret.

Paa jævnt Dansk: for første Gang er der en lille Hjærter-Dame med i Spillet. Ind i Gelsteds lyriske Filosofi over Tilværelsen og Naturen blander sig pludselig spinetfine Kærlighedsklange.

Digitized by Google

Nydeligt og nænsomt toner Erindringen om dette Solskin, der faldt med Lys og Varme over hans Sind og igen er blevet borte mellem Skyerne. Det grænseløse og det bittesmaa forenedes i dets Straaler:

Syvstjærnens disede Stjærnehob
og det lette Tryk af dit bløde Knæ.

(»Køretur«).

Selv i Fjærnheden fornemmes hendes Væsens Virkning:

Hvor mon Du er i Aften,
Pige, min Pige, min Pige.
Løftes Du endnu af Kraften,
der bar Dit Sommerrige?

Du bærer jo selv i Dit Hjærte
Sommerens hele Sum —
lille vandrende Kærte
i Vinterens regnmørke Rum.

(»I Vinterens Hule«).

Men saameget disse Vers end betyder for Digteren — de betyder i al deres Erindringsbleghed ikke helt det samme for Læseren.

Det gør »*Bygevejr*«, »*Septembervandring*« og »*Urskov*« derimod. I dem genkender man det overfor Kunsten og Livet saa ydmyge og søgende Sind, som elsker Virkeligheden saaledes, at alene Støvlehælens Slag mod de haarde Vejskærver »gaar som en Svingkraft igennem Sjælen«, og alligevel ved, at alle Ting kun er synlige Symboler paa en anden og større, usynlig og evig Virkelighed:

Hver farvet Ting er en Skal, der skinner
omkring lidt Muld, der uhørligt rinder.

Men Farvens Hinde og Dødens Kærne
er kun et Slør om en ukendt Stjærne.

(»Tusmørke«).

Naar Otto Gelsted ad Intuitionens og Visionens Vej søger Sammenhængen mellem Mulden og Drømmen, kan han — lavmælt, men med den reneste Stemmeklang — sige skønne og dybe Ord.

Digitized by Google

EN MODERNE MALER FØR TIDEN.

Af Hans Aage Paludan.

El *GRECO* er et af Malerkunstens gamle Navne, men ligesom Kong Tut-Ankh-Amons er det først nylig dukket frem for den almindelige Bevidsthed og blevet ligefrem actuelt, — fordi dets Bærer anerkendes næsten som moderne Malerkunsts Stamfader. »Grækeren« kaldtes han, fordi han var fra Kreta; hans egentlige Navn, Kyriakos eller Domenico Theotokopuli, kendes vel ikke mere end »den lille Farvers«, Tintorettos, virkelige Familienavn Robusti.

Naar man vandrer i den kølige, genlydgjaldende Pilleskov, som Toledos gamle Domkirke er, falder Mosaikrudernes Farveskær mellem sælsom, barok Skulptur et Sted ned over en Sten i Gulvet, — en Ligsten mellem andre, udviskede Minder om fordums Liv. Men denne er ganske flad og uden mindste Prydelse; der staar kun paa Latin sex Ord: »*Her hviler Støv, Aske og Intet*«. Ingen skulde ane, at dette ydmyge Gravmæle dækker over en Cardinal af den hellige romerske Kirke, engang Ærkebiskop af Toledo og Primas over alle Spaniens Lande, men ogsaa Rigsforstander og Vicekonge paa Sicilien. — Men dette Ord kan staa som et Motto over den forunderlige By, hvor El Greco levede sin meste Tid, og som prægede ham saa dybt. Til Spanien maa man, er det blevet sagt, for at forstaa El Greco: i Toledos solgennemglødede og dog saa melankolsk alvorsfulde Labyrint af forfaldne Gyder og Stræder, af store, mystisk dybe Kirker og Klostre maa man fordybe sig; thi med den blev hans Væsen til Eet, i samme tungt resignerede Livsstemning.

Den, der ankommer til Toledo med moderne, anakronistisk Befordring, d. e. med Jernbanen, vil forgæves spejde efter den gamle »kejserlige« Stad: han ser kun, under et Kastel i Ruiner paa en Klippetop, en øde Plads, hvor store sorte Tyre spadserer løse omkring mellem Folk og gnaver af sparsomme Græstotter. Banen nærmer sig kun paa en lille kvart Mils Afstand de vestgothiske Kongers gamle Hovedstad. Men kommer vi opad den rødbrune Klippeside, ligger Toledo der pludselig høj og majestætisk paa sin Klippe hinsides Floden; — som et Torneroseslot i dyb Slummer, fortryllet af den flammende Sol, rejser sig Blok ved Blok af Klippen, alle ensfarvede og gulligbrune, nogle blot

Digitized by Google

mere regelmæssige, firkantede, i Terrasser og Etager: det er Byens Mure og Huse som voxede lige ud af selve Fjeldmassen. Med hul Drønen under de sex Muldyr ruller vi ud over Alcántarabroen under det mauriske Porttaarns Hvælving; dybt nede og i tung Døsighed glider Tajoflodens gule Vande ud mod det fjerne Lissabon, mod det friske Hav. Og henover den toppede Brolægning, der har genlydt under Cids og Leovigilds Rytterskarer, kommer vi op til den lille trekantede Zocodoverplads, Maurernes Marked, Bylivets Centrum: tre-fire Mennesker er forsamlede under et Par Træer.

Der hersker i Gaderne Dagen igennem orientalsk Øde; kun Hunde og Turister færdes ude i Solen, siger Spanierne, der selv holder sig inde bag de hvide, blinde Mure, i Gaardenes Skygge ved de rislende Springvande, eller ligger henslængt i Gadernes skyggefulde Kroge. Et glødende Aandepust slaar en imøde paa de aabne Pladser; man søger de snævre Gader, hvor der er Skygge mellem de hvide og gule Mure, fængselsagtige Mure at se paa; thi Vinduerne vender indad mod Gaardens indre Liv, og kun faa, smaa og alle tilgitrede mod Gaden. Een Gade er der med lidt Handel: Staalvarer, Toledomosaiker, o. lign., ellers hviler stille Drømmen over dette Virvar af krogede Gyder uden Navn eller Kendetegn, næsten uden Porte eller Døre. Geder ringler gennem Gaderne med ombundne Snuder, — Byens levende Mælkeforsyning. Gadedrenge slaar med Sten efter de Fremmede, Mænd færdes med Tørklæde over Hovedet for Solen; Kvinder ses næsten ikke. Da Byen i Storhedstiden ikke kunde udvide sig udad paa sin Klippe, skete Udvidelsen indefter, og det ene Hus klinedes paa det andet, til Gaderne blev snævre som Gange, krogede som Stier. Senere, i Forfaldet, var der Plads nok i alle de gamle Huse, og der er heller ingen nye. De stræber sammen op mod Cathedralens minaretagtige Taarn, der rager op som en Hyrdestav over Faarenes Flok.

Endnu er der 90 Kirker og Klostre. Kirken har præget Toledo siden Løsrivelsen fra det 300aarige Maurervælde; mistroisk, vældig og selvraadig har den hersket over Byen som Primatets og Inquisitionens Sæde. Arabiske Indskrifter og arabisk Sprog udryddedes skinsygt, ogsaa som Udslag af den kætterske orientalske Sortekunst og Magi, der gjorde Toledo berømt i Vesten; Jøderne forfulgtes og kastedes i Tajo, Troens »Renhed« kræ-

Digitized by Google

vedes skaanselsløst. I en øde Gade ses »Posada de la Hermandad«, hvor »det hellige Broderskabs« hemmelige Politi havde sit Fængsel i underjordiske Kældere; nu har en smart Gæstgiver indrettet Kro med Hestestald der: den minder om de brogede Kroer i »Don Quijote« og »Gil Blas«, alle Gavtyves Tilflugtssteder: hyggelig er den ikke. Og i den vestlige Udkant ligger det alvorlige graa Kloster San Juan de los Reyes, Inquisitionens Hovedsæde: en dejlig frisk Klostergaard med Roser og Oranger, et dystert Indre; paa Muren hænger rustne Lænker fra de christne Fanger, der befriedes ved Granadas Erobring. Ned over Tajoflodens blanke Spejl skuer Kongestatuer fra Murene, ud over Campagnens øde Storhed, uden et Smil over Landskabet med de vredne Oliventræer. Derude paa den hede Slette, Vegaen, ligger den navnkundige Vaabenfabrik, — thi Staalet var den Tunge, hvormed Toledo talte, hedder det hos Lope de Vega, — og den ensomme Eremitbolig, el Cristo de la Vega . . .

Og i Sandhed, udenfor Verdenslivet føler man sig i Toledo, som Livet forlod med Filip II's Hof. Hans Bryllup fejredes 1559 med Tyrefægtning af den gamle ridderlige Slags paa Zocodover; men han kunde ikke enes med den stormægtige Geistlighed og flyttede Hovedstaden til Madrid 1561; og da uddøde Livet af Toledo. Ikke Kunsten, thi den støttedes af Domcapitlet, men Livet: før var der hele Gader med Remmesnidere, Vaabenhandlere o. s. v., nu er der knap en eneste tilbage, hedder det i en Indberetning til Filip IV; og fra 200,000 i Velmagtstiden er Indbyggertallet sunket ned til 24,000. Nu synes Kirkeklokkernes stadige Lyden næsten at være Byens eneste Liv. Og sidder man om Aftenen i den tomme Café paa Zocodover, stikker en Vægter gemytlig Hoved og Albuer ind ad Vinduet og ryger sin Cigarillo, samtaler med en og fortæller Fortids Sagn, forevisér sin svære Morgenstjerne eller »Halvmaane«, som Spanierne kalder den. *Sereno* hedder Vægteren den Dag idag, fordi han om Natten oplader sin Røst og forkynder i monoton Rhytme: »Klokken er halv to. Klart Vejr *(sereno)*«. Selv er han en Fortids Skikkelse, Symbol paa en Stad, der har ligget dvalebunden i Aarhundreder.

Jødekvarteret ligger mod Øst og ligner de andre Kvarterer i hvidkalket Virvar midt i Naturens Bageovn. Der er Synagoger, hvor jødisk, muhamedansk og christen Gudsdyrkelse har afløst

Digitized by Google

hverandre som Indskrifterne paa en Palimpsest og hver lagvis afsat sine Spor. Det gælder især den statelige, som var opkaldt efter Overgangen over det røde Hav, men som blev Calatravariddernes Ordenskirke: under Vægfriser med Arabesker i fine Slyngninger og gyldne hebraiske Skrifttegn staar to Rækker udskaarne Korstole, og udenfor gaar man over de katholske Ridderes korsmærkede Gravstene. Jøderne taaltes længe i Toledo og var begunstigede: den derværende Stamme sagdes nemlig ikke at have samtykket i at korsfæste Frelseren! — Her levede El Greco, den Fremmede, Orientaleren, midt i »la juderia«.

Ad solhede Slipper naar man til en støvet Have bag en lav gul Mur; mellem Cedre og Figenkaktus, under nedhængende Vindrueklaser staar Blomsterkrukker paa Stenfliser, gamle Søjlerester i Ruinerne; Murstenstrapper fører ned til Terrasser og Grotter over Tajoslugten, og lige bagved rejser Byens Mure og Taarne sig som for at vælte sig ned over Haven. Her boede Pedro den Grusommes Skatmester Simon Levi, og sine Rigdomme havde han skjult i Grotterne, der afstivedes med udbyggede Murstenshvælvinger. Han maatte imidlertid bidrage stærkt til Kongens Krigstog, Naadens Sol veg fra ham, og 1360 lod Don Pedro ham føre til Sevilla for under Tortur at aflokke ham Bekendelse om skjulte Skatte. Han døde uden at røbe sine Skjulesteder, men hans Efterfølger fandt i Hulerne de uhyre Guldbarrer og Rigdomme, som Kongen saa fik til sine Krigsomkostninger. Kort efter faldt Don Pedro selv for sin Broders Haand. Saaledes, siger Kansleren Ayala i sin Rimkrønike, »er denne Verdens Rigdom kun Sne og Dug; det er al Hæderen og Stoltheden, al den afsindige Glans; den kloge forbliver kold overfor det, thi vort Liv glider dog afsted som Flodens Vande«. I denne Atmosfære af Pinsel og Tilintetgørelse boede siden Digteren og Troldmanden Villena, og her levede ogsaa El Greco. Hans Hus skulde i 1905 nedrives, da det ved sit Forfald truede Omgivelserne. Men en patriotisk Toledaner, Marquis de la Vega Inclán y Flaquer, købte Grunden og lod Grecos Hus restaurere og indrette til Museum; han tilbød Staten det og drømte om at gøre dette i Forbindelse med det Museum in natura, som hele Toledo er, til et Centrum for spansk Kunst af enhver Art. Marquis de la Vega Inclán, der har siddet i Cortes i adskillige Aar, har selv sit kunstfyldte Palæ i Nærheden og overvaager derfra

Digitized by Google

sin Institution; jeg skylder hans Elskværdighed forskellig Hjælp til Studiet af El Greco.

Der ligger Malerens lille Hus, toetages, uregelmæssigt som hans Kunst. Gult med rødt Tegltag, en Træaltan paa Søjler, Buevinduer oppe paa Murene. Syv Trin af Mursten paa Højkant fører ind til en aaben Patio (den indre Gaard), om hvilken de lavloftede Stuer grupperer sig, alle med Bjælkeloft og smaa Sprinkelværksruder. Patioen er overdækket med lyseblaat; den er kølig og dunkel under sit Trægaleri baaret af Piller; Flisegulvet straaler af Mosaiker, kolde Stenkummer med Vand staar rundt i Nicher langs Væggene, og store spanske Lerurner strækker mørk Vedbend opad de hvide Vægflader. En slidt Trappe med Emailleindlægning fører op til Galeriet og de øvre Stuer. Der er smukt lyst Kaminsted, udskaarne Consoller og Bjælker i Renaissancearbejde, typisk Møblement, Statuetter, Billeder i Stuerne; et Køkken med opstillet spansk Keramik; gennem et Gitter ser man ud i Haven ned til en Terrasse med Vedbend opad Søjlerne, genspejlet af to Springvandskummer. Malerier er der af Murillo, et Portræt, af den mærkelige Valdés Leal og andre. Mest interesserer dog El Grecos.

Og man forstaar paa denne sagnomvævede Grund noget af hans mærkelige Skikkelse og Modsætningerne i hans Værk. Her, og tildels i disse Stuer, har han levet sit Liv fra 1575, da han kom til Spanien, til sin Død 1614. Han kom fra Michelangelos levende, kunstglødende Rom, hvor han dog kun havde været et Par Aar, men han kom især fra Tizians Venedig, Kunstens og Festlivets Ferige, hvor han havde tilbragt mange Aar som Lærling hos Mesteren og ved Tintorettos Side. Mange Grækere havde søgt til Lagunestadens Tilflugtssted, da den havde maattet opgive baade Cypern og Peloponnes til Tyrkerne; 4000 søgte Ly under San Marcos byzantinske Basilica og befandt sig vel i denne halvorientalske By; endnu ses deres Kirke, San Giorgio dei Greci, ved en afsides Sidekanal. I Venedig levedes Livet ligesom i forhøjet Potens af Nydelse og Smerte, af Kunstglæde og Livsudfoldelse, af Farver og Toner, som det hører Syden til: Folkelivet bredte sig malerisk og broget paa begge Sider af Rialtos Højbro med Handel og Snakken som i Shylocks Dage: Festerne afløste hverandre paa Marcuspladsen og paa Vandene i de smykkede Gondoler, Musiken genlød under de tre smæl-

Digitized by Google

dende Marcusbannere, og Sangen klang stille og vuggende ud i Natten, baade den kirkelige og den profane, — alt imens Statsforræddere kunde hænge og svinge i Aftenbrisen under Dogepaladsets lette Arcader.

Og her, i Tizians Atelier, arbejdede den unge Greco først, begavet og fremadstræbende. Et Exempel paa hans Værker i denne Tid, hvori dog den Grecoske Særtegning allerede mærkes, har vi i det udmærkede Portræt (en Rabbi?) i vort Kunstmuseum: klart og skarpt træder Ansigtet frem, helt reliefagtigt og lyst. Men selvbevidst var han ogsaa, og blev Tintoretto den første efter Tizian, vilde han ikke være den anden. I Rom fandt han, at Michelangelo var en fortræffelig Mand, men at male forstod han sig rigtignok ikke paa! Da kom Kaldelsen til Spanien, vistnok til at male en Altertavle i Toledo. Allerede i Venedig havde han set Tizian beskæftiget med Miniaturearbejder for Filip II til Escorials Udsmykkelse; et Par italienske Kunstnere var ligefrem hidkaldt dertil, og Filip søgte forgæves at bevæge Paolo Veronese til ogsaa at komme.

Og nu ombyttede altsaa El Greco Mocenigos Venedig med Filip II's Spanien; — Modsætningen var, som det vil forstaas, fuldstændig: Castiliens tørre Stenørken for Lagunernes svømmende Spejl og vand- og farvemættede Luft. Og snart ser man ogsaa de venetianske Farver gaa af hans Pensel; han bjergtages, trods sin Selvfølelse, af sit nye Hjemlands asketiske Aand og melankolske Livssyn. Han blev en anden end Italienernes Efterligner, henkastede nu i nervøse, hastige, dog sikre Strøg sine Syner og Drømme, altid overraskende ved deres personlige Liv, men ogsaa ved mærkelige Farve- og Lysvirkninger, med Forkærlighed for sorte og graa Farver som i Tizians ældre Alder, men ogsaa for de svovlede gule og grønligtaagede. Sin egen Ejendommelighed understregede han, udfordrende Spaniernes mistroiske Had til Fremmede og Kættere ved altid at signere sine Billeder paa Græsk. Ellers stod hans halvvejs »impressionistiske« Malemaade netop snarest i Modsætning til Orientens stive, stiliserede Kunst, Mosaikens nøgterne Ro.

Altertavlen i Santo Domingo aabnede ham Vejen til Cathedralen, hvor han malede det glødende Billede af Soldaterne ifærd med at bemægtige sig Christi Klæder under Korset. Selv staar Frelseren mellem dem i det urolige Billede som en rolig Ideal-

Digitized by Google

skikkelse, den skønneste han har udført. Men han maatte ligefrem føre Proces med Domcapitlet om Betalingen. Saa arbejdede han for Filip II til Escorial paa et Billede af den hellige Mauritius. Det vides, at han maatte standse, da han ikke havde flere Farver; Kongen sendte ham saa Forstærkning, men Udfaldet blev, at Honoraret vel udbetaltes Greco, men Billedet forkastedes. Thi ingen kunde begribe Meningen med den Samling Portrætter af samtidige toledanske Herrer med bare Ben, han her havde sat ind i det legendariske Motiv; og Farverne var saavist anvendt tilgavns, men Filip II stod helt raadvild overfor disse graa, grønne og violette Ansigter med et Virvar af gule og røde Reflexvirkninger.

Bedre forstod Ærkebispen ham og bestilte det store Billede af Grev Orgaz' Begravelse, — et af Malerkunstens Undere. Greven havde skænket sit Palads til et nyt, sundere Kloster for Augustinermunkene og genopført Santo Tomé-Kirken; Thomaskirken ligger i Jødekvarteret med sit slanke, firkantede Taarn ragende op nær bag Grecos Bolig, i et snævert Stræde. Man faar udleveret hos Sacristanen ligeoverfor en Nøgle saa stor, som var det Staden Toledos Portnøgle: selv gider han ikke afbryde sin Siesta for at fremvise det »Galmandsværk«. Henne bag Gitteret til et Sidekapel hænger El Grecos store Lærred, selv mørkt i Tonen og næsten dæmonisk virkende med sin Vrimmel af Personer, ofte svære at faa fat paa i Mørket. Men underligt skinner de klare Ansigter os imøde: de to Helgener, som efter Legenden selv aabenbarede sig for at begrave den fromme Greve, løftende det afsjælede Legeme, der ikke er mærket af Dødens Stivhed; og udenom hele det mærkelige Galeri af toledanske Samtidige indførte som Ligfølge. Øverst, paa Skytæpper, ses Frelseren omgivet af Engle og Hellige, stigende frem i sært lysende Glans. Men interessantest er de Portræthoveder, der er sat ind i Billedet, typiske spanske Ansigter indfattede i den hvide Bladkrave tæt som Blomsten af Bægerbladene, eller i Munkekutte. De røber ikke Forundring over Helgenernes Tilsynekomst, thi dem omgaas de vel daglig; de staar der blot i uforstyrrelig Ro og stille Melankoli, nogle med alvorligt tillukkede Øjne eller resigneret vendte mod den Døde, andre med extatisk opadvendte, — alle lige fjerne fra denne Verdens Tant og Skrøbeligheder. Langstrakte, magre, smalle, fornemme er de alle, tilspidsede opefter

Digitized by Google

for, som Maleren selv sagde, at blive til »himmelske Legemer«, for at betone det Sjæleliges Overvægt, — en forklaret Gudhengivelses Opadstræben. Det hele omrammes af grønlige og graa Farvecomplexer, og Toledanerne erklærer endnu, at den øvre Halvdel af Billedet blev malet, da han var blevet gal. De spanske Sacristaner gentager stadig dette om El Greco, naar de foreviser hans spøgelseagtigt langtrukne Figurer i de store Kirkers Halvlys og Stilhed: han var gal. Man har ogsaa ment, at han led af en Øjensygdom. Prof. Salomonsen opregnede i sit Foredrag om »Dysmorfismen« 4—5 forskellige Tydningshypotheser for Fænomenet Greco; der er flere endnu, men ingen tilfredsstiller. To Fortrin vil dog aldrig kunne frakendes hans Værker.

Det ene er hans Blik for det Individuelle i Portrætterne. Baade de nævnte Billeder og Enkeltportrætter af Filip II, af Bisper og andre giver et enestaaende Galeri af Tidens strenge, religiøst bekymrede Fysiognomier energisk omrammede af den store Krave eller af Bispekæden. Forunderlig udtryksfuldt er Sjælens Liv i Øjnene. Et forbausende Indtryk gør Storinquisitoren med sin gullige Teint, sin røde Baret og Dragt og de fjerne Øjne med store runde Hornbriller, som de nu igen er blevet saa moderne, — et levende Portræt, der hører sammen med Rafaels og Tizians saa berømte Pavebilleder.

Dernæst Lyskraften i hans Billeder. Hans Helgener lyser frem af Mørket, som Frans af Assisi, et Billede paa Støvets Intethed og Trosensomheden, vendt opad mod det himmelske Lys. Eller Korsfæstelsen, lysende paa Baggrund af forrevne Skyer eller af ensfarvet Mørke (som Velázquez optog det paa sit, vel det skønneste af alle Korsfæstelsesbilleder). Apostelserien er nok tildels Portræter fra det omgivende Jødekvarter, men Forstraktheden og Extasen har faaet stærkt Indpas. Petrus er en imponerende, overjordisk stor Skikkelse, Simon et vidunderlig smukt og aandfuldt Ansigt, Christus selv, velsignende, har de fine, næsten sylspidse, lange Fingre, Greco yndede.

El Greco var trods sit asketiske Ydre, ingen Foragter af dette Livs Goder; han holdt Tjenere og yndede Fester og Musik; han var derfor ofte i Pengetrang, en Tid endog i Gældsfængsel. Og han døde forgældet og blev begravet i Santo Domingo.

Man har villet se i Grecos aandelige Disposition Modreformationens hele Pathos tegne sig ind i Kunsten. Willumsen, der

Digitized by Google

selv har fundet Billeder af ham rundt i Antikvitetsboder og udstillet dem i Glyptotheket, finder byzantinsk Teknik i hans Skik at omgive visse Legemsdele med mørk Farve for at fremhæve dem; men var det ikke just Tintorettos Praxis: »sort og hvidt, fordi det ene gav Figurerne Styrke ved at gøre deres Skygge dybere, det andet gav Relief«? Og stærkt omstridt er det byzantinske: W. finder det ogsaa i visse Perspektivfejl, og det lyder jo troligt, samt bl. a. i Forkærligheden for rødt Haar, brudte Folder i Klæderne, Hovedernes Bagoverbøjen, de grøngraa Kulører. Andet har vi her fremhævet som modsat det byzantinske; i de søgrønne Farvedybder er det næsten, som om han har forset sig paa Skyggepartierne i de venetianske Kanaler. Man har ogsaa fremhævet det antibyzantinske i Personernes stærkt betonede, indre Liv, — saa det ses, hvor Meningerne er delte.

Men hvad der ikke er Tvivl om, er, at El Greco gik ind i det spanske Milieu, saaledes ved Pessimismen overfor dette Liv og Smertens mystiske Tiltrækning, ved sin Skiften mellem Ro og explosiv Kraft, ved Fantasiens Overvægt dog paa realistisk Grund: ved Overdrivelsen i Farve og Form, Stilaffectationen som samtidig hos Góngora i Digtningen. Der har sikkert spillet i hans Øjne et Glimt af Fornøjelse over at forarge Borgerskabet. Saaledes især i hans senere Værker med de kolossale ranglede Hovedskikkelser ude ved Billedets Rande. Eller det vildsomme af Toledo i Uvejr: Lyset ligefrem gennembruser hans Billeder, levendegør, ganske uformodet, ornamentalt virkende som Glimt af den vældige Sol, der toner i Sfærernes Musik.

Frigjort saa at sige fra Methode, Tradition og Naturlighed ansaas El Greco længe af de fleste for Galningen; eller han beundredes uden at blive forstaaet, især af Romantikerne for hvem jo Geni og Sindssyge var nær i Slægt og det Oprørske et Ideal i sig selv. Velázquez forstod at tage det mest Levedygtige hos ham og optage det i sin egen dagklare Kunst med den fine Humor. Men da Filip IV lod ham forestaa Ophængningen paa Escorial, gav han ikke noget af El Grecos Billeder nogen fremtrædende Plads. Og endnu 1881 ønskede Pradomuseets Direktion i Madrid at kunne »kaste de absurde Karikaturer ud« af Samlingen. Men ikke saa længe efter betaltes hans Billeder med høje Priser overalt, og unge Kunstnere valfartede til hans Statue, med

Digitized by Google

Billederne i Procession, som Cimabue dyrkedes i 14. Aarh.s Florens.

Og det personlige Element hos El Greco betingede hans Genopstandelse i moderne Tid: hans hensynsløse Reaction mod det Systematiske, Traditionelle, Banale i Farve og Figurtegning, alt det nervøst Urolige, Fortrukne, Uafklarede, Symbolske — alt dette svarer jo saa nøje til de Modernes Protest mod den »tomme« Virkelighed, den »aandløse« »Selvfølgelighed«. Endelig maatte jo den unge Kunsts impressionistiske Ringeagt for Form, Udfordring til det Vedtagne, Overspringelse af Mellemled for at give Fantasien friere Spillerum, dens affecterede Sygelighed (synes man da), — gøre den forstaaende overfor El Grecos intense »Aandsvirkelighed« og trodsige Stræben efter Originalitet.

Han levede, siges der, »saa ensom og isoleret som alle de Store«. Men det kommer jo an paa, hvordan Synspunktet for Storheden anlægges. Velázquez var ikke ensom og isoleret, Shakespeare og Molière heller ikke. Og, som det nylig blev udtalt af Spaniens største nulevende Romanforfatter: er ikke det mest originale netop det, selv at have Talent? Mere end, at dette Talent absolut skal være grundforskelligt fra alle andres? Men er ikke denne sidste Fordring Aarsagen til alle de groteske Forvridninger for at forbause det brave Borgerskab? (Saaledes ser det jo ialtfald ud for uindviede Øjne, og en Fare maa der vel altid være heri for mindre Aander!). Shakespeare og Molière er for de rigtig Moderne jo ikke engang originale, siger han: de »tog deres Ejendom, hvor de fandt den«; — men mon det dog ikke er dem, vi staar os ved at følge?

Ellers skal man ialtfald være *meget* stor — ogsaa udenfor egen Indbildning. Som El Greco var det, ikke ved, ikke trods, men med sine Ejendommeligheder.

Digitized by Google

ET BLAD AF CARL PLOUGS LIV.

Ved William Norvin.

Det er bekendt, at Carl Ploug befandt sig i en overmaade kritisk stilling, da hans regentstid var forbi og hans fader omtrent samtidig døde; da han ikke havde naat at faa taget nogen examen, var det vanskeligt at komme ind i en passende levevej, og tilmed maatte han nu føle sig forpligtet til at yde sin trængende familie støtte. At han da søgte en adjunktpost i Sorø, er omtalt af hans biograf, som dog ikke synes at have kendt aktstykkerne vedrørende denne sag, hvoraf det fremgaar, at director Waage ønskede pladsen besat med Ploug, men ganske vist med en bedre og dybere begrundelse end den, at hans ansøgning i formel henseende var den bedste. At denne ansøgning har tiltalt Waage, er forstaaeligt nok; den er et meget karakterfuldt aktstykke, og det samme gælder det brev, som Ploug skrev til professor Kolderup-Rosenvinge om sagen. Disse dokumenter, saa vel som det stykke af Waages indstilling, der omhandler Ploug, meddeles nedenfor, og hertil er føjet attesterne fra de to philologiske professorer, hvoraf formentlig vil fremgaa, at hverken de vanskeligheder, den unge digter som regentsianer kan have voldt provsten, hos denne har efterladt nogen uvillie, ejheller at der paa den tid bestod noget daarligt forhold mellem den unge professor Madvig og hans modne discipel. At Madvig skulde have forhindret Plougs ansættelse, tør betragtes som udelukket; han havde næppe nogen indflydelse hos de høje herrer i Universitetsdirektionen — blandt hvilke Kolderup-Rosenvinge var den ene —, som skrev til Waage, at man ikke vilde ansætte en mand uden examen. Denne anskuelse blev som bekendt afgørende for Plougs livsskæbne.

JEG underskrevne P. Carl Ploug ansøger herved den høikongelige Direction for Universitetet og de lærde Skoler om at blive constitueret som Adjunct paa Prøve ved Sorø Academies Skole, og tillader mig med Hensyn til denne Begjæring at anføre Følgende.

Dimitteret med særdeles godt Vidnesbyrd af afgangen Rector P. G. Fibiger fra Colding Skole i Aaret 1829, erholdt jeg ved Examen Artium kun Hovedcharacteren Haudillaudabilis, hvilket mindre heldige Udfald dog de, der erindre sig, i hvor middelmaadig en Tilstand bemeldte Skole, især formedelst nævnte Rectors langvarige Sygdom, dengang befandt sig, maaskee ikke vilde skrive paa min Flids eller mine Evners Regning. Det følgende Aar tog jeg Examen Philologico-philosophicum med Hovedcharacteren Laudabilis: en Afskrift af de specielle Characterer tillader

Digitized by Google

jeg mig at bilægge. Da jeg paa Grund af særegne Forhold ikke kunde bequemme mig til efter mine Forældres Ønske at studere Theologie, og heller ikke vilde handle ganske mod deres Villie ved at vælge Jurisprudents eller Medicin til Studium, saa bestemte jeg mig for Philologien, hvorfra maaskee min ufuldkomne Skoledannelse burde have afskrækket mig, men hvortil min Lyst til at virke i Undervisningsfaget og min fra Barndommen af nærede og fulgte Tilbøjelighed til at beskjæftige [mig] med Historien i Almindelighed dog paa den anden Side gave mig Mod. Jeg forsøgte nu vel straks at begynde dette Studium, men mine trange Kaar — thi min Fader, nu afdøde Overlærer C. F. Ploug, kunde, da han havde flere Børn og en stor uformuende ja fattig Familie, kun yde mig en utilstrækkelig Understøttelse, — der tidligt nødte mig til at søge en stor Del af mit Underhold ved Informationer; mit Hang til Læsning af historiske Skrifter og af den moderne skjønne Litteratur, med hvilken jeg først som Student gjorde Bekjendtskab, og som en Tid lang uimodstaaelig trak mig til sig; min unge Alder — jeg var endnu ikke fyldt 16 Aar, da jeg blev Student, — min ufuldendte Aandsudvikling, mit Savn af al Anviisning og endelig de Hindringer, som min Skoledannelse lagde mig iveien, — alt dette bevirkede at mit Studium trak sig i Langdrag, saa jeg egentlig — paa det nær, at jeg bivaanede de philologiske Forelæsninger flittigen — først kan siges at have begyndt mit Brøstudium, dengang jeg omsider opnaaede Communitets- og Regents-Stipendiet i Efteraaret 1833. Fra nu af arbeidede jeg med stadig Flid og skulde visselig allerede have underkastet mig Examen, hvis ikke min Faders Død, som indtraf kort Tid efter at den mig skjænkede offentlige Understøttelse var ophørt, havde blottet mig for al Hjælp netop da mit fremrykkede Studium fordrede en mere uforstyrret Ro, og nødt mig til at paatage mig flere utaknemlige og tidsspildende Arbeider, for at forhverve mig det daglige Brød. Jeg seer mig saaledes først nu istand til at bestemme til Efteraaret 1840 at underkaste mig den befalede Examen for overordnede Lærere ved de lærde Skoler, saa fremt indtil den Tid det meste af Dagen kan blive til min egen Disposition. Mine Familieforhold gjøre mig det høist ønskeligt at blive ansat som Embedsmand saa tidligt som muligt, for at jeg desto før kan blive sat istand til at hjælpe mine Nærmeste i deres forladte Stilling. Da jeg nu med al mulig Beskedenhed maa troe

Digitized by Google

mig i Besiddelse af de fornødne Kundskaber til at beklæde en Lærerpost ved en offentlig Skole enten i de gamle Sprog eller i Historie; da jeg desuden veed mig i Besiddelse af en betydelig Øvelse i at undervise, og troer at have forhvervet mig en for Skolemanden og Pædagogen ikke uvigtig Menneskekundskab og Erfaring; da jeg ikke veed mit moralske Forhold besmittet med nogen Plet, da endelig Sorø Academie frembyder fordelagtigere Betingelser, en mere videnskabelig Omgang og en større Ro for det ydre Livs Indtryk end nogen anden dansk Skole, saa søger jeg helst en Ansættelse der.

Jeg tillader mig at vedføje Afskrifter af de Attester, de philologiske Professorer, der fra Forelæsninger og Øvelser kjende mig, allerede for længere Tid siden have meddelt mig. Med Hensyn til at den Lærerpost, jeg ansøger om, er i Historie og Regning, skal jeg anføre: at Historien, som jeg alt har bemærket, altid har været min Yndlingsbeskjæftigelse; at jeg baade til Examen Artium og til Examen Philologico-philosophicum i dette Fag erholdt Characteren Laud p. c.; at jeg siden har benyttet Universitetets Forelæsninger derover, og er i Besiddelse af Attester for flittigen at have besøgt disse i 6 Semestre; at jeg endeligen næsten altid lige siden jeg blev Student har underviist deri, og at de Fleste af disse mine Elever ved Examen Artium have erholdt Characteren Laudabilis. Hvad Regning angaaer, saa kan jeg vistnok ikke tilskrive mig nogen særegen Dygtighed deri, imidlertid erholdt jeg dog ved anden Examen Characteren Laud p. c. for Mathematik, og haaber altsaa med Lethed at kunne gjenvinde de Kundskaber, jeg engang har besiddet deri.

Efter at have anført dette, gjentager jeg min underdanige Begjæring, dog da jeg ikke er istand til at fremlægge mange Vidnesbyrd for min Dygtighed til det attraaede Embede, og da jeg ogsaa troer at burde garantere saavel den høikongelige Direction som Academiets Director, ifald de skulde ansee mig for værdig til denne Befordring, at jeg baade vil fuldende mit Brødstudium og efter bedste Evne virke for Stiftelsen, saa tillader jeg mig at modificere min Begjæring saaledes: Jeg ansøger om at blive constitueret som Lærer paa Prøve ved Sorø Academies Skole, med den Betingelse, at jeg forinden i det høieste 2 Aars Forløb skal have underkastet mig den philologiske Embedsexamen, samt erhvervet mig mine Foresattes Tilfredshed og mine Elevers

Digitized by Google

Tillid og Agtelse, men at, hvis ikke dette skeer, min Constitution efter nævnte Tidsrums Udløb skal hæves og være mig til Misrecommendation for Fremtiden.

Ærbødigst og underdanigst.
Carl Ploug,
philologiæ studiosus
boende i
Kjøbenhavn, Larsleystræde 149 3 S.

Kjøbenhavn d. 31. Augusti 1839.

Til
Den Høikongelige Direction for Universitetet og de Lærde Skoler.

Bilag II. Copi. Attest fra Professor F. C. Petersen.

Hr. Stud. philol. P. C. Ploug har i en Række af Semestre fra 1831 til 1835 hørt mine Forelæsninger for philologiske Studerende, og deltaget i Interpretationsøvelser over Homer og Aischylos. Af det som jeg heraf, som og paa andre Maader har haft Leilighed til at erfare, tvivler jeg ikke om, at han er i Besiddelse af saadanne Kundskaber, at han kan paatage sig en Lærerplads i de philologiske Discipliner, ligesom det ogsaa er mig bekjendt, at han har med Flid dyrket andre, og navnligen de historiske Videnskaber.

Regentsen d. 4. Dec. 1837.

F. C. Petersen.

Bilag III. Copi. Attest fra Professor I. N. Madvig.

At Stud. philol. P. C. Ploug i flere Semestre har hørt philologiske Forelæsninger hos Undertegnede og deltaget i philologiske Øvelser, hvorfra han er mig bekjendt som en Studerende med gode Kundskaber, bevidnes herved, ligesom det ogsaa er mig bekjendt, at han har fleeraarig Øvelse i at underviise.

Kbhvn. d. 4de Decbr. 1837.

I. N. Madvig.
Professor.

Af Director Waages Indstilling.

...... Derimod har jeg længe vaklet imellem de tvende andre, nemlig Tolderlund og Ploug. For Tolderlund taler, at han her er

Digitized by Google

kjendt af alle som et samvittighedsfuldt og elskværdigt Menneske, med gode Kundskaber og godt Hoved, og at han som en gammel Soraner kjender den hele Indretning og vilde strax være hjemme her, og der er en vis Pietetsfølelse, som tilskynder til at foretrække En af Academiets egne Disciple, naar han forresten er duelig, for de fleste Andre. Skulde jeg altsaa blot eller fornemmelig tage Hensyn paa Personen, saa kunde jeg ikke være tvivlsom angaaende, hvem jeg skulde anbefale. Men Historien er et meget omfattende Fag, som det ikke er let paa eengang at sætte sig ind i, som den maa, der paa eengang skal overtage Underviisningen i alle Skolens Mellemklasser; og den er et Fag, som ved sit Omfang og sin Detail falder Disciplen meget besværligt, og kun kan lettes ved en kyndig og øvet Lærers ret dygtige Underviisning og gode Methode; i begge disse Henseender maa jeg antage, at Ploug staar over Tolderlund, der ikke specielt har lagt sig efter Historie eller givet Underviisning deri saaledes som hiin. Ingen af begge har havt synderlig Underviisning i Skoler. Ploug har ogsaa et vakkert Udvortes, hans Ansøgning, der ikke kan læses uden Interesse, vidner om en aaben og redelig og beskeden Character, og ved den omhyggeligste Efterspørgsel har jeg kun erholdt de bedste Vidnesbyrd om hans moralske Vandel og Tænkemaade. Ved hans Udnævnelse kunde der haves den Fordeel, at han strax vilde kunne overtage Posten, hvilket maaskee kunde være vanskeligt for hiin, og at man, saafremt man blev tilfreds med ham, kunde giøre Regning paa at beholde ham i længere Tid, hvilket ikke er af liden Vigtighed. Den Betænkelighed mod hans Ansættelse, at han ikke har Embedsexamen, har han selv hævet ved den characteristiske Slutning paa sin Ansøgning, foruden allerede derved, at han kun ansøger om at blive constitueret som Adjunct paa Prøve; og da endelig en saadan Ansættelse upaatvivlelig maa eragtes vigtigere for Ploug med Hensyn til Fremtiden, end for Tolderlund, der er theologisk Candidat og i Forholde, der give ham Udsigt til geistlig Befordring, saa skjøndt jeg troer, at Academiet vilde være meget vel tjent med at modtage Cand. theol. Tolderlund, som Lærer, og jeg føler en ikke ringe Interesse for ham, skulde jeg dog underdanigst formene at burde indstille Stud. phil. P. C. Ploug til at constitueres som Adjunct paa Prøve ved Academiets Skole. Hvorvidt den af ham selv foreslaaede Betingelse at, saafremt han

Digitized by Google

ikke i det høieste inden 2 Aars Forløb har bestaaet den philologiske Embedseksamen og viist sig som en duelig Lærer, skal hans Constitution hæves, kan være at indføre i hans Communication, maa jeg underdanigst henstille til det høie Collegium, og maa derhos andrage paa, at det ved hans Antagelse maatte blive ham paalagt at tiltræde Posten saa betimeligt, at han fra 1. Oct. dette Aar kunde deeltage i Underviisningen. Den nye Lærer vil ikke fra Begyndelsen af komme til at deeltage i Inspectionen i Academibygningen og saaledes ikke faae Bolig eller Emulomenter der, men anvises den Academiet reserverede Fribolig i den gamle Bogtrykkergaard.

Underdanigst.

G. H. Waage.

Sorøe d. 6. Sept. 1839.

Til Den Kongelige Direction for Universitetet og de Lærde Skoler!

Deres Høivelbaarenhed!

Igaar da jeg vovede at fremstille mig for Dem som Ansøger om den ledige Lærerpost i Historie ved Sorø Academis Skole, yttrede De nogen Tvivl om min Competence til at befordres som Lærer i nævnte Fag, eller meente dog, at min Duelighed deri ikke var tilstrækkeligt beviist ved de min Ansøgning bilagte Attester. Det skulde giøre mig ondt, om dette skulde blive Hovedmotivet for Universitetsdirectionen til at foretrække en af mine Concurrenter for mig, da jeg, selv med al mulig Beskedenhed, maa troe, at jeg besidder de til at docere Historie i en Skole omtrent fornødne Kundskaber og Qualiteter. Jeg tillader mig derfor at gjøre Deres Høivelbaarenhed det Forslag, at det om muligt tillades mig at underkaste mig en praktisk Prøve i dette Fag. Jeg tilbyder f. Ex. i Overværelse af en af Universitetets historiske Professorer og muligt et af Directionens Medlemmer, eller en praktisk Skolemand at examinere næstøverste eller øverste Classe i en lærd Skole en heel Time igjennem rundtomkring i den hele Verdenshistorie uden Forberedelse og uden at bruge Bog, men efter mit eget fri Valg, og dernæst at gjennemgaae et mindre Pensum, som bliver mig opgivet en Timestid forud. Denne Forberedelse, som forøvrigt ogsaa tilstaaes Philologerne ved den

Digitized by Google

praktiske Examen, skulde jeg maaske ikke have forlangt, hvis jeg ikke netop i det sidste Aar, fra 1ste October 1838, ikke havde informeret i Historie, og altsaa maa befrygte at enkelte mindre vigtige Begivenheder og Navne kunne være undfaldne min Hukommelse. Jeg tilbyder endvidere om ønskes at skrive i en given Tid uden Hjælpemidler en almindelig historisk Afhandling over et opgivet Emne, saafremt man ved Censuren over den vil tage mindre Hensyn til Detailkundskab end til den historiske Totalanskuelse og rigtige Opfatning af Forholdene.

Jeg vover i al Ærbødighed at nære det Haab, at Deres Høivelbaarenhed vil forelægge Directionen dette Forslag, og at det, da jeg engang er særligt anbefalet af Academiets Director, vil blive bragt i Udførelse, inden man bestemmer sig til at foretrække nogen af mine Concurrenter for mig. Maaskee kunde herved tillige gives et Exempel i Fremgangsmaaden ved Adjunctposternes Besættelse, som i Fremtiden kunde virke baade afskrækkende og heldbringende; thi en saadan Prøve maa dog være langt paalideligere end Anbefalinger og Attester. Jeg forbliver i dette Haab

Deres ærbødige

C. Ploug.

Kbhvn. 29. September 1839.

Høivelbaarne

Hr. Etatsraad Kollerup-Rosenvinge,

Dr. jur. cctr. R. af D.

Medlem af Directionen for Universitet og de lærde Skoler.

Digitized by Google

FOLKENES FORBUND.

Af Harald Scavenius.

UNDER Titlen: »Folkenes Forbunds Oprindelse og Virksomhed« er der paa Bekostning af Rask-Ørstedfonden udkommet første Bind af et stort anlagt og stateligt udstyret Værk. Redaktionen af Værket forestaaes af Dr. phil. Munch, der selv har leveret til det en Afhandling om de neutrale Stater og Forbundspagten, og hvem det forøvrigt er lykkedes at formaa flere ansete Mænd fra forskellige Lande til at yde Bidrag. Bogen er aabenbart mindre bestemt for den danske Læseverden, skrevet som den er paa de tre Hovedsprog, end for et internationalt Publikum. Maaske dette noget er Skyld i den stedmoderlige Behandling, Danmark har faaet, endskønt dette Land vel i samme Grad kunde paaregne Interesse som for Eks. Norge og Sverige, hvis Følelser og Tanker vedrørende Folkenes Forbund saa nøje findes beskrevet. Dette er dog en Bisag. Forøvrigt deler Danmark i saa Henseende Skæbne med andre Lande, ja, er forsaavidt bedre behandlet, som adskillige af disse slet ikke omtales. Det skal villigt indrømmes, at Værket vilde være blevet for omfangsrigt, saafremt alle Lande skulde være gennemgaaet, og indrømmes skal det ogsaa, at skal et Uddrag gøres, bliver det en ren Skønsag, hvilke Lande der vælges. Saa vidt man kan se af Fortalen til Værket, vil dog andet Bind komme til at indeholde nogle forsinkede Afhandlinger om forskellige af den Grund i første Bind udeladte Lande. Om de store Landes Stilling til Folkenes Forbund findes Artikler for Frankrigs, Englands, Tysklands og De forenede Staters Vedkommende; af de mindre evropæiske Lande behandles Norge, Sverige, Holland og Schweiz; af 2. Rangs Lande udenfor Evropa omtales kun Kina. Alt dette kan forekomme noget tilfældigt. Men ved hvilket Samlingsværk kan man ikke finde Mangler. Redaktøren af et saadant kan ikke, som hvis han selv havde skrevet hele Værket, fordele Stoffet jævnt og ligeligt, og han kan af samme Grund ikke hindre Gentagelser — af disse findes mange i Bogen — og en vis tilsyneladende Planløshed i hele Anlæget. Et Samlingsværk, særlig da om et internationalt Emne som det foreliggende, har dog trods alle Mangler den Fordel, at man i det Side om Side kan følge forskellige Nationers Stilling til det behandlede Emne, beskrevet

Digitized by Google

af Mænd, der ikke alene er helt inde i selve Spørgsmaalet, men tillige nøje Kendere af deres respektive Landes politiske og sociale Strømninger, hvorved man naturligt opnaar et sandere og mere mangfoldigt Billede af Virkeligheden, end om en enkelt Mand fra en af disse Nationer havde skrevet hele Værket.

Formaalet med Bogen er selvfølgelig at vække Interesse for Folkenes Forbund og dettes Virksomhed og derved bidrage til Virkeliggørelsen af de Idealer, Forbundsidéens Fædre drømte om. Formaalet er fortjenstfuldt, eftersom det kun er gennem Folkenes Interesse for Forbundet, at der kan skabes den nødvendige Basis for dets videre Udvikling og hele Eksistens. En Forudsætning for at kunne vække en saadan Interesse maa det dog vist være, at man i noget højere Grad end hidtil kommer ned paa Jorden. Det foreliggende Værk kan efter min Opfattelse gøre god Nytte i denne Retning. Ned paa Jorden kommer man nemlig først, naar man lader Hyperbolerne blive hjemme og ser Sandheden, som den er. Helt har Værket naturligvis ikke undgaaet Lyrik og Retorik, men der findes i det værdifulde Bidrag til en rigtig Forstaaelse. Forfatterne er selvfølgelig alle overbeviste Forbundsvenner, enkelte har været med til at udforme det, flere har siden dets Skabelse ofret det al deres Tid og Arbejde, men dette har for de flestes Vedkommende ikke hindret dem i paa en objektiv og videnskabelig forsvarlig Maade at behandle de dem enten tildelte eller selvvalgte Emner. Da Bogen vel nærmest er tænkt som en Haandbog, er der naturligt i dette første Bind særlig lagt Vægt paa den historiske Udredning af Folkenes Forbunds Forhistorie, dets Vækst gennem Tiderne i de bedstes Hjerner og dets endelige Tilblivelse. For dem, der søger Aktualitet, er der derfor ikke meget at søge i den første Del, vel egentlig kun M. Hymans Oversigt over Forbundsraadets Virksomhed og maaske M. Bourgeois' Afhandling om Forbundets øjeblikkelige Stilling. Anden Del, der vil komme til at bringe Specialafhandlinger om de Virksomheders Arbejde, der sorterer under Forbundet, vil sikkert i saa Henseende blive interessantere.

Bogen gør dansk Initiativ og forøvrigt ogsaa dansk Boghaandværk al mulig Ære. Den slutter sig smukt ind i Rækken af alle de tidligere Skrifter om samme Emne. Vil den ud over dette tillige have større Held end dens Forgængere med at genvække den Interesse for Folkeforbundet, der øjensynlig mere og mere

Digitized by Google

er i Færd med at svinde bort? En vis Skepsis er tilladelig. Jeg vil tillade mig noget nærmere at undersøge hvorfor.

Overmaade meget er allerede skrevet om Folkenes Forbund; blev alt samlet, vilde det udgøre et anseligt Bibliotek. Blev dertil føjet alt, hvad Folkenes Forbund selv har udgivet, vilde Biblioteket svulme end yderligere op. Men ikke desto mindre kan man vist gaa ud fra, at den større Almenhed i alle Lande kun har en meget svag Idé om dette Forbund, der dog, om Tiden ellers giver det Vækstmuligheder, vil komme til at indvirke paa de forskellige Landes indbyrdes Forhold. Dette skyldes selvfølgelig manglende Interesse. Bogstrømmen glider ikke ud gennem Befolkningerne. Bøgerne skrives saa at sige paa Omgang af forskellige intellektuelle Kredse, der derpaa gensidig læser hinandens Betragtninger. Man faar Indtryk af smaa Kirkesamfund, isolerede midt i den store almindelige Ligegyldighed. Grundene til denne dalende Interesse for Folkenes Forbund og for alt, hvad dermed staar i Forbindelse, er forskellige, men Hovedaarsagen maa vel søges i den Modsætning eller Uoverensstemmelse, der unægtelig eksisterer mellem Forbundets officielt proklamerede Idé og den Verden, i hvilken Forbundet skal arbejde. At denne Modsætning synes mange saa stor, at Forbundet for de fleste staar som faktisk ikke eksisterende, skyldes vel nok for en Del al den virkelighedsfjerne Lyrik, der før og under dets Dannelse i saa rigt Maal anvendtes, hver Gang Talen var om det. Der blev paa den Maade en Afgrund mellem de rejste Forhaabninger og det Resultat, der fremgik af Fredskonferencens Forhandlinger. Der agiteredes, som om man allerede stod ved Indgangen til et Gudsrige, og det søgtes fastslaaet som et Trosdogme, at den Omstændighed, at en Kres af Lande nu og da gennem Delegerede skulde mødes i en eller anden By, allerede havde bragt Problemernes Løsning meget nær. Forholdene var velegnede til en saadan Agitation.

Det stod for mange i Europa, som om et Forbund *imod* Krig og *for* mellemfolkelig Fordragelighed var det eneste faste Støttepunkt i en forvirret Verden, hvor Lov og ordnede Forhold kæmpede en svær og i sit Udfald usikker Kamp mod Opløsning og social, politisk og økonomisk Anarki. Præsident Wilsons olympiske Taler, der netop var saa vage, at enhver kunde lægge ind i dem, hvad han ønskede, gav mangedobbelt Fart til denne Be-

Digitized by Google

vægelse ved tilsyneladende at løfte den ud af Idealitetens Taageland ind paa Virkelighedens faste Grund. Selv de, der oprindelig tvivlede, forsøgte nu at tvinge sig selv til at tro, og et Kor af Hymner, særlig fra de krigshærgede Landes arbejdende Masser, steg op imod Præsident Wilson, der kom til at staa som den egentlige Bærer af en ny og bedre Tid. Som Bringer af et Ideal fandt Præsident Wilson de angstfyldte Hjerters fulde Tilslutning og modtoges overalt som en ny Messias. Her kom en Mand, der ikke ørkesløst havde siddet og drømt i sit Studerekammer, en Leder af Verdens rigeste og mægtigste Demokrati, der vilde overflødiggøre Alliancer og afskaffe Rustningerne, der vilde lade Folkene selv bestemme over deres Skæbne, der med samme Højsind og Retfærdighed vilde behandle Venner og Fjender, der vilde afskaffe det hemmelige Diplomati og derved sikre Folkene imod pludselige katastrofale Overraskelser, der vilde gøre Havene fri og bortrydde alle Hindringer for mellemfolkelig Handel og Samkvem, der vilde hjælpe og støtte de smaa og lidende i Samfundet. I et kort og lykkeligt Øjeblik var han Massernes Mand, og som saadan kunde han, om han havde villet, over Hovederne paa Regeringerne have udøvet en alt overragende Indflydelse. Han vilde det imidlertid ikke, eller maaske evnede han det ikke, i hvert Fald gjorde han ikke noget Forsøg i saa Henseende. Da han først havde sat Foden paa vor Verdensdels Jord og var kommet i Kontakt med de evropæiske Realiteter, har sikkert Troen paa de ubegrænsede Muligheder givet Plads for mere nøgterne Overvejelser. Man gaar ham næppe for nær ved at sige, at han fra Amerika ikke medbragte noget særligt indgaaende Kendskab til Forholdene i denne Verdensdel.

En engelsk Skribent har sagt om Præsident Wilson, at han talte og gærne vilde have handlet, som om Evropa var lig et tyndt befolket Territorium i Nordamerika for 50 Aar siden, uden besværlige Mindelser fra Fortiden og let at omforme. Han tog tilsyneladende intet Hensyn til dets Historie, til dets Folkeslag og til disses Interesser og Aspirationer. Historien led paa Konferencen samme Skæbne som Koltshaks Regering: den blev ikke anerkendt af Præsident Wilson. Denne Ikke-Anerkendelse medførte naturligt en Forenkling af Problemerne, som paa den populære Tankegang virkede tiltalende og blev taget som Udtryk for en mere ublandet Idealisme, end den vel nok i Virkeligheden

Digitized by Google

var. Præsident Wilson var jo ikke alene en bibelkyndig og idealistisk Mand, men tillige en Mand, der var forfaren i al Slags Politik. Det faldt ham jo ikke ind paa Grund af overdreven Idealisme at glemme Monroedoktrinen, endskønt denne Doktrins Opretholdelse var i den mest absolutte Modstrid med det tænkte Folkeforbunds Idé. Naar han derfor glemte nogle af vore Doktriner, var det som sagt nærmest paa Grund af Ukendskab til evropæisk mellemfolkelig Politik og Tradition. Forøvrigt var han vel næppe heller blevet to Gange valgt til Præsident for et praktisk Handelsfolk, havde han kun været en Fremsætter af moralske Sentenser. Al Vaghed til Trods var Præsident Wilsons Idé med Hensyn til et Folkenes Forbund ikke saa meget at oprette et Gudsrige her paa Jorden som at sikre Freden gennem et Samarbejde mellem Stormagterne, altsaa i Virkeligheden et Stormagtshegemoni, under hvilket de mindre Magter kunde medvirke.

I selve den Idé at lade Verden styre af et Kondominium af Stormagter var han ganske i Overensstemmelse med sine Kolleger, de evropæiske Stormagtsrepræsentanter, men det Punkt, hvor hans, efter evropæisk Opfattelse, simplificerende Syn bragte ham i Opposition til de ledende Statsmænd her i Evropa, var i Fremholdelsen af de Principer, efter hvilke han vilde have, at et saadant Stormagtshegemoni skulde ledes. De ledende evropæiske Statsmænd var fulde af Hensyntagen overfor Præsident Wilson, men Beundring for hans Idéer næredes kun af dem i samme Forhold, som disse var i Overensstemmelse med deres respektive Landes Interesser. Og da disse respektive Landes Interesser ikke var identiske — tværtimod! —, blev Resultatet, at det meste af det fra Amerika medbragte og af Masserne i Evropa tiljublede Program blev lagt derhen, hvor saa meget lignende i Aarhundredernes Løb er blevet hengemt, i de fromme Ønskers store Arkiv. Stormagterne havde absolut ikke i Sinde, i hvert Fald ikke for deres eget Vedkommende, at opgive nogen Del af deres Suverænitet; de vilde hverken indrepolitisk eller udenrigspolitisk binde sig med Hensyn til Spørgsmaal som Havenes Frihed, som Folkenes Selvbestemmelsesret eller Beskyttelse af nationale eller religiøse Mindretal, ej heller høre Tale om Afrustning og Afskaffelse af tvungen Værnepligt. Disse Idealer var for andre, enten for de overvundne eller for de mindre Stater, ikke for Verdens

Digitized by Google

Herrer. De sejrende Magter følte sig som og var jo faktisk ogsaa Enevoldsherrer. Bekendt er den Ytring, der tillægges Clemenceau, og som gaar ud paa, at de tre Hovedstormagters Hære udgjorde 12 Millioner Mand, og at dette Faktum gav dem deres Myndighed og Ret. Denne Erklæring satte straks alt paa dets rette Plads, og havde de mindre, allierede eller associerede Magter et Øjeblik troet paa, at der vilde blive taget Hensyn til dem, var de nu oplyst om det modsatte. I Overensstemmelse med denne Retsopfattelse blev da ogsaa Folkenes Forbund en Institution, indenfor hvilken Forholdene Landene imellem ordnes efter aristokratiske eller, om man vil, Enevoldsprinciper. Et Par enkelte Stater er fødte til at være de ledende og befalende, medens alle Jordens andre Folk, samlede i en Delegeretforsamling, faar Lov til at ytre Ønsker. Denne internationale Institution har saaledes faaet en Forfatning, der er i absolut Modstrid til de Samfundsforhold, der hersker i de Lande, af hvilke den er sammensat.

Som Forholdene var, kunde det ikke være anderledes, men denne absolutte Tilsidesættelse af de mindre, allierede eller associerede Lande, fremkaldte ikke desto mindre stor Skuffelse blandt dem, og man kan sige, at allerede den Gang begyndte den stille Kamp, der senere af alle mindre Stater er blevet fortsat i Folkeforbundets Delegeretforsamling. Denne Optræden, der betegnes som udsprungen af en falsk Opfattelse af Begrebet ligelig Suverænitet, tillægges det, at Stormagterne ikke har kunnet benytte Forbundet som oprindelig tænkt. I det foreliggende Værk skriver M. Georges Scelle: »Stormagterne skabte Folkenes Forbund som et Aktionsinstrument, men eftersom de ikke indenfor det møder den Eftergivenhed, de haabede paa, forfølger de udenfor det deres politiske Formaal«. Med Hensyn til de mindre Stater er denne Bemærkning sikkert rigtig nok, men selv om Stormagterne mødte fuld og absolut Underkastelse, vilde det dog ikke ændre Forholdene. Forudsætningen for at benytte Folkenes Forbund som et Aktionsinstrument maatte vel være, at Stormagterne ogsaa var enige om de Veje, der efter deres Opfattelse bør følges for at gøre Evropa beboeligt. Det er imidlertid en Kendsgerning, at Stormagterne hverken var eller er enige, og at de som en Følge deraf intet vilde naa ved i Forbundet at have eftergivende Smaastater, eftersom det jo ikke i Forvejen

Digitized by Google

vilde være givet, til hvilken Side Eftergivenheden vilde vise sig. Det er netop Usikkerheden overfor det sidstnævnte Moment, der er en medvirkende Aarsag til, at Stormagterne nærmest benytter den Hovedindflydelse paa Folkeforbundets Ledelse, de tilkendte sig selv, til meget omhyggeligt at holde alt det tilbage, der berører deres egne saa modstridende Interesser, og til samtidig at henvise til det de Sager, de for den officielle Enheds Skyld ikke mener direkte at kunne behandle. Denne sidste Tendens viste sig allerede ved Pagtens Udformning og ganske særlig ved Beslutningen om at gøre den til en integrerende Del af selve Fredstraktaten. Det blev derved lettere at overlade Udførelsen af flere Bestemmelser i Fredstraktaten til Folkeforbundet. Den almindelige Mening er, at var Pagten ikke blevet knyttet til Fredstraktaten, vilde den aldrig være blevet gennemført. Det er muligt, men det er ikke desto mindre et aabent Spørgsmaal, om det har været heldigt, at Folkeforbundet paa denne Maade har faaet som formentlig Hovedopgave at gøre Tjeneste som Opretholder og Udfører af en bestemt Magtgruppes interesserede Beslutninger. Pagten er derved kommet til at lide under den Upopularitet, som Versaillestraktaten utvivlsomt mere og mere er Genstand for. Man kan, alt efter det Standpunkt, man indtager, beklage dette Forhold eller det modsatte, men i begge Tilfælde er man nødt til at regne med det. Gennem Pagtens Tilknytning til Fredstraktaten har den ogsaa for den store Almenhed faaet en næsten udelukkende og ganske speciel politisk Karakter, der ikke virker fremmende for Sympatien.

Naar de mindre Lande dog gik med, saa var det ikke for at opfylde det dem tildelte Hverv, men fordi de, trods alle Betænkeligheder, ikke mente at kunne undslaa sig for at medarbejde paa et Værk, der, om det fik Vækstbetingelser, vilde kunne blive til betydelig Gavn for dem selv. De forskellige Lande kan besidde en større eller mindre Del af Evropas Jord, men vi er alle i den samme Baad, og hvad enten vi besidder meget eller lidt, er vi alle lige interesserede i, at de, der har grebet Baadens Ror, ogsaa har de fornødne Styrmandsevner. Der blev, man kan vel sige selvfølgelig, ikke ved Udarbejdelsen af Forbundspagten taget nævneværdigt Hensyn til de forskellige Forslag, som de forskellige mindre Lande havde udarbejdet, men de deri udtrykte Idéer og Ønsker er ikke desto mindre Udtryk for, hvad store

Digitized by Google

Dele af Evropa maa anse for nødvendigt, saafremt man da skal tale om et virkeligt Folkenes Forbund. Naar de fra Ledelsen udestængte Folk derfor akcepterede dette Forhold, var det, fordi de haabede langsomt at kunne demokratisere Forbundet. Haabede de ikke det, og arbejdede de ikke derfor, vilde deres Tilsiedeværelse i en saadan Forsamling være lidet forstaaelig og ogsaa lidet værdig. Fra første Dag har saaledes de nordiske og de med dem ligestillede Lande sat al Kraft ind paa at demokratisere Forbundet, d. v. s. skabe saadanne Forhold, at de mindre Lande dog til en vis Grad kan blive hørt. Imidlertid har det ikke kunnet undgaas, at de mindre Landes Arbejde, der, om det da nogen Sinde lykkes, i hvert Fald vil tage meget lang Tid, netop paa Grund af denne dets nødvendige Langsomhed og umærkelige Fremadskriden ikke vurderes efter Fortjeneste af den store Almenhed. Den uhyre Varsomhed, der paa Delegeretforsamlingerne gaas frem med og forøvrigt maa gaas frem med, virker selvforstaaelig ikke opildnende. Det er blevet udtalt, at Delegeretforsamlingen vilde kunne arbejde ganske anderledes, saafremt dens Medlemmer ikke var udpegede af Regeringerne, men valgte paa folkelig, demokratisk Vis saaledes, at Forsamlingen altsaa blev til et virkeligt internationalt Folkeparlament, der uden smaaligt Hensyn til Landene kunde danne en Verdensopinion. Jeg maa indrømme, at jeg hører til dem, der mener, at hvad enten de Delegerede vælges paa den ene eller den anden Maade, vil Resultatet blive det samme. Hvorledes end et saadant Valg foregaar, bliver nemlig de udenrigspolitiske Modsætninger og Magtforhold de samme. Selv om det forøvrigt var muligt, at Personer, der i Dag tænker lokalt, i Morgen kunde give sig til at tænke universelt, vilde det dog ikke faa større Betydning for Sagernes Behandling, idet de forskellige Delegerede jo intet betyder i og for sig, men kun i Kraft af deres Lande. Hvad enten de vil eller ej, kommer de til udelukkende at repræsentere deres respektive Lande, og de er som en Følge deraf bundne af de geografiske og andre Forhold, der bestemmer disse Landes Retningslinier saavel i indre som i ydre Henseende. Det var derfor ikke paa Grund af Valgmaaden, at de forskellige Landes udenrigspolitiske Orientering kom til at spille den største Rolle paa Delegeretforsamlingernes Møder, det var ganske simpelt en Følge af For-

Digitized by Google

holdenes Natur. Man kan beklage, at det er saaledes, men man er nødt til at regne med det.

Delegeretforsamlingernes faa og meget smaa Resultater har imidlertid bevirket, at Almenheden med stadig mindre Interesse følger dem. Under den første Delegeretforsamling var der sat et omfangsrigt Presseapparat i Gang, og rundt omkring i Landene holdtes Publikum underrettet om Forhandlingernes Forløb. Naar dette skete, var det selvfølgelig, fordi Bladene mente, at der her var godt Læsestof. Dette har skiftet. De sidste Forsamlinger er gaaet stille af, uden at Bladene har taget videre Notits af dem. Det er ikke længere godt Læsestof, og naar det ikke er det, saa er Grunden den simple, at Læserne har tabt Interessen for Forhandlinger, der gør Indtryk af at være ganske teoretiske og af Aar efter Aar at blive ledet omhyggeligt udenom de Problemer, som virkelig interesserer Nationerne. Denne Holdning er uretfærdig, men den er dog, forekommer det mig, let forklarlig som en Reaktion efter for store Forhaabninger. En stærk Utaalmodighed har grebet Folkene efter at faa Forholdene stabiliserede og derved opnaa den Sikkerhedsfølelse, uden hvilken alt skabende og maalbevidst Arbejde er umuligt.

Evropa ser stadig ikke Freden, men kun Krigens opløsende Resultater. Folkeforsoning og Fordragelighed har saa langt fra gjort Fremskridt, at man vel nok kan sige, at vi om muligt staar længere fjernet fra disse Goder end for fire Aar siden. Under alt dette har Folkene, som kun rimeligt er, intet mærket til Folkeforbundets bebudede heldbringende Virksomhed. Alt, hvad det oprindelig skulde overflødiggøre, staar i ny og frodig Blomstring. Kaprustninger er atter i fuldt Sving. Alliancer er ikke ophørt, — tværtimod. Det hemmelige Diplomati er ikke afskaffet. Folkene kan ikke gaa trygt i Gang med fredelige Sysler i Forvisningen om, at de, selv om deres Grænser ikke er fuldkomne i strategisk Henseende, dog har Folkenes Forbund bag sig som Rettens Haandhæver. Nu som før sidder Retten i Spydstagen, nu som før hedder det: Ve de uforberedte eller de svage! Det er ikke Lejligheden her til nærmere at komme ind paa disse Forhold, det er tilstrækkeligt at paapege, at saavel Kaprustninger, som Alliancer, som hemmeligt Diplomati har deres Oprindelse i Utryghedsfølelse, i Frygt og i Mistro, alle Følelser, der intet har at gøre med den Folkeforbundet tiltænkte Mission.

Digitized by Google

Det forekommer mig derfor kun menneskeligt, at Interessen for Folkenes Forbund er kølnet og i Færd med at slaa over, hos nogle i Ligegyldighed, hos andre i Modstand. For mange staar nemlig Lyriken som ligefrem farlig, naar den skal tages bogstaveligt, og saaledes vækker det ogsaa hos mange en forstaaelig Betænkelighed, naar en endnu i Svøb liggende Institution spilles ud i Agitationen som noget færdigt, der skal have Indflydelse paa den Maade, hvorpaa Landene ordner deres Militærvæsen, og paa den Retningslinje, efter hvilken Udenrigspolitiken skal føres. Begge Dele er selvfølgelig lige utænkelige. For at modarbejde denne Ligegyldighed og denne Modstand, der i det lange Løb vil vise sig dræbende, er det nødvendigt for dem, der interesserer sig for Forbundets Trivsel, at bibringe Offentligheden et nøgternt Syn paa det. Et saadant nøgternt Syn frembringes maaske bedst ved noget mindre at beskæftige sig med den politiske Side og noget mere med den sociale, økonomiske, videnskabelige, humanitære Side af Folkenes Forbund. Paa disse sidstnævnte Omraader har Forbundet ydet det fremragende, og ydet det paa en Maade, der, skønt indirekte, ganske anderledes fremmer Samfølelsen mellem Folkene end de politiske Spørgsmaal, som det har haft til Behandling, og som det i Almindelighed paa Grund af Forholdene enten ikke har kunnet løse eller har løst paa en efter de interesserede Parters Mening ikke helt tilfredsstillende Maade. I det foreliggende Værk findes en udmærket og let overskuelig Oversigt af M. Hymans over Forbundsraadets Virksomhed paa disse Omraader. Denne Oversigt giver efter min Mening fuld Besked om, hvad der er naaet, samtidig med, at man faar de nødvendige Elementer til at forstaa, hvorfor forskellige Ting ikke er naaet. Det er min Overbevisning, at Interessen for Folkenes Forbund atter vilde flamme op, saafremt de dertil egnede noget mere vilde fremhæve den upolitiske Side af det. Medens dette Forbund som politisk Institution er kommet altfor tidligt til Verden, eftersom hverken Folkene eller deres Ledere er naaet til den nødvendige moralske Resignation, er det som et upolitisk og internationalt Centrum betragtet ikke kommet et Minut for tidligt, saa vist som ethvert fredet Mødested midt i Efterkrigstidens højspændte Nationalisme er af det Gode. Bag Samarbejdet med Hensyn til sociale, økonomiske og andre lignende Spørgsmaal ligger Muligheden gemt for at tage

Digitized by Google

noget af Brodden af de saakaldte storpolitiske Spørgsmaal, der, behandlede direkte, stadig sætter alle nationale Lidenskaber i den heftigste Bevægelse. Om man derfor noget mindre talte om Folkeforsoning som nærliggende Resultat af Folkeforbundets politiske Virksomhed og noget mere om den begyndende Folkeforsoning, der kan bane sig frem som Resultat af dets praktiske Arbejde! Naar Folkenes Forbund økonomisk genrejser Østrig, naar det organiserer Hjælp til og Hjemsendelse af Tusinder af glemte Krigsfanger i de russiske Udørkner, naar det gennem sit Arbejdsbureau medvirker til Skabelsen af sunde og gode internationale Arbejdsregler, naar det hemmer og begrænser Østens hærgende Epidemier og udrydder Kvægsygdomme, naar det arbejder paa Ordningen af Transitforhold og uhindret mellemfolkelig Handel, saa udfører det en Virksomhed, som alle kan interessere sig for, og som overmaade mange kan begejstre sig for. Disse Følelser vækkes derimod ikke, naar det opstilledes som eneste Eksistensberettigelse for Folkeforbundet at stifte Fred mellem Polakker og Lithauere eller mellem Franskmænd og Tyskere i Saardistriktet, eller naar det hævdes, at Forbundet vil spille Fallit, saafremt det ikke griber ind i Ruhrsituationen. Nu er det imidlertid saa temmelig givet, at Folkenes Forbund aldrig vil faa Vækstmuligheder, saa længe ikke Folkene, men kun Regeringerne staar bagved det. Findes der ingen Interesse for det i Folkene, vil det vegetere videre som et Instrument, der kan benyttes eller kastes til Side, alt eftersom det passer i de ledende Statsmænds nationale Udenrigspolitik. Af et saadant Forbund har i hver Fald de mindre Stater ingen Fordel.

Digitized by Google

»BAKKEHUS OG SOLBJERG«.

FOREDRAG FOR NORDISKE LÆRERE OG LÆRERINDER PAA HINDSGAVL DEN 30. JULI 1923.

Af Harald Høffding.

I.

SKØNT jeg ikke er Literaturhistoriker, har jeg dog maattet love at tale her om min afdøde Ven Troels Lund's »Bakkehus og Solbjerg«, og det blev sagt mig, at man netop ønskede det, fordi Forfatteren var min Ven. Jeg tror nu ikke, at Bogen behøver at ty til en Vens Indlæg for at ses i sin Betydning. Og desuden kan man meget vel være gode Venner og dog se meget forskellig paa mange Ting. Jeg vil da heller ikke lægge Skjul paa, hvilke Indvendinger jeg har at gøre, baade hvad hans Fremstilling angaar, og hvad de Synspunkter angaar, der ligger til Grund for hans Domme.

»Bakkehus og Solbjerg« handler om den danske Poesis Historie i den første Halvdel af forrige Aarhundrede. Det er ikke et lærd literaturhistorisk Værk. Der vil sikkert øves skarp Kritik overfor det af Literaturkritikere af Faget, og Værket vil gennemgaa en lignende Skærsild, som hans store kulturhistoriske Værk »Dagligt Liv i Norden« i sin Tid maatte gennemgaa fra kritiske Historikeres Side. Men hans kulturhistoriske Arbejde vandt dog tilsidst Anerkendelse. Det blev af vor ypperste kritiske Historieforsker sagt om ham, at »hans levende Forestillingsevne, hans psykologiske Skarpblik har tjent ham som Forsker«, og at »han har fundet meget i Kilderne, som var der, men som Andre først saa, da han drog det frem«, samt at »Værket vidner om hans dybe Kærlighed til Folk og Fædreland, præget af at være skrevet af en Mand, der var et fint Udtryk for noget af det Bedste i den danske Folkeaand«.

En lignende Karakteristik kan der, tror jeg, gives af hans literaturhistoriske Værk, som han arbejdede paa lige til sin Død og maatte efterlade ufuldendt. Det er en af sit Fædrelands Historie og Aandsliv dybt greben Mands Forsøg paa at udtale, hvad han skylder den rige og store Poesi, der udfoldede sig her i Danmark i den første Halvdel af forrige Aarhundrede. Og han lægger ikke Skjul paa, at der var en indre Trang hos ham, som

Digitized by Google

netop i denne Poesi søgte og fandt Tilfredsstillelse. Han var en harmonisk Natur. Hvad Livet bragte ham af Modstand eller Sorg, lukkede han ikke ude, men lod det fortone sig gennem fortsat Haaben og Stræben, og han saa stedse Lys forude. Han erklærer sig da ogsaa i det foreliggende Værk for en »Lysseer«. Men han vil kun give et Indlæg i den store Debat om Livets Værd fra sit Synspunkt. »Jeg véd jo egentlig kun, hvordan det Sete har spejlet sig i mit eget Lyssind. Men, Herregud, lad saa Andre lære mørkt. Jeg kan jo kun lære fra mig, hvad Livet har lært mig.«

Den Periode af Danmarks Historie, hvis daglige Liv hans kulturhistoriske Værk handlede om (det 16. Aarhundrede), var en Opgangsperiode, og hans Lyssyn fik i mange Henseender Bekræftelse ved at sysle med den. Men han saa for lyst paa den. Den maa dog have baaret Spirer i sig til den ulykkelige Tid, der i det 17. Aarhundrede brød ind over Landet og bragte det Undergangen nær. Noget lignende gælder, efter min Opfattelse, ogsaa om hans literaturhistoriske Værk: Han har faaet Øje paa en Lysstrøm og følger den, men spørger ikke, om Strømmens Kilder er tilstrækkelige til at nære dens fremtidige Løb. I et af sine mærkeligste Skrifter, som han kaldte »Livsbelysning«, har han gjort Rede for sin almindelige Opfattelse af, hvorledes Menneskenes Livssyn har udviklet sig. Dette betinges ved de store Modsætninger, Erfaringen frembyder mellem Lys og Mørke, Lyst og Smerte, Godt og Ondt, Liv og Død. I Udtrykkene Lys og Mørke sammenfatter han alle disse Modsætninger, og det betegner da for ham det største Fremskridt i Menneskehedens store Udvikling, at man drog den kække Slutning: ikke Mørket, men Lyset er det Sejrende! Det er i Forasiens og Grækenlands Religioner, at dette store Skridt gøres. Man begynder med at antage de lysende Himmellegemer for Guder. Men derfra højnes Tanken til, at de kun er Lysgudernes Boliger, og tilsidst opdukker Troen paa en eneste usynlig Lysets Gud. Og forgæves danner længe Djævletroen, en Rest af den paa Frygt hvilende Tro paa mørke Magter, en Hæmning for Lystroen. Ogsaa denne Hæmning, der var saa stærk i den kristne Middelalder, overvindes. Og for dansk Aandslivs Vedkommende sker dette Gennembrud, efter Forfatterens Mening, netop i den store Poesi, der udfoldede sig i første Halvdel af det 19. Aarhundrede. I »Bakkehus og Solbjerg« har

Digitized by Google

han villet godtgøre, hvorledes den store verdenshistoriske Bevægelse fra Mørke til Lys gennemløb en af sine Faser indenfor dansk Aandslivs snevre Ramme.

Bogens Tilblivelse er karakteristisk for dens Forfatter. Da han havde afsluttet sit store kulturhistoriske Værk, følte han Trang til at leve i sine egne Erindringers Verden og tænkte paa at skrive sin Selvbiografi. Denne Plan beskæftigede ham i flere Aar, og han omtalte den ofte. Men jo mere han fordybede sig i sine Barndoms- og Ungdomserindringer, des mere kom han til at dvæle ved de Somre, han med sin Familie tilbragte ude i »Bakkehuset« paa Valby Bakke, og ved de Erindringer, som derved igen vaktes om en Periode i dansk Digtning, hvor denne Egn spillede en ikke ringe Rolle. For hans Fantasi myldrede der en Række af Digterskikkelser frem, som enten havde boet paa Bakkehuset eller haft deres aandelige Tilhold der. Han blev træt af at beskæftige sig med sig selv og valgte at fordybe sig i disse Skikkelser, hvis Værker havde været saa meget for hans aandelige Udvikling. Han gør dog Uret mod sig selv, naar han siger, at han overfor de rige Billeder, hans Erindring og Fantasi vakte hos ham, følte sig selv som den Træpind, paa hvilken Kagekonerne binder de Kirsebær, de sælger til Børn. Der var fra hans Ungdom af et indre Tankeliv i ham, der søgte Udtryk. Jeg erindrer med Glæde den Tid i mine unge Dage, da vi kom sammen paa mit Kvistkammer paa Gammeltorv (skraas overfor hans Faders Gaard) og studerede Platon sammen. Troels Lund var meget interesseret i dette Studium, som for hans Vedkommende førte til en aandfuld Doktorafhandling om Sokrates. Men han var mere optagen af Kunstneren i Platon, end af Tænkeren Platon. Det var især Platon's Evne til at lade en Tanke udforme sig i Billede og beaandes af Stemning, der tiltalte ham. Tænkning og Forskning fyldte hans Liv fra Ungdommen af, men fik dog især deres Værdi for ham som Grundlag for Udfoldelse af Stemning og Fantasi. Og derpaa beroede den Værdi, kulturhistoriske og literaturhistoriske Emner hele hans Liv igennem fik for ham. Ofte fik, det kan ikke nægtes, og det gælder ogsaa hans literaturhistoriske Værk, Digteren i ham Overhaand over Forskeren. Men i dette Værk, som han udarbejdede i sin høje Alder, fandt hans Sind Hvile ved Fordybelse i, hvad der stod for ham som

Digitized by Google

det Vigtigste i det Aandsliv, han var bleven indviet i fra sin Barndom af, — den store, af hans Folk udsprungne Digtningens Verden. Den stod for ham som en Lysverden, der ikke blot havde kunnet vejlede og nære hans eget personlige Liv, men ogsaa, medens Verdenskrigen og dens Følger kuede Landene, kunde varsle om, at Lysets Magter ikke kunde overvindes i Sjælenes indre Liv.

Inden jeg gaar ind paa Bogens specielle Indhold, maa jeg forklare dens Navn, som skyldes en for Troels Lund karakteristisk Symbolik. Danmark har ingen Bjerge, men des gladere er vi for Bakkerne, der muliggør vide Udsigter over vort flade Land, hvor Lys og Skygge formedelst den megen Blæst ofte skifter meget hurtig. Lige udenfor København har vi Valby Bakke. Valby er forlængst en Forstad til København, og Villaer, høje Huse og Fabriker bedækker det forhen saa idylliske Sted, til hvilket saa mange Erindringer fra det forrige Aarhundredes Literatur knytter sig. Oehlenschläger levede som ung paa Frederiksberg Slot, hvor hans Fader var Slotsforvalter. I Degneboligen ved Kirken skrev han »Helge«, et af hans allerypperste Værker, og i det nære Bakkehus, hos Rahbeks, gjorde han Bekendtskab med sin Brud, Kammas Søster. I sin Alderdom havde han Sommerbolig paa Fasangaarden i Frederiksberg Have. I Bakkehuset paa Bakkens Skraaning mod Øst boede Rahbeks, hvis Hjem i lange Tider var et Midtpunkt for dansk Aandsliv. Næsten alle navnkundige Digtere færdedes der, og efter Ægteparrets Bortgang havde baade Heiberg og Grundtvig Sommerboliger der. At Troels Lunds Forældre boede der en Række af Aar om Sommeren, bragte Stedet og dets Historie saa levende frem for hans Fantasi, da han fordybede sig i sine Livserindringer, at han istedetfor en Selvbiografi kom til at give et stemningsfuldt Overblik over dansk Poesis Historie i det nittende Aarhundrede.

Solbjerg var Navnet paa en Landsby, der i gamle Dage laa paa Bakken, men maatte vige Pladsen, da Frederiksberg Slot blev bygget. For Troels Lund betyder Solbjerg et Bjerg eller en Bakke, hvor Solen dyrkedes. Og baade Bakkehus og Solbjerg blev nu for ham symbolske Udtryk. Bakkehus betyder et Hjem paa Vejen op mod den Lysdyrkelse, der strækker sig gennem Menneskehedens Historie, og som ifølge ham paa ejendommelig

Digitized by Google

Maade arbejdede sig frem i dansk Poesi i det 19. Aarhundrede, et lille Exempel paa den Higen mod Lyset, som er Menneskeaandens inderste Væsen. Troels Lund har holdt sig til dette Exempel, fordi det var det, han bedst kendte. Andre Folk kendte han, siger han, for lidet til for at kunne skrive om deres Hjemsteder for Lysdyrkelse. Ikke blot her i Norden er der mange Solbjerge og mange Bakkehuse, men ethvert for Lyset modtageligt Sted er et lille Solbjerg.

II.

Efter Troels Lunds Opfattelse laa det i Forholdenes Natur her i Danmark i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede, at Digtekunsten maatte blive »den kækkeste og kyndigste Vejviser« paa det aandelige Omraade. »Den gik i Spidsen og udtalte ofte det betagende og forløsende Ord, medens Videnskaben endnu tøvede, Kirken forkætrede.« »Gennem Digtningen er den aandelige Udvikling i Danmark altid lettest foregaaet, medens Videnskab, Teologi og Filosofi fulgte bagefter.«

I disse Ord er Værkets Grundtanke givet. Og det ligger i de anførte Ord, at det Mørke, Lyset skal besejre, ikke blot er det, der skyldes Ulykke, Smerte og Sorg, men ogsaa det, der voldes af dogmatiske Overleveringers Magt til at spærre Adgangen til det Lys, Menneskeaanden i sig har Kraft til at naa. Værket giver saa et Galleri af Landets Digterskikkelser, tildels med glimrende Karakteristik og med en Mængde enkelte Træk. Troels Lund havde, baade som Literaturhistoriker og som Kulturhistoriker, en stor Evne til at leve sig ind i Fortidens Skikkelser og lade Fantasien udstyre dem med en Rigdom af Træk. Angaaende Enkelthederne spørger man — deri maa man give hans ofte saa strenge Kritikere Ret — ofte, hvorfra han egentlig har dem, — og spørger ofte forgæves. Men hvad der er Hovedsagen for os her, det er den Række af Lysseere, han vilde fremføre for os. Det er umuligt at gengive Fremstillingen i det Enkelte; vi maa lade os nøje med nogle faa Exempler.

Først er den danske Digterkonge, Adam Oehlenschläger, at nævne. Hos ham kundgør sig allerede i Ungdomsdigtet »Jesu Liv i den aarlige Natur« et nyt Livssyn. Medens man i Kirken ofte havde oplyst sin Lære ved Billeder fra den ydre Natur, saa bruger nu Digteren her omvendt Kirkelærens Forestillinger som

Digitized by Google

symbolske Begivenheder i Naturen. Han appellerer til Læsernes religiøse Barnelærdom for at anskueliggøre og levendegøre Naturens Liv for dem. Dette betegner et Vendepunkt. Naturen begynder at komme til sin Ret. Man følger dens Anvisning, og de kirkelige Forestillinger benyttes kun som Støttepunkter for Fantasien.

Særlig dvæles der ved Kamma Rahbek, som af Ingemann blev kaldt de danske Digteres Moder. Ikke blot fulgte hun unge Digtere paa deres Vej med hjertelig Forstaaelse, men hun gennemførte Poesien i sit Liv, var en Naturevangelist, i stadig Udvikling og Stræben. I sit kærlige Sind og i det Haab, der bygger paa Kærligheden, fandt hun Løsningen af Livets Gaader. Hun var en religiøs Natur, men gik ikke med til den Skærpelse af Ortodoxien, der kom i Romantikens Følge.

Selve denne Ortodoxi, med den stærke Betoning af Djævle- og Helvedeslære, blev overvunden gennem de store Lysseere. Ligesom Danmarks største Jurist, A. S. Ørsted, i Tilslutning til sin almindelige Opfattelse af, hvorledes Fortidens Lovbestemmelser skulde anvendes paa nye Tiders Forhold, hævdede, at kirkelige Bekendelsesskrifter, der selv skyldte en bestemt Tidsalder deres Tilblivelse, maa fortolkes efter de nye Tiders Trang og Erfaring, saaledes blev endog Grundtvig, den nye Ortodoxis krasseste Profet, efterhaanden, især under Indflydelse af sin hjertelige Deltagelse i det opvaagnende nationale Liv herhjemme, en stor Lysseer, for hvem Djævlelæren vel stod som en historisk Forudsætning for det nye Testamentes Lære, men ikke var en for alle Tider gældende Læresætning. Derved blev han en stor aandelig Befrier og Leder for saa mange i Folket, en mægtig Kæmpe for sand Oplysning.

Men Højdepunktet af frit Livssyn naas, ifølge Troels Lund, hos Ingemann, Hauch og Paludan-Müller.

Hvad Ingemann angaar, er især »Holgers Sang til Livet« at nævne. Den er »en Livshymne, saa fuld og inderlig, som den endnu ikke var hørt i Danmark«. I den fandt Troels Lund det bedste Udtryk for sit eget lyse Livssyn, kulminerende i det sidste Vers:

> Men naar under Solen ej Sjælen, hvad den vil,
> saa er der andre Sole og andre Stjerner til.
> Og slukkes alle Sole og Stjerner engang,
> dog Livets Kilde springer, hvor evig den sprang.

Digitized by Google

Med Rette fremhæver Troels Lund den store uendelige Horizont i Ingemanns Livsdigte. Medens Middelalderens begrænsede Verdensbillede stadig beherskede Grundtvigs Forestillinger, spores hos Ingemann, ligesom senere hos Hauch og Paludan-Müller, den store Udvidelse af Verdensbilledet, som var bleven Følgen af Kopernikanismen. Allerede Holberg havde — med megen Forsigtighed — udtalt sig om den Indflydelse, Kopernikanismen maatte faa paa hele Verdensopfattelsen. Men jeg tror, at Troels Lund har Ret i, at først hos Ingemann, Hauch og Paludan-Müller spores denne Indflydelse i dansk Poesi og i den Religiøsitet, som fandt sit Udtryk i dansk Poesi.

Hos Hauch fremtræder lignende Tanker paa inderligere Maade og i Samklang med hans levende Natursans. Han er Trofasthedens og Ærestrangens Digter. Paludan-Müllers Tro er en Haabets Religion. For ham er Haabet ikke blot Sjælens Øje, men Livskærnen i os. Digtet »Nattevagt« (1837) indeholder hans store Tro paa Lyset og Livet, trods alle Illusioner og Begrænsninger, der møder os paa Vejen. Senere har han i »Adam Homo« beskrevet Menneskets Svaghed, Selvbedrag og Usselhed, men ogsaa Kærlighedens Magt til at hæve selv den usleste Sjæl opad mod Lyset: Alma, der selv har Adgang til Salighedens Rige, følger dog trofast Adam gennem Skærsilden. —

Troels Lund's skønne Værk blev en Torso. Det afbrødes midt i tredie Del ved hans Død, den Død, han gik imøde med Frejdighed, som det sig en Lysseer bør. Denne tredie Del skulde handle om Søren Kierkegaard, men naaede kun til at berette om hans Ungdom. Fortsættelsen vilde have stillet Troels Lund et stort Problem, thi Kierkegaard erklærede ikke blot Romantikens Poesi for en blot Drøm, men hævdede tillige, at den idylliske Opfattelse af Kristendommen, som Romantikerne byggede paa, var et Bedrag. Jeg véd ikke, hvorledes Troels Lund overfor denne vældige Skikkelse og denne kraftige Protest vilde have kunnet fastholde og gennemføre sin Lære om det lyse Livssyns Sejr i dansk Literatur. Den Skærpelse af Livsproblemerne, Kierkegaard bevirkede, krævede i hvert Tilfælde en alvorlig Prøvelse. Maaske kan man af en Antydning i Slutningen af andet Bind, formode, at Troels Lund væsentlig har set Kierkegaards Betydning i hans Omstyrten af den synlige Kirke. Saa kunde

Digitized by Google

der blive større Plads for Digtningens frie Flugt; men den maatte rigtignok saa ogsaa foregaa paa andre Vilkaar end forhen.

III.

Kun nogle faa Ord maa jeg fra mit eget Standpunkt føje til den Karakteristik, jeg har forsøgt at give af min afdøde Vens Værk. Det er en stor Opgave, han havde sat sig, at vise, hvorledes en høj Livspoesi udviklede sig hos den danske Guldalders Digtere. Og med stor Taknemmelighed erkender ogsaa jeg, hvor meget vi i denne Henseende skylder disse Digtere. Men det var Romantikens Tid. Man tog sig Realiteterne, baade i Natur og Historie, let, og Poesien svævede højt over Virkelighedens Vande. Det kan ikke siges, at den romantiske Digtning var Forgænger for Videnskab og Kirkelære. Den gav i mange Henseender en Omtydning af de kirkelige Forestillinger, og dens dristigste Flugt skyldtes Renaissancens udvidede Verdensbillede, som først nu ret blev draget frem udenfor de specielle Videnskabers Omraade. Og Digtning kan overhovedet ikke i den Forstand være Forgænger for Videnskab, at den skulde kunne forklare os noget, som Videnskaben endnu ikke kan forklare. Den kan ikke udfylde Videnskabens Huller. Den kan ikke naa op i Højde med Videnskab, naar det gælder Forstaaelse eller Forklaring af Virkeligheden, ligesaalidt som Videnskaben nogensinde kan naa op i Højde med Digtningen, naar det gælder at udtrykke den Stemning, den Sindsbevægelse, som Livets store Modsætninger og Sammenstød kan vække.

Den Livspoesi, vi trænger til, og som enhver Tid trænger til paa sin Maade, maa ikke, som Romantiken, svæve over Virkeligheden, men have sin Rod i frie og dybe personlige Erfaringer, udspringe af Sind, der er prøvede i Livets og Tankernes Strid. Den maa ikke mene at kunne løse Problemer, som Tanken er stanset ved, heller ikke maa den være blot Omsætning i digterisk Form af overleverede Forestillinger, men i dristigt Opsving skal den give store Symboler paa den Livets Kamp, den Brydning af Lys og Mørke, der vil vedvare, saa længe Livet varer. Lyset kan sejre, men Sejren maa stedse tilkæmpes paany. Det var vel egentlig ogsaa Troels Lunds Mening, skønt han ofte synes at svælge i det rene Lys, hvor alle Modsætninger er fortonede. Han

Digitized by Google

har udtalt, at netop i de mørke Tider er det, at Troen paa Lyset skal vise sig.

Jeg for mit Vedkommende er enig med ham i, at der i hvert Tilfælde er to vidunderlige Exempler paa Livspoesi, vi kan tage med os fra den danske Guldalder, — Ingemann's »Sang til Livet« og Paludan-Müller's »Nattevagt«. Den Mandighed, det første Digt udtrykker, og den dybe Enhedsfølelse, det andet finder Ord for, er vigtige Elementer i enhver kraftig og inderlig Følelse ved Livet. Har vi i Livet, som vi kender det, og som vi har grundet over det med de Tanker, der staar til vor Raadighed, fundet noget, som var værdt at arbejde og kæmpe for, og har vi sat vore bedste Kræfter ind herpaa, saa behøver vi ingen ydre Støtter for vort Haab. Vi kan da sige med en Digter fra en noget senere Tid end den, fra hvilken Troels Lund hentede sine Exempler:

Kæmp for Alt, hvad du har kært,
dø, om saa det gælder!
Da er Livet ej saa svært,
Døden ikke heller!

Digitized by Google

STERILISERINGSLOVGIVNINGEN I DE FORENEDE STATER.

Af Politilæge Søren Hansen.

TANKEN om at straffe Sædelighedsforbrydere ved at berøve dem Forplantningsevnen er saa nærliggende, at den ikke blot har været fremme i de Tider, da det endnu var almindeligt at anvende saadanne mutilerende Straffe, men endog i vore Dage. Ligesom Kravet om Dødsstraf ganske naturligt rejser sig, hver Gang der forøves et gruopvækkende Mord, rejser Kravet om Sterilisering sig, hver Gang der forefalder oprørende Mishandling af Smaapiger eller raa Voldtægt. Det stiger op fra Folkedybet, som saa mange andre Udslag af stærke primitive Følelser, breder sig i vide Kredse og trodser alle Argumenter — indtil den Sensation, der kaldte det frem, har tabt sig. Men overalt i den civiliserede Verden afviser de dømmende Myndigheder Kravet, fordi der ikke vil vindes nogetsomhelst ved at imødekomme det, ud over en øjeblikkelig Tilfredsstillelse af den elementære Hævnfølelse, der ikke bør have nogen Indflydelse paa Domstolenes Afgørelse af, hvad der er Lov og Ret.

Hele dette Spørgsmaal var forlængst uddebatteret, da der ved sidste Aarhundredskifte fremkom nye kirurgiske Metoder, hvorved man kunde ophæve Forplantningsevnen uden egentlig Lemlæstelse. Det var den saakaldte Vasotomi, hvorved man skar Sædlederen *(vas deferens)* over, og navnlig Vasektomien, hvorved man skar et Stykke ud af den, Operationer, som ved lokal Bedøvelse kunde udføres hurtigt, let og smertefrit, uden at Sengeleje eller nævneværdig Efterbehandling var nødvendig. Lignende, men noget vanskeligere Operationer kunde udføres paa Kvinder ved at overskære eller udskære et Stykke af Æggelederen, Oophorotomi eller Oophorektomi.

Det er Anvendelsen af disse Metoder i oprindeligt rent lægeligt Øjemed, der danner Udgangspunktet for den ejendommelige Bevægelse, hvorved man i den sidste Snes Aar har søgt at indføre Steriliseringen som et lovhjemlet Led i Behandlingen af Sædelighedsforbrydere, og som en almindelig racehygiejnisk Foranstaltning, men hverken i Amerika, hvor Bevægelsen har naaet sin største Udstrækning, eller i Europa har man derved tilsigtet

Digitized by Google

en egentlig Straf. Formaalet har været at forhindre saadanne Individer i at forplante sig og derved overføre en formentlig medfødt og arvelig forbryderisk Tilbøjelighed eller blot et Anlæg til Sindssygdom eller andre sjælelige eller legemlige Defekter til deres Afkom, og dette har stedse været mer eller mindre tydeligt udtalt i alle de Love, hvorved Steriliseringen efterhaanden blev indført i en Række af Nordamerikas forenede Stater. Selv i de Stater, hvor Loven foreskriver Sterilisering som Tillæg til egentlig Straf (Washington 1909, Nevada 1912), er det udtrykkeligt til Forebyggelse af Forplantning og ikke til Skærpelse af Straffen eller for at umuliggøre en Gentagelse af Forbrydelsen, men nægtes kan det naturligvis ikke, at et saadant Tillæg ialfald maa virke som en Skærpelse, naar det idømmes i Tilslutning til livsvarig Indespærring, og det har en enkelt Gang været Tilfældet. Her blev den dømte dog benaadet, og i en Række andre Tilfælde er Dommene omstødte af højere Instanser, men iøvrigt er disse Love rene Undtagelser. I alle andre Stater har man legaliseret Steriliseringen som en rent racehygiejnisk Foranstaltning, som ganske vist ogsaa anvendes overfor Forbrydere, men dog hovedsagelig i Sindssygehospitaler og Aandssvageanstalter. Mange af Lovene er ret udførlige og indeholder sædvanligvis Bestemmelser til Sikring af Misbrug ved Regler for, hvem der skal træffe Afgørelsen, ligesom det overalt er en almindelig Forudsætning, at det kun er Personer, som af den ene eller anden Grund er anbragte i offentlige Anstalter, der kan eller skal steriliseres.

Hele denne Sag har, som rimeligt er, givet Anledning til en særdeles livlig Diskussion og affødt en saa omfattende Literatur, at man har maattet faa Indtrykket af, at der er Tale om noget stort og betydningsfuldt, og saaledes har Sagen ogsaa været omtalt overalt i den gamle Verden, hvor talrige Forfattere har fremhævet De forenede Stater som Foregangslandet, hvis lysende Eksempel snarest muligt burde efterfølges, hvis man vilde gøre sig Haab om at faa Racen forbedret. Intet er imidlertid mere fejlagtigt. Det hele har været en hurtigt opblussende Brand, som vel ikke endnu er helt slukket, men som der nu kun er ganske faa Gløder tilbage af, uden at det dog derfor er udelukket, at det ad Aare kan blive Alvor.

Det kom fra Staten *Indiana,* som ellers ikke har Ord for at være noget Kulturcentrum, men hvor der i Slutningen af forrige

Digitized by Google

Aarhundrede ved Forbedringshuset i Jeffersonville var ansat en Læge ved Navn *Harry C. Sharp,* til hvem der i 1899 kom en nittenaarig Straffefange, som led af uimodstaaelig Trang til unaturlig Tilfredsstillelse af Kønsdriften og derfor bad om at maatte blive kastreret. Sharp vægrede sig naturligvis herved, men gik ind paa at behandle ham paa mere moderne Maade, og den unge Mand var efter nogen Tids Forløb saa vel tilfreds med Resultatet, at han anbefalede sine Venner i Fængslet at følge hans Eksempel. Det giver et ikke uinteressant Indblik i Forholdene i dette Forbedringshus, at Sharp i Løbet af et Aarstid maatte vise 71 af dets Beboere denne lille Villighed, og at det saaledes slet ikke var ham, men en Flok af disse unge Fyre, der fandt paa det, fordi det bekom dem vel, og fordi de ikke havde noget imod at slippe for at blive Fædre, naar de atter kom paa fri Fod. Nogen varig Indflydelse paa deres Moral har den neppe haft. Der foreligger ialfald ikke andet herom, end at de befandt sig bedre i Fængslet, og det tyder ikke paa store Virkninger, at en Del af de behandlede senere rejste over i Nabostaten Kentucky og lod deres Sædledere reparere igen, skønt det i og for sig var unødvendigt, da de hverken havde mistet Kønsdriften eller Evnen til at tilfredsstille den. Historien vakte imidlertid en ikke ringe Opsigt, og efter at Sharp havde opereret ialt 176 af sine Forbedringshusfanger efter deres eget Ønske, vedtog Staten Indianas lovgivende Forsamling i Aaret 1907 den berømte Lov om Forhindring af uforbederlige Forbryderes, Idioters, Aandssvages og Voldtægtsforbryderes Forplantning, hvorefter enhver Statsanstalt, der havde saadanne Individer i sin Varetægt, ved Siden af den faste Anstaltslæge skulde ansætte to erfarne Kirurger af anerkendt Duelighed, som i Forening med Anstaltens Overlæge skulde undersøge de Beboeres aandelige og legemlige Tilstand, som udpegedes af Anstaltens Læge og Forvaltningsraad. Naar dette sagkyndige Udvalg kom til det Resultat, at det ikke var tilraadeligt, at de paagældende forplantede sig, skulde Kirurgerne være lovligt berettigede til at forhindre det ved den Operation, som syntes sikrest og virksomst, dog kun naar Tilfældet erklæredes uhelbredeligt og — under Forudsætning af, at de enkelte Sagkyndiges Honorar ikke beløb sig til mere end tre Dollars for hvert Tilfælde, at udrede af vedkommende Anstalts Midler. Ved disse Bestemmelser indførtes saaledes Steriliseringen som lov-

Digitized by Google

hjemlet racehygiejnisk Foranstaltning, der kunde iværksættes ved Tvang, men derved vendte den offentlige Mening sig afgjort mod *al* Sterilisering. Sharps mere private Virksomhed havde allerede mødt megen Uvilje, og efter at han i 1907 og 1908 havde udført endnu 118 Vasektomier, medens der i en enkelt Aandssvageanstalt var steriliseret to Kvinder, ophørte det hele fuldstændig i Indiana.

Der har længe hvilet et mærkeligt tæt Slør over Aarsagen til dette paafaldende Omslag. Lovens Gyldighed var ikke bleven bestridt af Domstolene, men i 1909 fik Staten en ny Guvernør, *Thomas R. Marshall,* senere De forenede Staters Vicepræsident, og han var en erklæret Modstander af Loven. Ophæve den kunde han ikke, men det er fornylig oplyst, at han sagde til Fængselsembedsmændene, at han vilde forbyde Udbetaling af deres Løn, hvis de steriliserede, og saa holdt de op. Ved Guvernør Marshalls Afgang i 1919 opfordrede hans Efterfølger *James P. Goodrich* dem ganske vist til at gøre Brug af Loven, men nu havde de faaet Betænkeligheder og ønskede først dens Gyldighed prøvet ved Domstolene. De lod derfor en til Sterilisering kvalificeret Fange anlægge Sag imod dem med det Udfald, at det ved Statens Højesterets Dom blev forbudt dem at sterilisere ham. Hovedindholdet af Dommens Præmisser var, at en administrativ Myndighed var uberettiget til at behandle Fangen som paatænkt, uden at der ved forudgaaende lovlig Rettergang var givet ham Lejlighed til at forsvare sig. I fem andre Stater har Domstolene ligeledes omstødt Steriliseringslovene, men med anden Motivering, og af Nordamerikas 50 forenede Stater er der nu kun ni, der har gyldige Love. Tre Stater har aldrig anvendt deres Steriliseringslove, og to har anvendt dem hver en eneste Gang. Nogle faa Stater anvender dem hyppigere, men dog i saa ringe Udstrækning, at det er uden al praktisk Betydning, og kun i en ganske enkelt Stat, Kalifornien, steriliseres der efter en større Maalestok, idet der her indtil Udgangen af 1920 er udført ialt 2558 Steriliseringer eller omtrent fire Femtedele af de 3233 lovhjemlede Steriliseringer, der indtil det Tidspunkt er udført i samtlige Stater. Af dette Antal falder imidlertid 1009 paa et enkelt Sindssygehospital og 828 paa et andet, medens de øvrige 721 fordeler sig paa seks andre Statsanstalter med henholdsvis 302, 175, 137, 59, 41 og 7 Steriliseringer. Selv i denne Stat er

Digitized by Google

Meningerne om Betimeligheden af denne Foranstaltning saaledes ret delte, og i de to Hospitaler, hvor den udføres i stor Udstrækning, anvendes den da ogsaa paa en Maade, der maa betegnes som lidet tiltalende, idet man praktisk talt berøver alle Patienter under 45—50 Aar Forplantningsevnen, før de udskrives, altsaa ogsaa adskillige, hvis Sygdom absolut ikke er arvelig, for ikke at tale om de mange, for hvis Vedkommende Arveligheden er mere eller mindre tvivlsom. Dette hænger sammen med, at den første kaliforniske Steriliseringslov af 1909, som i 1913 blev afløst af en ny og fyldigere, slet ikke berører Arvelighedsmomentet og udelukkende foreskriver Steriliseringen af Hensyn til de paagældendes eget Vel. Den nugældende Lov, der er ændret i 1917, fastholder dette Hensyn, men begrænser Foranstaltningen til Personer, »som lider af Sindssygdom, der kan have været arvet og sandsynligvis vil overføres til Efterkommerne, de forskellige Grader af Aandssvaghed, de, der lider af Forandring i eller udtalt Afvigelse fra normal Mentalitet eller af Sygdom af syfilitisk Natur«, men denne Begrænsning er selvfølgelig ganske værdiløs. Enhver Sindssygdom kan have været arvet, naar det ikke udtrykkelig siges, hvad Meningen dermed er, og ligesaa usikker er Sandsynligheden af, at den vil overføres til Efterkommerne. Talrige Tilfælde af Aandssvaghed er hverken opstaaet eller vil føres videre ved Arv, ligesaa lidt som Forandringer i eller Afvigelser fra normal Mentalitet, og Syfilis helbredes ikke ved Sterilisering. Den kaliforniske Lov er i det hele saa slet begrundet som vel muligt, og i racehygiejnisk Henseende værre end ingen. At man sædvanligvis ikke anvender den uden de paagældendes eller deres Forældres eller Værgers Samtykke, gør ikke Loven bedre. Et saadant Samtykke vil det sjældent være vanskeligt at opnaa fra Folk, der gennemgaaende savner al Forstaaelse af Sagens Rækkevidde. I mere oplyste Kredse er man ikke blind for, hvad det vil sige, at man saaledes berøver mangfoldige Mennesker Forplantningsevnen, blot fordi de muligvis en Gang i Fremtiden kan faa sindssyge eller aandssvage Børn. De forenede Staters Befolkning er saa lidet frugtbar, at man end ikke bør omgaas letsindigt med Mulighederne, og selv om de paagældende ikke i Øjeblikket har haft noget imod at lade sig sterilisere, vil mange af dem senere kunne komme til at fortryde det.

Fremragende Tilhængere af Steriliseringen som racehygiej-

Digitized by Google

nisk Foranstaltning har allerede for mange Aar siden indset, at der i den Maade, hvorpaa den praktiseres i Kalifornien og enkelte andre Stater, ligger en alvorlig Fare for hele Sagens sunde og naturlige Udvikling. Ingen vil kunne have noget imod, at den anvendes i Tilfælde, hvor der er overvejende Sandsynlighed for, at det, der tilsigtes ved den, virkelig ogsaa opnaaes, men i saadanne Tilfælde maa der foreligge klare og uomstødelige Beviser for, at Foranstaltningen er forsvarlig under Hensyn til, hvad der for Tiden vides om de aandelige og legemlige Defekters Arvelighed, som der er Tale om, og til hvad der kan oplyses om de paagældende Individers Udsigter til at overføre disse Defekter til deres Afkom.

Der er ingen Anledning til her at gennemgaa alt det forhastede og overfladiske Lovmageri, der hidtil er præsteret paa dette Omraade, saalidt som de vidtløftige Domsforhandlinger, hvorved den største Del af det er slaaet ned igen. Nu er Sagen kommen ind i en anden Gænge, idet navnlig en enkelt Mand, *Harry H. Laughlin,* har gennemarbejdet hele dette Stof og sammenstillet en Mønsterlov om racehygiejnisk Sterilisering med udtømmende Bestemmelser om, hvorledes Foranstaltningen skal forberedes og gennemføres. Herefter mangler der ikke andet end den offentlige Tilslutning, der er nødvendig, for at en saadan Lov skal kunne vedtages, men hermed har det lange Udsigter. De allerede indvundne Erfaringer har vist, at der maa fastsættes saa omstændelige Regler og Forskrifter, at der vil gaa lange Tider, før Foranstaltningen kan iværksættes i et saadant Omfang, at Nytten af den bliver aabenbar for alle, og før *det* er Tilfældet, kan det ikke ventes, at den offentlige Mening vil samle sig om Sagen. Udviklingen kan ikke fremskyndes ved Agitation. Popularisering af Steriliseringsspørgsmaalet vil ikke blot have en i al Almindelighed forraaende Virkning paa de brede Lag, men ogsaa føre til, at navnlig Kvinder ser deres Fordel i at lade sig sterilisere. Om der sker nogen større Skade herved, kan der vel være delte Meninger om, men en Række amerikanske Stater har dog allerede fundet Anledning til at forbyde al ikke legaliseret Sterilisering, og heri ligger der atter en alvorlig Vanskelighed. Mange ansvarsbevidste Læger vil uden Tvivl afholde sig fra at sterilisere, hvor der ellers var god Grund til det, hvis det ikke kan lade sig gøre uden Øvrighedens Indblanding.

Digitized by Google

I Europa er der foretaget adskillige Steriliseringer, hvoraf de færreste er komne til Offentlighedens Kundskab. Sædvanligvis steriliseres der af Hensyn til den paagældendes eget Helbred, men i mange Tilfælde er det sket af rent racehygiejniske Grunde for at forebygge, at der sættes Børn i Verden, som kun vil blive til Byrde for sig selv og for Samfundet, og det vil ganske sikkert efterhaanden ske med større Hyppighed. Paa denne Side af Atlanterhavet har man hidtil betragtet saadanne Operationer som et rent lægeligt Anliggende, hvortil der ikke udkræves nogen Lovhjemmel, og saa vidt vides har da heller ikke nogen europæisk Domstol bestridt en Læges Ret til at udføre dem, naar han selv ansaa det for nødvendigt. Spørgsmaalet om Betimeligheden af at legalisere Steriliseringen har været diskuteret, men Erfaringerne fra Amerika taler ikke for det. En Steriliseringslov, der tager det personlige Ansvar fra Lægen, vil meget let medføre, at der enten som i Kalifornien steriliseres i større Omfang end forsvarligt, eller at der, som i de fleste andre Stater, rejser sig en offentlig Opinion mod al Sterilisering, som det vil være meget vanskeligt at faa Bugt med.

I mange andre Forhold er det Lægens tunge Pligt at tage det fulde personlige Ansvar for Handlinger af langt større Betydning for Patienten end den at berøve et sindssygt eller aandssvagt Individ Forplantningsevnen, og ingen Lov i Verden kan fritage ham for det, men netop derfor bør han have Ret til at gøre, hvad han anser for sin Pligt, uden at skulle spørge nogen om Tilladelse til det. En Lov, der bemyndiger Lægen til at gøre sin Pligt, er en Urimelighed, og en Lov, der byder ham at gøre, hvad han ellers ikke vilde indlade sig paa at gøre, vil være en Nedværdigelse af hans Kald, saa længe det ikke er almindeligt erkendt, at han derved udfører en Gerning af virkelig Betydning for Samfundet som Helhed, og det vil det ikke blive indenfor overskuelig Fremtid.

Digitized by Google

GULDHORNENES HJEMSTAVN.

Af GUDMUND SCHÜTTE.

»*Ek Hlewagastir Holtingar horna tawido*«.

DER var engang i Sønderjylland en Høvding ved Navn *Hlewagastir*. Han levede henved 1500 Aar før vor Tid. Hans Navn skulde vinde Ry i Danmark paa forskellige Felter, — i Religionshistorien, i Haandværkshistorien, i Literaturhistorien, i Sproghistorien og i den dansk-tyske Folkestrids Historie.

Navnet er ikke helt sikkert tydet — maaske »Højgæst« eller »Hædersgæst« —, men dets Stavrim med Holting og Horn røber en dansk Ejendommelighed fra Folkevandringstiden: Forkærligheden for det hellige Bogstav H. Ved det danske Hovedtempel *H*leidrar ofrede man til de store Fester: Heste, Hunde, Høge og Haner, og Helligdommens fyrstelige Vogtere stavrimede dermed: Halvdan, Hroar, Helge, Hrolf; ogsaa blandt danske Hedningpræster er Navne som Hrolf og Hroald yndede*).

Hlewagastir kalder sig en »Holting«, og derigennem erfarer vi sikkert hans Bostavn. Man kunde ellers tvivle paa, om han virkelig var Sønderjyde, for hans Adresse staar jo ikke paa nogen jordfast Genstand. Men Formen Holting i hans Indskrift giver os virkelig en Adresse, thi den udtrykker efter gammel nordisk Skik »Indbygger af Holt«; henved halvfjerde Mil fra Findestedet ligger der nu faktisk en Bygd *Holt*, den eneste af dette Navn i hele Sønderjylland, og Indbyggerne hedder endnu den Dag idag Holtninger. Formerne Holting og Holtning er enstydige; samme Skifte møder ofte i Sønderjylland, f. Ex. Særinger eller Sædninger i Sæd, og kendes ogsaa i Nørrejylland, f. Ex. Nibinger eller Nivninger i Nibe.

Vore Dages Holt er en lille Rede, men Pladsen er temmelig central i Mellemslesvig, hvad der ogsaa røber sig i Sognebyens Navn Medelby. Allerede i Bronzealderen var der dér nogen Bosættelse. Maaske var Holt snarest en Rydning, som Hlewagastirs Slægt havde foretaget i Kærherreds Skovegne, en Slags Forløber for en senere Tids Herregaarde.

---

*) Herom se nærmere i min Bog »Hjemligt Hedenskab« Kap. XII.

Digitized by Google

Hlewagastir var rimeligvis Høvding med Præstekald; hos de gamle Nordboer var verdslig og gejstlig Myndighed lidet adskilte. I Kraft af sin Værdighed maatte han ogsaa forstaa sig paa Rune-Løndommen. De hjemlige Runer var »Bogstaver« i Ordets bogstavelige Mening, nemlig Stave af Bøgetræ, som man brugte til Orakelspørgsmaal; den Slags havde man længe kendt. Men vor Hlewagastir nøjedes ikke med saadanne gammeldags Fremgangsmaader; han var en Fremskridtsmand, paa Højde med sin Tid, og saaledes havde han tilegnet sig Kundskaben om en ny Slags magiske Tegn, der netop i Folkevandringstiden udbredte sig over hele Norden. Denne dengang endnu nye Erhvervelse for den nordiske Kultur var en rigtig Skriftart — den vi nu kalder Runeskriften. Det var oprindelig græske og latinske Bogstaver, som omdannedes af Goterne i Weichselomraadet og hurtig optoges af Nordboerne; først noget senere naaede de over Norden til Angelsaxerne og Tyskerne.

Meget muligt har Hlewagastir haft Forgængere i Sønderjylland; men han er bleven en af Jyllands første navnfaste Runemestre, og han blev den afgjort første, der forbandt Runeskriften med et Stykke helligt Prunkbohave. Ved hans hellige Iver, hans Viden, hans Kunstfærdighed skabtes det navnkundige gyldne Gallehushorn. Derpaa forkynder han med Selvfølelse i en stavrimende Linje:

»Jeg Hlewagastir, Holtingen, lavede Hornet«.

Om Ordet »lavede« virkelig vil sige, at Hlewagastir højstegenhændig tilvirkede Hornet, faar staa hen; maaske skal det oversættes: »lod tilvirke«. Men Runekundskaben, den religiøse Viden og Arbejdsplanen — alt det gik ialfald ud fra ham, og derfor gør Hlewagastir Krav paa den Ære at være den første navnfaste Arbejds-Entreprenør i nordisk Haandværkshistorie.

Runehornets Indhold viser os et Udvalg af Kulturelementer fra vidt adskilte Egne — Elementer, der delvis træffes ogsaa paa det indskriftløse Horn fra Gallehus og paa den kimbriske Offerkedel fra Gundestrup i Himmerland.

De stolte Indgangsord »Jeg Hlewagastir« er en Slags Votivformel, hvis Rod Prof. *Feist* mener at kunne følge tilbage til Østerland. Fra samme østlige Sfære stammer nogle Skabninger paa begge Horn, halv Mennesker, halv Heste: det er de græske Kentaurer. Begge Horm fremviser ogsaa et Sindbil-

Digitized by Google

lede, som er hyppigt i de græske Handelsstæder ved Sortehavet: en Fugl, der æder en Fisk.

Fra Gallerne i Frankrig stammer paa den anden Side flere Elementer. En hornet Gud med en Ring i Haanden og ledsaget af en Hjort og en Ulv kommer igen paa den kimbriske Kedel, hvor han bærer Hjortehorn; her røber han sig som den galliske hjortehornbærende Gud Kernunnos, »Hornmanden«. En anden Gud har tre Hoveder, bærer i den ene Haand en langskaftet Øxe, og trækker med den anden en langskægget Gedebuk. En saadan trehovedet Gud har ogsaa Gallerne, og de synes at have kaldt ham *Jupiter Tanarus;* denne Tanarus er sikkert Urformen til den Tordengud, som Tyskerne kaldte *Thonar*, og Nordboerne *Thor*. Som man veed, er Bukken Thors hellige Dyr, og Øxen kan sammenlignes med hans Hammer; det oprindelige var Dobbeltøxen, Tordenguden Zeus' Lynsindbillede paa Kreta.

Mon Guldhornene var lavede for at fyldes med den hellige Drik ved Offersmausen i Gudehovet? Vi kender ikke nøje deres Brug; kun det ene veed vi, at en skønne Dag blev de i højtideligt Optog baarne til Gallehus for at ofres ved en Skillevej nær den nuværende Lindskov Mølledam, der sagtens har været en Offersø, dannet af »Galgestrømmen«. En Linje fra Dammen synes at fører lige gennem Findestederne og mod Holt; det maa dog nærmere undersøges.

Nu laa de to Pragtstykker »i Viet« og skulde sikre Egnens Fred og Frugtbarhed.

Men faa Aarhundreder senere mistede Indvielsen sin Kraft. En ny Tro holdt sit Indtog. Den fromme Holtings Guder maatte vige for Kristenguden. Offerpladsen, der sagtens sommetider var bleven brugt til Menneskeofre, blev forbandet og forvandlet til et Tilholdssted for fredløse Dæmoner. Fra Helligdom sank den ned til et afskyet Rettersted, hvorom vi endnu mindes ved Navnet Gallehus = »Galgehus«.

Guldhornene var glemt og hvilede 6—700 Aar i Jordens Skød.

Men i 1639 hændte det, at den sønderjyske Bondepige *Kristine Svendsdatter* en skønne Dag gik forbi. Hun saa en krum Genstand stikke ud af Jorden, tænkte, det var en Trærod, og gik ligegyldig videre. Otte Dage senere kom hun samme Vej med to Veninder og opdagede, at den formentlige Rod var af

Digitized by Google

gult Metal. Overrasket og glad viste hun Fundet til Ledsagerskerne. »Pyt!« sagde de. »Det er blot et ubrugeligt, kasseret Jagthorn. Hvad vil du med det? Kom, lad os gaa videre!« Men Kristine var stædig og lod sig ikke tale til Fornuft; hun stæbte det tunge Stykke Ragelse med sig hjem, og skønt hendes Paarørende lo hende ud, fik hun forsigtig en Prøve af Metallet undersøgt hos en Guldsmed i Tønder. »Guld, pure Guld!« sagde han. Nu var Kristine Dagens Heltinde. Kong Kristian IV hørte Nys om Sagen og sendte Bud efter Hornet — efter dansk Lov og Ret var det jo »Danefæ«. Prins Kristian fik Hornet som Gave og lod det lave til et Drikkehorn. Kristine kom i Audiens for at fortælle om Fundet, og hendes Iver og Omtanke lønnedes med en statelig Pengegave.

Det var det indskriftløse Horn, som dengang kom for Dagens Lys. Knap 100 Aar senere fulgte Holtingens Runehorn. En fattig Husmand, *Jerk Lassen*, fandt det i 1734 ved Lergravning nær sin Hytte. Hornet blev bragt til Godsherren, Grev Schack til Schackenborg, som sendte det videre til Kristian VI. Jerk fik 200 Rigsdaler af Kongen.

Saaledes var Guldhornene genopstandne. *Ole Worm* og andre Lærde fik nu travlt for at gætte Gaaderne. »De higer og søger i gamle Bøger«, men forgæves. Ogsaa Kunstnere fik Impulser; efter Hornet fra 1639 blev der udført en fri Efterligning i Elfenben, vistnok af Kristian V's Kunstdrejer, *Bendix Grotschilling*.

Men Glæden var kort. Aar 1802 blev Hornene stjaalne paa det kongelige Kunstkammer og indsmeltede. Guldklumpen findes endnu paa Oldnordisk Musæum, men den uerstattelige Form er ødelagt; vi kender den kun nogenlunde gennem unøjagtige Tegninger.

Dette Tab var et haardt Slag for dansk Oldforskning. Men Smerten inspirerede *Øhlenschlæger* til hans navnkundige Digt »Guldhornene«, der blev som Optakten til den danske Digtnings Guldalder.

De higer og søger
i gamle Bøger . . . .

Og de høje Magter forkynder:

»I, som raver iblinde,
skal finde

Digitized by Google

et ældgammelt Minde,
der skal komme og svinde . . .
Det skønneste skønne,
en Mø
skal Helligdommen finde!«
. . . .
En sagte Torden
dundrer!
Hele Norden undrer!
. . . .
Et Sekel svinder!
. . . .
De forklarede Gamle
sig atter samle:
. . . .
»Naturens Søn,
ukendt i Løn,
men som sine Fædre
kraftig og stor,
dyrkende sin Jord,
ham vil vi hædre.
Han skal atter finde!«
. . . .
Ved lune Skov
Øxnene trække
den tunge Plov.
. . . .
Da standser Ploven,
og en Gysen farer
igennem Skoven.
. . . .
Da klinger i Muld
det gamle Guld.
. . . .
. . . .
Himlen sortner, Storme brage!
Visse Time, du er kommen.
Hvad de gav, de tog tilbage.
Evig bortsvandt Helligdommen.

Trods Digtets vemodsfulde Slutning var der ligesom Grøde i Guldhornenes Spor. Det var jo netop den Tid, da Christen Jørgensen Thomsen opdagede den navnkundige arkæologiske Tredeling — Sten-, Bronze- og Jærnalder. Det var en Selvfølge, at Guldhornene ogsaa fremdeles gav dansk Oldforskning Impulser i denne Grødetid. Særlig ænseværdige var *Worsaaes*

Digitized by Google

Tydningsforsøg, men først Sagnforskeren *Axel Olrik* førte dem videre til fastere Bund; det er af Olriks Fremstilling, at ovenstaaende Meddelelser om Figurerne er tagne*).

Dansk Literaturforskning fattede ny Interesse for Guldhornene som Følge af *Vilhelm Andersens* kritiske Studier over Øhlenschlægers Digt. Et synligt Udtryk for Hornenes Rang som nationalt Kultursindbillede er de Mindestene, som Grev *Schack* har ladet rejse ved Findestederne. De bærer gyldne Gengivelser af Hornene og indeholder Aarstallene for det første og andet Fund.

Ogsaa Sprogforskningen, og den ikke mindst, modtog Impulser. Temmelig langt naaede den norske Historiker *P. A. Munch* allerede omkring 1848 med sin Tydning af Indskriften. Og 1866 lykkedes det den norske Filolog *Sophus Bugge* at give den uomtvistelig rigtige Tydning.

For det nationale Stridsspørgsmaal var det vigtigt, at den sidste Rune i Personnavnet og Tilnavnet nu viste sig at være Nominativsmærket *-r*. Dette *r*, af ældre gottonsk *z*, er et typisk Kendemærke for Nordisk. I Angelsaxisk og Tysk var det oprindelige *z* allerede tabt inden Folkevandringen; og da Hlewagastir Holtingars Indskrift selv efter den tidligste Datering ikke sættes før 425 e. Kr., maa den derfor utvivlsomt opfattes som nordisk. I samme Retning peger det personlige Stedords Form *ek* = oldn. *ek*, sønderjysk *æ*, afvigende fra højtysk *ich*, plattysk *ik*, oldengelsk *ic*, nyengelsk *I*.

Overfor saadanne Kendsgerning kunde den altyske Annexionslære højt regnet hage sig fast i den Indvending, at Hlewagastirs Horn sagtens ikke var lavet i Sønderjylland, men snarere indført fra »inseldänisch« Grund.

Netop for at møde denne Indvending var det, at jeg fremdrog Hlewagastirs Tilnavn Holtingar. Det faldt mig ind: her maa vi nok have Indbyggernavnet til Holt ved Medelby. Det udtalte jeg i en Artikel i »Flensborg Avis«, og jeg bad samtidig Redaktionen skaffe Sagen oplyst; men ingen vidste Rede paa, om Formen endnu levede. Det gamle Sprogguld syntes haabløst tildækket af Aflejringsbunkerne fra den folkedræbende Germanisering. Dog lod jeg mig som i sin Tid Kristine Svends-

*) Se »Danske Studier« 1918, 1 ff.

Digitized by Google

datter ikke skræmme, men gentog mit Spørgsmaal, denne Gang i »Neue Flensburger Zeitung«. Og nu havde jeg endelig faaet banket paa den rette Husdør.

Fra Agtrup fik jeg et Brev, dat. 27. Maj.

Herr G. Schütte.

Med Glæde husker vi, da vi ifjor Sommer gæsted Deres Hjem deroppe ved Limfjorden .... Nu har jeg med Opmærksomhed læst Deres Artikler .... I sidste Artikel lader det til, at Byen Holt i Medelby Sogn interesserer Dem særlig. Paa Deres Spørgsmaal kan jeg svare Dem.

Jeg er hjemmehørende i Medelby, og er 52 Aar gammel. Saa længe jeg kan huske, er Beboerne i Holt bleven kaldt *Holtninger*, og de kalder dem og *selv* saa, trods det alle er tysksindede. — En venlig Hilsen til Dem og alle de gode Mennesker deroppe.

Hans Albert Christiansen og Hustru.

Dermed har Holtingens Horn, om jeg saa maa sige, oplevet sin nyeste sproglige Genopstandelse. Stærkere end før toner den nordiske Klang fra dets Indre. Vi skønner nu, at Hlewagastir var en indfødt Sønderjyde, en Holtning. Og, som jeg paaviste i »N. Flensb. Zeit.« No. 117: de sønderjyske Landsbyindbyggernavne paa *-ing* repræsenterer en nordisk Type, der er fremmed for saxisk og ægte frisisk Sproggrund.

Denne Ejendommelighed saavelsom i det hele det danske Modersmaal er Holtningerne forblevne tro til den Dag idag. Ganske vist skal de efter Brevet at dømme alle være tysksindede, har i deres tillærte Indbildning og Misopdragelse fornægtet den gamle Holtings Nationalitet. Men er det virkelig Tilfældet med dem alle? Tilfældet Albert Christiansen viser ialfald, at Troskaben mod den nedarvede Nationalitet ikke er helt uddøet i det nærmeste Nabolag. Hvem veed? Maaske vil der dog alligevel i Holt opdukke en eller anden, for hvem det vil gaa op, at den gamle Holtings Horn fortjener en Mindesten ligesaa fuldt i Holt som i Gallehus.

Men ialfald, allerede Christiansens Hilsen fra Nabolaget var en fornøjelig Overraskelse. Naar man oplever noget saadant, da er det ligesom en Fornyelse af Digterordet:

Da klinger i Muld
det gamle Guld.

Gid dets Klang stedse maa tone stærkere og videre!

Digitized by Google

Efterskrift.

Efterat ovenstaaende var skrevet, har jeg modtaget et Skrift af Godsinspektør *H. C. Davidsen*, Schackenborg, om »Guldhornene fra Gallehus« (Tønder 1921); deri gives nøjere Oplysning om Findestederne og Fundhistorien. Hr. Davidsen siger i sit Brev: »At Hlewagastir skal have været en Beboer af Holt i Medelby Sogn, er næppe sandsynligt, thi med dette Sogn har Egnen omkring Møgeltønder, saavidt vides, aldrig haft nogen nævneværdig Forbindelse . . . . Hlewagastir er den ansete Skovbo fra Egnen ved Gudehovet, som lod Guldhornene fremstille«. — Naturligvis er min Opfattelse kun en Gisning. Men det er dog efter min Mening ikke særlig sandsynligt, at Indbyggernavnet Holt stammer fra en Skov, der ikke har efterladt sig noget Minde i et faststaaende Stednavn. De ærværdige Indbyggernavne paa *-ing* er i Reglen Rangmærker for ældgamle Adelbygder; og da netop Navnet Holtninger lever videre til den Dag idag i Holt ved Medelby, har min Tydning ialfald saa megen Sandsynlighed, at den nok fortjener at drøftes og sætte vore Tanker i Sving.

Digitized by Google

HANS E. KINCK.

STUDIE OVER EN MODERNE ROMANTIKER.

Af Jørgen Bukdahl.

HVAD man ellers kan mene om det sidste Aar m. H. t. Vurdering af dets Indhold, ét er man i hvert Fald enige om: at det i en paatagelig Grad var et Afviklingsaar og Opgørsaar, et Aar, hvor man aandede op efter Krigen og Krigspsykosen, søgte at orientere sig i den Verden, Krigen og navnlig dens Eftervirkninger i psykisk og materiel Henseende havde skabt. Man havde været vant til at leve i Øjeblikket, disponere og vurdere ud fra Øjebliksstemningen. Rent psykologisk er dette forklarligt. Krigen skabte i Sindet en voksende Mistillid til Fortidens Kriterier, og Fremtiden saa vejløs ud. Der var blot Øjeblikket og Nuet tilbage, en faktisk, kaotisk Virkelighed, hvor enhver Tilfældighed kunde give Impulser til Dispositioner, der hverken bundede i en Vurdering af Fortiden eller tog Sigte paa en Fremtid. Den Desillusionerethed, som Krigspsykosen betød, avlede en Ligegyldighed for Aandsliv, fordi man i dette væsentlig kun ønskede at møde Resonans fra Øjeblikkets vejløse Kaos, kun ønskede at møde den Illusion, der kunde udvindes af Foreløbighedens Stemninger og Forsæt og ikke det for Kunstens Liv afgørende *mere,* der ligger i at øjne Maal, som fører ud over Øjeblikket i dets tilfældige Sammensathed, et Maal, der kunde hæve Kunsten op over Virkeligheden i dens Begrænsning, men netop derved faa Mulighed for ud af det øjeblikkelige og tilfældige at redde dét almene, der er Virkeligheden i dens Uendelighed.

Tidens bedste Kunst blev derfor ogsaa Lyrikken, navnlig Natur- og Stemningslyrikken, der jo kun drager Næring af det øjeblikkelige, runder sig i Rytme om dets Indhold, fanger dets Stemning og ikke mere. Det ligger ikke i Lyrikkens Væsen at famle efter det *mere,* som Maalet betyder. Derfor vandt ogsaa Lyrikken Resonans i disse Aar, udløste noget af vor Følelse overfor Omverdenen, var ogsaa en Slags Narkose, en Rytmernes Dulmen af Kviden over en alt andet end harmonisk Verden. Hvad der var af ung Prosakunst stod usikkert. Mikroskopiske Tilløb til tysk Ekspressionisme, lidt Herman Bang, det rodløse, selvreflekterende, Følelsen fra »Haabløse Slægter«, »Stuk«, »De uden Fæ-

Digitized by Google

dreland« drevet ud i en støjende, fantastisk Galgenhumor; ellers en jævn Individualisme: enhver lukker sig sammen om sit, lader Omverdenen med dens vældige Muligheder og Krav være, lammet i Menneskesindets inderste Evne og Drift: denne at gøre et Kosmos af Verdenskaoset.

II.

Det var i disse Aar, da Krigspsykosen lammede Evnen til at tænke ud over Øjeblikket, at *Hans E. Kinck* udsendte sin Bog *»Rormanden overbord«*, en Samling Artikler tilegnet Studenterne. I Forordet skriver han:

»En og anden blandt de purunge nu vil kanske i denne hundevakt faa en ond tørn ved roret paa den slingrende skute. Hundevakten kan ta en halv mandsalder; men det kan ogsaa komme til at tage det halve sekel. Og det blir ingen lønsom tørn. Men han kan slumpe til at redde skuten. Just til ham sender jeg disse døgnets artikler. Ti jeg sætter som mit maal, at holde de unge hjerters uro levende. Der ligger betingelsen for aandslivets redning. Ingen anden steds«.

Troen paa Fremtiden tværs igennem Undergangsdepression og Modløshed, det er Kincks Styrke, det er Ungdommen i ham, det er det, der aldrig kan dø, og det er det, der knytter ham til vor Nutid og varsler om vor Fremtid.

For der er to Ord, han vil lære Nordens Ungdom at sige, det er: *Quand même!*

Det er Machiavellis Ord om aldrig at slippe de skinnende Maal af Syne, han med denne Bog vil sige til Ungdommen. »Rormanden overbord« kalder han sin Bog, og dog lyder hans Kapiteloverskrifter som korte, tunge Kommandoord: Den indre Styrke. Dagen som gryr. Mennesket. Pessimisme. Den egentlige Materialisme. Folkets Profil. Evnen til Længsel.

Til sidst stiller han det Kapitel om hin Evne til Længsel, der drev Kunst frem i det fattige, kolde Nord. Evnen til Længsel, der er Geniet i al nordisk Digtning. Den drev Saga frem engang som en Vidunderblomst paa den jøkeldækkede Jord.

Derfor kan Hans E. Kinck sige om Sagaen:

»Denne vidunderlige blomst bare stod der og duftede i polarnatten, men ingen derute frydet sig,, de vejret ikke engang at noget stod og duftet, end si plukket blomsten. Men vi har engang før rejst os af materialismens søvn paa den vidunderlige duft: hvorfor skulde det ikke kunde gjentage sig i et af de kommende sekler om galt skulde være?«

Digitized by Google

Og derfor kan han ogsaa sige disse stolte Ord:

»Men materialismen vil allikevel aldrig faa bugt med aandslivet her nord. Evnen til længsel hører landet og stammen til. Den er ikke bare livsbetingelsen, — for der er saamangen livsbetingelse, som brister. Men den er livs-følgen«.

Det er dette, der gør ham til vor Tids Digter og vor Fremtids Forkynder. Han peger ikke paa Strømninger i Evropa, maaler ikke vor Lidenhed med disse, end sige importerer dem. Han véd, at det er nytteløst, hvis disse ikke forenes med selve Rytmen i vort Aandsliv, med de Love, hvorefter det gror. Han søger indad, slaar Døren op til den indre Verden, hvoraf nordisk Kultur gror frem, søger frem til, hvor Folkeinstinktet kom til at ytre sig mest umiddelbart, mest uvilkaarligt kom til at ridse Folkets Profil op, i Saga, i Folkevise, i Middelalder. Dér er det ægte. Dér er Vurderingsgrundlaget for Bedømmelsen af Folkets Kunst og Kultur paa Vej fra Nutiden og ind i Fremtiden.

III.

Ejendommelig for Kincks samlede Produktion er en indre Enhed, trods forskellige Emner og Behandlingsmaader (Roman, Novelle, Drama, Litteratur- og Kulturhistorie). Skulde jeg med en Glose fastholde det Vækstprincip, der betinger denne indre Enhed, vilde jeg sige: *Humoren*.

Det er den indre Grokraft. Aldrig skriver han efter en Formel eller ud fra et forudindtaget Syn, det være sig optimistisk eller pessimistisk. Hans næsten uhyggelig skarpe Sjælekundskab, hans Evne til Indføling hænger sammen med Humoren som Sindelag i hans Væsen. Thi Humoren er Sindets Indstilling overfor Omverdenen, den ser det uendeligt Store i det uendeligt Smaa og omvendt, den giver Evne til følsom Medviden overfor Livet i dets ufattelige Dejlighed og i dets askegraa Tomhed, en kosmisk Følelse, der gør, at man ikke stivner overfor Tilværelsen i Pessimismens fastlagte Synsmaade, men kan blande Verdenssmerten og Verdensmedlidenheden sammen til en indre Vækst, kan omsmelte Dagens skiftende og usammenhængende Indtryk i Personligheden for at udvinde Guld af Tilværelsens Brudstykker og Slagger. Den er saaledes altid et Spil mellem indre og ydre Betingelser, et Afbalanceringsforsøg mellem indre og ydre Muligheder, aldrig en forud fastlagt Synsmaade. Humoren som Sinde-

Digitized by Google

lag gør derfor Kunstneren fri overfor det Spil af Muligheder, hvoraf Livet bestaar. Den forsoner med det Naragtige, for Livet er ofte saadan; den fatter det Ophøjede, for Livet har ogsaa disse Stunder.

Humoren som Sindelag hos Kinck betegner kort og godt hans Uforudindtagethed overfor sine Emners Psykologi. Han lader Emnet virke paa sig, udnytter alle dets Muligheder i blind Tro paa sine Instinkters Indfølingsevne. Derfor hans »Overdrivelser«. Kritikere, der spotter disse, glemmer, at netop Overdrivelsen blotlægger det psykologiske særegne, det afgørende ved et Emne.

Humoren som Sindelag kan undertiden hos Kinck slaa ud i et tilsyneladende Sortsyn, f. Eks. i Opfattelsen af Bonden og dennes Stilling overfor Samfundet. Man har tillagt ham et Had til Bonden, ment, at hans Skildringer var en Haan. Det er urigtigt. Naar hans Bondeskildringer gerne er saa mørke, som de er (f. Eks. i »*Sneskavlen brast*«, der vel nok giver det mørkeste Syn paa den norske Bonde), saa er det, fordi han afvejer Bondens Forudsætninger i Oprindelse og Miliø med Bonden, som han lever i Dag. Og dette Afvejningsforsøg slaar ud til den gale Side. Thi han mener, at den moderne europæiserede Kultur og navnlig de for Bonden udbytterige Krigsaar har forhutlet de oprindelige Instinkter, den sunde Primitivitet, Bonden i Kraft af sit Forhold til Jorden skulde være i Besiddelse af, den Barnlighed i god Forstand, den ufordærvede Evne til Impulsivitet, der skulde være hans Arv fra Urold af, hans Bidrag til at holde Racens Profil ren. Bonden skulde jo danne det stærkeste Bolværk mod al den Import af aandelige Værdier, der ikke kunde omdannes organisk med hans Væsen.

Kincks psykologiske Uforudindtagethed fører ham instinktivt til de sjælelige Overgangsstadier: Den første ubevidste, vaagnende Kærlighed, dens Angst og Fryd, dens Følelsers Hudløshed, hvor Indtryk kan sætte livslange Mærker, det er et stort Motiv i Kincks Digtning. Ligeledes Kærlighedens Visnen, Opløsningen af alle de sammensatte Følelser og Fornemmelser, er et Omraade, hvor det menneskelige Sind røber Motiverne, de skjulte Forudsætninger, der betinger dets Form for Tilværelse. Kinck har skrevet en stor Novellesamling om dette sjælelige Overgangsfænomen og kaldt den »*Naar Kærlighed dør*«.

Digitized by Google

Kinck søger derfor ogsaa til Opløsningen, til Forfaldstiden, f. Eks. Barokken: »Der er ikke saa megen kunst maaske, men der er mere psykologi, mere arbejde for voksne menneskers tanke«, siger han i Fortalen til »*En Penneknegt*«. En Bygd i Opløsning er Miliøet for hans store 3-Binds Roman »*Sneskavlen brast*«. »*Storhetstid*« er den ironiske Titel paa hans Bog om det kulturelle Forfald under Haakon Haakonsen.

Opløsningstiderne røber gennem selve Opløsningsprocessen deres egne Forudsætninger, blotlægger deres psykologiske Struktur, og dér søger Kinck hen; thi dér ligger det centrale for Forstaaelsen af Forfaldets tragiske Faktum. Dér er Ormen, der gnavede paa Roden, saa Træet visnede. Derved svinder ogsaa Hverdagen som faktisk Virkelighed for ham. Thi for at fastholde det Spil af Tilfældigheder og Hensigtsmæssigheder, hvoraf Hverdagen bestaar, maa Kinck grave ned til de sidste Forudsætninger, der ligger i Folkestammens, i Racens Egenart, ligger i noget udræbeligt i selve Stammens Gemyt, Urinstinkterne, den Forbindelse af Natur og Kultur, der hedder Mystik, hele den Underbund under ét Folks Kultur, der bevidst og ubevidst er med til at forme Hverdagens Maal og Midler.

Denne psykologiske Uforudindtagethed drager ham bort fra Naturalismens og dens »un coin de nature vu à travers un temperament«. Han standser ikke ved Konstateringen af Virkelighedens tilfældige Faktum. Han søger til Vækstprincippet eller Forfaldsprincippet, der betinger dét, Øje og Øre kan konstatere som faktisk Virkelighed. Dét er det nye ved Kinck. Og paa den Maade bliver Humoren som Sindelag hos ham til et *romantisk Gemyt*.

Nu er Romantik en ihjelkørt Glose. Hjulpet af utallige Misforstaaelser er den gaaet ud i Sproget som Betegnelse for Periodens Overdrivelser, for Uvæsentligheder ved dens Karakteristik. »Romantik«, det er dét, der himler fra Virkeligheden. Og saadan slaar Glosen selve Forstaaelsen af sit egentlige Indhold ihjel.

»Romantik« bruges om de Perioder i et Folks Liv, da et Billede af dens levende Nutid forbinder sig med en Følelse for dens Fortid, dens Historie, til en indre Befæstelse af dens Værdi i Nutiden.

Det er især i Nødsaar og Urosperioder, at en saadan Trang vaagner, det er, naar alle ydre Holdepunkter glipper, at man

Digitized by Google

søger til sit Folks historieblevne Liv for dér at finde et Fodfæste for Troen paa sin Værdi, Troen paa sin Uundværlighed og Uudslettelighed i Nutiden, søger til dets Historie, dets Sagn og Saga, alt, hvad Folket paa sin Vej gennem Aarhundrederne har rørt ved. Og i saadanne Stunder griber man umiddelbart efter det ægte, det impulsive, dér hvor Stammens Røst lød klarest. Griber mod Oldtid og Middelalder, dengang da Historien havde færre Biærinder end nu og Kunsten færre Bimotiver, men randt af et Folk, der uden Bagtanke og uvilkaarligt i Sagn og Saga kom til at ridse sin egen Profil op.

Dette Greb i Nødsaar tilbage til det ægteste i Folkets Liv for at vinde Styrke ved Bekræftelse af eget Værd, dette Spil mellem Fortid og Nutid for at vinde et Vurderingsgrundlag for Vej og Maal ind i Fremtiden, det er Romantik. Romantik er meget andet ogsaa. Den Sindsrummelighed, der udkræves for at fastholde dette Spil mellem Fortid og Nutid, kan være Aarsag til, at fremmede, f. Eks. orientalske, Motiver flyder ind sammen med de hjemlige, og svage Naturer kan sprænges af selve Spillet og unddrage sig det reale Indhold i Fortid og Nutid og ende ude i Fantasteriet, hvor den bekendte »blaue Blume der Phantasie« har sin Oprindelse, og hvor »die mondbeglänzte Zaubernacht« hersker. Andre bruger Fortiden som Narkose for Nutidens Kvide i Sindet. Alt dette har bragt Romantikken i Miskredit, saadan at den som sagt angribes af sin egen Glose.

Men Romantikken er imidlertid udræbelig. Den er noget af et Folks Selvopholdelsesdrift, den er den hemmelige Værdi i dets Tilværelse, skjult nu og da af Hverdagens Krav og Kaar, men i Nødsaar en Realitet, der befæster Folket i Troen paa Eksistensberettigelsen af den Kultur, hvori dets nationale Egenartethed har fundet sit Udtryk.

Romantik er ingen Strømning, der kan ledes fra det ene Land og til det andet. Den kommer indefra, naar Tid er. Den er de skjulte Reserver. Den kan vækkes ved Impulser udefra, men den bliver først en Faktor i Kultur og Kunst, naar de indre Betingelser er tilstede.

Ved Spillet mellem Fortid og Nutid peger Romantikken paa nyt Stof for Kunst, og den skaber en Sindets Befriethed overfor Hverdagen som afgørende Virkelighed, dens Krav og Problemer, uden at tabe dem af Syne, fordi den vejer dem imod det, der ikke

Digitized by Google

kan inddrages som noget realt, det uklare og gaadefulde, der ligger i Naturens Liv, i Menneskets Forhold til dette, Følelsesdraget, der skaber Mystikken, hin, der engang befolkede Skov og Fjeld og Hav med underlige, fantastiske Væsener for at faa et Holdepunkt for Naturangsten, den, der kan leve den Dag i Dag selv i den klareste Hjerne.

Denne Romantik er Baggrunden for Kincks Kunst. Den giver den en indre Hede, en Gæring, hvoraf den gror.

IV.

Novellen er den Kunstart, der stiller de største Krav til sin Udøver, fordi der paa et begrænset Sideantal skal skabes størst mulig Virkning. Intet Sted afgøres en Skribents Evne til at skelne mellem væsentligt og uvæsentligt som netop i denne Kunstart. Den kræver baade en Intelligensens Væren-paa-Vagt overfor Komposition og Enkeltheder, og en Følelsernes dybe Medviden overfor Personernes Skæbne.

Det er i denne Kunstart, Kinck naar det ypperste af, hvad der er skrevet paa nordisk Grund. Intelligenssiden af hans Væsen forbinder sig her med hans sikre Sans for Psykologi til en Kunst, hvis Særpræg er Beherskelse og Klarhed, selv hvor Emnet gemmer det mest urolige og gærende Liv.

I hans sidste Samling »*Fra Fonneland til Svabergssneen*« findes der en Novelle, der hedder: »Paa bunden af glemselens flod«. Det er en Novelle om dulgt Kærlighed. Ejendommelig for denne Novelle er den uforklarlige Fornemmelse, den vækker i Sindet, ikke ved sin Handling eller Stil, men ved noget usynligt tredie, der opstaar ved disses Forbindelse, noget uklart gribende, vi fornemmer skjuler sig bag Sætningerne.

Novellens Kunst er just dette, at vi fornemmer det, at det ikke naar frem som Billeder i Forestillingen.

Den begynder med Jørgen Falchs og Elinors Møde en stille, dugget Sommernat. De gaar en Tur langs graa Fjeld og surlende Elv. Der skinner Sne fra Jøklerne, et Skær, der bliver helt blaagrønt i Sommernatten.

De gik bare den Tur. Det blev ikke til mer. Siden døde hun.

Men for ham var denne Nat den vigtigste, han havde levet. Den magtstjal hans Sind, blev Drømmens indre Virkelighed. Denne ene Nat. Den blev hans Skæbne, og han levede sit Liv

Digitized by Google

paa den. Han blev siden Præst, blev Kapellan hos Elinors Bror. Hendes Søster var ogsaa i Huset, da Broren var ugift. Dage og Aar gaar, blanke og døsige som Elven bag Præstegaarden. Og der sker, hvad der sker af Tilfældigheder i Livet. Men Novellens Kunst bestaar i, at der i vort Sind stadig sidder Billedet af denne ene graa Sommernat. Vi fornemmer den bag ved alt, hvad Jørgen Falch gør. »Naar han døpte og barnet skulde hete »Eli«, skjalv det underlig fjernt i ham«, og naar han begravede nogen, der hed Eli, saa talte han om Livet, der er Døden, og Døden, der er Livet, talte, saa intet Øje var tørt, endskønt det bare var et Fattiglem fra en ensom Fjældgaard, og Gravtalen slet ikke var bestilt.

Det er Hemmeligheden ved denne Novelles Kunst; Spillet mellem den ydre og indre Virkelighed. Det Spil, Glosen ikke kan gribe, det opstaar som Fornemmelse, vi føler en Grebethed, Livets egen ordløse Tale, og vi lever med i det stumme Spil.

Men Elinors Søster har taust gaaet og elsket Jørgen Falch. I Afkrogsstilhed gennem mange Aar, i Dagenes fordringsløse Døsighed har hun baaret paa sin hemmelige Kærlighed til ham, røbet den ad de tusinde Omveje og ved de tusinde smaa Gerninger. Men Falch forstaar det ikke. Men saa en Dag kan hun ikke længere. Hun slaar Armene om hans Hals. Hun gør det i Ly af sine graa Haar. Og i ét Øjeblik ser han i hende sit gamle Minde levendegjort. Mærker Duft af dugget Løv fra hin graa Sommernat, hører surlende Elv under Jøklernes isgrønne Skær.

Han tager hende i sine Arme og kysser hende.

»Aa, Elinors søster!« udbryder han.

»Elinor?« spørger hun langsomt. Og forstaar i et Nu alt. Armene falder ned. Og hun sætter sig, gammel og træt.

»Elinor?« Det var som et druknende Menneske, der gaar til Bunds for sidste Gang.

Set som Billede minder denne Novelle mig om en af hine Floder i Østrig: En Stund kan vi følge dens Løb, saa forsvinder den under Jorden. Vi ved knapt, hvor den bliver af, kan kun fornemme den som en hul Dundren og Susen dernede, indtil vi igen ser den bryde frem; kan trække en Linie fra, hvor vi saa den sidst og til, hvor vi nu ser den blinke og bølge i Dagen.

Saadan forsvinder Falchs Kærlighed, dukker ned paa Bunden af Sjælen, og saadan springer den pludselig frem igen. Over disse

Digitized by Google

to Punkter er Novellens Ellipse draget. Og det inderste i denne Novelle er, at Kinck lader os mærke Flodens underjordiske Løb. Et Minde synker tilbunds i et Menneskes Sind. Det lever dér usynligt. Vi ser kun Overfladen, Spillet mellem Hverdagen og saa dette usynlige. Kinck har fanget dette Spil i sin Kunst, listet det ind i vort Sind som en vag Fornemmelse, fordi en klar Forestilling vilde dræbe Spillets Liv.

Jeg har gennemgaaet den Novelle, fordi den tegner Grundtypen for Kincks Kunst paa dette vanskelige Omraade. Indenfor sin Kunsts mange Felter naar han videst her. Hans dirrende Indfølingsevne bliver til Finfølelse, hans hede Intensitet til Intimitet.

En anden Form for Kincks Kunst er *Humoresken*. Mønstergivende i saa Henseende er »Der Generalkommissær« i nævnte Samling. Den skildrer, hvordan en tysk Svindler dukker op i et Kristianiamiliø og med sine europæiske Attituder duperer sine Omgivelser og tager dem ved Næsen allesammen.

Her er Menneskeskildringen ikke holdt fast af det dunkle Spil af Følelser, der ligger paa Bunden af Sjælen, det uopredelige Væv af halvglemte Forestillinger og Indtryk gennem Aar og Dag, som har bundfældet sig i Underbevidstheden, men nu og da kan dukke op og blive til en Skæbne for den enkelte. Disse Humoresker bliver derfor mere Typetegninger. Der er noget tilsigtet i menneskelige Svagheder, der skal afdækkes og udleveres. Udredningen af Emnet virker ikke spontant, den er indstillet paa Forhaand med et bestemt Maal. Derved kommer dens Mennesker til at balancere paa Grænsen mellem Type og Karikatur. Men de lever, fordi Kincks Øje har opdaget enhver af deres Svagheder, stillet dem sammen til en pragtfuld Satire, der ikke har den haanende Ironis Brod, men et drillende, humørfyldt Lune, fordi disse Mennesker ogsaa har deres lille Sjæl, fordi de med al deres Naragtighed lever og drager Aande, fordi Livet nu engang ogsaa er saadan.

V.

Romanformen afgrænser ikke sit Emne paa Forhaand, den giver Raaderum for det Kompleks af Bimotiver og detaillerede Naturskildringer, der ikke umiddelbart behøver at støtte Hovedemnet, den lukker sig først, naar der ikke er mere at sige om

Digitized by Google

Emnet. Holder vi saa fast ved Humoren som Grundlaget i Kincks Gemyt, kan vi med nogenlunde Sikkerhed spaa, at den kølige, objektive Roman ikke tilfredsstiller ham. Han forlod den da ogsaa efter sine to første Bøger, »*Huldren*« og »*Ungt Folk*«, der nærmest var Studier i Naturalismens Manér. Thi Kinck kan ikke frigøre sig fra sit Emne og stille det fra sig i nogen Afstand. Han maa selv leve med i Spillet mellem Emnets Muligheder, maa søge ind bag det beskrivende til det aarsagsforklarende, selv om han — som i »Emigranter« — skal hente det helt nede fra Middelalderens Miliø. Derved faar hans Romaner noget fragmentarisk over sig, løst sammenkædede Kapitler med hurtigt skiftende Scener og impressionistisk opfattede Situationer. Men han er selv med i alt; man hører altid hans Stemme, snart direkte i en Kapiteloptakt, snart indirekte gennem Personerne. Naar et Menneske engang er gaaet ind i Bogen, slipper Kinck det ikke, hans Øje følger det for at opdage den Blottelse, hvorigennem dette Menneske røber, hvorfor det er som det er. Noget overdrevent, men rigtigt har Niels Kjær skildret dette:

»Han samler al opmerksomhet om en eller anden fremstikkende egenhed ved objektet, et skjævt smil, et adamsæble, et mundheld, en overlistet særhed. Han lurer sig til sin psykologiske opfatning og benytter den med en slags gutteagtig skadefryd, utrættelig, stiklende. I tale og adfærd lader han personerne stadig kredse om det, som røber dem. Har de engang sagt noget, frivillig eller ufrivillig, træffende, kommer de tilbage til sagen og til udtrykket — det virker tilslut, som om de gnaaler paa sit leitmotiv.«

Men for at aflure Mennesket de psykologiske Ejendommeligheder, der forklarer dets Handlinger og Væren, placerer han det gerne — som sagt — paa et Overgangsstadium, enten i Anlæg eller i Miliø, eller han anbringer det i en Katastrofe, hvor det for at være Situationens Herre maa blotte sine inderste Hensigter og Motiver (f. Eks. Herman Ek i »*Hugormen*«).

Dette har atter Forbindelse med hans Emnevalg af Mennesker paa det sociale Grænseskel eller Vandring derover fra Overklasse mod Underklasse og omvendt.

Hans Romaner fra Bondelivet handler da ogsaa gerne om Brydninger mellem dette og saa »Storfolket«, Embedsmandsstanden, især »*Sneskavlen brast*«, dette vældige Monument over en Bygd i Opløsning, mørkt i sit syn, men med den hemmelige Mening, at netop Opløsningen og Forfaldet hidbringer den bedste

Digitized by Google

Grobund for de nye Spirer. De vokser da uden Hæmning, uden at spilde Kraft paa den Tilpasningsevne, som en saadan Sammenblanding af hjemligt og udenlandsk, hvoraf moderne Bondekultur bestaar, ellers vilde medføre.

En ejendommelig Stilling mellem Kincks Romaner indtager »*Emigranter*«, vel nok hans vanskeligst tilgængelige Bog. I Forordet til en tysk Udgave skriver han:

»Til tegning af endel karakterer i Emigranter har jeg bl. a. søkt at grave frem egenskaber ved det middelalderlige gemyt, slik som de kan træde en imøde den dag i dag i norske bondebygder — og utenfor dem — og leve jevnsides med den klareste rationalisme; jeg har saaledes søgt at lægge frem i dagen den indadvendte sjælfuldhed og handlingssky stemningsfylde, beundringstrangen, lettroenheten og holdningsløsheten, men især berserkergangens selvfortærende kraftudslag — igrunden, historisk set, altsammen udslag fra den tid, race og folkestamme betydde alt og individet intet. Jeg har f. eks. ogsaa rørt ved haarkløverierne og ordspillene, efter min mening den samme hjernes trang, som i middelalderens utrolige mangel paa evne til at skille ut væsentlig og uvæsentlig skapte skolastikkens spidsfindigheter, skapte folkeeventyrenes gaate-lek, skapte de kunstlede oldnorske skaldevers, hvilket altsammen var den tids opvisning i ratio, den tids udtryk for esprit — atter en strime, som tydelig findes igjen i bygdernes aandsliv den dag i dag. Menneskene i denne bok er altsaa ikke helt udløst av bakgrunden, staar ikke frit — ligger halvgjemt i basrelieffets bund.

Og denne levende mystik har jeg stillet sammen med nogen mer eller mindre moderne enkeltmennesker, hvis klare hjerner dog ogsaa faar sine skumringsøjeblikke. Disse motsætningers sammenstød, denne sindets splid gir misnøje, ja selvhat, gir hungren efter handling; og stundom blir dén den allerinderste og fineste aarsak til emigration.«

Men hvor han ikke direkte søger efter middelalderlige Rester i det moderne Sind, kommer der noget løssluppet, en festlig Fart over hans Romaner. »*Doktor Gabriel Jahr*« f. Eks., der er en Humoreske i større Stil. Men Humoren fortætter sig her til Ironi, der stundom driver Menneskeskildringen ud i Karikaturen eller generaliserer Nationalsvagheder i en Type (Sjur Spanseteigen f. Eks.).

VI.

Humoren som Sindelag giver Kinck en sjælden Sans for Bevægelse, for Uro, Udvikling. Der *sker* altid noget med Kincks Personer, de forvandles, gaar anderledes ud af hans Bøger, end de gik ind i dem, de forbrænder af indre Spænding eller i Sam-

Digitized by Google

menstød med Miliøet, de faar Mærker af Livet i hans Kunst, de ikke alene lever, de gennemlever noget. De er dramatiske.

Det er som *Dramatiker,* Kinck søger til, hvor Bevægelsen sker, i Opløsningen, i Forfaldet, i de sjælelige Overgangsstadier; thi der finder han Spillet og Spændingen enten mellem en Idé og de Udslag, den giver sig i menneskelig Handling, eller mellem de Motiver, der bevidst og ubevidst driver Mennesket ind i Livets afgørende Situationer.

Men den omtalte psykologiske Uforudindtagethed gør, at Kinck ikke gaar ud fra et fastlagt Miliø eller sigter mod et forud indstillet Maal. Han lader Emnet virke spontant som Gæringsstof i Sindet, lader det selv føde Situationerne i Klarhed saavel som i Uklarhed. Derved faar hans Dramaer ikke den sikre Linieføring eller de afvejede beregnede Replikker, som f. Eks. Gunnar Heibergs.

Men de har mere med Livet i dets hjælpeløse Uvilkaarlighed at gøre.

Det dramatisk virkningsfulde hos Kinck er den indre ekstatiske Spænding, der udadtil afsætter sig som næsten psykotisk Stemning. Derved bliver de uklare. Men det er Livets egen famlende Uklarhed. Det er dets egen Svingning mellem Fryd og Kvide, mellem Angst for Tomhed, Jubel over vældige Maals Ulmen i Sindet.

Et Midtpunkt i Kincks dramatiske Kunst er »*Driftekaren*«. Her samler han de mange spredte Traade i sit Forfatterskab, der var forbundet med Spillet mellem Fortid og Nutid, for at finde den inderste psykologiske Forudsætning for Folkets nationale Særegenhed. I Dramaets Hovedperson Vraal, har han givet en haandgribelig Aarsagsforklaring til alt det paatagelige ejendommelige, der møder os i norsk Kultur og Historie: Særviljernes maalløse Forbrug af egen Kraft, Berserkertypen, den, Mytologien har grebet i Historien om det daglige Liv i Valhalla: Kæmperne, der slaas for selve Kraftforbrugets Skyld uden anden Hensigt end Nydelsen i selve Kraftudløsningen.

Men denne ydre Kampposition avler ogsaa en indre Følsomhed, der giver sig Udtryk i en selvforglemmende Naturhengivelse og Hjemfølelse. Vikingetogenes psykologiske Forudsætning ligger her. Denne ydre Kamplyst og denne indre Følsomhed brydes i Sindet, bliver til Hede, den Forbrænding, Livet er.

Digitized by Google

Dette fører os ind i Grundanskuelsen for Kincks dramatiske Kunst: Liv er Forbrænding, fordi Livet er bygget over en Modsigelse, den altid vil gøre til en Enhed. Derved opstaar Friktionen, Heden, Forbrændingen.

Derfor tager Kinck en Skikkelse som Machiavelli som Hovedperson i et Drama *(»Mot Karneval»)*. Denne Mands Liv var bygget over en Modsigelse. Midt i en raadløs og opløst Tid vover denne Mand at pege paa Samlingens svimlende Maal og Mulighed. Som en Glød under denne fanatiske Idé bag hans staalsatte Vilje. Uden Støtte af ydre Realiteter bar denne Mand paa sin hjemløse Idé. Den brændte ham ned. Slog aldrig ud i vilde Flammer. Bag et Panser af Vilje og Kulde smuldrede den ham. Det var hans Tragedie. Over denne har Kinck bygget sit Drama og derved ikke alene givet en Type af italiensk Kultur, men ud af et historieblevet Tidehverv reddet noget almenmenneskeligt.

I *»Den sidste Gæst«*, i Pietro Aretinos Skikkelse, behandler han en anden Type, Manden uden Idé, uden andet Forhold til Livet end at holde den gaaende og flyde ovenpaa. Aretino forstod den Kunst. Med en Evne til utrolig Forstillelse forstod han at illudere sin Omgivelser: Der var Silkesejl paa hans Skude, den hævede sig stolt i sin Rejsning synlig for alle i sin Sødygtighed. Men inderst i Aretinos Hjertekrog talte nu og da en Slags Selverkendelsens Røst: at han i Grunden var en Plimsoller. Dette udviklede som en Slags Selvopholdelsesdrift hin Evne til Forstillelse, der blev en Mine, blev Attituder, blev Galgenhumorens søvngængersikre Frækhed og gjorde ham selv til den tragiske Type paa italiensk Barok. I Angst for Tomheden hos sig selv skruer han sig op i en rastløs Optagethedens og Ageringens Narkose, er til sidst selv kun en Mine, en Skal. Hans Liv var Forbrænding, ikke hin hemmeligt ulmende Glød som hos Machiavelli, men et planløst flakkende Baal, der tilsidst døde af Luftmangel under sin egen Aske.

»Den sidste Gæst« er Kincks mægtigste Drama. Denne Aretinos Opløsningsproces med dens flakkende Skin og Skygger er givet med en malerisk Virkning, der som Stemning virker saa psykotisk, som Syn saa visionært, at det genkalder de gamle venezianske Mestres Kunst, Tizian, men navnlig Paolo Veronese, hans gobelinstunge Pragt og iltre Festivitas.

Digitized by Google

VII.

Litteratur-, Kunst- og Kulturhistorien forudsætter baade en Evne til Indføling og Medleven i et Emnes Enkeltheder og en Evne til Generalisation og objektiv Vurdering. Paa dette Omraade forbinder Kincks Evner som Psykolog og Digter sig paa den heldigste Maade. En omfattende Viden giver ham Sikkerhed i Forudsætningerne, en følsom Sans for det organiske, for Emnets Psykologi og den deraf betingede indre Opbygning giver ham Mulighed for dristige Slutninger, der stundom kan se paradoksale ud, men vinder i Sandsynlighed ved det intuitive Skarpsyn, hvormed de er opkonstruerede.

Efter at Kinck i Dramaet »Mot Karneval« havde søgt at tegne Typen Machiavelli, ofrer han ham endnu en stor Bog, »*Renaissancemennesker*«, en historisk Redegørelse, hvor Skikkelsen er stillet ind i sit Miliø. Denne Forbindelse af Type og Miliø bliver nemlig for Kinck i dette Tilfælde et Forklaringsgrundlag for Machiavellis Skæbne. Det, der fængsler Kinck, er Spillet mellem denne Mand som Personlighed og saa hans Idé som historisk Realitet. Den indkapslede sig jo i Udtrykket »Machiavellisme«, hvilket Begreb jo rummer al politisk Ondskab og Uvederhæftighed. Og dog var hans Idé udræbelig, gyldig for alle Tider. Dette er det tragiske: En ærlig, redelig Mand. En hed og dog kynisk sikker Aand, der i sin Bog *Il principe* pegede paa farlige Midler til sin Idés Virkeliggørelse — det var jo Italiens Samling — men dog bare de Midler, der altid blev brugt, naar et Land var i sin yderste Nød, og Selvopholdelsesdriften derfor maatte retfærdiggøre alle Midler til Redning. Machiavelli vovede bare at pege paa dem, nøgtern og uden Sentimentalitet, som den Realiteternes Mand han var. Derfor siger Kinck:

»Og satserne vil vedbli at dukke op. Saalænge der er folkeslag, som vandrer paa vejen til helvede, saa længe der gives undertrykkede nationer, kan Machiavellis navn ikke dø.«

Den i sidste Aar udkomne Bog, »*Storhetstid*«, der behandler norsk Aandsliv i det trettende Aarhundrede, er ogsaa skrevet over en Dobbelthed: Det gængse poetiske Billede af Haakon Haakonsens Storhedstid i Norge, og saa det Billede, man naar til ved en grundig og alsidig Undersøgelse navnlig af Haakons Person i Forhold til det hjemlige Aandsliv. Det havde han ingen Samføling med, europablændet som han var. Dette gav hans Regime

Digitized by Google

en vis bestikkende Glans. Men det var bare Skallens. Indadtil var der Forfald. Sagakulturen visnede under ham, kvaltes under europæisk Kulturimport. Det var den Storhedstid, Ibsen forenklede i de to Typer Haakon og Skule, Kongsemnerne. Haakon, der sejrer, fordi han har Kongstanken og Troen paa sig selv, og Skule, der taber, fordi Tvivlen æder Fodfæstet bort under ham.

Kinck giver et noget andet Billede:

»Høvdingen, det gode hode, det var trods alt Skule. Den anden, kongen, var et spaan, som en bølgetop paa et øde hav løftet mot himlen og lot ride i aftensolens sidste mystiske skjær. Men noget andet mystisk er der ikke ved hans kald, ved ham som kongsemne. Der er bare det, vi kalder svineheld. Han var liten og uoriginal, han ejet intet jeg, han var født til organ, bare organ.«

Her er Humoren atter ude. Den skaber i Kinck en indre Stemme, der hvisker: Er det nu rigtigt stort det Store? »Storhetstid«! — denne ironiske Titel!

Men netop i Opløsningen og Forfaldet rykker det nye og levende nær. Netop Opløsningen skaber Grobund for de nye Kim og sikrer deres uhæmmede Vækst. Han skriver:

»Storhetstid« er en farlig Tid, indledningen til den store forraadnelsesproces. Og den giver derved just næring for de nye, fine svage røtter. Undersøkelser av, hvad der spiret under det fjorgamle græs og hvorledes det spiret, synes mig at være det vanskeligste problem der gives i norsk aandsliv. Men her bunder ikke destomindre vor moderne historie, éns syn paa den afhænger af éns syn her.

I hvert fald: forfaldstider hører med i en nations historie. Den som det nægter, han er blind; og er han ikke det, er han det, der er værre, han er dum.

Et folks liv er dets gang mot fremtiden. Det er uutgrundelig som dyrespor. De kan være vage og lette som rypens vinge-avtryk i nyfalden sne. Men de kan bli tunge og sørgmodige som elgoksens ensomme spor: man kan ingen tid forutse hans indfald og kroker frem og tilbake, men ethvert skridt er fyldt av levende tidende, av erend, av lyttende vâr sans.

Men for det er der linjer i en folkestammes sind, de er realiteter. De er det udødelige i samme folk.

Jeg har kaldt det der folkets mystik. — — Denne en folkestammes indgrodde, men ubegrundede forvisning om et maal for sin vandring, om en mission i verden, det er nationalfølelse.«

Kinck er her kommet til at tegne noget af sin egen Tro og noget af sin egen Idé, der bærer hele hans Produktion.

Digitized by Google

For det var det, han var ude at søge efter i Drama, i Roman og Novelle, det udræbelige i Folkestammens Sind, det, Aarhundredernes skiftende Kulturstrømninger ikke kan faa Bugt med eller udviske, fordi det hænger sammen med selve Folkets Evne og Vilje til at være til. Det Folk, der i Urold digtede sin Mening om Sammenhængen i Verden ind i Mytologiens Billeder, og som senere i Saga og Folkevise lod os se ind i sit Væsen, som det var i sin Uvilkaarlighed, det er det samme, der i Dag binder Fossens Kraft og laver Maal- og Forbudspolitik. Det er det samme, fordi der er Linier i en Folkestammes Sind, fordi det er en Organisme, der har sine hemmelige, men af Omverdenen uforanderlige Love.

Dette er Troen, der bærer Kincks Romantik. Men det er ogsaa Realiteten i hans Idé, indvundet af Studier over Folkets Liv gennem Seklerne og befæstet ved den indre Virkelighed, disse Studier omsat til Kunst skabte.

VIII.

Hvad man ellers kan mene om det sidste Aar med Hensyn til Vurdering af dets Indhold, ét er man i hvert Fald enige om: at det i en paatagelig Grad var et Afviklingsaar og Opgørelsesaar. Krigspsykosen synes at være forbi, og en Trang til Orientering rejser sig: Hvad var disse 4 Krigsaar og de 4 endnu værre Aar, der kom efter? Hvad bragte de udover det øjeblikkelige? Med al deres Higen og al deres Hulhed, hvor byggede de ind i Fremtiden? Disse Spørgsmaal rejser sig socialt, økonomisk, litterært. Trangen til Vurdering og Orientering er en Realitet i vor Kultur i Dag.

Det er i denne Forbindelse, jeg vil nævne et Forfatterskab som Hans E. Kincks.

Det svajer ikke. Det har en indre Styrke i sin Ærlighed og Rankhed. Søgende Ungdom vil det myndiggøre i Evnen til at skille mellem ægte og uægte indenfor Kunstens Verden, og det vil befæste den i dens redelige Trang til at finde et personligt Fodfæste i et Tidehverv af Udadvendthed og international Humbug.

Til Slut vil jeg nævne en lille Bog, Kinck har skrevet om et Tidsrum, der i mangt og meget ligner vort, *Barokkens* nemlig. Bogen hedder »*En Penneknægt*« og er det historiske Sidestykke

Digitized by Google

til hans Drama: »*Den sidste Gæst*«; men ret læst indeholder den Nøglen til hans Forfatterskab.

Her findes en Analyse af Barokkens Sjæl, en Bestemmelse af en Type som Pietro Aretino, der turde være aktuel i vore Dage. Men her findes ogsaa en Udredning af den Tragik, et saadant Tidsrum kan lægge over en Mand, der søger et fast Holdepunkt mellem alle dens uklare Muligheder og Maal, Michelangelo nemlig.

Det er en betagende Bog.

Intens, hed, æggende, fordi han ved Behandlingen og Gennemlevelsen af hint fjerne Tidsrum finder frem noget almengyldigt, vi genkender i vort eget Forhold til den Tid, det blev vor Skæbne at orientere os i.

Med en sjælden Oplagthed er denne Bog skrevet, lille i Format, men fortættet i sit Indhold uden at blive tung; dristig i sine Slutninger uden at tabe Realiteter af Syne, men først og fremmest dyb i sin fine og følsomme Medviden med Menneskelivets Kaar og Krav.

Efter Læsningen af denne Bog vil man sidde med et uforglemmeligt Billede i Sindet af Kincks rige og stærke Kunstnerpersonlighed og forstaa, hvorfor Sven Lange slutter en Anmeldelse af en af hans Bøger saadan:

»Vogt ham, dyrk ham; han er en af de faa i Norden, der endnu holder Poesiens flakkende Lys mellem sine Hænder.«

Digitized by Google

SOM MAN SAAR —

Af Arne Stevns.

BAADEN gled langsomt. Det sidste Stykke inden Havet var Aaen grundet, bred og blank uden de smaa Strømhvirvlers Spil, der længere oppe mellem Hedebakkerne havde kruset dens Flades opalgrønne Vand. Ved et klovæltet Vad stod en Kvie, som drak. Da vi kom ud for den, løftede den det grove Hovede, hvor sorte Haar krusede mellem voksgule Horn. Vandet løb ud af dens Mund og medens dens store, mørke Øjne troskyldigt gloede paa os, vrængede den sin gummigraa, nubrede Mule i et velvilligt Grin fra de brede, gule Fortænder. Saa begyndte den atter at bælge sig med Aaens lunkne Vand.

Bag Kvien laa en ny Gaard med Mure af brændte Sten og teglhængte Tage. I den synkende Sols Skær blev Stenene dybrøde som størknet Blod. Røgen fra Køkkenskorstenen buskedes i Vindstillet til en rosafarvet Panache over Teglhjælmen. Haven var ret ny, dens Jasminer duftede sødt og stærkt, og fra Gaardspladsen hørtes Larm af Hestesko mod Brostenspikningen. Nær ved skænkede den glødende Vesterhimmel Ruinen af nedbrændte Længer en pragtfuld Karmin, som gjorde Murbrokkernes uordentlige, nældebevoksede Dynger og de forkullede Egebjælkers sorte Linier næsten poetisk skønne.

»Naa,« sagde jeg, »atter en gammel Bindingsværksidyl ofret til Fordel for dette infame Teglstensmakværk. Det skulde saamænd ikke undre mig, om Ejeren selv har hjulpet med at faa den gamle Gaard til at fænge, saa han kunde komme til at bo fint; for det synes han sikkert, han gør nu!«

»Maaske,« svarede min Ven. »Jeg har aldrig været i Helvede; men det er muligt, han befinder sig meget godt dernede. For øvrigt var det nok ikke saa meget ham, der satte Ild paa. Egentlig — for Ret skal være Ret — var han vist den, som var mest ked af Branden, da den kom. Han blev brændt inde, skal jeg sige dig.«

Jeg maa have sét temmelig ubegavet ud, for min Ven lo med den tilfredse Kluklyd, der forraadte hans Triumf, naar det — hvad ikke sjældent skete — lykkedes ham at pirre min Nysgerrighed og ved at kvæde Visen halvt stille mig ganske udenfor Kendskab til de Begivenheder, han antydede. Da han imidlertid

Digitized by Google

fortøjede Baaden og begyndte at stoppe Pibe, blev jeg beroliget. Saa snart han havde faaet tændt den stærke »Caporal«, lænede han sig tilbage mod Rælingen og lagde Benene op paa Toften foran sig; ved Hjælp af et Tæppe fik jeg arrangeret et ret bekvemt Leje i Baadens Forstavn, og medens Vesthimlens Purpur blegnede, blev violet, gult, irgrønt og tilsidst kun blankt som damasceret Klingestaal, fortalte han denne Historie:

»Det er snart nogle Aar siden, den gamle Gaard brændte. Sognets Folk, der selvfølgelig strømmede til uden at kunne foretage sig noget, følte det vist som en Befrielse, da de lave Længer med al deres Uhygge forvandledes til Støv og Aske. Jeg tænker mig, at man i de gode, gamle Tider har sét Heksebaalenes Flammer slaa mod Himlen med samme tilfredse Ro som den, hvormed Hedebønderne og Strandby Fiskere betragtede denne Autodafé.

Gaarden ejedes af Hans Lyngbjerg, som havde arvet Sognefogedembedet efter sin Fader, der atter havde taget det i Arv, saadan som det er Skik paa denne Egn. Penge var der nok af i Slægten, men dens Medlemmer havde Ord for at være sære, og det siger en Del heroppe, hvor Ensomhed, Slid og allehaande Religionsafarter gør de fleste underlige.

Hans Kone skal have været køn. Hun holdt ud at være gift med ham i fem Aar og fik i den Tid tre Børn — to Sønner og en Datter. Hun var stærkt paa Vej til at faa det fjerde Barn, da hun hængte sig. Antagelig har hun ikke villet være Skyld i, at endnu en Barnesjæl kom ind i det Helvede, som hendes Mand paa mangfoldige Maader gjorde Hjemmet til. Hvad véd jeg iøvrigt om hendes Grunde?

Den ældste af Sønnerne har Gaarden nu. Han blev opsporet et Aarstid efter Branden; da var han Teglværksarbejder et eller andet Sted paa Sjælland. Faderen havde været ond mod ham, fra han var ganske lille. Da han var atten Aar, prøvede den gamle — som saa ofte før — at prygle ham, men Sønnen var blevet den stærkeste. Han slog Sognefogden godt og vel halvt ihjel med en jernbeslaaet Træsko. Om Morgenen blev den gamle fundet blodig og tilsølet i Bryggerset. Sønnen havde taget sit Tøj og var borte. Han er omtrent, som Folk er flest, kun over al Maade fordrukken. Den yngste Søn derimod er Idiot. Han flakker om i Heden Dag og Nat, lever af, hvad man giver

Digitized by Google

ham, eller hvad han selv tager. En gammel Harmonika er hans Hovedpude, naar han sover. Saa snart han er vaagen, spiller han paa den, de langtrukne, begrædelige Viser, som Almuen kender og elsker. Hermed gaar de to mandlige Arvinger ud af Sagaen, hvis Hovedfigur er Datteren.

Mens hun var lille, havde hun det halvvejs godt. Faderen, der altid søgte at pine Drengene, kunde være næsten kærlig overfor hende. Maaske skyldtes det hendes ildrøde Haar, som var Arv i hans Slægt, maaske at hun iøvrigt lignede ham i Sind og Skind. Hun holdt af at mishandle Dyr, hun morede sig, naar Brødrene fik Prygl, og hun var vild som en fangen Los, hvis nogen kom hende for nær. Da den gamle en Dag havde ladet sin Ondskab gaa ud over hende, prøvede Tøsen at slaa ham ihjel med en Marksten, mens han sov til Middag. Efter den Dag beundrede han hende. Hun voksede sig stor og frodig, blev en Fabel for Sognet og Karlenes stadige Stridsemne. Paa hvert Bal, hvor hun viste sig, sloges Mandfolkene, saa Blodet flød, om hvem der skulde have Æren at følge hende hjem. De vidste endda, at Belønningen for deres Ridderlighed kun var et naadigt Tak — ikke engang et Kys fik man, og hendes Væsen var saadan, at ingen turde tage sig selv til Rette.

Det morede Faderen at høre om hendes mange, uheldige Tilbedere. Han havde bestemt, at hun skulde gøre et godt Parti, og var derfor mere end tilfreds med, at hun forstod at holde Karlene tre Skridt fra Livet. Der var da heller ikke faa af Storbøndernes Sønner, som heller end gerne havde giftet sig med hende. Hun var jo en flot Pige, og naar man kan faa tilstrækkeligt Mammon, tager en rask, jydsk Bondesøn gerne Fanden til Svigerfader. Det passede Sognefogeden mindre godt, at hun var ligesaa afvisende overfor det store Hartkorn som overfor det mindre, men han slog sig til Ro med, at hun vel blev klogere engang, og der var ingen Grund til Forhastelse.

Det havde alligevel været klogt, om han havde fremskyndet sine Giftermaalsplaner, for der kom en Mand, som fik alle Sognefogedens Luftkasteller til at styrte i Grus. Den, der gemmer til Natten, gemmer til Katten. I dette Tilfælde var Katten en af Stenholtdrengene. De var en halv Snes store, stærke Mandfolk, der allerede som Børn havde erhvervet sig herostratisk Berømmelse til Overflod. Hans Stenholt var en af de yngre. Efter for-

Digitized by Google

gæves Forsøg paa at blive konfirmeret strøg han hjemmefra. En eller anden Skærsliber havde adopteret ham, og i nogle Aar travede han ad Landevejene med Fosterfaderen, der lod ham og en Pudel dele Sliddet med Slibebørens Transport fra By til By. Da Hans naaede Skelsaar og Alder, stjal han Skærsliberens Penge og optraadte derefter som Medhjælper og Medejer af en Kraftprøve, et Pladespil og en Luftgynge. Naar han og Kompagnonen ikke var sammen om Forretningen paa Markeder og Dyrskuer, skyldtes det næsten altid, at den ene sad i — selvfølgelig uforskyldt — Fængsel for Vold.

Der er det mærkelige ved Berømmelse, at den først er noget værd i ens Hjemstavn. Derfor vendte Væringerne hjem fra Sydens Marmor og solhede Vin til Nordens Tyndtøl og Kulde; derfor kom ogsaa en skønne Dag Hans Stenholt tilbage til det fædrene Boelssted bag Hederimmerne. Han havde Tiden for sig. Reelt Arbejde havde Stenholterne aldrig været hidsige efter, og paa en eller anden Maade havde han skaffet sig saa mange Penge, at han i hvert Fald for en Tid kunde deltage i alle de Kroballer og Slagsmaal, der fandt Sted inden for hans Aktionsradius.

Paa et Bal mødte han Sognefogeddatteren og tilkæmpede sig Æren: at følge hende hjem. Han var ikke den Mands Søn, der lod sig nøje med et knibsk Tak for Ulejligheden. Hvad han ikke fik, tog han. Der er en Tid til al Ting, siger den gamle Vismand, én Tid til at elske og én Tid til at hade. Rimeligst er det, at hun begyndte med at hade denne Fattigpraas, som tog sig Friheder overfor Sognets rigeste Pige. At hun dernæst elskede ham, er givet; elskede ham med en vild, glubsk og hensynsløs Lidenskab som den gør, der i sig gemmer Spiren til brutal Sindssyge, som den degenererede, der er fysisk stærk.

Sognefogeden fik først Nys om dette Forhold, da han opdagede, at hun var med Barn. Lige straks blev han lammet af Overraskelse, dernæst ude af sig selv af Raseri over den Forsmædelse, hun bragte over ham. Det var ikke det, at hun skulde have et Barn, saadan gik det jo saa ofte, men at hun ikke havde anden Barnefader end den elendige Stymper, hvis Brødre han havde maattet arrestere, hvis Forældre ikke ejede Salt til et Æg, og hvis Fortid var ualmindelig broget. Sagen blev ikke bedre ved, at Folk i Sognet stiklede til ham, naar der var en Lejlighed.

Digitized by Google

Det lykkedes ham ikke at faa taget Livet af hende, skønt der gaar utrolige Rygter om hans Raahed. Havde han været ond mod Sønnerne, var han næsten djævelsk mod hende. Hun havde skuffet ham, udleveret ham til Pøblen; derfor fik hun lide saa meget mer. Det mærkelige er, at mens hun gik og ventede paa Fødslen, var hun spag og ydmyg. Hun havde glemt sin Trods.

Da Tiden var inde, bragte hun en Dreng til Verden. Jordemoder vilde den gamle ikke hente, hun fik klare sig, som hun kunde bedst. Det gik endda. En Uge efter jog han hende op og satte hende i Arbejde. Hun havde været i Udmarken at flytte Kvierne en Eftermiddag; da hun kom hjem igen, var Barnet kvalt under sin Dyne. Det kan vel hænde; men hele Egnen — jeg med — troede, at Sognefogeden var Mester for det Stykke Arbejde. Hun begravede selv det lille Lig i Haven og gik derpaa sin Vej hjemmefra. Faderen var kørt til Byen . . . .

Det varede næsten tyve Aar, inden hun kom hjem. Jeg véd nu, at hun sammen med Hans Stenholt turede fra Marked til Marked. Han holdt til med de daarligste af Landevejens Børn, og hun havde vist meget faa glade Stunder. Inden længe var de flyttede til Kjøbenhavn. Hun blev Skøge, han levede af hendes Indtægter.

I Sognefogedgaarden var der ikke godt at være. Ensomheden gjorde den gamle helt sær. Han blev mørkeræd. Alle Almuesagn, som hverken du eller jeg vel tror paa, blev for ham Virkelighed. Véd du, at udøbte Børns Sjæle triller som Nøgler foran én, naar det er Nat; véd du, at de græder i Mulmet og tigger om Forløsning; alle onde Gerninger kommer som Skikkelser, der klager og anklager. Jeg tror, Sognefogeden har hørt det døde Barns Klage; han har sét sin Hustrus blodunderløbne, brustne Øjne stirre bebrejdende paa sig fra Stuens dunkle Kroge. Hvad har ikke Vinden hvisket ham, naar den susede i Poplernes dirrende Blade. Fra Kirken traver Helhest gennem Natten; han har hørt de tre Bens dumpe Hovslagsrytme og ikke turdet se ud ad sit Vindue; Rævenes Glam har lydt for ham som Varulvegjæfs, og naar han prøvede at fri sig fra dette usle Liv, har vel den ondes Skoggerlatter skræmt ham, saa han atter slængte Hamperebet.

Saa snart Tusmørket begyndte, lukkede han sig inde i sin Stue, dækkede Vinduerne til og tændte mange Lamper. Mod

Digitized by Google

Gardinet saa man hans groteske Skygge, mens han vandrede op og ned ad Gulvet. Han sang Salmer under hele sin rastløse Nattevandring. Hans Røst var ru og umelodisk, og han sang saa højt, han formaaede, for at overdøve de Stemmer, der kaldte paa ham fra Gravens anden Bred.

Tjenestefolk kunde han ikke faa, i hvert Fald ikke beholde. Det nødvendigste Arbejde udførtes af et Par Daglejerfolk, der boede i Huset ved Broen. Tilsidst blev han syg af Nattevaagen og Drik. Han maatte ligge i Sengen og lade sig nøje med den Pleje, Daglejerens gamle Kone gad give ham for en ublu Betaling. Jeg har en Gang været inde i hans Værelse, jeg glemmer det aldrig. Mager og gusten, med Haar og Skæg i skidne, gulgraa Tjavser om det brændevinskogte Ansigt, hvor den blaarøde Hud hvidnede over Kindben og Næseryg, sad han i en Seng, der stank af Urenlighed. Luften var næsten ikke til at aande, og hans onde og angste Øjne saa paa én bag de betændte, røde Laag, saa man blev syg af kvalmende Modbydelighed. Jeg har hørt mange Raaheder i mit Liv, men intet, der kan maale sig med denne gamle Halvidiots. Jeg gik min Vej uden at faa udrettet mit Ærinde. Hvor sært det kan synes, beholdt han sin Sognefogedværdighed til det sidste.

En Aften kom der med Toget Syd fra en Kvinde. Hun var klædt med den smagløse Similielegance, der er typisk for Nyhavnsskøgerne. Hendes Ansigt var dækket af tyk Sminke; men den blaarøde Munds slappe Læber, Poserne under Øjnene og Dobbelthagen viste, at hun var færdig — passée. Kun Haaret havde beholdt sin gamle, ildrøde Farve.

Hun stred sig i Efteraarsaftenens tidlige Mørke mod Stormen, til hun naaede sit Hjem. Hvad derpaa skete, véd jeg fra Daglejerkonen, som havde været oppe for at give Sognefogeden Mad. Hun blev i Gaarden og lyttede.

Sognefogeden hvinede af Skræk, da han opdagede, hvem det var, som gæstede ham. Troede han det var Genfærd, eller fornam han, at nu var Regnskabets Time nær? Jeg véd det ikke. Kvinden med det ildrøde Haar blev staaende paa Gulvet og lo.

»Skrig kun, Far, du har Grund nok til at være bange. Du tror vel ikke, jeg er kommet hjem for at kærtegne dig? Jeg har faaet nok af Kælenskab i mit Liv. Du ser ud, som om du havde haft det ondt, siden vi skiltes. Det glæder mig. Vi har vist druk-

Digitized by Google

ket lige godt vi to, her oser af Brændevin. Det er ikke saadan med den Samvittighed, lille Far. Du har nok ikke kunnet taale at tænke paa Mor, som engang elskede dig, og som du til Tak drev til Selvmord. Kan du huske, hvordan hun saa ud, da vi fandt hende? Eller er det Jens, som din Ondskab drev hjemmefra, saa han nu sulter maaske som Daglejer et eller andet Sted i Verden? Er det Niels, som du sparkede i Hovedet, saa han mistede Forstanden? Eller maaske min lille Dreng, som du myrdede? — Nej, lyv ikke; jeg véd, det var dig.

Da jeg gik og skulde have ham, syntes jeg, at Verden var skøn og Livet noget værd. Jeg bestemte, at nu vilde jeg være god. Alt havde jeg taalt af dig for den lille Drengs Skyld, han er den eneste, jeg har elsket, men havde han levet, véd jeg, at min Kærlighed var blevet stor nok til ogsaa at gælde dig — hans Bedstefar.

Du kvalte ham — Morder! Lad din Skrigen være! Een Gang i dit usle Liv skal du høre Sandheden. Du dræbte min dejlige, lille Dreng, du drev mig hjemmefra og brød dig ikke om, hvordan det gik mig. Men nu skal du vide, at jeg har solgt mig selv til enhver, der gad betale. Der er ikke noget saa gement, at jeg ikke kender det, intet saa stygt, at jeg ikke har set det værre. Tænk dig din Datter til Fals for enhver drukken Matros.

Jeg er træt af det nu — ogsaa for gammel til Professionen. I den sidste Tid har jeg maattet sulte. Véd du, hvor vi to kommer hen, naar vi dør? Ja, jeg kan se paa dine bange Øjne, at du véd det alt for godt, og at du er ræd for at dø. Hvis der er en retfærdig Gud, som Præsterne siger, saa vil du faa det ondt, naar dit Regnskab er gjort op.

Forleden Aften vilde jeg have gjort en Ende paa det; men da jeg stod og saa paa Vandet i den skidne Kanal, hvor jeg vilde springe ud, faldt det mig ind, at vi lige saa godt kunde følges ad til Helvede som komme hver for sig. Nu skal du dø, Far, og denne Gaard, hvor hver Krog gemmer Minder om Ondskab og Kval, skal ikke forgifte flere Sjæle med sin Luft. — Jeg brænder den af og du og jeg skal brænde med den. Hvis du kan, saa bed hellere en Bøn, du faar ikke flere Chancer for at ulejlige den Gud, du forhaaner og frygter. Djævelen staar ved dit Hovedgærde, Far, og griner.«

Den gamle forsøgte i sin afsindige Skræk at vælte sig ud af

Digitized by Google

Sengen. Han kunde ikke. Datteren tog Brændevinsdunken og hældte Indholdet ud over hans Dyne. De tre Lamper knuste hun i en Dynge. Den fjerde tog hun Glasset af og tændte det spiritusvaade Sengetøj med Flammen. Daglejerkonen prøvede — siger hun — at komme ind i Værelset, men Døren var laaset. Mens hun løb hjem for at kalde paa sin Mand og andre, hørte hun bestandig Sognefogedens gjaldende Skrig og Datterens Haanlatter.

Da der kom Folk til, var det for sent. I Stormen havde Ilden spredt sig over alle Længer, kun de mangfoldige Rotter slap levende fra Gaarden.

Dette er den sandfærdige Historie om de Ruiner, der ligger som et Symbol paa det gamle og onde, det, der kun lever sin Tid for saa at forgaa i sin egen Sletheds Ragnarok.«

Digitized by Google

P. JOHANSEN: FIDIAS.

Af mag. art. Erik Moltesen.

EN velgørende Bog! — Man er næsten afvant med at høre menneskelig Tale, naar den græske Kunst bringes paa Bane. Dens rene, rette Vej har Videnskaben kroget til i de ufremkomligste Labyrinter. Saa meget mere mærkeligt, som netop Grækerne fra Arilds Tid har haft det Lov paa sig, at de djærvt og frit forstod at skære lige igennem Fænomenerne. Og *hvor* har deres Aand klarere afpræget sig end i deres Kunst? — Dybsindige Kunstteorier og -filosofier sigtes her ikke til. Saa langt er man ikke naaet endnu. Blot til den aandløse og livsfjerne Snagen i Ligegyldigheder. — Ingen Barmhjertighed! Op paa Dissektionsbordet med Marmorstumperne! Og hvis det endda kun var dem, der maatte holde for. Endnu mere liglugter det i den Del af Faglitteraturen, hvor der dissekeres tilfældige Sætninger i betydningsløse Bøger. Træffende bemærkes det i den her anmeldte Monografi, at Arkæologerne »har en særlig Interesse for de Kunstværker, som ikke eksisterer«. Ligeledes tiltrækker udspekulerede, men øjefordærvende Rekonstruktioner i mange Tilfælde mere Opmærksomhed end det haandgribeligt tilbageblevne af den Kunst, der selv i sin Ruin har evig Skønhed. Man faar ofte det Indtryk, at disse meget lærde Herrer gaar ud fra, at den græske Kunst hovedsageligst er sat i Verden til Tidsfordriv for den arkæologiske Videnskab — et Par Aartusinder senere. Værdigt svøber de sig i deres Lærdoms Toga og skrider forbi de undrende og uforstaaende. Ens Livsfunktioner sættes ligefrem i Fart, naar der saa med eet lyder en Stemme: »Men de har jo ikke noget paa!«

Mange af de Spørgsmaal, der af den ædle Kunst- og Oldtidsvidenskab famlende omkredses og omtaages, bliver i denne Bog taget ligesaa naturligt og omsvøbsløst, som de ytrer sig. Først og fremmest Spørgsmaalet om Fidias' Del i Parthenons Skulpturer, særligt Gavlgrupperne. Her er de lærde, der til andre Tider uden Betænkning og i rivende Hast bygger Babelstaarne af Hypoteser over et Naalehovede, hyppigt gaaet til den Yderlighed, at de fornægter alt, hvad der synes at staa fast. Fidias bliver blot en Entreprenør i stor Stil, hele Parthenonskunsten en Frembringelse af et kompakt Kunstnerfællesskab. Med Rette be-

Digitized by Google

mærker Forfatteren hertil: hvorledes skulde det være muligt, at Kunsten med eet kunde naa et saa straalende Højdepunkt som her, uden ved Medvirken af enkelte geniale Personligheder? At Fidias ikke har sat hvert Mejselmærke med egen Haand er indlysende. Hvormeget har Rafael malet i Stanzerne? Fidias vilde unægtelig have været en mærkelig Kunstner, hvis han ikke som den kunstneriske Overleder havde forbeholdt sig selv den betydeligste og helligste Opgave. Er det ikke nærliggende at anse det herligste Værk fra denne Tids græske Kunst for et Værk af den berømteste Kunstner?

Slaaende synes ogsaa Forklaringen paa den forskelligartede tekniske Behandling i Parthenonsgavlene og i dem paa Zeustemplet i Olympia. De sidste er grovere og mere uligelige i deres Gennemførelse. »I Olympia var der mellem Festaarene ikke noget fornemt og kunstforstandigt Publikum til at færdes i Værkstederne og øve Kritik, saaledes som Tilfældet var i Athen.« Muligvis var disse Gavlfigurer ligefrem hugget paa deres Plads eller paa et Stillads umiddelbart foran (de ikke synlige Partier raa og skødesløse). Parthenonsfigurerne er derimod tydeligt nok fuldt gennemformede i Atelieret, derfor er ogsaa de Partier, der ved Opstillingen i Arkitekturen unddrager sig Øjet, ligesaa afrundede som det øvrige. »I de af Fidias ledede Atelierer paa Akropolis færdedes Athens fornemste og kunstforstandigste Publikum, som i moderne Tider Kunstelskerne færdedes i Thorvaldsens og Rodins Atelierer.« »Til Overflod bekræftes dette Forhold af Plutarchs Sladderhistorie om, at Perikles dér arrangerede Stævnemøder med fornemme Damer.« Et Stykke af Oldtidens Liv lever op igen i disse Ord. Med samme »bon sens« tales der om Fidias' formodede Skaldethed. »Billedhuggerne har troligvis ligesom nu gaaet med bedækket Hovede i deres Værksteder for ikke at faa Haaret fyldt af Gibs- og Marmorstøv, og det befordrer Skaldethed.«

Af størst selvstændig Betydning er Bogens andet Kapitel: om »Frontalitetens Oprindelse og Overvindelse«. Som det vil være bekendt, opdagede og formulerede Julius Lange i sit Hovedværk (»Billedkunstens Fremstilling af Menneskeskikkelsen«) Frontalitetsloven som almentgældende for al primitiv Figurstil (»hvilken Stilling, Figuren saa indtager, saa gælder den Regel, at det Midtplan, som tænkes lagt paa langs gennem Legemet, altsaa gennem Rygrad, Isse, Næse, Brystben, Navle, Kønsdele, og som deler det

Digitized by Google

i to symmetrisk formede Halvdele, ikke kommer ud af sin plane Holdning, ikke bøjes eller drejes til nogen Side«). At dette (med de Undtagelser, der efter Sigende skal bekræfte Reglen) er et Faktum, vil det næppe være muligt at bestride. Vanskeligere bliver det at naa til Enighed om, i hvilke Forhold man maa søge Aarsagen til denne Lov. Lange henviser »dels til en ethisk Værdsætning af den strenge Holdning som Udtryk for et socialt eller ceremonielt Sømmelighedskrav, dels til en primitiv Forkærlighed for Symmetri og stereometrisk Regelmæssighed«. — Ogsaa her er Johansen den nøgterne Iagttager og Fortolker, der med et rask Greb søger at faa Tag i det haandgribelige. Forskelligt taler imod en Forklaring ud fra det etiske og æstetiske. Det er ligesaa vel muligt, at det sidste (Forkærligheden for det stereometrisk regelmæssige) er en Følge af Frontaliteten, som at det er dens Aarsag. »Paafaldende er det ogsaa, at Frontaliteten dukker op igen i Middelalderen, hvis Æsthetik og Ethik dog var meget forskellige fra Oldtidens.« »En Lov, der hersker saa vidt, saa længe og saa ubrydeligt hos alle primitive Folk over hele Jorden, Folk, hvis ethiske, æsthetiske og kunstneriske Standpunkter er højst forskellige, den maa sikkert have havt en Aarsag saa stærk, at Loven ikke *kunde* brydes, men ved sin egen Natur paatvang sig Kunsten, det vil sige, den maa være født af Kunstens eget Væsen og Arbejdsmaade.« I *Teknikken* mener Forfatteren at finde baade Frontalitetens Aarsag og Grundlaget for dens Overvindelse. Den primitive Billedhugger arbejder direkte i Blokken, udefra indefter, ikke som en moden Tids Kunstnere »ved Maaling efter en Model, som er udført i Ler over et Stativ og derefter afstøbt i Gibs«, og naturligt dannes Blokken firsidet og retvinklet. »Denne primitive Fremgangsmaade maatte uundgaaelig medføre den frontale Stilling og Holdning, idet Billedhuggeren var ganske afhængig af Blokkens fire Sider og den Optegning, som kunde gøres derpaa.« Frigørelsen fra Frontaliteten er hovedsageligt gaaet gennem Bronceteknikken, ganske særligt derved, at denne som første Stadium forudsætter en Lermodel.

Der er næppe Tvivl om, at det her fremsatte Synspunkt er af stor Vægtighed. Skade blot, at det forfægtes med Ensidighed! »Kunstens eget Væsen«, hvori det er naturligt at søge Udgangspunktet for enhver Lovmæssighed i Kunstens ydre Fremtræden, kan dog vanskeligt afgrænses til det blot tekniske. Det er ikke een Ting, men et, hidtil uopløst, Konglomerat af meget uligear-

Digitized by Google

tede Bestanddele, hvis Rødder hver for sig maa søges paa Dybet af den menneskelige Natur. Et Synspunkt, der utvivlsomt er nok saa frugtbringende som det tekniske, er det psykologiske. Frontalitetsloven maa forklares i Sidestilling med alt det uforanderligt lovfaste, der bestemmer vort Forhold til Kunsten overhovedet — der f. Eks. gør, at et vist fælles Begreb om Skønhed trods alle skiftende Moderetninger kan bevare sig gennem Tiderne. Her bliver Undersøgelsesfeltet blot begrænset til det primitivt udviklede Menneskes Psyke. Det sidste Tiaars Forskning — især den tyske — over vilde Folkeslags Kultur og Kunst, Barnetegninger, »Indledningskunst« overhovedet, vil muligvis kunne give Materiale til en Analyse. Man vil dog næppe naa en endelig Afgørelse, uden ved Siden af det øvrige (heri indbefattet Julius Langes Forklaring) i høj Grad at paaagte det af Johansen fremsatte. Omend Kunstværkets »eget Væsen« faar sit første Præg i det menneskelige, bliver det ikke til en Realitet uden et Forhold til Stoffet — en teknisk Bearbejdelse af dette. Det hører til Fidias-Bogens største Fortjenester, at den slaar til Lyd for den rent praktiske Side af Kunstnerens Virksomhed. Haandens Arbejde glemmes altfor ofte for Aandens (hvis Førsteret dog ingenlunde bør rokkes); Følgen bliver knokkelløse Abstraktioner. — I denne Sammenhæng maa ogsaa nævnes den interessante Analyse af Parthenonsskulpturernes Marmorstil: Forholdet til Lermodellen. Om dens Gyldighed vil dog kun en udøvende Billedhugger kunne dømme.

I sin nøgterne Virkelighedssans har P. Johansen noget forud for de fleste. Den er paa ingen Maade ensbetydende med Kulde og Reserverthed, men vidner om lun Forstaaen, levende Fornemmelse.

Den Smagsretning, der giver sig til Kende i Fidias-Bogen, er maaske ikke den, der ligger Øjeblikket nærmest; med al sin Kultur viser den tilbage til Slægtleddet omkring Julius Lange, hvilket ogsaa de hyppige Henvisninger til denne bærer Vidne om. Netop heri ligger en Betingelse for, at Forfatteren har kunnet løse en Opgave, der sandsynligvis var gledet yngre Kolleger af Hænde. Hans kunstneriske Instinkt og klare Fremstillingsevne vil dog utvivlsomt ogsaa i Kredse med mere »primitivistiske« eller »barokke« Tilbøjeligheder vække Følelser for den Blomstringens Tid i Kunstens Historie, han skildrer.

Digitized by Google

LIVSANSKUELSE.

Af Dr. theol. F. C. Krarup.

ALLEREDE for mange år siden udkom der i vort sydlige udland en bog, hvis titel var Kampen for en livsanskuelse. Den pegede på en opgave af en almenmenneskelig karakter. Intet tænkende menneske kan undvære en livsanskuelse, det vil sige en praktisk helhedsbedømmelse af sit liv. Og i vor splittede tid kommer en sådan ikke af sig selv, såat vi uden kritik skulde overtage den som en fædrenearv. Vi vælger og vrager. Men skal vi ikke gøre dette i blinde, må vi have kendskab til de åndelige faktorer, som kommer i betragtning ved en sådan afgørelse.

På en så bevidst og populær måde er spørgsmålet ikke tidligere blevet stillet herhjemme. Vi har været optaget af forholdet til kirken og det har lammet interessen for en selvstændig behandling af spørgsmålet om livsanskuelsen. Med et positivt forhold til kirken har man antaget dens syn på livet; med et negativt forhold til kirken er man henvist til en mere eller mindre radikal Naturalisme. Og så er det gået således, at overfor modsætningen mellem autoritetstro og fritænkeri er en rent saglig og indgående behandling af livsproblemet blevet trængt tilside og for et møde mellem de modsatte standpunkter med forsøg på en gensidig forståelse har betingelserne ikke været tilstede.

Det synes dog nu i den senere tid, som om der er indtrådt en forandring. Et tegn herpå er fremkomsten af en lille bog, betitlet: Livsanskuelse. Den indeholder to foredrag, der giver udtryk for to modsatte livssyn. Det første af professor *Westergaard,* det andet af professor *Oluf Thomsen.* Disse navne giver i sig selv garanti for lødigheden af hvad der siges. Professor *Westergaard* fremstiller på en klar og smuk måde sit religiøse livssyn, idet han gør rede for de personlige motiver, der for ham har været afgørende til at blive Kristen. Han har ikke kunnet gennemføre sin ideale stræben med egne kræfter, men han har fundet den støtte, han trængte til, i den kristne tro. Det kan ikke siges rigtigere og bedre end det her er sagt. Men der er ikke gjort noget forsøg paa at indordne denne bekendelse i en større og mere almindelig sammenhæng, at underbygge den ved en henvisning til hvad der fra erkendelseslærens og psykologiens side kan være at bemærke. Og der er heller ikke givet nogen

Digitized by Google

nærmere bestemmelse af den livsanskuelse, hvori vi gennem den kristne tro føres ind. Der er derfor ikke givet grundlaget for en nærmere forhandling om de modsatte synspunkter.

Et sådant grundlag synes derimod at være givet i professor *Thomsens* foredrag, der også er mere udførligt i hele behandlingen af spørgsmålet. Vi møder hos denne videnskabsmand en i vore dage ikke almindelig forståelse af, at der er uendeligheds-problemer til, som vistnok ikke lader sig løse af nogen slægt eller noget menneske, men som dog har bud til ethvert tænkende menneske og af hver enkelt kræver en besvarelse, selv om en sådan aldrig kan blive mere end individuel. Vi mennesker er nu engang, som han så træffende siger, blevet til tridimentionale væsener, idet vi er udstyrede med tanker, følelser og vilje, og vi kan ikke frigøre os derfor. Atter og atter møder vi i vort liv de store spørgsmål: hvorfor og hvorfra? Mon ikke også, vil jeg tilføje: hvortil? Så må da enhver ud fra sin ejendommeligt sammensatte natur give sit svar herpå. Fordringen herom er indeholdt i det krav på personlig sandhed, som er fælles for alle. Hvor forskellige vi end altså kan være, så er der dog ét hvori vi mødes, nemlig i at få det rigest mulige udbytte af livet. Skulde her ikke være et frugtbart udgangspunkt for en videre diskussion?

Den store grundmodsætning i livsanskuelsen kan vistnok med fuld ret karakteriseres som Spiritualisme og Materialisme. Med disse navne har man tidligere forbundet ikke blot et ejendommeligt livssyn men tillige en omfattende verdensforklaring. Enten i det personlige liv eller i materien har man ment at finde det sidste svar på verdensgåden, på de store spørgsmål om hvorfra og hvortil. Nuomstunder går man i almindelighed ud fra, at her foreligger en illusion. I begge tilfælde har det kun været en skinforklaring, man har stanset ved. Den stolte bevidsthed om at kunne trænge ind i tingenes indre har måttet give plads for en beskeden anerkendelse af vor videns grænser. I en sådan samstemmer også professor Thomsen. Han erklærer sig for Materialist, idet han lægger materien til grund for sin erkendelse af tilværelsens sammenhæng; men han tager samtidig afstand fra den historiske Materialisme, der har »begaaet een Kapitalfejl, den har ment at kunne f o r k l a r e alt, ogsaa de sjælelige Fænomener, og dette er vel i det mindste en af Grundene til, at Materialismen som Verdensanskuelse i Slutningen af forrige og i vort

Digitized by Google

Aarhundrede har mistet Terræn. Saaledes som vor Erkendelse nu engang er indrettet, kan vi overhovedet ikke i egentlig Forstand forklare noget, vi kan kun naa til at forstaa Sammenhængen, Relationen mellem Tingene . . . — men det sidste, Forklaringen i egentlig Forstand, den udebliver, den er og bliver os nægtet«. Vi tør med en stor grad af sandsynlighed slutte, at der til en hvilkensomhelst sjælelig yttring svarer en materiel tilstand og omvendt. »Længere kan vi næppe komme, det ligger i vor Menneskenatur og skyldes ikke Mangel paa Viden, der vel med Tiden kunde afhjælpes. Det vilde jo ogsaa være lidt urimeligt at mene, at der ikke skulde være Omraader i Universet, der ikke var tilgængelige for menneskelig Opfattelse.«

Men dette vil da sige, at Materialismen vel har sin fulde ret som en videnskabelig metode, men ikke som en udtømmende verdensforklaring. Den er givet som forudsætning, men ikke som resultat. En sådan distinktion er allerede gennemført af Materialismens store historieskriver *Albert Lange,* der ved sit hele personlige liv tydeligt har godtgjort, at antagelsen af en materialistisk teori meget godt kan forenes med en idealistisk praksis. Det må da også anses for fuldt berettiget, når prof. Th. afviser betegnelsen af en materialistisk læges gerning som en slags højere dyrlægegerning som ganske uberettiget. Ifølge et citat af en prædiken er det blevet udtalt, at »hvis et Menneske blot er et højere Dyr, saa er Lægegerningen kun en højere Dyrlægegerning«. Herimod bemærker prof. Th. først, at det afgørende i forholdet bliver dog den rent personlige værdi, som patienten får for lægen, men her er der tale om en følelsesbestemmelse, der ikke kan udmåles efter en bestemt teori, og dernæst at det i virkeligheden er en rent formel ting, når mennesket benævnes som det højest organiserede dyr, ti dermed er der ikke udsagt noget om dets egentlige, inderste væsen. Det forekommer mig, at det rigtige synspunkt bedst vil kunne udtrykkes i en sætning, som er velbekendt i den nyere tænkning, og som går ud på, at bestemmelsen af en værdi er uafhængig af spørgsmålet om dens oprindelse. Een ting er, hvad noget er værd, og noget helt andet er det at forklare, hvorledes det er blevet dertil. Det er mangelen på forståelse heraf, der har givet anledning til alle de hadefulde angreb på Evolutionslæren. Man syntes, at vi selv blev

Digitized by Google

nedsat i vor menneskelige værdighed, fordi vi havde vor oprindelse fra en lavere dyrisk eksistens.

Så omsætter prof. Th. ordene Spiritualisme og Materialisme med to andre ord, nemlig Immanentisme og Fænomenalisme. Med det første betegner han den religiøse bevidsthed, der véd sig i et umiddelbart forhold til Gud; det er en følelsesbestemt livsanskuelse, der sætter forstanden i baggrunden. Fænomenalismen betegner derimod den bevidsthed, der går op i en viden om årsagssammenhængen mellem tingene i verden. Her hersker ikke følelsen, men den erkendende forstand. Så står vi da vælgende overfor de to sandhedsorganer, forstanden og følelsen; de er væsensforskellige, men dog ikke anderledes end at begge har deres ret og må klinge med i vort væsens harmoni. Spørgsmålet bliver kun, hvor akcenten skal lægges. Men der er ingen grund til at de to grupper betragter hinanden med mistro. Det er ligeså urigtigt, når man har benægtet, at Kristne kan være store videnskabsmænd som når man har ment, at Materialister ikke kan være ædle og højhjertede mennesker. Afgørelsen beror ligeså lidt på at den ene part er god og den anden slet som på at den ene er forstandig og den anden dum. Men hvorpå beror den da? Prof. Th. svarer herpå, at man må fæste opmærksomheden ved menneskeåndens mulighed for spaltning, når man vil søge at forstå den religiøse følelse hos en naturvidenskabelig forsker. Og idet han henviser til erfaringerne om en fremtrædende underbevidsthed hos visse mennesker, mener han her at finde nøglen til forståelsen af det religiøse sjæleliv. Visse personer er anlagt for en sådan spaltning. Andre er »prædestineret til at blive »Materialister«, fordi de ikke k a n spalte sig. Deres Tro er en Fortsættelse af deres Erfaring, ikke et andet Omraade«.

En sådan forklaring kan måske synes ret naturlig. Det er ganske almindeligt at betegne modsætningen i livsanskuelse ved betegnelserne: Dualisme og Monisme. Og unægtelig kan det religiøse liv forme sig på en sådan måde, at tanken om en indre splid påtrænger sig os. Et sådant fænomen som ekstasen er i så henseende betydningsfuldt. Men dette er dog ikke afgørende. Efter min mening må hele vægten falde på det spørgsmål, om vi ved bedømmelsen af vort væsen overhovedet kan komme udenom anerkendelsen af en forskelligartet åndelig virksomhed, hvad enten vi nu vil tillægge forskellen en større eller mindre betydning.

Digitized by Google

Vi er jo som førnævnt tridimentionale væsener. Vi *er* ikke alene forstand, men tillige følelse og vilje. Vi har forskellige sjæleævner, det vil sige, at der er ikke en ligefrem overgang fra den ene til den anden. Og nærmere beset samler forskellen sig i forholdet mellem teori og praksis, mellem en forstandsvirksomhed, der helt ser bort fra det personlige og kun er optaget af at finde en nødvendig sammenhæng i tilværelsen, og en bestemmelse af verden ud fra det personlige synspunkt, som er givet med viljens og følelsens karakter. Vi kan som *Comte* udtrykker det forklare mennesket ved verden; det er den teoretiske tænknings opgave. Og vi kan forklare verden udfra mennesket; det sker gennem en praktisk tænkning. Det er sådan distinktion, som oprindelig skyldes den kritiske tænkning. Istedetfor den gamle sammenblanding af personlig og upersonlig erkendelse i en spekulativ enhedsbetragtning gør man nu en forskel på forklaring og vurdering. Det er en følge af den åndelige arbejdsdeling, som *Høffding* også fornylig har henvist til. I den eksakte videnskab er det kvantitative synspunkt det rådende. Her abstraheres fra de kvalitative forskelle, fra værdierne. Det er alene under synspunktet af årsag og virkning at tilværelsen bestemmes. Men kvalitetsbestemmelsen indføres, idet vi går ud fra vort personlige liv som en selvstændig værdi, og i vort praktiske liv handler herefter. Vor bedømmelse af tilværelsen retter sig da efter et andet skema end årsagslovens. Vi ser nu ikke tilbage, men fremad, og idet vi føler os bestemt ved et formål, spørger vi ved alt hvad der sker om, hvortil det fører. Det er den samme verden, vi forholder os til som den, der behandles af videnskaben, men vi ser i begge tilfælde på den på ganske forskellig måde.

At den praktiske bedømmelse i første forstand er følelsesbestemt ligesom den teoretiske er forstandsbestemt, synes ligefrem at være givet. Var vi kun forstandsvæsener, der alene fungerede med vor tænkning, vilde der slet ikke blive plads for noget andet billede af tilværelsen end videnskabens. Men deraf følger da, at livsanskuelsens selvstændighed overfor videnskaben først må anerkendes og derefter forholdet til videnskaben reguleres. Dette anerkendes også af *Høffding* i Religion og Videnskab (pag. 56—57), hvor det hedder: »Videnskab og Filosofi kunne ikke frembringe Tro og ere ikke nok for en personlig Livsanskuelse. Tro og Livsanskuelse voxe uvilkaarligt frem af Livet, og Tænkningen

Digitized by Google

spiller mere en Rolle som begrænsende og prøvende Magt end som den positivt frembringende Aarsag.« Det forekommer mig også, at prof. Th. forudsætter et sådant synspunkt, når han ved det førnævnte spørgsmål om lægens bedømmelse af patienten bemærker, at det er »en rent formel Ting, naar vi benævner Mennesket det højest organiserede Dyr«. Det vil jo sige, at det væsentlige synspunkt for bedømmelsen af mennesket ikke er givet ved den videnskabelige forklaring af dets oprindelse. Den gives først gennem den værdibestemmelse, som anlægges af rent personlige grunde, og i fuld uafhængighed af den videnskabelige forklaring. Det er hvad der udtales af filosofen *Herman Lotze* i hans religionsfilosofi: For sig alene kan en forestillings oprindelseshistorie aldrig afgøre noget om dens rigtighed. Det er det samme som *Harnack* med andre ord udtrykker således, at det at forstå tingenes oprindelse og vækst hverken lærer os noget om tingenes værd eller om vore pligter.

En vis art af dualisme kommer vi således ikke udover. Den er givet med vort væsens forskelligartede karakter. Nu siger prof. Th. at en gruppe mennesker bliver materialister, fordi de ikke kan spalte sig. »Deres Tro er en Fortsættelse af deres Erfaring, ikke et andet Omraade.« Men forskellen mellem de to sfærer er dog anerkendt i disse ord, idet det er erfaringen, som råder i den ene og troen i den anden sfære. Og det afgørende for trosindholdet må efter det foregående blive spørgsmålet om hvorvidt de praktiske værdier er kommet til deres ret. Vi har her med værdier og ikke begreber at gøre. Har vi nok i begreber? Derpå vil mange netop i vore dage og mange af de højtdannede svare nej. Just den arbejdsdeling, vor tid frembyder, viser hen til et supplement til det intellektuelle. Med videnskabens eksakte karakter er dens psykologiske begrænsning givet. Den formår slet ikke at give udtryk for alt, hvad vort sjæleliv rummer af følelser og stemninger. Således har *Albert Lange* forstået det. Og mon en opfattelse af Intellektualismen som en ensidighed ikke skulde være ligeså berettiget som bedømmelsen af dobbeltheden i bevidsthedslivet som unaturlig! Når det nu siges som karakteristisk for Materialistens moral, at »han vil forstaa Relativiteten i alt, og Begreberne S k y l d og F o r t j e n e s t e vil opfattes som det, de er: Skillemønt i det praktiske Liv, men uden Mening eller Værdi i sig selv«, da synes det *mig*, at de praktiske værdier

Digitized by Google

ikke er kommet til deres ret. Men jeg forstår vel, at for prof. Th. er enheden i sjælelivet en praktisk værdi af første rang, således at den opvejer, hvad der ellers kunde synes tabt. Så står vi da overfor en forskellig vurdering, en forskellig grundopfattelse af hvad der er det mest værdifulde i livet. Og her står vi sikkert fast. Længere tilbage kan vi ikke nå. Men med denne erkendelse synes jeg, at der er vundet meget i retning af gensidig forståelse. Jeg finder det så træffende, når prof. Th. siger, at de to opfattelser mødes i ét, i kravet om personlig sandhed. Det er ikke ævnen til videnskabelig tænkning, der bestemmer et menneskes stilling i spørgsmålet om livsanskuelse. Kristne kan ligesåvel være videnskabsmænd som Materialister. Og det er heller ikke den større eller mindre alvor, som er bestemmende. Fritænkere kan være alvorlige mennesker så fuldt som Kristne. Det er igrunden spørgsmålet om normalitet, om åndelig sundhed, der er det afgørende. Det gælder om at finde den livsforståelse, som giver det mest dækkende udtryk for det sammenspil af åndelige kræfter, som udgør en menneskesjæl. Hvad er det normale eller det sandt menneskelige? Enhver vil hævde dette for sin livsanskuelse og han vil afvise enhver anden som mere eller mindre »abnorm«. Men udover vor egen individualitet kan vi ikke nå. Sandheden i højeste forstand, den personlige sandhed eksisterer kun for den enkelte.

Men dermed opgiver vi dog ikke hinanden. Vi er alle mennesker og trods alle forskelle er der dog noget i vort inderste væsen, der forbinder os med hinanden. Vi tror på et idealt drag hos alle, selv om det ikke kan formuleres på tydelig måde. Og idet vi så tror på vort eget livssyns sandhed i kraft af dets idealitet, så vil vi også gærne tænke os, at alle andre, *hvis* de forstod sig selv ret, vilde dele det med os og være glade derved. Så skal anerkendelsen af andres overbevisning ikke lamme os i kampen for hvad vi anser for sandhed og ret. Lad os mødes i den dybe respekt for andres tro! Vi har godt af at tænke på, at vi viser overlegenheden i vort livssyn ikke ved uforstand overfor andres syn, men netop ved at kunne forstå det relativt berettigede i det andet standpunkt. Der er særlig ét punkt, hvor vi Kristne har noget at lære, nemlig i anerkendelsen af den intellektuelle redelighed hos søgende mennesker. Det er ofte i kirken blevet betragtet som noget stort og heroisk, om man kunde lade hånt om

Digitized by Google

de mest begrundede indvendinger fra kritikens side. Man har været blind for den ret, endsige pligt, som en sandhedssøger har til at følge, hvad der pånøder sig ham som en sikker kendsgerning. Her kan der tales om dualisme i slet forstand. Fra en sådan skulde vi gærne tage afstand. Også overfor os selv og vore ævner gælder det om at vise retfærdighed, at give enhver sit. Vi lever i arbejdsdelingens tid og mærker alle følgerne deraf. I videnskaben kan vi følges ad, på religionens område skilles vore veje. Men kan vi tro på hinanden som ærlige sandhedssøgere, da er der vundet meget for os alle.

Digitized by Google

DEN DANSKE KRONE.

Af Dr. polit. FRANTZ PIO.

ET fast og ordnet Pengevæsen har Guldmøntfoden til nødvendig Forudsætning. I Tiden før Krigen, da vore Banksedler var indløselige med Guld, og vi altsaa havde vor Guldmøntfod intakt, kendte vi ikke noget Valutaproblem, og det kunde overhovedet ikke opstaa. Værdiforholdet mellem Kronen, Sterling og Dollars var givet med det respektive Guldindhold af 20 Kr.-Stykket, det engelske Pund og Fem-Dollarsstykket, og dette Værdiforhold kunde, selv om Handelsbalancen var nok saa ugunstig, ikke forrykkes udover det ganske minimale Spillerum, som repræsenteres af Transportomkostningerne for Guldet fra det ene Land til det andet. Valutakurserne kunde derfor kun svinge med Brøkdele af en Procent omkring Pari.

Under et ordnet Pengevæsen eksisterer Valutaproblemet altsaa ikke. Men vi lever ikke mere under et ordnet Pengevæsen. Under Krigstidens Uro og Forstyrrelser maatte alle Landene — undtagen Amerika — ophæve Sedlernes Indløselighed. Hermed blev Forbindelsen mellem Guldet og Sedlerne ophævet, Sedlerne kom til at staa paa egne Ben og blev til Papirpenge. Guldmøntfoden var ophævet og afløst af Papirfod.

Under Papirpengenes Regime er al Fasthed i Pengevæsenet ophævet. Man er nu udsat for Forstyrrelser af en hvilkensomhelst Art og et hvilketsomhelst Omfang, og Forstyrrelserne vil ikke udeblive. Figura viser deres forskellige Omfang ligefra Markkastastrofen i Tyskland til den syge Krone i Danmark.

Der er derfor intet mærkeligt i, at vi har faaet et Valutaproblem her hjemme. Naar Pengevæsenet er skruet 100 Aar tilbage i Tiden, er det intet Under, at vi nu møder de samme Forstyrrelser, som vi kendte fra Tiden før et ordnet Pengevæsens Indførelse.

Situationen er for Øjeblikket den, at den danske Krone har en Guldværdi af 68 Øre. Regnestykket gøres saaledes op. Da Amerika er det eneste Land, der har opretholdt Indløseligheden af sine Sedler og altsaa har bevaret sin Guldmøntfod, maa Papirkronens Guldværdi maales ved dens Værdi i Dollars, som jo er Guld. Denne Værdi er givet med Dollarkursen, der i Øjeblikket

Digitized by Google

svinger omkring 550, d. v. s. at en Dollar koster 5 Kr. 50 Øre i Papir. Da en Dollar indeholder 3 Kr. 73 Øre i Guld, bliver Papirkronens Guldværdi altsaa 68 Øre.

Den gængse Opfattelse, der ikke har gjort sig fortrolig med den Revolution, der er foregaaet indenfor vort Pengevæsen, staar ganske uforstaaende overfor dette Fænomen. Man kan ikke faa sig selv til rigtig at tro, at man her staar overfor en alvorlig Realitet, men man trøster sig med, at det er en af de mange forbigaaende Mærkeligheder, som den forstyrrede Krigstid har fremkaldt, og som atter vil forsvinde af sig selv, naar Forholdene falder til Ro. Man ved, at Valutakursen sættes paa Børsen, og man tror derfor, at der er noget kunstigt ved den lave Kroneværdi, og at den skyldes et tilfældigt Sammenspil af børstekniske og spekulationsmæssige Momenter, uden at der ligger alvorlige, haandgribelige Realiteter bag ved. Man tror derfor paa, at Kronen ved Siden af denne tilfældige Kursværdi har en indre Værdi, der er saa nogenlunde uforandret. Der staar jo stadig trykt paa Sedlerne »Veksles paa Anfordring med Guldmønt«. Man ved vel, at denne Guldudveksling for Øjeblikket er suspenderet, men dette opfatter man som en midlertidig Forholdsregel, der er nødvendiggjort af ydre børstekniske Aarsager. Man ved ogsaa, at Nationalbanken ikke har en kontant Guldbeholdning liggende, der svarer til hele den cirkulerende Seddelmængde. Men man tror fuldt og fast paa, at Nationalbanken er i Besiddelse af Aktiver, der fuldt ud æquivalerer hele Seddelmængdens Værdi i Guld, og dette vilde jo ogsaa være tilstrækkeligt til at underbygge Troen paa Papirkronens indre Paritetsværdi.

Et Blik paa Nationalbankens Maanedsbalance er imidlertid tilstrækkeligt til at vise, at dette ikke er saaledes. Af den cirkulerende Seddelmængde, ca. 450 Mill. Kroner, er ca. Halvdelen, eller 225 Millioner Kroner, dækket ved Guld. At skaffe Guldværdi for de resterende 225 Millioner Kroner Sedler vilde med den nuværende Dollarkurs koste ca. 330 Millioner Kroner. Der vilde herved fremkomme et Deficit paa over 100 Millioner Kroner, et Beløb, som langt overstiger Nationalbankens samlede Aktiekapital og Reserver.

Det har været nødvendigt ved et drastisk Eksempel at ramme en forsvarlig Pæl igennem den naive Tro paa Papirkronens indre

Digitized by Google

Paritetsværdi. Det er nemlig Forestillinger af denne Art, der ligger bagved den gængse Opfattelse, at ydre valutatekniske Foranstaltninger fra Statens eller Bankernes Side kan have nogen virkelig varig Betydning for Hævelsen af Kronekursen. Hvis det virkelig var saa, at Kronen havde en indre Værdi, som blot blev kunstig trykket af børstekniske Forhold, vilde det være klart, at en offentlig Aktion, rettet paa at modvirke disse børstekniske Forhold, vilde kunne gengive Kronen dens naturlige Værdi. Men naar al Tale om naturlig Værdi i denne Sammenhæng er fri Fantasi, og naar Kronens Kursværdi er den eneste Realitet, vi har at gøre med, og tilmed en haard Realitet, der skyldes dybe økonomiske Aarsager, vil det være klart, at rent ydre Foranstaltninger af valutateknisk Art i det lange Løb vil være ganske ørkesløse. Alt, hvad der kan naas ved slige Foranstaltninger, vil være at udglatte Udsvingene fra Dag til Dag, og den Betydning, som dette kan have for Erhvervslivet, skal ingenlunde undervurderes. Men selve den Kurve, som Valutakursen følger over en længere Periode, vil ikke paavirkes en Tøddel heraf. 68 Øre skabes nu en Gang ikke om til 1 Krone ved Diskussioner og Beslutninger indenfor en Rigsdag eller et Valutaraad.

Naar man nu spørger efter de dybere Aarsager til den lave Kronekurs, maa i første Række nævnes *Landets ugunstige Handelsbalance,* d. v. s. at der indføres mere end der udføres. Denne Faktors Betydning er anerkendt fra alle Sider, men i den nærmere Udformning af Synspunktet kommer forskellige Opfattelser frem.

Den gængse Opfattelse hefter sig udelukkende ved Forbruget af færdige udenlandske Varer og mener derfor, at Bedring vil kunne naas ved Importregulering overfor saadanne Varer. Det overses imidlertid herved, at udenlandske Varer ogsaa indgaar som en meget væsentlig Bestanddel i den indenlandske Produktion (danske Cigarer, dansk Mel af amerikansk Hvede o. s. v.).

Det afgørende for Handelsbalancen er derfor ikke, om de forbrugte Varer er færdigfremstillede her eller i Udlandet, men om *der forbruges mere end der tjenes.* Det overskydende Forbrug maa nødvendigvis i en eller anden Form dækkes ved Import fra Udlandet, som ikke betales med Varer, men ved Gældsstiftelse. Det er derfor dette Merforbrug, der er den endelige Aarsag til den ugunstige Handelsbalance.

Digitized by Google

Hvorledes kan det nu gaa til, at Landets brede Befolkningslag, som kun i ringe Grad kan benytte sig af Kredit, i det lange Løb kan forbruge mere, end de tjener?

Jeg skal begynde med et lille Eksempel. En Middelstandsmand med en fast Indtægt af 8000 Kr. ser sin Regning ved at anbringe sin Søn i en af Statens Kostskoler. Han betaler her i Kostpenge 600 Kr., medens Statens Udgift pr. Kostelev — bortset fra Undervisningen — er ca. 1400 Kr. Selv om Mandens private Budget iøvrigt balancerer, bruger han altsaa 8,800 Kr., skønt han kun tjener 8,000 Kr., idet Differencen tilskydes af Staten.

Gaar vi nu fra Middelstandsmanden over til Arbejder- og Funktionærklassen, møder vi det samme Tilskudssystem; det praktiseres der saavel af Stat som af Kommune, det strækker sig over en hel Række af Dagliglivets Felter, og — som Følge af de brede Lag, det her drejer sig om — antager det vældige finansielle Dimensioner. Arbejderklassen har ved Aarets Udgang forbrugt ikke alene sin Arbejdsfortjeneste, men tillige hele det Totalbeløb, som Stat og Kommune i Aarets Løb har ydet som Tilskud i Form af Arbejdsløshedsunderstøttelse, billig Lægehjælp og Hospitalsophold, Hjælpekasseunderstøttelse, og de forskellige andre Former for offentlig Forsorg og Hjælp, herunder i første Række de offentlige Tilskud til Boligbyggeriet. Samme Tilskudssystem i mere indirekte Form foreligger overalt, hvor Stat eller Kommune opretholder højere Lønninger eller kortere Arbejdstid, end der er gældende i det private Erhverv. Det foreligger endvidere overalt, hvor Stat eller Kommune skaber selvstændige, funktionærlønnede Livsstillinger af et Arbejde, som lige saa godt kunde udføres af Pensionister eller Invalider (f. Eks. Parkopsynsmænd, Ledvogtere).

Det samlede Beløb, som Befolkningen saaledes gennem det offentlige Tilskudssystem sættes i Stand til i Aarets Løb at forbruge udover, hvad den har tjent, naar sikkert op i Tal, der langt overstiger det samlede aarlige Deficit paa Landets Handelsbalance.

Hvis Stat og Kommune nu fik samtlige de Udgifter, som Tilskudssystemet medfører, dækket ved Skatter, og disse Skatter toges af det Overskud, som den øvrige Befolkning havde opsparet, vilde der alligevel være tilvejebragt nationaløkonomisk

Digitized by Google

Balance, saaledes at Landets samlede Forbrug var dækket af den samlede Fortjeneste.

Men saaledes er Forholdet ikke. Skønt Skatteskruen er drejet til den yderste Grænse, har Staten ikke opnaaet Balance i sit Budget, men er Regnskabsaar efter Regnskabsaar gaaet ud med Underskud. Dette Underskud er den haarde Virkeligheds Vidnesbyrd om, at *Staten og Landet ikke har haft Raad til at drive et Tilskudssystem i det Omfang, hvori det er drevet.* Underskudet repræsenterer det Beløb, som Staten har sat Befolkningen som Helhed i Stand til at forbruge udover, hvad den har tjent; dette Underskud maa nødvendigvis forme sig som et Deficit i Landets Handelsbalance overfor Udlandet og afsætter derigennem med logisk Nødvendighed sin Virkning paa Kronens Kurs.

Men selv om Staten virkelig fik sine Forsørgelsesudgifter dækket gennem Skatter, er Sagen ikke færdig dermed. Skatterne er nu saa høje, at de danner en alvorlig Hindring for Kapitalopsparingen. Det turde derfor være et Spørgsmaal, om de Overskud, som Skatterne lader tilbage i de Bedrifter, som overhovedet giver Overskud, er i Stand til at opveje Tabene i de talrige Bedrifter, der i disse vanskelige Tider arbejder med Underskud eller har maattet standse paa Grund af Tab. Hvis dette ikke er Tilfældet, opstaar der indenfor den samlede private Økonomi et Overskudsforbrug, der uvægerlig maa afsætte sine Virkninger i Handelsbalancen og Kronekursen.

Undersøgelsen af den her fremdragne Aarsag til Valutamiseren, Handelsbalancen, fører os altsaa til det Resultat, at en Bedring af denne og derigennem af Kronekursen, kun kan opnaas ved, at Stat og Kommune indskrænker det offentlige Tilskuds- og Forsørgelsessystem saaledes, at det holdes indenfor de Rammer, som Landet har Raad til. Hertil maa kræves en saadan Indskrænkning, at 1) de offentlige Budgetter balancerer, og 2) at Skatterne kan reduceres saaledes, at den private Kapitalopsparing atter kan blive effektiv.

Den Pris, som den varige Bedring af Kronekursen saaledes koster, kan maaske synes lovlig dyr for en demokratisk Tankegang, men man kan nu ikke paa en Gang kaste Kronen i Grams i Indlandet og samtidig hævde dens Kurs overfor Udlandet.

Hvis nu virkelig Handelsbalancen blev bragt i Ligevægt, vilde Kronen saa komme helt op i Pari? Nej, det vilde den ikke. Der

Digitized by Google

er med andre Ord — foruden Handelsbalancen — en anden, indenfor Landets egne Grænser liggende Aarsag til den lave Kronekurs. Denne anden Aarsag er *Seddelinflationen.*

Det praktisk Liv har allerede givet os et Fingerpeg i denne Retning. I Aaret 1921 bevirkede en Række sammentræffende Omstændigheder, at vor Handelsbalance i en meget stor Del af Aaret praktisk set var i Ligevægt, idet Importen ikke oversteg Eksporten med større Beløb, end der omtrentlig kunde dækkes af de saakaldte usynlige Indtægter. Kronekursen bedrede sig da ogsaa betydeligt, men kom dog ikke i Pari. Vi naaede den Gang en Dollarkurs af ca. 450, hvilket svarer til en Guldværdi for Kronen af 83 Øre. De manglende 17 Øre maa altsaa skyldes en anden Aarsag end Handelsbalancen, og denne anden Aarsag er — som anført — Seddelinflationen.

Dette Moment er af ren intern, indenlandsk Karakter, og det er jo paa Forhaand klart, at naar Forhold indenfor Landets Grænser bevirker, at Kronen ikke mere har sin fulde Guldværdi, kan en ligevægtig Handelsbalance ikke puste mere Værdi i den.

Først et Par Ord til Forklaring om, hvad Seddelinflation er.

Inflation betyder Oppustning, og Seddelinflation betyder derfor en kunstig Oppustning (Forøgelse) af Seddelmængden udover det Maal, som Erhvervslivet kræver, saaledes at Sedlernes Værdi falder under den normale Guldværdi (Pari).

Saalænge Banksedlerne er indløselige, er Seddelinflation umulig, fordi Sedlerne til enhver Tid kan ombyttes med Guld og derfor aldrig kan falde under Guldværdien.

Men naar Sedlerne erklæres for uindløselige, bliver Forbindelsen med Guldet afbrudt. Sedlernes Værdi er nu løsrevet fra Guldets og gaar sine egne Veje. Og Vejen er den, som 100 Aars Erfaring har belært os om, at Sedlernes Værdi nu kun bestemmes ved deres Mængde; jo flere der udstedes, desto mere falder deres Værdi eller Købeevne, d. v. s. desto højere stiger Varepriserne.

At Banken fastholder samme delvise Gulddækning som i Indløselighedstiden — hos os skal den halve Seddelmængde være dækket med Guld —, forandrer intet i dette Forhold. Da Sedlerne jo ikke i Øjeblikket kan indløses mod noget som helst, refererer Gulddækningen sig i Virkeligheden til en ubestemmelig Fremtid og har ingen Betydning for Bestemmelsen af Sed-

Digitized by Google

lernes Værdi i Nutiden. Kun indirekte kan Gulddækningen komme til at spille en Rolle, nemlig ved at lægge et vist Baand paa Seddeludstedelsen, saaledes at den ikke kan foregaa ganske i det Blaa. Men det vil paa den anden Side let ses, at en Skala, hvorefter der kan udstedes to Papirkroner for hver Guldkrone, der henlægges, aabner et ret vidt Spillerum for Forøgelsen af Seddelmængden.

Naar Seddelbanken er en Statsbank, saaledes at Staten har frie Hænder med Seddeludstedelsen, er Vejen ned ad Skraaplanet sikker. Historien viser, at ingen Stat har kunnet modstaa Fristelsen til, naar den kommer i Pengetrang, at afholde sine Udgifter ved at trykke Sedler. Enden er altid blevet en saadan Masseudstedelse af Sedler, at disse er blevet omtrent værdiløse og Pengevæsenet ødelagt. Vort hjemlige Eksempel er Statsbanken fra 1773, der endte med Statsbankerotten i 1813.

Belært af disse sørgelige Erfaringer gik man her i Landet — ligesom i andre Lande — over til den Ordning, at Seddeludstedelsen fratoges Staten, og overlodes til en privat, af Staten uafhængig Bank, Nationalbanken.

Naar Seddeludstedelsen er overladt til en privat Bank, har man — selv om Sedlerne er uindløselige — paa Forhaand en vis Garanti mod Inflation. Den private Bank udgiver kun sine Sedler i Form af Laan, og man har da, dels ved de stillede Sikkerheder, dels ved de produktive Formaal for Laanene, en vis Garanti for, at der ikke udstedes flere Sedler end Omsætningen kræver. Men i det Øjeblik, Laanet ydes til Staten til Dækning af dennes løbende Udgifter, forandres Billedet fuldstændig. Et saadant Laan betyder, at et til Laanet svarende Seddelbeløb kunstig presses ud i Omsætningen udover den Seddelmasse, som denne kræver. Følgen heraf maa, naar Sedlerne er uindløselige, uvægerlig blive, at Sedlernes Værdi falder. Sedlerne vil nu — selv om der er Ligevægt i Landets Handelsbalance — faa Kurs mod Guld.

Det er selvfølgelig ligegyldigt, om Laanet til Staten ydes direkte eller i Form af Belaaning af Statsobligationer. I begge Tilfælde vil Virkningen blive ganske den samme, som da Staten i Statsbankens Dage selv lod Seddelpressen gaa.

I Tyskland og Frankrig er Marken og Franken ad denne Vej — ved Seddelbankens Laan til Staten — malet ned til henholds-

Digitized by Google

vis Værdiløshed eller tredjedels Værdi. Ingen er vel i Tvivl om, at det er Seddelpressen og ikke Handelsbalancen, der har fremkaldt Markkatastrofen eller den tredjedels Frankværdi. De færreste tænker derimod paa, at vi herhjemme har været et lille Stykke inde paa den samme Vej.

I Krigsaarene slog vor daværende Regering ind paa den usalige Politik ved direkte Statstilskud at holde Prisen nede paa Befolkningens Livsfornødenheder, særlig Brødet, skønt Staten ikke i sine løbende Indtægter kunde skaffe Dækning for de utallige Millioner, som disse Foranstaltninger kostede. De kunde derfor kun gennemføres ved Seddellaan fra Nationalbanken, og denne stillede da beredvillig disse Midler til Disposition. Krigstidens billige Brød blev saaledes for en stor Del tilvejebragt ved at lade Seddelpressen gaa. Det var et lige saa unyttigt som kostbart Stykke Demokrati, der den Gang praktiseredes. Unyttigt, fordi det billige Brød praktisk set intet betød for Befolkningen, saalænge Krigsindtægterne løb; kostbart, fordi det i Virkeligheden kostede Landet et godt Stykke af den Valutaforringelse, som vi nu kæmper en fortvivlet Kamp imod. Historiens Dom vil sikkert ikke blive mild hverken over Regeringen, der fejrede den Slags demokratiske Orgier, eller over Nationalbanken, der svigtede sin historiske Opgave og lod Seddelpressen gaa efter Statens Fløjte.

Parallellen med Tyskland og Frankrig er tydelig nok, men det er Forskellen ogsaa. Disse Lande var i Krig; det var Danmark ikke.

Ogsaa paa et andet Punkt har Nationalbanken bidraget til at forøge Seddelinflationen. Naar denne først er begyndt, tager den private Spekulation fat og driver Priserne, særlig Aktiekurserne, stadig højere i Vejret. For at denne Bevægelse kan holdes i Gang, maa Belaaningen stadig følge Trop med Prisstigningen, og Spekulationen stiller derfor stadig forøgede Laanekrav. Selv om der her stilles bankmæssig Sikkerhed, kan saadanne Laan, der beredvillig følger Spekulationen, meget vel fremkalde en unaturlig Forøgelse af Seddelmængden og altsaa en forøget Inflation. Men intet Øjeblik under Krigstidens vildeste Spekulation saa vi Nationalbanken bremse denne, ved Diskontoforhøjelser eller Kreditindskrænkninger.

Resultatet af, at Nationalbanken beredvillig har bøjet sig for

Digitized by Google

Statens og Spekulationens Laanekrav er saaledes blevet, at der nu cirkulerer en overtallig Seddelmængde, der — uanset Handelsbalancen — nødvendigvis maa trykke Kronen et Stykke ned under Pari. Tallene fra det praktiske Liv taler ogsaa i høj Grad herfor. Før Krigen var den cirkulerende Seddelmængde ca. 150 Mill. Kroner, nu er den ca. 450 Mill. Kroner, en Forøgelse, der ikke lader sig forklare ved naturlige Aarsager, Omsætningens Forøgelse og Stigningen i Priserne paa Verdensmarkedet (altsaa i Guld).

Betydningen af dette Inflationsmoment vil jeg efter Erfaringen fra 1921, hvor en nogenlunde ligevægtig Handelsbalance gav os en Dollarkurs af 450 eller en Kroneværdi af 83 Øre, bedømme saaledes, at det har 17 Øre af Kronens Værdiforringelse paa sin Kappe. Af Kronens samlede nuværende Værdiforringelse paa 32 Øre falder saaledes efter mit Skøn 15 Øre paa Handelsbalancen og 17 Øre paa Seddelinflationen.

Vejen til at retablere denne sidste Del af Kronens Værdiforringelse er givet med den Aarsag, der har fremkaldt den. Vejen — og den eneste Vej — er herefter den at indskrænke Seddelmængden, en Indskrænkning, der maa føres frem til det Punkt, hvor Kronen under en ligevægtig Handelsbalance kan holdes i Pari. Dette Punkt maa Erfaringen vise.

Da Udstedelsen af Sedlerne er sket ved Laan, kan Inddragelsen kun ske ved at indskrænke de bestaaende Laan dels til Staten, dels til de private.

For Staten betyder dette et Krav om yderligere Indskrænkning af sine Udgifter, saaledes at den ikke blot faar Balance paa sit Budget, men tilmed faar et Overskud tilovers til Afvikling af sin indenlandske Gæld. Der skal en god Slump Optimisme til at tro, at dette vil være muligt under et demokratisk Regimente, hvor Regering og Rigsdag altid vil være svage overfor Vælgernes Krav.

Overfor de private vil Seddelinddragelsen forme sig som direkte Laaneindskrænkninger, der kun kan gennemføres ved Diskontoforhøjelse og Kreditnægtelser. De Midler, der her nødvendigvis maa bringes til Anvendelse, vil ved Fordyrelse af Vekselomsætningen og Renteudgifterne og ved direkte Indskrænkninger af de løbende Kreditter uundgaaelig drage en Række af Fallitter med sig, men hertil kommer yderligere, at selve Prisfaldet,

Digitized by Google

som er den logiske Følge af Seddelinddragelsen og den stigende Kroneværdi, er ensbetydende med »daarlige Tider« for alle Landets Erhverv, for gode og daarlige Foretagender i Flæng. Seddelinddragelsen vil saaledes i hele den Aarrække, i hvilken Processen staar paa, virke som en Svøbe for hele Landets Erhvervsliv. Naar Erhvervslivets Mænd, der nu er saa ivrige Talsmænd for Retableringen af den fulde Kroneværdi, bliver fuldstændig klar over den Pris, som dette vil koste, tror jeg, at deres Begejstring vil kølnes betydelig.

Jeg stiller mig derfor noget skeptisk overfor Muligheden af den fulde Retablering af Kroneværdien, idet jeg ikke tror, at Befolkningen vil være villig til at paatage sig de Byrder, som Retableringen koster, naar den først bliver klar over disse Byrders Alvor. Udlandets Bedømmelse gaar i samme Retning. Den engelske Forfatter Keynes henregner i sine Artikler om »Reconstruction in Europe« Danmark til de Lande, der ikke har nogen Mulighed for i en nær Fremtid at retablere sin Valuta. Til de Lande, der har denne Mulighed, henregner han derimod England, Holland, Sverige, Schweits og Spanien, altsaa foruden England alle de nevtrale Lande undtagen Danmark og Norge. Vi er altsaa Fux i Klassen næstefter Norge, der dog kan undskylde sig med, at dets bærende Erhverv — Skibsfart og Fiskeri — er ramte af Krisen i en ganske særlig kastastrofal Grad.

Jeg maa tilstaa, at jeg ikke ser nogen særlig Ulykke i, at Kronen nedskæres til den Værdi, hvortil den vil fæstne sig, naar Handelsbalancen atter bliver ligevægtig, altsaa til den indre Værdi, som den virkelig har, idet den da kan gøres indløselig i Guld paa denne nye Basis. En saadan Nedskæring vil selvfølgelig ikke sige, at Papirkronen eller bestaaende Kronefordringer (Obligationer, Gældsbreve og lign.) nedskrives med nogetsomhelst Beløb. Det vil derimod sige, at Guld-Tikronen fremtidig udmøntes med saa meget ringere Guldindhold, som Nedskæringen andrager, saaledes at Tikronesedlen derefter kan indløses med den nye reducerede Guldmønt. Hvis Papirkronen — saaledes som jeg skønner — under en ligevægtig Handelsbalance vil fæstne sig ved en Værdi af 83 Øre, vil den her omhandlede Nedskæring altsaa betyde, at Guld-Tikronen reduceres med 17 pCt. af sit nuværende Guldindhold, saaledes at Sedlerne bliver indløselige med denne nye mindre Guldmønt.

Digitized by Google

Ti-Kronesedlen bliver altsaa ganske uforandret, og man kan købe ganske det samme for den som før, og man faar ogsaa ganske det samme Kvantum Guld for den som før, men medens man tidligere kun kunde skaffe sig dette Guld ad en Omvej — nemlig ved at købe Dollars —, vil man fremtidig kunne faa nøjagtig det samme Kvantum Guld ved at veksle den i Nationalbanken.

Nedskæringen af Kronen forandrer saaledes absolut intet i den foreliggende Situation, og medfører ikke Tab for nogensomhelst udover det Tab, som han allerede har lidt. Det er ikke i Nedskæringen af Kronen, men i den forud for Nedskæringen gaaende Værdiforringelse af Kronen, at Tabet ligger. Ulykken er Værdiforringelsen, ikke Nedskæringen. Kronens Værdiforringelse har medført en uendelig Række af skjulte Tragedier i smaa Rentenyderes, Obligationsejeres og Pensionisters Hjem, men Ulykken *er* jo sket, Tragedierne *er* udspillede, og Situationen bliver ikke værre ved, at man deklarerer den. Intet Menneske bliver en Øre fattigere ved en saadan Deklaration.

Noget andet vilde det være, hvis man ved Retableringen af Kroneværdien kunde give de Mennesker, der har lidt under Værdiforringelsen, tilbage, hvad man har røvet fra dem. Men dette lader sig ikke gøre.

Retableringsprocessen vilde under alle Omstændigheder strække sig over en Aarrække, og forinden vil Størstedelen af Rentenyderne og Pensionisterne være døde, og Obligationerne vil være komne paa andre Hænder. Retableringen af Kroneværdien vil blive til Benefice for de nye Obligationsejere, som har erhvervet deres Obligationer, efter at Værdiforringelsen har fundet Sted. Retableringen af Kroneværdien vil derfor blive en Gave til de nye Obligationsejere, ganske ligesom Værdiforringelsen var et Rov fra de gamle. For at sone, hvad man i sin Tid røvede fra Hr. Petersen, vil man nu give en Gave til Hr. Sørensen.

Retableringen af den fulde Kroneværdi vil ogsaa i ganske overordentlig Grad forhale det Tidspunkt, da vi atter kan erklære vore Sedler for indløselige og dermed vende tilbage til Guldmøntfoden og til et fast og ordnet Pengevæsen. Naar om nogle Aar England, Sverige, Schweits, Holland og Spanien vender tilbage til Guldet, vil det næsten være en Livsbetingelse for Danmark at kunne følge med, men det vil ikke være muligt,

Digitized by Google

hvis man ikke kapper den sidste og tungeste Ende af Kronen af. Danmarks Prestige i Udlandet vil sikkert lide mere ved da at blive staaende i Papirstaternes Række, end ved at foretage den Nedskæring, som er nødvendig for at følge med Landene med ordnet Pengevæsen. I Realiteten er Nedskæringen Udlandet ganske uvedkommende. Vor Gæld til Udlandet er i Sterling og Dollars og er selvfølgelig ganske uberørt af, hvorledes vi manipulerer den hjemlige Krone. Kun for saa vidt danske Obligationer er paa fremmede Hænder, kan der være Tale om Kronegæld til Udlandet. Men om de udenlandske Obligationsejere gælder det jo ligesom om de indenlandske, at de ikke lider noget Tab ved selve Nedskæringen. Paa de internationale Valutakonferencer i Bryssel og Genua er det da ogsaa blevet fastslaaet, at udenlandske Obligationsejere er underkastede Hjemlandets Ordning af sin Valuta.

Medens en Nedskæring af Kronen saaledes ingen principielle eller praktiske Vanskeligheder møder, vil det paa den anden Side ses, at Guldindløseligheden kun med Tryghed kan genoptages, naar vor Handelsbalance er bragt i Ligevægt, idet en ugunstig Handelsbalance ustandselig vil drage Guldet ud af Nationalbanken. Det er derfor en Nødvendighed at retablere Handelsbalancen og derfor ogsaa nødvendigt at retablere Kroneværdien op til det Punkt, hvor den vil fæstne sig, naar Landets Økonomi er bragt i Orden. Men udover dette er der ingen Nødvendighed. En yderligere Retablering af Kroneværdien til fuld Paritet, altsaa en Retablering af det Stykke af Værdiforringelsen, der skyldes Inflationen, er ikke nødvendig; den er derhos praktisk uoverkommelig, den vil være en Svøbe for vort Erhvervsliv, den vil ikke tjene noget fornuftigt, praktisk Formaal, og Forsøget paa at gennemføre den vil hindre Danmark i at komme paa den rigtige Side, naar om faa Aar den store Skillelinie skal drages mellem de Lande, der vender tilbage til ordnet Pengevæsen, og de Lande, der bliver tilbage i Mudderet.

Digitized by Google

ØSTERSØPOLITIK FØR OG NU.

Af Cai Schaffalitzky de Muckadell.

ØSTERSØEN har altid været et uroligt Farvand — ikke alene i fysisk Forstand for de Skibe, der befarer det, men ogsaa i politisk Forstand for de Statsskibe, hvis Styrere er henviste af Forholdenes Magt til at tage Østersøen med i deres Beregninger.

Østersøen er i geografisk Henseende præget af de mange Stater, der ligger langs dets Bredder — Stater af stor Betydning for Samkvemmet i Verden og Stater, der alle sidder inde med betydelige Handelsinteresser. Nogle af disse Stater grænser alene til dette Farvand, andre har et saa betydeligt Kystomraade mod Østersøen, at de først og fremmest i alle deres Forhold præges deraf. Ud fra dette fælles Farvand fører kun én Vej, der er paa to af Magternes Hænder, en Vej, der er let spærrelig paa Grund af sine Dybdeforhold og sin Snæverhed. Alle disse Magters mere eller mindre modsat rettede Interesser har i Tidens Løb ofte løbet i Kryds, og naar hertil kommer, at Østersøstaternes Produktion spiller den største Rolle for hele det øvrige Europa — ja for hele Verden — er dette Farvands politiske Betydning uomtvisteligt.

Hvis man tror paa, at Historien er en stadig Gentagelse af sig selv, vil det være af Interesse at lade denne danne Grundlaget for de Betragtninger, man anstiller, og da tage sit Udgangspunkt ved Valdemarstiden, hvor de til Østersøen grænsende Stater var kommet ind under faste Former, og hvor Danmark takket være Absalons faste Haand og Valdemarernes kraftige Regering var bleven den førende Østersømagt.

Danmarks Magtstilling var i det væsentlige et Resultat af Kampene mod Venderne, men paa den tidligere vendiske Kyst anlagdes nu en Række Stæder, der under Brydningerne i det tyske Rige befolkedes med tyske Kolonister, som oftest Folk af høj Kultur og med vidtskuende Handelsblik, og umærkelig gled Søhandelen fra de nordiske Riger over paa Hansestædernes Hænder. Som naturligt Mellemled mellem den sydeuropæiske og den skandinaviske Kultur udvikledes de yderligere paa en Tid, da Søvejen rundt Skagen var truet af tusinde Farer.

Digitized by Google

Som tidligere danske Byer og med deres vundne Kapitalkraft i Ryggen, erhvervede Hansestæderne sig snart store Privilegier hos de lidet fremskuende Fyrster i Norden, i hvis Lande der ofte herskede politisk Virvar, med det Resultat, at praktisk talt hele Østersøhandelen gik over paa deres Hænder.

I Vesteuropa havde paa denne Tid Hollænderne oparbejdet sig til et usædvanligt dristigt og heldigt Handelsfolk, og deres Handel strakte sig snart ud til Østersøen, hvor de øjnede store Fordele. Sammen med den vaagnede Modstand imod Hanseforbundets Magt hos de skandinaviske Folk virkede Hollændernes Konkurrence til dettes Undergang, og selv om Forbundet levede længere, beseglede dog dets Skæbne i det væsentlige i Grevens Fejde.

De to skandinaviske Magter, Danmark-Norge og Sverige, stod nu frit, og imellem dem begyndte den Kappestrid, der skulde præge de næste to Aarhundredes til saa megen Skade for begge Lande.

Til Erhvervelsen af et varigt Handelshegemoni var det selvfølgelig af største Betydning at eje saa meget af Østersøens Kyst som muligt — netop fordi dette manglede Hansestædernes Politik, var deres Kraft bleven knækket. Danmark havde her Fordele, da det først og fremmest ejede hele Sydsverige — med Hovedindgangen til Østersøen ved Sundets to Bredder. Men ogsaa Dele af den tyske Østersøkyst og af de baltiske Østersøprovinser samt Bornholm og Gotland — hvis Hovedstad fra gammel Tid hed »Østersøens Øje« — indgik i Beregningerne med stor Værdi. Danmark havde ogsaa som Udtryk for sin Magt i 1448 indført Sundtolden, som ingen af de paa Østersøen farende Magter vovede at modsætte sig.

Efter den nordiske Syvaarskrigs nærmest uafgjorte Resultat fulgte Kalmarkrigen som en dansk Sejr, men Sverige var ikke tilsinds at give op i det lange Løb, dertil havde det forholdsvis store Rige altfor lille en Kyst. De svenske Vasakonger rettede dog foreløbig deres Blik mod Øst, hvor en ny og stærk Østersømagt, Rusland, havde begyndt at gøre sig gældende. I en Række af Kampe fordrev Sverige Rusland fuldstændig fra den finske Bugts Sydside og bekæmpede ogsaa med Held Polen, der havde Kyststrækning omkring Danzig med sin Handelsaare Weichselfloden. I 1617 kunde Gustav Adolf efter Freden i Stolbova skrive

Digitized by Google

de stolte Ord: »Nu kan Russen ikke med en Baad uden vor gode Vilje komme ud i Østersøen«.

I Besiddelse af Livland, Estland og Ingermanland og med Tolden fra de polske Floder i sin Pengekasse, stod Sverige vel rustet til at gribe ind i Trediveaarskrigen og arbejde paa Gustav Adolf og Aksel Oxenstiernas store Plan. Denne gik ud paa at erobre hele den tyske Østersøkyst og derved skabe ligesom et Befæstningssystem, hvor denne Kyst var Volden udenom Graven, Østersøen, med Sverige som Centralfæstning. Lykkedes dette, vilde det næste Skridt være at slutte Ringen ved først og fremmest Skaanes og dernæst selve Danmarks Erobring, og om dette end laa udenfor de svenske Statsmænds Tanker endnu, skulde den Tid komme, da det ikke gjorde det, og at dette betød Krig med Danmark, kunde ikke overses.

I det væsentlige var Østersøen foreløbig delt i en østlig — svensk — Interessesfære og en vestlig — dansk —, hvori indgik Herredømmet over Elben og Weser med tilhørende Toldopkrævning. Danmark var imidlertid uheldigt i sin Deltagelse i 30-Aarskrigen og reddedes kun fra Tilly og Wallensteins Hære ved Flaaden; Sverige derimod, der valgte et gunstigere Øjeblik til sin Deltagelse, gik fra Sejr til Sejr.

Gustav Adolfs Medbejler til Herredømmet over Østersøen, Christian 4., fulgte med største Ængstelse Sverigs Vaabenheld. Det af Gustav Adolf tilbudte Kampfællesskab havde den danske Konge afslaaet 1629 paa det bekendte Møde i Ulfbæk Præstegaard, og under Sveriges Kamp i Tyskland arbejdede man i Danmark med Kraft paa at befæste sin Magtstilling i Østersøens vestlige Del og gik paa en for Sverige højst generende Maade videre i sin Opkrævning af Øresundstolden — hvad der ogsaa opirrede Hollænderne.

I 1643 gik det da ogsaa løs, og to Aar senere maatte Danmark give op og tage imod Brømsebrofredens haarde Vilkaar. En hollandsk Flaade viste sig i Sundet og fremtvang de ønskede Toldlettelser, medens Danmark til Sverige maatte ofre Gotland og Øsel, samt indrømme Sverige fuld Toldfrihed for sig selv og sine Østersøprovinser overalt, hvor Told krævedes.

Ved Brømsebrofreden afsluttedes Danmarks Storhedsperiode. Drømmen om et Østersøherredømme var rystet i sine Grundpiller og rystedes yderligere 3 Aar senere ved den westphalske

Digitized by Google

Fred, hvor Sverige erhvervede sig Forpommern med Rügen — ja selv Herredømmet over Elben og Weser. Sverige beherskede nu alle Østersøens Floder med Undtagelse af Neva, Weichsel og Njemen.

Med største Interesse havde Hollænderne fulgt Stridens Udvikling og ved flere Lejligheder afsendt Søstyrker til Østersøen. Nu begyndte ogsaa Hollændernes store Verdenskonkurrent, England, at give Agt paa disses Færd i Østersøen og hele Østersøspørgsmaalet. Store Interesser stod paa Spil for disse to stærke Sømagter, ikke alene af Hensyn til selve deres Søhandel, der navnlig for Hollændernes Vedkommende var overordentlig blomstrende, men ogsaa af militære Hensyn, fordi en Mængde Produkter, der var uafviselig nødvendige til Udrustningen af en Sejlkrigsflaade, hentedes herfra.

Østersøen i en enkelt Magts Haand var ganske uforeneligt med de to Vestmagters Interesser og deraf fulgte i direkte Følge, at de væsentlig var i Opposition til Danmark, der ejede begge Øresunds Bredder og — da dette var Hovedvejen til Østersøen — kunde kræve Told og lukke hele dette Farvand af.

Dette fik sit klarest tænkelige Udtryk i den næste Krig. At Carl Gustavs Rige ved Roskildefreden 1658 forøgedes med Skaane, passede Vestmagterne godt, men mere maatte Sverige ikke faa, og under hans Erobringsforsøg anden Gang, hvor hele Danmarks Erobring var hans Maal, samledes en imponerende engelsk og hollandsk Flaadestyrke i vore Farvande. Vel gik Englænderne hjem for at medvirke til Stuarternes Genindsættelse, men deres Tilstedeværelse havde vist, at de skinsygt vaagede over, hvad Hollænderne foretog sig. Deres Politik løb parallelt med disses, saalænge de arbejdede paa at skabe Ligevægt imellem de to nordiske Riger, og Hollænderne understøttede da ogsaa uhindret af dem Danmark, saaledes at Svenskernes Planer strandede. Men Skaane fik Danmark ikke tilbage, Sundets Bredder var nu paa to Magters Hænder.

I Danmark tabte man ingenlunde sit Maal — Østersøherredømmet — af Syne. Vejen dertil var blot bleven længere og gik nu over Skaanes Generobring, og herom drejede den næste Krig sig da ogsaa. I denne deltog ganske vist Hollænderne aktivt til Søs, men Rollerne var nu byttede om; nu var det Danmark, der hjalp det af Frankrig og England haardt truede Holland, og

Digitized by Google

for dette Land var Østersøspørgsmaalet nærmest udskudt til bedre Tider.

Spørgsmaalet kom som bekendt aldrig til at foreligge, da Danmark og Sverige viste sig lige stærke, og i de følgende Aar udspilledes sidste Akt af den store Kamp mellem England og Holland, med det Resultat, at England blev Verdens førende Sømagt. Med dette Land maatte Østersøens Magter i de kommende Tider regne. Hollandske Flaader saas ikke mere i Østersøen efter Freden i Travendal 1700.

I Stedet for Hollænderne fik Sverige og Danmark med Rusland at regne. Dette Lands Afspærring fra Havet var en altfor unaturlig Ting, og Peter den Store satte sig derfor som Maal at erobre de svenske Østersøprovinser, hvad der lykkedes ham i den næste Krig, den store nordiske Krig. Som Sveriges fødte Fjende var Ruslands Deltagelse i Krigen paa dansk Side derfor givet.

Danmarks Vinding i den store nordiske Krig var som bekendt i det væsentlige kun, at Sverige maatte opgive Toldfriheden i Øresund; des større var Ruslands. Efter at dette Lands nyskabte Flaade havde hærget Sveriges Kyster paa det frygteligste — Hudiksvall, Sundsvall, Hernøsand, Umeå og Piteå gik op i Luer — maatte Sverige gaa til Freden i Nystad og afstaa sine Østersøprovinser og Dele af Finland.

Engelske Flaader havde i den store nordiske Krig vist sig i Østersøen og i denne Krigs sidste Aar assisteret Sverige, saaledes at Ruslands Erobringer begrænsedes, men Englænderne havde for meget at gøre i den store Verden til at træde kraftigt op imod Rusland. Skønt det langtfra var i Englands Interesse, at Rusland arbejdede sig frem til en Østersømagt, enten undervurderede England Rusland eller ventede til anden Lejlighed.

Men Peter den Stores Politik døde ikke med ham — hans Efterfølgere fortsatte den, og den følgende Række af Kampen fik Sverige Lov at føre alene. Hjælp fra Danmark fik Sverige ikke, skønt ogsaa Danmark var interesseret i, at Rusland ikke voksede sig for stærkt til Søs.

Til Fuldstændiggørelsen af Peter den Stores politiske Testamente hørte Finlands Erobring, og det 18. Aarhundredes Østersøpolitik er derfor ogsaa præget af Kampen om dette Land — en Kamp, der som bekendt afsluttedes i 1809 med Ruslands Sejr.

Digitized by Google

Finland blev føjet ind i det russiske Magtkompleks, og dettes Østersøpolitik var ved Besiddelsen af den finske Bugts Bredder foreløbig bragt til sin logiske Slutning.

Ruslands Østersøpolitik var altid bleven betragtet med Mistænksomhed i England, men dette Land stod netop da ved Højdepunktet af de Kampe, det snart i et Aarhundrede havde ført med Frankrig om Herredømmet over Verdenshavene og kunde derfor ikke optræde med Kraft overalt. Ruslands Deltagelse i det bevæbnede Neutralitetsforbund, der jo var direkte rettet imod England, gjorde ikke Sagen bedre, og dette Forbund, hvori Danmark-Norge, Sverige og Prøjsen deltog, fik næsten Karakter af et Østersøforbund.

England slog da ogsaa til, saasnart det var muligt, og Kanondrønene foran Danmarks Porte i 1801 var Indledningen til Kampen mod Forbundet. Danmark laa først paa Vejen og blev derfor den Stat, der først blev angrebet. Da Rusland og Sverige ikke kunde hjælpe, fik England hurtig Sagen bragt til en nogenlunde tilfredsstillende Ordning, men virkelig aktiv Østersøpolitik formaaede England alligevel ikke at drive. Vel kunde det støde Dolken i Danmarks Ryg i 1807, men det var dog — ligesom godt 100 Aar senere — Verdenssituationen, der overskyggede alt og kaldte den engelske Flaadet andetsteds hen. To Aar efter stod Rusland ved Peter den Stores Maal! Finlands Erobring var fuldbyrdet, uden at England havde formaaet at forhindre det, tiltrods for, at en engelsk Flaade havde kæmpet paa Sverigs Side.

Fra 1807—14 var England praktisk talt tvungen til stadig at holde en Flaadestyrke i Østersøen for at holde Vejen aaben for sin Handelsflaade. Det var dog kun Naalestik, Danmark tilføjede Sir James Saumarez og hans Mænd, og i 1812 skiftede Rusland endog Farve som Følge af Napoleons Fastlandsspærring, saaledes at Danmark nu havde alle Østersøens Magter og Verdens største Sømagt imod sig. Resultatet blev Adskillelsen mellem Broderlandene Danmark og Norge i 1814.

I den derpaa følgende Tid herskede der en ukendt Ro i Østersøen. Europa slikkede sine Saar, og de skandinaviske Riger reduceredes mere og mere til Sømagter af lavere Rang. I Sverige havde der, som rimeligt, bundfældet sig et Fjendskab mod Rusland, et Fjendskab, der har præget dets Politik helt op til

Digitized by Google

vore Dage, og som parredes med en Uro for, hvad dette mægtige Riges næste Skridt skulde blive.

Ved Tabet af Norge var Danmarks politiske Forhold blevet totalt forandrede. Fra at være et Rige, hvis Dele skiltes af et stort og uroligt Hav, og fra at have haft en lige saa stor og besværlig Kyststrækning at vogte, blev Danmark nu en Stat med et meget begrænset Territorium og med kun sine egne indre Farvande at værge. Snart skulde ogsaa dette gøres nødig.

Uroen kom fra Tyskland, hvor der i Folket dæmrede en Trang til at blive den Sømagt, dets Kysters Udstrækning synes at berettige, og i Krigen 1848—50 havde Tyskland set Følgerne af sin Splittelse og sin manglende Sømagt.

Endnu i 1864 kunde danske Orlogsmænd forurolige Tysklands Handel i Nordsøen, men dermed var det ogsaa Slut, og da Østrigs kraftige Flaade truede med at trænge ind i Kattegat, jævnsides med at de fjendtlige Hære havde erobret hele Jylland, var Danmark kuet. Tysklands Politik førte til det forønskede Resultat, ved at Danmarks Grænser skødes længere mod Nord, og ved at Tyskland fik en værdifuld Kyststrækning med Kiel som naturligt Led i den tyske Flaades Udvikling.

England, hvis Position som Verdens førende Sømagt var stærkere end nogen Sinde, tog ikke afgjort Stilling til dette nye Østersøproblem. Vel dæmpede England Østrigernes Lyst til at operere i de danske Farvande, men uhindret fik Tyskland de Kort paa Haanden, det behøvede til at skabe en Sømagt i Østersøen.

Ej heller Rusland blev kraftigt imødegaaet i sin Østersøpolitik under Krimkrigen. Ved dennes Slutning forbandt Sverige-Norge sig i den saakaldte Integritetstraktat af 21. Novbr. 1855 til ikke at afstaa nogen Del af sit Territorium til Rusland eller indrømme dette Land nogle særlige Rettigheder paa Territoritet, hvilken Traktat garanteredes af de sejrrige Vestmagter og Rusland; yderligere forpligtede Rusland sig ved Ålandskonventionen af 30. Marts 1856 til ikke at befæste Ålandsøerne, men dette var alt og ingen virkelig Hindring for Rusland i dets Østersøpolitik.

I Aarhundredets sidste Decennier udviklede da baade Rusland og Tyskland sig til Sømagter af første Rang i Østersøen, men efter Aarhundredskiftet led Ruslands maritime Aspirationer et alvorligt Knæk i Krigen mod Japan, og ved Verdenskrigens

Digitized by Google

Begyndelse var Tyskland i Kraft af sin i Verdenshistorien enestaaende Flaadeudvikling i Stand til at beherske hele Østersøen.

I Aarene inden Verdenskrigen kunde England intet alvorligt sætte op imod Tysklands Magtstilling uden Haabet om at kunne trænge ind i Østersøen med sin Flaade, men at dette først kunde ske i Krigens sidste Fase, efter at Tyskland var nedkæmpet eller blokeret i Nordsøen, var almindelig forudset.

Ganske vist afsluttedes imellem Danmark, Tyskland, England, Frankrig, Holland og Sverige i 1908 en Status quo-Overenskomst om Territorierne ved Nordsøen, og denne Traktat fik sit Sidestykke i en anden Status quo-Overenskomst af samme Dato (23. April 1908) om Egnene ved Østersøen. I denne sidste deltog imidlertid ikke Vestmagterne, men kun Danmark, Tyskland, Rusland og Sverige, og Traktaten traadte derfor kun i Stedet for Integritetstraktaten af 1855. Begge Traktater betragtedes allerede ved deres Afslutning som ikke det Papir værd, de var skrevet paa.

Som ventet og frygtet oprandt endelig det store Opgør mellem England og Tyskland i 1914. England maatte nu tage Følgerne af at have ladet Tyskland arbejde sig frem til en Stormagt paa Havet, hvem man endog i 1890 havde overladt Helgoland, og den tyske Flaade, der ellers kun gav ringe Renter af sin Anlægskapital i Nordsøen, udfyldte i Østersøen sin Rolle til Fuldkommenhed.

Takket være Kielerkanalen vovede England ikke at forcere Adgangene til Østersøen, og den russiske Flaade indsaa med sin ringe Styrke Umuligheden af at gøre Tyskland Herredømmet stridigt og begrænsede sig derfor til kun at holde den finske Bugt fri for Fjender. Hele Ruslands Søhandel var forvist fra Østersøen, der til Gengæld var det eneste Hav, hvor det tyske Handelsflag kunde vaje uhindret.

I England saa man billigvis med den allerstørste Utilfredshed paa denne Tingenes Tilstand. Selvom Tysklands Østersøhandel var begrænset til de omkring Østersøen boende neutrale, betød dette dog en stor Vinding for Tyskland; særlig Ertstilførslen fra Sverige spillede en stor Rolle for det for Raavarer kæmpende Tyskland. Det stærkeste Udslag af Tysklands Herredømme var dog Befrielsen af Finland og Erobringen af Rigabugten.

Digitized by Google

Ved Verdenskrigen Afslutning afvæbnedes Tyskland ganske, engelske og franske Eskadrer viste sig i Østersøen som et tydeligt Tegn paa, at Vestmagterne ikke var tilsinds til at lade den for dem fra Krigens Begyndelse højst utilfredsstillende Tingenes Tilstand gentage sig.

Faa — eller vel rettere ingen — Omraader i Verden er blevet saa stærkt berørt af Verdenskrigen som Østersøen. Med et Slag er dette Farvand blevet ført tilbage til den politiske Tilstand, hvori det befandt sig for Aarhundreder tilbage, og om nogen førende Magt i Østersøen er der ej længere Tale — det skulde i saa Fald være Sverige, der er den militært set stærkeste.

Tyskland har ganske vist i det væsentlige bevaret sin Kyststrækning, idet det til Danmark afstaaede Land i marinepolitisk Forstand kan undværes. Vel har Tyskland mistet Farvandet omkring Als, der var et værdifuldt Tilflugtssted for den tyske Flaade, og vel har Tyskland mistet Fodfæstet ved Lillebælt, der er blevet et helt dansk Farvand, men dette formindsker kun i ringe Grad det Grundlag, hvorpaa der kan oparbejdes baade Søhandel og Sømagt. Hvis ikke Ententen i det lange Løb kan gennemføre den tyske Sømagts ved Fredstraktaten hjemlede Reduktion — særlig Fordringen om, at Tyskland ikke maa besidde et Undervandsbaadsforsvar —, kan intet hindre Tyskland i at udvikle sig til, i hvert Fald en østersøbeherskende, Magt som i Aarene før Verdenskrigen.

Det er altsaa ikke Tysklands territoriale Tab, der er Hovedforandringen i Østersøen — det er Ruslands, idet dette Land er trængt tilbage til, hvad det var efter Stolbowafreden i 1617. Hele det russiske Kystomraade ved den finske Bugt — lige med Undtagelse af den lille Kyststrækning omkring Kronstadt — er bleven frigjort fra den russiske Dobbeltørn, og de derboende Nationer, som Rusland havde inkorporeret, er blevne frie. Intet Steds har vel Nationalitetsprincippet fejret skønnere Triumfer end i Ruslands Østersøprovinser og i Finland.

Naar engang den russiske Revolutions Resultater skal vejes paa Historiens Vægtskaal, er et Resultat af denne paa Forhaand klart for alle — den har skaffet Rusland af med alle de maritime Fordele, dette Rige besad.

Det ligger udenfor dette Arbejdes Plan at opridse, hvad Rus-

Digitized by Google

land har tabt i Sortehavet ved Dardanellerspørgsmaalets Løsning — derom læse man i Lausannefreden, der viser, at nu er Ruslands Magtstilling i Sortehavet ogsaa rokket. Her drejer det sig kun om Situationen i Østersøen, hvor Finlands, Estlands, Lettlands og Litauens Frigørelse har styrtet Peter den Stores stolte Bygning i Grus.

Endog Polen har Rusland mistet, og som i svundne Dage vajer nu Polens Flag i Østersøen baade fra Krigs- og Handelsskibe, Polen har nu direkte Vej ud i Verden for sine Produkter og behøver ikke at lade disse passere russisk Territorium.

Hvad Ruslands nye Stilling har medført i marinepolitisk Forstand, er umiddelbart indlysende, men ogsaa i kommerciel Henseende er Tabet uhyre. Til at genoprette den russiske Søhandel hører først og fremmest Søfolk, og disse er faatallige blandt de egentlige Russere.

Den russiske Handelsflaade støttede sig i det væsentlige paa Finner og Balter, der nu alle har sat Foden under eget Bord. Men dernæst behøver en Handelsflaade kommercielle Centrer til sin Udvikling — ogsaa de er alle borte, først og fremmest Riga og dernæst Reval, Narva og alle de finske Havne.

Man kan, naar man vil se fremad, ikke uden Uro indregistrere alle disse Fakta i sin Viden, thi hvad Følgerne heraf vil blive, kan ingen sige.

At den nye Situation i Østersøen foreløbig er gunstig for de to nordiske Riger, er givet — alene den Omstændighed, at Frygten for de mægtige Stater mod Syd og Øst er manet i Jorden, viser dette. England og Frankrig har ved at tillade Oprettelsen af de nye Østersøstater lagt en Ring udenom Rusland og ved samtidig at reducere Rusland til en maritim Faktor af 4de — eller mindre — Rang sikret sig imod, at disse to Magter kan beherske Østersøen.

Men kan denne Tilstand vare? Spørgsmaalet kan ikke besvares; dog kan man ved at betragte den nuværende Situation fastslaa, at Østersøen i en Grad, vi ikke har kendt i de sidste 300 Aar, er bleven et Fællesfarvand. Ikke mindre end 9 Stater søger nu Vej for deres Handel ud over Østersøens Vande og igennem de danske Stræder — Billedet med Skorstenen, der fører Røgen bort fra alle Husets Ovne, er ikke helt ilde! Den, der lukker Østersøen, rammer dybt og haardt og rammer mange, og intet

Digitized by Google

er derfor mere logisk, end at et saadant Farvand ikke maa beherskes af nogen, men maa være virkelig fælles for alle de ved dets Kyster boende Folk.

I Østersøens politiske Historie er der Hovedlinjer, der Gang paa Gang træder frem. En af dem er Kampen om Herredømmet i dette Hav. Denne Kamp kan være en Kamp med blanke Vaaben eller blot Skabelsen af en overvældende Sømagt — Kampen har altid været der, og den har ikke mindst søgt sin Grund i, at de Østersøen omgivende Magter har været af saa højst forskelligt Styrke En anden Hovedlinje er, at denne Kamp altid har været betragtet af Vestmagterne med største Uro — atter forklarligt, fordi et Østersøherredømme er direkte i Modstrid med deres Interesser, og fordi dette Herredømme kan komme til at hvile i en Stormagts Haand.

Som før nævnt har Tyskland endnu Chancer for at oparbejde sin Magtstilling i Østersøen — Rusland har det ikke. Dette Land maa, naar det kommer til Kræfter, have Udførselsmuligheder for sin store Produktion, og i vor Tid maa en saadan Produktion søge sin Vej ud til Søvejen, der er lettere og billigere end Vejen over Land. Ruslands Udførsel maa, som Tingene nu staar, gaa over fremmed Territorium, og hvis Rusland vil Fred, kan dette gaa vel, men det bliver altid det næstbedste og aldrig det bedste Resultat, der opnaas herved. Hvis Rusland atter bliver mægtigt, vil da Peter den Stores politiske Planer ikke blive tagne frem igen — eller rettere kan de undgaa at blive det?

Den klareste historiske Linje i Østersøens politiske Historie er Ruslands Kamp ud imod Vandet, og denne Linje optrækkes endnu skarpere ved, at den ogsaa kan skelnes for andre Nationer i hele Verdens maritimpolitiske Historie. At Søvejen i stigende Grad benyttes til Forbindelsen mellem Folkene, giver Linjen yderligere Klarhed.

Svagere i Trækket er den historiske Linje, der viser det øvrige Europas Arbejde paa at skabe Ligevægt i Østersøen. Trods al Stræben fra disses Side opstod dog to store Sømagter i Østersøen. Vel blev de begge knækkede, men Tiden, det tog, var baade lang og farlig for Vestmagterne.

Vil disse historisk-politiske Linjer blive ført videre? Vor moderne Tid raader jo over andre Midler end før, og Rusland vil

Digitized by Google

kunne tilfredsstilles med Toldforbund og Handelsoverenskomster eller andet saadant, men hvad der end sker, kan man ikke lukke Øjnene for, at Europas folkerigeste Land er bleven trængt tilbage til at udvikle sig med et forsvindende lille Kystomraade.

Meget tyder paa, at Vestmagterne efter Sejren er besluttet paa at regnes med som Østersømagter. England er i Virkeligheden Europas først Middelhavsmagt, skønt det kun besidder lidet Land i dette Hav. Men det maa ikke glemmes, at hvis Englands Middelhavskyst maales med en strategisk Alen, da bliver den kæmpelang. Gibraltar, Malta og Cypern er Navne nok at nævne. I Østersøen er Forholdene anderledes — her besidder hverken England eller Frankrig Baser af nogen Art, og en Magt, der vil kæmpe sig frem i Østersøen, har ganske andre Kort paa Haanden imod Vestmagterne end i Middelhavet.

Urocentrerne i Østersøen har fordelt sig, men der er Mulighed for Dannelse paany af disse Centrer. Alle de Østersøen omgivende Magter ser da ogsaa med største Interesse imod Øst, hvor Taager endnu omgiver det russiske Kæmperige. For Sverige og Danmark, der holder Indgangen til Østersøen i deres Hænder, og som begge er Medlemmer af Folkeforbundet, har disse Forhold den allerstørste Betydning. Der er paany blevet bragt Ligevægt tilveje i Østersøen, men er denne stabil eller ustabil?

Digitized by Google

ANKER LARSENS VEJ TIL DE VISES STEN.

Af Egill Rostrup.

DET er i disse dage lige atten aar, siden jeg lærte Anker Larsen at kende. Det var paa Dagmartheatret i begyndelsen af saisonen 1905—06. Vi spillede Henri Lavedan's »En Kamp« (Le duel), hvori jeg spillede en af hovedrollerne, en mondain fransk sindssygelæge. Paa min klinik var der en sygepasser, som udførtes af en ny mand ved theatret, en mærkelig lille mand, hvis ydre form var tilbageholdenhed, men hvis udprægede personlighed gav ham en ejendommelig sikker holdning, som virkede stærkt pirrende.

En morgen læste jeg i min avis, at Johannes Anker Larsen havde udgivet en samling fortællinger, og da jeg om aftenen traf min sygepasser i coulissen, faldt det ganske selvfølgeligt, at jeg spurgte: »Er det Dem, der har udgivet en bog paa Gyldendal?« Han saa paa mig med et blik, som endnu sidder i mig, og med en uendelig ringe antydning af et smil, som sagde: »Hvad vedkommer det i grunden Dig?« Men han svarede, gudbevares, meget uangribeligt, jo, det var det da. Saa sagde jeg, en smule irriteret over det dulgte smil: »Er den god? Er det en, man skal købe?« Og smilet forsvandt totalt, og han ligefrem skinnede af fortrolig ærlighed, mens han dæmpet svarede: »Næ, det skal De ikke gøre, for det er en rigtig skidt bog.« Saa maatte jeg jo købe den.

Nu havde jeg i mine første studenteraar haft en oplevelse, som havde gjort et meget dybt indtryk paa mig, og jeg fik ikke fred, før jeg havde udformet den til et skuespil »Niels Nielsen«, som blev saa trøsteløst sort, at det ikke kunde spilles. Gennem læsningen af Anker Larsens »Livets Ubønhørlighed« fik jeg lyst til at spørge ham, om han ikke kunde tænke sig at være med til at omarbejde mit skuespil, og han lod sig overtale. Nogle maaneder efter fik vi vor første store succès med »Niels Nielsen«, og dermed begyndte vort mangeaarige samarbejde, og for mit vedkommende bekendtskabet, og jeg tør vel sige venskabet, med et af de rigeste mennesker, jeg har kendt, et menneske, med hvem hver samtale var en fest.

Digitized by Google

Han havde oplevet meget, mere i sjælelig end i physisk forstand, lidt meget, og forstaaet mere af livet end de fleste. Han var allerede den gang kommet langt ud over alt, hvad der hedder personlig forfængelighed; han var ganske frigjort for enhver trang til at »gøre sig gældende«; der var i menneskenes samfund ikke længer noget som helst, han havde lyst til at bejle til. Han hvilede paa en mærkelig tryg maade i sig selv, og han udstraalede omkring sig en inderlig og god glæde, som gjorde det umuligt ikke at holde af ham. Sjælelivets og tilværelsens dybeste og højeste problemer tumlede han fortroligt med, men han røg sin cigar og svingede sit bæger som den gladeste af os andre, og han var en morsom og fortræffelig, gemytlig kammerat.

For resten havde han ret, »Livets Ubønhørlighed« *var* en skidt bog, — fra hans eget standpunkt set. Den indeholdt nemlig saare lidet af Anker Larsen; den røbede lidet om det, der allerede paa dette tidspunct var i færd med at voxe sig stort og stærkt i ham. Den var ikke skrevet, fordi han *maatte* skrive den. Men fordi han maatte beslutte sig til at gøre det. Han var fattig, nemlig.

Ikke saaledes at forstaa, at det obiectivt set er en daarlig bog. Tværtimod. Dens syv fortællinger staar gennemgaaende over det meste af, hvad der ellers præsenteres os som dansk litteratur, og den indeholder en lille perle som »Fødselsdagsgaven«, hvor forfatteren har skænket en ganske banal historie saa meget af sin rige og usentimentale forstaaelse, at den hæves op i det betydeliges sphære. Men fortællingerne er i grunden nærmest at betragte som en slags penneprøve, før digteren tog fat paa sit værk.

Kun paa ét sted skyder hans egentlige ansigt pludselig frem, i skildringen af Wolle's sjælstilstand i »En stræng Tid«, der, hvor han (p. 76 ff.) sidder og »siver sammen« med risbunken, jorden, den store poppel, mørket, og himmelen, — der er der noget af det centrale i digterens livssyn, »for der var ikke noget ved nogenting, men det at sidde her og trække sit vejr var saa umanérlig — alting«. Det er den Anker Larsenske pantheisme in nuce.

Men ellers —. Selve bogens titel var falsk. Han kunde selv aldrig have faaet den idé at kalde sin bog med den misvisende og til himlen raabende titel »Livets Ubønhørlighed«. Den var

Digitized by Google

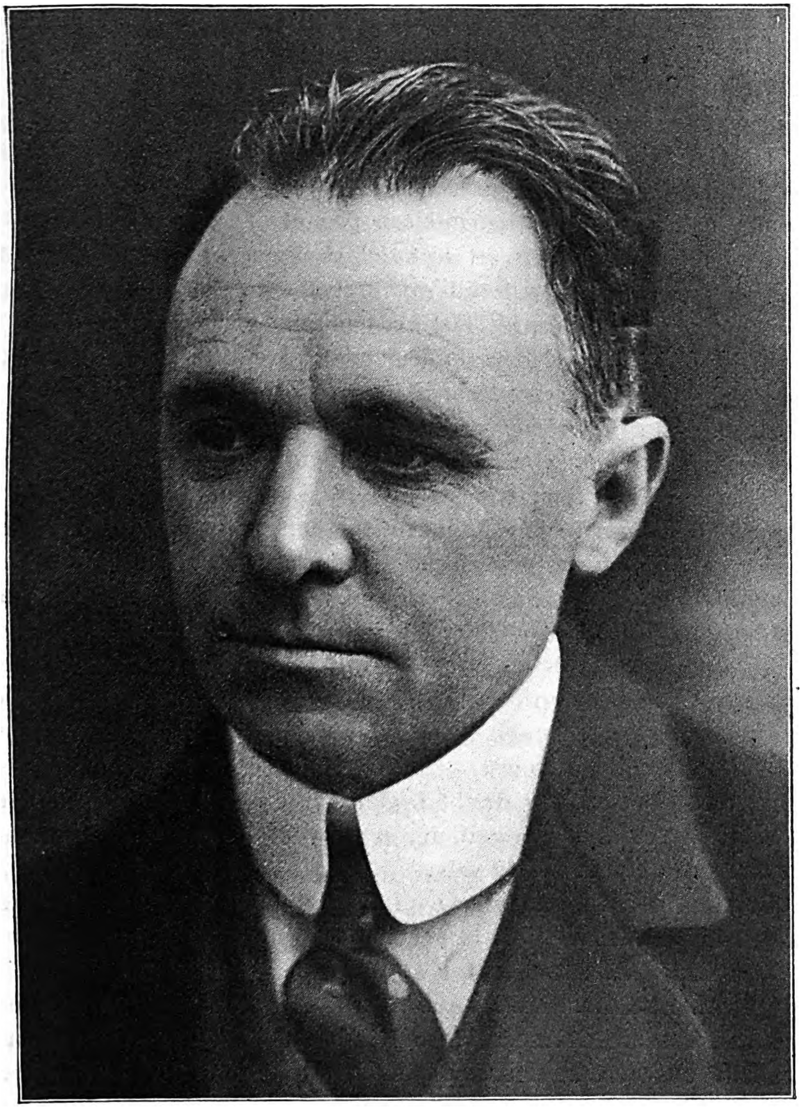

Anker Larsen.

da heller ikke hans. Den var paaklistret af forlaget. Og den har ikke blot intet med bogens indhold at skaffe, men den er i directe modstrid baade med dette og med forfatterens hele natur. Men sligt forekom ham saa revnende ligegyldigt.

Nu vidste han, at han kunde skrive.

Digitized by Google

Og hvad mere var, nu vidste han allerede, at han en gang, ude i en fjærn fremtid, naar han fik ro og raad til at samle sig om det, vilde og kunde skrive den store og gode bog, hvis mening og hensigt allerede den gang laa klar i hans sind.

To aar efter, 1908, kom hans første betydelige bog, atter under en falsk titel, »Landsbyens Magdalene«, tilfældigt og misvisende paaklistret, valgt efter betegnelsen paa et af bogens fire afsnit. Dette bærer sikkert for en stor del skylden for, at hele bogen fra alle sider blev saa totalt misforstaaet og derfor ikke vakte den opsigt, den fortjente. Det kom nemlig til at se ud, som om den indeholdt fire fortællinger uden egentlig sammenhæng. Intet kunde være mere desorienterende. Der er i virkeligheden den intimeste organiske forbindelse imellem de fire »noveller«. Bogen er en uopløselig enhed, der handler om »Kærlighed til Gud, saadan som den trives hos Folk i Skrøbely« —, som da ogsaa bogens oprindelige titel lød, før den af forlaget blev reduceret til en meningsforstyrrende undertitel. Og denne gud er ingenlunde de christnes vorherre. Det er den allestedsnærværende guddom, som er Anker Larsens — og alle betydelige mystikeres — tid-, sted- og rum-løse gud, hvem det her, til en begyndelse, var digteren magtpaaliggende at paavise endogsaa i de individer, hos hvem man mindst vilde søge det guddommeliges manifestation, og dernæst — i dens fulde ejendommelighed — hos en mand, der har dræbt begæret efter liv i den materielle verden i sig. Det er den gud, der er projectionen af higende menneskers fordringer til sig selv.

Bogens mening, saa at sige dens indholdsfortegnelse, findes pag. 148: »De strider for at øge deres ejendom [den første »novelle«: Mit]. De kæmper for at fodre deres lyster [den anden: Magt]. De staar midt i handlingernes evige uro [den tredie: Landsbyens Magdalene]. Og det er skønt at betragte dem. Ja, handlingens verden er skøn. Men hvad er den imod min, hvor al handlen er ophørt?« — siger »Kandidaten«.

Kandidaten, denne vidunderlige skikkelse, som vi møder her for første gang, og som gaar igen i hele digterens følgende production, — manden som er udtryk for guddommen og véd, at han er det —, er utvivlsomt Anker Larsens idealiserede selvportrait, skabt paa et tidspunct, da han i sin søgen efter gud for en tid har fundet hvile ved at være naaet ud over jordlivets

Digitized by Google

tilfældigheder. Det er værd at lægge mærke til, at Kandidaten af en voldsom sorg er blevet slaaet ud af sin bane og gennem det uhyre chock blevet ført til den store viden, som er den store fred. Og det er interessant at iagttage, at hans guddomsbillede endnu er i sin vorden, uagtet forfatteren selv er sikker paa at have det — og sig selv — paa fuldkommen sikker grund. Han taler — som alle mystikere verden over — om »den store medvider«; men denne medvider er nu og da hunkøn. Med andre ord, den søgende er ikke frigjort. Hans guddom er endnu en slags concret personlighed, en han eller en hun. Religionspsychologisk set er det overordentlig betegnende, at den [p. 139] er »den store medviderske«, der »skænker sig bort«. Det er jo nemlig et almenkendt factum, at alle gud-søgende mystikere skal igennem et pseudo-erotisk stadium, hvor deres guddom, inden den til sidst identificeres med verdenshelheden, er af det mystikeren modsatte køn. Havde Anker Larsen været mindre som mystiker og mere af en phantast, er der næppe tvivl om, at han var blevet staaende ved en anthropomorph guddom af hunkøn, en veritabel gudindeskikkelse, i lighed med verdensreligionernes »store moder«.

Allerede denne betydelige bog burde have slaaet digterens navn fast. Men den gik ret sporløst over hovedet paa folk. »Kritiken« mente, at forfatteren havde udgivet »en samling bondefortællinger« med en phantastisk og ret ubegribelig skildring af »Kandidaten«, og at samlingen havde navn efter dens mest omfangsrige novelle »Landsbyens Magdalene«. Det var vistnok det hele. Ulykken er jo nemlig den, at Anker Larsen i egentligste forstand er det, som grækerne kaldte en *ἰδιώτης*, hvad der, som bekendt, ikke betyder en idiot, men en privat mand, en mand, for hvem offentligheden og dens bifald er noget ligegyldigt. Derfor ser vi gennem aarene det ægte danske phænomen, at han har kunnet udgive den ene betydelige bog efter den anden, uden at nogen i grunden har opdaget det, samtidigt med at den ublufærdige privat-reclames brøl fra dag til dag gjaldede om selv de ligegyldigste undermaalere, der »agtede at skrive« et eller andet. Der er næppe tvivl om, at dersom den nu afsluttede concurrence ikke havde bragt ham sejren, — ja, saa havde han alligevel skrevet sin store bog om De vises Sten, men der var

Digitized by Google

saamænd ikke mange, der havde opdaget den, før han — gid det ske sent! — havde ligget adskillige aar i sin grav.

»Landsbyens Magdalene« var ikke noget lucrativt foretagende. Det var een af grundene til, at vi i 1908 skrev lystspillet »Pigernes Alfred«, som gjorde stor lykke og gav penge, som faldt paa et tørt sted. Succès'en gjorde os overmodige, og som følge af et væddemaal skrev vi strax efter, paa fire uger, »Karl den dristige« til Dagmartheatrets concurrence om »det bedste danske lystspil«. Det var en vanvittig tid. Vi var bægge til prøve, hver paa sit theater, hver formiddag, spillede hver aften, og skrev om natten, mens vi røg cigarer i kassevis og drak whisky i spandevis, og morede os vidunderligt i ungdommeligt galgenhumør. Concurrencen sluttede en mandag kl. 6. Lørdag formiddag casserede vi en umulig tredie act, skrev den to gange om, fik den maskinskrevet og naaede at faa stykket indleveret et par minutter før fristens udløb om mandagen. Vi sejrede i concurrencen, men stykket var selvfølgelig ikke godt.

Samme aar gik »Pigernes Alfred« paa selveste Burgtheatret i Wien. Anker Larsen foretog paa theatrets invitation sin første udenlandsrejse og kvitterede for fremkaldelserne fra Burgtheatrets scene; jeg var optaget af iscenesættelsen af »Jomfruen af Orléans« paa Dagmartheatret.

I 1910 kom »Pinsesolen«, en meget stærk bog, og i tankegangen en directe fortsættelse af »Landsbyens Magdalene«. Medens han i denne saa at sige havde stukket vejen ud, foretog han her det store rydningsarbejde. Han maatte have plads i sin sjæl til det, som forestod. Suaviter in modo men med en uimodstaaelig vild styrke viser digteren, hvorledes den religieuse følelse nødvendigvis maa slaa sig til krøbling ved sammenstødet med ethvert existerende religionssystem, fordi dette altid har koblet sig sammen med et praktisk samfunds tilfældige og futile moral og ethik. Kandidaten, der atter her er forfatterens intime ven, udtrykker det saaledes: Hver religion hviler paa sin stifter og skildrer hans vej til verdens jomfrusjæl. De spor, han traadte, gror til igen, og alle religioner ender i et vildnis. Saa maa vi da hver for sig finde vejen igen. Paa egne ben, selv om de saa er halte. Det duer ikke at gaa til mennesker og menneskers meninger.

Rydningen er radical og absolut. Saa absolut, at bogens

Digitized by Google

hovedfigur, pastor Nemo, hvis religiøse følelse naturnødvendigt driver ham ud af kirkens tro, endogsaa efter sin sjælekrise er set med en rentud uhyggeligt dyb ironi som manden, »der greb efter livet selv og fik i stedet — som saa mangen anden — en livsanskuelse«. Charakteristisk for Anker Larsens følelsesbetonede afvisning af det rent intellectuelle som haabløst er hans herlige skildring af den gale »biskop af Efesos«, der søger sandheden ad forstandens vej. Han er »vejen, sandheden og — døden«. Kandidaten, manden, som er »sprunget paa hovedet i religionen og kommet helskindet op paa den anden side«, og som ikke tager nogen med der hen, hvor han har sit indre liv, men accurat giver folk saa meget, som de kan taale, af den hellige rabies, — er i denne bog holdt stærkt i baggrunden. Han har ikke meget at gøre i det store rydningsarbejde.

Paa dette tidspunct skrev vi »Karen, Maren og Mette« til Folketheatret. Ja, herregud, hvad sagde ikke Lope de Vega: »Dersom nogen tror, at jeg skriver mine comedier for at vinde ære og berømmelse, saa riv dem ud af den vildfarelse og sig dem, at jeg skriver for at tjene penge«. Ideen var en oplevelse fra Anker Larsens barndom; skelettet, constructionen, var som sædvanligt min, den digteriske udformning hans. Og der er ingen tvivl om, at den lyse harmoni, han nu var naaet til, og som fyldte hans sunde og prægtige dialog, havde den største skyld i stykkets store succès. Vor anerkendt sureste theateranmelder hævede sig til betegnelsen poetisk tone, og lystspillet gik langt over 100 gange.

Men digterværket »Pinsesolen« var der ikke mange, der opdagede.

Og fortsættelsen, som umiskendeligt og forjættende spirede frem i mange af bogens capitler, den kom ikke. Der blev foreløbig ingen vej lagt paa den saa pragtfuldt ryddede grund.

Og saa gik der mange aar. Og de var vistnok ikke altid lige lette. Livets praktiske krav tog ham. Tanken om det værk, han havde at udføre, som han *maatte* have udført, forlod ham vistnok næppe noget øjeblik. Men han fik ikke tid. Ikke raad, rent ud sagt. Han blev nødt til at gaa og slide med al slags arbejde for brødet. Spillede comedie og satte i scene og fungerede som oversætter af ephemere repertoirestykker, altsammen for en ussel betaling. Gjorde »Landsbyens Magdalene« til et lystspil

Digitized by Google

og »Karen, Maren og Mette« til en roman, skrev (sammen med Bergstrøm) et lystspil »Sorteper«, som nok ikke gjorde sig [jeg var ude at rejse den gang, og Anker har forbudt mig at læse det], gik paa tournée med det som skuespiller, — og udviklede sig i aarenes løb til at blive en fortræffelig sceneinstructeur.

Men det var der heller ingen, der opdagede. Undtagen lige netop skuespillerne selv, som lærte at være ham overordentlig taknemlige for hans dybt menneskelige og digterisk inspirerende assistance, der især for de betydeligste af dem har været uvurderlig. Hans ubestikkelige og uselviske arbejde gjorde ham efterhaanden til en af de faa virkelige værdier i vor theaterverden. Men reclamens brøl gjaldede aldrig om ham. Der var nemlig ingen humbug i hans forestillinger. Der var kun kunst. At vore kunstfattige theatre ikke slaas om den mand, der har kunnet præstere noget saa fremragende som skuespillernes opdragelse til ægte menneskefremstilling i »Skyggefiskeren« og »Martine«, det viser til overflod deres dybe forfald.

Han udførte endogsaa en gang det kunststykke gennem sin ypperlige instruction at gøre sin svage dramatisering af »Landsbyens Magdalene« til en betydelig succès, efter at den tidligere under en af vore opreclamerede, men ganske uforstaaende iscenesætteres hænder havde formet sig til en oplagt fiasco.

1917 skrev vi vor pecuniært set største succès, lystspillet »500 %«, og Anker Larsen fik atter et lille pusterum til at digte. Desværre er der vist ingen tvivl om, at alle disse lystspil-succès'er bærer en del af skylden for, at »kritikerne« aldrig fik øje paa digteren Anker Larsen. Der gives jo nemlig næppe nogen større skændsel paa Parnasset end den at kunne skrive et skuespil, som interesserer det publicum, det er skrevet for.

Det er vistnok for en stor del krigen, der har ansvaret for den mærkeligt slingrende novellesamling »Menneskeøjne« fra 1918. Jeg har aldrig rigtigt kunnet forstaa den. Den er saa underligt oprevet, — uagtet den, stilistisk set, absolut betegner et fremskridt i sikkerhed. Og den ligger ganske og aldeles indenfor den verden, Anker Larsen selv betegner som »det lukkede«, hvad der, som bekendt, er det modsatte af en ros. Den bærer tydeligt præget af, at grunden ligesom glider ud under ham, og det er ejendommeligt at se, hvorledes han i dens sidste, og betydeligste, fortælling, »Blomster fra Paradis«, ligefrem med et

Digitized by Google

krampagtigt greb klamrer sig til sin gamle, trofaste ven, Kandidaten, uden at det dog rigtigt vil lykkes at faa hold paa ham og — navnlig — paa sig selv.

Men aaret efter, 1919, er han ganske sig selv igen, og nu med et herredømme over sin stil og sit stof, som han aldrig før har ejet i saa straalende en form. I den pragtfulde bog »Bugten« er der ikke blot tilvejebragt fuld og fast forbindelse tilbage til »Pinsesolen«, men digteren er allerede under mægtig kraftudfoldelse i sikkert og maalbevidst arbejde med at lægge den nye vej.

»Bugten« er en mærkeligt klar og concret bog. Dens digteriske, poesifyldte form kunde muligt for en overfladisk betragtning tilsløre dens egentlige charakter, ja maaske endog gøre indtryk af noget sværmerisk, svævende og skikkelsesløst. I virkeligheden er den en praktisk anvendelig haandbog, en imponerende klar og instructiv vade-mecum paa den vej, digteren har erkendt som den directe, der uden svig maa føre til maalet. Det er en ren og skær aandelig Baedeker.

Han griber med et fast tag om den religieuse følelse — eller den religieuse evne — i dens primitiveste former, saaledes som de lever i barnets sjæl, og viser os den saa at sige i renkultur, paaviser minutieust omhyggeligt dens egenskaber og muligheder, og godtgør paa overbevisende maade, baade, hvor dens rødder hviler, og hvor svimlende højt og vidt dens krone rækker. Det gudsbegreb, den usvigeligt sikkert fører til, er det, som er det fælles i alle verdens højeste religionsformer. Men det er i directe og afgørende modstrid med alle verdens theologiske systemer. Og dette er fældende for disse, fordi det til overflod viser, at theologi er aandløse menneskehjærners snylten paa religieuse geniers erfaringer.

I et anfald af overstrømmende kraftfølelse — der sikkert for en stor del skyldtes hans forandrede livsforhold, blandt andet ogsaa, at han under Dagmartheatrets kortvarige kunstneriske periode endelig havde vundet forstaaelse hos folk som Thorkild Roose og Poul Reumert — skrev han sit skarpe, dybt ironiske og gnistrende vittige skuespil »Grevens Børn«, som blev opført 1922, og som indbragte ham en ret solid fiasco.

Aarsagerne til denne var to, og begge meget lærerige. Den første laa i selve skuespillet, der rummede en glimrende første og en

Digitized by Google

vidunderlig fjerde act — sikkert noget af det bedste, han nogen sinde har skrevet —, en god anden, og en fra formens og fra indholdets side lige umulig tredie act, som yderligere skæmmedes af et ganske overflødigt og uovervejet indfald, der paa grund af dets plastiske charakter kom til at dominere hele acten — og hele skuespillet — paa en meget uheldig maade. Anker Larsen havde her, som de allerfleste digtere, undervurderet selve scenebilledets overvældende betydning; han havde ikke været opmærksom paa det skæbnesvangre factum, at der er en himmelvid forskel paa, hvad man kan skrive i en bog, og hvad man kan fremstille paa en scene. Drama er Et, litteratur er — jeg havde nær sagt: det diametralt modsatte.

Den anden aarsag til stykkets triste skæbne beroede paa, at Anker Larsen — mod sit bedre vidende og tvunget af en række tilfældige omstændigheder — havde ladet sig overtale til selv at spille en større rolle i det stykke, han selv satte i scene. Den mand er ikke af kvinde født, som kan gøre dette paa kunstnerisk forsvarlig maade. Baade udførelsen af rollen og iscenesættelsen lider ubodelig skade ved denne, desværre saa ofte sete, fremgangsmaade. Og her viste resultatet sig øjeblikkelig ødelæggende.

Og saa kunde han da endelig, i sommeren og i efteraaret 1922, tage sig ro til at samle al sin kraft om at skrive sin store bog. Alt andet blev kastet til side, directeur Roose stillede sig, som hans gode ven, yderst forstaaende — det var een af grundene til, at Dagmartheatret en del af saisonen ifjor maatte benytte fremmed sceneinstructeur —, og »De vises Sten« blev digtet, for største delen ombord i en lille sejlbaad paa Furesøen. Skæbnen vilde det saaledes, at bogen kom med i forfatter-concurrencen.

»De vises Sten« er beretningen om, hvorledes man finder gud, skrevet af en mand, for hvem det var en livsbetingelse at finde, hvad han søgte, og en livsbetingelse nu at aflægge beretning om sin opdagerfærd.

Man har, morsomt nok, prøvet paa at paavise litteraire forbilleder og litterair paavirkning, — ak, om man blot anede, hvor forbausende minimalt Anker Larsens kendskab til litteraturen er, og hvor uendeligt lidet den dybest set interesserer ham, kunde

Digitized by Google

man have sparet sig ulejligheden. Han har næppe læst een eneste af de bøger, han skal være »paavirket« af. Han har ikke haft andre forudsætninger for at skrive »De vises Sten« end sine egne sjælelige oplevelser.

Og det er netop det, der giver hans arbejde dets største værdi, baade som digterværk og som menneskeligt document.

Til alle tider og i alle verdens egne har der existeret religieuse genier, som i kraft af deres særlige evne og drevet af uimodstaaelig indre trang maatte begive sig paa vej for at søge gud. Deres udgangspuncter kunde være saare forskellige, deres veje er slaaende ensartede, deres resultater imponerende identiske. Fælles for dem alle er det factum, at den eller de guddomme, der stod ved vejens udgangspunct, ufravigeligt opløses og forsvinder, mens den søgende ad den religieuse følelses vej naar til en tilværelsesform, der erkendes som en tid- og sted-løs, salighedsfyldt sam-existens med altet, som er gud. Anker Larsen er en dybt religieus, atheistisk mystiker, som har vandret alle religieuse geniers vej og er naaet til det samme maal som disse. I »De vises Sten« fortæller han os om vejen, han gik, de farer, han mødte, og det maal, han vandt. Bogen er i virkeligheden den første ædru og almenforstaaelige beretning om, hvad gud er, og hvorledes man maa finde ham.

Religionshistorisk set er det meget betydningsfuldt, at forfatteren har naaet sit maal *uden* at maatte begynde paa en bestaaende religions grundlag, og udelukkende ved en maalbevidst, experimental rendyrkning af den religieuse følelse.

Psychologisk set er det saare interessant at se den stilling, digterens mangeaarige idealskikkelse, kandidaten, indtager i bogen. Anker Larsen elsker ham og nærer en dyb taknemmelighed imod ham. Men han betegner nu et tilbagelagt stadium. Digteren er fløjet langt, langt ud over sin egen skabte skikkelse. Der er noget overordentlig smukt og i dybeste forstand vemodigt i den varsomme ømhed, hvormed han behandler ham i denne sidste bog.

Vi faar ham næppe mere at se.

Digitized by Google

DAS WOHLTEMPERIERTE KLAVIER.

Af Knud Hjortø.

DET var i 1722, at Johann Sebastian Bach udsendte sit nu så berømte værk, hvis titel står over disse linier, og denne artikel kommer altså et år for sent til tohundredårs jubilæet. De fire og tyve præludier og fugaer, som værket består af, er forlængst gået over i musikhistorien som det grundlag, hvorpå senere klavermusik er bygget op, men var der ikke nogen anden interesse end den historiske, da vilde denne artikel ikke være blevet skrevet. Den har en anden hensigt, der skal lade sig mærke med det samme, forhåbentlig uden at nogen føler sig forstemt: den skal vække klaverspilleres interesse for værket; der er endnu altfor mange, for hvem denne herlige bog er en lukket bog.

Endnu den dag i dag, når man nævner Bach over for et virkelig musikalsk menneske, får man tit det svar: Han er så kedelig, — eller mere beskedent: Er han ikke lidt kedelig? — og det siges raskvæk af folk, der overhovedet ikke kender Bach, så fastslået er den forestilling, at Bach er kedelig, mere naturligvis i provinsen end i København. Alligevel, når jeg tænker på hensigten med denne artikel, er jeg ved ganske godt mod, ti det at agitere for Bachs musik er ikke så trøstesløst, som man skulde tro. Naturligvis, over for en kvinde, er der vanskeligheder. Er hun dygtig, lidt til års og undervist af en kvinde (altså uden Bach), blir hun let irriteret af polyfonien, der er hende fremmed og teknisk vanskelig, og hun vil tit sige om Bach, ikke at han er kedelig, men at det er noget lirum larum, idet den ejendommelige munterhed eller i alt fald bevægelighed — den kan godt være barsk og alvorlig for det — forekommer hende grim og uden alvor. I grunden har hun ret, subjektivt set. For når man er stivnet i moderne musik, kan man vel forstå f. eks. en udmærket komponist som Sibelius, men Bach er lirum larum, så helt anderledes er han; hans alvor er ikke som en senere tids, hans munterhed endnu mindre. Som en ældre, musikalsk mand sae til mig om en Bachsk orgelfuga: Det er noget vrøvl. — — Der var ikke noget at gøre; manden var for gammel. — Men altså, bortset fra sådanne enkelte tilfælde har jeg tiere haft glæde end skuffelse af at gøre folk opmærksomme paa Bach.

Digitized by Google

I det følgende vil jeg kun omtale præludierne i W. K.; de er mere umiddelbart fattelige end fugaerne; deres stemning og hele musikalske mening er lettere at sige i ord, for mig i hvert fald. Det er nødvendigt at foretage en inddeling, for at der kan blive oversigt i det, og jeg vil da begynde med dem, om hvem en musikalsk lægmand — som jeg selv — vil sige: Det ligner rigtigt Bach, det er et ægte Bachsk stykke. Hertil vil jeg regne f. eks. nr. fem, nr. elleve, nr. tyve. Om dem vilde mangen en, der kommer fra Mozart, Beethoven eller Schubert, vel fælde den dom: De er kolde; de er uden stemning og inderlighed. — Det er sandt, at der ligger en vis kølig luft om dem. Og hvilken Stemning udtrykker de egenlig? Hvad skal man svare? En anden end den vi kender fra vor egen tid. Men her er sjælsro at finde for den, der er forbrændt af en senere tids flammende, nervepirrende musik. Der kan være noget velgørende i at vandre f. eks. fra Beethovens Waldsteinsonate ind under den Bachske musiks kølige hvælvinger. Særlig kunde her være grund til at nævne det stateligt fremskridende præludium nr. fire og tyve, der på en gang er højt og simpelt, mens det vist må stå hen, om det er tragisk, som en musikhistoriker mener, eller om det skal kaldes lyst.

Hvilken modsætning er der ikke, når vi fra det verdensfjærne — eller i hvert fald fra vor tid fjærne — præludium nr. 24 vender os til nr. 15? Det er hverdagsagtigt, lyder næsten som en etyde, et let spind af toner, der et par steder gør tilløb til at danne melodi, men ellers består af løb, og en almindelig lægmand vilde vel her gætte på en moderne komponist. Noget lignende gælder om nr. seks, hvor man i begyndelsen får en slags melodi — en ganske munter — men den forsvinder snart i en sand tonehvirvel, og denne betegnelse passer endnu mere på nr. en og tyve. Det fygende vejr af akkorder i diskanten, hvortil bassen antyder en melodi, det hele er det letteste, flygtigste spind af toner, en luftig sky af musik, der suser forbi vore ører og i næste øjeblik er borte. I disse tre præludier er Bach helt moderne; man synes ved første overhøring, at man har hørt det før, og det er i grunden rigtigt, for utallige er de komponister, der har efterlignet; resultaterne hedder sådan noget som: Skovbækken, Forårsbrus, Skovsus, Myggedans. Og Myggedans kunde der godt have stået over nr. en og tyve, hvis Bach havde kunnet finde på noget

Digitized by Google

sådant, men arten selv har han altså skabt længe før de moderne.

Så moderne er da Bach, at han kan skrive musik, hvori der ingen melodi er, men dersom vi ønsker at høre en melodi i god gammeldags betydning — som ældre folk plejer at sige — så finder vi den i nr. ni. Her er ikke alene melodi, men en musikalsk sødme, der er sjælden hos Bach. Man kan komme til at tænke på Mozart, måske mere på Schubert, men sammenligning siger ikke meget, og afstanden er stor. Der er for resten det mærkelige ved denne søde, næsten naive lille vise, at stemningen et par steder pludselig brydes; den kælne idyl forstyrres af klagende toner. Det er kun en flygtig antydning, men den virker. Afgjort sangbar er også nr. tretten, men her er højere til loftet. Fra et lille kammer, hvor en elskovsvise nynnes, er vi flyttet ud i selve naturen, og fuglesang er vel det, som nr. tretten mest minder om. Det er fristende for en beundrer at ødsle med stærke tillægsord. Jeg vil indskrænke mig til at sige: Kan et musikalsk menneske undgå at føle sig betaget af den poesi og fortryllelse, der hviler over dette præludium? Jeg husker endnu nøje det sted, hvor jeg stod, og omgivelserne, da jeg ganske uventet kom til at høre det for første gang.

Stemning, men af en anden slags, er der også over to præludier, jeg nu vil omtale, nr. fire og nr. tolv. De har bægge en vemodig karakter, der måske er mindre udpræget i den første, der har noget af Bachs kølighed, derimod mere fremtrædende, og man kunde næsten sige: mere personligt i den meget smukke nr. tolv. De modbeviser påstanden om, at Bach mangler stemning. Ingen stemning er Bach fremmed lige fra den stille vemodige til den mørke og tragiske. For mange mennesker står vel Beethoven som den, der først har skabt det musikalske uvejr, hvad enten det nu er lidenskabeligt, tragisk eller mørkt grublende, og som eksempler fra klaveret vil de nævne Appassionata og Waldstein, men Beethoven må her dele æren med Bach. Nu må det vel indrømmes, at W. K., som talen her er om, alligevel er et værk i lille stil; det ligger allerede i den ydre form: et præludium på to nodesider kunde ikke bringes til at svulme op til et værk, der kan stå ved siden af Appassionata, men desuagtet har Bach i sin lille stil i W. K. godt nok fået den tragiske tone anslået. Som eksempel skal anføres nr. to og tyve. Tonen er helt igennem

Digitized by Google

mørk og truende, og præludiets mærkelige monotoni forstærker dette indtryk. Den opnås ved ensartet rytme og derved, at Bach undgår polyfoni, hvorved mere afveksling vilde være kommet ind. Hovedindtrykket af nr. to og tyve er da det uforanderlige, det uafvendelige, en dom, der er uden appel. Bach, der ellers forstår at virke ved modsætningerne, har her ikke ladet et eneste lyspunkt skinne ind. Det er som den tragiske folkevise Aage og Else, hvor alt er mørke, og håb ikke ses noget sted. Mørkt i hele sin karakter er også det tiende præludium, men hvor forskelligt er det ikke fra før nævnte. Her er netop bevægelighed og modsætning. Melodien ligger i diskanten, den er heftig, ligesom utålmodig, den svares på den besynderligste måde af bassen med dens mørke og ensformige motiv. Det lidenskabeligt indtrængende i dette præludium forstærkes endnu mere ved, at sidste halvdel står i et hurtigere tempo. Bach var jo en dybt religiøs natur, og også uden for hans kirkelige kompositioner har religiøse motiver sikkert ofte været de ledende: angst og fortrøstning, bøn og dom, synd og nåde, og der er vel derfor ikke noget urimeligt i at antage, at der til grund for de to præludier, ti og to og tyve, ligger religiøse motiver som tryglen om nåde og ugenkaldelig dom.

Den brede og festlige munterhed, der i fuldt mål er til stede i den italienske koncert eller i mange af suiterne, kommer mindre frem i W. K., selv om meget deri er lyst nok; alligevel, Bach slår sig ikke løs her som ellers så tit, og det muntreste præludium, jeg kender i W. K., er næppe helt muntert ment, jeg tænker på det pragtfulde nr. tre. Begyndelsen synes lystig nok, men kommer vi lidt længere frem, møder vi hovedtemaet i en form, der har en passionel klang, der virker ind på helhedsindtrykket. Den naive livsglæde skildrer nr. tre ikke. Den har det noget lignende som Beethovens scherzoer, der synes muntre, men langt mere er noget helt andet: bitre, lidenskabelige eller barokke indtil det uhyggelige. (Hør f. eks. den dæmoniske scherzo i strygekvartet nr. syv). Der er dog ikke noget mørkt over nr. tre, men en uforklarlig stemning, der ikke er helt glad, vanskelig at udtrykke i ord. Samme stemning fortsættes for øvrigt i den påfølgende vidunderlige fuga, hvis tema selv, hvad der ikke altid er tilfældet, er en dejlig melodi.

For en menneskealder siden var det almindeligt at se Bach

Digitized by Google

betegnet som en naiv komponist. Han tilhører jo også en gammel tid, og hans musik kan antages at stå på et ret primitivt stade. Naiv og kedelig, det turde endnu den dag i dag være en almindelig opfattelse af Bach i det brede, musikalske lag. Man behøver nu blot at kaste et blik ned ad mangen en nodeside hos Bach, så vil straks den flittige brug af fortegn bringe naiviteten i tvivl. En anden ting: se, hvor melodien snor sig under hans hånd: sådan er naiv musik ikke. Hvem har overhovedet kunnet fremtrylle i toner en så elegant og snoet rokkoko som Bach. Man kan ikke her, når man har hørt fire takter, nogenlunde skønne, hvordan de fire næste skal lyde. Som et simpelt, men godt eksempel skal nævnes Bourrée i sjette franske Suite. Nej, Bach er ikke naiv, han hører ligesom Beethoven til de intellektuelle komponister. Alligevel indledes W. K. med noget af det mest naive, Bach har skrevet. Præludiet i cdur kender vel alle, det er en idyl; dets opbygning i akkordgange er senere flittigt blevet efterlignet, hvad der ikke er noget at sige til. Derimod kan der nok indvendes noget imod, at vi stadig kun får dette præludium at høre som ledsagelse til Gounods bekendte og populære melodi. Ikke for det: Gounod har gjort det meget godt, men skylder vi ikke Bachs store navn, at vi lader hans musik være, som han selv havde tænkt den. For resten skulde jeg gerne finde mig i tilfældet Bach—Gounod, når vi til gengæld måtte få noget mere Bach at høre i vore koncertsale; jeg tror ikke, folk vilde kede sig stærkt. Hvorfor skal vi lade Cæciliaforeningen være ene om det? Dog, det er kun et suk, formodentlig hen i vejret.

Går vi fra det enfoldige nr. et til nr. otte, så er modsætningen næsten så stor, som den kan tænkes. Det forekommer mig, at Bach her, som så tit, er ude over den egentlige Bachske stil og inde i en fremtid, som vi ikke har nået endnu. En lægmand vil vel her ikke gætte på Bach, undtagen måske for den ikke gennemførte brug af polyfoni, men hele stemningen er så fremmed og besynderlig, og dog har jeg flere gange gjort den erfaring, at nr. otte virker stærkt og umiddelbart, men ellers synes det mig vanskeligt at sige, hvad det er for en stemning, der udløser sig af disse tunge akkordslag, af de hastige løb oppe og nede, og af de pludselige spring og fald. Måske — men hvem kan vide det? — træffer man Bachs mening ved at mindes salmen: Af dybsens nød. Præludiet bør efter min opfattelse spilles tungt

Digitized by Google

og med eftertryk og ikke let, som jeg har hørt det foredrage af en betydelig klaverspiller, tysk uddannet.

Beethovens klaversonater, der strækker sig fra opus 2 til opus 111, viser os i et længdesnit dette genis hele udvikling: ungdommens famlen og store tilløb, manddommens vælde og selvbeherskelse, og den sidste tids uendelige grublen og utrættelige søgen efter ny skønhed. Det Bachske værk, der værdigt står ved siden af, viser i et tværsnit et andet geni fra næsten alle hans sider. W. K. er blevet til på kort tid, skabt af en fuldkomment overlegen mester. Her er ikke famlen eller tilløb, ingen udviklingslinje, mesteren viser os, hvad han kan, fra det elegante og lette, til det lidenskabelige og tunge.

Men jeg vender tilbage til det, jeg begyndte med: Ingen klaverspiller bør gå uden om Bach. Når alligevel så mange gør det, skyldes det uvidenhed eller overleveret fordom. Lad så Bachs munterhed være af en anden art end vor tids, og hans musik køligere end den, vi er vant til. Den sanselige lidenskab i toner kendte han ikke, den som nu er så opdyrket. Luften er hos ham renere og sundere. Ingen, der lever sig ind i denne musik, vil fortryde det.

Digitized by Google

FIRE ISLANDSKE DIGTERE.

Af W. WORSTER.

ISLANDSKE Forfattere har i de sidste Aartier leveret et ikke ringe Bidrag til den danske Litteratur. Det er især fire, som indtager en ret fremragende Plads. Det er Jonas Gudlaugsson, Johann Sigurjónsson, Gunnar Gunnarsson og Gudmundur Kamban.

Fælles for alle er, først og fremmest, den Vanskelighed, deres Nationalitet bereder dem ved overhovedet at faa Ørenlyd udenfor det meget begrænsede Omraade, som deres eget Modersmaal afgiver. Det er en Hindring, som de smaa Nationers Skribenter altid maa regne med, men for Islænderen gælder den, saa at sige, i anden Potens. Han maa lære et fremmed, omend et beslægtet, Sprog for at kunne naa frem til det danske, eller højt regnet det skandinaviske Publikum, og selv da er det kun gennem Oversættelser, at hans Værker kan naa videre ud i Verdenslitteraturen. Og det er her værd at bemærke, at baade Gunnarsson og Kamban har faaet Arbejder ud paa Engelsk, mens Sigurjónssons mest kendte Skuespil er bleven internationaliseret gennem Filmen. Alle fire omtales i Oktoberhæftet af »Edinburgh Review«. Dette maa siges at være et smukt Resultat for det lille islandske Hold, naar man tager i Betragtning, hvor ringe en Procentdel af danske Forfattere overhovedet naar videre i Oversættelse end til Tyskland.

Til Gengæld maa det siges, at den islandske Digter besidder, netop i Kraft af sin Oprindelse, to betydelige Fordele som Skribent. Han raader over et ejendommeligt, lidet brugt og lidet kendt Stof, naar han fortæller om sit eget Land; og han møder op med et friskt og uselvfølgeligt Syn paa Forholdene i Verden udenom.

Jonas Gudlaugsson kræver med Nationallyrikerens Frejdighed en Plads i Solen for sit Folk. Han minder om, hvad Island har ydet:

»Det folk som har mig fostret
har baaret store drømme
har baaret sterke tanker
igjennem tidens nat.
. . . .
Det gav sit lys til andre
og sank i mulm og nat.«

Digitized by Google

Han hævder, at Island endnu kan yde noget af kulturel Betydning for den øvrige Verden.

»End ligger Island i Havet saa højt og stolt som det laa
Og endnu er Slægten den samme imellem de Bjærge blaa,
End lever i Folkets Hjærte en ung og en ædel Trang —
. . . .
Det gror trods Mørke og Kulde, vort golde hærgede Land,
der glimter en Drøm i Øjet hos hver en Pige og Mand.
Og faar vi en Plads i Solen, da se, hvad vi endnu kan!«

Og i de smukke og ejendommelige Fortællinger, »Monika«, »Solrun og hendes Bejlere«, leverer han selv Beviset for sin Paastand. Den gamle Aand, den gamle Styrke, er ikke uddød endnu. Fiskerne i »Monika« sætter Baaden ud i »Jesu Navn«; de er dog ingen Svæklinge, men kraftige og lidenskabelige Mænd. Selv deres Maade at holde Fred indbyrdes minder om Mandstugten i de primitive Samfund, hvor et ubesindigt Ord kan komme til at koste Livet. Hovedmanden Bardur befaler Ingimundur og Gisle at slutte Fred inden de tager ud paa Søen: »Ræk hinanden Haanden. Ingen skal gaa som Uvenner sammen paa Havet i mit Følge«.

Dette er ren Paganisme. Det hedder i Laxdøla Saga:

»Kloge mænd lagde megen vægt paa, at man paa fiskepladserne forligtes godt sammen; det hed sig nemlig, at mænd havde mindre held med fangsten, hvis de kom i trætte med hinanden, og de fleste tog sig derfor i agt.«*)

Der er i Bogen en Blanding af Oldtidskraft og Fromhed, som man kun finder iblandt Folk, der lever i nærmeste Berøring med Naturen og dens Kræfter. I et saadant Milieu bliver det Overnaturlige naturligt og troværdigt; man føler og lider med disse Mennesker i en umiddelbar, ureflekteret Sympati.

Sigurjónssons Skuespil tenderer straks i Retning af det mørke og uhyggelige; man mærker, at han ikke er noget Solens Barn. »Dr. Rung« er et patologisk Produkt, udstyret med overflødige Grusomheder (Vivesektion paa selve Scenen m. m.), hvis Virk-

*) Citeret i *Vilhelm Grønbech:* Vor Folkeæt i Oldtiden, Bd. I p. 174. Jeg har nylig været beskæftiget med Oversættelsen af dette store Værk, og ved senere at gennemgaa disse moderne islandske Fortællinger og Dramaer blev jeg straks slaaet af den Maade, hvorpaa Karakterer og Motiver, ja selv tilsyneladende ubetydelige Skikke og Sædvaner, stemmer med Sagatidens.

Digitized by Google

ning yderligere understreges ved den overdrevne lyriske Tone i Replikken.

»Bjærg-Eyvind« er et relativt renere og stærkere Arbejde, men endnu langt fra at være rent og stærkt i sig selv. Det er dette Arbejde, som har gjort Forfatteren berømt. Men i Virkeligheden er det Blændværk, uden egentlig organisk Sammenhæng. Det bestaar af løst sammenkædede Effekter, som gør en øjeblikkelig Virkning paa Tilskueren, men ikke taaler nogen kritisk Analyse. Dets »dramatiske« Virkning er noget udvendigt, den opstaar ikke naturnødvendigt af Karaktererne og deres Sammenstilling. Kun i sidste Akt har man en ren Karakterkonflikt.

I »Gaarden Hraun« behandler Forfatteren et gammelt Tema, som her stilles op i en Iscenesættelse, der udmærket passer til Emnet. Sveinungi, Bonden, elsker sin Jord, og ser ned paa al anden Slags Arbejde end det, som bestaar i den umiddelbare Kamp med Naturen for Livets Ophold. Han har aldrig skaanet sig selv, og han forlanger en lignende Selvopofrelse af andre. Men overfor Datterens Kærlighed, som støttes af Moderens Sympati, staar han hjælpeløs, en Mand af den gamle Skole, tvunget i Knæ af det nye.

I »Løgneren« søger Forfatteren tilbage til Islands Oldtid. Emnet er hentet fra Njals Saga, og er ret vanskeligt at behandle i dramatisk Form. At Slutningen foregaar i et brændende Hus, gør det ikke lettere. Hovedinteressen ligger i Skildringen af de to modsatte Karakterer: Forræderen Maar og Helten Skarphedin.

»Ønsket« er ubetinget Sigurjónssons bedste Arbejde. Loftur, som skal være Præst — og samtidig gransker i forbudne Lærdomsbøger; som elsker Pigen Steinunn af Kødets Lyst og tilbeder Biskoppens Datter Disa som en Lysets Engel — denne Loftur er en Skikkelse, ladet med tragiske Muligheder. Efter en heftig Scene med Steinunn, hvem han har forført, bruger han en Trylleformel til at foraarsage hendes Død. Faa Timer efter finder man hendes druknede Lig. Teknisk set er det Selvmord, men for Loftur staar hendes Død som det direkte Resultat af hans Ønske.

Vi har her en middelalderlig Skikkelse i et middelalderligt Milieu. Lofturs Kundskabstrang, hans Studier af de okkulte Videnskaber, hører til en Tid, hvor Kundskab var Synd, og al

Digitized by Google

Videnskab forbuden Frugt. Og hans rent sanselige Forhold til Steinunn, med Disa som Modstykke, udtrykker netop den umenneskelige, unaturlige Dualitet, som karakteriserer Klostrets Syn paa Kvinden i en Tid, da Selvpinsler og Cølibat florerede Side om Side med Madonnadyrkelsen. Stykket staar frem blandt Forfatterens øvrige Arbejder som et sandt Kunstværk, frembragt ved ægte Inspiration og Indsigt under streng teknisk Beherskelse af Stoffet. Det er et helstøbt Arbejde, hvor Tragedien bygges op indefra uden Indblanding af fremmede Elementer. Egentlig er det et Faust-Drama: og det Emne, som har inspireret saa vidtforskellige Digternaturer som Marlowe og Goethe, Grabbe og Lenau, synes her at have naaet sit Højdepunkt *som* Inspiration. Digterens Skabeevne, som hidtil har været vaklende, bliver her staalsat, paa en Gang fast, smidig og sikker.

Gunnar Gunnarsson har ligeledes maattet arbejde sig frem til den fulde Beherskelse af sin Kunst og dens Teknik. I »Borgslægtens Historie« røber han straks et stort, omend ujævnt Talent. Man finder allerede her en Evne til Karakterskildring, og til den episke Fremstilling af Livsforhold, parret med god Konstruktionsevne og dramatisk Kraft. Det centrale i Bogen: Præsten Ketills Misgerninger og Intriger, hans Ondskabs Kulmination under Scenen i Kirken, hvor han anklager sin Fader for sin egen Brøde, og hans lange og smertefulde Vandring som Gæst den Enøjede, danner en stor og kraftig Handling. Der er meget i Bogen, som minder om Hall Caines »The Deemster« — og en Sammenligning meller de to Forfattere bliver yderligere interessant, naar deres respektive Oprindelse tages i Betragtning. Det sidste Bind, »Den unge Ørn«, virker svagt og plat ved Sammenligning med det foregaaende.

Langt mere helstøbt og modent er »Livets Strand«. Den dobbelte Handling: Sera Sturlas Jobsmartyrium og det mislykkede Forsøg paa en økonomisk Frihedskamp, som ledes af Sturla og hans Ven, danner en Skæbnetragedie af overbevisende Kraft. Ogsaa her bruger Gunnarsson stærke Midler; alle onde Magter samles om den Opgave at nedbryde Sturlas Tro. Hans Tillid til Guds Naade straffes, hans mest uegennyttige Gerninger bliver brugt som Vaaben imod ham selv.

I denne Bog røber Forfatteren et mørkt og trøstesløst Syn paa Livet; det er kun en Strand, hvor Menneskene lider Skib-

Digitized by Google

brud; vi er Strandvaskere paa Livets Strand. Det er dog en betydelig Bog; som Kunstværk betragtet maaske det bedste af Gunnarsson's Arbejder.

»Varg i Veum« er ligeledes en Tragedie; og her igen en Sammenfletning af det individuelle med det almene. Islands indrepolitiske Forhold skildres udfra et pessimistisk Synspunkt, og den Mand, der alene synes i Stand til at gennemføre de haardttrængte Reformer, falder ved sin egen Svaghed. Forholdet her har en Del Lighed med Drachmanns »Forskrevet«.

»Salige er de Enfoldige« viser igen de onde Magters Sejr over de gode. Pall er den personificerede Ondskab, Livets negative Princip i menneskelig Skikkelse. Grimur tror paa det gode i Livet, paa Livet som et Gode, trods alle dets Svagheder og Lidelser; og han anvender sin hele Aandsevne i Forsøg paa at faa Kendsgerninger og Erfaringer til at stemme med sin Tro. Pall derimod bruger sine store Evner i det ondes Tjeneste; overfor sine Medmennesker søger han stadig kun at lokke det daarlige frem, eller benytte sig af det ædle, hvor det findes. De to Mænd er instinktmæssigt fjendtlige overfor hinanden; men Grimurs Stilling svækkes netop ved den Tro og Haab og Menneskekærlighed, som hindrer ham i at se den anden, som han virkelig er — en Svaghed, som Pall straks opdager, og som gør ham stærkere endnu. Grimur elsker sin Hustru og tror paa hende; og det er denne Tro, Pall søger at undergrave. Ikke saaledes, at han ønsker at vinde hende for sig selv; hans Maal er overhovedet ikke Besiddelse, men Ødelæggelse, det er det Ondes egentlige Princip; negativt, tilintetgørende. Og dog bliver Pall, med sin lavere Natur, næsten mere menneskelig end Grimur, som Lancelot synes menneskeligere end Arthur. Med koldblodig Beregning vælger han sin Maskering; han giver sig ikke ud for at være god; tværtimod; han indrømmer, at han er et daarligt Subjekt — og netop derved vinder han en vis Sympati. Og Vigdis, Grimurs Hustru, har Kvindens naturlige Tilbøjelighed til at tage Parti for Skurken, netop fordi alle andre fordømmer ham.

Der er en shakespearesk Dybde og psykologisk Indsigt i disse to Skikkelser. Grimur er en Slags intellektuel Kong Lear; hans Tro paa sin Hustru er Prøvestenen paa hans Tro paa det gode; naar denne gaar til Grunde, falder han fuldstændig sammen.

Digitized by Google

Og hans Livs tragiske Slutning i Vanvid skyldes en Gift af samme djævelske Art som Jagos; en Gift, som trænger ind til selve Sjælens Kærne.

»Dyret med Glorien« viser den samme haardnakkede Pessimisme; det er en strindbergsk Skildring af Kvinden som Dyret, hvis »Glorie« er »Vanviddets Glorie, vor Pagt med Gud«.

I »Edbrødrene«, hvor Digteren søger tilbage til de gamle Tider, staar Leif som en Repræsentant for den samme triste, trosforladte Livsanskuelse. Hans Vantro straffes ved en forsmædelig Død, idet han fældes af Trælle, hos hvem ingen Oprejsning er at hente. Men Bogen slutter i Forsoningsharmoni: Ingolf og Haasten slutter Fred, og man ser dem en Aften sidde og drikke og tale sammen i Venskabets Fryd.

— En norsk Digter har hævdet, at i en syg Tid har Digteren Lov til at synge syge Sange. Man kunde maaske indvende, at man i en saadan Tid netop har Brug for noget styrkende og opmuntrende, som det maatte blive Digterens Opgave at præstere. Saadan som man finder det hos Gudlaugsson, for Eksempel. Gudlaugsson er en Troens og Haabets Digter. Han indser, at:

»Vi trænger Andagt i Tvivlens Tid
Og Trøst af Sjæl i vor bitre Strid.«

Og han peger trøstigt fremad mod det, der skal komme:

»Det lysner i Øst paany en ung og en ædel Dag
. . . .
For endnu staar Jorden frisk, trods Slægternes tabte Slag.
. . . .
Vor Tid vil sejre paa Tvivlens Mørke, vor Tid vil rense det valne ud
Fra Døgnets Hovmod og Hjærtets Tørke den hæver Blikket mod Livets Gud.
Se, større end Tvivlen og stærk som Døden, der straaler Haab og der gløder Tro.
. . . .
Vor Tid vil Retfærd, vor Tid vil Renhed og Tro og Styrke, som holder ud.«

Men tiltrods for sit mørke Livssyn staar Gunnarsson dog som en betydelig Kunstner, hvis Arbejde ligeledes bekræfter Gudlaugssons Paastand, at Island endnu formaar at yde noget af virkelig Værdi.

Gudmundur Kamban begynder som dramatisk Forfatter med »Hadda Padda«. Stykket er egentlig en Kvindestudie, Hoved-

Digitized by Google

personen er en ibsensk Figur, og i Karakterskildringen bliver for hendes Vedkommende ægte kvindelige Modsætninger sammenstillet til en Helhed, som virker overbevisende og aftvinger Sympati. Forfatteren synes endog at have ofret lidt af Stykkets dramatiske Virkning paa Karakterskildringen; Slutningsscenen ved Afgrundens Rand er altfor langtrukken, saa Spændingen slappes. Men netop dette passer fortræffeligt sammen med Hadda Paddas Karakter; hun leger med den Magtstilling, hun endelig har opnaaet, og vil nødig gøre en Ende paa Nydelsen ved at fuldende sin Sejr.

»Kongeglimen« er mere end en Karakterstudie. Det er først og fremmest et glimrende Teaterstykke, med stærke Konfliktmomenter og en snildt-slynget Handling, og tilfredsstiller i saa Henseende de mest populære Krav. Men det er tillige et stort kunstnerisk Arbejde, helt igennem rent og ægte. Dette ses navnlig i Stykkets sidste Del, hvor Firemandskonflikten mellem Torgils og Rolf, Ingeborg og Hekla, føres ud til en naturlig og smukt tilfredsstillende Forsoning, uden Spor af Kompromis eller Tvang, uden mindste Svækkelse af de optrukne Karakterer. Torgils elsker Ingeborg, som er forlovet med hans Ven Rolf. Hekla tvinger Rolf til at gifte sig med hende for at opnaa Faderens Benaadning. Situationen her synes at udelukke enhver Mulighed for tilfredsstillende Løsning. Men det ender lykkeligt og smukt alligevel. Navnlig Forsoningen mellem Hekla og Rolf er æventyrskøn. Det er et almindelig anerkendt Princip, at Kærligheden ikke lader sig tvinge, at ethvert Forsøg derpaa kun ender i Skuffelse. Men Digteren hævder — og viser — her Muligheden af en anden Udvej, hvor den potenserede Lidenskab lønnes efter sin egen Styrkegrad, hvor Kærlighedens Vinding maales i Forhold til den Smerte, det har kostet at vinde.

Der er en Sagastemning i disse to Stykker, især det sidste. Handlingen foregaar paa Island i vore Dage, men Stemningen er saadan, at man ser de optrædende, saa at sige, i gammeldags Kostume. Hekla og Ingeborg, Torgils og Rolf, staar frem som Genfærdsskikkelser fra de storladne tragiske Eddafortællinger, opstaaet til nyt Liv for at finde den lykkeligere Skæbne, som nægtedes dem i de tidligere Inkarnationer.

Kambans næste Stykke, »Marmor«, er af en hel anden Art og spiller i et andet Milieu. Forfatteren beskæftiger sig her med

Digitized by Google

Kriminallovgivningen i De forenede Stater og skildrer den humane Dommer, hvis Reformbestræbelser fører til hans egen Indespærring og Selvmord. Belford, ligesom Bjørnsons Poul Lange, er en Folkefører, som i sin Iver stormer for langt frem, taber Føling med dem, som skulde følge og støtte ham, og dør til ingen Nytte.

»Vi Mordere« og »De arabiske Telte« er begge Ægteskabsdramaer; det første saa uhyggeligt og grelt, at det ikke engang virker tragisk, det andet ligeledes trist og lidet opbyggende; begge forbavsende ulig Forfatterens tidligere Arbejder og skuffende ved Sammenligningen.

En af Belfords Teorier i »Marmor« er, at det er Loven og Samfundet, som skaber Forbrydere.

I Romanen »Ragnar Finsson« viser Forfatteren, hvorledes Processen foregaar.

Bogen er ikke behagelig Læsning. Rædslerne fra de amerikanske Fængsler og deres Indflydelse paa en i Forvejen noget svag Karakter overskrider Grænsen for det æstetiske. Men det er en betydelig Bog, der fortjener Plads i Verdenslitteraturen. Det er et 20. Aarhundredes Bidrag til den samfundskritiske Genre, som skildrer de »civiliserede« Landes Forhold ved at vise, hvorledes de ser ud for en naiv Iagttager fra fjærne Egne.

Det Billede, Forfatteren giver af Fængselslivet, er grusomt og forfærdeligt. De Pinsler, som skildredes af Englænderen Charles Reade (i »Never too late to mend«) fra en Tidsalder, som regnes for mindre human, blegner ved Sammenligning. Selv Jack Londons »Star Rover«, med Billeder af amerikanske Fængselsforhold fra vor egen Tid, staar i saa Henseende langt tilbage. Det skulde være mærkeligt, om »Ragnar Finsson« ikke inden længe bliver Genstand for Opmærksomhed udenfor Danmarks Grænser. Hvis Forfatterens Skildring er rigtig, saa eksisterer der en Tingenes Tilstand, som man næppe kan tro vil faa Lov at vedvare; og i modsat Fald vil en saadan Anklage mod et stort Verdenssamfund næppe kunne forblive ubesvaret.

Digitized by Google

AMERIKA KOMMER.

Af Christen Hansen.

DET nytter ikke at nægte, at Krigen ganske har forandret vort Syn paa Amerika.

For blot 10—15 Aar tilbage var de Nyheder, Aviserne bragte fra »det fjerne Vest«, altid indhyllet i en eller anden drastisk Søslange-Form. Geschæftige Journalister, der havde gjort en Tur op ad Hudson, bragte smarte Skildringer af det mærkelige Land paa Markedet. Bønderkarle kom hjem med Lommen bugnende af Pengesedler og spiste med Kniv paa vore bedste Hoteller. Kort sagt: Amerika var en Opkomling, mod hvem man altid med Held rettede sine kultiverede Smil og Skuldertræk.

Men Krigen har ganske bragt Smilet til at stivne paa vore Læber. Naar nu om Stunder en Senator i »Det hvide Hus« lader et Par Ord falde om, at han hælder til den Anskuelse, det vilde være formaalstjenligt for »Staterne«, om de lod Europa klare sine egne Anliggender, da slaas Udtalelsen op i Redaktions-vinduerne, og man læser Kommentarerne til denne i de bekymrede Ansigter foran disse: »Jamen, hvor skal vi Europæere da faa vor Driftskapital?«

Vi véd alle, hvad Dollaren betyder, og dem, for hvem Penge er sidste Instans, har det store Land forlængst bragt paa Knæ, men Mænd med Interesser ud over Dagen og Vejen — Videnskabsmanden, Filosoffen og Kunstneren — har stadig en lille Latter tilovers for »knock-abouten Uncle Sam«. Hvad frembringer man derovre af aandelige Værdier?« siger disse og ryster stille paa Hovedet. »Europa er inde i en financiel Elendighed, men den gamle Verdensdel vil rejse sig, Vent!«

Med det Indtryk, man gennem Rex Beach's og andre litterære »beachcumbers« oversatte Produkter faar af amerikansk Litteratur, kan man i høj Grad rynke paa Brynene og ubekymret lade det fjerne Vest ude af Betragtning som aandelig Producent; men tager man en Tur over Atlanten og fortaber sig lidt i det store Lands Detailler, da vil man bemærke et og andet.

Af Interesse udkommer der saaledes hos B. W. Huebsch (i øvrigt en af den berømmelige Ford-Ekspeditions Medlemmer) et lille Ugeblad, hvis Navn er: »The Freeman«. Maaske ligger der

Digitized by Google

i Navnet noget, som kunde pege i Retning af et Studenterforeningsorgan, og maaske mange ved Navnets Nævnelse allerede har vendt sig bort for i Bortgangen at tildele det lille Blads Forfattere et faderligt Skulderklap: »Ja, naar Du bliver stor, min Dreng«.

Gør man sig imidlertid den Ulejlighed, at gaa »The Freeman« lidt nærmere paa Klingen, da vil man finde, at dets Artikler, der væsentlig omhandler Litteratur og Politik, aldeles ikke har noget med ungdommelig, utopisk Fremfarenhed at gøre.

Dets Forfattere er tværtimod saa klare og knappe og uden alt Hensyn til, hvad der »sømmer sig« og tjener Partiet, at man uvilkaarlig faar en Fornemmelse af, der er en »tank«, bemandet med præmierede Skarpskytter under Fremrykning. Dette er ikke saaledes at forstaa, at Bladets Virkemidler er grove og kluntede, netop ved en fin Satire og et maaske tilgivende Blink langt inde i Øjet virker det, men der er en Uafvendelighed i dets Fremmarsch mod Idealet, som i høj Grad kan minde om Krigsuhyrets Nedtromling af rustne Pigtraadshegn og fjendtlig fældede Bajonetter.

Naturligvis er Bladet ikke foreløbig noget større Organ, og vil næppe nogensinde blive det, da »hin enkelte«, hvorpaa det er møntet, selv i de største Lande altid er i Mindretal; men det arbejder i det smaa og stille og kiler nu og da en Tanke ind under den store Sten, det har til Hensigt at vælte.

En af dets Redaktører, Mr. *van Wyck Brooks,* en Mand først i Trediverne, traf jeg under et Ophold i New York nogle Gange personlig.

Han havde studeret ved saavel Oxford som Sorbonne og nærede en udelt Beundring for europæisk Kultur, udtalte sin Respekt for de smaa skandinaviske Lande, der havde formaaet at fostre saa store Aander som Ibsen, Hamsun og I. P. Jacobsen, medens hans eget kæmpemæssige Fædreland i saa Henseende foreløbig syntes sterilt.

Foruden een i Staterne blandt Litteraturens Folk meget anerkendt Bog om Mark Twain, hvori han viser, hvad denne Forfatter, om han havde set Dagens Lys i et mindre materielt Land end U. S., *kunde* være bleven til, har Brooks skrevet en Række Essays og Betragtninger over sit Fødelands Litteratur eller ret-

Digitized by Google

tere Mangel paa Litteratur, af hvilke »Letters and Leadership« forekommer mig at være den mest veltrufne og bidende.

Han begynder Bogen med at gøre en Art Undskyldning for, at han har kaldt den »Leadership«, thi alt, hvad der er at finde i den af Ledelse henimod det, han gerne vilde lede Amerikas Ungdom til, staar kun at læse mellem Bogens Linier, for derefter at gaa over til en skaanselsløs Dissekering af Yankeernes aandelige Ingredienser.

Det staar ham fuldkommen klart, at Amerika ikke vil kunne hævde sig ved Siden af Europa i Kraft af sine Gulddynger alene. »Krigen«, siger han, »har med et Slag kastet et Strejflys over vor hidtil ubemærkede Tilværelse. Men hvor er den Basis, paa hvilken vi er i Stand til at modtage en sideordnet Stilling med det kultiverede Europa? Uden Storhed i Aanden — ingen Storhed i det hele taget.«

Han gør videre Rede for, hvorledes det var naturligt, at de første Emigranter ganske gav sig over i »the struggle for life«, men paapeger ogsaa, hvorledes man har fortsat denne »struggle« midt i tilstrækkeligt og derved uddrænet Racens aandelige Muligheder — bragt Livet til ikke at have anden Mening end Kampen for Brødet. Industriens Opblomstring i forrige Aarhundrede betød et Nævestød for de aandelige Interesser Verden over, »men i Europa«, siger Brooks, »var Sindene rede og trænede til at modtage det«, mens Mangelen paa aandelig Erfaring og fast Grund under Fødderne i Amerika lod Mekaniseringen koge ud over alle Bredder. Resultatet var en aandelig Impotens, paa hvilken Mr. Brooks fremdrager en Masse Eksempler.

Pudsigst af disse forekommer mig næsten et Citat af en psykologisk Charlatan, der har udfundet, at Pessimisme er en af Livskraftens og Ungdommens farligste Fjender, og i Tilslutning hertil siger om Optimisme:

»Optimisme kan blive foreskrevet og indtaget som Medicin. Er der noget nyt og praktisk i Medicinen, eller er det bare en Fortsættelse af endeløse Diskussioner om Livsfilosofi og Moral? Er det noget, en fortravlet Person kan praktisere, tage med sig i sin Forretning, uden at det paa en forstyrrende Maade griber ind i denne? Kan man profitere deraf og til Slut, hvad koster den? Om man indlader sig paa at tage Medicinen, nødvendiggør den da Afskedigelse af ens Doktor-Ven, mishager den ens

Digitized by Google

Præst, generer den ens sociale Omgangsfæller eller chokerer den de hellige Traditioner, som var ens Fader og Moder kære?

Nej, Medicinen er forbedrende, forhindrende og udbreder Harmoni, den er ogsaa billig, behagelig og altid anvendelig. Gennem disse Sandhedens Kendetegn ved vi, at den er sand.«

Man kan vel i høj Grad være enig med Mr. Brooks om, at dette er en bedsk Mundfuld for en Mand, der kan læse. Hans Bog er fuld af lignende Eksempler paa den aandelige Bankerot, han ønsker at paavise, og han er utvivlsomt selv en af Mændene i »de rette Dimensioner«, som han sluttelig efterlyser til at fremsætte Kravene for en Ungdom, hvis Maal gaar ud over Øjeblikket.

Det vilde dog utvivlsomt være at foregribe Begivenhedernes Gang, om man godskrev Mr. Brooks' Indflydelse det Skridt, *Sinclair Lewis* i sin »Main street« (»Støget« frit oversat) har gjort henimod det bedre.

Mr. Brooks' Betydning for amerikansk Litteratur og Aandsliv ligger ude i Fremtiden, men at den amerikanske Læseverden er en frodigere Jordbund for den Sæd, han saar, end man havde turdet haabe, viser den Succes, »Main street« ved sin Fremkomst opnaaede.

»Main street« er vel ikke noget litterært Mesterværk, men den er en Bog, i hvilken »Handlingen« i høj Grad overskygges af psykologiske Refleksioner. Den dissekerer Livet i en lille Provinsby ude paa Prærien, fotograferer Tildragelserne og Sindene, maaske hist og her med et noget billigt tysk Kamera.

Nu og da ser man lidt amerikansk Haandelag, navnlig i Begyndelsen minder Bogen om Tusinde andre Bøger derovre fra, som med en altfor overlegen Flothed sætter »Typerne« op mod hinanden; men efterhaanden som Forfatteren har glemt, at han »skal lave en Bog«, glider han over i en jævn Skildring af Isenkræmmerens Kone og dennes Tedrikning hos den unge begejstrede Doktorfrue, i hvis Skikkelse han lader det levende og aandelige forarges over det ufødte og materialistiske. Imidlertid er det i denne Forbindelse mindre en indgaaende Kritik af Bogen, der interesserer, end det Faktum, at den trods sin »Handlingsløshed« blev modtaget af Publikum med megen Velvilje. Man maa vel heri se et Ønske hos de amerikanske Læsere om at ville genopleve deres egne Besværligheder og Gebærder i Bø-

Digitized by Google

gerne fremfor at sove ind i den uvederhæftige Fantasi, som paa en barnlig og pjanket Maade opstiller nogle Tinsoldater med Gevær i Hvil, fører dem i Marken og lader dem udkæmpe blodige Slag, stadig med Geværerne paa Skulder.

Og et og andet indenfor Teaterverdenen er ogsaa bemærkelsesværdigt.

I »Greenwich village«, New Yorks »Montmartre«, har nogle unge Skuespillere af begge Køn sluttet sig sammen og lejet en Lade — et Skur, i hvilket de opfører unge Forfatteres Arbejder. I et Hus af den Art, Kommunen her hjemme lader opstille paa Gaden, naar en Gasledning er sprungen, sidder Direktricen for Teatret og sælger Billetter, og naar man bevæbnet med en saadan skubber sig ind gennem den knirkende Dør, staar man — jeg havde nær sagt midt paa Scenen.

Trods de saaledes beskedne Rumforhold har her dog ikke saa lidt Begejstring til Huse, og det hænder, et og andet dramatisk Arbejde her for første Gang ser Rampens Lys for siden at gaa sin Sejrsgang over Landet.

Dette blev f. Eks. Tilfældet med *O'Neils* »Emperor Jones«, et Stykke Negerpsykologi, som utvivlsomt vil blive staaende i Litteraturen.

Hovedrollen udførtes af en Neger *Charles Gilpin,* og Handlingen gaar ud paa at vise, hvorledes en Neger vel kan lære en Del af den hvide Mand, f. Eks. Grusomhed mod sine Underordnede og den Slags, men aldrig hæve sig til nogen aandelig Overlegenhed. Da »Kejser Jensen« fordrives fra den Trone, paa hvilken han i en Aarrække i Kraft af visse Lærdomme, han i sin Ungdom blandt hvide tilegnede sig, har regeret strengt, og sluttelig staar Ansigt til Ansigt med sin uundgaaelige Død og Undergang; da er han ikke noget Refleksionsmenneske, der føler Tilintetgørelsen som en Befrielse, men Dyret, som i Forudfølelsen af den nære Død gribes af en panisk Angst.

Gilpin spillede sin Rolle med stor Dygtighed og Varme, og Stykket gik ikke alene over hele Amerika, men ogsaa i London og Paris.

Disse faa Eksempler, der her er nævnt af kunstneriske Bestræbelser, er naturligvis paa Baggrund af Amerikas kolossale Størrelse og Folkemængde kun for Bagateller at regne, maaske kun egnede til, at Skeptikeren trækker paa Skulderen og siger: »Selv

Digitized by Google

den blindeste Høne kan finde et Korn. Selvfølgelig kommer dette Land, Amerika, aldrig til at maale sig kulturelt med Europa, som i saa Henseende har Hundreder af Aar forud for hint«.

Maaske kunde man dog med Føje lægge Mærke til, at Kulturen saa langt tilbage, som Historien rækker, har været en Nomade, som har vandret med Solen fra Øst til Vest, og heraf drage visse Slutninger med Hensyn til Fremtiden. Hvad er Kultur? Et Begreb, som ikke i en Haandevending lader sig definere, men *Spiren* til Kultur er i hvert Fald et Drag mod det evige udover vor lille hvirvlende Klode — et Drag imod Helheden udover Øjeblikkets Halvering og Akkord. Mere reelt og haandgribeligt giver Kulturen sig Udslag i Interesse for aandelige Værdier — for Kunsten.

Verden oplevede under Krigen en Storm af Kunstinteresse. Penge svømmede i Vognlæs udover Landenes Grænser, og hvem som helst optraadte som Mæcen. Kunstneren følte det exceptionelle ved Tiden og blev dels flov ved ikke at kunne variere sit Tema, dels grebet af Tanken om en stor og straalende Renaissance. Resultatet var de omstridte kubistiske Malerier og rytmeløse Prosadigte. Det blev en Skuffelse. Formen har ikke mere med Kunsten at gøre end Navnet paa Manden. Petersen kan være en udmærket Bordherre, og han kan ikke være det — et futuristisk Billede kan være et udmærket Kunstværk, og det kan ikke være det. Navnet har ingenting med Sagen at gøre. Den pludselige Interesse blev ingen Renaissance — blot en sygelig hektisk Opblussen for de spændte Nerver.

Nu lurer Sulten rundt omkring i Horisonten. Sulten er en farlig Fjende af Draget mod det evige — Spiren til Kultur. Europa er en gammel Mand. Det staar i Begreb med at blive »fornuftigt«. Hvor ofte har det nu ikke troet paa Eventyret, som aldrig kom. Det er desillusioneret og begynder at realisere, Livet er begrænset. »Penge, Penge«, raaber det. »Ting, der gaar, Ting, der gaar«, skriger Forlæggere, Teatre og Malerihandlere. »Vi kan ikke i Øjeblikket arbejde for Fremtiden. Vi maa klare vor Fattigdom. Senere! Naar Tiden har bedret sig.« Europa tror inderst inde ikke paa Kulturen, som ikke kender Hensyn til Penge eller noget som helst undtagen sig selv.

Men i Amerika gærer Ungdommen.

Gang paa Gang har det gjort sig til Grin overfor os Voksne.

Digitized by Google

Ford—Wilson er Navne, der bringer os til at smile. Men le ikke! Hvilke Dumheder begaar ikke en opløben Lømmel? Prohibitionen er antagelig ikke nogen Genistreg, men den vidner om en gigantisk Aktionstrang, en ungdommelig Tro paa Idealet.

I Amerika forhøjer man ikke Straffen for Spytning paa Perronen fra 1 til 2 Dollars, alt efter som Valutaen svinger, nej, man sætter med det samme »500 Dollars eller 3 Aars Tugthus eller begge Dele«, og saa samler man Læberne om Mundvandet.

Det er latterligt, men stærkt og voldsomt.

I Amerika har man ikke forvildet sig i Refleksionen. En Bagatel af et Slagsmaal mellem en civil Politibetjent og en flere Gange straffet Person, der har Personens Død til Følge, laves ikke til »Stof« i Aviserne og Genstand for offentlig Drøftelse. Personen var ikke noget samfundsdannende Element, ergo har man ikke mistet særligt ved hans Død. Betjenten faar en Henstilling om ikke at slaa slet saa haardt næste Gang, og Sagen bliver skrinlagt.

Det er ikke menneskekærligt, ikke dybsindigt og maaske ikke retfærdigt, men ungt og levedygtigt.

Amerika kommer!

Der er paa den anden Side Oceanet allerede lagt Grunden til et nyt og festligt Palads, der skal modtage den gamle Nomade, Kulturen, naar han behager at stige i Land paa Battery Place. Og den aldrende Herre vil avle en stor og levedygtig Børneflok, som med Stolthed vil tale om sine Forfædre i gamle skrantende Europa.

Digitized by Google

DANMARKS STATSGÆLD FØR STATSBANKEROTTEN.[1]

Af Professor, Dr. L. V. Birck.

1. *Løskøbslaan.* Den første Middelalders Fyrster havde liden Brug for rede Penge; Afkastet af deres Jordegods og Naturalskatter maatte slaa til. Dog laa de oftest inde med Reserver i ædelt Metal eller Smykker, erhvervede ved Togter eller ved Tributter som f. Eks. den *Danegæld,* som England uden for Danelagen ydede os, og som i 30 Aar indbragte 1/4 Mill. Pund. De Laan, der kendes, er oftest kun til Løsepenge eller Frikøb for Kongen og hans Mænd: 3 Gange fanges og løskøbes f. Eks. *Svend Tveskæg.* Løsesummen skaffes første Gang ved en Gave fra »alle Danske«, anden Gang kautionerer de danske Stormænd for ham, og tredie Gang løses han ved Kvindernes Smykkegave; men hver Gang sælger han Jordegods for at dække sine Forlovere og dem, der hjalp ham. Løsepenge laanes ogsaa hos private Venner eller, som de 26,000 Mark Sølv, Valdemar Sejr 1225 maa give i Frikøb, hos udenlandsk Slægt; ikke sjældent maa dog Kongen sætte sine Juveler i Pant.

2. *Pantelaan.* De mest betydende Laan er imidlertid givet mod Sikkerhed i Statens eller Kongens *Jordegods. Pantegenstanden* er de i *Lehnet* faldende Indtægter og Rettigheder af offentlig eller privatretlig Art, som tilkommer Kongen; Panthaver, der udøver Lehnsmandens Funktioner, har hverken Ret til at opkræve andre Afgifter eller at paalægge vilkaarlige Byrder, Ekstraskatter og Konfiskationer; dog ser vi, naar Kongen er afmægtig og Lehnene er givet udenlandske Fyrster i Pant, at disse — som f. Eks. den kullede Greve — føler sig berettiget til at paalægge Ekstraskatter og Indkvarteringer. Panthaveren er oftest *Kirken* eller *dansk*

---

[1]) Kilderne til denne og en senere fremkommende Afhandling om Danmarks Statsgæld i det 19. Aarhundrede er bl. a.: W. Christensens Studier over Middelalderens Finansforhold, Dr. Rubows »Renteforhold i Danmark«, C. Christiansens 2 Bind om de to første danske Enevoldskongers Finansstyre, Schovelins Den danske Handels Empire, Nathanson, Rubin 1807—14, L. V. Bircks »Rigets Jordegods og Regalier«, »Told og Accise« og »Rigets offentlige Formaal og Vedtægter«, samt Falbe-Hansen og Scharling: Danmarks Statistik og endelig angaaende Statslaan efter 1900 og mellem 1760 og 1824 selvstændige Undersøgelser.

Digitized by Google

Adelsmand; men undertiden Udlænding, der, forsaavidt han er Fyrste, tror, at politiske Rettigheder følger med Pantet.

Laanets Betingelser kan ikke altid ses af Skyldbrevet, nemlig naar Kongens Modydelser ogsaa er Privilegier eller personlige Begunstigelser, eller naar Laangiver har ydet andet end Laanesummen, f. Eks. Hærfølge og Gæsteri, eller opfyldt kongelig Embede eller afholdt dettes Udgifter.

Altid pantsættes de visse Indtægter, men ofte forbeholder Kongen sig Told og Accise; naar Byerne pantsættes, er det deres Midsommergæld og Told, og kun undtagelsesvis Accisen, derimod ikke deres kommunale Indtægter. Af et Skyldbrev til en af de holstenske Grever fremgaar, at den pantsatte Landsdel er overtaget »med al vor Ret«, indtil Landet bliver indløst; af Lehnets Indtægter skal Panthaver dække sig for sin Hovedstol og sin Rente, undertiden skal han gøre Regnskab og beregner da Lehnets Udgifter for højt, dets Indtægter for lavt og søger at befri sig for Lehnets Byrder. Men Pantelehn er den dyreste Laaneform, fordi Panthaver vil have alle Lehnets Indtægter, selv om de overskrider Renten, medens Kongens Stilling selvfølgelig er den, at Lehnets Indtægter i videst Omfang skal afskrives paa Hovedstolen, dog med Undtagelse af Brugen af Hovedgaarden. Kongen hævder altsaa principielt, at Laanet skal være rentefrit; da *Erik Menved* pantsatte Fyn til Holstenerne, skal af Pantets Intrader dog et Beløb lig med 10 pCt. af Skylden regnes som Rente, medens Resten er Afbetaling. Er Kongen i Nød, og Panthaver er Udlænding eller en værgestærk Stormand, afskrives der intet af Lehnets Indtægt som Afbetaling. Ved Pantsætning »pr. modum *grøtha-gæld*« har Panthaver Retten til at oppebære hele Pantets Afkast. Paa den anden Side har vi baade i det 13. og 14. Aarhundrede Pantsætninger — ganske vist til *gejstlig Person* — hvor hele Pantets Indtægt betragtes som Afdrag. Uagtet Kong Hans vil hævde Princippet, at Pantets Indtægt skal afdrages i Laanesummen, ser vi af et Brev af 1503, at det ikke sker. Hvor Rente er fastsat ved Pant i Jordegods, vil den ofte være 10 pCt., paa den anden Side lykkes det undertiden Kongen at fastsætte 5 à 6 pCt.; ved Frederik I's Død har vi 10 Laan mod brugelig Pant, hvor Kreditor oppebærer *hele* Pantets Indtægter, og *et,* hvor han foruden fri Husholdning kun maa oppebære 5 pCt.; dette er ikke ubilligt; thi selv om kanonisk Ret var mod Rente, tillod

Digitized by Google

den dog Erstatning for faktisk Tab ved Ikke-Brug (damnum emergens) og for den Gevinst, man ikke fik (lucrum cessans), og ej heller forbød Kirken at kræve, »quod interest«; og selv om Kirken selv gav korte Veksellaan rentefrit, omgik den selv Renteforbudet ved, at Laangiver betragtedes som »silent partner« og saaledes fik Udbytteandel, ligesom Kirken ikke bestred Retten til at bruge sit Pant. Profan Ret gaar endnu videre, Riberet forudsætter Morarenter, og jydsk Lov forudsætter Bøder for ikke rettidig Betaling. Panthavers Stilling er ganske klar, naar Pantsætningen sker i den Form, at Jorden sælges med *Genkøbsret* for Debitor; dette er et Sidestykke til det tilladte Rentekøb, at man køber af Debitor Retten til en vis aarlig Indtægt. Christian I griber selv til Genkøbs- og Rentesalg.

Uagtet Kongen selv fikserer Renten for sine Undersaatter, overholder han ikke selv sine Maximalregler, f. Eks. den københavnske Recess' Legalrente: 5 pCt., der Aaret efter gaar over i Kolding Recess af 1558. Egentlig gjaldt denne Bestemmelse lige til 1683, men vi ser, at det efter 1632 er tilladt at tage 6 pCt. ved Underpant i fast Ejendom. Det er følgelig rimeligt, at der maa tages end mere, naar Ejendommen gives i brugelig Pant, hvor der er Risiko- og Arbejdeelementer med. Kongen selv tager Rente, f. Eks. Christian IV 6 pCt. I visse Tilfælde tillader Christian IV i Glückstad og Altona 27 pCt., nemlig ved den saakaldte »jüdische Wucher« (Pantsætning af Løsøre). Direkte Underpantsætning er iøvrigt sjælden, i al Fald udenfor Byejendomme, (det var først i det 17. Aarhundrede, man fik Tinglæsning); den sker undertiden i den Form, at Debitor af Kreditor (ved Brugspantsætning) eller af Køber (ved Salg mod Genkøb) lejer den pantsatte eller solgte Ejendom. Efter Reformationen ser vi Frederik II give Kongetiende som brugeligt Pant, hvad der har medført en Rente fra 14—28 pCt. Byerne modtager undertiden deres egne Skatter i Pant, undertiden faar de Kronens Rettigheder andetsteds som Pant. Medens Christian IV er Modstander af Godspantsættelse og hellere giver højere Rente, er Frederik III nødt til at stille Jord i Pant; da Stændernes mødes efter Københavns Befrielse, er $^1/_6$ af Krongodset pantsat.

3. *Reduktioner.* Pantsætningen er forsaavidt en Omgaaelse af Reglen om, at Krongods ikke maa sælges; hvor dette sker, forbeholder Kongen sig Genkøbsret for samme Sum. Det farlige

35*

Digitized by Google

er, at Pantelen har Tendens til at blive arveligt Lehn; naar Jylland og Fyn 1332 er pantsat for 10,000 Mark Sølv (à 35 Kr.?), er der Fare paa Færde. Da Valdemar Atterdag sælger Estland, indløser han ogsaa straks Sjælland for 30,000 Mark Sølv. En ejendommelig Pantsætning har vi, naar midt i det 14. Sekel en Fjerdedel af Nørrejylland med Kalø Lehn som Hovedlehn er pantsat for 10,000 Mark lødig, og det saaledes, at hvis Indkomsterne af Lehnene ikke kan dække Renter og Afdrag, kan Panthaveren holde sig til et helt andet Lehn, nemlig Gottorp. Helt forvirrende bliver det, naar Pantelehnene kan viderepantsættes, hvad Grev Gert f. Eks. gør med ovennævnte Kalø. Kongerne søger da dels derfor, dels fordi Godsets Nydelse giver overdreven høj Rente og dels formedelst Misforholdet mellem Laanesummen og Pantets større Værdi, at faa — ved Afbetaling, Forlig eller Magt — bortkommet Jordegods inddraget, enten det nu er solgt med Genkøbsret, pantsat eller bortgivet; nemmest er det at faa fat i de Lehn, der er gaaet til Kirken. Valdemar Atterdag og hans Datter inddrager en Række Pantelehn, som under Interregnet er kommet bort fra Kronen. Dronning Margrethe maa forpligte sig til at standse Jordinddragningen og lade et Udvalg undersøge, hvilke Godser Kronen ulovligt har inddraget; men atter begynder hun at inddrage Lehn og ombytte Slotsfogder og Lehnsmænd, hvor Adelen i mange Fald med Urette har faaet kongeligt Gods; overfor Kirken gaar hun mildere frem, og lader den faa noget af det Gods tilbage, som Valdemars Sequestration har berøvet den. 1396 vedtages det, at alt, hvad Kronen har mistet siden 1368, skal den have tilbage; naar Margrethe fastslaar, at Adelen under Oluf har købt Jordegods billigt og ulovligt, og det derfor maa gaa tilbage, da er det nogle som Genkøbssalg tilslørede Pantsætninger, der er Tale om. Hvor pro-forma Ejers eller Panthavers Adkomst er mangelfuld, kan det gaa ham, som det gik *Erik Gyldenstjerne,* der maatte aflevere alt, han havde tilegnet sig ved »Skøde, Pant, Deling og Mageskifte«. En Dom af 1453 (citeret efter Kenderen af Middelalderens Renteforhold, Dr. Rubow) fastslaar, at Panthaveren ved et af Kronens Lehn har haft det saalænge i Brug, at han har oppebaaret 3 à 4 Gange den laante Kapital, hvorfor Lehnet efter gejstlig Ret er hjemfaldet til Kronen, »paa det deres Sjæle, som haver haft samme ubillig Oppebørsel og Rente, ikke skulde lide Nød«.

Digitized by Google

Christian I og svenske Rigsraad bestemmer under Paaberaabelse af »Guds og hellige Kirkes beskrevne Lov og Ret«, at ved Indløsning af Pantelehn skal den Indtægt, Panthaveren har oppebaaret, fradrages i Gælden; men Kongen lover (1459) i samtidig stadfæstede Pantebreve, at Lehnets Indtægt ikke skal fradrages Hovedsummen; et Kongebrev af 1493 nægter at betale Rente med Motiveringen »for Panthaverens Sjæls Frelses Skyld«. Undertiden nøjes Kongen med, hvor Pantet er for stort i Forhold til Laanesummen, at forlange denne forhøjet. De sidste Panteinddragninger og *Reduktioner,* vi kender for pantsat eller bortsolgt Jordegods, er den ved Bankerotten af 1660 og Reduktionerne af 1680. At Adelen og Kirken er mod disse Inddragninger (Reduktioner, Sequestrationer), ser vi af, at man undertiden faar Løfter mod dem ind i Haandfæstningerne.

Desforuden pantsætter Kongen, eller om man vil, *assignerer* Kongen Statsindtægter, der ikke har noget med Jordegods at gøre, særlig Fordringer paa Trediemand og Skatter, saasom Skibsafgifter og Told, dels til Byerne og dels til Fremmede. Frederik III havde saaledes assigneret hele Tolden til Gældens Sikkerhed. Straks fra Sundtoldens Opstaaen søger Hanseater og senere Nederlandene at faa denne i Pant, undertiden blot i Form af midlertidig Afgiftsfrihed for Laangiveren, undertiden mod Afregning; men Kongen søger hurtig at faa Herredømme over denne altfor værdifulde Sundtold.

4. *Kautionslaan.* Men Kongerne laaner ogsaa uden at stille anden Sikkerhed end Borgen — hos fremmede Fyrster, lybske Købmænd, holstenske Adelige, og med Venedigs og Genuas Opkomst ogsaa hos disse By-Staters Bankierer; Christian I laaner hos nederlandske og hamborgske Købmænd og Bankierer, baade hos Gentile og Jøder, Laan, der ofte maa fornyes paa Aagervilkaar; ofte sætter vi os i Gæld til tyske og hollandske Stæders Magistrater — f. Eks. i 1466 til Hamburg og Lübeck, der faar 2 Kongekroner i Pant. — Af Christian II's mange Laan er der intet, hvori der *direkte* loves Rente, men den gives formentlig alligevel. Heller ikke i Frederik I's Registrant opgives noget dansk Laan mod Rente, men til Gengæld betaler han høj Rente for Laan i Hertugdømmerne. Paa Kongens Vegne møder Udsendinge i Kiel, hvor der er en stor Laaneforretning fra holstenske Adelsmænds og lybske og hamburgske Købmænds Side;

Digitized by Google

1527 kalder Kongens Kansler i Privatbreve Kieler-Omslaget for »Jødemarkedet«: »Her er godt Køb paa Penge, 100 Gylden koster kun 7 (pCt.)«. 1545 tilbyder en holstensk Adelsmand Kongen 20,000 Mark mod Pant; Kongen vil ikke give Pant, men vel Rente. Efter Frederik I's Død resterer til holstenske Adelige af Christian II's Gæld 13 Laan (5 à 7 pCt.) og af Frederik I's Gæld 35 Laan (fra 5—8 pCt.); Christian III skylder 63 Poster til holstenske Adelige (fra 6—8 pCt.), hvoraf $^1/_3$ oprindelig var rentefri, og han skylder 80,000 Mark til private tyske Kreditorer til 6 pCt. Medens Kongen i Danmark nødig gav over 5, maatte han i Holsten gaa op til 8 pCt., endda han i 1547 har forbudt andre at tage højere Rente end $6^1/_4$ pCt. De holstenske Adelslaan er enten Tvangslaan eller oftest contraherede frivilligt i en Kieler-Termin. Blandt Laangiverne er Johan Rantzaus Søn, der er en stor Financier og sammen med en Brockdorff endog har fast Agent paa Verdenspengemarkedets Centrum, Antwerpen. Iøvrigt er det utroligt, om danske Konger ikke ofte i Udlandet har givet 12 pCt., en Rente, hvorunder f. Eks. selv Tysklands, Englands og Frankrigs Herskere (i det 16. Sekel) næsten aldrig fik Laan hos de store Huse i Antwerpen, Augsburg, Lyon, Florenz og Genua.

En egen Art Laan opstaar, nar Kongen skal erhverve eller tilbagekøbe Territorier, som da Christian I i 1460 maa forpligte sig for 125,000 Gylden til sine Brødre og Schaumburgerne, hvoraf senere de 70,000 dækkes ved nye Laan hos den holstenske Adel. Christian II laaner af sine habsburgske Slægtninge. Gustav Vasa hjælper Christian III med Laan, der oprindelig synes rentefri, men senere forrentes med 5 pCt. Frederik II laaner hos Kurfyrsten af Sachsen, rentefrit de to første Aar, men derefter skal der ved manglende Tilbagebetaling gives brugeligt Pant. Vi er nu paa Grænsen af de længe kendte Subsidielaan fra fremmede Stater. En Ejendommelighed ved Laanene før 1660 er, at de nærmest er *personelle*, ɔ: ikke Statens, men Kongens Laan, det er ogsaa derfor, at de fornemme Herrer og Byernes Magistrater maa kautionere for Kongen.

5. *Indenlandske Laan.* I Indlandet laaner Kongen hos borgerlige Købmænd: Frederik I af Niels Kemp, Frederik II af Hess og for Christian II og III staar Købmændenes Pung aaben med store Laan, ja selv Grev Christoffer kan i København og Malmø faa Købmandslaan, der iøvrigt aldrig tilbagebetales. Kongerne

Digitized by Google

laaner hos Dronningerne: Dronning Dorothea har Staten til Debitor (1480) og Christian IV skylder sin Moder 1 Mill. Rdl. Yderligere maa Gang paa Gang Adelen baade i Kongeriget og i Hertugdømmerne holde for, særlig de, der har de høje Embeder: at staa for Finanserne betyder oftest i Uaar at maatte lægge ud af sine egne Penge, én vore Dages Finansminister ret fremmed Tanke. Erik Menved skyldte sin Marsk 7000 Mark dansk, begge Peder Oxe'rne maatte forstrække Kongen og alle Oldenburgerne til Frederik III incl. laaner hos deres »Ministre«. Laanene paa Kieler-Termin, hvor f. Eks. Christian IV c. 1629 skyldte 40,000 og i 1643 1 Mill. Rdl., maatte sikres ved Forlovere; danske Adelsmænd, Købmænd og særlig Rigsraaderne maatte kavere; det var for at sikre sine Kautionister, at Frederik III straks ved sin Tronbestigelse maa afhænde 20,000 Tdr. Hartkorn for dermed at reducere sin Gæld med 1 Mill. Rld. Medens Pantelaanene er langvarige, er de andre Laan mere kortvarende. Med Udgangen af det 16. Sekel spiller Pantsætningen af Jordegods en aftagende Rolle, idet Assignation af Statsindtægter træder i Steden som Sikkerhed.

Middelalderen udskriver ofte til Dækning af Krigsudgifter eller Tilbagebetaling af Laan Formueskatter *(»precarii«)*. Disse lignedes efter *Forhandling* med de Klasser — Lehnsmænd, Adelen, store Købmænd, Byerne, Prælater, Klostre — man vilde ramme; under Christian II og Grevefejden antog disse Skatter Konfiskationens Karakter: som naar Sorø Kloster maa yde 6000 Lod Sølv og øvrige Klostre i Forhold dertil. Kapitlerne hjemsøges Gang paa Gang. Adelen bevilger samlet en Sum, der fordeles af den selv. Den berømteste Formueskat er den almindelige 5 pCt.s af 1542, hvilende paa Adel, Borgmestre, Kapitler og Bønder: der svares a) efter Jordebøgerne af Jordegods, b) af Løsøreformue og c) af udestaaende Rentepenge. Skatterne forudsætter Deklaration, Jordebøgerne, der indeholder Godsets Indtægter, skal indsendes til Rentemestrene, Skatteyder opgiver sine udestaaende Fordringer og sin Gæld. 100 Aar efter har vi lignende Formueskatter: 1638, 1642 og 1652.

Fra Formueskat til de oftest rentefri *Tvangslaan* er Vejen kort. Disse ydedes i *frivillig* Form efter Aftale med Individer eller Stænder: oftest enes Kongen med Stænderne om Laanesummerne og lader derefter Kirken eller Adelen repartere den til sine Med-

Digitized by Google

lemmer; man truer med Formueskat for at nøjes med Tvangslaan. 1524 og 30 lader Adel og Lehnsmænd, ja endog Rigets Raader sig taxere til Laan; i 1530 laaner Rigsraadet Kongen 80,000 Gylden og Roskilde Bisp 12,000 Mark, hvad der svarer til 20,000 Tdr. Korn. Ligeledes yder Byerne disse Laan efter indgaaende Forhandlinger med Kongen. Ofte kniber det med Tilbagebetalingen; men Laangiver tager sig betalt paa anden Vis: gennem Privilegier og Fritagelser, afnødte Kongen. Endelig laaner Kongen ikke blot hos Lehnsmændene, men ogsaa hos andre Embedsmænd. Christian IV laaner endog hos Landraaderne i Holsten.

Hvilken Rolle Gælden spillede til forskellige Tider, er ikke let at sige; der var blandt vore Konger gode Husholdere: Valdemar Atterdag, Margrethe, ja egentlig Christian II og III, og der var slette: Christoffer II, de to Erik'er og Christian I. Lejetropperne tyngede Budgettet, og Condottièrerne var uelskværdige Kreditorer, der plagede Erik Menved og Christian III i lige Grad. Christian I skyldte »hver Mand«. Efter Frederik I's Død var der i Gæld til holstenske Kreditorer op mod $^1/_4$ Mill. Mark — og den Pantegæld paa 100,000, Kong Hans efterlod sig, var blevet til 300,000. Christian III's Krige var kostbare: Grevens Fejde kostede 4 Mill. Mark, hvoraf $^1/_3$ dækkedes ved Gæld.

Den Gæld, der skulde tilbagebetales ved *Formueskatten* af 1542, var bl. a. en udenlandsk Kautionsgæld (370,000 Mark til 6 à 8 pCt.) til Lejetropperne, tyske Fyrster, tyske Byer o. s. v. 1550 til 60 sluger Laanenes Forrentning over $^1/_8$ af Kongens Indtægter, 1562 er der et nyt stort Laan, og 1563 er Gælden $^1/_4$ Mill. Daler; til Kurfyrsten skylder Frederik II 100,000 Sølvdaler, til Daniel Rantzau 200,000; Syvaarskrigen koster os $4^1/_3$ Mill. Daler, hvoraf $^1/_4$ dækkes ved Laan. Under denne maa Kongen i Kiel og i Udlandet laane til 8 pCt., ja i nogle Tilfælde er Renten over det dobbelte.

Christian IV eller rettere Formynderregeringen er en god Husholder: Krongods indløses i ret stor Stil, og i 1620 har Kongen endog 1 Mill. Daler *udestaaende* paa Rente hos Købmænd og Handelskompagnier; men Krigspolitik fører derefter Kongen dybt ind i Gælden; 1629 skylder han paa Kieler-Omslag 400,000 Daler foruden 1 Mill. til Enkedronningen. Han indløses Krongods (1639), men straks efter forøges Gælden: 1643 skylder han

Digitized by Google

1 Mill. paa Kielervilkaar; han tvangslaaner ofte og drøjt under Krigen, dels hos borgerlige Købmænd, hos den holstenske Adel mod Kaution, hos Rigets Raad og hos de holstenske Landraader, der fik de holstenske Amters Indtægter assignerede til Sikkerhed. Kongen gav i Reglen 6 pCt., men betalte først Rente efter Fredens Genindtræden; betydelig mere svaredes for udenlandske Laan, f. Eks. for det Laan, han i 1645 optog i Lübeck. Frederik III maa begynde med store Bankier-Laan i Holland: af Gabriel Marselis i 1649 og i de følgende Aar af Hollænderne Texière, Goméz og Hamburgeren Bern, i 1649 faar han gennem Corfitz Ulfeldt 400,000 Daler fra Holland; han maa laane til 6 pCt. + 1 pCt. Provision, ja ved et af Marselis i 1657 givet Laan til 6 pCt. + $2^1/_2$ pCt. Provision; hos tyske Baroner optages mindre Laan til 5, 6 og 7 pCt. I Amsterdam betaler Kongen 5, ved Kieler-Omslag 7 pCt. Men Kongen laaner ogsaa hos sine Embedsmænd, Heinrich Müller, Gabel, Friis, Vibe og Rantzau; den første fik 6 pCt. Rente, men saaledes, at Laanet kun løb for 10 Maaneder, hvad der gjorde den faktiske Rente til $7^1/_4$ pCt. For at afbetale Arvegæld maa Kongen 1650—51 sælge 20,000 Td. Hartkorn. 1653 iværksættes H. Müllers og Klingenbergs Forsøg paa at lave et Tontinelaan i 8 Afdelinger à 100 Portioner, saaledes at indenfor hver Afdeling fordeltes Renten blandt de til enhver Tid levende Indskydere. Ved sidste Indskyders Død beholdt Kongen Hovedstolen. Forsøget fik kun ringe Held.

Svenskekrigen ødelagte Landet, baade fysisk og økonomisk: en Række Laan, heri ogsaa Tvangslaan og Pantelaan, optages. Da Stænderne mødes, er Statens Gæld ca. 5 Mill., herfor er $^1/_6$ af Kronens Jord pantsat og Tolden assigneret. Men desforuden er der en stor Administrationsgæld, Lønningsrestancer og ubetalte Leverancer. Der er ingen Vej udenom: Enevælden maa debutere med en Statsbankerot.

6. *Bankerotten af 1660.* Som saa ofte var det ogsaa i 1660 Statsfinansernes Uorden, der gav Anledningen til Forfatningsomvæltningen. Blandt de Fordringer, man fra borgerlig Side medbragte paa Stændermødet, var Kravet om Gældens Afbetaling og om, at »enhver Patriot skal lade sig afkorte, naar han indkræver sin Gæld hos Kongen«. De senere Aars Laan, sikrede ved Pantelehn, var kontraherede paa den Betingelse, at om Lehnets

Digitized by Google

Indtægt ikke dækkede 6 pCt., skulde det manglende tilskrives Kapitalen; da Lehnene siden 1657 intet gav og Ødegaardenes Antal var taget til, medens Bønderne var i Restance baade for Landgilde og Skatter, saa det ud, som om Gælden skulde forøges automatisk. Det blev imidlertid ikke Stænderne, men Kammerkollegiet, der kom til at udarbejde en af Hannibal Sehested forelagt Plan om at tilbyde Kreditorerne Statsgods til Eje; men da Kongen skulde bruge rede Penge, forlangte han samtidig Forhøjelse af Laanesummen hos de Kreditorer, der vilde udløses med Jord. *Poul Klingenberg* blev den første og købte for Kongens Kreditor, Bern i Hamburg, for 150,000 Rdl. (Sletdaler à $2^1/_2$ Kr.), hvoraf Firmaet havde 120,000 tilgode, og betalte 30,000 kontant. Dette var i Virkeligheden en Bankerot, dels fordi Salgene havde Tvangens Karakter, dels fordi Prisen var sat over gængs Pris, og endelig blev de Anvisninger, Kreditorerne havde faaet paa bestemte Statsindtægter, annullerede 1661. Det var ikke blot overfor Leverancegæld og Lønningsrestancer, man for haardt frem. I 1661 havde man solgt 30,000 Tdr. Hartkorn; ikke blot til Gælds Afbetaling, men ogsaa til Fæstningsbyggeriet; blandt de solgte Gaarde var en ved Aarhus, der solgtes til Gabriel Marselis (3000 Tdr. Hartkorn), og Dronningborg Lehn og Møgeltønder.

Det var egentlig ikke Kronens Mening at sælge, forsaavidt den forbeholdt sig Tilbagekøbsret, saavelsom de kongelige Regalrettigheder, heri Birke- og Kaldsret, Vrag, Cise og Skatteret. Prisen var 50 Daler pr. Td. Hartkorn, hvad der var mere end Markedsprisen. Godset blev dog ofte solgt selv til borgerlige med adelig Rettighed, hvad der fik Betydning med Hensyn til delvis Skattefrihed.

1664 tager Salgene Fart, idet Staten for anden Gang gaar fallit, man var atter gaaet den farlige Vej at anvise Kreditorer Statsindtægter; atter griber man til Midlet Tvangssalg med Tilbagekøbsret, denne Gang til samme Pris som den, hvortil Køberne skulde overtage Godset; i nogle Tilfælde lader man de kongelige Rettigheder medfølge; hvor naturligt samhørende Jord var pantsat til flere, fik den største Kreditor Lov til at udløse de andre; men Staten krævede stadig 50 Daler. Blandt de store Kreditorer, der blev Tvangskøbere, var de danske Poul Klingenberg, Irgens, Rentemester Müller, der strittede bravt imod, og Udlændingene Brødrene de Lima, Gomez, Selis og Gabriel Marselis. Nogle Kre-

Digitized by Google

ditorer overtog saa meget af den kongelige Jord, som svarede til Laanesummen, og gav Resten af Jorden tilbage. I Danmark havde man solgt til Udlændinge og borgerlige, men i Norge til Bønderne. Christian V fortsatte sin Faders Godssalg til Kreditorer: fra 1661—75 var der i alt solgt for 9 Mill. Rdl., hvoraf 2 Trediedel i det egentlige Danmark, det meste var brugt til Gælds Nedbringelse, det kontant indgaaede var benyttet til løbende Udgifter. Nu sælger man ogsaa de kongelige Rettigheder, Kirkerne og Skattefrihederne.

7. *1675—1700.* Under den skaanske Krig var Landet atter i Pengenød. Man dækker ved Laanstiftelse og Pantning. 1676 nedsætter Minister von Stöcken en Revisions-Kommission, hvis Opgave er at prøve de siden 1661 foretagne Godssalg, man gennemgaar Gælden, Renteberegningen, Adkomstbrevet, Panthavers Indtægt af Godset, og forlanger en Erstatning for Kronens Tab. Gabriel Marselis maa tilbagegive Møen, og andre maa tilbagegive Gods eller give Kongen Erstatning — i alt til et Beløb af 600,000 Rdl. Kongen blev imidlertid af Godsejerne, der frygtede en Efterligning af Karl XI's storstilede Reduktioner, bevæget til at holde inde med en Fremgangsmaade, der var saa streng, at selv hvor der forelaa kongelig Underskrift, kunde Kommissionen uappellabelt fastsætte en Erstatning til Kronen.

Efter 1685 blev der ogsaa solgt og udlagt Gods samtidig med, at meget blev skænket bort, muligvis for uspecificerede Tjenester. I Danmark alene var der fra 1661—75 udlagt 132,000 Tdr. Hartkorn og fra 1676—79 over 38,000, tilsammen over 170,000 Tdr. til $7^3/_4$ Mill. Rdl. I Norge solgtes der samtidig Gods for 1,400,000 Rdl., og i Hertugdømmerne for $1^2/_3$ Mill. Daler.

Samtidig med, man solgte Jordegods til Pantekreditorer og Dækning af Restancer, fik man dog ogsaa noget Jord, særlig ved Konfiskationer, f. Eks. bødede Ulfeldt i alt 6000 Tdr. Hartkorn, Kay Lykke 2600 Tdr. Hartkorn, endelig blev Griffenfeldts Gods som bekendt inddraget. I hele det danske Rige erhvervede Staten fra 1660—1700 Jordegods for $1^1/_2$—2 Mill. Daler. I det egentlige Danmark tilkøber eller faar Kongen op mod 25,000 Tdr. Hartkorn, saaledes at Statens Jordegods forringedes med 145,000 Tdr. Hartkorn. Tilbagekøbsretten blev aldrig brugt.

Enevældsregeringernes Budget var dog trods deres Godssalg paa Grund af deres Militærudgifter i hyppig Deficit. Frederik III

Digitized by Google

udsteder Obligationer for Leverancer blandt andet til de hollandske Generalstater; han laaner stadig hos sine Embedsmænd og hos Texière og Marselis. Fra 1660—1675 udstedes der Obligationer til et Beløb af 1 Mill. Christian V's Ministre, Stöcken og Brandt, maatte Gang paa Gang optage Laan.

Af udenlandske Laan optoges kun meget faa, heriblandt i 1690 det berømte Livrentelaan i Holland paa 343,000 Rdl., den *halvaarlige* Rente var $6^1/_4$ pCt., men til Gengæld ophørte Renteudbetalingen, naar Nyderen døde, og Staten var saaledes fri; det blev et meget dyrt Laan, som man i 1703 indløste. Et i 1677 forsøgt Laan i Holland paa lignende Betingelser som dem, hvorpaa Corfitz Ulfeldt i 1649 havde optaget 400,000 Daler, strandede, da Hollænderne forlangte Anvisning paa Sundtolden. Man maatte derfor fortsætte med indenlandske Laan, der i meget havde Tvangens Karakter, nemlig 1678, 79, 84, 89 og 99; fra 1678—84 ialt 850,000 Daler. Obligationerne blev udstedt enkeltvis med særlig Sikkerhed for hver enkelt; laante man saaledes hos en Embedsmand, fik han Sikkerhed i sine egne Oppebørseler. Det almindelige Tvangslaan optoges 1694 til 6 pCt., de mest velhavende blev delt i Formueklasser; Laanet androg op mod $^1/_2$ Mill. Daler. 1699 optager baade Christian V og Frederik IV en Række Laan bl. a. i Hamburger Kassen. Statens Gæld, der 1660 formentlig var mellem 5 og 6 Mill., var i 1675 1 Mill., hvoraf Halvdelen til Nederlandene; den voksede nu gradvis, til den i 1699 var $1^3/_4$ Mill., men hertil kom en ekstraordinær Gæld, der i 1691 var 2 Mill., og muligvis var lige saa stor ved Christian V's Død. En Mængde Laan i Christian V's Tid var kortvarige; den sidste Fjerdedel af det 17. Aarhundrede optog man saaledes Laan til et Beløb af 3 Mill. og tilbagebetalte 2. En Tilbagebetaling, som ikke er medregnet, forelaa, naar Holland f. Eks. i Subsidier efter Traktaten af 1666 eftergav os $^1/_4$ Mill. — Saldoen i deres Favør af vort Mellemværende med dem. Egentlige Subsidielaan fik vi ikke fra Udlandet i den Tid, derimod fik vi i Subsidier, som ikke skulde betales tilbage, fra England, Frankrig, Holland og Spanien i de sidste 40 Aar af det 17. Aarhundrede til op mod 5 Mill., eller 120,000 Daler aarlig — Summer, der dog medgik til de Forpligtelser, Subsidietraktaterne paalagde os. Det var store Summer, naar vi ved, at den aarlige Gennemsnitsudgift for hele Riget fra 1660—75 rimeligvis er $1^3/_4$ Mill.; for 1675—1700 over

Digitized by Google

3 Mill.; heraf dækkede Danmark de 44 pCt., 8 pCt. bares af Subsidier og Sundtold, og 3 pCt. af Statsaktiver og Gældstiftelse, Resten af Norge, Hertugdømmerne og Grevskaberne.

Undertiden er de Dalere, der omtales, *Speciedalere,* en sjældent præget Mønt, oftest kun en fiktiv Regningsenhed, hvis Værdi er 4 Kroner. I Reglen er det vel Sletdalere, hvis Værdi fra 1630—60 er ca. $2^3/_4$ Kr. i vore Penge, og efter 1660 ca. $2^1/_2$ Kr. De fra 1695 til 1814 omtalte Dalere er Courantdalere = c. $3^1/_4$ Kr., saaledes at $122^1/_2$ DC. = 100 Specier. Da Courantdalerne kun sjældent udmøntes, og da oftest som undervægtig Smaamønt, er de Courantdalere, der omtales efter 1736, Courantsedler, hvis Paritet altsaa er $122^1/_2$, senere 125 Courantdalere paa 100 Specier. 1 Mark Hamburgerbanco var $^1/_3$ Sølvspecie; for hver Mark lødigt Sølv eller Ækvivalent derfor, man deponerede i Hamburg, fik man 27 Mark og 12 Skil. banco godskrevet. Rigs-Daleren efter 1813 er 2 Kr.; men saalænge den ikke eksisterer som fuldgod Mønt, men er repræsenteret af Rigsdalersedler, har den en lavere Kurs.

§ 8. *Fra Christian VI's Død til 7-Aarskrigens Slutning.* Uagtet Krigsudrustninger i 1700 og en Hofholdning, der sluger Penge, kan Frederik IV de første Aar af sin Regering ikke blot faa Balance, men ogsaa afbetale, saa hans Gæld ult. 1708 kun er $^1/_2$ Mill. Dl., endda han har Statsaktiver til Beløb af 2 Mill. Hertil hjalp de $4^1/_2$ Mill., som England og Holland efterhaanden ydede i Subsidier. Men med 1709 vendte Finansernes Skæbne sig: Krigen og dens Forberedelse krævede Millioner. 1713 udstedte Kongen rentebærende Papirpenge, der iøvrigt 6 Aar efter inddroges ved at kunne indbetales i et Landbrugslotteri, der fordelte 5240 Tdr. Hartkorn i Gevinster. Da Lotteriet ikke gik godt nok, ombyttedes Resten af Papirpengene med kgl. Obligationer. 1720 sluttede med en Gæld af omkring 7 Mill. DC., heri var et 2 Aar i Forvejen stiftet *Tvangslaan.* Delmenhorst var pantsat til Hannover, men Kongen havde over 1 Mill. DC. i realisable Værdier og 100,000 Tdr. Hk. i Behold. I Resten af sin Regering havde Kongen gode Indtægter, bl. a. paa de gottorpske Lande — for disse og for Subsidier c. 245,000 DC. pr. Aar. Men Kongens Hof kostede meget, Fabriksforsøg og Understøttelser og eget Byggeri — bl. a. Christiansborg — slugte saa meget, at han i de sidste 10 Aar kun fik 1 Mill. Courantdaler afbetalt.

Digitized by Google

Som Forgængeren begyndte Christian VI dydigt — kun korte Laan optages, og flere afbetales: 1737 optages et Tvangslaan — bl. a. hos Embedsmænd i Forhold til deres Gager — til at drive det da oprettede kgl. Magasin. 1744 var Gælden bragt ned til $2^1/_4$ Mill. DC., der dog de to følgende Aar gik lidt op. Trods 16 Aars Fred efterlod han sin Efterfølger en Statsgæld paa $2^1/_2$ à $2^3/_4$ Mill. Daler Courant. Paa den Tid (fra 1545—47) var Courantbankens Sedler for første Gang uindløselige, de holdt sig dog takket være en god Handelsbalance i pari.

Frederik V begyndte ogsaa finansielt saare dydigt, men det varede kun kort. Med hans Regering begyndte Banken at spille *den* afgørende Rolle som Laangiver til Staten, der skal ende med en Sammenblanding af Bankens og Statens Finanser. 1753 skylder Staten Banken $1^1/_4$ Mill. Daler, og 1757 maa Banken, denne Gang for stedse, gøre sine Sedler uindløselige, og fra dette Tidspunkt begynder Statsgælden sin March op mod de tocifrede Tal, hvor den skal forblive Seklet ud.

Men 7-Aarskrigen var udbrudt; et neutralt Danmark i et krigshærget Europa var almindelig Fragtfører og kunde holde en god Handelsbalance, særlig da vi fik store Subsidier fra Frankrig, som vi ombyttede med Sølvveksler, Hamburgbanco, en fiktiv Regningsmønt, der udtrykte en vis Vægt i Sølv, og i Forhold hvortil mindre vægtige Mønter og Papirpenge afregnedes paa samme Vis, som Tilfældet er med Dollaren efter 1919. Sedlens Pari kunde da holdes.

Men Staten skulde bruge Penge, og vi søgte i 1757 forgæves, i 1758 med noget bedre Held at faa ret smaa hollandske Laan, endelig laante vi forskellige Smaasummer i Udlandet i 1759. Inden 1760 havde vi optaget ialt 1 Mill. Daler i Holland og 375,000 i Brabrand foruden 400,000 Mark banco i Hamburg. Med 1761 kommer Krisen og møder Schimmelmann den ældre som Finansernes Leder.

(Sluttes.)

Digitized by Google

EFTERKLANGE.

Af Edv. Lehmann.

DEN rungende klokkelyd er nu forstummet, der svømmede over Lundagårds kroner, medens den lange procession bevægede sig fra universitetets forhal over til domkirken. Det var en ottehundredårig røst, der kaldte, fra svundne tider, fra gamle mure, fra krypten dernede, hvor bisperne ligger henstrakt, fra hvælvingens sorte, slidte stenalter, der indviedes på kirkens første dag, og som endnu bærer konsekrationsmærket fra denne fjærne tid.

Alt hvad bispeligt og præsteligt er i Skåne og det halve Sverige var samlet i Lundeby og skred fremad i processionen; men iblandt spidserne for denne sås en lille skare, klædt i anden dragt end de svenske præsters. Det var de andre nordiske biskopper: syv danske, to norske og den islandske, alle i den samme, fra den danske kirke stammende, bispedragt af silke og fløjl og med den brede præstekrave. I kirkens kor sad de i ring om altret, og da messen skulde læses fra dette, var det ikke blot biskoppen af Lund, som celebrerede denne, men ved hans side stod den ældste af de svenske biskopper og derhos Sjællands biskop, og ham tilfaldt det at læse Fadervor fra altret og læse det på dansk.

At dog det sprog kunde høres på denne dag, som lød i denne kirke i dens første fem århundreder — først blot som lægmands tale, og da latinen forstummede på de præstelige læber, i fire slægtled også fra disse. »Og i Lunds domkirke tonede atter, efter flere århundreders forløb, det danske sprog med høj røst fra begejstrede læber« — det var Oehlenschlägers ord om hans digterkroning i Lund, da han til tak for Tegnérs begejstrede hyldest »tog et digt ud af sin barm«, som han havde skrevet iforvejen. Siden den tid har det danske sprog ofte tonet i Lunds domkirke, thi hyppigt har der været prædiket på dansk, og mange hilsener er vexlede mellem landene, når der var højtid, men aldrig fra altret. Og fra det samme sted ved altertrappen, hvor Oehlenschläger modtog laurbærkransen af sin digterbroders hånd, fik Sjællands biskop æresdoktoratet ved den følgende dags promotion.

Digitized by Google

En dyb historisk følelse rådede over denne kirkefest. Man lod fortiden tale sit eget sprog og fortælle hele kirkens levnedsløb. Derfor tog man Bremen og Canterbury med, datidens kirkelige udgangspunkter. Dermed kom Danmark til sin fulde ret, grundlæggerlandet, ærkesædets land. Men også Norge og Island, ja det fjerne Estland har engang bøjet sig under krumstaven og fulgte nu med i toget. Man gav den islandske biskop ordet, da der ved banketten skulde takkes for festens gæstfrihed. Han gjorde det meget godt. Han hævdede sin ret til at føre ordet ikke blot ved at henvise til, at de islandske bispedømmer havde stået under Lundestolen, før de kom under Trondhjem, og at de havde befundet sig vel derved; men ganske særligt gjorde han gældende, at hvis de gamle bispeherrer, f. ex. ærkebiskop Asser fra Erik Ejegods tid, nu vågnede op og vilde underholde sig med en af de tilstedeværende, så vilde det sikkert lønne sig bedst for ham at tale med Islænderen, om de skulde forstå hinanden. Han kunde have fortsat med, at ligesom Islænderne har det fælles oldsprog i behold, således har de også i sig både Norges og Danmarks kultur, erhvervet gennem tiderne. Men — karakteristisk for den begyndende nationalitet — han fortabte sig istedenfor i det specielt islandske, som havde hjemme i anden sammenhæng, og som heller ikke interesserede.

Men just den nationale modenhed prægede fra svensk side festen. Man føler sig tryg, er sikker på sig selv og kan øve ret og skel til alle sider. Ængstelsen ved at indrømme, at Skånes fortid og gamle storhed var dansk, er overvunden i det nuværende slægtled (den var endnu tilstede ved Tycho Brahes mindefest i 1901), og forskningen af provinsens fortidsminder, som nu drives ivrigt og er meget populær, bringer så at sige med hver dag det historiske billede frem for den almindelige bevidsthed. Navnlig folkeminderne, som almueforskningen drager for lyset, taler et meget tydeligt sprog, og Lunds kulturhistoriske museums virksomme leder, dr. Karlin, kunde, da han sidste høst modtog de sønderjydske studenter i den bondeklædte storstue, forsikre disse om, at de ikke vilde finde noget i dette rum, som ikke var dansk.

Så meget tryggere kan man da nu, da regnskabet er opgjort og synspunkterne bragt i orden, bygge videre på den åndelige enhed, som Lund nu snart i hundrede år har gjort sig til bærer

Digitized by Google

af, men som vel aldrig på noget tidspunkt har været dyrket så intensivt som i dette års septemberdage.

Thi ikke nok med kirkefesten og den påfølgende doktorpromotion, der også var skandinavisk anlagt! Umiddelbart efter fulgte en religionshistorisk kongres, der var udelukkende nordisk, og hvor de norske og danske elementer var nok så fremtrædende som de svenske, — finske fattedes heller ikke. Såatsige alle Norges videnskabelige teologer var her tilstede, og de ledende mænd i dansk religionsforskning tog virksom del i forhandlingerne. Det viste sig her, hvilken stærk og ejendommelig enhed den nordiske videnskab, sammenlagt, frembyder på dette område, thi de danske Grønbech og Johannes Pedersen, den norske Movinckel, de svenske Martin Nilsson og Gillis Wetter arbejder med samme synspunkter og metoder på at drage den kultiske side af religionen i forgrunden og belyse de øvrige religiøse foreteelser ud fra denne. Just hvor et videnskabeligt princip skal bringes frem og føres igennem på forskellige områder, er det af vigtighed, at der danner sig et kammeratskab, som mødes i arbejdet med beslægtede forudsætninger. Og dertil egner det nordiske samarbejde sig ganske særligt, på grund af det sammenspil af det egne og fælles, som her er tilstede — måske vel mere end noget andet sted.

Denne indre spænding mellem lighed og forskel som bærende kraft i den nordiske organisme blev på en glimrende måde fremhævet ved en anden officiel lejlighed, der fulgte kort efter disse møder. Ikke en uge var gået, før tiden var inde for den bankett, som Lunds og Københavns universiteter hvertandet år giver for hinanden, og denne gang var det Lunds tur. Ved denne middag holdt den lundensiske rector magnificus, professor juris Thyrén en tale, der med al stilens fuldendthed var så fjern fra det konventionelle som muligt, være sig høflig- eller venlighed, eller endog konventionel hjertelighed.

Det var en fin og klar karakteristik af det nordiske sammenspil, som i den verdensvante og vidtforrejste mands mund fik såmeget mere at sige som det kunde stilles ind i en større sammenhæng. Og da det nu galdt at skildre det danske element i dets særegenhed, »det som danskerne har for sig selv i modsætning til alle andre folk«, da havde Thyrén just fra sit rejseliv en lille erindring, der forekom ham særdeles talende. På et hotel

Digitized by Google

i Amalfi, den underskønne kystby syd for Neapel, havde han bladet i den uundgåelige fremmedbog og dær fundet allehånde patetiske udgydelser, overbydende hinanden på adskillige sprog. Midt blandt disse stod der så pludselig på dansk at læse: »Egentlig er Møens klint kønnere; men det kan man jo ikke sige på et verdenssprog«.

I dette lille ord fandt han det danske sindelag så uforstilt og ægte udtrykt som nogensteds. Han så selv pludselig, her midt i Sydens pragt, den hvide klint stige frem, klædt i løvspringets lyse dragt på Østersøens blånende baggrund. Han følte den danske hjemlighed i disse stilfærdige, på en gang trofaste og skæmtefulde ord, hos denne ukendte, der turde være sig selv og sit eget bekendt i alt det fremmede, og som så bramfrit skjulte sin hjemmeglæde i det ubekendte sprog. Man kunde også have dvælet ved den lette selvironi, der dølger sig bag det hele; — og dette indledende: »Egentlig«, — — er det ikke dansk?

Bare et par ord, og det hele er givet! Men hvor er det ikke fjernt fra det svenske, fjernt det norske, milevidt fra det islandske! Den stille, borgerlige realisme, jævn og lun, selvkritisk men dog lidt selvbevidst og ikke uden ynde — sådan som den aldrig gror på klipper, men kun i lavland og lidenhed. Velgørende, umistelig i denne treklang som en sagtere tone, just som træblæserne i et orkester, hvor der er nok af stærk metalklang og af ivrige strygere.

Digitized by Google

DE DØDES HAVER.

Af Havearkitekt JOHANNES THOLLE.

DA der her i Norden begyndte at rejse sig Klostre og Kirker, begyndte man ogsaa at begrave de Afdøde i Nærheden af disse, og omkring deres Murværker opstod da paa viet Grund den Form for Begravelsespladser, som i deres Hovedtræk er den samme den Dag i Dag. De Kirker, som rejstes paa de mest synlige Steder, kom til at ligge der forblæste, nøgne og uden Ly og Læ. Ly og Læ fik de først, da Kaalgaardens Pilehegn voksede op og Træerne i Præstegaardshaven ved Siden eller i Klosterhaven begyndte at blive store og kraftige.

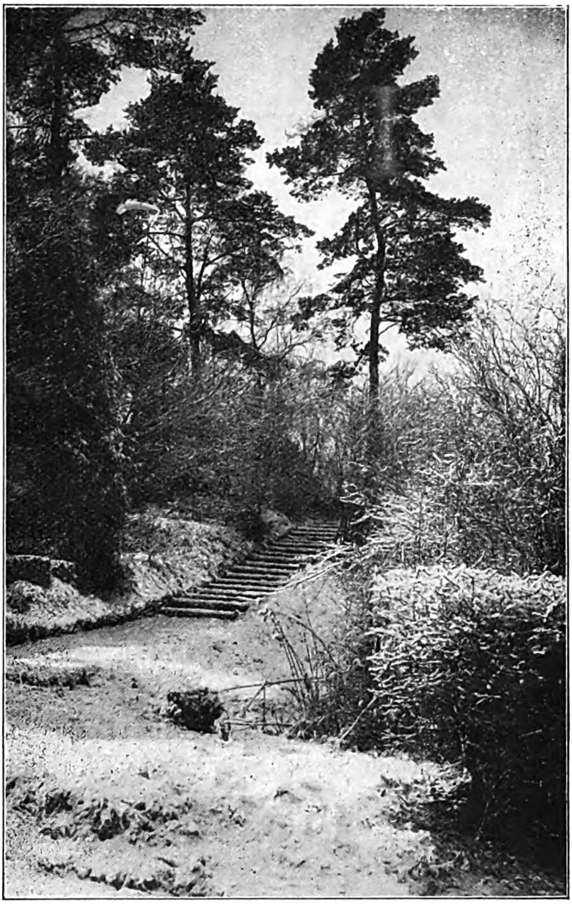

Søllerød Kirkegaard. Parti med Fyr.

Men da saa disse Træer var vokset til, gav de sig til at sende deres Billioner af vingede Frugter og Frø omkring. Blandt de Træer, hvis Frugter fløj længst omkring, var Ask og Elm. Deres Frugter fløj ogsaa ind over Kirkegaarden, og i Læ af Kirkegaardsmuren voksede de unge Planter op som direkte Efterkommere af Præstegaardshavens og Kloster-

Digitized by Google

havens Træer, dannende deres Fornyelse. Elmen kuplede sig op, højere og højere, som om dens Buer helt skulde tage Luven fra de romerske Buer i Kirkebygningen; og Asken rankede sig, bærende sin lyse og lette Krone højt oppe i Luften, sikker og stolt. Og neden under i Ly af Murværker eller store Ligsten og Kampesten, der voksede Hylden op, — og gav de store Træer Ly og Læ højere oppe, saa gav Hylden Læ forneden, saa at der efterhaanden blev helt lunt og godt at færdes paa Kirkegaardens Grund.

Træer og Buske fik Lov at vokse her, fik Lov at brede sig. Man var jo paa hellig Grund, saa Ransmænd og Brændselstyve skulde nok vide at vare sig. Desuden var de jo hellige Planter. Det var ikke saa farlig længe siden, at Asken havde været selve Livets Træ, og hvad Slægter havde troet paa — ja det faldt nu ikke saadan til Jorden med en Prædiken eller to. Hylden var man særlig Ven med. Den var Værnet mod den Onde selv, og den var Fattigmandsdoktoren og Allemandslægen. Og Elmen. Ved sin Forekomst i Grupper, dannende Lunde, var den nok ogsaa tidligt bleven betragtet som et helligt Træ, og nu fik den altsaa ved sin Vækst her paa den viede Grund et yderligere helligt Skær over sig.

Folket har vidst at sætte Pris paa denne første Bevoksning paa vore Kirkegaarde, og mange Steder er de, eftersom Tiden er gaaet, blevet til Lunde. I enkelte Tilfælde er der i den kristne Gravlund ligefrem indgaaet en tidligere Offerlund og Begravelsesplads, saaledes i Haarlev paa Stevns, og de gamle Aske, Ege, Bøge og Linde eller deres Efterkommere vokser der og andre Steder endnu som Vidnesbyrd om disse Tider paa Grænsen mellem Hedenskab og Kristendom. Et andet Sted, i Skamby paa Fyn, vokser en mægtig Tjørn, som skal være plantet paa en stor Fællesgrav i den Sorte Døds Dage omkring 1350.

Blev saaledes de kristne Begravelser til Mindelunde, blev Gravstedet til en Have. Det hørte til Katolicismens Læresætninger, at Kirken tog sig af den Afdøde. Den var den store Moder for alle Sjæle, som Moder Jord var det for deres Legemer, og i Kirkens og Jordens Skød skulde derfor de Afdøde optages og hvile, til deres Time var kommen. Det hørte endvidere Katolicismen til, at de Afdødes Grave skulde plejes paa allerbedste Maade. Ved Pleje af Graven kunde man vise de Efterlevende, hvor højt man satte dem. Man kunde her gøre nogen Sjælebod

Digitized by Google

for, hvad man maatte have forsømt, mens de endnu var her ilive. Man kunde mindes dem med gode Gerninger og gode Tanker: minde, pleje, ofre.

Og hvormed kunde man vel bedre mindes den kære Afdøde end ved at gøre den Jord, der dækkede hans Legeme, til en lille Have. Og hvad kunde vel bedre plejes end netop denne, hvis Planter krævede og lønnede baade Støtte og Vanding. Og var der ikke Blomster paa de smaa Planter der, — ja saa kunde man af Blomsterne i Klosterhaven eller i Præstegaardshaven eller maaske i egen lille Have skære nogle af de smukkeste og sjeldneste, og med dem kunde man da smykke den Afdødes Grav, bringe sit Offer, sin Blomsterhyldest.

Maaske er det noget af dette, der var Aarsagen til, at naar man i Hovedstaden indtog Arealer til nye Kirkegaarde, skulde en Del deraf være udlagt som Urtegaard og paa een Gang tjene som Kirkens og Klosterets Blomsterhave. Det var let baade til Kirke og Sakristi at skaffe sig Blomster fra denne egen Have i Stedet for at skulle bede om dem andetsteds fra. Og til Gravene kunde der ogsaa paa denne Maade skaffes Blomster og Planter, — maaske har der ligefrem været lidt Planteskole i disse Urtegaarde. Senere, da Byen voksede, blev ogsaa Trangen til Jord til Begravelser større, og man begyndte at begrave i Urtegaardene; — men det var baade finere og dyrere at blive begravet her, og den finere Begravelsesplads i Urtegaarden var adskilt fra den øvrige Kirkegaard ved Gitre og Hegn. Først saa sent som i 1760 ændredes dette Forhold; men i forrige Aarhundrede er der som bekendt atter indført dyrere og billigere Begravelsespladser paa Hovedstadens Kirkegaarde.

Paa Gravene plantede man de Blomster, som man nu kendte bedst og holdt mest af. Med Buksbom hegnedes Graven. Buksbom var kendt blandt de første Prydplanter, som kom til os fra Syden, og den havde gennem Generationer været yndet som en god Hegnsplante i det smaa. Den havde derfor ogsaa vokset i den Afdødes egen Have. Den var grøn Sommer og Vinter, og med den og med Vintergrønt havde man bestrøet den Vej, Ligtoget havde fulgt til den aabne Grav. Det var derfor en saare naturlig Sag, at den ogsaa kom til at vokse her paa Kirkegaarden, — og som ingen anden Plante er den siden da knyttet til Kirkegaarden som en typisk Gravstedsplante, hvorfor det ofte

Digitized by Google

er vanskeligt for Folk at forsone sig med den i almindelige Haver.

Indenfor Buksbomhækken plantede man de hellige Urter. Munkene havde lært alt Folket saa mange at kende. Smukt skulde der være paa Graven. Helligt og fredlyst var der. Blomsterne og Urterne, som skulde vokse der, maatte være af de helligste, de yndigste af alle. Om Vaaren aabnedes derfor Døren til Blomsterriget af de gyldne Himmeriges Nøgler, og naar de store Kirkefester stundede til, saa straalede baade Paaskens og Pinsens Liljer dertil og Dortheasliljer med. Senere skød der ranke, uskyldshvide Madonnaliljer op af hver Grav, og Gyldenlakker og Hjertensfryd, Lavendler og Kristi Blodsdraabe kom ogsaa frem med deres Blomster. Dertil føjede sig velvilligt Jomfru Marias særligt udvalgte Blomster, baade hendes Sko, hendes Særkeærmer, Handsker og Skørter, og krydret duftende bredte hendes Sengehalm tilsidst saa blød en Pude over alle dem, der maatte nøjes med en Grav paa den fattige og ofte foragtede Nordside, og over alle dem yderst derude ved Muren. Oppe paa Muren voksede underbare Urter, Sankt-Hans-Urterne, der ligesom Hylden gav Værn mod det Onde, og Vedbenden klatrede op derover og vældede i frodige Ranker ned paa den anden Side. Hist og her kørte den lette Venusvogn med sine stolte Heste gyngende frem gennem Sommerluften, mens Munkens Hætte og Bispens Hue blev siddende, hvor de sad, uden at bryde sig om hende, den hedenske Dronning. Og skumle stod Bulmeurterne ved Murene, dryssende deres tunge Frø kun en Haandsbred borte, hvorfor de da heller aldrig rigtigt kunde komme til at brede sig omkring.

Paa Blomsternes Liv og paa de smukke Skikke, som her paa Kirkegaarden havde udviklet sig, gjorde Reformationen et voldsomt Brud. Da nye Tanker væltede de gamle overende, — da Kirker faldt i Grus, og Madonnabilleder blev overkalket eller kastedes paa Baalet, — da plyndredes og nedtrampedes ogsaa alt det smukke paa Kirkegaardens viede Grund. De værnende Mure omstyrtedes med Vold; Ligstenene huggedes i Stykker, hvis de da ikke lige passede til Dørtrin for Bonden. Og alle de smaa, uskyldige Planter gik i Tusindtal i Undergangen, mens der af de fuldvoksne Træer mange Steder blev Brændestabler saa store, saa store.

Digitized by Google

Kirkegaarden blev i Reformationstiden gjort til sit eget Skræmmebillede. Ubeskyttet laa den hen, og over dens Tuer og Grave traadte Menneskene Færdselsstier, som de havde Lyst til. Svin og Hunde rodede i Jorden, — saa dybt, at man gysende forestiller sig deres Fund af menneskelige Legemer. Og paa de større Byers Kirkegaarde, hvor ingen viet Kirke var Midtpunktet, men hvor kun Rakkere og Tyve holdt til, — ja: »hellere Gæst i Rakkerens Hule og en Slurk Øl med en Tyv under Galgen end med i det Kompagni, der holdt til f. Eks. paa Nørrebros Kirkegaard ved København, naar Mørket faldt paa« (Troels-Lund).

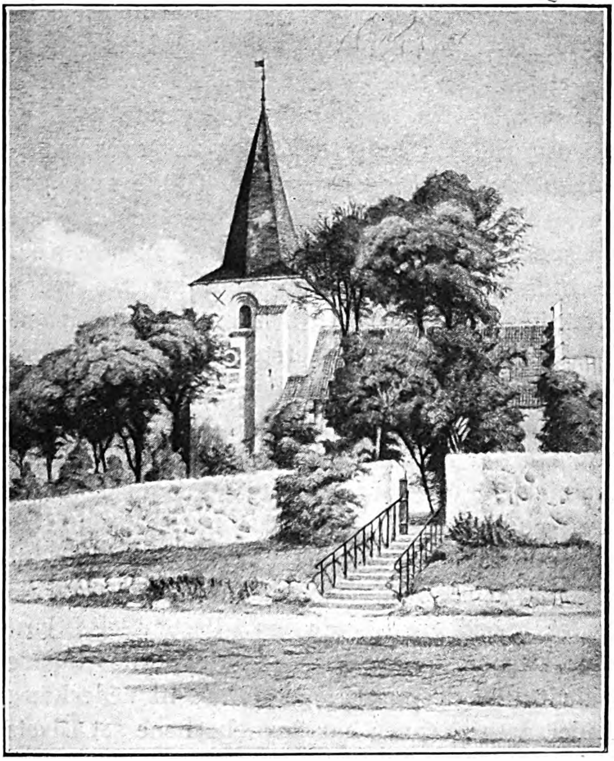

Ved Rise Kirkegaard, Ærø. Efter Radering af Tom Petersen.

En ny Tid brød heldigvis efterhaanden frem. Kun liden Interesse ofrede man dog til en Begyndelse Kirkegaarden. Et Hegn kom der nok op, hvor det gamle var forsvundet, og der blev nok ogsaa lagt en Rist for Indgangen, saa at Svinene ikke turde vove sig der ind, og saa vidt vides, ligger en saadan der endnu ved Bregninge Kirkegaard paa Ærø. Men Gravstederne, ja dem bekymrede sig kun de fattige om. I Kirkens Kor, dens Gulv og dens Kapeller, der begravedes de, der var noget, og som kunde betale for sig. Et Hundrede Aar eller mere skulde der gaa, før

Kirkegaarden atter kom i Kurs, og først langt ind i det 18. Aarhundrede blev Gravene paa Kirkegaarden atter den naturlige Plads for de Afdøde. Fra denne Tid begynder den Udvikling, som siden er fortsat ubrudt, og hvis synlige Resultat er de beplantede smaa Gravsteder og Bestræbelserne for stedse at gøre dem smukkere, mere og mere til Haver. Forskelligt har det udviklet sig i de forskellige Egne af Landet; jo højere Kultur en Egn er i — alt andet lige —, des mere ses det ogsaa, at der ofres paa en havemæssig Udsmykning af Gravene.

Vi kender fra Landet det betagende Syn, de tykke Kirkegaardsmure kan indgive En, og indenfor hvilken Træbeplantningen hæver sig, og hvor inderst inde Landkirken ligger. Undertiden er Beplantningen her opstaaet ganske af sig selv, — maaske som naturlig Bevoksning, maaske ved Gravstedejeres Plantning paa deres Grave, eller maaske ved systematisk Beplantning langs Gange og Gærder. Beplantningen paa vore landlige Kirkegaarde er af allerstørste Betydning for den landskabelige Skønhed. Ofte skjuler den helt eller delvis Kirken og dominerer ved sine store, tætte Grupper ganske Landskabsbilledet. De gamle Træer har haft Tiden at vokse sig store og kraftige i. De har sjeldent været underkastet økonomisk Udnyttelse med dertil hørende aarlig Kapning. De har nu naaet deres største Fylde, og mange staar ikke flere Vintre igennem. Som de vokser der omkring Landsbyens aandelige og geografiske Centrum, Kirken, Stedet, hvortil man tyede hen i Festens og i Sorgens Timer eller efter Dagens Møje, naar Aftenklokkerne ringede Solen ned, — saaledes har de været Generationer til Vederkvægelse og Skygge. Under deres Kroner har Sognebørnene set Livets Forkrænkelighed og Glæder. I deres Skygge har man fulgt sine Kære til deres sidste Hvilested, og ved deres Rod har de fundet Hvilen, mens Klokkerne har runget deres tunge Malmslag ud over de blottede Hoveder, og de ni Bedeslag har sat Kirkens sidste Punktum over Graven. Disse gamle Træer er — ligesom Kirken, de er knyttet til — som selve det Centrale i Tilværelsen. Samfundets og den Enkeltes Liv drejer sig omkring deres Stammers Gruppe, — uforanderlige synes de at staa der, dannende os Kirkegaardslunden, den hellige,

»Den lille Lund, hvis stille Høje
Henfarnes Aander svæver om«,

Digitized by Google

omkring den kristne Kirke, der selv er som Viet, som Offerlundens stensatte Form.

Og som Asken var Livstræet i Nordboens Gudsdyrkelse, det ypperste Træ i Viet, saaledes er ogsaa Asken det ypperste Træ paa Landkirkegaarden. Dens symbolske Betydning for Livstræet i Forbindelse med dens Evne til ikke at kaste for sorte Skygger under sig og saa dens Formeringsevne er vel blandt Aarsagerne til dens typiske Forekomst paa vore Dages Kirkegaarde. Dens Blades Susen er af Zacharias Nielsen kaldt »en Susen tyst, som af en Aandehær«, og baade hos ham og hos Blicher nævnes den i Tilknytning til Kirkegaarde. Et saadant særligt stort Asketræ fandtes indtil for faa Aar siden paa Vigerslev Kirkegaard paa Fyn.

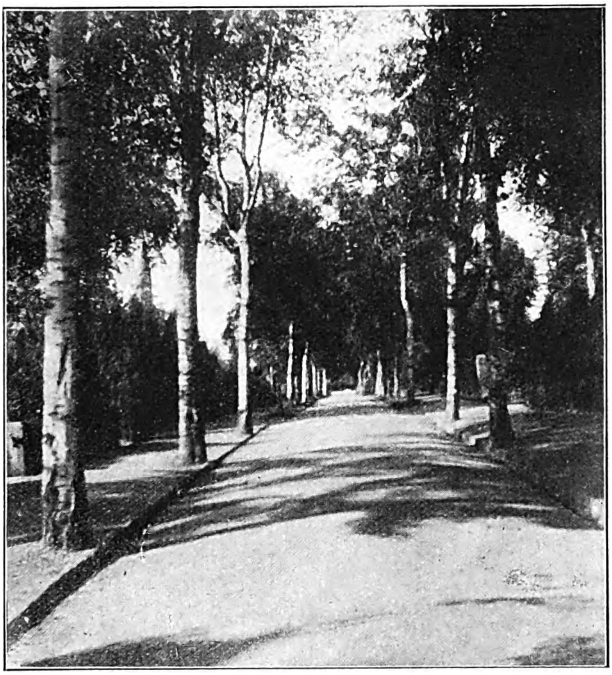

Birkealléen, Vestre Kirkegaard, København.

En speciel »Kirkegaardsform« er den podede Form, »Hængeasken«, som er kommen frem for adskillige Generationer siden, maaske et Romantikkens, maaske et Rationalismens Barn. Det er i dens Form let at se det billedligt sørgende, — det er Træet med de udslagne Grene, det »udslagne Haar«, Vidnesbyrdet om Sorgen. Paa gamle Kirkegaarde vokser disse mange Steder, i Køge og Gentofte f. Eks., og et stort Eksemplar vokser paa den tidligere Kolerakirkegaard i København. De er oprindeligt plantede paa Grave, og disse »Sørgetræer« eller »Opstandelsestræer«

Digitized by Google

Digitized by Google

Stammehæk af Lind paa Odense Kirkegaard.

saadan faaet sin Digterhyldest. Hans Hartvig Seedorff Pedersen har gjort den i Oden til de grønne Grave:

»Velkommen igen, Vorherres Vaar.
Nu grønnes de Dødes Grave.
Og Birken løser sit lyse Haar
i Sorgens hellige Have.«

Foruden Hængeasken er ogsaa Hængepilen, Sørgepilen, kommen frem engang i Tidernes Morgen. Mens Asken dog kunde holdes nogenlunde iave, var det vanskeligt med Pilen. Dens Form blev uheldig , hvis den ikke fik Lov at brede sig, og hvor smuk den ellers var og er, saa blev den bestandig for bred for Gravsteder. Kun under meget store Forhold kommer den til sin Ret og virker efter sin Hensigt. Hvor et Gravsted saaledes gaar ind som Led i en større Park uden for Kirkegaardsbegravelserne, der kan man undertiden finde Hængepilen voksende, og ved en saadan Grav maa det vel have været, at Pastor Smidth i 1823 kvad:

Digitized by Google

»Ved Sørgepilen over Graven,
Ved Urnen, sat ved Egens Rod,
Som sande Prydelser for Haven,
Jeg tit med elsket Veemod stod.«

Eg nævner Smidth her. Hvor der paa Provinskirkegaarde vokser Ege og Bøge, er det naturligvis Skovmotivet, man har haft for Øje, — hvis da ikke Træerne er opvokset ved Selvsaaning. Egen synes jo at have sine Rødder helt tilbage i Urtiden, naar den fremtræder for os med sin knudrede og ældede Stamme. Og Bøgen, — ja den er vel bleven vort Nationaltræ, siden den bestod den aarhundredlange Kamp med Egen. Begge de to nævnte Træer er ikke velegnede for Kirkegaardsplantning i Almindelighed. De bliver for store og skygger for vidt omkring. Plantes der paa forsømte Grave — som i København — ved Begyndelsen af en tyveaarig Turnus unge Bøge, saa vil der, allerede naar den paagældende Periode er udløben, være dannet hele Bøgelunde. Hvor det saaledes er hele Kvarterer, det drejer sig om, er Forholdene naturligvis ret gode, og kun hvor netop Lunden faar Lov at komme frem i Kirkegaardsanlæget, er det paa sin Plads at anvende Eg og Bøg.

Ogsaa Elmene er noget uheldige, skønt de har deres smukke Form. Naar deres Billioner af Vingefrugter ved Sankthansdagstide som en Himlens Manna drysser ud over alt og alle, da er de ikke velsete af dem, der holder Gravstederne vedlige, og deres lange Rødder er heller ikke heldige for anden Plantning i deres Nærhed. Saa er Linden mere paa sin Plads. Dette Middelalderens Yndlingstræ er god til Kirkegaardsalléer. Den er ikke for tæt. Den er fin i Form, smuk i sit dunbesatte Løv. Og hvor Pyramidepoplen vokser og stræber mod Himlen som Gotikkens Kirkevinduer og Taarnets Spir i Vest, der ses umiddelbart Skønheden ved Kirkegaardsplantninger, — hvem er ikke bleven betaget af Poppelalléen paa »Assistents«, — ligesom der, hvor om Vaaren Kastanjernes Blomsterkærter blusser omkap med Alterets Kandelaberlys.

Paa landlige Kirkegaarde vil i Reglen en eller flere af disse Træarter danne Hovedbestanddelen. Det er dem, der hæver sig op og gør os Landskabsbilledet saa smukt. Undertiden gaar de i eet med Præstelundens Popler. Undertiden virker de alene. I Provinsbyerne er det noget anderledes. Kirkegaarden er her i

Digitized by Google

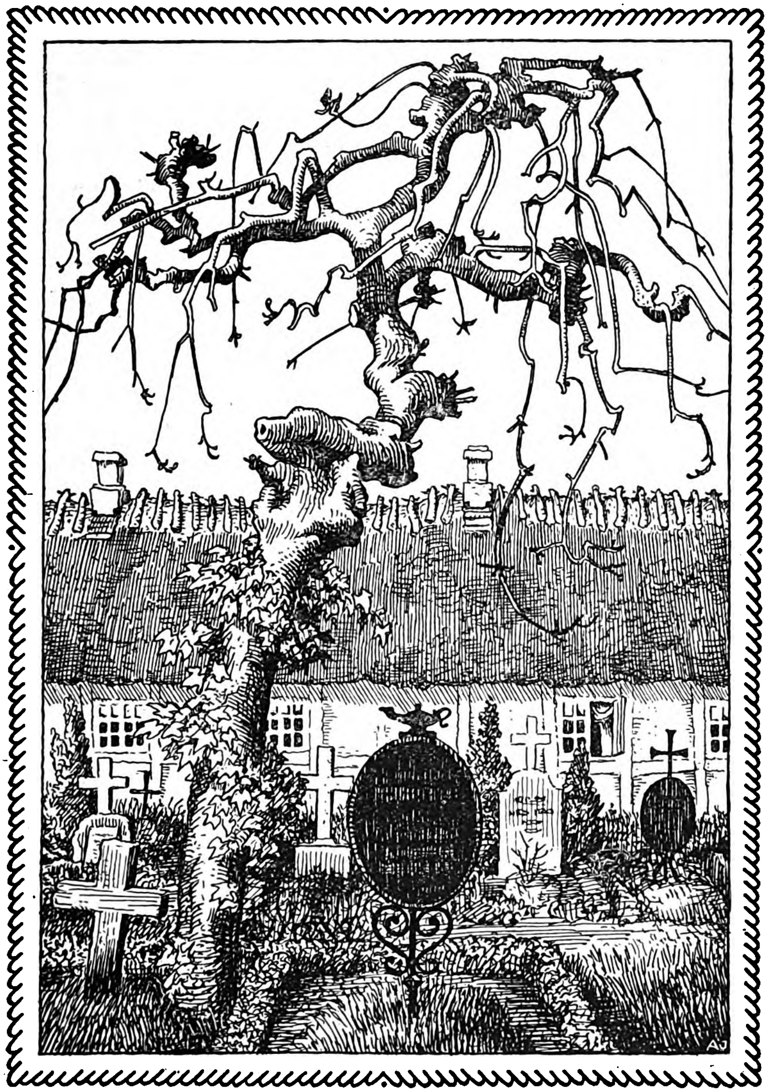

Gamle Grave og nøgen Hængeask. Tegning af Aage Jørgensen til Valdemar Rørdams »Den gamle Præstegaard«.

mange Tilfælde lagt uden for disse og danner her sin egen Lund uden at have Kirken til Midtpunkt, og uden at den har Beboerne grupperet omkring sig. Dens Træers Betydning for de Besøgende er naturligvis ikke af mindre Betydning for det; men

Digitized by Google

deres Betydning for Skønheden i Landskabsbilledet er mindre afgørende.

Flere af vore gamle nedlagte eller endnu i Brug værende Kirkegaarde i Provinsbyerne og paa Landet har et ganske egenartet Præg paa Grund af deres særlige Plantevækst. Der er saaledes noget meget stilfuldt over Maribo Kirkegaard med sine smukt klippede Takstræer, Marstal gamle Kirkegaard med sin Løvgang, som Tom Petersen har gengivet paa en af sine smukkeste Raderinger, Næstved Kirkegaard med sine stammede Pyramidepopler, som Ring har foreviget paa et af sine Lærreder, og med sine mange stedsegrønne Træer, Søllerød Landkirkegaard med sine forskellige Bevoksninger, og Rise Kirkegaard, Ærø, hvor der i Rundkreds vokser store, smukke Hestekastanjer, og som ogsaa er raderet af Tom Petersen og ses foran, samt den gamle næsten tilgroede Kirkegaard i Køge med sine eventyrlige, gamle Buksbom, — det er Eksempler, der har præget sig i Forfatterens Hukommelse; men der er naturligvis flere end disse, der fortjener at nævnes. Ved Ørum Kirkegaard i Jylland er der for ca. 20 Aar siden paa et til Kirkegaarden hørende Jordstykke dannet et Slags offentligt Anlæg med Hække og Busketter, hvilket senere er blevet forøget med en Bautasten og Flagstang, og i dette Anlæg holdes der aarligt Sommermøder, — og selv om dette ikke er et egentligt Kirkegaardsanlæg, synes det dog berettiget at omtale det i denne Forbindelse.

Kirkegaarden i Storbyen har det paa anden Maade end de foran nævnte. Her er Centralkirkegaarden den nyeste Udformning af Begravelsespladsen. Dens Betydning ligger mere i Interiøret end i Eksteriøret. Til den kommer Storbyens Beboere ud, naar Sorgen kalder dem, og regelmæssigt derefter, naar Graven skal plejes, Søndag efter Søndag. Det gælder om, at der her ydes de Besøgende noget smukt, noget opløftende og beroligende. Derfor er der Alléer af forskellige Træarter. Og mellem Alléerne er der Beplantninger af de forskelligste Arter og Varieteter. Der fremkaldes intime Partier af egen Karakter. Først og fremmest er det de stedsegrønne Planter, der giver dette Præg og som intet andet er i Stand til at give et smukt og stemningsfuldt Præg. De gamle Sørgetræer ses her sjældent. Taks derimod, og Thuja, Cypres, Enebær, Kristtjørn og andre monumentalt voksende Træarter omslutter Gravstederne. De skaber med

Digitized by Google

deres vintergrønne Naale eller Blade disse hyggelige Interiører, hvor Vandreren naturligt falder til Ro. De gør det behageligt at færdes derude og meddeler sig rent umiddelbart til den Besøgende med deres Stemning. Sommer som Vinter er de de samme. Om Sommeren udsendende deres harpikskrydrede Dufte fra de solvarmede Blade og Naale, og om Vinteren lunende og skærmende, varslende den genkommende Vaar, vidnende paa deres Vis, at »Grenen fra Livets Træ staar skønt«.

Vestre Kirkegaard, Mindesmærke over N. R. Finsen, omgivet af Thuja og Cypresser. Graven er dækket med Vedbend.

Traditionen er i Henseende til Gravstedsplantning meget stor. Paa Landet vokser der endnu fra gammel Tid sine Steder Efterkommere af de gamle Klosterhaveplanter, hvis Dyrkning ellers er gaaet af Brug. De vidner om den svundne Tid og taler paa deres eget Sprog om gammel Tradition. De taler til alle derom, — ikke alle forstaar dog deres stille Sprog, og heller ikke alle har Skønhedssans nok til at fryde sig over saadant. Forfatteren har i Sommeren 1922 været Vidne til, hvorledes en Provst ved sin »Ordenssans« har kunnet udrydde en saadan interessant Bevoksning paa en gammel Landkirkegaard. Hvor den metertykke Kampestensmur var overvokset af frodige og bugnende Vedbendranker, saa han aldeles uden Grund en altoverskyggende Fare for den aarhundredgamle Mur, saaledes, at alt det grønne efter hans Ordre blev fjernet, — ja den gamle Sognepræst, som skulde fraflytte Embedet, og som personligt med megen Kærlighed, megen Omhu og meget Arbejde havde glædet sig selv og andre ved at faa det til at vokse op, — ham paalagdes det endog at udrede Omkostningerne ved Nedrivningen af al den

Digitized by Google

gamle Vedbend! Et frodigt Grønsvær, som bredte sig ved Murens Fod, og i hvis Skød der voksede Liljer og Narcisser samt gammeldags Prydplanter som Jernurt og Svaleurt og flere end disse, dette Grønsvær var nok alt for kønt for Provsten, hvorfor det da ogsaa omhyggeligt afhuggedes, saaledes at den nøgne, gulgraa Lerjord i store Flader kunde komme til at grine til Himlen med sin Nøgenhed.

Her som andetsteds er (eller var) der udenfor Begravelserne

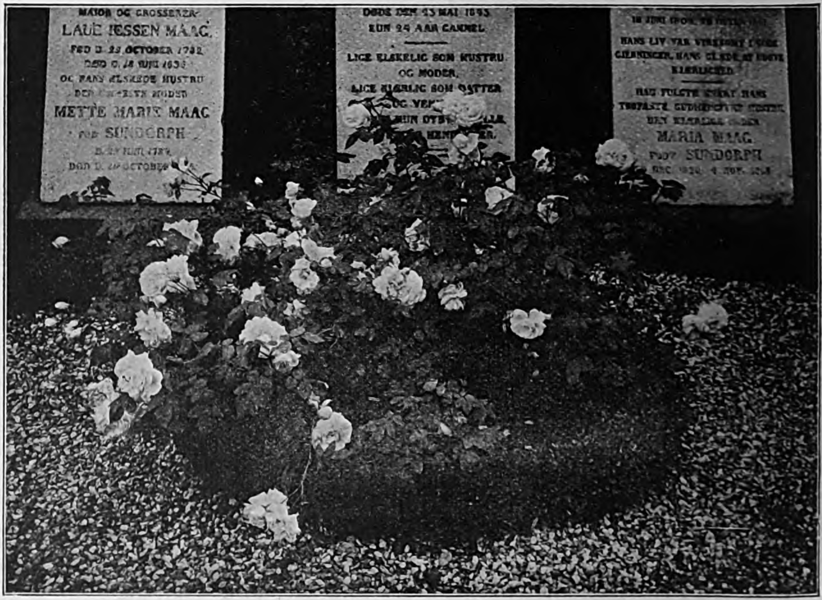

Frederiksberg Kirkegaard. Roser indenfor Buksbomkrans paa en gammel Grav.

store Græsflader. Det har været den naturlige Maade og tillige den smukkeste Maade at benytte Jorden, hvor der først senere skulde begraves. Græstæppet gjorde godt for Øjnene, og det havde en vis økonomisk Værdi. Saa stor var Værdien, at man ikke kunde blive enige om, hvem Græsset tilkom; men i Reformationstiden ses det, at Præsterne ved et Provstemøde har faaet tilkendt Græsset. Paa dette Græstæppe maa det da have foregaaet, hvorom Visen beretter, og som virker saa underligt paa os, naar det i »Nøkkens Svig«, en af de yngre Folkeviser, fortælles, at

»Der gaar Dans paa Kirkegaard
— under Lide —
der danser Møer med udslagen Haar....«

Digitized by Google

Forklaringen maa være denne, at man før ved de store kirkelige Fester ofte samledes paa Kirkegaarden og kortede Tiden mellem Gudstjenesterne med Sang og Dans. Denne Skik skyldes det derfor ogsaa, at flere af vore landlige Kirkegaarde har et efter nuværende Forhold alt for stort Areal, og man maa vel tænke sig, at der ogsaa den Gang har været stor Plads udenfor Begravelserne, hvor Dansen har gaaet i Græsset, og endnu i Begyndelsen af forrige Aarhundrede er saadan Dans opført paa Færøerne.

Gravsted med Roser og Vedbend, Frederiksberg Kirkegaard.

For faa Aar siden fandtes der Minder om gammel Gravkultur ogsaa her i Hovedstaden. Ved nuværende Petri Kirke voksede der en saadan gammel Vegetation, som kunde føres tilbage til gamle Tider, og de gamle Træer og Buske fremtryllede her en egen Stemning, som det nok var værd at stifte nærmere Bekendtskab med. Det var jo ogsaa denne Kirkegaard og de omliggende Haver, der var Genstand for Københavnernes »Udflugter« om Søndagen henimod Nadvertide, og hvorom I. P. Jacobsen har fortalt i »Fru Marie Grubbe«, hvorledes mellem grønne Tuer og paa brede Ligsten Borgerfolket laa i muntre Klynger og nød deres Aftenkost, — hvor Smaabørn

Digitized by Google

med Hænderne fulde af Mad trippede hen til de forsultne Tiggerunger oppe paa Muren, og videbegærlige Drenge stavede sig igennem de lange Gravskrifter, mens Fatter og Mutter lyttede beundrende til, og de fornemme Folk promenerede i brede Gange og under bredkronede Linde. — Et Par Aarhundreder til, — og »Assistents« havde i denne Henseende afløst den gamle Petri Kirkegaard. —

Af den græsgroede Jordhøj udvikles paa Landet den lille Gravstedshave til en vedbend- eller buksbomkranset Blomsterhave, og kommer vi til Storbyen, saa er Gravstedshaven her bleven til det udstrakte Familiegravsted, hvor Haveanlægget bliver endnu rigere, og Planterne endnu mangfoldigere. Fællesfølelsen mellem den Afdøde og de levende samt Kærligheden til den Afdøde skal gerne udtrykkes heri. Dertil kommer Momenter som Sorgen, Haabet om et Gensyn, Trøsten, Angeren og Trangen til at gøre godt, Dulmen af Smerten, Mildnen af det uforstaaelige, forfærdelige, — alt dette gør, at Gravstedet og Jordfæstelsen faar den Karakter, den i vore Dage faar. Den blomstersmykkede Grav er hos mange Nutidsmennesker det eneste, der kan forsone En med Tanken om det forefaldne og det uafvendelige, der nu tager sin Begyndelse dernede i Jorden. Blomsterdækket paa Baaren og paa Graven, det forstaas af enhver, og det er forsaavidt udansk som ogsaa sjældent, at de »blomsterløse Begravelser« ses, og mærkeligt virker paa os Brødremenighedens Grave i Christiansfeldt, hvor ingen Blomst pryder Graven, og kun de gamle Linderækker danner den Gravlund, hvori det er nøgne Stene, der viser os og dækker over Gravene.

En saadan Blomsternes og Planternes Hyldest til den Afdøde har vel intetsteds faaet smukkere Udtryk end hos Øehlenschlæger i Digtet over Vahl (December 1804), hvori det blandt andet hedder:

»Dække Graven, grønne Urter smaa!
Eders Ven, som elskte jer saa saare,
Han er død! O, ryst fra Himlens Blaa,
Høye Gran! din tunge Veemodstaare.
Hvide Rose! med det blege Smiil,
Sødt indslyng dig med den friske Røde!
Vinder eders Krands omkring den Døde!
Duk dit Hoved dybt, og græd, o Piil!«

Digitized by Google

I vore Dage er Blomstertæppet paa den nyopkastede Grav en mægtig Blomsterhyldest. Intet er for godt og intet for dyrt. Vinterens Guldblomster, Chrysanthemerne, ofres, Sommerens sarteste Roser i Sommerens Tid. Symbolikkens Blomster. Palmernes Grene er ogsaa med i Blomsterhyldesten. Palmen var Sejrens og blev Fredens Symbol udfra den Anskuelse, at med Sejr følger der ogsaa Fred. Fred og Sejr ønsker vi den

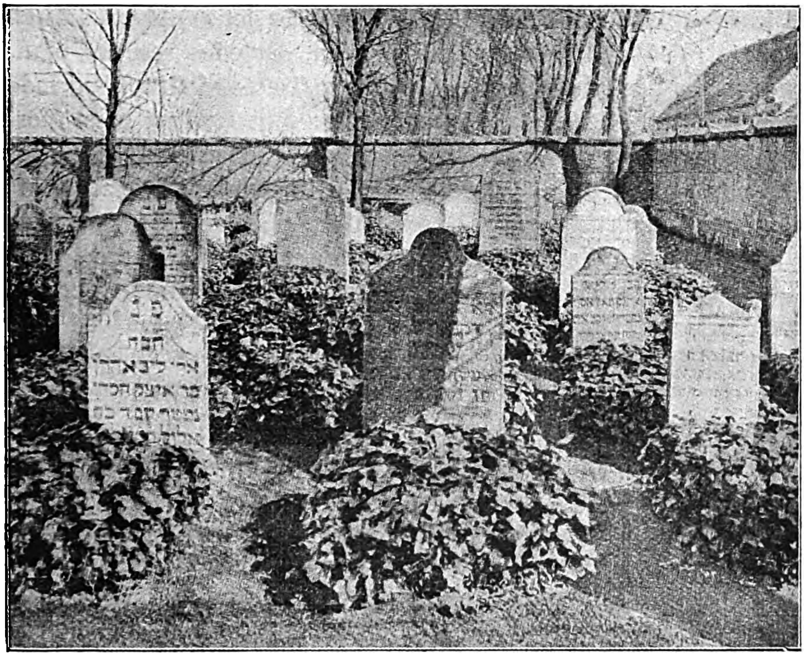

Fra Jødekirkegaarden i Aalborg.

Afdøde. Fred i Graven og Sejr over Døden. Og kan vi ikke under vore Breddegrader plante Palmer ved Graven, naar de baandprydede Palmedekorationer er visnede, saa er der Raad for det: de stiliserede Fredens og Sejrens Palmegrene hugges i Marmor, prydende paa varig Vis den Grav, som vi bringer Hyldesten. Og naar Kranse og Blomster er visne, har vi tilbage:

»En lille Grav blandt de andre Grave,
En Buxbomhæk om en lille Gang. . .
En stille Blomst i en stille Have. . .
En stille Genlyd af Livets Sang. . .«;

Digitized by Google

saaledes som det er Seedorffs Opfattelse af Gravstedet, Søsterens Grav. Omtrent lige saa enkelt er det udtrykt hos Aarestrup, hvor han taler om Holbergs Grav:

». . . Og vil man følge dig til Gravens Læ,
Da gaar du langsomt hen, hen til et Hyldetræ.
Opklappet, pyntet nys, den smalle Høj sig strækker,
Og Arv har hegnet den med Buxbomhækker.«

Er det ikke Buksbom, der hegner Graven og trækker dens Linjer op, saa er det maaske Vedbend, ja det er ikke ualmindeligt, at Vedbend helt dækker Graven, saaledes ses det blandt andet paa Jødekirkegaarden i Aalborg Grav ved Grav. Og inden for Kransen eller Hækken vokser der som fordum mest Roser og Liljer. Uskylds hvide Roser og Kærlighedens røde eller Renhedens hvide Roser er det bestandigt tilbagevendende Motiv for Gravstedsudsmykningen. Roser. Helst fra den Afdødes egen Have, og allerhelst af dem, han holder mest af. Roser i Gitter omkring Graven, Slyngroser bag Gravstenen, Maanedsroser midt paa Graven. Og op mellem Roserne skyder der saa ved Sommer de hvide Liljer. De kommer der Aar efter Aar, — ja maaske er de endogsaa stiliseret i Gravens Marmorplade. Ellers en Cypres alene, maaske to, eller Thuja, som er kaldt Livstræ, eller Taks paa Graven, naar den da ikke skal udformes som et regulært Haveanlæg.

Hvis Gravstedet skal udformes som et Haveanlæg, er det ret almindeligt, at ogsaa Tegningen deri udviser en vis Symbolik, som i Katolicismens Dage Blomsterne gjorde det. Kristi Kors eller Monogram eller Ordet Fred tegnet i Buksbom er tilbagevendende Motiver herfor. I disse Kors og i andre Bede eller Grupper plantes en Mængde forskellige Planter, som af Gartnerne i de senere Aar er indført som Prydvækster for Gravsteder. Der er ikke i disse noget specielt, der har Tilknytning til Graven eller Døden, ingen særlig Symbolik deri. Det er de samme Planter, som kan ses i Byens Parker og Villahaver: Begonier, Pelargonier, Stedmoderblomster og Forglemmigej og andre med disse. Om Vaaren blomstrer der Tulipaner og Hyacinter og Narcisser i de forskelligste Former og Farver, og naar Efteraaret melder sig, straaler hvide eller gule Chrysanthemer over hver Grav, indtil Frosten tager dem, og Gartnere af Grangrene og andre Naaletræers Grene breder et grønt Dække der-

Digitized by Google

over i sirlige Mønstre. Allersidst breder saa Sneen sin hvide Dug over Grave og Planter, over Fattige og Rige.

Storkirkegaardens Gravsted gaar som Landkirkegaardens op i en vis Enhed med Kirkegaardens Anlæg, enkelte Rum i den store »Bygning«, den store Have. Og Kirkegaarden som de Dødes Have har med den ifjor vedtagne Kirkegaardslov faaet fastslaaaet dette Præg. Den nævnte Lov beskæftiger sig ret indgaaende med bestaaende som fremtidig Beplantning paa Kirkegaarden. Det maa paaskønnes, at der i Loven er indført Beskyt-

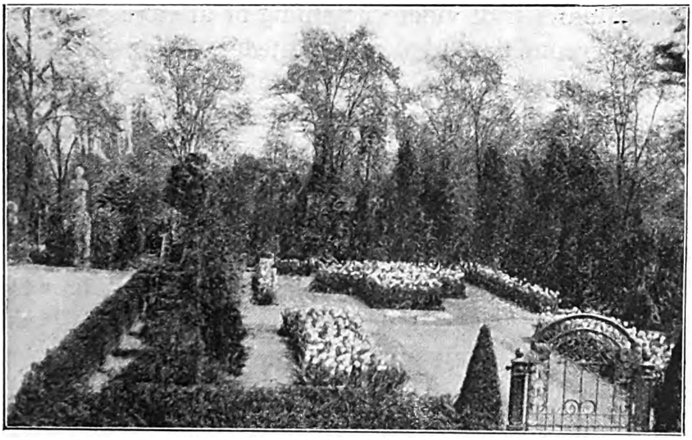

Familiegravsted, Vestre Kirkegaard. Motivet er et stort Kors med Siderabatter og Græs. Korset og Rabatterne er stedse fyldt med hvide Blomster.

telsesparagraffer for Kirkegaardenes gamle, hæderkronede Træer. Der skal et Provstesyn til, før en af disse Kæmper kan fældes, ja end ikke Grene maa kappes, før Syn er foretaget. Det er en yderst tiltalende Pietet, der her er udvist, og det var at ønske, om ogsaa de mange interessante Smaaplanter havde faaet deres Beskyttelse. De har det imidlertid ikke, og det har naturligvis ogsaa været ulige vanskeligere at lovgive om dem. Hvor de forekommer i større Antal og i særligt karakteristiske Samfund, vil de dog ved Loven om Naturfredning kunne værnes, blot der findes Interesserede, der vil tage sig af deres Skæbne, før det er for sent, — og saadanne paakaldes da her, særligt interesserede Menighedsraadsmedlemmer, i hvis Hænder Kirkegaardenes Styrelse nu er lagt.

Digitized by Google

Ny Beplantning kan af Synet ifølge Loven foretages langs Veje og Hegn; men Planen hertil skal dog forelægges højere Sted. Der er ogsaa i dette noget tilfredsstillende, vel at bemærke, hvis dette højere Forum, som skal dømme om Planen, kan siges at være kompetent dertil og sidde inde med faglig Erfaring og Kundskab. Desværre kan dette ikke siges. Der kræves intetsteds i Loven Tilkaldelse af særligt gartnerisk kyndige Fagmænd, skønt det er Haveplanter og Haveanlæg, Sagen drejer sig om. Meget vilde være vundet, om saadant havde været Tilfældet; men selv uden dette er Kirkegaardenes Udvikling kommet et betydningsfuldt Skridt videre i Retning af at være og blive værdige Rammer om de Afdødes Hvilesteder, — og det skal ikke nægtes, at mange Kirkegaarde ikke afgiver saadanne værdige Rammer, men tværtimod i flere Henseender er uskikkede til Begravelser og er utiltalende Hvilesteder for de Afdøde.

Endelig forbyder Loven enhver Træbeplantning paa Gravene. Den henviser en saadan til Kirkegaardsplantningerne langs Gange og Hegn, og i Stedet for Gitre anbefales Hække. Hængetræernes og Sørgetræernes Saga er dermed ganske ude, og Rammerne om Gravstedshaverne bliver faste og tiltalende. Hækkene skal være ikke blot Rammen derom, men ogsaa Baggrunden for de synlige Mindesmærker, vi rejser de Afdøde til Ære. Hækkene, saavel som de øvrige Planter paa Kirkegaarden skal være Rammen om den sidste Mindefest, vi holder for den Bortdragne. De skæreste Blomster skal vokse indenfor Hækkene, og den smukkeste lille Have skal der være. Kirkegaarden med Gravstedet bliver saaledes i en Treenighed for os Mindelunden, Offerlunden og de Dødes stille Have, og saadan stræbes der stadigt henimod at gøre den saa smuk, saa fredlyst og saa stemningsfuld som muligt, os selv til Vederkvægelse, de Afdøde til Ære.

Digitized by Google

DEN DANSKE VELSTAND.

Af Aage Westenholz.

DR. FRANTZ PIO har i en klar og tankevækkende Artikel om »*Den danske Krone*«, i »Gads danske Magasin« for Oktober, vist os, at vor Velstand *ikke afhænger* af Kronens Kurs, og ikke vil forøges ved at vi, ad kunstig Vej, sætter denne Kurs op; det glæder mig at se, at han kommer omtrent til samme Resultat, som jeg (i »København« af 28. Juni) udtrykte saaledes:

> »Spørgsmaalet om, hvorvidt vor Velstand skal voxe eller aftage, afgøres af *Forholdet mellem Produktion og Forbrug*. Frembringer vi større Værdier, end vi forbruger, bliver vi rigere, i modsat Fald bliver vi fattigere«.

Hr. Pio bruger, i Stedet for mit »producerer«, Ordet »tjener«. Bedst var det vel at kompletere Udtrykket til »*producerer eller tilhandler os*«. Normal Handel skaffer os jo større Værdier end dem, vi giver fra os — den virkelige Værdi af et Lands Indførsel kan være, og er i alle velhavende europæiske Lande, større end dets Udførsels, hvor lidet end dette stemmer med den gængse Forstaaelse af en »gunstig Handelsbalance«.

Hr. Pio viser os, at ikke den lave, men den *varierende* Valuta, er et Onde, som vi ogsaa i høj Gard vil føle, hvis vor nuværende Papirkrone skal varieres *op* med 50 pCt. Høj Valuta er ikke et Gode i sig selv; de Lande, som har den, er ikke særlig glade derved; de klager over Vanskelighed ved at udføre til, og konkurrere med, Lande med lavere Valuta (derom har vi ogsaa maattet høre en Del herhjemme), og over Arbejdsløshed (England har forholdsvis 4—5 Gange saa mange Arbejdsløse som Danmark); mens Frankrig og Czekoslovakiet, med Papirpenge til en Brøkdel af Guldkurs, klarer sig meget pænt. Valutaen *paavirker* ikke Velstanden; den er kun et *Thermometer* derfor; og ved kunstigt at hæve vor Valuta kan vi lige saa lidt forbedre vor Velstand, som vi kan gøre Temperaturen i vor Stue højere ved at anbringe Lampen under Thermometret. Vi skal den modsatte Vej: Hæve Velstanden (Temperaturen), saa gaar ogsaa Valutaen (Thermometret) op.

Som Middel til at naa dette virkelige Maal: Forøgelse af vor Velstand, ved Indskrænkning af vort Forbrug, anbefaler Hr. Pio

Digitized by Google

med Rette større Sparsommelighed i Stat og Kommune. Midlet vilde utvivlsomt være godt; men Hr. Pio tvivler stærkt om Muligheden af for Alvor at faa det anvendt under vort demokratiske Styre. Heller ikke de hyppige Opfordringer til privat Sparsommelighed synes at skulle batte; og jeg tillader mig derfor at foreslaa et tidligere omtalt Middel til Fremme af Sparsommelighed:

Omlægning af vore Skatter paa Indkomst og Formue til en direkte Skat paa personligt Forbrug.

En saadan Skat har Betingelser for Tilslutning, baade fra Socialisterne, der holder paa *direkte* Skatter, og fra de borgerlige Partier, der ønsker Skat paa *Forbrug*. Den kan, ved at gøres stærkt *progressiv,* falde let paa de fattigere Klasser, og hovedsagelig tages af *overflødigt* Forbrug; og den vil i høj Grad bidrage til at hæmme dette.

Vore nuværende Skatter paa Indkomst og Formue er baseret paa Røverens enkle Princip: At tage Pengene fra dem, der har flest, og er mindst i Stand til at forsvare dem. Men i et Land, der ønsker større Velstand, er de ganske fornuftstridige. Til at frembringe Velstand hører som sagt to Ting: Produktion og Sparsommelighed — Værdier skal frembringes, og de skal opspares. Men paa Produktionen falder Indkomstskatten som en alvorlig Straf, og Formueskatten afskrækker fra Opsparelser. Staten sætter faktisk vældige Mulkter paa dygtigt Arbejde og fornuftig Sparsommelighed, og opmuntrer indirekte til kun at tjene lidt, og fortære det tjente snarest muligt. Staten virker med disse Skatter ikke blot til at afskaffe *Kapitalister,* hvad der maaske stemmer med Socialisternes Ønsker, men ogsaa til at afskaffe *Kapital,* hvad kun de kan ønske, der helst ser os bragt tilbage til Tiden før Stenalderen (Stenøxer var vel omtrent den første Form for »Kapital«).

Overalt, hvor større almindelig Rigdom ønskes, bør Statens Formaning til Borgeren være: »*Producer alt, hvad Du kan* — det er en Del af Dit Lands Indtægt. *Læg op, hvad Du formaar* — det øger Nationalformuen. *Men fortær saa lidt som muligt,* af Din, og Dit Fædrelands Midler«. Men denne Formaning skulde helst støttes med andet end Ord, og dertil kan anvendes den omtalte Skat paa personligt Forbrug.

Skatter er jo et nødvendigt Onde — en Byrde, der paalægges Folket. Men, som oftere fremhævet, Byrder kan anbringes med

Digitized by Google

mer eller mindre Fornuft. Den Last, der lægges paa Dækket af et Skib, kan være besværlig eller endog farlig for dets Sejlads, medens den, anbragt i Skibets Bund, nærmest betrygger Farten. Den gamle Saltskat kunde være en Fare for Folkets Sundhed, mens Skatten paa Brændevin virker heldigt. Den foreslaaede Skat paa personligt Forbrug vilde lette Produktion og Opsamling af Kapital ved Fritagelse for den nuværende tyngende Handicap, og den vilde, rigtigt lagt, hæmme det overflødige Forbrug, altsaa virke til Fremme af Velstanden.

Et *Exempel* paa en saadan Skat vil hurtigst oplyse dens Væsen: Det personlige Forbrug fastslaas som Indkomst minus Anbringelser. Paa dette Forbrug lægges en Skat beregnet med 1 pCt. pr. Kr. 1000 Forbrug pr. Hoved (Børn regnet halvt); saaledes at en ugift Mand, der bruger Kr. 4000 aarlig, maa svare i Skat 4 pCt. eller Kr. 160; medens en Familie med 4 Børn, der tilsammen har samme aarlige Forbrug, kun beskattes med 1 pCt. eller Kr. 40 i alt (idet deres Forbrug kun er Kr. 1000 pr. »Hoved« — Børnene regnet halvt). En Ungkarl, der til sig selv bruger Kr. 20,000 p. a., maa betale 20 pCt. eller Kr. 4000, medens et Ægtepar med samme Forbrug slipper med den halve Skat o. s. v.

Tallene er i dette Exempel, for at lette Forstaaelsen, valgt ganske simple. Men heldigere Resultater vilde naas, hvis f. Ex. det første 1000 var skattefrit, og det overskydende beskattet med 1 pCt. pr. 500 Forbrug pr. Hoved. Efter denne Regel vilde et Forbrug af 4000 for den enkelte Mand beskattes med 180, mens Familien helt slap fri; med 20,000 blev Ungkarlens Skat 38 pCt. af 19,000 = Kr. 7,220, Ægteparrets 18 pCt. af 18,000 = Kr. 3,240.

En Nationaløkonom kunde sikkert give os Tal, der i Udbytte kunde komme nærmere til de ca. 120 Mill. Kr., der nu indkommer som Skat paa Formue og Indkomst. Men Princippet vil forhaabentlig ses af Exemplet: Det nødvendige Forbrug beskattes let, det overflødige tungt. Et vist Forbrug er jo nødvendigt, noget mere er endnu nyttigt, i Produktionens Tjeneste; men derover bliver Forbruget i stigende Grad overflødigt, og ofte ligefrem skadeligt — hvor meget kunde der ikke spares f. Ex. i Mad og Drikke til Selskaber og Fester, til Gavn for Deltagernes Helbred? Den foreslaaede Skat vilde automatisk virke som en *Luxusskat,* der ellers er meget vanskelig at fastslaa ret færdigt (hvad er Luxus? Er Tobak Luxus, eller en Cykle? Eller hvor meget maa man anvende

Digitized by Google

paa sine Hatte?). Men sikkert er det, at den Ungkarl, der paa sig selv anvender Kr. 20,000 aarlig, faar mange overflødige Ting; medens en Familie med Forbrug Kr. 4000 neppe har megen Luxus. Denne Skat kan, anvendt i tilstrækkelig Maalestok, rimeligvis virke til at gøre den Fattiges smaa Nydelser billigere; men, ganske sikkert, til at gøre den Riges langt dyrere, og derfor maaske lidt mere maadeholdne; f. Ex reducere hans Middage med et Par Retter, til hans eget varige Bedste; den vil lade Familiefaderen beholde sin ene Bajer, men beskære den unge Mands halve Snes — ogsaa til *hans* Gavn. Den unge Arbejder, der tjener Kr. 5000 om Aaret, og som nu, bl. a. opmuntret af det nuværende Skattesystem, fortærer det hele, vil maaske, naar der præsenteres ham en Skattebillet paa Kr. 250 (eller 320), tænke paa Fordelen ved at nedsætte Fortæringen til 3000, indskrænke Skatten til Kr. 90 (eller 80), og sætte Resten af Indtægten tilside til den Tid, da han som Familiefader ikke skal svare ret megen Skat af Kr. 5000. (Skatten kan ligefrem tænkes, som »Biprodukt«, at føre til flere *regulære* Ægteskaber — ikke til Skade for Nationalvelstanden.)

Den foreslaaede Skats Detaljer har været nogenlunde udarbejdede, men vilde optage for megen Plads her. Grundprincippet, at kun de Værdier, der forbruges, skal beskattes hos den, der forbruger dem, søges ført igennem overalt. Af *Gaver* skulde Skat kun svares af den endelige Forbruger, ikke af Giveren — der skulde ikke, som nu, betales to eller flere Gange Skat af samme Beløb. Af Ejendom eller Ejendele, der varer gennem *flere Aar,* skulde, ligesom nu, svares Skat af Brugsværdien, svarende til *Lejeværdien,* d. e. omtrent Rente og Afskrivning — saaledes af Huse og Haver, Indbo, Færdselsmidler og alt, hvad der ellers er til personligt Forbrug og varer over flere Aar.

I det hele er det neppe nødvendigt at udbrede sig over denne Skats Fordele; de fleste, der har faaet Idéen forklaret, ser Fordelene derved. Vigtigere er det maaske at se paa de *Indvendinger,* der har været fremsat imod den, siden dens Fremkomst for 3—4 Aar siden. Her skal nævnes følgende:

a. Skatten skulde være *vanskelig at opkræve.* — Hertil kan svares, at den bliver hverken mer eller mindre vanskelig end den nuværende Indkomstskat. Hvis vi kender en Mands Indtægt, bliver det hans egen Sag at bevise sine Anbringelser; de

Digitized by Google

trækkes fra, og Resten er hans Forbrug. Det var vel ikke for meget forlangt, at enhver Vælger skulde føre Bog over sine Indtægter. I øvrigt er det nok saa let at kontrolere en Mands Forbrug, som hans Indkomst.

b. Naar Forbruget nedsættes, vil det betyde en *mindre Efterspørgsel efter Produkter*, d. e. *mindre Arbejde*. — Det er sandt, at der bliver mindre Efterspørgsel efter hvad der umiddelbart fortæres; men det betyder blot, at Produktionen (med den øgede Kapital) ledes ind i andre Kanaler, til Fordel for Kapitaldannelse. Der vil blive drukket mindre Øl, men bygget flere, og bedre, Huse. Der vil ogsaa blive lavet bedre Veje, Jernbaner og Havne; vore Marker, Skove og Haver kan gøres mere produktive, og nyt plantes; Fabrikker kan anlægges eller udvides — alt hvad der hører til Forøgelse af Rigdom og Civilisation vil lægge Beslag paa Arbejde og Kapital — sandelig, der er nok at gøre, inden vi naar til alt, hvad vi alle med Rimelighed kan ønske.

c. *De Rige vil blive stadig rigere,* naar de ikke kan fortære nogen betydelig Del af deres Indkomst. — Dette er for en Del rigtigt, selv om mange Rige vil vedblive med de samme Udgifter, hvoraf saa blot en stor Del gaar i Statens Kasse; men de, der under den nye Skat kun tænker paa at forøge deres Kapital, kan ikke undgaa med det samme at forøge Nationalformuen; de bliver som Bier, der samler Honning til Kuben, uden selv at kunne fortære ret meget deraf; og de samler rimeligvis med større Dygtighed, end hvis Kapitalen laa i andres — særlig Statens — Hænder. Og mere Kapital var jo det Maal, der skulde naas.

d. En Del *Arbejdere vil blive smaa Kapitalister,* med eget Hus, Aktier e. l., og med Kapitalistsyn paa alt. — Ja, dette er vel kun en Indvending i Socialisters Øjne.

Om flere Indvendinger kunde fremkomme, var det ingen Skade til. De kunde lede til den Diskussion, som Forslaget hidtil har savnet, og til Forbedringer, navnlig i Detaljer.

Ovenstaaende giver altsaa et Middel til Fremme af *Sparsommeligheden*. Om den anden Side af Problemet, *Forøgelse af Produktionen* — udover den Lettelse som Fjernelse af Skat paa Indkomst og Formue vil give — er der meget at sige, mere vel end »Gads danske Magasin« kan give Plads til. Men kortelig vil jeg antyde, at vore *Industrifolk skulde bringes til, under samme*

Digitized by Google

Betingelser som vore Landmænd, at producere lige saa godt og billigt som de. De har ingen Undskyldning for ikke at gøre det. Dansk Landbrug er hverken ved Klima eller Jordbund begunstiget fremfor andre Landes; for en stor Del er vort Landbrug netop en Industri, hvis højt forfinede Produkter i høj Grad afhænger af Raastof og Kul, der skal hentes langvejs fra.

Ogsaa til det meste af vor Byindustri maa Kul og Raastoffer hentes fra Udlandet; men i den Henseende er mange af vore Industrier slet ikke ugunstigere stillet end Landbruget. Mon f. Ex. Transporten af Raastoffet til en Automobil forholdsvis koster mere end Transporten af Raastoffet til vort Flæsk, Maisen? Transportomkostningen giver netop Forskellen i Raastoffets Pris mellem det Sted, hvor det produceres, og det Sted, hvor det skal videre behandles.

Og heldigvis, baade for vort Landbrug og for anden Industri, er Danmarks Transportforhold saa gode som nogetsteds, og dets Beliggenhed er udmærket for Udførsel til en stor Del af Europa. (Hvorfor skulde ellers et Geni som Ford vælge Danmark til Fremstilling af Vogne for det halve Europa, fremfor f. Ex. Polen, med dets Raastoffer, Kul og Jern, og dets lave Arbejdsløn?). Landbrug og Industri har samme Fordele, i billige Raastoffer og gode Udførselsmuligheder; og til begges Raadighed staar en intelligent, oplyst Befolkning; der mangler kun, at *Industriens Folk, Ledere og Arbejdere, skal lære at tage lige saa godt fat som vore Landmænd,* saa skal vi se, at *Danmark har lige saa gode Betingelser for Industri som for Landbrug.*

Vi maa ikke tro, at vi skal lægge os efter *alle* Industrier, saaledes som de ivrige Tilhængere af »dansk Arbejde« i misforstaaet Patriotisme ønsker. Vi skal udfinde de Fabrikationer, der bedst egner sig for os, og i dem optage en Masseproduktion, ikke for det lille danske Marked, men for *Verdensmarkedet.* Vi skal specialisere, som vore Landmænd har gjort. Med rigtig valgte og godt drevne Industrier kan Danmark producere saa billigt som noget andet Land, og ernære, i Velstand, en praktisk ubegrænset Befolkning.

Det er de to Ting, Produktion og Sparsommelighed, der hver for sig, og endnu bedre samlede, kan hæve vor Velstand; sker det, skal Thermometret, Valutaen, nok stige samtidig.

Digitized by Google

OMKRING NUTIDSDIGTNINGEN.

Af NIELS JEPPESEN.

SLÆGTEN er træt af at bygge paa Babelstaarnet, fortvivlet og forvildet af dets Ruin. Man vil ikke mere se sit virkelige Ansigt i Digtningens Spejl, man vil lulles i Søvn af en Vuggevise, en Digtning, der begynder mørk og tung, men ender i Fryd og Gammen. Den samme Sang, som Hakon Jarl i sin sidste Rædselstime krævede af Trællen Karker, fordrer Nutiden af sine Digtere, og disse giver altfor beredvilligt, hvad der forlanges, ikke hvad vor Tid dybest set har Brug for.

*

En Digter skal vælge sine Læsere, de ikke ham. Da først kan han komme til at paavirke dem. Lad Belønningen komme — bagefter — i Form af Pengepræmie eller Underskud, Berømmelse eller Miskendelse. Det paavirker jo ikke ham eller hans Værk.

*

Hvor er den Bog, der henrykker; den, der forarger; den, man aldrig kan glemme; den, der kom fra Hjertet og gik til Hjertet; den, der skreves, fordi den maatte skrives?

*

En Digters Storhed skal kendes paa, at han vælger store, d. v. s. betydningsfulde, almenmenneskelige Emner. Men herhjemme har mangen Skribent kun evnet at dyrke sin lille Kaalgaard eller store Kærlighed, kogt Suppe paa en Pølsepind fra Oldtiden eller syslet med Fugles og Fiskes Sjæleliv.

*

Vort Land med de mange Hundrede Øer og Halvøer og deres evige Kyster, de brune, grønne og gule Banker, Engenes Blomstertæpper og Havernes Broderier, Trækronernes Sus i vort omskiftelige Vejrlig, Strandluft og Rosenduft, Grøfternes brogede Ukrudt og Gærdernes kvidrende Trækfugle — er skildret med Forstaaelse og Kærlighed i den sidste Menneskealder som ingensinde før i dansk Digtning.

Selvfølgelig har en glødende Grusgrav, et begsort Mosehul, en kvidrende Lærke og en hoppende Hare, vilde Jordbær og blaa Klokkeblomster deres Poesi — men Mennesket er nu een Gang større end Naturen.

*

Digitized by Google

»At være eller ikke være« — *Tilværelsesproblemet* — er alt, ogsaa for Digtningen. Hvor bliver alle andre Emner smaa i Sammenligning hermed: Om faa har for meget og flere for lidt, om Mand og Kvinde elsker eller hader, forstaar eller fordrager hinanden, om Frihed og Fritænkeri, om Kunst eller Grundskyld eller § 8 eller hvad en og anden har forset sig paa i sin lille Afkrog af Verden. — Men vi skal alle een Gang gøre Regnskab for de betroede *menneskelige* Talenter. Alle veed det, de fleste frygter det; nogle mener, det kun er her paa Jorden, andre tror, det kun er hisset. Fælles for alle er indre Uro og Utilfredshed med Resultatet af det Liv, vi fik betroet.

*

Deraf den dybe Pessimisme i al virkelig Digtning. En overfladisk Tilskuer finder Fejl og Undskyldninger udenfor Mennesket: i Samfundet, Omgivelserne o. s. v. Den eksisterende — i dybeste Forstand — finder Skylden i *Karakteren*.

Men her betræder vi ligesaa interessante som usikre Stier.

*

Med al sin Intuition og Anelse kan Digteren kun pege paa Retningen, ikke give afgørende Svar paa Spørgsmaalene om Livets hvorfor og hvorhen. Og jo ærligere han er i Præmissernes Opstilling, og jo flere Momenter han fremdrager, desto mere foruroligende bliver Resultatet. — De fleste matematiske Opgaver er gennemregnede, før Eleverne faar dem, og Størrelserne er afpassede, saa Stykkerne »gaar op« eller giver et Facit »med Mening i«. Med andre Ord: »Alt klapper« — ligesom i Julebøgerne. — — Men en Gang imellem faar vi en Opgave med et »umenneskeligt« og *usædvanligt* Facit; dog derfor kan dette jo godt være rigtigt, ja, er det netop ofte. Saaledes er Livet i Reglen, og saaledes burde dets Afspejling — Digtningen — være: Et Facit, der virker foruroligende og ansporende. Den sande og store Digtning viser Flid og Nøjagtighed i Udregningerne, og snyder sig ikke et Facit til. Men derfor bliver Resultatet netop ofte et Facit, der mere ligner et Spørgsmaal end et Svar.

*

Hovedfejlen ved den *Underholdningslitteratur*, vor og Udlandets Bogindustri fabrikerer, er, at den er uden Perspektiv. Ligesom den ingen Rod har i Livet, men kun i Litteraturen, »ligger

Digitized by Google

der intet bagved«, der gør Bogen læselig i en senere Alder. Barnet er ikke Barn, den voksne ikke Mand eller Kvinde. Alt er Tøseflirt og Drengeløjer, og af denne udvendige Skildring ser man hverken, hvad Menneskene har været, eller hvad de udvikler sig til. Men engang bliver Ungdommen vel — ligesom Barnet — ligegyldig overfor sine Paaklædningsdukker.

*

Man skal ganske vist tage Barnet, hvor det staar, og ikke give Ungdommen en aandelig Føde, den ikke kan fordøje; men man skal endnu mindre tylle den opvoksende Slægt med Slikkeri, der kun ødelægger Mave og Tænder. Saa maa man hellere give den noget at arbejde med i den rigeligt tilmaalte Fritid. Legemlig Spændstighed udvikles ved anstrengende gymnastiske Øvelser, aandelig Spændkraft faas ved Tankens Træning i Bogens og Talens Verden. Men ofte maa Ungdommen nøjes med *de voksnes Efteraben* af de unges Tale og Tanker; thi slige »Værker« er den bedste Forretning for Forlag og Forfatter. En lignende Fejl gør mange Forældre sig som bekendt skyldige i, naar Barnet skal lære at tale: Man efteraber Barnets Lallen i den Tro, at sligt fremmer Talefærdigheden. Fremgangsmaaden har den modsatte Virkning; Barnet lærer først sent at tale, da det faar dobbelt Arbejde: At lære de rigtige Ord, og at vænne sig af med de falske Benævnelser.

*

Lærken maa synge, den kan ikke andet; Spurven maa kvidre, det er dens Natur. Digteren maa juble eller græde, efter som Hjertet tilskynder ham, ikke efter Bestilling fra Bryggeri eller Bogforlag. Bliver hans Sang da til Gavn og Glæde for nogle, er det godt; bliver den til Opmuntring for mange, er det bedre. Men Sangen er hans Livsudbrud, skabt for Livets Skyld og egentlig hverken for Kunstens eller for Folkets Skyld. Herom er der ført mange ørkesløse Diskussioner i gamle Dage.

*

Indføling er den næstvigtigste Faktor i Digtekunsten. Det er Evnen til at gaa ind i Emnet, sætte sig i alle Personernes Sted, lide med dem, handle og glædes med dem, besjæle dem, saa deres Ord og Tanker er ens egne, *forlænge Erfaringens Fangsttraade fra det virkelige til det væsentlige.* Iagttagelser og Oplevelser er

Digitized by Google

en nødvendig Forudsætning — om end det ikke behøver at være netop Bogens —; men endnu vigtigere er det, at Digteren har denne Sjælens Elasticitet og Associations- og Kombinationsevne, der faar hans Fantasi til at yngle og skabe, og det intuitive Greb, der sætter ham i Stand til at finde Nerven og Kernen i, hvad han ser og hører. Ellers dør Ordene, saa snart de kravler fra Pennen ud paa Papiret.

*

Men ak, ligesom det blev et daarligt Frugtaar nu i Høsten trods Træernes skummende Blostre i Forsommeren, tegner vor Digtning heller ikke godt — trods de mange og store Oplevelser og Verdensbegivenheder og trods den til Tider ret sikre Indføling. Alt for meget visner eller smuldrer bort, naar det presses ind i de vedtagne Vers-, Novelle- eller Romanformer. Alle de mange »skræddersyede Arbejder« kvæler virkelig Digtekunst. Og de Forfattere, der slaar an eller slaar igennem, er mest Folk, der lever paa andres Oplevelser og erstatter Indføling med Selvføling og Sentimentalitet. Den virkelige Digtning læses næsten kun af Digtere.

*

Stilen skabes af Stoffet, men formes af Manden, dersom Talen er om kunstnerisk Stil eller Tankens dækkende Udtryksmaade. Digteren maa lade Stoffet arbejde, til det præger Ordene. Vi har alt for megen bevidst Kunst, for lidt primitiv. Det store Barn er den store Kunstner.

*

Mange digteriske Begavelser kommer aldrig frem i vore Dage, fordi de anslaar deres egen Tone, som Konsulenter og Kritikere hverken genkender eller godkender, hvorfor de undertiden anbefaler en Omarbejdelse efter de bedste Mønstre! Forlagene veed, at man tjener bedst ved Familiejournalmakkesammen, og trøster Kritikken med, at disse Tryksager har en Mission, nemlig at vænne Folk til at læse den virkelige Litteratur. Det er lettere at bevise, at disse Sager vænner Folk *af* med at læse ordentligt og med Omtanke.

*

Kritikken er for Tiden ganske uden Indflydelse paa Publikums Læsning, da det er blevet narret alt for ofte, og Digterne afviser

Digitized by Google

Anmelderiet som det ligegyldigste i Verden, al den Stund, det alt for ofte er i Hænderne paa en Skare Dilettanter, ligefra Realskoleelever og litterære Havarister, Folk, der finder Myggen, men nedsluger de største Kameler, til Folkets Førere i Kirke, Skole, Rigsdag og Forsamlingshus, Vejledere, som møder frem med en Skrædderalen for at maale en digterisk Tone.

*

Og dog er der intet, dansk Digtning trænger i den Grad til for Tiden som Tugt og Opmuntring, Paavisning af nye Veje for Poesien i Almindelighed, det enkelte Talent i Særdeleshed: At der er andet værdifuldt end Underholdningsnovellerne og Nipslyrikken; at fortællende og dramatiske Digte, Dialoger og Biografier ogsaa kræver Overbevisning og Aand, ja ofte stiller større Krav til Personligheden end den Bogindustri, mange Skribenter nøjes med at yde til Julesæsonen. At Forfatterne ikke maa nøjes med at præstere det, andre ogsaa kan, men at hver maa give det ypperste og netop det, der er hans Særeje og mærket af hans dirrende Haand, saa vi ikke faar en overflødig Litteratur, skrevet paa Litteraturen, men en Digtning, skrevet paa Førstehaandsiagttagelser, frisk og uberørt, skabt af Livets Mangfoldighed og Fantasiens Foraarsgrøde, over al Forstand, fordi den er naiv, en Digtekunst, der atter tvinger de stille og forstandige til at lytte.

*

I den tilstundende fattige og strenge Tid maa Digtningen komme til at synge en Lovsang for og om dem, der i Troskab røgter deres Kald. Der vil da blive færre berømte Navne og flere tilfredse Sind, færre Automobiler i Litteraturen og paa Landevejen, flere Skattegravere i Mark og Have. Thi i den hastige Fart kan man hverken øjne den lille Klokkeblomst ved Vejen eller høre Lærken synge eller Barnet græde. Og Blomsten, Fuglen og Barnet vil stadig vedblive at være Poesiens Læremestre.

Digitized by Google

I SEJRENS SMEDJE.

Af Artillerikaptajn P. W. MØRNER.

Le Creusot!

Et Navn, som altid har haft god Klang blandt Jernindustriens Teknikere, men som først Verdenskrigen gjorde almindelig kendt i alle Kredse. — Nu er Navnet le Creusot indskrevet i Frankrigs gyldne Bog ved Siden af Navne som Joffre, Clemenceau, Thomas, Foch og alle de andre store, som smedede Sejren.

Le Creusot — eller som Selskabet hedder: *Schneider, le Creusot* — er for Frankrig, hvad f. Eks. Armstrong er for England, hvad Krupp og Skoda var for Centralmagterne, hvad Bethlehem Works er for U. S. A. — her laves alt, hvad laves kan, hvor Kullene og Jernet hersker.

Nord fra kommer man til le Creusot med Paris—Lyon—Marseille-Banen. Dens Bogstaver P-L-M er vævet ind i Kupéhyndernes hvide Betræk — den maliciøse Franskmand læser Initialerne som: *pour le mort,* thi P-L-M holder Rekorden for kedelige Trafikforstyrrelser. Men man kører ogsaa stærkt paa den Bane.

Vi starter en aarle Morgen fra Paris. Vi kører gennem det sovende Melun: Romernes Melodunum, Capetingernes faste Borg — Frankrigs urolige Historie i et Glimt! Vi jager forbi Fontainebleau; den store Artilleriskole holder Øvelse ved Stationen, og vi hilses med et skingert Gjald af dens Musikkorps, der tratter Signaler med Hornene i Sky.

Solen er ved at bryde frem, men Landskabet slumrer endnu i Morgenens anelsesfulde Fred, svøbt i lette, gyldne Taager. Gennem de hviskende Poppelalléer knirker høje, tohjulede Kærrer, bugnende tunge af Markens Grøde; et Oksespand gnubber Mulerne mod Jernbaneleddet; fjernt over Bakkerne driver en Hyrde sine Faar. Toget løber langs smaa Floder, der glider stille mellem side Enge og dugglimtende Pilekrat — hvert nyt Perspektiv er som et Billede af Corot eller Sisley.

Vi jager ind i en Tunnel. Saa bremser Toget pludselig op med en Række sindsrystende Hyl og Stød. Vi standser midt i Bælgmørket.

— Hvad er der paa Færde?

Digitized by Google

— Ah, messieurs! — intet — næsten intet — en Loftnedstyrtning — en Bagatel, messieurs! — Snart i Orden — la la!

Saa venter vi, medens vi tænker, at den maliciøse Franskmand nok havde Ret.

Endelig glider vi igen. Vi lister langsomt forbi en svedende Arbejdskolonne, der et Øjeblik hviler over Redskaberne — saa Fart paa, ud i Dagen.

Nu skinner Solen. Vinden leger i det bølgende Korn, paa Telegraftraadene vipper Svalerne, Køerne dasker med Halerne — altsammen ganske som hjemme ved Hedehusene; men ved en Vejoverskæring staar et Krucifiks med nogle visne Blomster, vi kører mellem Vinmarker, og fjernt i Syd toner Côte d'Ors skovklædte Højder frem i violet Dis.

— Dijon! — Hertugerne af Burgunds gamle Stad. Her skal vi skifte.

Vi spørger en glad Drager i Fløjelsbluse, Susebukser og Halsklud, hvor vort Tog holder.

I samme Sekund udtrykker hans Miner den dybeste Rædsel og inderligste Bekymring:

— Oh, messieurs! — Hvilken Ulykke! — De er meget forsinket — Deres Tog gaar — nu — straks — øjeblikkelig!

Han drukner os i en Kaskade af Ord og Gestikulationer. Vi hvirvles hen ad Perronen, ned gennem en Tunnel, op igen, hen ad en anden Perron — dér er vort Tog. Vor Bagage kastes ind i en Kupé, vi selv bag efter; alle Passagererne er bekymrede Vidner til vor Ekspedition. Saa smældes Døren i, Drikkepengene falder i vor Fløjelsvens Haand og saa — ja, saa er Ophidselsen væk, saa brat som en Sommerbyge: Drageren smiler og fisker en Cigaret frem bag Øret, Vidnerne smiler og synker lettet tilbage paa Hynderne, Togføreren smiler — hele Verden smiler!

For saadan er disse Franskmænd!

Ak ja! En lille Erindring: — Det er paa en af Paris' underjordiske Métro-Stationer. En Mand vælter sig derned. Han er meget vred. Hans Øjne gnistrer, og hans Stemmes Harme paakalder hele Stationens Opmærksomhed i nogle Minutter; han løber over af Ord og er saa uregerlig som en Skypumpe. Men saa kommer en ung Dame pludselig til i Vildelse at sende ham et koket Blink fra sine tyvebrændt dejlige Øjne. Øjeblikkelig

Digitized by Google

Transfiguration! Han bukker og fejer det passerede bort med en overbærende Bevægelse:

— Ah, madame!

Han faar bløde Øjne, hans Stemme bliver saa douce som Vindens Nynnen i en Konkylie; og medens hele Métro'en smiler, krøller han sig aimabelt som en kælen Kattekilling:

— Ah, madame! (Aah, disse Franskmænd!).

— — Vi kører langs den store Canal du Centre, der forbinder Loire med Saône. Her møder vi Creusots Forposter: ved Havnekajerne ligger Selskabets Kul- og Ertslægtere, og paa alle Jernbanestationerne holder svære Fragttog mærket: Schneider, Creusot; Etablissementet har sine egne Transportflaader og Jernbaner.

Saa dukker rygende Fabriksskorstene frem bag Højderne, vi rasler ind mellem udstrakte Oplagspladser og mægtige Maskinhaller — vi er fremme.

Le Creusots Historie er knyttet til Kullene. For to Hundrede Aar siden var her intet. Saa fandt man Kullejer. Voilà! Man byggede Højovne og anlagde Støberier; Maskinerne opstilledes af selve James Watt. Ludvig XVI drog Creusot ind under Kronen som sin Vaabenfabrik, Revolutionen nationaliserede den, Napoléon hørte Creusots Kanoner buldre fra Marengo til Waterloo. Saa kom Restaurationen, og alt forfaldt indtil *Joseph Eugène Schneider* for knapt hundrede Aar siden paany optog Virksomheden og dermed indledede en Udvikling, som fik sin straalende Kulmination under Verdenskrigen.

Etablissementet er stadig i Slægten Schneiders Besiddelse; Grundlæggerens Statue staar paa Creusots Torv foran Familieslottet *la Verrerie;* Navnet Schneider klinger stadig højt ud fra fransk Industri og langt ind i Landets politiske Liv.

Le Creusot er en typisk Industriby i Udvikling, d. v. s. uregelmæssig og uanselig Bebyggelse, intet monumentalt, stor Trafik, mange Butikker. Menneskene ser alle ens ud, de hører alle til de grove Nævers Armé — Arbejdet er over dem, som Arbejdets evige, dystre Mumlen er over deres By.

Men i Sammenligning med den engelske Industriby, der aander forpint i sur Taage under en altid grædende Himmel, eller med Ruhrs trøstesløse Slaggemarker, hvor intet Straa kan spire, er le Creusot et Paradis.

Digitized by Google

Byen ligger i en grøn Dal, skærmet af skovklædte Højder; Græsset gror lige ind til dens Dørtrin, og Røgen fra Højovnene slører bort i en Luft, der sitrer af Sol og Lærkesang. Derfor har le Creusot intet murrende, duknakket Slumproletariat — Creusot-Arbejderen maa æde sit Brød i sit Ansigts Sved, men han har Skæret af Frankrigs lyse Himmel i sine Øjne, og hans galliske Sind er saa ukuet og let som Vinden, der bærer Høduft ind til ham fra Engene.

Le Creusot modtager altid sine Gæster fyrsteligt. Vi faar vore Værelser i et Anneks til Slottet, hvor unge, hvidslipsede Tjenere pusler moderligt om os, og søger at gætte vore Isbjørne-Vaner. Vi spiser selvfølgelig paa Fransk, d. v. s. alt det, som vi hjemme roder sammen paa een Tallerken: Kød, Kartofler, Bønner, Gulerødder, surt og sødt, bliver her serveret i højtidelig Rækkefølge under Navns Nævnelse. Det fylder ikke meget i en Dansker, men er vist umaadelig sundt — Franskmændene holder sig dejlig slanke. Og saa faar vi til Kaffen en Cognac »Bourgognes Marv«, hvoraf eet Glas hæver sin Mand ind i Himlen, og to slaar ham i Jorden.

Der er officiel Modtagelse paa Hovedkontoret ved den tekniske Chef-Direktør. Han er en ganske ung Mand, meget beskeden, næsten genert; men han har Krigsdekorationens Baand i Knaphullet, han dirigerer tyve Tusind Arbejdere og holder halvtreds Tusind Sjæles Velfærd i sin nervøse Haand. Han betragter os et Øjeblik, saaledes som han har betragtet alle de mange fremmede hvide, gule og brune Mænd, der har staaet bøjet over hans Tegninger. Saa fortæller han om le Creusots Virksomhed. Det er ikke Causerie, det er tørre Data og Tal — alle svimlende — han er strengt saglig, ikke et Smil bringer ham nærmere til os; han er en Del af den store Virksomhed, der gør sin Høflighedspligt — et Minut efter at vi er gaaet, vil hans Tanker igen være dybt inde i det Problem, som han maatte forlade for at hilse paa os.

Fabriksherren selv ser vi ikke. Han ligger syg paa Slottet. Og i Parken gaar hans Hustru og Datter, begge sørgeklædte, nedbøjede. Der var ogsaa engang tre Sønner; de var i Selskabets Tjeneste som Ingeniører. Saa kom Verdenskrigen. De kunde have tjent Fædrelandet godt fra deres Tegnestuer, men de fulgte det unge Frankrigs Kalden: Frem til Fronten! De to blev der-

Digitized by Google

ude; den tredje kom hjem, formørket paa Sjælen, gasforgiftet og haardtsaaret.

Saaledes er maaske det sidste Kapitel af Dynastiet Schneiders Historie.

I den store Smedje bryder man en Ovn ned og tager en hundrede-Tons Staalklump ud. Den er en fraadende Klode, den slaar os tilbage med sin Straalevarme, den spytter og hvæser. Men Løbekranen griber den stridige og svinger den elegant gennem Luften hen til en hydraulisk Presse, der modtager den med et sejgt Favntag. Blokken vendes og knuges og tager Form under Stemplets Vilje; den giver sig i et Fog af Gnister med en tæt Knirken — man synes at føle, hvorledes Molekylerne vrider og jamrer sig og ikke véd, hvor de skal ty hen i den svare Pine!

En Blok lægges under Damphammeren, der stamper Jordskælv ud af Grunden i hvert Slag. En anden gnistrende Klump slynges ind i Valseværket; den skal engang ende som Panserplade paa en Krydser. Med et Brag sluges den mellem Valserne — ah, hvor den slanker sig! — Har den faaet nok? — Nej, tilbage igen! Med Haanden paa Regulatoren og Øjet ved Trykmaaleren dirigerer en Arbejder de stærke Kræfter, der tumler med Blokken som et Stykke Legetøj. Den jages frem og tilbage, ud og ind, den gør sig tynd, den vil saa gerne være til Vilje og bliver helt sortblaa af Anstrengelse — saa faar den en Gang Varme, til den spytter rødt, og saa ind i Pinslerne igen!

I Støberihallerne slaar Helvede sine Porte op mod os. Det tordner og syder gennem de vældige Rum, blændende Lys og natsorte Skygger jager i Lynglimt mellem hverandre, og i Dampen og Røgen fra hundrede brølende Svælg kæmper Arbejdernes fantastiske Skikkelser, læderklædte og maskeformummede. Vi synker ankeldybt i den bløde, brune Støbeformsmasse, der pulverfint dækker Grunden, Varmen pisker os i Ansigtet, og vi maa dække Øjnene med farvede Glas. Bessemerpærerne kippes og skyller deres Staalstrømme i et Fyrværkeri ud over Formene. Digler med spruttende Staal glider som Fakkelrækker gennem Hallen; vi stirrer ind i Martinovnene, hvor Staalet bobler som et oprørt Hav — det er Verdens Skabelse!

Her støbes Skibsstævne til Oceanflyvere og hushøje 40,000 Kilowatts Turbiner, her har Hærdebrøndene Dimensioner som Rundetaarn, her ligger 50-Tons Skrueaksler og 25 m lange Ka-

Digitized by Google

nonrør (prøv engang at skridte Distancen af!) — her arbejdes med Mængder og Størrelser, der nok kan faa det til at gibbe i den, som for første Gang ser en Verdensvirksomhed i Aktion!

Vi vandrer fra Afdeling til Afdeling. Fyrretyve Kokesovne paa Rad er en larmende Verden for sig; Modelsnedkeriet er et eneste langttonende Hyl af Save og Høvle. Fabrikkens Laboratorium er samtidig Prøveanstalt og teknisk Højskole. I de lyse, stille Sale arbejder Selskabets egne Folk, og her undersøger de af de forskellige Stater udsendte Kontrolofficerer og Ingeniører, om Leveringerne til enhver Tid svarer til Kontrakternes Betingelser.

Ved hver ny Sektion modtages vi af Afdelingens Direktør. Han kommanderer tre, fire Tusind Mand, er fremragende Specialist og oppebærer Ministergage, men han ligner en af sine egne Arbejdere — han er i utvivlsomt Arbejdstøj, og hans Udseende fortæller, at han selv kan give Haanden med i et snavset Arbejde.

En høj, festlig Hal, Hundreder af syngende Motorer, Hundreder af smaa, skinnende, klip-klap'ende Maskiner, Kvinder ved Arbejdet og Blomster i Vinduerne: det er Fabrikken for den lette Ammunition. Her laves, samles og justeres Geværprojektiler, Patronhylstre, Brandrørsdele og andre lignende Artikler. Det er Fabrikation i evigglidende Strøm, hvor der kun tælles i Millioner: Materialierne ind ved den ene Ende — tyve, halvtreds eller hundrede Processer — de færdige Genstande ud ved den anden Ende!

Vi kører gennem le Creusots stejle Gader. Vort Auto synger en Tone, som er kendt af hvert Barn i Byen, og Folk kigger efter os og gætter maaske paa, hvad Landsmænd vi vel kan være. Man er vant til at se fremmede Ansigter, for Fabrikken har altid Gæster. I vore Værelser paa Slottet har netop boet en eksotisk Militærkommission; naar vi drager ud, vil en brasiliansk Jernbaneekspert med Stab rykke ind; i Sidefløjen boer nogle spanske Ingeniører, der »gør« i Brobygning. — Det er som paa et kosmopolitisk Hotel — ved Flyglet i Salonen ligger kun eet Nodehefte: alle Landes Nationalmelodier!

Fra Creusots landbyfredelige Forstad, hvor Grøfterne vrimler med Blomster og Rollinger, kommer vi igennem et Stykke Skov og er saa ude ved *Cité Saint-Eugène,* Arbejderbyen, bygget af Schneider for Selskabets Folk. Her ligger Hus ved Hus i dybe Haver langs skyggefulde Platanalléer; hver Villa er indrettet til

Digitized by Google

een eller to Familier. Byen har sine Andelsforretninger og sit Hospital, her er udstrakte Parkanlæg, Sportspladser og Børnehaver. Alt er forholdsvis nyt og derfor moderne indrettet, men her er ingen paagaaende Dikkedarer, intet, der vil imponere; Byen er bygget efter de Menneskers Trang og Krav, som skal bo i den.

Schneiders Maskinfabrikker og Kanonværksteder ligger et Par Kilometer fra le Creusot og nær ved Canal du Centre. Paa Vejen herud møder vi et Pust fra den store Verden. Chausseen er spærret med udspændte Tov og bevogtes af karabinbevæbnede Gendarmer: man jager en Tyve- og Morderbande, som er paa Flugt fra Nizza i Automobil. Nogle Dage senere læser vi, at Banden er taget under Kamp i Nordfrankrig.

Maskinfabrikkerne leverer et Lokomotiv daglig. En Snes splinterny Specialmaskiner, indrettet til Oliefyring, holder parat til at rulle af til Rumænien. Her laves Skibsmaskiner og Motorer af alle Størrelser og Arter; i den elektriske Afdeling bygges 50,000 HK Vekselstrømsmaskiner; her kan bestilles hele Banegaardsanlæg og alt Maskineri til Grubedrift og Kraftstationer.

Creusots Vaabenfabrikker! — Et Smil midt i Verdenskrigens tunge Alvor! Her slaar gallisk Teknikersnille Gnister, saa det flimrer for Øjnene. »Notre 75 mm« har sunget det ud ved Marne og i Flandern. Tysk Materiel er solidt og ligetil, engelsk er praktisk, men fransk er fikst. En Skrue er en Skrue, men en fransk Konstruktør kan faa den samme Skrue til at løse tre forskellige Opgaver paa samme Tid!

Her er Artilleri nok til hele Hære. Alle Arter og alle Kalibre er repræsenteret. Svære Skibskanoner ligger stablede som Cigarer i Bundt; i Række efter Række staar alle Slags Kampvogne, lige fra mammuthmægtige Pansertanks til smaa, forniklede og nylakerede »Baby«er, der er saa fikse, at man faar Lyst til at stjæle en af dem. Her er en 22 cm langtrækkende Kanon i selvbevægelig Affutage efter Kaallarve-Princippet — den maver sig frem i Terrainet gennem tykt og tyndt; et Batteri 30 cm Skyts strækker de slanke Halse i Sky, hver Kanon i sin 24-Hjuls-Jernbaneaffutage er et Kompleks saa stort, at to Mennesker godt kan blive borte for hinanden i det. Og saa ser vi Creusots sidste Skrig i Haubitser: en 52 cm Krabat, som udslynger 2 m lange Granater og mod hvem Krupps *dicke Bertha* kun er en lille, beskeden Pige!

Digitized by Google

Her kan man følge en Pieces Tilblivelseshistorie, lige fra Urkimen i Malmbunken til den som en fin Organisme drager ud til sin Bestemmelse; og man véd ikke, hvad man skal beundre mest: det færdige Skyts i al dets tekniske Fuldkommenhed eller de Præcissionsmaskiner, paa hvilke det laves.

Til Kanonfabrikkerne hører en Skydeplads, hvor Skytset prøveskydes. Creusot har sit eget Korps af trænede Artillerister, der nok kan holde Vejret, medens der sættes Rekorder i Hurtigskydning med Prøvepiecerne.

Af de bulede, gennembrudte og sprængte Panserplader, der er opstillet paa Skydepladsen, kan man læse en spændende Historie om »Kampen mellem Artilleri og Panser«; nogle af Pladerne bærer Navne efter et Par ældre danske Kystpanserskibe.

Le Creusot er Midtpunktet i en industriel Virksomhed, der med sine Filialer og Sammenslutninger spænder over hele Frankrig og rækker langt ud i Verden: Schneider-Selskabet skaffer sig Raastoffer ved egen Minedrift og behandler dem i sine egne Anlæg; det bygger Jernbaner, Broer og Havne med egne Materialier, som det fører frem ved egne Transportmidler; fra dets Værfter og Værksteder leverer det Dampere, Undervandsbaade, Krydsere, Flyvemaskiner og rullende Materiel med komplet Udstyr af Maskiner, optiske Instrumenter, Skyts, Miner og Torpedoer fremstillet paa egne Fabrikker — Selskabet møder sig selv mange Gange, inden det endelige Resultat foreligger.

— — —

Naar Mørket falder paa, skifter Arbejdsholdene i Creusot; Driften gaar uden Ophør som Højovnene, der brænder Døgn efter Døgn, Aar ud og Aar ind.

Saa tændes Lysene i de smaa Hjem, og Hønen, som Henrik IV gav sine gode Franskmænd, dufter i Gryden. Over Bordet snakkes der om Dagen og Vejen, og Ungdommen fjaser paa Gadehjørnet. Dagens Travlhed dulmer hen i den svale Ro, der aander ud af de tavse Skove, men gennem Natten nynner Arbejdets evige Sang, og Højovnenes Flammer slaar deres Brandskær op mod Stjernerne.

Digitized by Google

NOGLE EFTERAARSBØGER.

I.

MAN har en Spøg om, at »dagligt Vande« vil sige det, som det aldrig er, for det er altid saa og saa meget over eller under »dagligt Vande«.

Modsat forekommer det en landbrugsukyndig, at selv om der klages traditionsmæssigt over Høstudsigterne, saa ender det næsten altid med at blive »Middelhøst«.

Sommeren, som gik, bød — bortset fra et Par Ugers Tropehede — nærmest paa dagligt Vande — som virkelig i denne Forbindelse var en Realitet — og Kulde, men Resultatet blev vel trods alt saa nogenlunde nær ved Middelhøst.

Hvorledes stiller det sig nu for Litteraturens Ager? Blev Høsten over »Middel-« efter Guldregnen i Gyldendal? Hvorledes var Forholdet mellem Klinten og Hveden — og mellem Avner og Kærne?

Kvantitativt er Tingen ikke vanskelig at gøre op — for den, der gider tælle. Selv uden at gøre sig den Ulejlighed tør man vel nok anslaa, at der paa det Forlag, som fristede med lige saa mange Kroner, som Søren Kierkegaard taler om Favne Vand, kom flere Bøger end ellers. Til Gengæld var de konkurrerende Forlæggere vistnok forsigtige nok til at antage færre end sædvanligt.

Væsentlig vanskeligere stiller Opgørelsen sig selvsagt, naar Talen bliver om det kvalitative.

Om »De Vises Sten«, som den litterære Højesteret ikke blot sagde god for, men bedst om, er der allerede talt i nærværende Tidsskrift. I denne og en følgende Artikel skal der siges et og andet om en Række Bøger baade indenfor og udenfor Konkurrencen.

Hvor mange andre ægte Stene og hvor meget Simili var der saa blandt de øvrige litterære Produkter?

Lad os efter Evne forsøge at skille det uægte fra det ægte.

Tag en Skribent som *Laurids Bruun,* der baade har en Del ringe og enkelte mere end jævngode Bøger bar sig, baade har litterære Nitter paa sin Samvittighed og har præsteret Arbejder, som tjener ham til Ære.

Digitized by Google

Mange — og ikke mindst han selv — vilde paa Forhaand mene, at netop han havde særlige Betingelser for at blive den sejrende, naar det gjaldt en Konkurrence om den Roman, der forenede underholdende Egenskaber med et vist Maal kunstnerisk Lødighed, Lekture, man kunde »være bekendt« at bruge sin Tid paa, og hvis Kvalitet indtog en tilpas tempereret Mellemstilling, lige langt fra Feinschmecker-Kaviaren og det blotte og bare boglige Middel til Tidsfordriv og smertefri Tankeadspredelse.

I hans Konkurrence-Roman, »Tvillingerne«, er der da ogsaa — ligesom i Titlen — noget dobbelt, baade »noget af det rigtige«, Litteratur uden Gaaseøjne af den ene eller anden Art, — og en god Portion af det modsatte. Hos en Del af Bifigurerne, navnlig i de hjemlige Interiører, som i det hele er faldet langt heldigere ud end de fremmede, findes den rette organiske Sammenhæng mellem Skildring og Karakteristik, som ene gør Skikkelser levende. Men for Hovedpersonernes Vedkommende glipper det desværre saa temmeligt i saa Henseende.

Efter en ganske lovende Optakt stilles Læseren overfor to begyndende Menneskeskæbner, men man snydes rigtignok for den ene, som kun giver Livstegn fra sig paany paa Bogens sidste Sider ad den ikke usædvanlige Vej, som hedder Brevet.

Værre er det, at den Tvilling, hvis Liv vi faar Lejlighed til at følge, ikke formaar at interessere ret, hvilket turde være afgørende for Bogens Skæbne, der næppe kan reddes ved de Glimt, som i visse Kapitler fanger den læsendes fulde Opmærksomhed.

Man begriber jo nok Bogens Idé: at den Tvilling, som har oplevet mindst, i Virkeligheden har levet mest, saavist som han er naaet videst i det, der gør Livet til Liv, — men Digteren har ikke faaet udløst det, som laa ham paa Sinde og paa Hjerte, har ikke formaaet at levendegøre sin Tanke i Menneskeskikkelser, der kunde give Kød og Blod til Idéens Skelet.

I *Palle Rosenkrantz'* Konkurrence-Roman befinder vi os mere paa det jævne — i kunstnerisk Henseende, for af Adelspersoner er der, Side om Side med borgerlige Eksistenser, flere end nok i »Junkerne fra Lindenborg«; det vrimler med Fætre og Kusiner, baade »ægte« og »uægte« (misvisende Betegnelser, som vi dog engang maa tage os sammen til at rense Sproget for), som det til Tider kan falde svært nok at hitte Rede i.

Bogen er godt fortalt, her er morsomme Tidsbilleder og rige-

Digitized by Google

ligt med Handling, — kort sagt ordentlig Læsning til en lang Aften. Den giver ikke meget at tænke over, og den evige Kredsen om Successionsspørgsmaal og den Slags har ingen synderlig Interesse for os borgerlige, men den underholder alt i alt.

Det er yndet — og lidt letkøbt — Sport i litterære Kredse at kimse ad Palle Rosenkrantz. Allerede hans store Produktivitet gør ham suspekt hos de kræsnere. Naar man sier meget, ka'et jo ikke være liegodt, altsammen, — som det hedder i en af Karl Larsens klassiske Historier.

Men her er i alt Fald en Roman af gammeldags Slags til Glæde for Liebhavere. Palle Rosenkrantz præsenterer sig i denne Bog, som han er, naar han er bedst. Og paa Forhaand er man jo, naar man giver sig i Lag med Bogen, klar over og indstillet paa, at der er bestemte Grænser for, hvad man kan vente sig, og ingen Udsigt til eller Fare for Svimmelhedsanfald formedelst kunstnerisk Tindebestigning.

Med *Frederik Poulsen* er vi naturligvis i væsentlig andet Selskab — omend i en vis Forstand i mindre udpræget Grad, end man forud skulde vente.

Forfatteren af »Et Midasdøgn gik over Landet« har den for en skønlitterær Skribent uheldige Egenskab at være mere Forsker end Kunstner og mere Ironiker og sarkastisk Iagttager end Digter.

Han har villet give en Skildring af Gullaschtiden hertillands; som Motto for sin Bog kunde han have sat denne Replik: »Aa, kære Venner, lad os aldrig bli' saa ringe, at vi ikke kan forære hinanden et Dampskib!«

Nu forholder det sig imidlertid saaledes med en saadan Rædselsperiode, at den kan beskrives journalistisk, medens man lever midt i den, men selv af en større Skribent ikke gøres til Genstand for kunstnerisk Skildring, før den er kommet mere paa behagelig Afstand, end Tilfældet endnu er. Ogsaa i anden Henseende lider denne Bog af Nærbilledets Skavanker: den er holdt for tæt og paagaaende opad letkendelige Modeller til at kunne faa Karakteren af egentlig Kunst.

Dens Ophavsmands fremragende ironiske Evner fornægter sig selvsagt heller ikke her; i saa Henseende er der Afsnit, der bereder den modtagelige Læser sand Nydelse. Men Forfatterens Smag er ganske mærkeligt og paafaldende usikker, og Skildrin-

Digitized by Google

gens følelsesmæssige Partier gør et ubehageligt og skurrende uægte Indtryk.

Ogsaa *Agnes Henningsen* har til en vis Grad villet give et Tidsbillede.

»Barnets Magt« er Udtryk for den Overdrivelse, Hensynet til Barnet nu og da gør sig skyldig i i dette »Barnets Aarhundrede«.

At Moderfølelsen og de dyriske Instinkter er nærbeslægtede, er ingen Nyopdagelse, og Forfatterinden gaar en meget lang Omvej for at vise den i og for sig simple Ting — vi forskaanes ikke for Repetition af »Genganger«-Motivet og svage Fru Alving-Variationer —, som beklageligvis i Fruens perverterede Fremstilling her ogsaa bliver simpel i Ordets ubehagelige Betydning, for saa vidt som Agnes Henningsen virkelig lader til at agte Moderinstinktet ringere end Elskerindeevnen.

Talentfulde Kapitler som et godt set og godt skildret Fødselsdagsselskab magter ikke at redde »Barnets Magt«.

Iøvrigt skal det retfærdigvis indrømmes, at Luften gennemgaaende er renere i denne Bog end i Fruens tidligere.

Et Sted i *Johannes Buchholtz'* mærkelige og rige Bog »De smaa Pile« er der en sær og vidunderlig Violinbygger, som siger om sin afdøde Hustru, at hun havde det fuldkomne Gehør overfor Livet, ligesom det er sagt om Beethoven, at han havde det fuldkomne Gehør overfor Musik.

Det samme lader sig sige om »De smaa Piles« Digter selv. Han har virkelig det fuldkomne Gehør overfor Livet. I Kraft af denne sjældne Sans og Evne fik han af selve Forsynet trykket Digterstemplet paa sin Pande.

Inden i os selv — det er denne Bogs Idé — ligger der ligesom smaa Pile og skinner. Disse Pile viser os Vejen, vi skal vandre. Følger vi Pilenes Vink, vil vi en skønne Dag opdage, ikke blot Sammenhængen i vort Liv og Meningen med vor Tilværelse, men ogsaa dette vidunderlige: at for den, der formaar og forstaar at leve sit Liv ret, er Guds Rige allerede af denne Verden.

Omkring Bogens kvindelige Hovedfigur, Anna Claritte, om hvem det hedder, at hun bærer en Hemmelighed paa sin Pande, flokkes en broget Mængde af Skikkelser, levende og mangfoldige, — mere eller mindre tossede — fra et borgerligt, »normalt« psyko-teknisk Synspunkt.

Digitized by Google

Det vilde ikke være vanskeligt at rette Indvendinger mod denne Bog, som snarere er et Livsudsnit end en Roman, og det var nemt at paavise, at dens ovenfor antydede Idé i Udførelsen lider af nogen Uklarhed.

Men man bliver lille og stille overfor en Digter, som fornemmer og forstaar Livet saa intimt og inderligt som Johannes Buchholtz. Han ejer en fortrolig Medviden, en dyb Medanen, en Evne til ogsaa at tale, naar han tier, som kun er de udvalgte beskaaret.

Der er et Sted mod Slutningen af denne særprægede, dybt personlige og stærke Bog, hvor man ordentlig mærker Dybden og Perspektivet i dens Digters Livssyn.

— Jeg vidste nok, hedder det, at Ulykke ikke gør Menneskene ulykkelige.

Dette er tilvisse baade erfaret og sagt før af andre, og det er svært at sige, hvad man i den givne Sammenhæng føler derved, til de maaske mange, som ikke paa Forhaand har en Medfornemmelse deraf.

Men — hvad gør Livet stærkt og dybt og rigt? Hvad andet vel end Følelsen af, at man *gror*. Det er ikke i første Række Ulykken, som slaar Menneskene til Jorden, og der gives dem, der netop *vokser* i Kraft af Ulykken.

Om dem og for dem har Buchholtz skrevet sin sidste Bog. Det er ørkesløst at diskutere, hvorvidt den staar paa Højde med, under eller over den uforglemmelige »Clara van Haags Mirakler«.

Under alle Omstændigheder er det vanskeligt at tænke sig, at den ikke skulde kunne overbevise adskillige af de mærkeligt mange, der endnu ikke har set og erkendt, at han er en stor og ægte Digter.

Der er unægtelig et stort Spring fra Buchholtz til den sjette — og i denne Omgang sidste — af de Konkurrenceforfattere, som næst Præmietageren blev de ni udvalgte.

F. Carstens, som for ikke længe siden debuterede med en Underholdningsroman ved Navn »D. A. G.«, har i Dagspressen faaet skrækkelige Klø for sit Bidrag til Romankonkurrencen. Saa at sige samtlige Anmeldere har moret sig med haanende at anføre Omslagets Ord om, at denne Bog af Dommerkomitéen er blevet anbefalet til Udgivelse, og har korset sig ved Tanken om, hvorledes de ikke-anbefalede *saa* har været.

Digitized by Google

Det skal villigt medgives, at det er en let og fristende Ting at ironisere over denne Bog, som tilmed bærer den til saadant Formaal bekvemt anvendelige Titel »Sejren«.

Fortællingen heri er en Film, tilmed ikke nogen videre god Film. Og Bogen kan ogsaa virke baade uappetitlig og nu og da dilettantisk. Desuden gør den Indtryk af at være blevet til i en rasende Fart, — hvilket iøvrigt ikke har undladt at meddele selve Fremstillingen en vis Fart, som slet ikke er saa gal endda.

Men der er Ting, der tyder paa, at Forfatteren har det rigtige Haandelag. Maaske ikke andet end netop Haandelag. Lad os se, hvad han kan præstere, naar han faar vasket sine Hænder. —

Udenfor Konkurrencedeltagernes Kreds vil man bl. a. lægge Mærke til den unge Forfatter *Jacob Paludan*, som i Fjor med Føje tiltrak sig Opmærksomheden ved sin Debutbog »De vestlige Veje«. I Aar har han udsendt en Bog, som hedder »Søgelys«.

Man vil ikke fortryde at give sig i Lag med denne Bog. Rent fortællingsmæssigt er den utilfredsstillende, og dens Sprog *kan* virke skruet. Men dens Forfatter viser rigtignok ogsaa atter og atter en særdeles bemærkelsesværdig Evne til at sige Tingene slaaende rigtigt og saaledes, at det huskes. Og i sin Skildring af baade Redaktions- og Pensionatsinteriør viser han en *flair*, som til Tider nærmer sig det forbløffende.

Dette er en i Ordets bedste Forstand urolig, d. v. s. levende Bog. Betegnende nok har dens Forfatter samtidig udsendt en Digtsamling, som han har kaldt »Urolige Sange«.

Den, der spejder efter nyt og ungt Talent, gør klogt i at rette sit Søgelys mod Jacob Paludan. —

I Ugeblade finder man ofte Fortællinger med Navnet *Aage Brodersen* under. Har man læst ham første Gang, er man tilbøjelig til at gøre ligedan de følgende Gange.

Nylig har han udsendt en Bog, som hedder »Frandsen«, og som fortæller en Proletar-Tragedie, hvori Forholdet mellem Skyld og Ikke-Skyld er vanskeligt at udrede.

Hvad man i nogen Grad savner i denne Bog, er Evnen til at *overbevise*. Alligevel undlader den ikke med sin grelle Realisme at gøre Indtryk paa Læseren. Der staar en ram Lugt fra dens Skildring af Væsner paa Livets Skygge- og Vrangside.

Det gælder for dens Forfatter om ikke at *forse* sig paa Tilværelsen og derved forfalde til en Ensidighed, som volder den Begrænsning, der kun hos de største betegner Styrken. —

Digitized by Google

Vilhelm Bergstrøm, som slog sit Navn kraftigt fast med »En haard Negl« og svækkede det en Smule ved »Magasinpigen«, kalder sin sidste Bog »De fortabtes Hus«. Det er en Samling Skitser, hvori en Natkorrektør skildrer sit Indblik i og Møde med Husbeboernes Skæbner.

Hans utvivlsomme Evner fornægter sig ikke, selv om Bogen i kunstnerisk Henseende er noget uligevægtig, og betydeligt og mindre betydeligt har faaet Lov at staa Side om Side. Den virker stærkest, hvor den er mest stilfærdig, og man har en Fornemmelse af, at Læser og Forfatter vilde være temmelig uenige i deres Mening om, paa hvilke Punkter Skildringens Styrke ligger.

Men der er Sider i Bogen, man ikke glemmer, og om hvor mange Bøger tør man med Haanden paa Hjertet sige det samme?

I Forfjor udsendte *Thorkil Barfod* en Digtsamling, som hed »Den blaa Sommerfugl. Digte om en Drøm«. I Aar har han udgivet en Prosabog, som han har kaldt »Drømmen om den blaa Sommerfugl«. Han bliver ikke nem at have at gøre med for Fremtidens Litteraturhistorikere.

Det er ikke nogen Nyopdagelse, at en Drøm vanskeligt lader sig fastholde og genfremstille for andre. Men skal det forsøges, gaar det naturligvis bedre paa Vers end paa Prosa. Man tør vel ogsaa nok paastaa, at det bedste i denne Prosabog om en Sommerfugl, som ikke for intet har Farve fælles med Romantikkens Blomst, er det indledende Digt.

Men Barfod er alligevel sluppet bedre fra Eksperimentet, end man paa Forhaand skulde vente.

Hvis man skulde forestille sig en Bog, som var det stik modsatte af det, Gyldendal efterlyste i sin Romankonkurrence, maatte det blive et Arbejde som dette. Her er Handling, Underholdning og Spænding intet, Duft, Drøm og Stemning alt.

Det Evangelium, denne af Teosofi paavirkede Bog forkynder, er dette, at Drøm meget vel kan være mere end Virkelighed, Længsel og Minde mere end Besiddelse.

Og ogsaa de Tider, vi nu gennemlever, har vel et saadant Budskab behov.

E. R.

Digitized by Google

POLITIK OG AAND I TYSKLAND.

Af Friedrich Sieburg.

LORENZO MEDICI var sin Tids største Digter og dens første Helt, Byron var paa et hængende Haar blevet Konge i Grækenland — ja, man siger endda, at en Klaverspiller i længere Tid skal have været en stor Republiks Præsident! Det er en kendt Sag, at Frederik den Store skrev Vers, og at Voltaire, naar Kongen spurgte om hans Mening om dem, lidenskabelig berømmede hans Sejre i Schlesien, hvilket ganske vist ikke siger meget, da Voltaire selv var Digter. Hvorom alting er, synes der at være en Mulighed for, at en Kunstner ogsaa kan være Politiker.

Men har han Lov til at være det? Ønsker vi at se Digteren i romantisk Maanelys svæve over Realiteterne, som han ikke kan se, fordi hans Øje er vendt mod det himmelske Lys, eller ønsker vi at se ham gestikulere i Parlamentet og ryste sine Lokker i Vrede? Naa, det afhænger af Tiden. Shakespeare bekymrede sig kun om Politik, forsaavidt som han sagde de store Herrer, der overværede hans Skuespil, Behageligheder, og Goethe holdt sig for Ørene, naar man talte om den franske Revolution. Men Chateaubriand? Har han ikke tusinde Gange om Dagen gennemboret Napoleon med sin blækdrivende Pen, har han ikke fuld af Foragt sammenlignet Lodi og Austerlitz med sin «René»! Og d'Annunzio, har han ikke ridende paa en hvid Hest ført sine Tropper gennem Gaderne, har han ikke tilstillet sin Regering adskillige Ultimata? Jeg vilde tro, det var nok for en Digter, og især for en, hvis Vers ikke af den Grund er blevet ringere. —

Kunstneren er enten Statens Bekræftelse, dens fornemste Pryd, saa at sige et Luksusprodukt, der vidner om Rigdom og Tryghed, eller han er Modstander af Staten, naar denne ingen Plads har til ham og ingen Brug for ham. Kunstneren enten priser Staten eller han angriber den. Den tredje Mulighed er, at han lukker Ørene og Øjnene. Hvordan forholder det sig nu med os Tyskere? Prist vor Stat har vi aldrig, dertil var vi enten for kloge eller for ærlige. Bekæmpet den har vi med Fynd og Klem — da det var for sent. Og nu holder vi os for Ørene. Vi manglede den magtfulde Opposition i den Wilhelmske Tids-

Digitized by Google

alder. Og da den kom, optraadte den med en metafysisk Ballast og en jesuitisk Radikalisme, der forhindrede den i at blive populær. Det var under Krigen. Dengang blev Skønheden erklæret bankerot, Kunstneren blev kommanderet ned fra sit Stjernebo og ud paa Aandens Slagmarker. Formen blev lyst i Akt og Band. Et nyt Lys tændtes — Humanitetens — men det lyste forgæves over Europas Ungdoms Grav. At den Bevægelse indenfor tysk Literatur i saa ringe Grad slog an i Udlandet, ligger netop deri, at den kom for sent og derfor ingen Udsigt havde til moralsk Kredit. Derfor døde den ogsaa i Hjemstavnen hurtigt bort. I dette Øjeblik er i Tyskland paa aandelige Omraader næsten enhver politisk Aktivitet uddød. Kunstneren har trukket sig tilbage til sit Jeg's Ensomhed. Ikke engang Staten bekæmper han mere — han ser og hører den ikke mere.

Stat og Stat er nu to Ting. Augustini Civitas Dei eller den atheniensiske Republik adskiller sig med Hensyn til aandeligt Indhold temmelig iøjnefaldende fra Cunos Tyskland. Hine var Centrer for menneskelig Kraft og aandelig Storhed, denne er en økonomisk og tilmed en slet Organisation. Dér fandt Kunstneren Bekræftelse for sine Værker i det offentlige Liv, her finder han blot, at han er overflødig og kun vækker Fjendskab mod sine Drømme. For at gribe ind i Hverdagen maa Kunstneren først forandre den; dengang havde Hverdagen allerede sin Form. Det mediceiske Florenz' Mestre havde aldrig tænkt sig, at de betød noget særligt i Staten, de var ansete Haandværkere i deres By, de nød dens Storhed, deres Aand sugede Næring af dens politiske Magt, af Glansen fra Cosimo og Lorenzo faldt Straalerne paa deres Statuer, Billeder og Vers. De spejlede Hverdagen — men Hverdagen var netop stor og glorværdig i sig selv. Den ensomme Masaccio omgav sine Eventyr med Ansigter og Skikkelser fra Piazza'en, Gozzoli sit Jesusbarn med Byens sværlemmede Krigsfolk og verdslige Adel, hans Samtid forekom ham ren og velskabt nok til selv at staa for Guds Aasyn. Har man engang rigtig tænkt over, hvor kækt, hvor revolutionært det i Sammenligning med vort religiøse Historiemaleri var at male Jesus eller Englene i »moderne« Kostumer! Hvorfor tør ingen nutildags vove at iklæde Madonna den nyeste Parisermode — thi det var jo netop det, Datidens Mestre gjorde. Naa, Klædedragten var som det øvrige offentlige Liv identisk med det aande-

Digitized by Google

lige Menneskes Drøm, dengang dyppede man Penslen i Kultur, idag staar en Civilisation til Raadighed, der er den indre Vision uvenlig stemt. Derfor var Datidens Kunstner aktuel, og derfor er Nutidens det ikke — eller ihvertfald kun som Fornægter.

Spørgsmaalet om, hvor dybt Kunstneren griber ind i den umiddelbare Udformning af det menneskelige Samliv, hvorvidt han vil øve Kritik, ændre eller resigneret lægge Hænderne i Skødet, dette Spørgsmaal med alle dets Konflikter og Modsætninger spalter sig i Antitesen: Politik og Aand. Politik, det er Ønsket om at ændre Menneskets Levevilkaar, tilmed til Fordel for det Parti eller den Stat, man tilhører. Politik er Ønsket om at vinde Magt til at forme det offentlige Liv, Politik det er Ønsket om at forandre Verden. Om nu denne Ændring sker i den personlige Fordels, i den økonomiske Magts eller i Idealismens Tjeneste, er bestemt af, at Begrebet Politik opfattes ikke som en Art, men kun som en *Værdi*. Politik virker i Bredden. Men Aanden trives i Ensomhed. Den tjener til Jeg'ets Komparation, ikke, som Politikken, til det nærværendes Organisation, men til Skabelsen af nyt Liv. Den virker i Dybden. Politikken trænger udad, Aanden indad.

I Tyskland blev Slagordet skabt af den aandelige Politik. En skønne Dag maatte det nødvendigvis komme frem. Thi vi har længe levet i Omskiftelsernes Tegn. Hver Gang vi har naaet Fortvivlelsens Tinde, ser vi, at der stadig ligger nye og højere Tinder bagved. Det ydre Livs Spørgsmaal blev saa brændende, at enhver maatte tage Stilling dertil. Der var Aar, hvor selv Goethe begærlig skal have slugt sin Avis. Vi ønsker en Forandring, da vi haaber paa en Bedring af den. Men at ønske og iværksætte en Forandring, det kalder man Politik.

Saaledes havnede da i Tyskland ogsaa Kunstneren i Politikken, svømmede et halvt Decennium rundt i Strømmen, stødte paa Modstand, opfandt Systemer for at slaa Bro over den, led Skuffelser, led Skibbrud og har nu ydermere lagt Hænderne i Skødet for stille at lytte til de Stemmer, der ikke er af denne Verden. Før dette sidste Stadium, som vi nu befinder os paa, indtraf, herskede i tysk Aandsliv en Type, der i denne Konflikt kom til Verden midt mellem Politik og Aand — Intellektualisten. Denne Type opstod af et Kompromis. Intellektualisten er ikke mer den tyske Kunstner, der, naar det ikke lykkes for ham at

Digitized by Google

gøre Lykke hos Selskabet, forsvinder et eller andet Sted hen og trækker sig tilbage i sit selvtømrede, aandelige Værksted. Han afregner langt skarpere og ubarmhjertigere med alle Systemets Svagheder og Mangelfuldheder og er sig sin Ligeberettighed bevidst og Aandens Stedfortræder. Eftersom han har et Maal, ser han sig om efter Midler til at naa det og underordner det instinktivt alle sine Tanker. Han er ikke mere tysk i gammel Betydning, fordi han ikke mere haandgribeligt vil eje hele Verden, og heller ikke vil forstaa alting, men han er en Metodiker og Strateg, der samler sine Kræfter om et bestemt Punkt. Denne Højagtelse for Politikken som anvendt Aandsklarhed, den diplomatiske Smidighed, der ufejlbarligt holder fast ved det ene Maal, er hos mange Intellektualister kun en platonisk Kærlighed, men den ytrer sig som en Glød og er i Konsekvensen en Sympatisering med den franske Betragtningsmaade. Her allerede ligger Vejen aaben til Forvirring, da der ingen Litteratur findes udenfor de nationale Enemærker. En Politik med litterære Midler kan vende sig mod det sædelige Ideal, videre mod de borgerlige, kirkelige og offentlige Tilstande, ja selv mod det nationale Temperament, mod den Maade, hvorpaa Livet bliver betragtet. Men her begynder Faren, thi Politik maa være populær. Og Kampen mod et Folks Mentalitet bliver altid, hvor ærlig og nødvendig den end kan være, regnet for en Forbrydelse.

Hvad skal altsaa Intellektualisten begynde paa for at gribe effektivt ind overfor den Verden, der omgiver ham? Med rent kunstneriske Midler kan der ikke ruskes op i Tiden, den politiske Hensigt kræver umiddelbare, øjeblikkelige Virkninger. Et Menneskehedsideal som Goethes behøver Generationer for at modnes, for at fremkalde sine fine, næsten usynlige Virkninger. Det tilfredsstiller ikke den moderne Aandspolitiker, eller — kan man ogsaa sige — han giver sig tilfreds med mindre end det. Han behøver øjeblikkelige Virkninger, thi den Elendighed, for hvis Skyld han opgav sin Ensomhed, banker paa Døren. Nu vil han ikke nøjes med at udfærdige Revolutionsopraab, thi det er dog lidt for primitivt og har i Tyskland som en Slags Drengestreger grundigt overlevet sig selv, siden vi i et Par Maaneder daglig læste i Hundredvis af dem. Heller ikke vil han fra en Tribune nedkalde Dagens Krav uden Symbolets Form — det gjorde Ernst Toller, og det viste sig, at han nok var en god De-

Digitized by Google

magog, men en slet Digter. Hans Dramaer havde ingen dybe Rødder, de udsprang af Dagens løse Overflade og var Ledere med fordelte Roller. Det viste sig, at Sindelaget og det politiske Program ikke slog til for Dramatikeren, at «Tasso» og «Faust«s Lovmæssighed ogsaa maa virke i det politiske Stykke. Ellers har vi nok Politik, men ingen Kunst. Og Spørgsmaalet begynder forfra igen.

Alle disse Vanskeligheder kom man i Tyskland paa det rene med, og de tvang mange Kunstnere tilbage i Ensomheden. Da det nu i Tyskland gjaldt om at opponere mod det System, som bragte Krig og Elendighed over os, saa var de litterære Revolutionstendenser naturligvis helt igennem socialistisk farvet. Og ligesaa naturligt var denne Socialisme bygget paa Marxismen. Og nye Vanskeligheder taarnede sig op. Thi for Marxismen er Kunsten et Gode, der som Kampmiddel kun kommer i Betragtning, forsaavidt den beslutter sig til umiddelbar Propaganda. Thi indenfor Socialismen staar man jo paa det Standpunkt, at en Ændring af Menneskene kun kan finde Sted som en Følge af Forandring i deres økonomiske Levevilkaar. Det er et haardt Slag for Digteren, naar man raaber til ham: «Giv Menneskene højere Løn og noget bedre at spise, og de vil blive bedre Mennesker! Ad Helvede til med dine Vers! God Rejse!» — Saaledes var, kort sagt, Stillingen for 5 Aar siden, og saaledes er den endnu. Men Tyskeren var ingen Tysker, hvis han havde givet sig tilfreds med det. Nej, man opfandt det nye Humanitetsideal, man raabte: »Menneskeheden!«, og nu begyndte Ordet »o, Menneske!« at rasere som en Epidemi i Digterkunsten — indtil det for et Aar siden gik til Ro. Man prækede, Revolutionen, alle Tings Forandring maa komme indefra, fra Sjælen. En skøn Lære, en sand Lære, men absolut ingen Lære efter Marxisternes Hoved, der nu engang — naar vi skal være ærlige — regerer Verden. Thi naar Forandringen af Verden begynder i hver enkelts Sjæl, saa faar vi Lov til at vente længe, før der sker noget, og af den indvendige Fornyelse bliver Proletaren ikke mæt. Nej, dermed er ingen hjulpet, mens Græsset gror, dør Horsemor: Digteren har indgaaet et slet Kompromis, og Revolutionsmanden er blevet mistroisk.

Følgerne af denne aandelige Linedans er uoverskuelige. Ydmygheden blev proklameret, Generationen drev af Ædelmod og

Digitized by Google

højtidelige Buk for Menneskesjælen. Dostojevski blev en offentlig Fare. Denne Reaktionære og Fanatiker blev grebet og fejret som Stamherre for den nye Humanitet. Denne ensomme russiske Gigant blev stillet i Spidsen for en Masse, han altid havde foragtet. Litteraturen fik ham paa Hjernen og laa snart paa Dødslejet — i Ruslands Skygge.

Ligheden med den franske Revolutions Ideologer er stor. Begge Steder fik man Menneskerettighederne at lære. Begge Steder erklæredes, at Humaniteten kunde læres. Thi Lærbarheden er dog al Ideologis Mening, der ledsager en politisk eller økonomisk Revolution. Forholdene ændrer sig hurtigt, Mennesket maaber uforstaaende over dette Omslag: da griber Intellektualisten ind og siger: »Mennesket er godt, jeg vil bevise det!« Og han beviser det, og alle hører det, og den, der ikke vil høre, maa føle, og det forbløffede Menneske erfarer, at det er godt, og da Beviset er uigennemsigtigt, tror han det tilsidst selv. Thi det sædelige Ideal kan jo ikke vokse, det er der ikke Tid til. Humaniteten bliver en Doktrin, som man forstaar, hvis man ikke er et Fjols. I Voltaire's »Candide« straaler endnu den fulde Glans af det Aarhundrede, hvis Digter han var. Men i Candides »Moral«, i denne Histories »fabula docet«, dukker allerede Mirabeau og det blodige Herskab af Advokater op, hvis Humanitet var synlig fra alle Sider — paa Place de la Grêve — og præsenterede sig saa eftertrykkeligt, at en lang Række Mennesker skar Halsen over paa sig selv. Voltaire: det var Forudanelsen om vor Tids Type. Da tav Digteren, og Litteraten begyndte. Civilisationen sejrede.

Ja, Civilisationen! Med dette Ord opløses Spørgsmaalet om Politik og Aand — fordi det er uløseligt. Kunstneren og Civilisationen, de er svorne Fjender. Man brændte Giordano Bruno, fordi han bekendte sin filosofiske Tro, man brændte Hekse, Giftmord florerede, Gabestokken hørte til Dagens Orden, Bloddaad og Voldsgerninger raadede Dagen igennem paa alle aabne Pladser. Men samtidig var hver Haandværker en Kunstner og nogle Smaabyer prægede Jordens Ansigt for mange Aarhundreder. Kultur er Holdning, Form, Geni, Djævelskab. Civilisation er Fornuft, Oplysning, Skepsis, Opløsning, den er Driftens, Lidenskabens Fjende, den er antidæmonisk, antiheroisk, antigenial. Kunstneren derimod er af Væsen og Herkomst eet med Kulturen.

Digitized by Google

han stammer fra en dybere, dunklere, hedere Verden, hvis Forklarelse og Beherskelse i en Form vi netop kalder Kultur. Kunstneren staar paa fortroligere Fod med Lidenskaberne og Naturen end med Fornuften og Oplysningen. Naar han gebærder sig som revolutionær, saa gør han det paa en elementær Maade, ikke i Fremskridtets Aand. Men Politik er, i sin nuværende Form, et af Civilisationen udtalt Anliggende, der er Fornuftens Triumf, den er — i vore Dage — Skepsis'ens Sejr over det dæmoniske. Kunstneren ser med Glæde den ganske Verden i lys Lue for derved at skaffe Ild til sin Himmel og sit Helvede, Politikeren samler hvert Støvkorn, der falder til Jorden ved Gnidning, for at bygge dermed.

Den tyske Kunstner har styrtet sig ud i Politikken uden at betænke, at han derved løb lige i Armen paa sin værste Fjende: Civilisationen. Og derved har han sat sit Blod til. Det er Grunden til, at denne Generation er blevet saa bleg og stakaandet, og nu er blevet stille. De stærke Talenter, de unge Genier i vor Tids Tyskland forstummer overfor de Fortvivlelsens Raab, der fra alle Sider trænger op mod dem fra Dalene. Trangen til at styrte sig ud, istemme Véraabene, lide med, bære en Fane, piner dem frygteligt; men de ved, at de ikke maa se op. Ingen vilde de hjælpe dermed, og selv vilde de tabe alt. I en grusom Tavshed, en pinefuld Koncentration indadtil, færdes de baade ukendte, ukendelige i Larmen fra den blodige Tragedie, der er Øjeblikkets Tyskland.

Imidlertid modnes Guldet i deres Hjerter, langsomt, i Løbet af et Tiaar, men engang stort og straalende nok til kommende Kroner.

Digitized by Google

WILLUMSEN OG HANS KUNST.

Af Rikard Magnussen.

JEG ved ikke, om De har været i Jotunheimen, ligesom Willumsen? Hvis De har det, eller hvis De har været paa Finse eller bare et eller andet Sted paa Højfjældet, hvor der var aabent Vand, som var i Ro, vil De sikkert have undret Dem over, hvor stille en saadan Vandflade kunde blive, naar Vejret var til det, hvor fantastisk fuldkomment Spejlbilledet af de omliggende Fjælde og Bræer kunde blive.

Det har Willumsen selvfølgelig ogsaa set, da han i 1892 gjorde sine Forarbejder til det store Billede, han kalder »Jotunheimen«. Nu er Billedet ganske vist et Symbol, men Studierne viser tydeligt nok, at det netop var ham om at gøre at sammensætte Helheden af lutter karakteristiske Enkeltheder. Hvorfor undlod han da at benytte Vandfladens Spejling til at forøge det fantastiske i Landskabet med, til at understrege Ødets stivnede Ro? Hvorfor malede han i Stedet for Spejlbilledet disse underlige stiliserede Mønstre, der har faaet somme til at snakke sort om en Foregriben af Kubismen?

Ja, nogle mener, at der muligvis den Dag, da Skyerne drev bort — som Willumsen selv beskriver det i Teksten til Billedet — og han pludselig, som i en Vision, saa ud over dette Landskab af evig Is og Sne, denne for Mennesker ubeboelige Verden, der talte saa mægtigt til hans Fantasi, at der da kan have drevet lette Taagesvøb hen over den stille Vandflade, saa at Spejlbilledet, ved at ses derigennem, har faaet et lignende fantastisk Præg, som de Dele af et Landskab, man en hed Sommerdag ser gennem varmeflimrende Luftlag.

Sligt kan meget vel have bidraget til at sætte ham paa Sporet, men at det ikke har været den egentlige Grund til den ejendommelige Behandling af Spejlbilledet, fremgaar deraf, at han mange Aar senere bruger den samme Behandling af Vandspejlet i ganske anden Sammenhæng, nemlig i Billedet af »den grønne Pige«. Man vil indvende, at der her kan have været tænkt paa rindende Vand, at Skovbækkens Rislen forbi just er et kompositionelt Modtræk til den lascive Dvælen i Figuren. I saa Fald kunde Stiliseringen her udtrykke selve den urolige Spejlflades Uvirkeliggørelse af det afspejlede.

Digitized by Google

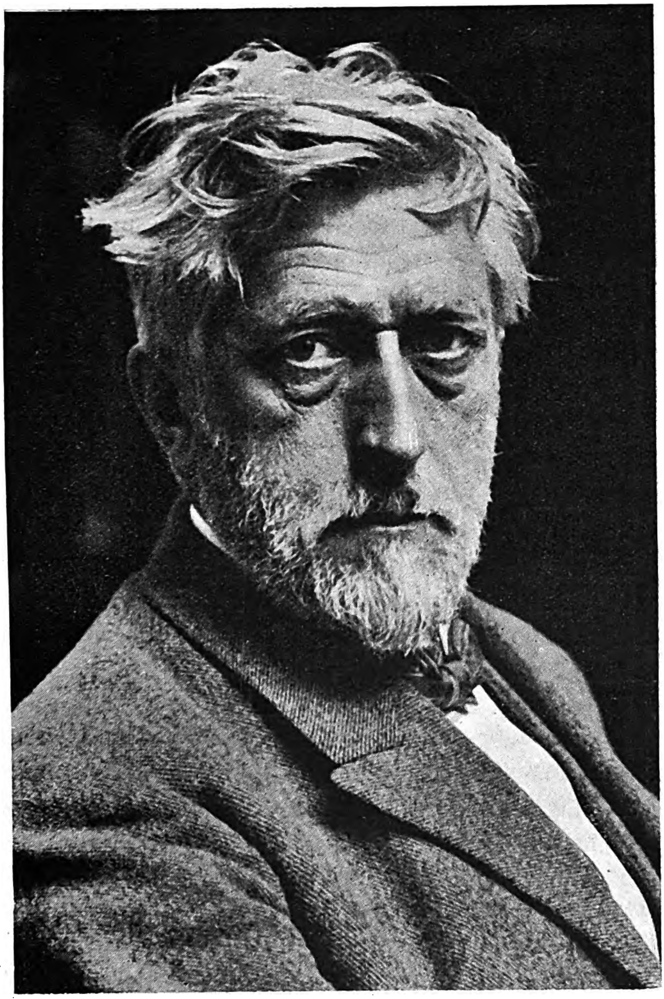

Det er muligt; men vi maa med Hensyn til Jotunheim-Billedet stadig hævde, at den stille Spejlflade baade kompositionelt og som Bidrag til Karakteristiken maa have været at foretrække, og at Willumsen, det kan De trygt gaa ud fra, ikke har været blind derfor, men virkelig har villet male den saaledes.

Ja, men hvorfor malede han da Spejlbilledet saa underligt? Fordi, tror jeg, det havde slaaet ham, at af de to ens og tilsyneladende lige haandgribelige Verdener var jo den ene Virkelighed, den anden Blændværk. Følgelig kunde den førstes artistiske Idé

Digitized by Google

udtrykkes gennem reel Virkelighedsskildring, den andens derimod ikke. Der maatte søges og spørges efter en anden Udtryksmaade.

Vi er dermed inde i en Tankegang, som er typisk for Willumsen. —

Da Jotunheim-Billedet blev malet, var Willumsen jo allerede en erfaren Kunstner. Hvis en anden end netop Willumsen, da han nogle Aar tidligere opgav det hele og rejste bort fra Landet, havde kunnet se tilbage paa saa betydelig en realistisk Produktion, som den han dermed paa en Maade slog en Streg over, var denne anden utvivlsomt gaaet videre ad samme Spor og endt som Professor ved Kunstakademiet. Desuden, omend Willumsen havde haft store Skuffelser, saa havde hans Arbejde dog heller ikke været helt uden Opmuntring. Kunstforeningen havde købt hans Billede: »Eftermiddagssol i en Vandmølle«, ja, hans allerførste Udstillingsarbejde var — mirabile dictu — paa Akademielevernes December-Udstilling 1883 blevet købt af selve Akademiets Direktør, Kammerherre Meldahl! Nok saa underlig en Tanke nutildags, selv om det jo forklarer noget, at Billedet var et Interiør fra Amalienborg.

Men Willumsen var alligevel rejst fra det hele, og det var ikke blot, fordi han var rød i Kammen over, at man havde nægtet »Kongesønnens Bryllup« Optagelse paa Foraarsudstillingen, og at samtidig Rosenstand havde sejret i Konkurrencen om Universitetsbilledet af Studenternes Udrykning til Byens Forsvar i 1659, saa at hverken Zahrtmann, som Willumsen beundrede, eller han selv kom til at male det. Nej, det var først og fremmest, fordi han var færdig med den Kunstform, han hidtil havde benyttet: Firsernes Realisme. Han kunde ikke mere faa Plads i den til det, han vilde udtrykke, krængede den af, som en alt for snæver Brynje, og stod atter vaabenløs og spørgende over for de artistiske Problemer.

Nu var det uendelig fristende at følge denne forunderlige Kunstnerfærd ad alle dens Veje; men anstændigvis lader det sig ikke gøre her, da en udtømmende Behandling af Emnet: »Willumsen og hans Kunst« vilde blive for vidtløftig for dette Tidsskrift.

Lad os imidlertid foreløbig gaa videre og minde om, at mellem »Kongesønnens Bryllup« og Jotunheim-Billedet laa Pariseraare-

Digitized by Google

nes Tumlen med det artistiske, frem for alt med Bevægelsesproblemet.

Der var i de Aar hos en Del franske og udenlandske Kunstnere i Paris en levende Interesse for at komme bag om Realismen og helt ind paa Livet af selve de artistiske Problemer. Det siges i Almindelighed, at det var denne Tendens, Willumsen lod sig paavirke af, denne Retning han fulgte, og det var det for saa vidt ogsaa, men hans Forhold til den var *ikke* Epigonens. *Dybest set har Willumsen overhovedet aldrig i noget Forhold været Epigonen.* Det er vigtigt at søge dette fastslaaet, thi det er paa dette Punkt, han oftest er blevet misforstaaet.

Willumsen var ledig, da han kom til Paris, havde, som før sagt, naaet Grænsen for sin hidtidige Udtryksforms Evne til at rumme hans Idéer, ja, han havde, som vi siden skal se, allerede saa smaat overskredet den og sprængt Formen. Nu myldrer Indtrykkene af det heftigt pulserende Gadeliv ind paa ham, Indtrykkene — som han selv siger det — af alle disse Storbyens Mennesker, Heste og Vogne, der bevægede sig hid og did og krydsede hverandre, som Myrer i en Tue. Denne voldsomme Livsudfoldelse har revet ham med og umiddelbart begejstret hans fyrige Sind, ikke mindst som en Modsætning til de Forhold, han kom fra, hvis mere langsomme Rytme har været den forurettede og harmfnysende Kunstner et Sindbillede paa selve den aandelige Stilstand, det smaaborgerlige Snæversyn, med hvilket han var kollideret. Altsaa, han rives med. Over dette maa der kunne skabes! Og han begynder den taalmodige Søgen efter den rette artistiske Udtryksform. Han gaar metodisk til Værks, som en Forsker, der sætter sig ind i alt, hvad der hidtil er sagt eller skrevet om det Spørgsmaal, hvis nye Løsning er begyndt at dæmre for hans Tanke. Til at begynde med kopierer han simpelt hen Raffaëlli, en af de Kunstnere, der forekom ham at være naaet videst frem mod det, han selv nu stræbte efter. Fuldt ud og med lidenskabelig Selvhengivelse giver han sig over til denne Søgen, til disse Forstudier af Kunst og Natur, gennem hvilke han haabede at modnes til den kunstneriske Bedrift, han drømte om at komme til at øve, som sit Væsens, sit Genis Svar paa de stærke Indtryk af Sydens Liv.

Saa dybt oprindelig en Kunstnerbegavelse som Willumsen kan imidlertid ingen og intet i Verden give mere end et Raastof. *Det*

Digitized by Google

kan han blive andre skyldig, men heller ikke mere. Det gør han til Gengæld gladelig og med suveræn Foragt for Ejendomsretten. Han aner vel for det meste ikke, at han med Geniets Ret en passant kan komme til at plyndre de andre. Hvor Raastoffet kom fra, det blæser han paa, thi for ham maa til enhver Tid alting tjene til Fremme af det Værk, det Udtryk for hans *eget* Væsen, han har under Støbning. Men dette er Willumsen og ikke Epigonen!

Saaledes er han i Forberedelsens Tider baade selvhengivende og suverænt selvhævdende, og saaledes var han ogsaa i Paris i de Aar, han tumlede med Bevægelsesproblemet, medens han drømte om en Stordaad — som i dette Tilfælde aldrig blev øvet. Ja vel, enkelte Værdier blev skabt, frem for alt den for saa vidt herlige, næsten Zola'ske Skildring fra det franske Vadskeri. Men dette Billede hører endnu Forberedelserne til. Det er at regne blandt Resultaterne af hans Studium af Raffaëlli, og det har Krøyer til Bedstefader, tilhører fuldt saa meget det kunstneriske Stadium, han havde villet forlade, som det nye, han var ved at lægge Grunden til, ligesom de to skønne spanske Billeder, Pausen under Spaniensopholdet udfyldtes med, artistisk nærmest tilhører hans Fortid.

Hvorfor blev de Kunstnerplaner, som *er*, som *maa* være Forudsætningen for hans Virksomhed i de Aar i Syden, hvorfor blev de til intet? Sagtens fordi han for en Gangs Skyld havde taget fejl og var løbet som Barnet efter Regnbuen. I sin Trods mod det hjemlige, i sin desperate Trang til fri og voldsom Livsudfoldelse havde han kastet sig i Armene paa det fremmedartede, der dybest set forblev ham væsensfjernt. Han kunde stædigt sætte Energien ind, han kunde være saa vikingegridsk, han være vilde, efter at lægge dette Syden ind under sit Scepter, det blev dog aldrig hans, Nordboens Rige. Utvivlsomt har Willumsen her, paa det kunstneriske Omraade, hvor han som den fuldblods Artist er farligst saarbar, lidt den Skuffelse, som mere end alle ydre Bekymringer førte til den i Willumsens Kunst enestaaende Pessimisme i Jotunheim-Billedet, der blev malet umiddelbart efter de Aar, den nordiske Replik paa Sydens daarende Tale. —

Vi har i det foregaaende fulgt Willumsen gennem en enkelt Periode af hans omskiftelige Kunstnerliv, væsentligst for at fremhæve *det bestandig søgende* hos ham, det, som den Dag i Dag er et Grundtræk i hans artistiske Personlighed.

Digitized by Google

Ikke saaledes at forstaa, at han bestandig søgte uden at finde. Tværtimod har han Resultater nok, og naar vi som Eksempel valgte en Periode, der mod Sædvane *ikke* gav det store, samlende Resultat, er det fordi den har særlig Interesse ved skarpt at belyse *Arten* af hans Søgen.

Hver Gang hans Væsen har sat Blomst, hver Gang Inspirationen har ladet en ny stor og stolt Idé stige op for hans indre Syn, har det været Indledningen til en ny Periode af Søgen, nemlig efter netop *den* artistiske Form, som var nøje svarende til Tanken, værdig til at blive det Anskuelighedens Klædebon, i hvilket Idéen skulde svøbes for at kunne overgaa fra hans egen Verden til vor.

Lad os, før vi gaar over til at karakterisere hans Idéer og Resultater, paa godt Willumsen'sk søge bag om denne Søgen og i det Øjemed se tilbage til hans første Ungdomsaar, der for ham, som for alle, i væsentlig Grad bestemte Vilkaarene for hans Personligheds senere Udfoldelse.

Hvis De slaar op i Weilbachs Kunstnerleksikon paa Jens Ferdinand Willumsen, vil De som hans første biografiske Data finde følgende: »Han kom først paa et Handelsakademi, derpaa i Snedkerlære og gik derfra over til det tekniske Selskabs Skole for at uddanne sig til Arkitekt«. Der er tre Ting at mærke sig i dette, tre Forhold, som kom til at præge Willumsens Udvikling, og af hvilke i hvert Fald de to første bidrager til at forklare det bestandigt søgende hos ham.

Først dette: han medbragte kun et beskedent Fond af det, man kalder for almindelig Dannelse. Ingen virkelig Tanketræning i de unge Aar havde øvet hans Dømmekraft, og paa den anden Side ingen tillært Smidighed svækket hans Troskyldighed. Han var til at begynde med ukultiveret og usikker. I hans Sjæl var et Kaos i uklar Higen mod Form. Om en Bestræbelse, han slog ind paa, vilde hjælpe ham fremad eller ikke, kunde han ikke forud intelligensmæssigt bedømme. Først naar han prøvede den i Praksis, kunde han instinktivt afgøre, om den var ham gavnlig og især, hvornaar den holdt op med at være det.

Endnu i Paris, da han styrtede sig ind i de Studier af det nye, vi har omtalt, sagde han til en jævnaldrende Kunstner: »Se, du kan sagtens, for du kan raisonnere dig til, hvad du har Brug for af dette her; men jeg maa helt ud i det og tværsigennem

Digitized by Google

det — og saa faar jeg haabe paa, at jeg finder mig selv igen paa den anden Side.«

Oprindelig har denne besværlige Metode været en Slags Nødhjælp, karakteristisk for hans intellektuelle Stade, tillige — lad os tilføje det — for hans etiske, saa vidt angaar hans Forhold til Kunsten. Men han har stædigt fastholdt Metoden og har gjort vel deri, thi derved kom han dybest set til altid at bygge paa selve Urgrunden i sit Væsen, og den Søgen, som i hans første Ungdom i det ydre kun lidet adskilte sig fra reel Paavirkelighed, skulde siden udvikle sig til en Række selvstændige Opdagertogter over hidtil ubesejlede Have.

Det andet, vi vil mærke os, og som ikke kan betones for stærkt, er dette, at han som halvvoksen Dreng nogle Aar stod i Snedkerlære. Før han begyndte sin kunstneriske Uddannelse, erhvervede han sig derved det for Udøvelsen af enhver formende Kunstart fundamentalt nødvendige, almen-haandværkerlige Haandelag. Samtidig lagdes Grunden hos ham til den ligeledes fælleshaandværkerlige Interesse for enhver beslægtet Form for Haandens Gerning, Lysten til at sætte sig ind i de faglige Metoder, der laa bag ved andet godt Haandværksarbejde, og dermed udvikle sin Evne til sikker professionsmæssig Vurdering.

I sin bestandig gentagne Søgen har Willumsen ikke blot haft til Maal at *finde* den artistiske Udtryksform, som svarede til hans Idé, men ogsaa at øve sig op til at benytte den omsider bestemte Teknik med absolut professionsmæssig Overlegenhed, ja, Willumsen er som Tekniker saa decideret haandværkerligt indstillet, at dette sidste Hensyn stundom har gjort sig *alt* for stærkt gældende, saa at enkelte af hans store Værker for saa vidt helst skal ses i den *næst*sidste Udgave, i den saakaldte »Generalprøve«.

Ved at klargøre sig Willumsens Forhold til det haandværkerlige forstaar man bedre, hvorledes han er naaet frem til paa god Renæssancevis at beherske saa mange og saa forskellige Kunstarter og tekniske Fremgangsmaader. Paa den anden Side har selve den voksende Mangesidighed af hans Formaaen gjort det muligt for ham under hans bestandig fortsatte, anstrengende Arbejde at økonomisere med sine Kræfter ved at tage sine Evner i Brug *skiftevis*. Dette har hjulpet ham til at bevare sin Friskhed og medvirket til, at han har kunnet overkomme sin enorme Produktion.

Digitized by Google

Det tredie, vi vil fremdrage af de biografiske Noter om Willumsens første Ungdomsaar, er dette, at han begyndte sin kunstneriske Uddannelse som *Arkitekt*-Elev og i flere Aar fortsatte ad dette Spor, før han gik over til Malerskolen.

Al Billedkunst, der, som Willumsens, arbejder under Hensyn til det dekorative stigende til direkte Stræben mod det monumentale, er intimt beslægtet med Arkitekturen. For hans *kunstneriske* Forstaaelse har de unge Aars Indøvelse i arkitektoniske Synsmaader haft en Betydning, som kan sidestilles med den haandværkerlige Uddannelses Værd for hans *tekniske*.

Det vilde her have været Stedet — om Pladsen havde tilladt det — til at omtale Willumsens keramiske Virksomhed, men vi maa resignere og med Hensyn til Willumsens *Resultater* nøjes med at omtale det aller væsentligste.

Til det bestandig søgende hos Willumsen svarer paa Resultaternes Side det *symbolskabende.*

Det er de *høje* Træer, som kender Stormens fulde Styrke. Finder man Kunstens Maal i dette: at blive en Værdi for Mennesker — modsat det bund-taabelige »l'art pour l'art«-Postulat — vil *ingen* kunstnerisk Virksomhed synes én højere, end den symbolskabende. Jeg mener dermed dette: at gribe saa dybt ned i det menneskelige, saa man favner det almene, saa man naar det monumentale Udtryk for noget almenmenneskeligt. Her er al kunstnerisk Stræbens Tinder, her er ogsaa Willumsens Rige.

Ud fra denne Forstaaelse af Willumsens dybeste Stræben belyses adskilligt hos ham, som vel kan have en Forklaring nødig.

Man forstaar for det første, hvorledes han dengang i Paris, da han forgæves arbejdede frem mod det, som var Nordboen i ham væsensfjernt, samtidig er blevet distraheret af det underlige Forhold, at det, som var ham Indbegrebet af hans Stræben, det, som bundede saa dybt i hans Væsen, paa den Tid kom ham i Møde udefra i svagere, delvis karikeret Form gennem Datidens Moderetning, den saakaldte Symbolisme. Det har gjort ham usikker — hvad han ellers, bortset fra hans første Ungdom, sjældent er — saaledes hvert Øjeblik at høre Koret sætte ind med Omkvædet. Han har følt sig bragt ud af den aandelige Ensomhed, som betinger Koncentrationen i al stor Skaben. Derfor blev de herhen hørende Arbejder, f. Eks. »Stenbrudet«, blandt Willumsens ringeste.

Digitized by Google

Den Tid er vel iøvrigt den eneste — atter bortset fra hans aller første Kunstneraar — da Bestræbelsen i Samtidens Kunst har været parallel med hans egen; thi den delvise Lighed mellem Willumsens seneste, af ham at være mindre værdifulde Arbejder og en Del af den yngre danske Nutidskunst er, saa vidt der kan skønnes derom, medens vi endnu har det hele paa saa nært Hold, *ikke* foraarsaget af noget dybere Slægtskab. Willumsen er, saa vidt nogen kan være det, et isoleret Fænomen i sin Tid. Det er snarere Verdenskrigen end Willumsen, som har præget vor radikale Nutidskunst, og det er fejlagtigt at tro, ud fra nævnte ydre Lighed, at Willumsen paa mange store Kunstneres Vis har foregrebet en følgende Tid. Ud over det fælles i Oppositionen mod det nedarvede har Willumsens og Nutidens Kunst grumme lidt med hinanden at gøre, og han selv vilde vist energisk fralægge sig Paterniteten. Som alle store Kunstnere kan han *efterfølges,* men ikke *efterlignes.* Maatte Nutidens Talenter forstaa det og skaane sig selv og os andre for en Epidemi af Willumsen-Efterlignelse i Anledning af hans store Gennembrud med Udstillingen i Den fri! Maatte de forstaa, at Smaakvæget bør afholde sig fra Jupiter-Tyrens Ekstravagancer!

Man forstaar endvidere, at Willumsens Tendens mod det symbolskabende maatte gøre ham det mere og mere vanskeligt at indordne sig under en bunden Opgaves bestemte Krav. Derfor er hans Konkurrencearbejder vedrørende Sarkofagen til Domkirken og Dekorationen af Riddersalen paa Christiansborg Slot *med Rette* forblevet uanvendt. Det er heller ikke til at undre sig over, at mange reagerede over for hans Løsning af den Opgave: at forme et Mindesmærke for Hørup. Der er noget grandiost i hans Udvidelse af Motivet til at gælde det Folkekraftens og Folkesejrens Symbol, Monumentet blev, og Kompositionen i dens Helhed er, synes jeg, af en betagende Stemningsmagt; men trods alt Willumsens Slid med det portrætlige i Statuen blev Resultatet som Løsning af en *bunden* Opgave i utilladelig Grad et Monument over Willumsen i Stedet for over Hørup.

Omtalen af Hørups Monument fører indirekte over i det tredie, man forstaar ud fra Erkendelsen af det symbolskabende som Willumsens rigeste Evne, nemlig dette, at han paa mange virker udansk. At undersøge hans Produktion med Løsningen af dette Spørgsmaal for Øje, vilde blive uoverkommeligt for

Digitized by Google

denne Behandling; men jeg skal blot pege paa, at en Bestræbelse mod at give Udtryk for noget almenmenneskeligt jo nødvendigvis maa have sit Udgangspunkt i det menneskelige, dermed i det medfødte, dermed i det nationale. Hvad i al Verden skulde Willumsen egentlig være, om han ikke var dansk? Noget andet er, at han i flere Maader er *over national Middelhøjde,* og at han dertil, som Symbolskaber, udvider Intentionerne fra det medfødte indtil det vanskeligt genkendelige paa tilsvarende Maade, som han i Hørups Monument udvidede det oprindelige Motiv. Det er helt fornøjeligt at kunne tilføje i denne Forbindelse, at mere *absolut dansk præget* Skulptur end de fortrinlige Relieffigurer paa Monumentets Sokkel er ikke skabt i Danmark. Ja, hvis De paa Udstillingen lagde Mærke til en Bronceskitse til Bondens Figur paa Hørups Monument i dets allerførste — forøvrigt ganske umulige — Skikkelse, det hvor Hørup staar som Folkets kaarne Mand paa Sokkel sammen med nævnte Bonde, der repræsenterer Folket, og hvem Hørup i denne mislykkede Komposition synes ved et Greb i Vestelommen efter en Drikkeskilling at ville bevæge til at afstaa fra sin Paatrængenhed og forsvinde fra Soklen, hvis De lagde Mærke til den Bronceskitse af Bonden, i hvem Willumsen jo med fuld Vægt vilde personificere det danske Folk, saa vil De ogsaa dér have mødt en *absolut* og *umiskendelig* Danskhed, der for mig endog aldeles direkte henledte Tanken paa Bissens Landsoldat.

Jeg sagde et Sted i Begyndelsen af Artiklen, at da Willumsen kom til Paris første Gang, havde han brudt med sin hidtidige Udtryksform, Firsernes Realisme, ja i Virkeligheden i flere Arbejder overskredet dens Grænser. Det er vigtigt at fastslaa, at i disse Overskridelser røbede sig *allerede dengang, før* han kom til Paris, hans kunstneriske Opdrift mod det symbolskabende. Det bedste Bevis paa, hvor dyb og ægte denne Stræben hos ham er, turde disse Mellemformer være, og vi maa derfor omtale dem, uanset at de paagældende Arbejder i kunstnerisk Henseende falder fra hinanden just i Kraft af denne begyndende Uoverensstemmelse mellem Aand og Form.

I Billedet »To Modelfigurer«, malet 1886, fremstillende i realistisk Teknik en gammel Mand og et Barn, stræber Kompositionen øjensynlig hen mod en Antydning af *Kredsen,* det bestandig gentagne Kredsløb i Menneskers Liv fra Vugge til Grav. I al sin Uskønhed peger Billedet dermed ud over Realismen og frem imod

Digitized by Google

det symbolskabende, for hvilket han først senere fandt den rette artistiske Form. Billedet er som en Rude, bagved blaaner Verdensrummet.

Det andet Billede fra dengang, vi vil fremhæve, er det, som afsluttede Perioden: »Kongesønnens Bryllup«, malet 1888. Der var meget at sige om dette Billede og dets Forudsætninger, meget, vi her maa lade ligge. Kun skal vi parentetisk oplyse, hvad ikke alle besøgende har forstaaet, at det sorte, der ligner et Spøgelse, er sort Papir, Kunstneren senere har klæbet paa, løseligt imiterende en Beskadigelse af Lærredet, for at dække to Figurer, han ikke var tilfreds med. Iøvrigt er det i denne Forbindelse tre af Figurerne i Billedets højre Side, som har særlig Interesse: den blinde Mand, der søger frem for sig med Stokken, Oldingen bag ham og Kvinden, der rækker sig frem efter Barnet. Til den første var der paa Udstillingen i Den fri en Studie, som gav *Typen*. Sammenholdt man Studien med den tilsvarende Figur i den store Komposition, var det iøjnefaldende, hvorledes Figuren var vokset fra at være Type til at blive *Symbol*, nemlig paa det *krævende* i Elendigheden, det Mennesker ikke kan komme uden om. Vigeland i Norge har siden i sin Gruppe: »Tiggere« ad en noget anden Vej stræbt at skabe det samme Symbol. Som den blinde er Kravet til Menneskene, er Oldingen, den følgende Figur, saa at sige det uomgængelige Himmelkrav. Denne himmelspørgende Elendighed! Denne Askehob af et Menneske, denne vise og maabende Oldinge-Enfold! Og saa som Modsætning og Fuldkommengørelse den hjertegribende Ydmyghed hos Kvinden, der i sin dybe Betagelse over at ledes ind, saa ringe hun er, til selve Kongesønnens Bryllup, dog har Sans for at holde Barnet beskedent tilbage! Er dette ikke Greb om det almenmenneskelige, er dette ikke en symbolskabende Kunst, uanset Disharmonien mellem Aand og Form? Saare sjældent finder man iøvrigt i Willumsens Kunst en saa umiddelbar *Varme*, en saa Mol-stemt Følelse, som i denne sidste Figur. Antagelig er Kilden hans inderlige Tilknytning til Moderen, som han elskede, som han allerede c. 1883 modellerede en Buste af, der trods sine formelle Svagheder, i Kraft af den rige Følelse hører til hans bedste, Moderen, hvem han siden sønligt rejste et ikke mindre dybt følt Monument i det herlige Gravmæle.

Thi Gravmælet over Forældrene er skabt over Moderens Grav.

Digitized by Google

Faderen levede endnu, da Monumentet blev til. Det er i sin Teknik præget af Willumsens daværende Beskæftigelse med det keramiske, desværre! Thi derfra stammer den beklagelige Modsigelse mellem Busternes Stenstil og Underbygningens Keramikstil, en Indvending, som er mere reelt begrundet end den, som oftest er blevet gjort gældende imod dette Værk: Modsætningen mellem Busternes Monumentalbehandling og Barnefigurens Realisme. Lad os for en Sikkerheds Skyld betone, at denne sidstnævnte Stilblanding er *bevidst,* er foretaget med fuldt Overlæg, og at den er det koncise Udtryk for Monumentets bærende Idé. Det er sagt saa ofte: sligt kan man ikke gøre. Nu, jeg ved heller ikke, om *man* kan gøre det. *Man* maa vist helst lade være. Men jeg ved, at Willumsen kunde gøre det. Har De aldrig mistet nogen, De elskede? Mindes De, hvis De har det, hvorledes det føltes at gaa over fra at sige »er« til at maatte sige »var«, naar De talte om den, der var død? I saa Fald forstaar De Willumsens Tanke, da han brugte den ophøjede Monumentalbehandling til Busterne af de døde — idet han udvidede Monumentets Formaal til ogsaa at gælde Faderens Minde — til Fremstillingen af dem, der var gaaet over i det utilnærmelige, men gav Barnet, gav det, som endnu var udsat for Livets Omskiftelser, stedt mellem Minder og Savn, Livets egen Skikkelse. Gravmælet over Forældrene er et af Willumsens mægtigste Symboler, som Sorgen, af hvilken det fødtes, vel har været en af hans dybeste Oplevelser. Endnu mange Aar senere tonede Sorgen fra dengang, mildnet til Vemod, igennem i det skønne Gravmæle: den unge, sovende Kvinde; men dette sidste skal for at virke ret ses ikke paa en Udstilling, men ude paa Graven mellem de værnende Vedbendmure.

Nærmest disse kommer i Rækken af Willumsens betydeligste Symboler et Arbejde fra senere Aar, Billedet: Aftensmaaltidet. Det er værd at regne med, at de mange Eksperimenter med Lysets og Farvens artistiske Problemer, Willumsen i de senere Aar har beskæftiget sig med, vel nok i deres Udfald er delvis bestemt af noget rent fysiologisk, af den Svækkelse af hans Synsevne, Aarenes Arbejde med voldsomme Lysvirkninger har medført, og som nu giver sig Udslag bl. a. deri, at han kun kan male i Sydens stærke Lys. Hvorom alting er, synes Billedet fra Farvens og Formens Side mig uskønt, men Kompositionen, Symbolet er stort.

Digitized by Google

Willumsen har i dette Billede villet hæve denne simple Scene, fremstillet — stræbte han — i en artistisk Form, der selv skulde være som en stærk og simpel Skaal af Ler, ud af Dagliglivet. Han har omfattet dette livsfundamentale i Hjemmets Liv, i Moderens Omsorg for Børnene, i Maaltidets Tildeling af det daglige Brød, med en dyb menneskelig Følelse, en næsten religiøst betonet Kultus. Et beslægtet Motiv havde Willumsen forøvrigt tidligere optaget med Kompositionen: »Kilden med den dybe Tone«.

Alle Willumsens Symboler er skabt over et Greb om det menneskelige. I de hidtil omtalte var Motivet alene i Relation til Menneskelivet. Tilbage staar at behandle de Kompositioner, i hvilke Forholdet til Naturen indgaar motivbestemmende jævnsides med Forholdet til det i snævrere Betydning menneskelige. I begge Forhold udløses hans undrende Betagelse af det ophøjede.

En Overgang mellem de to Grupper af Symboler danner Trilogien »Moder og Datter i tre Alderstrin«, hvor Behandlingen af det landskabelige er som et følsomt behersket Akkompagnement til det patetiske Recitativ: Skildringen af Livsløbet. Men for at komme frem til Forstaaelsen af Willumsens Naturfølelse vil vi atter, for et Øjeblik, se tilbage til et Arbejde fra hans første, realistiske Periode, Billedet af Glaspusterne, malet 1887.

At Billedet vel nok har Krøyers: »Hattemagerne« som Forudsætning, og at det ved selve den Interesse, Behandlingen viser for de forskelligt farvede Lysvirkninger, peger frem imod et Arbejde som »Fysikeren«, saavelsom i det hele taget imod hans senere dekomponerende Behandling af Lys- og Farvefænomener er vel værd at notere; men hvad der i denne Forbindelse har særlig Betydning er det kompositionelle Samspil i Billedet mellem Linjerne i Glasblæserpiberne og Linjerne i de ovenfra indtrængende Solstriber, der ender i de lysende Solpletter paa Gulvet, som Piberne i de rødglødende Flasker. Der er i Sammenstillingen af de to Virksomheder, Solens og Menneskets, noget som, er det end foreløbig uklart, absolut har med Symbolik at gøre, noget, som henfører det til den Gruppe af Symboler, vi for Øjeblikket behandler, og som — hvad der i denne Forbindelse er det aller vigtigste — allerede har lidt af den *hoverende* Biklang i Tonen, som siden til Tider kan skingre saa grelt og vildt, saa urtidsfriskt gennem Willumsens Skildringer af Naturmagternes Vælde i Forhold til

Digitized by Google

Menneskets Kræfter og, dette til Trods, al Menneskeværens jublende Overmagt over Naturen, Tankens Herskermagt.

Der er højt til Loftet og vidt til Væggene i Willumsens Kongshal. Det er Bjærgene og Havet, som indgaar i hans Symboler. Vil De maale hans Personligheds Vækst efter Værkernes Aarringe, saa tænk endnu en Gang paa den sammenbidte Trods og den tunge Pessimisme i Jotunheim-Billedet og dernæst paa »Sol og Ungdom«, denne Livsjubelens Fanfare. Eller tænk paa Udviklingen fra Billedet: »Efter Stormen« til den omkomponerede Gentagelse af Motivet, som han kalder: »Naturskræk«, Flugten for Solkerubens flammende Sværd, Vanvidsflugten ad Stranden ved det yderste Hav. Eller tænk endnu for et Øjeblik paa hans første Aar i Paris, da han drømte om at skabe over sit Indtryk af Storstadens myldrende Mangfoldighed et Drapa om Menneskemagt, om Menneskehjernens Jærnenergi, ved at skildre dette Babel som Staden, som Hjemmet for den Skabning, hvem Jorden fra Tidernes Morgen var Underdanighed pligtig. *Det* Billede af Menneskets Hjem blev aldrig skabt, men siden skabtes *et andet* i Symbolet: »Sol over Sydens Bjærge«. Hvor blev dog Tonen en anden, som Aarene gik! Menneskets Hjem: en liden By mellem Bjærge, et Hjem under tyngende Tinder og truende Skyer, *dog* signet af Solen.

Eller følg ham til Slutning op mellem Tinderne i det Billede, som er Højsangen i hans Kunst: »Bjærgbestigersken«.

Der skulde Stilhed til, før Højsangen ret kunde klinge. Det var saare fængslende paa Udstillingen i Den fri at se den Række Studier til dette Billede, gennem hvilken man kunde følge den Kamp i ham selv, der gik forud. I Begyndelsen var det Selvhævdelsens Vælde, Mandsviljen i ham, der søgte Samklang med denne mægtige Natur, dristigt bød Bjærgene Trods. Men skingrende falske blev de første prøvende Toner. Snart er det i Tungsindet han søger det formidlende: Bjærgbestigersken sidder med Haand under Kind mellem mørke, truende Tinder. Banalt! Bort med det! Snart søger han det formidlende i den tragiske Patos: Bjærgbestigersken reciterer med Bogen i Haand, og Digtningens Patos gaar i eet med Bjærgnaturens. Teatralsk! Bort med det! Alt forgæves, indtil i de næste Studier Bjærgbestigersken lærte i Tavshed at bøje sit Hoved. Da tøved han. Fjærnt og svagt toned alt Højsangsmotivet. Bjærgbestigersken havde lært at bøje sit

Digitized by Google

Hoved, men bøjed det endnu i Trods. Viljefast var Læberne samlet. Det var Mennesket, stedt for det store, som Hersker for Hersker. Dog, nærmere, nærmere lød det, og Bjærgbestigersken glemte sig selv for at lytte. Mundens Linjer løstes af Tvang, Læberne skiltes, Blikket blev fjernt og undrende, Uroen stilned, og Sjælen spejled, Bjærgsøen lig, alene Bjærgenes Vælde. *Da* tonede Willumsens Højsang.

Var det af Bjærgene, eller var det af Bjærgbestigersken, Willumsen lærte dette, eller var det af det dybeste i ham selv? Jeg véd det ikke. Har Willumsen vidst det selv? Jeg véd, at i Rammens Træ skar han et gammelt Symbol: Ørnen og Fuglenes Konge, Gærdesmutten. Man faar vel have Lov til at tyde det saaledes: Selvhævdelsens Fuldkommelse er Selvets Forglemmelse. Højere end Viljens Kongeørn steg den mindste blandt Ydmyghedens Fugle. —

Saaledes er den danske Kunstner, Danmark fik Øjnene op for, da hans Produktion for første Gang, ved hans 60 Aarsdag, var udstillet samlet. Endnu kan der ventes i hvert Fald eet Storværk fra hans Haand: det gaadeindhyllede Livsværk, han benævner »Det store Relief«. Hvorledes vil det blive? Hvorledes vil en kunstnerisk Udvikling, som i det ydre har været uroligere, end nogen anden dansk Kunstners, hvorledes vil den have indvirket paa et Værk, som har været i Arbejde gennem Willumsens ganske Kunstnerliv? Hvorledes kan vi tro, at det nogensinde skulde kunne blive en Helhed?

Fordi det absurde er troligt, naar Willumsens Kunstner-Ord er givet i Pant. Og bliver det end ikke — lad os tænke os det — nogen Helhed i vanlig Forstand, ikke noget artistisk ensartet Værk i det formelle, saa bliver det dog, just om det spejler det skiftende, paa Sæt og Vis som hine gotiske Domer, Aarhundreder skabte under skiftende Mestre, præget i aandelig Henseende af een eneste Stræben, Urdriften i ham: den almenmenneskelige Higen. Thi Linjen i Willumsens Kunst, Linjen i hans kunstneriske og menneskelige Udvikling, er al menneskelig Udviklings Symbol: *Spiralen,* den skønne og skønt benævnede, Lærkesangens Nodelinje, Jakobsdrømmens Himmelstige, Spiralen, som Harald Kidde kaldte for »den jublende Spiral«.

Digitized by Google

DANMARKS STATSGÆLD FØR STATSBANKEROTTEN.

Af Professor, Dr. L. V. BIRCK.

(Sluttet.)

§ 9. *Schimmelmann.* Allerede i 1760 var vor Bankseddels Paritet forstyrret, og Aaret efter var Sedlen paa 90 pCt. af sin Sølvværdi. Finanserne skal bruge Penge. Hær, Hof og de merkantilistiske Eksperimenter kræver meget. Hofudgifterne var paa Vej op mod $1^1/_2$ Mill. Daler, Militærvæsenet slugte over 2 Mill. — og Budgettet havde forlængst passeret de 4 Mill.; hertil kom de ekstraordinære Rustninger, som den russiske Krigsmulighed nødvendiggjorde, dyre Slotsbygninger, Tilskud til Fabrikker, Erhvervelse af Godset Pløen med Udbetalingen af 2 Mill. til den yngre, Overtagelse af den ældre gottorpske Linies Gæld samt Købet af det vestindisk-guinesiske Co.s Aktier; der var kun en Vej at gaa, at stifte Gæld. Efter et mislykket Forsøg paa et Tontinelaan, som altsaa kun krævede høj Forrentning, men ingen Afbetaling, henvendte man sig atter til Banken, der maatte laane Staten sin Beholdning af Hamburgerveksler. Schimmelmann laante selv Staten 1 Mill. DC. for at sætte den i Stand til at konsolidere en Del Smaalaan, et Formaal, hvortil Ekstraskatten af 1762 ogsaa brugtes. Denne Skat henlageds under den samme Aar oprettede Overskattedirektion, der desuden fik Provenuet af de genoptagne Domænesalg, af Subsidier, samt 325,000 DC., som Schimmelmann gav den mod at faa udleveret 500, Kongen tilhørende, Bankaktier. Overskattedirektionen var samtidig en Art synkende Fond til Statsgældens Afbetaling.

Samtidig optoges store udenlandske Laan: et Tvangslaan i Hamburg, under Trudsel af Bombardement og under Paaskud af at yde Neutralitetsværn, Tvangslaan i Delmenhorst og Oldenburg og i Hertugdømmernes Byer. Endda var Bankens Seddeludstedelse $5^1/_2$ Mill. Daler, der faktisk alt var udlaant til Statskassen. Fra 1760—63 laante Staten ialt $7^1/_2$ Mill. Daler. Finanserne var i Uorden, ogsaa regnskabsmæssig, i 1762 er der i Rentekamrets Regnskab 3 Mill. Gæld, man ikke helt er klar paa, og 8 Mill. uapproberede Udgifter. Men trods det, faar vi Laan i Holland: fra 1762—64 ialt $10^1/_2$ Mill. Gylden.

Digitized by Google

Men desforuden skaffer Schimmelmann *Banken* et Laan paa $1^1/_2$ Mill. Hamburgerbanco gennem Vekselkreditter hos 9 hamburgske Huse, at forrente med $7^1/_2$ pCt., idet Banken faar Lov at trække 2 Maaneders Veksler, accepterede af de nævnte Huse. For Vekslernes Provenu inddrages Sedler.

1763 er Krisen, der synes altid at være de neutrales Efterhøst efter Krigsaarenes Konjunkturer, paa sit højeste. Vi tager nye Laan i Udlandet som i Danmark, Tvangslaan hos Byer og hos Godsejere, og Staten laaner hos Banken. Statens Gæld er 5 Mill. og dets Udgifter ud over Forrentning 5 Mill. Forrentningen maa tages ved nye Laan eller skaffes tilveje ved Krongodssalgene i 1764. Schimmelmann saa med Bekymring paa Statens Forgældning, men med end større Sorg paa vor Valutas Deprecíering. Hans Drøm og Tale var Hamburger Banco og fremmede Veksler, siger Schovelin. Vor Gæld til Udlandet kunde fordres betalt med kort Varsel, og vor Handelsbalance var ikke god. Men gennem mange fremmede Laan til Staten og til Banken bragte han vor Valuta op ved at forbedre vor udenlandske *Betalings*balance og det paa Trods af en ugunstig Handelsbalance.

Efter Peter III's Drab kan vi atter faa nogle udenlandske 3½ pCt. Laan, der sætter Schimmelmann i Stand til at betale noget af de 4 Mill., Staten skylder Banken. Sedler inddrages og er atter fra 1764—68 i Pari. I det 18. Sekel spillede *Betalings*-balancen større Rolle end for 100 Aar siden, og samme Rolle som i 1922—23. Men Handelsbalancen var os imod, hvad den fra 1750—1820 altid var, naar vi enten selv var i Krig, eller naar en Krig, hvorunder vi havde været den neutrale Trediemand, der løb af med Handelen og Profitten, var afløst af en lammende Fred. Thi saa skulde vi betale til Udlandet; men Hamburg prøvede og bedømte vore Sedler, vi vilde betale med, og satte Kurs paa dem. Det gjaldt da at forbedre Betalingsbalancen ved udenlandske Laan, eller ved Salg af Værdier til Udlandet, der kunde skaffe os Hamburgerveksler eller Sølv. Dette kunde gaa, fordi sidste Trediedel af det 18. Aarhundrede var krigsfyldt og vi ofte neutrale — en væbnet Neutralitet, dyr og ruinerende for Statskassen, men givende Chance og Profit til en søfarende Nation og dermed en god Handels- og Betalingsbalance.

Schimmelmann mestrede i 1764 Situationen ved sine Laan og kunde holde vor Valuta oppe.

Digitized by Google

Med Christian VII's Tronbestigelse (1766) er Statens Gæld $7^1/_4$ Mill. til Udlandet, $8^1/_2$ til Indlandet og $4^1/_2$ til Banken! Statens Udgifter reduceres fra 6 til 5 Mill. DC., svævende Gæld afbetales, og alt i 1763 har der foregaaet Couverteringer. 1767 nedsattes Balancekommissionen (heri bl. a. Detl. Reventlow, A. P. Bernstorff, Schimmelmann og Schach Ratlau); den fik gennemført Salget af forskellige Aktiva — heraf Kronborg Geværfabrik, hvorfor Staten havde givet 120,000 og nu fik 70,000 Daler, samt de københavnske Raffinaderier; disse to Aktiver solgtes med Tab for Staten til Schimmelmann, der altid havde Penge og altid var parat til at forstrække Staten, selvfølgelig med Fordel for sig selv. 1767 afsluttedes Mageskiftetraktaten med Rusland, og Kongen overtog den yngre gottorpske Linies Gæld.

De franske Subsidier ($^1/_8$ Mill. aarlig) er nu ophørt, Domænesalget standset, Kræmmerne skylder det almindelige Magasin 300,000 Daler, en Ekspedition mod Algier koster $1^3/_4$, og Christian VII's Rejse $^1/_4$ Mill.; Schimmelmann maa laane Kongen personlig $^1/_2$ Mill., men mest maa Banken holde for, samtidig med, at vi faar det berygtede og tyngende Skattekobbel af 1769, der indeholder saadanne Rariteter som en Skat paa Embedsmænd og en Saltpersonalskat, en Kopskat efter fransk Mønster. Vor Valuta gaar igen nedad, og 1770 bemærker en kgl. Kommission viselig, at man maa bringe det dertil, at »kgl. Forskrivninger til enhver Tid gælder ubrødeligen«. Men Struensee er trods al Hofødselhed ingen slet Husholder og Statsgælden er ved hans Fald kun $16^1/_2$ Mill. Daler og Bankens Seddelmængde 6 Mill., dækket of Fordringer paa Staten, og Administrationen er simplificeret.

Guldbergs aktive Politik forøger Statens Gæld, der i 1774 er vokset til $22^1/_2$ Mill.; i 1773 skal Kongen skaffe Penge til at udbetale den gottorpske ældre Linie, samme Aar udløser Staten Bankens Aktionærer for 2 Mill. i kgl. Obligationer. Statskassens og Statsbankens Finanser rodes nu haabløst sammen. Seddelgælden er 10 Aar efter, takket være Statens flittige Laan hos Banken, 16 Mill.; 1774 køber Staten Tallotteriet og det almindelige Handelsselskab. Endelig skal Staten af med et Grundfond paa $^1/_2$ Mill. Daler til det i 1774 oprettede Bancokontor, en Art Vekselbod, der gennem sin Altonafilial automatisk skal regulere Betalingsbalancen gennem sine Operationer i

Digitized by Google

Hamburgbanco. Endelig viser Guldberg sig straks som en mægtig Merkantilist, der gennemfører en kostbar industriel Understøttelsespolitik.

Heldigvis finder i 1776 atter den udbrudte *amerikanske Frihedskrig* et neutralt Danmark; en god Handels- og en tilsvarende Betalingsbalance fører atter vor Daler op i Pari; men Staten fortsætter med sine Skatter og Laan, og skylder 1781 21 Mill. bort.

1782 slettes den formelle Forskel mellem Banken og Statskassen, idet Overskattedirektionen ophæves og erstattes af Overbankdirektionen, der har Banken og Statsgælden under sig. Banken overtager Statsgælden mod at faa 8 Mill. i dubiøse Aktiver og en kgl. 4 pCt. Obligation. Samtidig med, at Rygtet om Freden medfører Krisen af 1782, dør Schimmelmann.

Krisen nærmer sig først Bancokontoret, der, bundet som det er, ikke kan hjælpe. Daleren synker i Værdi — for i 1783 at naa ned til 83 pCt. af Pari. Staten maa træde til ved at optage 3 Maaneders Vekselaan i Hamburg og Laan i Holland for at kunne støtte den danske Handelsstand baade gennem Banken og ved direkte Laan. Da den Guldbergske Tid er til Ende, og Ernst Schimmelmann i 1784 bliver Chef for Finanserne, staar Danmark midt i Depressionen, der har afløst Krisen, med et stort Seddelomløb, med en Statsgæld, der baade efter Art og Størrelse er uhaandterlig, og ude af Stand til at skille Bankvæsenet fra Statens Finanser; Staten skylder 14 Mill. til Udlandet, 7 i Indlandet og $8^1/_4$ Mill. Dl. til Banken; den aarlige Rentebyrde er $1^1/_4$ Mill.; Guldbergs Finansstyre var brudt sammen.

§ 10. *Kronprinsregeringen.* En naturlig Konsekvens af, at Banken var blevet en Statsbank, blev, at Styret af Statsgælden overdroges til Banken, og at Banken blev den Maskine, hvorigennem man skaffede sig udenlandsk Laan. Ernst Schimmelmann og Bernstorff udarbejdede nu Finansplanen af 1785. Dens første Afsnit, at der ingen Sedler maatte udstedes uden Dækning, strandede paa, at man hverken havde Sølv eller fremmed Valuta. Den anden, at Banken og Staten skulde adskilles, blev ikke gennemført, tvertimod blev Overbankdirektionen, som ogsaa havde Statsgælden under sig, og Skatkammeret lagt ind under Finanskollegiet. Den tredie Plan, at Staten skulde betale sin Gæld til Banken, gennemførtes for saa vidt, at man overdrog denne nogle

Digitized by Google

Statsaktiver, hvis Værdi iøvrigt ikke laa sikkert. Resultatet var, at man i 1788 kun skyldte Banken 3 Mill. foruden $2^1/_2$ Mill., som Bancokontoret og Finanskollegiet havde laant hos Banken; 1788 laaner Staten igen 5 Mill. Daler i Banken for igen at afbetale ved at overdrage den dubiøse Aktiver. Endelig gennemførte man Planerne om at oprette et Reservefond og et synkende Fond, hvortil visse Indtægter var henlagt, for at afbetale Statsgælden. Men Statsgælden var alligevel i 1790 26 Mill.

Mere heldig og for vor Tid mere interessant var Forsøget paa at skabe en hel ny Valuta, der skulde have fuld Sølvparitet: 1788 oprettedes Speciebanken i Altona, der skulde udstede Speciesedler mod Sølv- og Devicedækning (Specien var 4 Kr., medens Courant Daleren var $3^1/_5$); thi Hamburg havde krævet sit Mellemværende afgjort i Sølv og ikke i Courantsedler. Heldet i Altona gjorde, at man 3 Aar efter oprettede Kjøbenhavns Speciebank, der udstedte Speciesedler. Men desværre havde man ingen Sølv i det egentlige Danmark, og Speciesedlerne blev derfor dækket ved Courantsedler, og dette Dækningsfond laante Staten af Speciebanken, som derfor ingen Betydning fik ud over at være en ny Seddelmaskine.

Men atter gaar Courantsedlen op i Pari, thi Revolutionskrigene holder fra 1792—99 Danmarks Handelsflaade beskæftiget til høje Fragter; vor Handelsbalance er god, men Staten vedbliver at laane, baade i Ud- og Indland. 1796 skylder vi i Udlandet $16^1/_4$ Mill., hvoraf meget med kort Opsigelse og til høj Rente, og i Indlandet 13 Mill. 1799 er den udenlandske Gæld steget til 18 Mill. Den indenlandske Gæld var i 1796 13 og i 1799 11 Mill., hvor iblandt 4 pCt.s transportable Statsobligationer, de første *indenlandske* Statspapirer, der ligner vor Tids; de kan transporteres til Ihændehaveren og lyder paa runde Summer. Men desforuden skyldte vi Speciebanken 8 Mill., foruden hvad vi skyldte Courantbanken.

Freden i Campo Formio i 1799, der faldt sammen med A. P. Bernstorffs Død, lukkede ganske vist Krigsguden inde, men aabnede for Krisedjævelen; fra Hamburg kom Krisen, der i første Række havde ramt Kolonialbranchen, til Danmark. For at skaffe Handelsstanden Penge opretter vi i 1799 en ny Bank, Depositokassen, hvis Grundfond blev — *Courantsedler,* som Kassen kunde give ud igen efter at have overstemplet dem; Fristelsen for Sta-

Digitized by Google

ten er for stor, og allerede 1801 skylder den Kassen 8 Mill.: Depositokassen er blot blevet et nyt Middel til at omgaa Løftet om ikke at laane Courantsedler. Vor Daler er nu falden til 84 pCt. For at tilbagebetale Depositokassen udstedte Staten 4 pCt. transportable Statsobligationer, som kunde deponeres i Statskassen. 1800 oprettedes igen en Tontine, ligesom Forgængerne af 1774, 75 og 92, bestaaende af en højt forrentet Indbetaling i Statskassen, der ikke skulde betale Hovedstolen tilbage; 1801 laante vi 2,4 Mill. Specier. I 1802 er Statsgælden 29 Mill. og Seddelgælden 26.

Endnu engang tilsmiler Krigsguden os, og giver os fra 1803—06 en Højkonjunktur med positiv Handelsbalance og en Seddelkurs, der kun laa 10 pCt. under Pari, hvad der nu var en fin Kurs. Men Højkonjunkturen er denne Gang et rent Blændværk; den væbnede Fred er dyr, og Statsfinanserne i dybeste Uorden. 1803 opretter vi et *Skatkammerfond,* hvortil henlægges nogle Ekstraskatter samt en Forhøjelse af de bestaaende Skatter, der ganske vist kan begrundes med Pengenes faldende Værdi. De af Fonden udstedte Skattebeviser benytter Staten til at betale sine Udgifter med, idet man betragter Skattebeviserne som rede Penge, fordi de er Anvisninger paa de til Fondet henlagte Skatter; man nøjes imidlertid ikke med at anvise paa samme Aars Skatter, men i 1807 er der for 14 Mill. saadanne Beviser i Omløb, hvis Dækning først kan paaregnes i Løbet af de næste 10 Aar. I 1810 forøges deres Antal med 20 Mill.; samtidig er de Skatter, der er henlagt til Fonden, atter og atter forhøjede for at holde Trit med det stadig stigende Prisniveau. 1805 er Seddelgælden 26 Mill. foruden en Vekselgæld, over 10 Mill. mere, end da man i 1791 paabegyndte Seddelinddragningen. I 1805 var Statens Udgifter 12½ Mill. Daler, hvoraf over 2 Mill. var Rente af en Statsgæld, der nu var 42 Mill. Fra 1801—06 optages der yderligere en Mængde udenlandske Laan og prolongeres ældre Laan mod Renteforhøjelse og Rabatter.

§ 11. *Mod Bankerot.* Vor gyldne Tid afbrydes i 1807 ved, at vi selv kommer ind i Krigen. Zahlkassen faar af Banken 1806 og 1807 16 Mill. Daler, foruden at Courantbanken i 1802 havde overtaget de 8 Mill., Staten skyldte Depositokassen. For at hjælpe herpaa havde Staten i 1809 udstedt 10 Mill. i *Specieobligationer*, som man overleverede Banken som Afdrag paa Statsgælden; for

Digitized by Google

at Banken kunde afsætte dem og saaledes, at de hverken kom tilbage til Stat eller Bank, kunde de »konsigneres« i Statskassen, saaledes at de blev uomsættelige; de, der deponerede dér, fik til Opmuntring visse Privilegier, Frihed for Tynge, ja Adels Rettigheder, naar man konsignerede tilstrækkelig meget. Men man vedblev at laane af Banken. I 1808 er Sedlen kun 50 værd mod Pari, og i Slutningen af Aaret 33 pCt. Men Varepriserne var stegne end mere, Prisniveauet naaede vel op til 400 pCt.

Man stiftede baade uden- og indenlandske Laan, ligegyldig for Betingelsernes Skarphed: Indenlandske Penge skulde tilbagebetales i Speciemønt, men kunde indbetales i Courantsedler, der toges til Pari; 1809 konverteres et Statslaan af 1,600,000 Rdl. (Restgæld fra 1801), saaledes at 1,600,000 D. C. sættes = 1,300,000 Speciedaler i 4 pCt.s Obligationer. Men Kursen paa Specierne var saaledes, at 1,600,000 D. C. faktisk kun var = 400,000 Rdl. Specie, og da man i Rente skulde betale 4 pCt. af 1.300,000 Speciedaler (52,000 Specier), blev Renten faktisk ikke 4, men 13 pCt.

Staten skulde have Penge — vi var jo krigsførende Magt — og greb til saa omtvistelige Midler som paa Kredit at købe asiatisk Kompagnis Varelager, ja Kolonialvarer i Hamborg, for derpaa at kunne udstede Sedler; man laaner Penge i Courantbanken og betaler denne med Anvisninger paa de konsignerede Fonds, der jo tilhørte andre.

At Regeringen yderligere forbød Udførsel af Mønt, tillod Banken at udstede Otteskillingssedler og »laante« Courantbankens Foliopenge, viste, hvor langt nede Finanserne var. God Finanspolitik og Principper maatte man se bort fra; i Kravet paa Penge greb man nu ogsaa til Midler, en Svindler ikke behøvede at skamme sig ved. Man prøvede alt og valgte det værste. Hos de handlende laante Staten i 1808 Penge til Aagerrenter; den, der indbetalte i Sedler 1250 D. C., fik — et Gældsbevis lydende paa 1000 Specier, endda de 1250 D. C. efter Kurs kun var 600 Specier værd! I 1810 udstedte man 20 Mill. ny Skatkammerfondsbeviser og lagde en lang Fremtids Skatter hen til Fonden. Det mest kuriøse sker, da man i 1810, da Banken ligger inde med 40,000 D. C. i Enesteskillinger (Kobber), ændrer Præget og gør dem til Tolvskillinger, hvorved de 40,000 Dalere forandres til 480,000 D. C.

Digitized by Google

Trælasteksporten fra Norge, der havde givet Regeringen Mulighed for at faa Sterlingveksler i Hænde, var standset og nye udenlandske Laan kunde man ikke opnaa, og de gamle prolongeredes mod haarde Ekstraprovisioner. I Marts 1811 stod Seddelkursen da i c. 25 pCt. Seddelens Værdi sank; fra Postdag til Postdag kunde Kursen falde til det halve, den 8. Decbr. var den 7 pCt., den 19. Januar 1813 naaede den 6 pCt.

De indenlandske Laan fra 1803 havde faktisk Tvangens Karakter; i 1808—9 maatte en Del større Handelshuse laane Staten 3 Mill. Daler, og i 1810 skaffe 1 Mill. Hamburgerbanco til 1 pCt. pr. Maaned i Rente og Provision. Et andet Laan contraheredes til 14 pCt. p. a., det udbødes til offentlig Subskription og skulde indbetales i banco. Da de handlende ikke var hurtige nok til at tegne, fik vi ogsaa rene Tvangslaan, der paalignedes gennem Handelshusene, der mødtes i en »Børs Komité«, et af 1811 paa 4 Mill. banco med en Præmie af 40 Daler courant for hver 100 Daler banco, der tegnedes. Allerede forinden var der paalagt alle, der vilde have Kaperbreve, at indbetale 50 pCt. af Prisens Værdi som Statslaan.

En Overgang til udenlandsk Laan har vi, naar Isaak og Johan Grant af Livorno faar Indfødsret mod at laane Staten 12,900 Dl., at betale i Sølv.

Seddelpressen arbejdede; Følgen viste sig i den absolute Ringeagt for Courantsedler: fra 1807—08 var Stenkul steget fra 2 til 12 D. C. I Oktober 1813 stod 1 Td. Hvede i 231 D. C., 1 Td. Smør i 1992 D. C., 1 Par Høns i 16 D. C.

I 1807 havde Zahlkassen modtaget 16 Mill. D. C. af Banken og derefter flere Laan; i 1812 var Seddelemissionen 142 Mill. D. C.! men da kostede ogsaa en Sølvspecie 18 D. C. Tilliden til Penge svigtede; ja vi ser Eksempler paa, at en Vært udlejer sit Hus ikke for Penge, men for — 240 Tdr. Byg. »Numeræret« vilde ingen modtage. Man fik en Daler i Dag, der i Morgen maaske ikke var det halve værd!

I 1812 er Statens Finansnød paa det højeste: i Juni faar f. Eks. Banken Ordre til at levere Zahlkassen 5 Mill. D. C. i Sedler, 2 Maaneder efter andre 5 Mill.; Staten havde Masser af Danaidekar at fylde Penge i: alene Bernadottes Hjælpetropper kostede Danmark 2 Mill. Francs pr. Maaned.

Digitized by Google

I 1812 standser Staten de stipulerede Afdrag paa Gælden, og i 1813 er Rentebetalingen standset.

Endnu i den sidste Halvdel af 1812 gør Regeringen forkastelige Ting: Banco-kontoret optager — kort før det standser — et Laan hos 5 Handelshuse; i 1812 og 1813 køber Staten selv Kolonialvarer i Udlandet, som det betaler med Veksler, trukne paa det insolvente Banco-Kontor, disse Varer sælges og pantsættes for at skaffe Kontoret Midler til at klare de værste Kreditorer.

Iøvrigt benytter baade Staten og de handlende de samme Midler som i 1799—1802: Skatteforhøjelser, der dog paa Grund af Omsætningsmidlets Fald ikke føltes saa tung (Tolden erlægges nu i Specier eller i Courantsedler efter Kurs), og Grossererne dannede atter en Komité ligesom i 1799 og 1806; i 1813 udgav denne rentebærende Sedler (Komitésedler) til et Beløb af 5 Mill. Rdlr.

Alt var forgæves: Bankerotten var uundgaaelig; der var ingen Penge hverken til Renter eller Afdrag af Statsgæld; Sedlernes Værdi var næsten sunken til 0, Banco-Kontoret var insolvent; selv de slesvigske Sedler havde faaet Kurs, efter at Indløsningen af dem var standset i 1812 — Staten kan end ikke betale løbende Regninger, men maa betale sine Leverandørere med Løfter.

Statsgælden, der c. 1700 var $1^1/_2$ Mill. D. C., og omkring 1730 $3^1/_6$ Mill., var efterhaanden falden til 1 Mill. (1754); derfra løb den i Vejret: 1766 var den naaet 20 Mill., ved Struensees Fald lidt over 16, da Kronprinsregeringen træder til 29 Mill. 1800 er den 33½ Mill. incl. svævende Gæld; da vi indtræder i Krigen 1807, er den 42 Mill. og Seddelgælden er 26, — i 1812 142 Mill. Statsgæld og 126 Mill. Seddelgæld (nominelt tilsammen 900 Mill. Kr.); en Gæld, det blev Statsbankerottens Opgave at reducere til haandterlige Størrelser.

Ved Statsbankerotten af 5. Januar 1813 gik man over til en ny Møntfod, ophævede Courantmønten og erstattede den med Halvspecien eller Rigsdaleren. Courantsedlen ombyttedes saaledes, at man for 6 Courantdalere fik 1 Rigsbankseddel (à 2 Kr.) — svarende til en Reduktion af 90 pCt.; Kursen paa Courantdaleren var imidlertid paa den Tid 7 pCt. af dens Paritet, saa Ombytningsforholdet var forsaavidt gunstigt for Indehaverne. Statsgælden, der var 126 Mill. Courantdalere, blev omskrevet til Rigsdaler uden Afkortning, dog at Renten indtil 1820 sattes til

Digitized by Google

2 pCt. og efter den Tid til 4 pCt. Man kunde dog faa Courantsedler for Obligationer, men maatte da finde sig i disses Reduktion med 90 pCt. De paa Specier lydende Obligationer blev omskrevet saaledes, at 100 Specier blev 200 Rigsdaler.

Nu skilles endelig Banken og Statskassen ad: Banken bliver til en selvejende Institution, Rigsbanken, der i 1818 bliver til Aktieselskabet Nationalbanken. Udfra de almindelige Finanser sondres Statsgælden, der lægges under den kgl. Direktion for Statsgæld og synkende Fond. Bancokontoret henlægges til et Bureau for offentlige Betalinger, samtidig ophæves en halv Snes Finanskommissioner og Finansstyrelsen samles atter.

Seddelgælden var som sagt 142 Mill. Daler courant, der omskreves til circa 24 Mill. Rigsdaler. Rigsbanken udstedte straks 46 Mill. nye Sedler, dækkede ved Bankens Grundfond: Bankheftelsen; heraf skulde de 27 gaa til Sedlers og anden Bankgælds Indløsning, 4 til en Laanefond og 15 til Statskassen, der straks brugte dem. Courantsedlen naaede inden sin Ombytning ned til 1 pCt. af sit Paalydende for dog at gaa op til 4 pCt. ult. 1813; sammen med Courantsedlen faldt selvfølgelig Rigsdalersedlen, der samtidig stod i 25 pCt. af sin Parikurs (mod Sølv).

Nationalbanken startede med en Seddelgæld paa lidt over 19 Mill. Kr., idet Hertugdømmerne gennem et Institut i Altona skulde bidrage med 12 Mill.; Norge overtog som sin Part 7 Mill. og en Del Sedler var blevet indløste dels ved Hjælp af Statskassen og dels ved, at en Del Sedler var indbetalt kontant paa Bankheftelsen, endelig fik Banken i 1820 Lov til at optage et indenlandsk Laan paa 6 Mill. Rigsdaler, der kunde indbetales i Sedler at modtage til Pari, endda Sedlen i 1820 stod i ca. 70 pCt. af sin Værdi. Seddelmængden kunde herved yderligere reduceres. Men om dette og om Bankens yderligere Forhold henvises til min Bog: »Rigets Jordegods og Regaler« III Afsnit.

Gennem Oprettelsen af en af Staten uafhængig Bank slap Staten bort fra Seddelgælden, men beholdt den reducerede Statsgæld. Denne havde 1800 udgjort 49 Mill. D. C., i 1807 68 Mill. D. C., inclusive Seddelgælden og 1813 268 Mill. D. C., hvoraf Seddelgælden var 142 Mill.; tilbage blev 126 Mill. D. C., der omskreves til 126 Mill. Rigsdaler, hvis Paritet var 252 Mill. Kr., hvoraf over en Femtedel var udenlandsk Gæld, formentlig 28 à 30 Mill. Daler Sølvværdi; denne blev, som vi skal vise, ikke

Digitized by Google

nedskreven, idet et Forlig af 1816 kun giver Accord paa Renterestancen. Paa den anden Side blev noget af den indenlandske Statsgæld ikke omskrevet fra Daler Courant til Rigsdaler, forsaavidt som Kreditorerne fik den betalt kontant i Sedler i Forholdet 6 Daler Courant = 1 Rigsdaler (90 pCt. Reduktion).

I 1814 maa Staten forøge sin svævende Gæld — der naar op paa 120 Mill., som den imidlertid betaler af paa indtil 1819; vi havde af Preussen i Bytte for Svensk Pommern mod Lauenburg faaet 6 Mill. Rdlr. Sølv. Ved 1819 var vor Statsgæld reduceret til 110 Mill. Rdlr.; da stod Rigsdalersedlen i en Kurs af 77 pCt. af Pari.

§ 12. *Enevældens udenlandske Gæld.* Enevældens store Leverandørgæld konverteredes, naar den var tilstrækkelig stor, oftest gennem en Art Tvangsakkord, til fast Gæld: de øvrige faste Laan havde mer eller mindre Tvangens Præg; disse Laans ydre Form vil være individualiserede Skyldbreves, uden Kupon, udstedet til Laangiver og i brudte Summer. Nu er det imidlertid ikke længere Kongens personlige, men Statens varende Gæld, der stiftes. Laangiver vil være Embedsmænd, der skal holde sig tilgode af deres Oppebørsler, Forpagtere af Statsindtægter, der giver Kongen Forskud, større Købmænd, men sidst og ikke mindst Seddelbanken. Først med de egentlige Skatkammerbeviser faar vi mere moderne Former for Skyldbrevet.

De udenlandske Laan optages undertiden hos andre Stater eller hos Medlemmer af fremmede Fyrstehuse, men mest hos fremmede Bankierer. Det Hovedmarked, vi søger, er i Nederlandene og Brabant, Haag, Amsterdam, Antwerpen og Brügge, samt i Nordtyskland, særlig Hamburg, og i Slutningen af det 18. Aarhundrede i Frankfurt og Cassel. Mulig er der ogsaa Laan i Frankrig (Paris og Lyon) og i Byer som Augsburg og Nürnberg. Londonnerlaan kendes først i det 19. Aarhundrede. Medens formentlig i det 14. Aarhundrede Jøderne har været Statsbankierer, finder man næppe jødiske Navne i det 15. og 16. Aarhundrede blandt Fyrsternes Laangivere, men i det 17. Aarh. møder vi blandt Kongens Kreditorer *Maraner* (spanske Jøder, der pro forma er konverterede til Katolicismen). Frederik VI's hollandske Kreditorer hørte sandsynligvis til denne Kategori. I det 18. Aarh. træder de store jødiske Huse frem som de mest betydende Laangivere. Den fremmede Laangiver er ofte et Handelshus

Digitized by Google

med flere aktive Kompagnoner og mange Commanditdeltagere. Det 17. og 18. Aarh.s Laan afsluttedes ofte saaledes, at Handelshuset danner et Konsortium for det særlige Laans Vedkommende, hvis Medlemmer deltager med højst forskellige Summer helt ned til Enkens Skærv. Handelshuset modtager oprindelig en Hovedobligation og giver Participanterne et Revers for deres Andel; men i det 18. Aarhundrede er en voksende Del af Laanene udstedte som Partialobligationer, at begynde med lydende paa Navn, men transportable, og endende med at være Ihændehaverpapirer. Partialobligationerne lyder paa runde smaa Summer og i en Møntsort, som har fuld Gehalt, saaledes at der er nøjagtig angivet baade Møntsorten og dens Metalindhold. Guldlaan er oprindelig stiftet i Dukater og senere i Louisd'orer, Sølvlaan i Gylden, Thaler, det være tysk Kurantdaler, den ogsaa i Østerrig anerkendte Konventionsdaler, eller Specien samt endelig i Hamburgbanko; hvor Laanet er i Franc eller Lire, vil der ofte være en Henvisning til en stabil Vægtenhed. Hermed er der ogsaa for de danske Statspapirer skabt et fungibelt Papir, som har en relativ let Omsættelighed i Udlandet. Er Laanet givet i Gylden, anvendes ofte 20-Gyldenfoden, angivende Antallet af Gylden pr. Mark Sølv. De fremmede Laan er vistnok aldrig i dansk Mønt.

Efter tilsvarende Erfaringer fra andre Lande er der Grund til at tro, at den danske Regering ikke altid fik de Mønter, der var kontraheret for, men undertiden fik en ringere Mønt, end Skyldbrevet lød paa, for at Bankieren paa den Maade kunde faa en Provision. Det er ogsaa muligt, at Kongen undertiden maa tage Varer for Laanet, hvad der ved Varens Realisation volder Tab; Bankieren og hans Mægler beregner sig ofte nogle Procent i Provision, der altid er ret høj ved Fornyelse; Laanene er oftest korte, undertiden opsigelige paa 1 Aar. Yderligere foreligger tit en lavere Overtagelseskurs eller, som det hedder, Rabat. Renten ligger normalt mellem 4 og 6 pCt. og bliver kun højere i Krisetider. Laanene fordyres ved »*dons gratuits*« (Gratiale) til Bankieren, hans Mægler og Betjente. Mange Laan begynder som korte Vekssellaan. Ved flere Laan erklærer Kongen, at han opgiver sin suveræne Ret og tager Værneting (domicilium executandi et citandi) paa Laangivers Kontor, saaledes at han kan stævnes f. Eks. i Antwerpen. Undersaatters Kaution for Laanet bliver mere sjældent, derimod stilles til Sikkerhed, »assigneres«,

Digitized by Google

visse af Statens Indtægter, saasom Saltskatten, visse Tolde, Konsumptionen, de forskellige Ekstraskatter, Domæneindtægter i Kongeriget og Hertugdømmerne.

Jeg har gennemgaaet nogle i Statsgældskontoret beroende Protokoller, der begynder 1816, og hvori man kan se de forskellige Laans Stiftelsestid og Vilkaar, samt nogle næppe helt nøjagtige Opgørelser over Statens udenlandske Forpligtelser fra 1796 og 1807.

a) *4 pCt. Laan, Holland 1765,* forhøjet 1780 og 85, oprindelig 10 Mill. Gylden; Rest 1807 4,8 Mill., der ved Renterestancer i 1817 var bleven til $6^{2}/_{3}$ Mill. Ved en Fornyelse i 1804 gaves 8 pCt. Rabat. Som Sikkerhed hele Tolden, og det saaledes, at Obligationer og Coupons modtoges ved Toldkassen for Toldafgifter, Laanet stiftet gennem og administreret af Dull og Sønner, Antwerpen; de besørgede Rentefordeling og Afviklinger blandt Partialobligationshaverne.

b) *4 pCt. Laan, Haag 1763*, stort 2,6, forhøjet 1764 til 5,6 Mill. fl. (Gylden), Rest 1807 1,8. De udtrukne Obligationer faar en Overpræmie paa 3 pCt. Laanet er oprindelig optaget af Schimmelmann hos Abraham og Simon *Boas,* men snart efter overtaget af Statskassen. Da Boas kommer i Vanskeligheder, indtræder *Dull og Sønner* i Kontraktforholdet.

c) *4 pCt. hollandsk 1785,* $5^{1}/_{3}$ Mill. fl. at afbetale i 28 Aar. Rest 1807 800,000. Rabatterne ved Fornyelsen fra 2—8 pCt.; overtaget fra første Laangiver *Ter Bock* af *Dull og Sønner* 1804.

d) *Tvende hollandske Laan hos Dull og Sønner* af 1774 og 1777; paatænkt at være $4^{1}/_{2}$ fl. tilsammen, men blev noget mindre; Ekstraskatten og Rangskatten stod som Sikkerhed. Muligvis er det første Laan en Konvertering af en Vekselgæld, taget samme Sted Aaret i Forvejen med Ekstraskatten i Pant. Laanet er tilbagebetalt 1791.

Et andet *Brabanderlaan,* optaget hos *D. Nagel* i 1773 paa 373,000 fl., som Generalmagasinet oprindelig havde modtaget, var overtaget af Ekstraskattekassen; 1807 var 139,000 fl. til Rest.

e) *4 pCt. Antwerpen 1773,* 1,200,000 fl., suppleres 1784 med et Laan paa 1,6 Mill. fl. (man havde kontraheret om mere). Ved Fornyelser betales 3—8 pCt. i Provisioner og Resten forhøjes til $4^{1}/_{2}$. I 1807 resterer paa begge Laan 1,430,000 fl. Differencen mellem det oprindelige Laan og Restsummen er dog ikke Til-

Digitized by Google

bagebetaling, idet f. Eks. Laanet af 1773 i 1796 delvis ombyttedes med et Specielaan i Altona. Bankier: *Smets Enke.* Ved dette som mange andre Laan ser vi, at det delvis maa have haft et Subskriptionslaans Karakter og ikke er fast overtaget, siden Laanet oprindelig er angivet til en langt højere Sum, end der faktisk indkom.

f) *Hollandsk Laan 1785* paa 2 Mill. fl., hvortil kom ekstra 1 Mill. til det vestindisk-guinesiske Compagni, men senere overtaget af Staten. Laanet løb i 10 Aar.

g) *5 pCt. Brabanderlaan 1789* hos *de Bie og Søn,* og et andet paa 1 Mill. 2½ pCt. Provision ved første Fornyelse. Renten nedsættes ved Fornyelsen 1801 til $4^1/_2$ pCt.; paa det første Laan er 1807 $1^1/_2$ Mill. fl. tilbage.

h) De fire 4 pCt. *bernske Laan,* optaget ved Republikken Bern (engang hos dettes Waisenhus) i 1771, 80, 82 og 88 paa $3^2/_3$ Mill. Frank angivne ved deres Sølvindhold *(livres tournois).* Ved Fornyelsen betales Mæglerprovision til et Schweizer-Handelshus; her er der kun udstedt nogle faa paa forskellige Beløb lydende Hovedobligationer.

i) Tvende Laan hos *Beuther* 1779 og 82 paa 2,2 Mill. Schweizerlivres; atter her er Obligationerne af forskellig Størrelse. Laanene er tilbagebetalt inden 1807.

j) De 4 pCt. *Hessen-Kasselske Laan,* det ene optaget hos Kurfyrsten i 1784 (1,200,000 Daler) og flere optaget mellem 1785—94 hos hans Hustru paa mindre Summer. Paa Kurfyrstens Laan er der 1807 200,000 Kurantdaler tilbage, paa de senere Laan ikke 100,000 fl. Til Sikkerhed var stillet Bankens Obligationer; Laanene kontraheredes gennem de kurfyrstelige Agenter Brødrene *Bethmann.*

k) 4 pCt. uopsigeligt *Hannoverlaan* hos *Meyer og David* 1771, dækkede ved sikre Indtægter fra Holsten, og et Frankfurterlaan af 1773 paa ½ Mill. fl.

l) Fem 4 og 5 pCt. *Genualaan* hos *Sigilio* af 1787, 89, 94, 96 og 1800. Det 10 Mill. Lire store Laan af 1787 indeholdt Konverteringer af ældre Laan af 1773, 79 og 83. De fem Laan var sikkert tilsammen over 20 Mill. Lire (»fuori di banco«). Muligvis er der dog i denne Sum Versurer opstaaet ved Prolongation; i 1807 skyldtes endnu over 6 Mill.

m) To 5 pCt. *Averkoffske Laan* paa 200,000 hmbg. Banco. Der

Digitized by Google

er en Rabat paa $4^1/_2$ pCt. foruden 1 pCt. til Mæglerne. Laanene er meget korte; et af dem løber paa et halvt Aar, men fornyes. 1807 er kun $^1/_4$ afbetalt.

n) To 4 pCt. *Frankfurterlaan* af 1800 og 1804 hos *Rüppel* paa 264,000 Specier og 400,000 fl. Laanet, der er givet i »fuldvægtige Pistoler«, er paa Aaremaal, hvad der ved Prolongationerne koster artige Rabatter til Laangiverne foruden $1—1^1/_2$ pCt. Negotiationsgebyr til Rüppel. Her har vi iøvrigt et Eksempel paa Laan, der i Virkeligheden skal være lange, men hvor man sikrer sig Ekstrarente gennem hyppige Prolongationer.

o) Fire 4½ *Rothschild-Frankfurterlaan,* optaget mellem 1801 og 1806, de to første paa tilsammen 3 Mill. fl., det tredie paa $^1/_4$ Mill. Daler, det sidste, som var negotieret paa $^1/_2$ Mill. fl., udbragte paa Grund af vor da vaklende Kredit, kun — 58,000 fl. En Del holstenske Indtægter var givne i Sikkerhed. Baade ved Stiftelse og Fornyelse gaves store Rabatter. Paa Laanet af 1806 skulde yderligere 5 pCt. Overpræmie erlægges ved Tilbagebetalingen, der altsaa skulde ske til Kurs 105. Laanene sluttedes gennem *Bethmann,* der her optraadte for Rothschild.

p) Seks 4 à 4½ *Rothschild-Hamburglaan* af 1805 og 06 paa ialt op mod 3 Mill. Kurantdaler; der angives i hvilke Mønter Laanet skal giver, dels i Sølv og dels i Louisd'or. Laanet erlægges ikke helt kontant, men ca. 30 pCt. erlægges i danske Obligationer, Rothschilderne besidder. Et af Laanene forfalder 1815, to andre mellem 1818 og 1839; de afbetales med en fast Sum aarlig. Alle Laanene optages gennem *Lawätz,* der nu optræder som Rothschildagent; det ene betales i Cassel, de andre i Hamburg; som ved mange andre udenlandske Laan negotieres de gennem Bancokontoret. Foruden Rente er der stipuleret Ekstrarente, samt Rabat til Lawätz.

Endnu giver *Rothschild* gennem *Israel Dehn & Co.* i 1806 tvende 4 pCt. Laan paa 433,333 Hamburgbanco, forfaldne 1808, samt direkte et Laan paa ½ Mill. hbg. Banko. Renten og Rabatreglerne er som ved de andre Hamburglaan.

q) Paa et mindre Laan 1807 hos *Godeffreoy Søn & Co.* gives foruden Rente en aarlig Bonus af 2 pCt.

r) Et Laan paa 1,440,000 Hamburgbanco, der skulde have været paa 2 Mill., forfalden 1810, optages i 1807 paa det Sæt, at *Asiatisk Co.* kommer til at staa som Debitor overfor Hamburg-

Digitized by Google

erne, idet Kongen straks af Compagniet laaner det modtagne Beløb.

Disse Laan gik vistnok ind i hinanden, saaledes at det ene Laan optoges eller benyttedes til at udbetale et andet. Rækken er ikke udtømmende, og nogle Altonaerlaan er optaget under den indenlandske Statsgæld. Mange andre Laan har været forsøgte; jeg har set et udateret Forslag fra vor Parisergesandt om Oprettelse af en Tontine i Genua paa 6 Mill. Frank forbunden med Eksport af de oversøiske Kompagniers Varer, hvorved noget af Tontinerenten kunde dækkes.

Efter 1807 forfalder en Række udenlandske Laan, der alle maa prolongeres; et Laan hos Dull og Sønner fornyes mod 20 pCt. Rabat; men gennemgaaende er Prolongationsvilkaarene taalelige. Renten forhøjes kun til 5 pCt., der ydes Provisioner paa 5—10 pCt. foruden ret store Gratialer. Vore Gesandter har travlt med at skaffe nye Laan, men uden Held; dog optages 1810 et 9 Mdrs. Veksellaan hos *Heckcher* i Hamburg paa 2 Mill. Banko og mod 15 pCt. i Rente og Provision, et Laan, der fornyes mod øget Sikkerhed; mere mærkeligt er et i 6 Aar uopsigeligt Laan i Genua paa 2 Mill. Lire, hvis faktiske Rente var 8 pCt. Alle Papirerne synes at have været i Orden for et Laan paa 900,000 fl. i *Augsburg,* mod Sikkerhed i Nordsjællands Domænegods, hvis Værdi skulde attesteres af danske Købmænd, der som *Dunzfeldt, Ryberg* og *Meyer og Trier* havde et udenfor Landet kendt Navn, men den augsburgske Bankier betænkte sig i sidste Øjeblik. Gennem Bankokontoret fik man nogle Veksellaan og Prolongationer, og Diskontørerne tog sig meget godt betalt.

Rentebetalingen indstilledes ultimo 1812. Vor udenlandske Gæld var da med paaløbende Rente omkring 20 Mill. Daler Kurant Sølvværdi. Fra 1812—17 paaskreves Renten til Hovedstolen. Ved Forliget af 1816 gaar de fremmede Kreditorer ind paa, at Gælden udstrækkes til 1835 og afbetales i nærmere angivne Terminer, at Renten nedsættes og Renterestancerne langsomt afbetales gennem en Lodtrækning mellem Kreditorerne. —

Digitized by Google

DANSKE MINDER I OG OM ROM.

Af Børge Janssen.

ALTID var det saadan, at vi fra Nord længtes mod Syd! Den Dag i Dag længes vi, for Hundreder af Aar siden længtes vi, og vi fulgte vore Længsler. Derfor kan man f. Eks. i Rom ikke gaa mange Skridt uden at støde paa danske Minder. Jeg har søgt at opspore dem; og nu vil jeg fortælle lidt om disse Minder.

Aarhundreders Støv har tidt lagt sig over dem, nu vil jeg puste Støvet bort; men imellem skal der pustes godt til; for Støvet er tykt!

Og jeg vil begynde med et af de alderældste Minder, et af dem, vi daglig har for Øje, et af dem, der daglig glæder os, uden at vi tænker det allermindste paa, at det har noget med Rom at gøre: Dannebrog!

15. Juni, Sct. Vitus Dag 1219, da Valdemarsslaget, Slaget ved Lyndamisse (hvor Reval, der har Dannebrog i sit Vaaben, nu ligger) rasede, da Ærkebiskop Andreas Sunesen og hans Klerke bad om Sejr, dalede fra Himlen Danernes Brog, Danernes Klæde, Fane, mens en Røst lød: Naar dette Tegn bæres højt, skal du sejre!

Og det bares højt, og vi sejrede!

Om denne Legende er videre at berette, at Kong Erik Plovpenning, Valdemar Sejrs Søn, fortalte, at han havde hørt af sin Fader, at Paven før Korstoget mod Esterne havde sendt Kong Valdemar et indviet Banner, der bar Kristi Kors. Efter at have fulgt vore Forfædre i mange berømmelige Kampe gik det under Kong Hans' Ditmarskerkrig Aar 1500 tabt, ophængtes af Ditmarskerne i Wøhrden Kirke, bragtes saa til Gottorp Slot, derfra til Kiel, hvor det menes at være brændt Aar 1700.

Den Pave, som gav Danmark sit skønne Flag, den Pave, hvis Navn bør huskes af alle Danske, maa have været Honorius III, hvis Pontificat varede fra 1216—27.

Nær Pavernes Kirke og Residens i Gaden Borgo Nuovo, som fra Tiberen fører til Peterskirken, har vi, naar vi kommer fra denne Kirke, paa venstre Haand Kirken Santa Maria in Traspontina, Santa Maria paa den anden Side den lille Bro, og herinde

Digitized by Google

klinger Tonen fra Nord. Her i det andet Kapel til højre har nemlig vor egen Sct. Knud sit Alter.

Andet Steds har jeg fortalt dets Historie, kun saa meget: 1640 boede en dansk Mand, Christian Payngk i Rom, det lykkedes ham at interessere Paven Urban VIII for vor Knud, og Kapellet her indviedes til hans Ære. De sidste kgl. Gæster, der har besøgt det, er Kong Christian X og Dronning Alexandrine, som har skænket en Skriftestol til Kapellet.

Kommer vi ud fra Kirken og gaar et Par Skridt til højre, staar vi paa en skøn Plads, en Tavle paa Hjørnepaladset fortæller, at her døde Rafael. Et Minde, der særlig maa interessere Danske, knytter sig ogsaa til dette Palads: det var lige ved, at det Thorvaldsens Museum, som vi nu har i København, var kommet til at ligge her. Thorvaldsen har været ude at se paa Paladset for at købe det til Museum, der skulde rumme hans Værker, ja, han havde endda bestemt, at Carstens skulde dekorere det; men saa forpurredes heldigvis Planen, da Fyrst Torlonia købte Paladset.

Nu har vi kun faa Skridt til Peterspladsen og Peterskirken, hvor gennem Aarhundreder ogsaa mange Danske har set Berninis herlige Søjlegange aabne deres Favn imod dem.

Maaske kan det more Dem at høre, hvad et Par Landsmænd, og ikke af de ringeste, har følt i dette Øjeblik?

Holberg, der paa sin Fod kom vandrende fra Civita Vecchia, hvor han mærkelig nok fandt Vejen: »fuld af Slanger, hvorfor jeg neppe turde staae stille«, kom ind i Rom ved Peterskirken, hvor: »der kom mig strax for Øjnene det, som ikke allene i Rom, men og i heele Verden, er meest værd at see og betragte. Allene at jeg besaae Kirken, Slottet (Vaticanet) og Slotspladsen (Peterspladsen), giorde, at jeg forglemte min forrige Viderværdighed. Men for alle Ting undrede jeg mig meest over den herlige Sct. Peters Kirke; thi hvor man vendte Øjnene hen, fandt man alle Vegne kostbare Marmor og rare Monumenter af de Gamles Kunst« (Trende Epistler til ***); og Ingemann, der jo nok er ked over, at Kirken er rejst for Blodpenge, falder dog i Begejstring, da han ser den illumineret, og taler om et: »Aandetempel, bygget af Stjerner, hvor de Salige knæle for Gud«.

Inde i den mægtige Kirke, der maaske kunde kaldes Verdens største Festsal, klinger atter Tonen fra Nord, til højre finder vi

Digitized by Google

Epitafiet over Sveriges Dronning Christina, til venstre Thorvaldsens Monument over Pius VII, og gaar vi bag om Kirken, finder vi straks til venstre en Gitterport i en Mur. Over den staar der: Teutones in Pace = Teutoner, Tyskere, hvil i Fred! Det er Tyskernes Kirkegaard, men dog gemmer den danske Minder. Ved dens bageste Mur ser vi en Marmorengel, som vogter en Sarkofag. Her hviler Frederik VII's Moder, og dette Monument er rejst af den kgl. Søn. Fortsætter vi forbi denne Grav, finder vi i Muren en Marmorplade med en indridset skarp Profil og Indskriften: Albertus Kuechler, Pictor Danus.

Her hviler altsaa den udmærkede danske Maler, den glade Københavner, der kom til Rom 1831, levede sit lystige Kunstnerliv, grebes af Religionen, forsvandt fra Vennerne og genfandtes som Munk i Bonaventura-Klostret oppe paa Palatin (1851), hvor han, til han blev en gammel Mand, sad og malede Helgenbilleder til Klostrene. Da Chr. IX incognito var i Rom, aflagde han et Besøg hos Küchler i hans lille Celle, og H. C. Andersen besøgte ham og skriver bl. a. i »Mit Livs Eventyr«: »Da jeg flere Aar efter, anden Gang kom til Rom, var Ungdomssindet borte (hos Küchler), kun enkelte Gange slog Lunet lidt op, og 1841, da jeg tredie Gang kom til Rom, var han blevet Katholik, malede kun Altertavler og fromme Billeder. Nu, som vi ved, blev han for et Par Aar siden indviet af Pio nono til Tiggermunk, og drog saaledes barfodet gennem Tyskland op til et fattigt Kloster, ikke længere Maleren Albert Küchler, men Franciscaneren Pietro di sante Pio — Gud give ham her den Fred og Lykke, han vistnok, misforstaaende den alkierlige Gud, paa en forvildet Vei, søger — og vil finde«.

Og nu ligger den gamle Klosterbroder i sin endnu mindre Celle her mellem Roser og Cypresser; Fuglene synger, Solen skinner, og Peterskirkens Klokker ringer Fred over hans og de andre Grave: Teutones in Pace!

Men er det i Skumringstimen, og har vi fra Teutonerne forvildet os hen til Porta San Spirito med det lille Osteri, hvor Frascatien er gylden og god, da kan det være, at vi møder en gammel Ven, som en Gang kom ad denne Vej til Rom; lad os slaa Følge med ham, maaske kan vi have Fornøjelse af det.

Holberg hedder han; men vi faar noget at bestille; for som Holberg siger i »Trende Epistler til ***«: »næsten hver Dag,

Digitized by Google

naar det var godt Vejr, gik jeg mig heele Timer træt igiennem de gamle Levninger af hvad merkeligt der havde været, og havde da i Haanden det, jeg havde udtegnet derom paa Bibliotheqvet.«

Og vi gaar med den gamle Satyrikus ind i hans Logemente, hvor han siger, at han købte sig: »baade Gryde og Potte og kogte saa vel min Mad baade til Middag og Aften, hvilket er en Reysende i Italien ikke til nogen Last, hvor Verten, førend han gaaer til Torvs, kommer ind i den Logerendes Kammer, og spørger, hvad han skal kiøbe. . . . Jeg vil her gaae forbi nøye at forklare den Methode, jeg brugte at kaage paa, hvor kunstig jeg kunde kaage Supper, hvor lykkelig jeg var i at lave Italienske Retter til . . . kaage en Menestra (Minestra = Suppe), hvor lang Tid til Grød, og hvor mange Ave Maria der skal læses til at kaage Eg . . . Men at mine sædvanlige Studere-Timer ikke skulde forhindres, saa havde jeg staaende ved Ilden Pen og Blæk, og havde Bogen i den ene Haand og Grydskeen i den anden.«

Alt dette forbavser maaske ikke saa meget; men nu kommer der noget, der vil forundre! Vi følger Holberg ud til »Scala santa«, Trappen fra Pilatus' Hus, som af Constantin den Stores Moder, Kejserinde Helena, er bragt til Rom, og Holberg vil fortælle Dem i »Trende Epistler til ***«: »Jeg steeg op med mine Knæer paa den hellige Trappe, som man siger Frelseren har gaaet op ad i Pilati Sal, da han skulde stilles for hans Domstoel; men tænkte ved mig selv, er det sandt, de foregiver om denne Trappe, da er de hellige Fodspoer nok værdt at ære, er det ikke sandt, da fortiener det dog ingen Straf, saasom min Vildfarelse er et Beviis paa en gudfrygtig Ydmyghed.«

Tænke sig Holberg i dybeste Andagt uden saa meget som et lunt Blink i Øjet paa Knæ gaa sin Pilgrimsgang!

Og vi andre vil følge hans Eksempel, gaa vor Kirkevandring, fra Kirke til Kirke rundt til Grave, rundt til de nordiske farende Folk, der blev vingeskudte hernede.

Naar De kommer gennem Corso Vittorio Emanuele fra Tiberen, faar De paa højre Haand det mægtige Palazzo Cancelleria, der er bygget af Sten fra Colosseum. Inde i det er Kirken San Damase, og herinde ligger begravet en Søn af Leonora Christine Ulfeld. Han var gaaet i Dronning Christinas Tjeneste, og kort Tid i Forvejen havde han dræbt sine Forældres Plageaand, Major Fuchs, som da Corfitz Ulfeld og Leonora Christine sad

Digitized by Google

fangne paa Hammerhus, benyttede enhver Lejlighed til at plage dem. Selv tog han sig af Dage, og her udviste han en sjælden Energi, efter hvad en Kilde i et norsk Bibliothek meddeler: han dræbte sig selv ved at stikke sig seks Gange i Ryggen!

Derfra videre frem til Piazza Venezia, derfra til Colonna og videre til Kirken Andrea delle Fratte; og der finder vi straks til højre i det andet Kapel en graa Marmortavle med en hvid Medaillon, som viser et karakteristisk Hoved. Tavlen, hvis Indskrift øjensynlig har voldet den romerske Stenhugger en Del Besvær, har en Indskrift, der er paa Dansk og lyder: Her hviler Johan Georg Zoega, født 1755, 20 Decbr. i Dalen Jylland, død 1809, 10 Febr. i Rom. Til Grund for Portrættet ligger en Tegning, udført af Thorvaldsen efter Zoega paa Dødslejet.

Vi staar altsaa ved Zoegas Grav.

Om ham kunde der skrives en Roman; men her er ikke Stedet til Romaner. Kun dette: Zoega stammede fra en veronesisk Adelsslægt, og i hans Vaaben var Mediciernes Kugler. Hans Stamfader maatte flygte fra Verona, gik mod Nord, blev Protestant, og da han atter fik Lov at vende tilbage og tage sine Ejendomme i Besiddelse, hindredes dette af, at han var Protestant. Hans Efterkommer Georg Zoega studerede ved Kiels Universitet, gik paa Stipendium til Rom, vendte aldrig tilbage, giftede sig med en skøn Italienerinde, blev en fremragende Arkæolog, dansk kgl. Agent i Rom, tog sig af Thorvaldsen, da han som ung kom herned, »smæltede Sneen paa Thorvaldsens Øjne, saa han saa' Antikens Skønhed«, og det kunde jo maaske nok tiltrænges, i hvert Fald skrev Zoega 1797 hjem: »Thorvaldsen kom hertil i højeste Grad uvidende i alt, hvad der ligger udenfor Kunsten. Det er meget ilde betænkt at sende et Menneske saa raat til Italien, hvor han maa spilde en Mængde Tid paa at lære Ting, som han ikke kan undvære, naar han skal have den fulde Nytte af sit Ophold, og som han kunde have lært lettere og hurtigere før Reisen.«

Kloge Ord, som maa lægges alle Italiafarere paa Sinde!

Zoegas Hovedværker var Arbejdet om Roms Obelisker og Basrelieffer samt Kejsermønterne; og Historikeren Engelstoft siger et Sted om Z., at: »han anses for den lærdeste Mand i Rom, som han ogsaa er«. Han var det kgl. danske Kunstakademis Tillidsmand, hvorfor 1790 blev: »tilstaaet ham 100 Rdl. aarlig mod

Digitized by Google

han maanedlig aflægger Rapport om Kunstens Tilstand i Italien«.

Zoega elskede Rom, og han skriver: »Kun i Rom kunde jeg finde min Bestemmelse, paa ethvert andet Sted vilde jeg være nødt til at indskrænke mig til noget middelmaadigt . . . Min store, min eneste Grund til at ville være Romer . . . var at indaande den Luft, som giver min Aand sin Føde paa en helt anden Maade end Luften i ethvert andet Land.«

Og sover Thorvaldsens Ven nu den lange Søvn her i Andrea delle Fratte, ikke langt fra Thorvaldsens gamle Hjem i Via Sistina, hvor Mesteren, Nordens Fidias, »Fyrsten blandt Mændene«, »il cavaliere Alberto«, som Romerne kaldte ham, levede 40 Aar af sit Liv og spredte Glans over sit lille Fædreland mod Nord. Om alle de Minder, der endnu findes om ham her i Verdens Hovedstad, har jeg andet Steds talt, derfor kun to Ord: i Via Sistina var hans Hjem, som en Mindetavle endnu fortæller; udenfor Palazzo Barberini staar hans Statue, paa Piazza Barberini er endnu de sidste Rester af hans Studier og Osteri, i Peterskirken er hans Pave-Monument, i S. Martiri e Luca hans Kristus, i Academia San Luca hans malede Portræt og i den kendte skandinaviske Pension Dinesen i Via delle Fiamme tre Marmorpiedestaler, der har staaet i hans Stue. Endvidere i »Caffe Greco« i Via Condotti: hans Portrætstatuette og Medaillon.

Men vi skal afsted paa vore triste Grav-Besøg, og saa sætter vi da Kursen ud til: Den protestantiske Kirkegaard ved Porta San Paolo. Vi ringer paa Klokken ved Kirkegaardsporten og kommer ind til alle de døde farende Folk, til de vingeskudte Fugle, som blev trætte hernede, som aldrig naaede hjem til deres kære, men fandt Hvilen her ved Cestius-Pyramiden.

Det bugner af Blaaregn og Mimoser, og Cypressernes sorte Vagt staar om de hvide Gravsten, som taler deres manende, triste Sprog til hver Romafarer, der kommer her: Skal du monstro en Gang hvile her? Skal du monstro en Dag blive træt paa Vandringen? . . . Og Fuglene synger, et Steds gaar en Graverkarl og river Gangen, ellers er alting stille; men det er, som hvisker det fra alle Gravene, som maner alle disse Navne dér paa Kors og Stene til sære Tanker, mange af disse Navne, vi kender hjemme fra, store Navne: Hauch og Carstens — dér paa en Sten: Frances Mackenzie: den skotske Kvinde, som elskede

Digitized by Google

Thorvaldsen, og som han en Tid var forlovet med . . . Blomsterne dufter, Roserne, de tunge, røde Roser, der drysser deres Blade over det hvide Marmor . . .

Men fra Kirkegaarden, bort til Livet, helt ud til Piazza del Popolo, hvor vi mindes Bergsøe, og hvor vi i Nr. 18 ser danske Billeder i Vinduet, her er nemlig det danske Turistbureau »Cosmopolite«, saa videre ud ad Porta Popolo, Vejen mod Nord, hvorigennem de danske Kunstnere i gamle Dage jublende drog ind og sørgende ud — og videre til Pontemolle, hvor Velkomst- og Afskedsgilderne stod.

Om Kunstnernes Følelser ved en saadan Lejlighed fortæller H. P. Holst: »Man bliver lidt stille, naar man første Gang kjører over denne Bro; man passerer den med en forunderlig Hjertebanken; thi der blander sig i Lyksaligheden over at staae ved sine Ønskers Maal og i Forventningen om alle de herlige Skatte tillige en hemmelig Angst: hvad ville disse Skatte blive for Dig?«

Det var Ankomsten til Pontemolle, her lidt om Afskeden:

I Tekstbogen til Bournonvilles »Pontemolle« faar vi følgende Arrangement: »Afskedstimen nærmer sig, og allerede bæres Alfreds (Kunstnerens) Reisetøi bort. Et hjerteligt Farvel tages med de kjære Venner, med det skjønne Italien og med Rom, den evige Stad! Glassene tømmes paa en lykkelig Ankomst til Hjemmet . . .« Fra Tempelruinen, som Bournonville lader løfte sig paa Torvet: »træder tre smaa Piger frem: Amor! Gloria! Patria! De omringe Alfred, medens Kjerligheden skjenker ham en deilig Rose, rækker Æren ham en Krans; men Fædrelandet vinker ham med sit vaiende Flag. Mændene blotte Hovedet, Fruentimmerne knæle . . .«

»Pontemolle« hed Bournonvilles Ballet, »Pontemolle« hed paa Thorvaldsens Tid en Kunstnerforening, hvis Efterfølger nu er »Skandinavisk Forening for Kunstnere og Videnskabsdyrkere« i Rom. Denne Forening, som alle nordiske Romafarere naturligvis bør være Medlem af, har et udmærket Bibliothek og en smuk Portræt- og Malerisamling, bl. a. en Række Malerier af Carl Bloch, Portrætter af nordiske Digtere, malede paa Fyldingerne i nogle Skabe. Foreningen har gennem Menneskealdre gjort rigelig Gengæld for den Statsstøtte, den faar af de tre nordiske Riger, hvis Romafarere den har givet et Hjem (Via di Campo Marzio 46), hvor Thorvaldsens milde Blik ser fra Væg-

Digitized by Google

gen, og hvor Thorvaldsens lille skønne Danserinde let paa Taa danser én i Møde.

Goldschmidt har efter i sin Fortælling: »Hvorledes man lever i Rom« at have givet en Skildring af en Lørdagaften i »Skandinavisk Forening«, hvor nordiske Damer synger Hjemlandets Sange, i det følgende paa det rigtigste ramt Stemningen: »Og det er maaske noget af det mest Eventyrlignende, Feeagtige ved Livet i Rom, naar man, efter at have været med Sindet hjemme, »i de dybe Dale« og »lyttet til de Fugle smaa, som tale«, kommer ud under Sydens forunderlige blaae Himmel med de vidunderlige talløse, tindrende guldglimtende Stjerner . . .«

Saa var Goldschmidts Dag forbi, og vor Dag er det ogsaa; men lad os haabe for Dem som for mig, at flere Romerdage maa følge efter; thi som Goldschmidt et andet Sted siger i sine »Fortællinger og Skildringer«: »*Enhver, der har Raad til i levende Live at være i Paradis, burde reise til Rom!*« Og han lægger senere til, at man behøver ikke at være Kunstner for at være af denne Mening: »*jeg har f. Ex. kjendt en Mand, der samlede Insecter og Stene og vistnok vilde skrive en Afhandling om en Reiefamilie, som han opdagede i et Ferskvands-Løb i Campagnen, og han fandt alligevel, at Rom var et Paradis.*«

Digitized by Google

SHELLEYS LIVSTRAGEDIE.

Af Hans Aage Paludan.

André Maurois: Ariel ou la vie de Shelley. Paris 1923.

DET var i Sommeren 1816, at Shelley sad i den lille Bjerghytte i Ødemarken oppe paa Montanvert over »Ishavet«, den store Gletscher, der skyder sig ned fra Mont Blancs Snetinder mod den grønne Chamonixdal, og fik det Indfald at nedskrive de kætterske Ord i Fremmedbogen (i Form af et mindre korrekt græsk Vers): »*Jeg er Philanthrop, Demokrat og Atheist.*« Det var vel hans Naturs Trods mod den religiøse Andagt, denne Natur vakte hos de andre Rejsende, som netop her indgav ham at bekende sin Gudløshed og sit Menneskevenskab.

Ejendommeligt er det saaledes at se de forskellige Ytringer af Stornaturens Indtryk paa Sindene. 14 Aar forud havde Coleridge skrevet sit Digt om Timen før Solopgang i Chamonixdalen, hvor Naturen kaldes til at vaagne og istemme Digterens Lovprisningshymne til Skaberen, og Ekkoet: Gud! lyder paa romantisk Vis fra alle Sider; medens Bjergmassen opfattes som en ærefrygtindgydende Udsending fra Jorden op til Himlen. Og det er jo naturligt et saadant Sted, hvor det altid opadvendte Blik giver en Løftelse over Livet, hvor de lysende hvide og rosa Snehøjder hvælver en høj Himmel over Dagliglivets Smaating. De frie Alpejægere er aldrig for stolte til at bøje sig for de naive smaa Madonnabilleder i Trækasser ved Vejene.

Naturligvis var ogsaa Shelley paa sin Vis betaget af den storslaaede Alpenatur og især af de mægtige savoyiske Alper, der hæver sig saa hvide og fjerne »som noget, der ikke hører til denne Jord«, siger han i et Brev. Hans Følelser for den udmaales tilsvarende af Digtet »Mont Blanc. Lines Written in the Vale of Chamouni«. Han begyndte i det Lave, Dalen med de mange Farver og Stemmer, Arveflodens evigt skummende Henrislen, dens Ispust oppe fra Højnaturen. Den uophørlige Lyd af de usynligt brusende Strømme i Kløften er ham et Billede paa hans egen hvileløse Menneskesjæl, der modtager og genspejler den omgivende Verden. Men som i Drømmesynets Glimt fra en fjern Verden, som gennem Sløret mellem Liv og Død ser han højt oppe

Digitized by Google

Mont Blanc komme tilsyne, stille, snefyldt, storartet, gennemstingende Himlens Uendelighed, og dets Vassaltinder hæve deres ujordiske Former i en Is- og Stenverden, Dybdernes, Skredenes, Lavinernes. Naturkræfternes stille, stærke Sprog taler Bjerget til ham: deroppe bor de, fjernt og utilgængeligt, i de rene Sneregioner, hvor Kræfternes Spil jager Mennesket paa Flugt og samtidig nedsender Flodens brølende, stærke Livsaare til fjerne Lande. Men deroppe synker Sne- og Ismasserne stille, lydløst: ingen ser det nedefra i de maaneløse Nætters rolige Mørke eller i Aftensolens røde Skær. Vindene kæmper deres tause Kampe og hober Snelagene op, hvidtlysende som lydløse Lyn i det Høje. Men Tingenes hemmelige Kraft, Altings styrende Lov bor deroppe paa de evige Tinder.

Det er jo karakteristisk for Shelley, dette ubestemte Styrkebegreb, som alt for ham samler sig i — ikke Romantikerens Gud, ikke den almindelige Rejsendes Indtryk af Kvægets melodiske Klokkeklang ved Servoz og Aftenens Angelusklokke paa Baggrund af de brusende Strømme som evige Livsmelodier, der toner os forbi.

Men for ham er Trodsen mod Guds og Menneskers Love og hans Kærlighed til Naturtingene, hvor han finder Sympathi, netop i nær Forbindelse: han udsynger sine ideale Længsler i de luftigt svævende Natursyner med Anvendelse paa menneskelige Forhold. Han søgte Naturens Menneske-Udtryk, saa i Kræfternes Spil Varsel om Menneskehedens Udvikling, som han haabede den — ofte uklart og uvirkeligt nok, ganske vist. Selv levede han i en ganske anden, luftig og fjern Verden end den praktiske, som han derfor var ude af Stand til at finde sig til Rette i. Han, der selv kaldte sig Ariel, Luftens Aand, og som for Damerne var Oberon eller Alfekongen, maatte med sin over-sensitive, mimoseagtige Ømfindtlighed lide dobbelt under al Livets Haardhed, som vi alle maa taale. Han lærte jo aldrig at kende Livet; Mennesker, der fængslede ham, omgav han med et Rosenskær, der atter og atter forduftede og lod ham skuffet tilbage; saaledes »Epipsychidion«'s Heltinde, i hvem det guddommelige Væsen skildres som bævende gennem hendes Lemmer, ligesom Maanen brænder skøn bag en Dugsky paa den stille Junihimmel (sml. Ewalds Udtryk om sin Norne: »Stille, sølvgraa som Maanen bag Regnskyer«).

Dette kommer tydeligt frem i en ny Bog om ham af den fran-

Digitized by Google

ske Forfatter *André Maurois**): »Ariel eller Shelleys Liv« (1923). Her fortælles Digterens Levnedsløb som den spændende og sørgelige Roman, det jo i Virkeligheden ogsaa var — en Roman om store og glimrende Gaver forenede med en skæbnesvanger Upraktiskhed, som dog vilde staa paa egne Ben og derfor bestandig greb fejl trods sine bedste Forsætter. Den fortælles med typisk fransk Fortællekunst, der grupperer Enkelthederne, saa Virkningen fortættes, men uden noget tillavet eller udpyntet: Digterens Værker og de talrige, righoldige Breve og Optegnelser yder et overvældende Stof blot til Bearbejdelse. Der gives et let, upartisk Overblik over hans Livsgang. Arbejdsmaaden belyses ganske godt ved Anvendelsen af Digtet »Julian and Maddalo« (der ikke nævnes): dets hele første Del, Samværet mellem Shelley og Byron paa Lidoen og i Gondolen og deres Samtale om Liv og Død ved at høre Aftenklokken fra de Sindssyges Ø er indgaaet i Fremstillingen paa naturligste Maade (om man end ikke kan være helt enig med Forfatteren i hans Fortolkning af Ordvekslingen), medens det sidste Parti, Besøget paa Øen og den Sindssyges forvirrede Fortælling, klogelig er udeladt. Saaledes er Methoden, forsvarlig, simpelt fortællende; Reflexion og Konsekvenser overlades til Læseren, og der ses maaske vel meget bort fra Værkerne, som jo dog var Basis for hans Ry.

Blandt de meget levende Scener er den, hvor Hs. Velærværdighed John Walker opdager Shelleys fatale Piece »Om Atheismens Nødvendighed« i den ærværdige Universitetsstads Boghandlervinduer og deraarsag tager Affære, — Resultatet blev jo, at Shelley relegeredes fra Oxford. Med et Smil berettes den vegetarianske Familie Newtons Opfattelse af Prometheus' Historie som en Vegetarianer-Mythe: Prometheus — det er Menneskeheden — opfinder Ilden og Køkkenet; strax kommer en Grib og hakker i dens Lever. Denne Grib er Leversygen, det er da klart nok. Der var fanatiske Hindhedianere dengang ogsaa; og naar Lægerne ikke kunde faa Bugt med en Smerte, Shelley havde i Siden, og

*) Denne Forf., tillige Industrimand, er født 1885 i Elbeuf i Normandiet. Han var under Krigen Tolk ved det engelske Hovedkvarter og har livfuldt skildret sine Oplevelser som saadan, med stærkt Blik for det sær-engelske, i en Bog, Ludvig Holstein har oversat som »Oberst Brambles Messe« (Aschehoug 1919), hvor han genkendes i den franske Tolk Aurelle. Fortsat i »Dr. O'Grady's Udtalelser«.

Digitized by Google

som holdt ham søvnløs, erklærede de den »af nervøs Natur«: den Udvej kendes jo ogsaa i vore Dage.

Men især mærker vi Shelleys fabelagtige Upraktiskhed. Først i hans Uskikkethed til Dans og Sport, som han hadede — skønt Englænder, — og hans Kærlighed til aandelig Syssel, saa at han læste Sophokles ved Roret i sin Baad og endog blev funden død med Sophokles opslaaet og ombøjet i Lommen. Dernæst i hans fantastiske Rejse til Irland for uden Forbindelser, Forberedelse eller Indsigt at oplyse Irerne om, at de trængte til Frihed. Senere den komisk upraktiske Indretning i Schweiz, hvor han med den bortførte Mary og hendes Søster lejer et ubeboeligt Hus i Brunnen paa 6 Maaneder for Wilhelm Tells Skyld og saa bryder op Dagen efter for at skynde sig hjem igen. Og hvor karakteristisk saa at se dem sejle nedad Rhinen om Natten: Baadfolkene synger sentimentale Lieder under de romantiske Borge, Shelley arbejder paa sin Morderroman, Mary og hendes Søster Jane har begyndt hver sin Helteroman! Saaledes drager de som naive Børn gennem Tilværelsen, — og imens sender Shelley med næsten barok Naivetet Harriet, sin forladte Hustru, Besked om, hvordan Mary har det, hende, han er løbet bort med, efter ligesaa uskyldigt at have foreslaaet hende at komme ned og bo ved Siden af dem i Schweiz! Saa kan det ikke undre, at han ved Hjemkomsten kører om til hende for at faa Penge til at betale Droschen, medens Mary venter nedenunder. Saa lidt kendte han Menneskene, han, der vilde reformere dem. Saaledes gik han gennem Livet, legende, blæste Sæbebobler, lavede smaa Barkbaade med Harpix i, som et Barn: Legeværk blev det hele, derfor brast det for ham, naar han kom i Kontakt med Livet selv eller legede med Sjæle.

Og da Harriet saa har berøvet sig Livet, og han føler Ansvaret liste ind over sig, søger han forgæves helt at bortforklare det: »Ved at sprænge de traditionelle Baand slipper man ukendte Kræfter løs i Menneskene, faar dem til at handle, uden at man kan forudse de frygtelige Følger. Friheden egner sig kun for de stærke, — og Harriet var en ganske lille Aand.« Men den, der levede et saadant Liv blot paa Theorier, der kostede andre Livet, havde virkelig for lidt Ansvarsfølelse til at ane Rækkevidden af sine Handlinger og Ideer eller til at faa Børns Opdragelse betroet. Man kan ikke undres over, at Retten ikke fandt

Digitized by Google

ham skikket til at sørge for sine Børn med Harriet; begge hans Børn med Mary døde iøvrigt under deres urolige Omflakken.

Men ærlig var han i sin Fatalisme og bar Slagene, naar de kom, søgte at leve efter sine radikale Ideer: — alt modsat sit oprindelig beundrede Forbillede, Marys Fader, den frie Kærligheds Filosof og Selvmordstheoretikeren Godwin, der ved enhver Lejlighed tog Afstand fra sine Ideers Anvendelse i Praxis.

Vi ser da denne gennemupraktiske Digterfilosof Shelley, som altid mente, at han selv havde Ret og alle andre Uret, stadig lide Skibbrud og Skuffelse; og det kan jo ikke undre. Man maa derfor beundre hans usvigelige Optimisme i Haabet om, at naar Vinter kommer, kan Vaar ikke være langt borte, hans bestandige Tillid til, at hans Filosofi og Poesi skulde reformere Verden. »Frygt ikke«, siger han til Sønnen, »at Tyrannerne stadig skal herske eller den onde Tros Præster: jeg ser deres Vaaben og Sceptre flyde som Vragstykker paa Evighedens Vande«; saa naivt troede han paa at faa udryddet, hvad der for ham stod som Tyranni og Overtro, fordi han ikke kunde finde sig i det. Men ak, Sønnen døde fra ham, og selv blev han nok den, der flød iland mellem Vragstumperne ved det store Havs Bredder.

Han saa allerede som ung, Rationalist som han var og blev, for Hjemmets Tro »kun eet Argument, men ganske vist ogsaa et evigt: Jeg troer, fordi jeg troer«. Vi ser her hans Trang til at have alting logisk og rationelt forklaret og bevist, og man mindes den kloge Ytring af Carlyle: »Skeptikeren, der skriver om Troen, har virkelig her en Opgave, der overstiger hans Kræfter *(ultra vires)*: det er som den Blinde, der taler om Farverne (egl.: giver optiske Love).« Men dette Standpunkt forleder Shelley til at tale om Forældrenes Frygt for hans Indflydelse paa Søstrene paa en utiltalende, forsoren Maade, der kan minde om visse af J. P. Jacobsens Breve: »Min Moder tror mig saamænd allerede paa Landevejen til Hedehusene . . . Hvor er det latterligt det hele!« — Han skød ogsaa let over Maalet i forhastet Indignation, som i Indledningen til »Adonais«, da han troede, at Keats' Død skyldtes Kritikens Angreb, — hvorved jo hans Kritik af Kritiken taber noget af sin Brod!

Han lærte dog efterhaanden, paaviser Maurois, at bekæmpe sin Afsky for Kirkerne: han naaede til at finde Behag i Domkirken i Milano som en værdig Ramme om hans og Menneskehe-

Digitized by Google

dens Lidelser. Dødstanken var ham fortrolig, og han saa den sidste Stund imøde med sin Fatalismes beundringsværdige Fattethed: det erfarede Byron imponeret, da de var ved at kæntre paa Genfersøen, og Shelley, der ikke kunde svømme, med korslagte Arme afventede Udfaldet. Shelley hentyder oftere dertil, saaledes gennem Byrons Mund i »Julian and Maddalo«, og i de smukke »Stanzas Written in Dejection near Naples«, hvor han hører »Søen aande sin sidste Ensformighed hen over min døende Hjerne«. Og saaledes gik det jo hin Julidag for hundrede Aar siden — skønt ingen kender hans Følelser i de sidste, alvorlige Øjeblikke —: hans tidlige Død som dens, der forgæves havde søgt Idealet her, blev en tragisk Opfyldelse af saadanne Varsler, fik en pathetisk Glans over sig, der kunde faa en anden Digter, Drachmann i »Improvisation ombord«, til at ønske sig en Død

som Shelleys i Toscanerhavets Bølger.

*

Shelley elskede at drømme sig bort fra Livets Trængsler paa Italiens trofast solvarme Dage, der selv efter at deres Sol og Glæde er gaaet ned, »endnu lever som Glæde i Erindringen«, i de Euganeiske Høje eller hvor ellers hans Aand følte sig »fri som i Nattens Timer«. Han var fuld af Musik i sin Sjæl, med det græske Ord, han bruger et Sted. Morsomt skildres det, hvordan han fortabte sig timevis paa en væltet Træstamme i Pinjeskoven ved Pisa; han digtede, han læste Æschylos og Shakespeare, indtil Mary, der ikke holdt af Ensomheden som han, blev ængstelig over hans Udebliven og urolig søgte ham op. Lettet over at finde ham svarede hun dog spøgende paa hans Undskyldninger — med den ifølge Maurois »Godwinske Undseelse, der skjulte al Sindsbevægelse«: »Aa, Percy, du vilde Fugl! Nej, hvis jeg har tænkt paa noget, er det kun min Bog, den nye Kjole, jeg venter fra Florens, og især paa Vedbendkransen til Hestene, — men slet ikke paa dig, du store Sisken! Mine Satinssko er ikke komne endnu« o. s. v. Men dette undselige Skjul for dybe Følelser under en Maske af Ligegyldighed er jo mere end Godwinsk (ja slet ikke et G.'sk Familietræk, ser man af Søstrenes Historie), men et meget engelsk, overhovedet nordisk Træk, som Thackeray gør Rede for i »Pendennis«. Pendennis spørger: »Du har været i Schweiz?« og Warrington svarer: »Ja, der var ikke en Stump

Digitized by Google

Tobak, som kunde ryges«, o. s. v., mere i samme Stil: Mandens Sind er betaget af det Storslaaede, han har set, siger Thackeray, men hans Begejstring er for undselig til at vise sig, selv overfor hans nærmeste Venner, og han tilslører den med en Sky af Tobak. — Atter en ganske anden Stemning overfor Bjergnaturen end Shelleys i Chamonix.

*

André Maurois' Bog, der fremtræder i Daniel Halévys veludstyrede »grønne Hefter«, er blevet prisbelønnet af Det franske Akademi. Den er allerede oversat til Engelsk og Svensk og fortjener ogsaa denne Udbredelse ved sin egenartede Fremstilling af Digterens Liv. Forfatteren paatænkte at skrive en Søsterbog om »Don Juan eller Byrons Liv« til Byronjubilæet næste Aar; men da det viste sig, at han endog i Frankrig var langtfra ene om Idéen, opgav han den for at samle sig om større Opgaver.

Selv er André Maurois — midt i denne urolige Tid, hvor franske og engelske Interesser ikke synes at kunne forliges paa noget Punkt, end ikke om at holde den fælles Fjende nede, — et glædeligt Exempel paa en ret Forstaaelse mellem de to Nationer, en Forstaaelse, der maaske tildels finder sin Forklaring i hans mosaiske Afstamning. Han blev under sin nylige Rejse til England stærkt fejret i Oxford, og med Rette, — thi han er, blot ved at han kan Engelsk, et Bindeled mellem fransk og engelsk Kultur, som der tiltrænges mange i en Splittelsens Tid som vor. Han følger i Shelleys Fodspor, thi Shelley søgte ogsaa det Universelle, Fællesmenneskelige. Og han er et tiltalende Vidnesbyrd om, at der er *altid* fælles Interesser at søge, Interesser fælles i Aandens Verden, i det Intellectuelle.

Digitized by Google

NOGLE EFTERAARSBØGER.

II.

DEN, der i sin første Barndom har tabt sit Hjerte til Hellebæk og nærer en ulykkelig — eller, om man vil, lykkelig — Kærlighed til Helsingør, hvor det er en Sindets Husvalelse at hvile ud blot et Døgn, kan have svært nok ved at dømme uhildet om *Alexander Svedstrups* »Erik Gudmand«.

Hvad Bogens Forfatter angaar, vidste man jo nok, at der blandt vore talrige skrivende Medborgere ogsaa fandtes en Skribent ved Navn Alexander Svedstrup, men det tør næppe paastaas, at han hidtil i nogen fremtrædende Grad havde henledt Samtidens Opmærksomhed paa sine Præstationer. En kultiveret Rejsekorrespondent og Fortæller og tillige et Stykke af baade en Tegner og en Tænker — dette var vistnok saa omtrentlig *deres* Indtryk, der i det hele vidste noget om denne Mand.

Og saa skal han endda efter Sigende have været *meget* nær ved at blive den sejrende i Gyldendals stærkt omtalte Romankonkurrence.

Hvordan er da hans »Erik Gudmand«?

En gammeldags Bog, ikke blot derved, at den handler om gamle Dage, men ogsaa saaledes forstaaet, at dens Forfatter hører hjemme i en svunden Tid. En hyggelig Bog, bred og behagelig Læsning i et Par lange Vinteraftener. Kortest kan jeg karakterisere den, om det maa være mig tilladt at anlægge et lidt privat Synspunkt: Min Mor vilde kunne lide den Bog.

Nogen Roman er det nu egentlig ikke; det, der findes i den af Roman, er dels temmelig traditionelt, for ikke at sige banalt, dels en Smule forvirret. Langt mere er det et Forsøg paa indenfor en Slags Romanramme at berette gamle Menneskers Minder fra og om Helsingør og Hellebæk.

Forfatteren har et Lune, der som oftest virker elskværdigt indtagende, nu og da lidt studentikost — med dette Ords ferske Biklang. Hans Teknik er nærmest Amatørens, hvilket ogsaa kan siges saaledes, at han i Virkeligheden ikke har nogen Teknik.

Han er netop Amatør efter dette Ords oprindelige Betydning, saa vist som han først og fremmest har Kærlighed til sit Stof og Emne. Han elsker det i højere Grad, end han behersker det.

Digitized by Google

Hermed hænger ogsaa sammen, at hans Karakterskildringer oftest kun bliver Tilløb til saadanne — gode Tilløb, men sjældent mere.

Bedre lykkes det ham at tegne Landskab og Interiør; Bogen rummer mange i bedste Forstand friske Naturskildringer og mange fine og pietetsfulde Billeder af gammeldags Stuer og Gader.

Mest sluttet og hel virker Begyndelsen, svagest Slutningen.

»Erik Gudmand« er endnu en Gang den gamle Historie om en ung Mand i smaa og jævne Kaar og hans Kærlighed til en yndig Pige, der ulykkeligvis staar over ham i Stand, men som genelsker ham trofast, og med hvem han efter megen Modgang omsider lykkeligt forenes.

Henrivende er Scenen, hvor Erik og Ellinor første Gang kysser hinanden; her og enkelte andre Steder har man en Fornemmelse af, at Alexander Svedstrup dog maaske alligevel er noget af det, man i Mangel af bedre Udtryk nu engang kalder en Digter. Men Helhedsindtrykket gaar alligevel i Retning af den gode Fortæller (som selvsagt ogsaa har *sin* store Berettigelse) — og saa, her som i den tidligere Produktion, et Stykke af en Tegner og en Tænker, det sidste Ord ikke taget i altfor højtidelig Forstand, men som Udtryk om en Mand, der har den gode Vane at tænke over de Ting og Forhold, han har mødt og møder i sin Tilværelse.

Alt i alt: man er i godt Selskab og bruger sin Tid fuldt forsvarligt, naar man læser den hjemlige Bog, der hedder »Erik Gudmand«.

Medens Akademikeren Alexander Svedstrup er mere Amatør end Digter, forholder det sig snarere omvendt med Autodidakten *Thomas Olesen Løkken.*

Hans nye Bog »Klavs Bjerg og Bodil« bekræfter og forstærker det kraftige og stærke Indtryk, man modtog af »Bonden Niels Hald« og »Niels Halds Hustru«. Bogen fra dette Efteraar skal i sin oprindelige Skikkelse ligge længere tilbage i Tiden end de to nævnte, men som Digterværk staar den ikke tilbage for dem, snarere det modsatte.

»Billeder fra den graa Klit« har Forfatteren i en Undertitel betegnet sin Bog, medens han kaldte sine to andre Bøger for Romaner. Hvor meget eller hvor lidt der nu skal lægges heri —

Digitized by Google

saa meget er i alt Fald vist: det er ikke det romanmæssige, som giver »Klavs Bjerg og Bodil« dens Styrke; Romanmomentet skyldes her mere en Amatør i Ordets mindre venlige Betydning end en Digter. Men det, der forlener denne Bog med en virkelig Storladenhed, det, der gør den til en Digters Værk (og berettiger den ovenfor antydede Karakteristik af Bogens Ophavsmand), er dens dybe og inderlige Oprindelighed og dens strengt vederhæftige Menneskelighed. Her er den ofte misbrugte Betegnelse *document humain* fuldtud paa sin Plads.

»Klavs Bjerg og Bodil« er Beretningen om et Par jævne, stoute og stolte Menneskers sejge og udholdende Kamp med Natur og med Nabo, et Stræv og en Stræben, som ikke giver op.

Man taler stundom afvisende om en Bogs »Tendens«. Naturligvis er der Tendens i en Bog som denne. Men først naar Tendensen faar Agitationens Karakter, bliver den misliebig, for saa vidt som den rykker sin Forfatters Arbejde ud af det rene kunstneriske Plan og gør det til et Indlæg i en Diskussion.

I sig selv er Tendens naturligvis *all right* i et Digterværk, saa vist som den blot vil sige, at Digteren har haft noget paa Hjerte, det gjaldt for ham om at faa sagt — og sagt saa overbevisende, som han blot evnede. Tendens i Ordets rene Forstand, Tendens, som den findes i denne Bog, er da kun Udtryk for, at Digteren har *villet* noget med sit Værk — og var der ikke mere Anledning til at besvære sig, naar det modsatte er Tilfældet?

Det er ikke uden Føje, at Jakob Knudsens Navn er blevet nævnt i Forbindelse med Thomas Olesen Løkken.

Om den afdøde Digter minder ogsaa *Hans Povlsen,* mindede navnlig i sin første, talentfulde Bog »Sand«.

Mindre er det Tilfældet i hans nye Arbejde »Lykkelige Barn«, hvis Titel paa mere end een Maade kun er halvrigtig.

Her har Forfatteren baade i formel og reel Henseende indladt sig paa en Opgave, han kun delvis har kunnet magte. Foruden at være Fortæller har han villet være en Art Profet, men er i Stedet oftest blevet Docent, tilmed ikke af de bedste. Og ved Siden af at skildre, hvad han gør fortræffeligt, har han villet filosofere, hvilket sidste snarere er blevet — ved Siden af.

Fortællingen, som er holdt i den farlige og vanskelige Jeg-Form, rummer ypperlige Scener, men som Helhed er »Lykkelige

Digitized by Google

Barn« ret brydsom Læsning, og Udbyttet naar ikke paa Højde med de Krav, Bogen stiller til Læseren.

»Dagen gryer« hedder *Poul Levins* Bidrag til Efteraarets Bogmarked, men trods den forjættende Titel — og det lyshimmelblaa Omslag — skulde jeg tro, at mange Læsere vil have ondt ved at fornemme noget gryende i denne Fortælling, hvis Tone snarere er, med Respekt at melde, en Smule søvndyssende.

Optakten er lovende nok — her er virkelig lidt Gry —, men det varer ikke længe, før man har svært ved at interessere sig videre for de tre unge Mænds Skæbne, hvorom Bogen beretter.

Det er en farlig Ting, denne »historiske Præsens«, Poul Levin med saa haardnakket Forkærlighed anvender i sine Fortællinger. Saa virkningsfuld den kan være, naar den pludselig springer frem i enkelte Kapitler af en Bog, saa trættende er den, naar den som her faar Lov at brede sig over godt og vel 300 Sider. Hensigten med den er jo at meddele Fremstillingen Liv, men ved den monotone Brug virker den snarest stik modsat, ja kan endog give Læseren den ubehagelige Fornemmelse, at den just med Forsæt er anvendt, fordi Forfatteren selv har haft en Følelse af, at Beretningen i sig selv vilde have svært ved at holde Læseren i Aande; man »merkt Absicht« — og Forstemtheden melder sig.

Levins Interiører fra og Kredsen om Det kgl. Teater er naturligvis i sig selv gode nok, men de er holdt for meget i *clair obscur* til at fange og fængsle, og kun glimtvis lyser Kvindeskikkelsen Gabrielle op i Fortællingens Graat i Graat.

Derimod tør man nok paastaa, at der ovenpaa *Kr. Bures* talentrige Debutbog »En Nat« er fulgt et smukt Morgengry.

»Kærlighed er Guds Gave« hedder Bures nye Bog, som fortæller om en ung Kvindes Angst for at knytte sin Skæbne til den Mand, hun elsker, hendes Frygt for, at hans Moders Døvstumhed skal nedarves i næste Led.

Beretningen om denne Mands Barndom og Opvækst spænder fra det drastiske til det nænsomt og fint fortryllende, og den unge Kvindes Nærmen sig og Vigen tilbage, Vekslen og Vaklen mellem øm Hengivelsestrang og angstfuld Skælven spiller paa vibrerende Strenge, hvis vemodige Musik bevæger dybt og gaar lige ind i Hjertet.

Digitized by Google

Bure har ladet sin smukt udstyrede Bog forsyne med et Slags »Lukke«, der leder Tanken hen paa gamle Biblers Spænde. Meningen med dette »Lukke« er maaske dels den at give Bogen en ydre Sluttethed, der svarer til dens indre, ligesom fortrolige Karakter, dels maaske den mere prosaisk-praktiske at give Læseren et Bogmærke, — som der dog næppe bliver synderlig Brug for, da Bogen sikkert oftest vil blive læst i eet Drag. »Lukket« er forsynet med Paaskriften: »En god Bog er en god Ven«, — en lidt farlig (og ikke ganske smagsikker) Varebetegnelse, som man dog forsoner sig med, fordi den *in casu* er uimodsigelig berettiget.

Det vilde den derimod ikke være, hvis den var anbragt paa *Olga Eggers'* nye Bog »Gaden«, der oprigtigt talt er langt fra at være god.

Dens Personer bor i samme Gade, dels i dennes saakaldt fine, dels i dens fattige Ende, men trods rigeligt med Kærlighed, Ægteskabsbrud, Skilsmisse, Selvmord og anden Effekt er det ikke lykkedes Forfatterinden at meddele Læseren det Indtryk af en Lilleverdens ind i hinanden gribende Menneskeskæbner, der aabenbart har været tilsigtet. Denne Gade har langt mere Karakteren af en Korsvej, undertiden ogsaa af en Blindgade.

Fortællingens nytestamentlige Sortie — à la »Kameliadamen« — virker som en teatralsk Gestus — ogsaa bortset fra, at Bjergprædikenens Ord: »Salige ere de rene af Hjertet, thi de skulle se Gud« faar en temmelig misvisende Mening, naar man i Stedet for det gammeldags Nutidsflertal med to l'er gaar hen og skriver »skulde«. Men for Resten har Forfatterinden ogsaa vaklet mellem »Blaavandshuk« og »Blaavandshug«, hvilket er en Bagatel, men af den Slags, som gør et urenligt Indtryk.

Knud Nordentoft har sat sig den interessante Opgave at følge en Drengs Opvækst nøje Punkt for Punkt. Af det »Livsbillede«, han har villet tegne af »Jørgen Laasbys Barndom«, udkom i Foraaret første Bind »Drengen«, som i Efteraaret fulgtes af »Lømlen«; et tredje Bind vil afslutte Serien.

Naturligvis og retfærdigvis bør den endelige Dom over denne Trilogi udsættes, til Helheden foreligger, men om de fremkomne Bind lader der sig rent foreløbigt sige et og andet.

Baade »Drengen« og »Lømlen« har faaet en paafaldende forskellig Modtagelse; det gælder navnlig den første. Somme Læsere

Digitized by Google

og Kritikere finder dem kedsommelige, andre særdeles læseværdige. Forskellen i Dommen beror ikke blot paa afvigende Krav til et Digterværk, men ogsaa paa, med hvilken Følelse og Interesse Læseren omfatter sin egen Barndom og Barndommen i det hele.

Det skal villigt medgives, at der er mange Afsnit, der irriterer ved deres yderst detaillerede, noget pretentiøse og næsten pernittengrynsagtige Reproduktion af almene Barndomsindtryk og Skoleoplevelser; det er en hermed sammenhængende lidt affektert Overflødighed at gentage Overskriften over hvert Kapitel *under* samme. Selv den velvillige Læser er ærlig talt ofte ved at opgive Ævred.

Men navnlig i andet Bind fanges hans fulde Opmærksomhed Gang paa Gang af Iagttagelser og Iagttagelsesgengivelser, der er udover det sædvanlige. Drengens erotiske Opvaagnen i Pubertetsaarene er skildret med en Oprigtighed, der er frejdig uden at blive plump, og hans Drømme og Fantasterier om Stordaaad i kommende Dage baade overbevisende erindret og fortalt.

Men, som sagt, lad os se, hvad Helhedsindtrykket bliver, naar Billedet er fuldendt.

Fuldendt i anden Forstand af Ordet er *Sven Langes* »En Dag paa Hirschholm Slot«. Det er en lykkelig Ting en sjælden Gang at kunne udtale sin fulde og uforbeholdne Glæde.

Dette Billede af det yderst mærkelige *Menneske*, som hed Struensee, er tegnet med en rentud mesterlig Sikkerhed. Og den ligesom dramatiske Levendegørelse af det Milieu, hvis Centrum denne sjældne Statsmand var, faar gennem Skildringen af denne ene Dag Perspektiv baade bagud og fremad. Her er da endelig et fortættet og med al sin Passion behersket, koncist og koncentreret Digterværk, som i mere end een Betydning er udenfor Konkurrence.

Ogsaa *Otto Rung* bevæger sig i sin sidste Bog paa et Felt, hvor ingen herhjemme gør ham Rangen stridig, saa vist som næppe nogen anden nulevende dansk Forfatter i samme Grad mestrer den aabenbart meget svære Kunstart, der i Almindelighed karakteriseres med Betegnelsen *short story*.

»Den røde Halvmaane« er en Samling saadanne knappe Fortællinger med en stærk Pointe, snart ironisk sarkastisk, oftere uhyggevækkende drastisk, alle med Emner fra den nære Orient. Navnlig »Ramses den Syttende« er virkelig en artistisk Bedrift.

Digitized by Google

Netop artistisk.

Gjort med Virtuosens usvigelige Dygtighed, men køligt, i en vis Forstand upersonligt, med teknisk Nøgternhed, helstøbt, men kun yderst sjældent sjælsbevæget — saaledes er i det hele Hovedindtrykket af Otto Rungs Forfatterskab.

Som Regel egner dansk Litteratur sig ikke til at overføres paa et Verdenssprog, men disse Fortællinger danner i flere Henseender en udpræget Undtagelse fra denne Regel.

Deres Karakterpræg er kosmopolitisk, og noget *typisk* Udtryk for dansk Litteratur er de visselig i ingen Henseende. Men det er dansk Arbejde, som baade egner sig til Eksport og med Ære kan hævde sig i den store Verden.

E. R.

END

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

UNIVERSITY OF MINNESOTA
wils,per arg.17

Gads danske magasin.

3 1951 001 908 119 D

Digitized by Google